

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**DİNDARLIĞIN EVLİLİK DOYUMU
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE DEĞERLERİN, DİNDARLIK
VE EVLİLİK DOYUMU İLİŞKİSİ ÜZERİNDEKİ
ARABULUCU ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

Fatma BALCI ARVAS

BURSA- 2017

T. C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DİNDARLIĞIN EVLİLİK DOYUMU
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE DEĞERLERİN, DİNDARLIK
VE EVLİLİK DOYUMU İLİŞKİSİ ÜZERİNDEKİ
ARABULUCU ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

Fatma BALCI ARVAS

**Danışman:
Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ**

BURSA- 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim/Anasanat Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda 711121003 numaralı Fatma BALCI ARVAS'ın hazırladığı "Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Değerlerin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü" konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı, 28/04/2017 günü 14:00-16:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı..... (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği..... (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

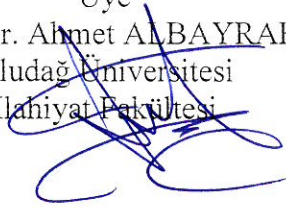
Üye

Prof. Dr. Abdülkerim BAHADIR
Necmettin Erbakan Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye

Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

~~Yedek Üye~~

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES
Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

~~Yedek Üye~~

Yrd. Doç. Dr. M. Naci KULA
Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

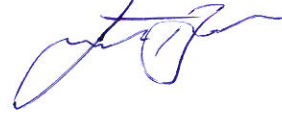
28/04/2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum “Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Değerlerin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

07.03.2017

Adı Soyadı : Fatma BALCI ARVAS

Öğrenci No : 711121003

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Psikolojisi

Statüsü : Doktora

T.C.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 07/03/2017

Tez Başlığı / Konusu: **Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Değerlerin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 384 sayfalık kısmına ilişkin, 07/03/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %16'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

07.03.2017

Adı Soyadı: Fatma BALCI ARVAS
Öğrenci No: 711121003
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı: Din Psikolojisi
Statüsü: Doktora

Danışman

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

07.03.2017

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Fatma BALCI ARVAS
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Psikolojisi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xxii+385
Mezuniyet Tarihi : / / 2017
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

DİNDARLIĞIN EVLİLİK DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE DEĞERLERİN, DİNDARLIK VE EVLİLİK DOYUMU İLİŞKİSİ ÜZERİNDEKİ ARABULUCU ROLÜ

Bu çalışma, dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkisini ve kişisel değerlerin dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolünü incelemektedir. Bu çalışma, evlilik, aile kurumu, evlilik doyumu, aile değerleri, dindarlık olgularının konu edildiği teorik kısım, alan araştırması yöntemi ile bulgular ve yorumları olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmada evlilik, değerler ve dindarlık arasındaki ilişkiler öncelikle kavramsal çerçevede ele alınmıştır. Bu bağlamda dinin, evlilik doyumuna farklı yöntemlerle katkıda bulunan bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir. Bunlar, evliliği kutsal görme; eşler arasındaki inanç ve ibadet birlikteliğinin sağladığı uyum; dinin evlilikle ilgili sosyal destek ve ahlaki referans rolü, evlilik problemleri ile başa çıkmayı kolaylaştırması, boşanmaya karşı koruyucu rolü ve çocuk yetiştirme ve ebeveynlik üzerindeki olumlu etkisidir.

Çalışmanın ampirik kısmı için içerisinde “Kişisel Bilgi Formu”, “Evlilik Yaşam Ölçeği”, “Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği”, “Kişisel Değerler Ölçeği”, “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği”, “Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği”, “Din, Değerler ve Evlilik İlişkisi Anket Soruları” ve “Evlilik Değerleri Anket Soruları”nın bulunduğu bir anket formu hazırlanmıştır. Bursa’da yaşayan 562 evli birey üzerinde yapılan araştırmada, evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık arasındaki ilişki konu edinilmiştir.

Araştırmamızda cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu, gelir durumu gibi bağımsız değişkenlerin evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık ile ilişkileri de ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, erkeklerin evlilik doyumları kadınlara göre daha yüksekken, dindarlıkta kadınlar ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Kişisel değerlerde ise kadınların “dürüstlük ve paylaşım” ile “paylaşım ve saygı” değerlerinde erkeklere göre daha önde oldukları tespit edilmiştir. Evlilik ve yaş ilişkisi bağlamında, sonuçlara göre genç yetişkinlik döneminde olan

katılımcıların evlilik doyumu daha yüksek bulunmuştur, ancak evlilikte sorun çözmede orta yetişkinlikte olan katılımcıların puanları daha yüksek bulunmuştur. Kişisel değerler ve dindarlığın ise, genel olarak yaş ile birlikte yükseldiği görülmüştür. Evlilik doyumu, evlilik süresine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmazken, evlilik süresi ile birlikte kişisel değerler ve dindarlığın da arttığı bulunmuştur. Çocuk sayısı değişkenine göre ise, en yüksek evlilik doyumu 2 çocuğu olanlarda bulunurken, kişisel değerler ve dindarlık genel olarak çocuk sayısı ile birlikte artış göstermektedir. Eğitim durumunun evlilik doyumu ile herhangi bir ilişkisi tespit edilememişken, eğitim durumunun yükselmesi ile genel olarak kişisel değerler ve dindarlıkta bir düşüşün olduğu tespit edilmiştir. Gelir seviyesine göre de evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlıkta genel olarak bir farklılaşma görülmemiştir.

Evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık arasındaki ilişki ve etkileşime dair yapılan analiz sonuçları, bu değişkenler arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Değişkenler arasındaki arabulucu etkiye dair Aşamalı Regresyon Analizinden elde edilen sonuçlarda ise, kişisel değerler ve evlilikte sorun çözmenin, dindarlık ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu etkileri gözlenmemiş, ancak eş odaklı dua etmenin, kişisel değerler ve evlilikte sorun çözme arasında arabulucu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca “Evlilik Değerleri” anketinde ele alınan her bir değer de genel olarak, evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık ile aralarında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Çok boyutlu bir yapıya sahip olan evlilik, değerler ve dindarlık olguları arasındaki ilişkinin, gelecekte yapılacak farklı araştırmalarca yeniden ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Evlilik Doyumu, Evlilikte Sorun Çözme, Kişisel Değerler, Evlilik Değerleri, Dindarlık, Dinin Etkisini Hissetme, Partner Odaklı Dua Etme.

ABSTRACT

Name and Surname : Fatma BALCI ARVAS
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Sciences of Philosophy and Religion
Branch : Psychology of Religion
Degree Awarded : PhD
Page Number : xxii+385
Degree Date : / / 2017
Supervisor : Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

THE EFFECTS OF RELIGIOUSNESS ON MARITAL SATISFACTION AND THE MEDIATOR ROLE OF VALUES BETWEEN RELIGIOUSNESS AND MARITAL SATISFACTION RELATIONSHIP

This research examines the effect of religiousness on marital satisfaction and the mediator role of values between religiousness and marital satisfaction relationship. This study consists of three sections, that which is, institution of family, marital satisfaction, marital values, religiousness phenomenon been subject of the theoretical part, method of field research, and finding and interpretation of this.

Primarily in this study the relationship between marital satisfaction, values and religiousness was discussed within conceptual framework. In this context, religion was stated to have a structure that contribute in different ways to marital satisfaction. These structure was sanctification of marriage, marital adjustment obtained via homogamy on beliefs and religious activity, social support and moral reference role of religion, facilitating to cope with marital problems, barrier role of religion against divorce, and positive affect of religion on raising children and parenting.

For empirical part of the research, a questionnaire measures including “Personal Information Form”, “Marital Life Scale”, “Marital Problem Solving Scale”, “Personal Values Scale”, “The Feeling of Effect of Religion Scale”, “Partner-focused Prayer Scale”, “Survey Questions About Relationships Between Religion, Values and Marriage”, and “Survey Questions About Marital Values” was prepared. In this survey that conducted on 562 married people living in Bursa, relationship between marital satisfaction, personal values and religiousness was treated.

In this research relationships between marital satisfaction, personal values, religiousness and independent variables consisting of gender, age, marital duration, number of children, educational status and income status were treated. According to findings, men reported more marital satisfaction than women did. In terms of religiousness weren't many differences found between men and women. In terms of personal values

women were the higher amount of the “honesty and sharing”, and “sharing and respect” than men. According to findings about relationship between marital satisfaction and age, young adults participants were higher amount of marital satisfaction than other. But adults participants were higher amount of marital problem solving than other. There was a significant positive relationship between age and personal values and religiousness. Although marital satisfaction there weren’t many differences found between marital durations, there was a significant positive relationship between marital duration and personal values and religiousness. In terms of number of children, participants with two children reported highest levels of marital satisfaction, but generally levels of personal values and religiousness increased with number of children. Although marital satisfaction were no differences found between educational status, there was a significant negative relationship between educational status and personal values and religiousness. In addition, there were no differences found between income status in terms of marital satisfaction, personal values and religiousness.

The results of analysis showed that there were significant positive relationships between marital satisfaction, personal values and religiousness. Hierarchical Regression Analysis were performed in order to test the mediational roles between variables. According to the results of this analysis, it was found that mediational role of personal values and marital problem solving between religiousness and marital satisfaction relationship did not emerged, but mediational role of partner-focused prayer between personal values and marital problem solving relationship emerged. It was also found that there were significant positive relationships between each values in “Survey Question About Marital Values” and marital satisfaction, personal values and religiousness.

It is proposed that relationship between marriage, values and religiousness having multi-dimensional structure should be rexamined in future research.

Key Words: Marital Satisfaction, Marital Problem Solving, Personal Values, Marital Values, Religiousness, The Feeling of Effect of Religion, Partner-focused Prayer.

ÖNSÖZ

Toplumsal yaşamın bir nevi özünü temsil eden aile, evlilik ile oluşturulan bir kurumdur. İnsan yaşamının belli bir döneminde başlayıp ömür boyu sürmesi hedeflenen evlilik hayatı, hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan oldukça büyük bir öneme sahiptir. Her birey, evlenip bir aile kurmayı düşündüğünde, bu birlikteliğin mutlu bir birliktelik olmasını amaçlamaktadır. Evlilik mutluluğu, nasıl ki bireylerin genel mutluluk düzeylerini etkiliyorsa, evlilik hayatında yaşanan sorunlar ve mutsuzluk da, bireyleri psikolojik açıdan rahatsız etmekte ve hayatın geneline yansıyan bir huzursuzluğa kapı aralamaktadır. Bu bakımdan evlilik doyumu/mutluluğu evli bireyler için büyük bir öneme sahiptir.

Evlilik doyumunu etkileyen birçok etkenden bahsedilebilir. Evlilik hayatının, çok yönlü ve oldukça girift bir yapıya sahip olmasından hareketle, bu etkenlerin hiçbirisinin tek başına evlilik mutluluğunu sağlayacağı iddia edilemez şüphesiz. Ancak araştırmacılar, evlilik hayatını olumlu yönde etkileyen etmenler içerisinde değerlerin ve dinin önemli bir rolü bulunduğunu söylemektedir. İnsani ilişkiler söz konusu olduğunda, ahlaki değerlerin oldukça büyük bir öneme sahip olduğu açıktır. Aynı şekilde evlilik hayatında da sevgi, saygı, güven, dayanışma vb. değerlerin evlilik mutluluğuna ve evliliğin devamına katkı sağladığı söylenebilir. Din de, hem evlilik hayatında önemli olan değerleri desteklemek, hem de evliliği kutsal ve değerli görmek, evlilik problemleri ile başa çıkılmasını sağlamak gibi farklı mekanizmalarla evlilik hayatının düzenlenmesi ve mutlu bir şekilde devam etmesine katkıda bulunmaktadır.

Evlilik ve aile konusunun hem dinî, hem de sosyolojik ve psikolojik yönleri ile ilgili Batı'da yapılan birçok araştırma olmasına rağmen, Türkiye'de yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olması, ayrıca evlilik gibi bireylerin psikolojik dünyasında, genel mutluluğu veya mutsuzluğu üzerinde önemli etkisi olan bir yaşantının, din ve değerler ile ilişkisi konusuna duyulan merak, bu konu üzerinde çalışma isteğini tetikleyen unsurlar olmuştur. Elinizdeki çalışmada, hem Türk toplumunun evlilik mutluluğu, kişisel değerleri ve dindarlığı arasındaki ilişki resmedilmeye çalışılmış, hem de bu sayede konu ile ilgili literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle araştırmanın konusu, amacı, önemi, problemleri tanımlanmış ve konu ile ilgili yapılan araştırmalar hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın amacına binaen teorik bölümde ilk olarak, evlilik doyumu, değerler ve din-evlilik ilişkileri incelenmiştir. Evlilik ve aile kurumu ile ilgili bilgilendirmeler yapılmış, evlilik doyumu ve evlilik doyumuna dair kuramlar detaylı olarak ele alınmıştır. Burada evlilik doyumu ile ilgili teorik açıklamaların toparlanması ile, alana dair teorik literatürün düzenlenmesi ve böylece psikoloji ve sosyoloji alanlarına da katkı yapmak amaçlanmıştır. İkinci olarak, değerlerin evlilik hayatında oldukça önemli olduğu öngörüsünden hareketle değer tanımları yapılmış ve evlilik hayatında özellikle önemli olduğu düşünülen değerler sınıflandırılarak, değerler ve evlilik ilişkisi değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak ise din-değer-evlilik ilişkilerini incelemek üzere dinlerde evlilik ve aile hayatının özellikleri, dinlerin evliliğe verdikleri önem, aile değerlerinin din ile ilişkisi ve din-evlilik ilişkilerine dair kuramsal

açıklamalara yer verilmiştir. Din evlilik ilişkileri bağlamında yapılan araştırmalar ve teorik açıklamalara yer verilmesi ile de, alana dair teorik literatürün düzenlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise, araştırma yöntemine, elde edilen bulgulara ve bu bulguların yorum ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık ile ilgili araştırmada kullanılan ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirlik analizleri, örnekleme ve ölçüklere dair genel bilgiler, bağımlı bağımsız değişkenler arasındaki ilişki ve etkileşim tablolar halinde sunulmuştur. Evlilik doyumu, değerler ve dindarlık ilişkisi ile ilgili ortaya çıkan sonuçlar, kuramsal açıklamalar ve farklı araştırmalarla karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Hem evlilik hayatı hem de dindarlığın çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olması, bu alanda yapılacak çalışmaların zorluklarından biridir. Ancak araştırmanın önemi de buradan kaynaklanmaktadır. İnsanın psikolojik hayatını ve yaşam memnuniyetini derinden etkileyen evlilik ile, yine insanın anlam dünyasını şekillendiren ve hayata bakış açısını ve psikolojik yapısını etkileyen dinin ortak bir çalışma ile ele alınması önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkısı bulunan birçok değerli insan bulunmaktadır. Öncelikle çalışmamın konu tespitinden araştırma değerlendirmelerine ve yorumlamalarına kadar her aşamasında engin bilgilerinden ve derin tecrübelerinden istifade ettiğim saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ Bey'e sonsuz şükranlarımı arz etmek isterim. Ayrıca kaynaklar konusunda beni aydınlatan ve çalışmama katkı sağlayan kıymetli hocam Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi Akif HAYTA Bey'e, konu ile ilgili değerli görüşlerinden istifade ettiğim hocalarım Doç. Dr. İbrahim GÜRSES Bey'e, Yard. Doç. Dr. Gülüşan GÖCEN Hanım'a, istatistik ile ilgili bilgilerinden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. Nuran BAYRAM Hanım'a, Yard. Doç. Dr. Eyüp YURT Bey'e ve Arş. Gör. Mine AYDEMİR Hanım'a şükranlarımı arz ediyorum.

Ayrıca anketin dağıtılması ve cevaplandırılması aşamasında emeği geçen dostlarımdan Fussilet V. ARICA, Derya EKİCİ, Hanife BÜLBÜL, Ayşenur SEYMEN, Cihan DEMİRTAŞ, Gülişe GÜNDÜZ, Kevser AYBEY, Elif PANCAR, Firdevs İZGÖRDÜ, Nüvayda OKUMUŞ, Candan BALCI, Nagehan ÖZTÜRK, Ayşenur ONAT, Handan İ. KURT, Tuba GÜMÜŞ, Tuba GÜNAYDIN, Eda KAÇAR, Serpil KANAT'a ve ankete katılmayı kabul ederek çalışmaya katkıda bulunan tüm katılımcılara teşekkür ediyorum. Ve son olarak, çalışmalarım boyunca her zaman yanımda olan ve benden hiçbir şekilde desteğini esirgemeyen aile üyelerimden sevgili annem Yazgül BALCI Hanım'a, ablam Hanife ERDİNÇ'e ve değerli eşim Ahmet Murat ARVAS'a sonsuz şükranlarımı arz ediyorum.

Fatma BALCI ARVAS

Bursa, 2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ.....	iii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
TABLOLAR LİSTESİ	xvii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xx
GRAFİKLER LİSTESİ	xx
KISALTMALAR.....	xxi
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	3
III. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	7
A. YAHUDİ-HİRİSTİYAN TOPLUMLARINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	7
B. MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	16

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

I. EVLİLİK, EVLİLİK DOYUMU, EVLİLİKTE ÇATIŞMA VE PROBLEM ÇÖZME	21
A. EVLİLİK-AİLE KURUMU	21
1. Evlilik: Tanımlama	21
2. Evlilik Türleri	25
3. Evlenmeyi Etkileyen Faktörler	27
4. Aile Kurumu	28

5. Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü	31
B. EVLİLİK DOYUMU	36
1. Evlilik Doyumu: Tanımlama	36
2. Evlilik Doyumu ile İlişkili Etmenler	40
C. EVLİLİK DOYUMUNA DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	47
1. Psikoanalitik Kuram	47
2. Davranışçı Kuram.....	48
3. Bilişsel Kuram	49
4. Öğrenme Kuramı	50
5. Sosyal Mübadele Kuramı	50
6. Bağlanma Kuramı.....	52
7. Yükleme Kuramı	55
8. Hakkaniyet/Adalet Kuramı.....	57
9. Sevginin Evrimi Kuramı.....	58
10. Tutum Benzerliği ve Kişiler Arası Çekicilik Kuramı.....	58
12. Sistem Kuramı	59
13. İletişim Kuramı.....	60
14. Güvenlik Kuramı	61
15. Üçgen Sevgi Kuramı	61
16. Din Psikolojisi Bağlamında Aşk Kuramları	63
D. EVLİLİKTE ÇATIŞMA VE PROBLEM ÇÖZME	64
1. Evlilikte Çatışma	65
2. Evlilikte Problem Çözme	69
II. DEĞERLER VE AİLE	72
A. DEĞER: TANIMLAMA.....	72
B. EVLİLİK VE AİLE DEĞERLERİ.....	77
1. Sevgi ve Saygı	82
2. Güven ve Dürüstlük.....	84
3. İffet ve Sadakat.....	85
4. Hoşgörü, Anlayış ve Empati.....	86
5. Yardımlaşma/Dayanışma ve Paylaşma	87

6. Affedicilik.....	89
7. Diğerkâmlık ve Fedakârlık	90
8. Şefkat ve Merhamet.....	91
9. Sabır ve Şükür	92
10. Sorumluluk	93
III. DİN, AİLE VE DEĞERLER.....	94
A. DİNLERDE EVLİLİK VE AİLE HAYATI	97
1. Yahudilik, Hıristiyanlık ve Uzak Doğu Dinlerinde Evlilik ve Aile Hayatı.....	98
2. İslam'da Evlilik ve Ailenin Toplumsal Konumu	105
a. İslam Dininde Evlilik	105
b. İslam Dinine Göre Eşlerin Birbirine Karşı Hak ve Sorumlulukları.....	114
c. İslam Dinine Göre Evlilik Mutluluğu	119
B. AİLE DEĞERLERİ VE DİN	121
1. Din - Değer İlişkisi	122
2. Aile Değerleri ve Din İlişkisi	124
C. DİN VE EVLİLİK İLİŞKİSİNE DAİR AÇIKLAYICI MEKANİZMALAR.....	131
1. Evliliği Kutsal Görme.....	138
2. Eşler Arasında İnanç ve İbadet Birlikteliği	140
3. Dinin Sosyal Destek Rolü	144
4. Dinin Ahlaki Referans Rolü	147
5. Dinin Evlilik Problemleri ile Başa Çıkma Üzerindeki Rolü	149
6. Dinin Boşanmaya Karşı Koruyucu Rolü	154
7. Dinin Çocuk Yetiştirme Üzerindeki Rolü	157

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

I. ARAŞTIRMANIN DEĞİŞKENLERİ VE ARAŞTIRMA MODELİ	166
II. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	167
III. ARAŞTIRMANIN ÖNKABULLERİ VE SINIRLILIKLARI.....	169
IV. ARAŞTIRMA EVRENİ, ÖRNEKLEM VE NİTELİKLERİ.....	170
V. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	174

A. KİŞİSEL BİLGİ FORMU	174
B. EVLİLİK YAŞAM ÖLÇEĞİ (EYÖ)	174
C. EVLİLİKTE SORUN ÇÖZME ÖLÇEĞİ (ESÇÖ)	175
D. DİNİN ETKİSİNİ HİSSETME ÖLÇEĞİ (DEHÖ).....	176
E. PARTNER/EŞ ODAKLI DUA ÖLÇEĞİ (PODÖ)	176
F. KİŞİSEL DEĞERLER ENVANTERİ (KDE)	177
G. DİN, DEĞERLER ve EVLİLİK İLİŞKİSİ ANKET SORULARI.....	179
H. EVLİLİK DEĞERLERİ ANKET SORULARI	179
VI. VERİLERİN TOPLANMASI VE PUANLANMASI.....	179
VII. VERİLERİN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ.....	181

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI, YORUM VE DEĞERLENDİRME

I. ÖLÇEKLERLE İLGİLİ BULGULAR	183
A. GEÇERLİK ANALİZLERİ	183
1. Evlilik Yaşam Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi.....	184
2. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi	185
3. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi	186
5. Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi.....	188
6. Kişisel Değerler Envanteri'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi.....	189
B. GÜVENİRLİK ANALİZİ	191
C. NORMALLİK ANALİZİ	193
II. EVLİLİK DOYUMU, KİŞİSEL DEĞERLER VE DİNDARLIĞIN GENEL PROFİLİ.....	195
A. EVLİLİK DOYUMU	195
1. Öznel Evlilik Doyumu Algısı.....	196
2. Evlilik Yaşamı	197
3. Evlilikte Sorun Çözme	198
B. KİŞİSEL DEĞERLER	200
C. DİNDARLIK.....	203
1. Öznel Dindarlık Algısı	204

2. Dinin Etkisini Hissetme.....	206
3. Partner/ Eş Odaklı Dua Etme	207
III. EVLİLİK DOYUMU, KİŞİSEL DEĞERLER, DİNDARLIK VE DEMOGRAFİK YAPI	208
A. EVLİLİK DOYUMU İLE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ	209
1. Evlilik Doyumu ve Cinsiyet	209
2. Evlilik Doyumu ve Yaş	212
3. Evlilik Doyumu ve Evlilik Süresi.....	215
4. Evlilik Doyumu ve Çocuk Sayısı	218
5. Evlilik Doyumu ve Eğitim Durumu	221
6. Evlilik Doyumu ve Gelir Algısı	224
B. KİŞİSEL DEĞERLER İLE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ	227
1. Kişisel Değerler ve Cinsiyet.....	227
2. Kişisel Değerler ve Yaş	230
3. Kişisel Değerler ve Evlilik Süresi	234
4. Kişisel Değerler ve Çocuk Sayısı	237
5. Kişisel Değerler ve Eğitim Durumu	239
6. Kişisel Değerler ve Gelir Algısı	243
C. DİNDARLIK İLE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ... 246	
1. Dindarlık ve Cinsiyet.....	246
2. Dindarlık ve Yaş.....	249
3. Dindarlık ve Evlilik Süresi	252
4. Dindarlık ve Çocuk Sayısı.....	254
5. Dindarlık ve Eğitim Durumu.....	256
6. Dindarlık ve Gelir Algısı	260
IV. EVLİLİK DOYUMU, KİŞİSEL DEĞERLER VE DİNDARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ VE ETKİLEŞİM.....	263
A. KİŞİSEL DEĞERLER VE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	264
B. DİNDARLIK VE KİŞİSEL DEĞERLER ARASINDAKİ İLİŞKİ	274
C. DİNDARLIK VE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ	282

V. EVLİLİK DOYUMU, KİŞİSEL DEĞERLER VE DİNDARLIK ARASINDAKİ ARACI DEĞİŞKEN İLİŞKİLERİ	294
A. DİNİN ETKİSİNİ HİSSETME (DEHÖ) İLE EVLİLİK DOYUMU (EYÖ) ARASINDAKİ İLİŞKİDE, KİŞİSEL DEĞERLERİN (KDE) VEYA EVLİLİKTE SORUN ÇÖZMENİN (ESÇÖ) ARABULUCU ROLÜNÜN İNCELENMESİ ...	294
B. KİŞİSEL DEĞERLER (KDE) İLE EVLİLİKTE SORUN ÇÖZME (ESÇÖ) ARASINDAKİ İLİŞKİDE, PARTNER/EŞ ODAKLI DUANIN (PODÖ) ARABULUCU ROLÜNÜN İNCELENMESİ.....	297
VI. DİN, DEĞERLER VE EVLİLİK İLİŞKİSİNE DAİR HAZIRLANAN ANKET SORULARINA İLİŞKİN BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER.....	301
VII. EVLİLİK DEĞERLERİNE DAİR HAZIRLANAN ANKET SORULARINA İLİŞKİN BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER.....	314
A. EVLİLİK DEĞERLERİ SORULARININ GENEL PROFİLİ.....	314
B. EVLİLİK DEĞERLERİNİN, KİŞİSEL DEĞERLER, EVLİLİK DOYUMU VE DİNDARLIK İLE İLİŞKİSİ	328
1. Evlilik Değerlerinin Kişisel Değerler ile İlişkisi	329
2. Evlilik Değerlerinin Evlilik Doyumunu ile İlişkisi	330
3. Evlilik Değerlerinin Dindarlık ile İlişkisi.....	331
SONUÇ VE ÖNERİLER	333
KAYNAKÇA.....	348
KİTAPLAR	348
MAKALELER	354
DİĞER KAYNAKLAR.....	372
EKLER	377
EK 1: ANKET FORMU	377
EK 2: ÖLÇEKLERİN KORELASYONLARI	383

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı	171
Tablo 2. Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı	171
Tablo 3. Örneklemin Evlilik Süresine Göre Dağılımı.....	172
Tablo 4. Örneklemin Çocuk Sayısına Göre Dağılımı	173
Tablo 5. Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	173
Tablo 6. Örneklemin Öznel Gelir Algısına Göre Dağılımı	174
Tablo 7. Evlilik Yaşam Ölçeğinin Tek Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri.....	184
Tablo 8. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeğinin Tek Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri .	185
Tablo 9. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeğinin Tek Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri	187
Tablo 10. Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeğinin Tek Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri	189
Tablo 11. Kişisel Değerler Envanterinin Beş Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri	190
Tablo 12. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutlarına Ait Güvenirlilik Katsayıları.....	192
Tablo 13. Araştırmada Kullanılan Bağımlı Değişkenlere Ait Normallik Analizi Sonuçları.....	194
Tablo 14. Öznel Evlilik Doyumu, EYÖ ve ESÇÖ Arasındaki Korelasyonlar	195
Tablo 15. Örneklemin Evlilik Doyumu ile İlgili Öznel Algısı.....	196
Tablo 16. Evlilik Yaşam Ölçeği Ortalaması.....	197
Tablo 17. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Ortalaması	199
Tablo 18. Kişisel Değerler Envanteri ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar	200
Tablo 19. Kişisel Değerler Envanteri ve Alt Faktörleri Ortalaması	202
Tablo 20. Öznel Dindarlık, DEHÖ ve PODÖ Arasındaki Korelasyonları.....	204
Tablo 21. Örneklemin Öznel Dindarlık Algısı	204
Tablo 22. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği Ortalaması	206
Tablo 23. Partner/ Eş Odaklı Dua Ölçeği Ortalaması	207
Tablo 24. Evlilik Doyumunun Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar.....	209
Tablo 25. Kişisel Değerlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar.....	228
Tablo 26. Dindarlığın Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar.....	246
Tablo 27. Evlilik Doyumunun Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar ..	212
Tablo 28. Kişisel Değerlerin Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	231
Tablo 29. Dindarlığın Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar.....	249
Tablo 30. Evlilik Doyumunun Evlilik Süresi Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	215
Tablo 31. Kişisel Değerlerin Evlilik Süresi Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	234

Tablo 32. Dindarlığın Evlilik Süresi Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	253
Tablo 33. Evlilik Doyumunun Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	218
Tablo 34. Kişisel Değerlerin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	237
Tablo 35. Dindarlığın Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	255
Tablo 36. Evlilik Doyumunun Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	221
Tablo 37. Kişisel Değerlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	239
Tablo 38. Dindarlığın Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	256
Tablo 39. Evlilik Doyumunun Gelir Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	224
Tablo 40. Kişisel Değerlerin Gelir Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	243
Tablo 41. Dindarlığın Gelir Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar	260
Tablo 42. KDE ve Alt Boyutları ile Evlilik Doyumu Arasındaki Korelasyon Sonuçları	264
Tablo 43. Kişisel Değerler ile Evlilik Doyumu Arasındaki Basit Regresyon Sonuçları	267
Tablo 44. Kişisel Değerler Alt Boyutları ile Öznel Evlilik Doyumu Algısı Arasındaki Çoklu Regresyon Sonuçları	268
Tablo 45. Kişisel Değerler Alt Boyutları ile Evlilik Yaşamı/Doyumu Arasındaki Çoklu Regresyon Sonuçları	269
Tablo 46. Kişisel Değerler Alt Boyutları ile Evlilikte Sorun Çözme Arasındaki Çoklu Regresyon Sonuçları	270
Tablo 47. Dindarlık ile KDE ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Sonuçları	275
Tablo 48. Dindarlık ile Kişisel Değerler Arasındaki Basit Regresyon Sonuçları	277
Tablo 49. Dindarlık ve Evlilik Doyumu Arasındaki Korelasyon Sonuçları	282
Tablo 50. Dindarlık ve Evlilik Doyumu Arasındaki Basit Regresyon Sonuçları	284
Tablo 51. Aracılık Testi Modelinde Yer Alan Değişkenlere Ait Yol Katsayıları	300
Tablo 52. Dinin Evlilik Hayatındaki Değerler Üzerindeki Etkisi	302
Tablo 53. Dindarlığın Evlilik Mutluluğuna Etkisi	303
Tablo 54. Evlilik Problemlerinde Dini Başa Çıkma Davranışı	304
Tablo 55. Dini İnançların Boşanmayı Engelleyici Rolü	306
Tablo 56. Eşlerin Aynı Dini İnanca Sahip Olmasının Önemi	307
Tablo 57. Dini İnançların Eşlerin Sadakati Üzerindeki Etkisi	308
Tablo 58. Dini İnançların Eşi Affetme Üzerindeki Etkisi	309
Tablo 59. Dini İnançların Eşe ve Çocuklara Yönelik Merhametli Olma Üzerindeki Etkisi	310
Tablo 60. Dindarlığın Evlilikteki Cinsel Hayat Üzerindeki Etkisi	311
Tablo 61. Dini İnançların Aile İçi ve Akrabalarla İlişkiler Üzerindeki Etkisi	313
Tablo 62. Örneklemin Evlilikte Saygı Değeri ile İlgili Sonuçları	315
Tablo 63. Örneklemin Evlilikte Sevgi Değeri ile İlgili Sonuçları	316

Tablo 64. Örneklemin Evlilikte Anlayışlı Olma Değeri ile İlgili Sonuçları	317
Tablo 65. Örneklemin Evlilikte Güven Değeri ile İlgili Sonuçları	318
Tablo 66. Örneklemin Evlilikte Paylaşma Değeri ile İlgili Sonuçları.....	319
Tablo 67. Örneklemin Evlilikte Affedici Olma Değeri ile İlgili Sonuçları.....	320
Tablo 68. Örneklemin Evlilikte Fedakârlık Değeri ile İlgili Sonuçları.....	321
Tablo 69. Örneklemin Evlilikte Sadakat Değeri ile İlgili Sonuçları	322
Tablo 70. Örneklemin Evlilikte Hoşgörü Değeri ile İlgili Sonuçları	322
Tablo 71. Örneklemin Evlilikte Merhametli Olma Değeri ile İlgili Sonuçları	323
Tablo 72. Örneklemin Evlilikte Sabır Değeri ile İlgili Sonuçları.....	324
Tablo 73. Örneklemin Evlilikte Şükür ve Minnettarlık Değeri ile İlgili Sonuçları.....	325
Tablo 74. Örneklemin Evlilikte Yardımlaşma Değeri ile İlgili Sonuçları	326
Tablo 75. Örneklemin Evlilikte Dürüstlük Değeri ile İlgili Sonuçları	327
Tablo 76. Örneklemin Evlilikte Sorumluluk Değeri ile İlgili Sonuçları	328
Tablo 77. Evlilik Değerleri ile KDE ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Sonuçları	329
Tablo 78. Evlilik Değerleri ile Öznel Evlilik Doyumu Algısı, EYÖ ve ESÇÖ Arasındaki Korelasyon Sonuçları.....	330
Tablo 79. Evlilik Değerleri ile Öznel Dindarlık Algısı, DEHÖ ve PODÖ Arasındaki Korelasyon Sonuçları.....	331

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Stenberg'in Üçgen Sevgi Kuramı Şeması.....	62
Şekil 2. Araştırma Modeli	166
Şekil 3. Evlilik Yaşam Ölçeğine Ait Tek Faktörlü Modelin DFA Sonuçları.....	185
Şekil 4. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeğine Ait Tek Faktörlü Modelin DFA Sonuçları	186
Şekil 5. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeğine Ait Tek Faktörlü Modelin DFA Sonuçları	188
Şekil 6. Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeğine Ait Tek Faktörlü Modelin DFA Sonuçları	189
Şekil 7. Kişisel Değerler Envanterine Ait Beş Faktörlü Modelin DFA Sonuçları	191
Şekil 8. Dinin Etkisini Hissetmenin Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkisi	296
Şekil 9. Kişisel Değerlerin Evlilikte Sorun Çözme Üzerindeki Etkisi	298
Şekil 10. Kişisel Değerler ile Evlilikte Sorun Çözme Arasındaki İlişkide Eş Odaklı Duanın Aracı Değişken Rolü.....	299

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Örneklemin Evlilik Doyumu ile İlgili Öznel Algısı Oranları	197
Grafik 2. Evlilik Yaşam Ölçeği Ortalama Puanları Histogram Grafiği	198
Grafik 3. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Ortalama Puanları Histogram Grafiği.....	200
Grafik 4. Kişisel Değerler Envanteri Ortalama Puanları Histogram Grafiği	203
Grafik 5. Örneklemin Dindarlık ile İlgili Öznel Algısı Oranları.....	205
Grafik 6. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği Ortalama Puanları Histogram Grafiği.....	207
Grafik 7. Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği Ortalama Puanları Histogram Grafiği.....	208

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.y.	Aynı yer
ANOVA	Analyses of Variance
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DEHÖ	Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği
DEM	Değerler Eğitimi Merkezi
DFA	Doğrulamalı Faktör Analizi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
EKEV	Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
ESÇÖ	Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği
EYÖ	Evlilik Yaşam Ölçeği
Haz.	Hazırlayan
İFAV	İlahiyat Vakfı Yayınları
KDE	Kişisel Değerler Envanteri
Krş.	Karşılaştırmamız
M	Ortalama
md.	Madde
N	Katılımcı Sayısı
no./n.	Numara/Number
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
PODÖ	Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği
p.	Page
pp.	Page to Page
sy.	Sayı
s.	Sayfa

ss.	Sayfadan sayfaya
ty.	Basım tarihi yok
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ünv.	Üniversitesi
vd.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
Vol./v.	Volume
vs.	Vesaire
X	Ortalama
yay.	Yayımları/Yayınevi
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ

Genel tanımı itibarı ile toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen aile, insan gelişimi ve psiko sosyal yaşantısı için temel bir kurum niteliğini taşımaktadır. Aile, ilk insan toplumundan beri var olan, en kadim ve en temel kurumlardan olması sebebi ile, geçmişten günümüze pek çok düşünür ve gözlemcinin dikkatini çekmiş ve çeşitli incelemelere konu olmuştur.¹ Aile hayatının başlangıcını ise evlilik, aile kurumunun temel öğelerini de eşler oluşturmaktadır. Evlilik, bir bireyin tüm yaşamı boyunca sevme, sevilme, güvenlik, ait olma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan bir aile ortamının kurulmasının temelini oluşturmaktadır.² Kişilerarası ilişkilerin en yoğun yaşandığı yer olan evliliğin, iki insanın ortak yaşam belirlediği ve mutlu olmayı amaçladığı bir kurum olması önemlidir.³ Bu bağlamda evlilik hayatında mutlu olmak, yani evlilik mutluluğu bireyler için büyük önem arz etmektedir.

Evlilik hayatını etkileyen birçok etmen olmakla birlikte, aile içi yaşantıda önemli olan bir takım değerler vardır. Esasen insani ilişkilerde önemli olan tüm ahlaki değerler aile yaşantısında da önemlidir. Ancak bununla birlikte sevgi saygı, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma vb. gibi değerlerin de aile hayatını temelden etkilediği söylenebilir.

Önemli bir fonksiyonu da geniş bir dünya görüşü ve değerler sistemi sunmak olan dinin, bireysel ve toplumsal ilişkilere referans kaynağı olduğu aşikârdır. Bu bağlamda en küçük toplum birimi olan aile ve bu aileyi oluşturan temel unsurlar olan eşlerin (karı-kocanın) birbirleri ile ilişkilerinde de dinin rolü önem arz etmektedir.

¹ Kadir Canatan, “Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, s.21.

² Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, edt: Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, s.21.

³ Serap Üncü, *Duygusal Zeka ve Evlilik Doyum İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2007, s.3.

Tarih boyunca dini kurumlar, evli çiftlerin birbirleriyle ilişkilerinin niteliğini ve özelliklerini belirleyen merkezi bir rol oynamışlardır. Tüm dinler insanları evliliğe teşvik etmiş ve evliliğin sürdürülmesini tavsiye etmiştir. İlâveten dinler, evliliğin başlangıcından sonlandırılmasına ve eşlerin birbirleri üzerindeki yükümlülüklerinden çocuk yetiştirmeye kadar, evlilik hayatının tüm kurallarını belirlemiştir. Tüm bunları yaparken evrensel ahlaki değerlerin korunması ve ailede değerlerin merkezi rolü üzerinde vurgu yapmıştır.

Özellikle monoteist dinlerin sadece meşru zeminde, yani nikâh ve evlilik şartı ile cinsel ilişkilere izin vermesi, zina ve aldatmayı yasaklayarak sadakate vurgu yapması, evlilik ve aile kurumunun, din tarafından özel koruma altına alındığının bir göstergesidir.⁴ Bunların yanı sıra, sevgi, saygı, dürüstlük, fedakârlık, yardımlaşma, sabırlı olma, minnettarlık duyma gibi, dinler tarafından önemi vurgulanan değerlerin, evlilik hayatının güçlü ve doyum sağlayıcı olmasında etkileri olduğu da aşikârdır.

Evlilik ilişkilerini de içeren aile, toplumdaki değişimlerden en fazla etkilenen kurumlardan biridir. Ekonomik gelişmeler, artan eğitim düzeyi ve kadının giderek daha fazla çalışma dünyasına girmesi gibi birçok faktör, önemli toplumsal değişimler arasında sayılabilir. Evlilik kurumunun değişime uğradığı ve değerlerin insan hayatı ve toplum üzerindeki yaptırım gücünün azaldığı günümüz modern çağında, dinin evlilik ile ilişkisinin ve evlilik hayatındaki değerlerin sürdürülmesi ve evlilik mutluluğunun sağlanması noktasında katkılarının olup olmadığı incelenmeye değerdir.

Din ve aile kurumlarının her ikisi de benzer değerler üzerine odaklanmaları ve sosyalleşmeyi sağlama çabaları açısından birbirlerine benzemektedirler. Araştırmacılar din ve ailenin özellikleri arasındaki bu yakınlık sebebiyle de aralarında bir ilişki olabileceğini öngörmüşlerdir.⁵

Gerek dinin evlilik hayatını teşvik edici ve koruyucu rolünden ve aile kurumu ile ortak değerlere sahip olmasından hareketle, gerekse din ve evlilik ilişkileri konusunda yapılan çalışmaların az olması sebebi ile, din ve evlilik ilişkileri konusuna odaklanmak gerektiği düşünülmüştür. Araştırmanın konusunu da, dinin evlilik doyumunu üzerindeki

⁴ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psikososyal Uyum ve Dindarlık*, Adana, Karahan kitabevi, 2007, s.76.

⁵ V. R. A. Call, T. B. Heaton, "Religious Influence on Marital Stability", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1997, 36 (3): 382-392, s. 382.

etkisi, özellikle evlilikte önemli olan değerlerin din ve evlilik doyumu ile ilişkisi oluşturmaktadır.

Bir araştırmada, araştırmacının cevap aradığı soru, giderilmesi istenen güçlük, “problem” olarak tanımlanmaktadır.⁶ Bu çalışmada yapılan alan araştırmasında, temel olarak “*bireylerin evlilik doyumları/ mutlulukları ile sahip oldukları değerler ve dindarlıkları arasında bir ilişki var mıdır?*” sorusunun cevabı aranmaktadır. Araştırmanın temel problemi bu soru olmakla birlikte, aşağıda yer alan sorulara da cevap aramak amaçlanmıştır:

- Cinsiyet, yaş, evlilik yılı, çocuk sayısı, öğrenim durumu, gelir durumu gibi demografik özellikler ile evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerileri, dinin etkisini hissetme, partner/eş odaklı dua etme, kişisel değerler ve boyutları arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme becerisi ile dinin etkisini hissetme ve partner/eş odaklı dua etme arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?
- Kişisel değerler ve boyutları ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme becerisi arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?
- Dinin etkisini hissetme ve eş odaklı dua etme ile kişisel değerler ve boyutları arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?
- Evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme becerisi ile dinin etkisini hissetme ilişkisinde, kişisel değerler ve boyutları aracılık etmekte midir?

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Evlilik, değerler ve dindarlık olgularını konu edinen bu çalışmanın temel amacı, evlilik hayatından memnun ve mutlu olmak anlamında kullanılan evlilik doyumunda dindarlığın ve değerlerin etkisini tespit etmek; ayrıca dindarlığın değerleri artırmak

⁶ Adnan Erkuş, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, 2. Baskı, Ankara, Seçkin yay., 2009, s.43.

suretiyle evlilik doyumuna katkıda bulunup bulunmadığını, yani değerlerin dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisinde arabulucu bir rolü olup olmadığını tespit etmektir.

Mutluluk konusu ile ilgili araştırmalarındaki önemli bulgulardan biri de, onun evlilik ile olumlu yönde ilişkili olmasıdır. Yani bazı araştırmalara göre evli olmak, mutlu olmanın önemli sebeplerinden biridir.⁷ Buna karşın evlilik ilişkisinde yaşanan sorunların dezavantajları da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Evlilikte uyumun bozulması ya da çatışmaların yaşanması, bireylerin, ailenin ve dolayısıyla toplumun sağlıksız hale gelmesi anlamını taşımaktadır. Genel olarak evlilik doyumu üzerine yapılan çalışmaların gerekçeleri, evlilik doyumunun, birey ve ailenin iyi olma hali üzerindeki merkezi rolü üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca güçlü ailelerin oluşması ve devam etmesi ile toplumda birçok faydanın ortaya çıkacak olması ve evlilik stresi ve boşanmaya karşı koruyucu ve yatıştırıcı olma konusunda aracılık etmesi bakımından evlilik doyumu çalışmalarının önemli olduğu ifade edilmektedir.⁸

Günümüzde değişen dünya ve toplum yaşamında, evlilik ve aile yapısının giderek değiştiğini ve bu değişimlerde ailenin sıkıntılar yaşadığını görmekteyiz. Özellikle modernizmin etkisine bağlı olarak aile kurumuna verilen önemin azalması ve ailenin işleyişi ile ilgili yeni problem alanlarının oluşması dikkate alınması gereken bir durumdur. Günümüz toplumlarında evlilik sorunlarına bağlı olarak psikolojik yardım talebinin de önemli düzeyde arttığı gözlenmektedir. Boşanmaların giderek arttığı günümüzde evliliğin yapısının ve eşler arasındaki ilişkilerin içeriğinin anlaşılması çok büyük önem kazanmaktadır. Modern dönemde popüler olan evlilikle karşı söylemlere rağmen evlenme davranışının tüm toplumlardaki yaygınlığı ve evlilik hayatının insan psikolojisi üzerindeki etkileri, evlilik mutluluğu konusunda çalışmanın önemini gösterir niteliktedir.

Çalışmanın diğer kanadını temsil eden din ve dindarlığın, hayatın tüm alanlarında olduğu gibi evlilik hayatında da etkileri olduğu öngörülmektedir. “Türkiye’de Muhafazakârlık” konulu bir araştırmaya göre, Türk toplumunda muhafaza edilmesi

⁷ C. G. Ellison, “Religious Involvement and Subjective Well-Being”, *Journal of Health and Social Behavior*, 1991, v.32 (March), ss.80-99, s.88.

⁸ J. Orathinkal, A. Vansteenwegen, “The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability”, *Contemp. Fam. Ther.*, 2006, 28: 251-260, s.252.

gereken kurumların başında sırasıyla “aile”, “din”, “devlet” ve “millet” gelmektedir.⁹ Buradan din ve ailenin toplumlardaki iki önemli değer olduğu ve bu iki olgunun ortak bir araştırmada ele alınmasının önemi anlaşılmaktadır.

Dinin evlilik üzerinde etkisinin olduğu birçok araştırmacı tarafından öngörülmüş olsa da, evlilik ve din ilişkisine dair yapılan çalışmaların geçmişi çok uzun değildir. Hayatı boyunca çoğu birey ve ailelerin inanç ve tecrübelerinde, din her zaman önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu bariz gerçeğe rağmen dini değişkenlerin aile hayatıyla bağlantıları, 1960 ve 70’lerdeki aile ile ilgili teori ve araştırmalarda yer bulamamıştır.¹⁰ Günümüzde yapılan araştırmalarda da, toplumsal, ahlaki, vicdani gelişim, çocuk yetiştirme ve değerlerin içselleştirilmesi konularında, dini eğitimin etkileri çoğu kez ihmal edilmiştir. Tabi bütün aile araştırmacıları da din konusunu ihmal etmiş değildir. Bugün birçok sosyal bilimci, evliliğe dair çalışmalarında, dinin etkisini dikkate alma zorunluluğu hissetmektedirler.¹¹ Din ve aile yaşamı üzerinde yapılan araştırmaların kapsamlı incelemeleri, Batı toplumlarında 1980’li yıllarla birlikte başlamış ve 2000’li yıllarla yoğunluk kazanmıştır. Bununla birlikte evlilik ilişkileri üzerine odaklanan ilk çalışmalarda, aile merkezli modellerin olumlu etkiler yerine, iletişimdeki uyumsuz ilişki kurma tarzlarına ve çözülmek üzere olan evlilikler üzerine odaklandığını belirtmek gerekmektedir.¹²

Batı toplumlarında son yıllarda artan evlilik doyumu ve din ilişkileri çalışmalarında, evliliğin olumlu gidişatını konu alan Pozitif Psikoloji akımının da etkisinin olduğu söylenebilir. Türkiye’de ise psikoloji uzmanlarının din olgusu ile ilgilenmekten uzak durması ve din psikolojisi çalışmalarının daha çok İlahiyat Fakültelerinde yapılan çalışmalardan oluşması sebebiyle, din ve aile/evlilik ilişkileri konusunda yapılan yeteri kadar çalışma bulunmamaktadır.

⁹ Bkz. Kadir Canatan, “Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay.,2011, s.119.

¹⁰ Lyle E. Larson, “Religiosity and Marital Commitment: 'Until Death Do Us Part' Revisited”, *Family Science Review*, Vol. 2, No. 4, November, 1989, pp. 285-302, s.285.

¹¹ George W. Holden, “Psychology, Religion, and the Family: It’s Time for a Revival”, *Journal of Family Psychology*, 2001, v.15, n.4, pp.657-662, s.657.

¹² B. H. Fiese, T. J. Tomcho, “Finding Meaning in Religious Practices: The Relation Between Religious Holiday Rituals and Marital Satisfaction”, *Journal of Family Psychology*, 2001, vol.15, no.4, 597-609, s.599; R. W. Levenson, L. L. Carstensen, J. M. Gottman, “Long-Term Marriage: Age, Gender, and Satisfaction”, *Psychology and Aging*, 1993, vol.8, no.2, 301-313, s.301.

Din ve evlilik ilişkisi üzerine odaklanan önemli araştırmacılarından Mahoney'e göre psikologlar aile yaşamında dinin rolü konusunda az sayıda kuram geliştirmiş ve araştırma yapmışlardır. Din ve aile hayatı konusunda az sayıda araştırma olması, psikologların manevi alanın önemini göz ardı etmesine, ya da bu alanın etkisini, dini olmayan diğer psikososyal mekanizmalara (sosyal destek gibi) indirgemesine neden olabilir. Ancak dinin, sosyal bilimciler tarafından dikkate alınmayı hak edecek şekilde aile hayatına etkileri olduğunu da söylemek gerekmektedir.¹³

Bir diğer önemli araştırmacı Sullivan ise, dinin evlilik fonksiyonları üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan çalışmalarda iki gerekçenin öne sürüldüğünü söyler. Bunlar, bu ilişkiyi soruşturacak çalışmaların yokluğu ve din ve evlilik fonksiyonları arasındaki ilişkiye dair önceki deneysel bulguların yetersizliğidir.¹⁴ Din ve aile hayatı ilişkisi ile ilgili çalışmaların yetersizliği yalnızca deneysel bulgular bazında değil, teorik açıklamalar konusunda da geçerlidir. Var olan birkaç teorik çalışma her ne kadar ışık tutucu nitelikte olsa da, bu çalışmaların ve değerlendirmelerin Batı toplumları ve Yahudi-Hıristiyan dini geleneği çerçevesinde yapılmış olması, onların sınırlılıklarını göstermektedir.

Dinin sosyal ilişkiler üzerindeki etkilerinin önemi büyüktür. Bu ilişkiler içinde evlilik ve aile hayatı önemli bir yer kaplamaktadır. Nitekim dinlerde de, evlilik ve aile hayatına büyük önem verilmiş, evliliğin devamı ve mutlu bir aile hayatının tesisi için gerekli emirler, yasaklar ve tavsiyelere yer verilmiştir. Bununla birlikte eşlerin aynı dini inanç, tutum ve davranışlara sahip olması onlar arasında birleştirici bir rol oynamakta, tersi ise evlilik uyumu ve doyumunu olumsuz etkilemektedir. Ayrıca aile sistemleri, dinin aile içerisinde bağlanılmasını istediği değerlerin pekiştirilmesini istemekte ve değerlerin aile hayatındaki yaptırımını için dinden güç almaktadır denebilir.¹⁵

Hem evlilik hayatı hem de dindarlığın çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olması, bu alanda yapılacak çalışmaların zorluklarından biridir. Ancak araştırmanın önemi de buradan kaynaklanmaktadır. İnsanın psikolojik hayatını ve yaşam memnuniyetini

¹³ Annette Mahoney, N. Tarakeshwar, "Religion's Role in Marriage and Parenting in Daily Life and during Family Crises", *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, (ed.) Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, The Guilford Press, New York, 2005, s.187.

¹⁴ K. T. Sullivan, "Understanding The Relationship Between Religiosity And Marriage: An Investigation of the Intermediate and Longitudinal Effects of Religiosity on Newlywed Couples", *Journal of Family Psychology*, 2001, 15, 610-626, s.611.

¹⁵ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.186.

derinden etkileyen evlilik ile, yine insanın anlam dünyasını şekillendiren ve hayata bakış açısını ve psikolojik yapısını etkileyen dinin ortak bir çalışma ile ele alınması önem arz etmektedir. Bu iki olgunun birbirleri ile ilişkili olduğu öngörülmesinin yanısıra yapılan çalışmalarla da desteklenmesi gerekmektedir.

III. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

A. YAHUDİ-HİRİSTİYAN TOPLUMLARINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Wallin ve Clark'ın yaptıkları araştırma (1964) sonuçlarına göre kadın katılımcılar için, dindar bireylerin evlilik doyumu, dindar olmayanlara göre cinsel doyumdan hem düşük olması hem yüksek olması durumlarında daha az etkilenmektedir. Ayrıca dindar kadınlar için cinsel dürtünün az veya çok olması da evlilik doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Ancak dindar olmayanlarda cinsel dürtü ve doyum evlilik doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Aynı çalışmada erkek katılımcılar için ise, yüksek cinsel doyum hem dindar olan hem olmayanlar için evlilik doyumuna olumlu katkıda bulunmaktadır. Ancak dindarlık düşük cinsel doyumun evlilik doyumu üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaktadır. Buradaki etki kadın katılımcılardaki kadar yüksek olmasa bile, dindar olmayanlara göre dindar erkeklerde düşük cinsel doyum evlilik doyumuna daha az düşürmektedir.¹⁶

Bahr ve Chadwick (1985) dini bağlılık ve dini aktivitelerin evlilik ve aile yaşamı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca bu araştırmacıların belirttiği üzere 1938 ve 1980 yılları arasında yapılan 17 çalışmanın 13'ü, dindarlık ve evlilik doyumu arasında direk bir pozitif ilişkinin varlığını rapor etmiştir.¹⁷

Schumm (1985) tarafından yapılan bir araştırmada, dini bağlılığa (üyelik) sahip olanlarda hiçbir dine bağlı olmayanlara göre boşanma oranı daha düşüktür. Mezhepler arasında da farklar bulunmuştur. Yahudilerde boşanma oranları diğerlerine göre en düşük, muhafazakâr Protestanlarda ise en yüksektir. Kiliseye gitmenin de boşanma üzerinde olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir. Dini inançlara bağlılık da boşanma ile ters ilişkili

¹⁶ Paul Wallin, Alexander L. Clark, "Religiosity, Sexual Gratification, and Marital Satisfaction in the Middle Years of Marriage", *Social Forces*, 1964, v.42 (3), pp. 303-309, s.308

¹⁷ H. M. Bahr, B. A. Chadwick, "Religion and Family in Middletown, USA", *Journal of Marriage and the Family*, v. 47, 1985, ss. 407-414, s. 411 .

olarak bulunmuştur. Yani dini inançları yüksek bireylerde boşanma oranları daha düşük çıkmıştır.¹⁸

Hatch vd.'nin yaptığı bir araştırmada (1986), dindarlık etkisi olarak ölçülen manevi yakınlığın, evlilikteki duygusal yakınlığı artırmak suretiyle evlilik doyumunu olumlu olarak etkilediği tespit edilmiştir. Ancak manevi yakınlık ve evlilik doyumu arasındaki ilişki direk olmayıp dolaylı bir ilişkidir. Aynı araştırma, dindarlığın bir boyutu olan manevi yakınlığın evlilik doyumu üzerinde dolaylı bir etkisi olsa da dindarlığın sosyal yönünün direk etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bir başka ifadeyle, birlikte dini faaliyetler yapan veya birlikte ibadet eden çiftlerin evlilik doyumu üzerinde dindarlığın direk bir etkisi vardır.¹⁹

Broadbar-Nemzer (1986)'in Yahudiler arasındaki grup bağlılığını incelediği çalışma da, dinin sosyal destek rolü açısından önemlidir. Burada dini toplumla ve onun değerleriyle bütünleşme derecesinin evlilik birlikteliğini yükselttiği ve daha az dini bağlılığa sahip olan Yahudilerde boşanma oranlarının daha yüksek olduğu iddia edilmiştir. Araştırmacı, ritüelleri yerine getirme dereceleri, sinagoga gitme, sinagog üyeliği, Yahudi olan yakın arkadaşların oranı, Yahudi komşularla yaşama, İsrail'de bulunma, Yahudi organizasyonuna üye olma ve Yahudi hayır kuruluşlarına katkıda bulunma şeklinde birçok toplumsal kriter kullanmıştır. Araştırmacıya göre bu dini-etnik yüklemelerin hepsi, grubun birlik ve beraberliğini artırmaktadır. Araştırma sonucu, Yahudi topluluğuna üyeliğin bu gibi sonuçları ile daha düşük boşanma oranlarının ilişkili olduğunu göstermiştir.²⁰

Scanzoni ve Arnett (1987), kadınların kendi evlilikleri ve genel evlilik doyumu ile ilgili fayda-zarar oranlarına dair görüşlerinin, kişisel dindarlığın bir fonksiyonu olarak değiştiğini bulmuşlardır. Daha az dindar kadınlar için, düşük sonuçlar-yüksek faydalar (lover costs-higher benefits) ile genel evlilik doyumu arasında daha yüksek bir ilişki vardır. Bu durum göstermektedir ki, daha az dindar kadınlarla karşılaştırıldığında daha dindar

¹⁸ W. R. Schumm, "Beyond Relationship Characteristics of Strong Families: Constructing a Model of Family Strengths", *Family Perspective*, 1985, 19: 1-19'den aktaran; Call, Heaton, a.g.m., s. 386

¹⁹ R. C. Hatch, D. E. James, W. R. Schumm, "Spiritual Intimacy and Marital Satisfaction", *Family Relations*, 1986, 35, 539-545

²⁰ J. Y. Brodbar-Nemzer, "Divorce and Group Commitment: The Case of the Jews", *Journal of Marriage and the Family*, 1986, 48, 329-340.

kadınlar, evliliklerinde kutsal olan kişisel faydaları daha fazla talep etmekte ve evliliklerinden daha fazla doyum almaktadırlar.²¹

Dudley (1988), 7.gün Adventistleri'nden 228 evli çift üzerinde yaptığı, dindarlık ve evlilik doyumunu ölçen araştırmasında dindarlığın evlilik doyumuna katkısı olduğunu tespit etmiştir. Kiliseye devam, aile içi ibadet, dindarlık ve kiliseye devamda, eşler arası uyum $p<.0001$ düzeyindedir. Kendine özgü yönelim ve özel ibadetler $p<.01$ düzeyinde; dini tecrübe, toplu ibadet, dikkat çekici dini davranışlar ise $p<.05$ düzeyinde anlamlı ilişki içindedir. Evlilik doyumundaki en güçlü etkenler olarak, aile ibadeti ve eşler arasında dini tutum ve davranışlarda uyum içinde olmak öne çıkmış ve bu, dindar insanların kendilerinin, eşlerinin ve hayatlarında yer alan diğer insanların ihtiyaçlarının farkında olduğu şeklinde yorumlanmıştır.²²

Larson (1989), dini faktör ve evliliğe bağlılık arasındaki ilişkileri değerlendirdiği teorik çalışmasında, şu sonuçları tespit etmiştir: Evlilik istikrarı, evlilik bağlılığının kanıtı olarak kabul edilir. Benzer bir biçimde, evlilik doyumuna da kişisel bağlanma duygusu ile güçlü bir şekilde ilişkilidir. Dini bağlılık ise, evliliğe bağlılığı artırmakta ve bunun bir sonucu olarak da boşanmaların önüne geçen önemli bir faktör olmaktadır.²³

Minekime (1990) çocukların, etkili iletişimin ve dinin evlilik doyumuna üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla 55 evli çift üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında, çocukların evlilik doyumuna üzerinde anlamlı etkisi olduğunu belirtmektedir. Buna göre, bir veya daha çok çocuğu olan çiftlere göre çocuğu olmayan çiftler daha yüksek bir evlilik doyumuna sahiptir. Etkili iletişim ölçeği ve evlilik doyumuna arasında da anlamlı bir ilişki vardır.²⁴

²¹ J. Scanzoni, C. Arnett, "Enlarging The Understanding Of Marital Commitment Via Religious Devoutness, Gender Role Preference, And Locus Of Marital Control", *Journal of Family Issues*, 1987, 8, 136-156'den aktaran; Mahoney, vd., a.g.m., s.571

²² Margaret D. Dudley, "Selected Dimensions and Orientations of Religiosity Related to Marital Satisfaction as Perceived by Married Seventh-day Adventists in the Midwest", Andrews University, PhD, 1988. pp. 124'den aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.89-90

²³ Larson, a.g.m., s.295.

²⁴ Julie L. Minekime, *A Study of the Effects of Children, Affective Communication, and Religion on Marital Satisfaction*, California State University, Long Beach, MS, 1990, p.5'den aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.97-98

Jenkins (1991)'in, 1930'lardan 1990'lara kadar yapılan çalışmalar üzerinde yaptığı değerlendirmede, yüksek dindarlığın evlilik doyumunu yükselteceği, düşük kilise katılımının da evlilik doyumunu azaltacağı şeklinde sonuçlar elde edilmiştir.²⁵

Booth vd. (1995) 12 yıl süren boylamsal araştırmalarında, dini faaliyetlerdeki yoğunluğun boşanma düşüncesinin ve boşanma oranlarının düşmesinde etkili olduğunu, ancak evlilikteki mutluluğu artırmada etkili olmadığını veya evlilik çelişkilerini azaltmadığını tespit etmişlerdir.²⁶

Wilson ve Musick (1996)'in yaptığı çalışmada, din ve evliliğe bağlılık ilişkisi konu edinilmiştir. Muhafazakâr Protestan mezhepler ve diğer etnik dini gruplarda olduğu gibi dini bağlılık arttıkça evliliğe bağlılığın da arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca kilise katılımı, kendisini fundamentalist olarak tanımlama ve aynı dinden biriyle evlenmenin de evliliğe bağlılığı artırdığı bulunmuştur. Araştırmacılara göre, dini bağlılık, evliliğin ebedi olması ve cinsel ilişkinin evlilikle sınırlı olması gibi, evliliğe bir yükümlülük getiren ahlaki inançlar yoluyla evliliğe bağlılığın şartlarını etkilemiştir.²⁷

Greenberg (1996) aynı inanışta, farklı inanışta olan ve din değiştirerek evlenen 25 çift üzerinde yaptığı araştırmada dindarlık, evlilik doyumunu ve aile uyumu arasındaki dinamikleri incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, aynı dinlerden olan veya din değiştiren çiftlerin evlilik doyumunu, farklı dinlere mensup olanlara göre daha yüksektir. Farklı dine mensup ailelerde dinî tatiller ve çocukların din eğitimleri ile ilgili daha çok problem yaşanmaktadır. Farklı dinlere sahip çiftler, kendi dinlerine yönelik olarak diğer çiftlere göre daha az dindardır. Evlilik doyumunu, evlilik uyumu ve istikrarı açısından, farklı inanışlardaki çiftler aynı inanışlardaki çiftlerden daha düşük puanlar elde etmişlerdir.²⁸

Call ve Heaton (1997), boylamsal olarak yaptıkları araştırmada, ilk görüşmede karı koca her ikisi de kiliseye devam edenler ile beş yıl sonra yaptıkları ikinci görüşme

²⁵ K. W. Jenkins, "Religion and Families", in S.J. Bahr (ed.), *Family Research: A sixty review 1930-1990* (pp. 235-288), Lexington, MA: Lexington Books'den aktaran; Sullivan, a.g.m., s.611

²⁶ A. Booth, vd., "Belief and Behavior: Does Religion Matterin Today's Marriage?", *Journal of Marriage and the Family*, 1995, 57 (3): 661-671

²⁷ John Wilson, Marc Musick, "Religion and Marital Dependency", *Journal of Scientific Study of Religion*, 1996, 35 (1), pp.30-40.

²⁸ Joseph Greenberg, "Interfaith, Intrafaith, and Conversion Marriages Between Jews and non-Jews: The Relationships of Religiosity and Cohesion to Marital Satisfaction", California School of Professional Psychology - Berkeley/Alameda, PhD, 1996, pp. 12'den aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.104.

sonucunda bu çiftlerin evliliklerindeki çözülme oranının daha az olduğunu, ancak dini önemseme ve dini faaliyetlere (kiliseye) katılım konusunda birbirleri ile farklılıkları olan çiftlerin evliliklerinde dengesizlikler/istikrarsızlıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca araştırmacılar evlilik bozulması riskinin, kadın düzenli olarak dini törenlere katılıp, kocanın hiç katılmadığı durumlarda yaklaşık üç kat daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir.²⁹

Young vd. (1998) de, evlilikte cinselliğin kutsanması ile ilgili yaptıkları çalışmada, evli bireylerin dini bağlılık derecesi ile Tanrının cinselliği destekleyici görüşleri (cinselliğin Tanrının verdiği mutlu edici bir hediye olması gibi) ve cinsel fonksiyonlar arasındaki ilişkileri ortaya koymuşlardır. Araştırmada evliliğin kutsanmasının, cinsel doyum ile ilişkili olduğu bulunmuştur.³⁰

Ing (1998), dindarlık ile evlilik uyumu arasında güçlü bir ilişkiyi tespit ettiği araştırmasında, paylaşılan değerler, günlük aktiviteler ve eşlerin aile yaşantılarına ve birbirlerine olan sadakatlerinin, dini tecrübe, inanç ve ibadetlerden en çok etkilenen değişkenler olduğu tespit edilmiştir.³¹

Hughes (2000), farklı dinlerden 87 evli çiftle çalışarak gerçekleştirdiği araştırmasında, evlilik doyum durumunu, dini yönelimden çok evlilik iletişim tecrübelerinin etkilediğini tespit etmiştir. İletişim davranışları, farklı dinlerden evli çiftlerin evlilik doyumunun en iyi açıklayıcısı olarak görülse de, dini yönden kendine özgü çiftlerin, kendine özgü olmayan ve karışık davranışlara sahip çiftlere göre evliliklerinde ve evlilik iletişiminde daha mutlu olduğu belirlenmiştir.³²

Snarey vd. (2001) dört araştırmanın bir incelemesi ile şu sonuçları ortaya koymuşlardır. Öncelikle, dini inanç ve aile ilişkileri istatistiksel olarak anlamlı ve

²⁹ Call, Heaton, a.g.m., ss.382-392.

³⁰ M. Young, vd., "Correlates Of Sexual Satisfaction in Mariage", *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 1998, 7, 115-127.

³¹ Darcy Siu Fah Ing, *The Relationship between Religiosity and Marital Satisfaction in Protestant Chinese Amerikan Couples*, PhD, California School Of Professional Psychology - Berkeley 1998, p.76'dan aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.89

³² Patrick Charles Hughes, "Keeping the faith(s): Religion, Communication, and Marital Satisfaction in Interfaith Marriages", University Of Denver, PhD, 2000, pp. 218'den aktaran; Esmâ Ürkmez, *Dini İnanç, Tutum ve Davranışların Eşler Arası İletişime Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2005, s.87

psikolojik olarak ilgi çekici yollarla birbiriyle pozitif olarak ilişkilidir. Yine bu çalışmalara göre dini inanç ve pratikler, evlilik bağı ve ebeveyn-çocuk ilişkilerini güçlendirmektedir.³³

Sullivan (2001) yaptığı araştırmada dindarlık ile evlilik uyumu, boşanma davranışı, ciddi evlilik problemleri ortaya çıktığında yardım arama davranışı ve problem çözme esnasında çiftlerin etkileşim şekillerini incelemiştir. Sonuçlara göre, dindarlığın boşanma karşıtı bir tutum ve bağlılık ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak dindarlık ilk dört yılını doldurmuş çiftlerde ilk dört yılında olan çiftlere göre daha az etkili bulunmuştur. Ayrıca dindarlık daha az nevroitik kocalar için evlilik doyumu ile olumlu bir ilişki içerisinde iken nevroitik kocalarda evlilik doyumu ile olumsuz bir ilişki içerisinde. Yani bir başka ifade ile dindarlık genel olarak evlilik doyumunu artırırken, bu sağlıklı olmayan (nevroitik) kocayı kapsamıyor görünmektedir. Ayrıca kesitsel yapılan araştırma sonucuna göre de, karısı dindar olup karısının evlilik doyumu düşük olan kocalarda da dindarlık ve evlilik doyumu arasındaki ilişki olumsuzdur.³⁴

Mahoney vd. (2001), 1980 ve 1990larda din, aile ve ebeveynlik konularında yapılan çalışmaların meta-analizini yapmışlardır. Sonucalar göre kilise katılımı, kiliseye devam eden çiftlerde %44 olan boşanma oranının katılmayanlarda %60 olması sonucunda görüldüğü üzere, boşanmaya karşı koruyucu bir faktör olarak hizmet etmektedir. Buna göre dindarlığın yüksek olduğu yerde boşanma riskinin düştüğü, ailenin işleyişinin kolaylaştığı görülmüştür, fakat bu etki küçüktür. Yine, yüksek dindarlık yüksek evlilik doyumu ile güçlü bir ilişki içerisinde. Bir diğer sonuca göre, Hıristiyan muhafazakârlığı, ergenlik öncesi çocuklarda fiziksel cezanın kullanılması ve onaylanması ile daha fazla ilişkili bulunmuştur. Bulguların ayrıştırılması, ebeveynlerin daha dindar olmasının, daha iyi bir iletişime ve çatışma çözme becerilerine sahip olmaları, daha olumlu ebeveynlik ve daha iyi çocuk uyumu ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.³⁵

³³ John R. Snarey, David C. Dollahite, "Varieties of Religion-Family Linkages", *Journal of Family Psychology*, 2001, Vol.15, No.4, 646-651, s.646.

³⁴ Sullivan, a.g.m., 610-626.

³⁵ A. Mahoney, vd., "Religion in the Home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting", *Journal of Family Psychology*, 2001, v.15, n.4, 559-596.

Evlilik doyumu ve dini bayram ritüelleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Fiese ve Tomcho (2001)'nin araştırmasında, dindarlığın diğer göstergelerine nazaran dini bayram ritüellerinin (religious holiday) evlilik doyumu ile daha güçlü bir ilişki içerisinde olduğu tespit edildi. Ayrıca bu çalışmada kocaların evlilik uyumu ritüellerin anlamı ile, kadınların evlilik doyumu ise ritüel davranışları ile ilişkili bulunmuştur.³⁶

Clayton ve Baucom (2001) yaptıkları bir çalışmada, evlilikle ilgili dini değerleri kabul etmenin mi yoksa bir çift olarak dini pratikleri gerçekleştirmenin mi evlilik uyumu üzerinde etkili olduğunu incelemişlerdir. Geniş bir deneysel araştırmalar grubu ile, dinin biliş ve duygu boyutu davranış boyutu ile her zaman paralel gitmediği ortaya konmuştur. Dinin önemli bir fonsiyonunun geniş bir dünya görüşü ve değerler sistemi sunmak olmasına rağmen, içsel dini fenomenler ve dini davranışların arasının ayrılması önemlidir.³⁷

Curtis ve Ellison (2002) tarafından yapılan bir çalışmada da, dini olarak birbirine benzemeyen çiftlerin benzeyen çiftlere göre daha fazla çatışma yaşayıp yaşamadıkları, dini farklılığın hangi konulardaki çatışmalara sebep olduğu araştırılmıştır. Sonuç olarak çiftlerin dini inançlarındaki belirgin farklılığın daha fazla çatışma ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, erkeklerin eşlerine göre dini katılımlarının daha fazla olduğu durumlarda, ev işleri, para, zamanın nasıl harcanacağı ve cinsellik konularında tartışıldığı bulunmuştur.³⁸

Waite ve Lehrer (2003)'in ABD'de din ve evliliğin sonuçlarına dair yaptıkları araştırmaya göre, dindar bir toplum olan Amerika'nın çoğunluğu, Tanrıya inandıklarını veya en azından dinin hayatlarında önemli bir yeri olduğunu söylemektedirler. Aynı zamanda yetişkin Amerikalıların çoğu evlidir ve çocukların üçte ikisi anne babaları ile birlikte bir aile ortamında yaşar, evlilik ve mutlu aile hayatı da genç yetişkinler için evrensel amaçlar arasında yer almaktadır.³⁹

³⁶ Fiese, Tomcho, a.g.m., ss.597-609

³⁷ D. H. Baucom, "Religion and the Science of Relationships: Is a Happy Marriage Possible?", *Journal of Family Psychology*, 2001, v.15, n.4, 652-656, s.653

³⁸ K T. Curtis, C. G. Ellison, "Religious heterogamy and marital conflict: Findings from the National Survey of Families and Households", *Journal of Family Issues*, 2002, 23, 551-576.

³⁹ L. J. Waite, E. L. Lehrer, "The Benefits From Marriage and Religion in the United States: A Comparative Analysis", *Popul. Dev. Rev.*, 2003, 29 (2): 255-276, s. 255.

Valenzuela (2004), yüz çift üzerinde yaptığı bir çalışmada, eşlerin dindar olmasının, evliliğin mutlu yaşanmasında önemli bir rol oynadığını söylemektedir. Sonuçlar göstermiştir ki, ailede dinin canlı bir şekilde yaşanması, eşlerin Tanrıya inanmaları, yaşadıkları problemlerin çözümünde birlikte dua ederek Tanrıdan yardım istemeleri, dini pratiklere katılmaları ve kiliseye devam etmeleri gibi hususlar, evlilikte mutluluğu artıran temel faktörler arasında yer almaktadır.⁴⁰

Marks'ın (2005) Hıristiyan, Yahudi, Mormon ve Müslümanlardan oluşan 38 çift (76 karıkoca) ile yaptığı derinlikli mülakata dayanan araştırmaların sonucunda, çiftlerin dini toplum, dini inanç ve pratiklerinin, karşı karşıya kaldıkları stres ve diğer sorunlarda, evliliklerini sürdürücü, destekleyici ve koruyucu merkezi bir öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.⁴¹

Lambert vd. (2006), büyük İbrahimi dinlere (Yahudi, Hıristiyan ve İslam) mensup 57 dindar ve orta yaşlı evli çift ile derinlemesine mülakat şeklinde yaptıkları araştırmada, dinin evlilik problemlerini çözmede nasıl yardımcı olduklarını araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçları, dinin problem çözmede çiftlere üç şekilde yardımcı olduğunu ortaya koymuştur: Problemi önleme, problemi çözme ve ilişkilerin yeniden onarılması. Problemin önelenmesinde, paylaşılan ortak amaçlar ve dini değerler; problemi çözmede, dini pratikler ve özellikle dua etme; ilişkilerin onarılmasında da, bağlılık ve affetme faktörlerinin etkili olduğunu bulmuşlardır.⁴²

Orathinkal ve Vansteenwegen (2006), 787 evli yetişkin üzerinde yaptıkları araştırmada, ilk evliliği olan ve ilk evliliği olmayan çiftlerde evlilik doyumu ve dindarlık ilişkisini incelemişlerdir. Bu çalışmada araştırmacılar, dindarlık ve evlilik doyumu arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca dindarlık ile cinsel uyum problemleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur.⁴³

⁴⁰ A. Valenzuela, "Marries mais heureux", *Revue Internationale de foi, de Pensee et d'Action: Dialogue*, 16 (3), 2004, ss.14-16'den aktaran; Yapıcı, a.g.e., s.70

⁴¹ Loren Marks, "How Does Religion Influence Marriage? Christian, Jewish, Mormon and Muslim Perspectives", *Marriage and Family Review*, vol. 38(1), 2005, s. 85-111.

⁴² Nathaniel M. Lambert, David C. Dollahite, "How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve and Overcome Marital Conflict", *Family Relations*, Volume 55, Number 4, October 2006, 439-449, s.446.

⁴³ J. Orathinkal, A. Vansteenwegen, "Religiosity and Marital Satisfaction", *Contemp Fam Ther*, 2006, 28: 497-504, s.502

Haseley (2006), evlilik mutluluğu bağlanma ilişkisi ve bu ilişkide dini bağlılığın rolünü incelemiştir. Araştırmacının, çocuğu olmayan ve evliliklerinin ilk beş yılında olan 92 çift üzerinde yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, uyumlu bir dini bağlılığa sahip olan çiftler, uyumlu olmayanlara göre daha yüksek evlilik doyumuna sahiptir. Bu araştırmada dini bağlılığın, bağlanma ve evlilik doyumunu ilişkisinde aracılık etkisi (mediate) bulunamamış, ancak moderatör etkisi bulunmuştur.⁴⁴

Barkan (2006)'ın, bekâr yetişkinlerde din ve evlilik öncesi cinsellik ile ilgili yaptığı çalışmasında, dindarlığın, evlilik dışı cinselliğin ahlaki açıdan uygunsuz kabul edilmesi sebebiyle cinsel partner sayısını azalttığı, yani dindarlarda evlilik dışı cinsel yaşamın daha az olduğu tespit edilmiştir.⁴⁵

Wolfinger ve Wilcox (2008) tarafından, ailede dini katılım ve evlilik doyumuna üzerine yapılan bir çalışmada, yeni kentli Amerikan ailesinde babalar için dini katılımın, daha iyi aile içi ilişkilerle irtibatlı olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı güçlü ilişki anne dini katılımı için ortaya çıkmamıştır. Bu sonuç, evlilikteki roller (anne-baba) ve cinsiyetlere göre dini katılımın etkisinin değiştiğini göstermektedir. Araştırmacılar, erkeklerin ilişkilerine yaptıkları yatırımların kurumsal bağlılıklarla (kiliseye bağlılık gibi) irtibatlı olduğunu da ortaya koymuştur.⁴⁶

Wong (2009)'un Hong Kong'da yaptığı araştırmada, din ve dindarlığın, Stenberg'in Üçgen Sevgi Kuramı'ndaki aşkın üç bileşeni (yakınlık, tutku ve bağlılık) ve romantik ilişki doyumuna üzerindeki etkisi incelenmiştir. 435 Hıristiyan genç yetişkin üzerinde yapılan çalışmada, Hıristiyanların hiçbir dini bağlılığı olmayanlara göre ilişkilerinde daha az tutku ama daha fazla bağlılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca daha dindar olanların da az dindar olanlara göre ilişkilerine daha fazla bağlı olduğu bulunmuştur. Araştırmada, dindarlık ve ilişki doyumuna arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.⁴⁷

⁴⁴ Jamie L. Haseley, *Marital Satisfaction Among Newly Married Couples: Associations With Religiosity And Romantic Attachment Style*, Doctor of Philosophy (Counseling Psychology), University Of North Texas, December 2006, 112 pp.

⁴⁵ S. E. Barkan, "Religiosity and Premarital Sex in Adulthood", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2006, 45 (3), 407-417.

⁴⁶ N. H. Wolfinger, W. B. Wilcox, "Happily Ever After? Religion, Marital Status, Gender, and Relationship Quality in Urban Families", *Social Forces*, 2008, 86: 1311-1337.

⁴⁷ Ching Man Rachel Wong, *Effect of Religion and Religiosity on Romantic Relationship: Love Values and Relationship Satisfaction*, A Report Submitted to the Department of Applied Social Studies in Partial

Dollahite ve Marks (2009) tarafından yapılan bir araştırmada 74 çift ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Mülakat sonuçlarına göre çiftlerin çoğunluğu, Tanrı'ya güven duyduklarını ve evliliklerinden O'ndan güç aldıklarını ve evliliklerini kutsal gördüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca çiftler dini inanç ve pratikler yoluyla, hayatın beraberinde getirdiği sıkıntılarla başa çıkabildiklerini de belirtmişlerdir. Bu aileler zorluklarla başa çıkmada dini kaynaklara güvenmiş, dua, pişmanlık ve affedici olma yöntemlerini sorunlarını çözmeye kullanmış ve dini kaynakların evlilik ve aile mutluluklarında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamışlardır.⁴⁸

B. MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA YAPILAN ÇALIşMALAR

Bilgin (1998)'in yaptığı araştırmada dini inanç düzeyi yüksek olan bireylerin aile kurumunu daha çok benimsedikleri ve sahiplendikleri görölmüştür. Dini inanç düzeylerine göre deneklerin aile kurumunu bakışları karşılaştırıldığında, dini inanç düzeyi yükseldikçe (hem bekar hem de evli gurupta) ailenin olması ve güçlendirilmesi yönünde görüş belirtenlerin oranının artığı görülmüştür. Ayrıca deneklerin inanç düzeyi artıkça kendi aileleri ve çevrelerindeki ailelerle ilgili olumlu düşüncelerinin artığı da tespit edilmiştir. Yani dindar bireyler çevrelerindeki ailelerin mutlu olduğunu, dindar olmayanlara göre daha yüksek oranda ifade etmişlerdir.⁴⁹

Hünler (2002), Türkiyedeki evli çiftler örnekleminde, dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve algılanan evlilik sorunu çözüm becerilerinin bu ilişki üzerindeki arabulucu rolünü araştırmıştır. Katılımcılar ODTÜ öğrencilerinin anne babalarından oluşan 92 çifttir. Analiz sonuçlarına göre dindarlığın evlilik doyumu üzerinde temel bir etkiye sahip olduğu bulunurken, sorun çözme becerilerinin ara bulucu rolü gözlenmemiştir. Ancak sorun çözme becerilerinin, umutsuzluk ile evlilik doyumu üzerinde ve boyun eğici davranışlar ile evlilik doyumu üzerinde ara bulucu etkisi gözlenmiştir.⁵⁰

Fulfillment of the Requirements for the Bachelor of Social Sciences in Psychology, City University of Hong Kong, April 2009, 44s.

⁴⁸ D.C. Dollahite, L. D. Marks, "A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families", *Review of Religious Research*, 2009, v.50 (4), p.373-391, pp.381.

⁴⁹ Vejdi Bilgin, "Türk Toplumunda Aile Kurumunu Benimseme ve Sahiplenme Düzeyleri", *OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı.10, 1998, ss.387-413, s.406-407.

⁵⁰ Olga Selin Hünler, *The Effects of Religiousness on Marital Satisfaction and the Mediator Role of Perceived Marital Problem Solving Abilities Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship*, Middle East Technical University, The Department of Psychology, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002, 108s.

Kuzgun ve Sevim (2004) tarafından yapılan bir araştırmada kadının çalışmasına karşı tutumlarla dini yönelim arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, dini yönelim düzeyi ile kadının çalışmasına karşı olumlu tutum arasında ters yönde ve zayıf bir ilişki söz konusudur. Öte yandan, araştırmanın sonuçlarına dayanarak, eğitim düzeyi yükseldikçe kadının çalışmasına karşı olumlu tutumların arttığını ve dini yönelim düzeyinin azaldığını söylemek mümkündür.⁵¹

Ürkmez (2005) tarafından (100 çift üzerinde) yapılan bir araştırmada, eşlerin toplam dindarlık puanları ve dindarlık düzeyleri ile evlilik uyumları arasında, doğru orantılı bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda evlilik uyumunda farklı dini yaşantı biçimlerine rağmen ortak dini algılamanın olumlu etkisi olduğu ve evlilik iletişiminde, mutluluğu, başarı ve güveni sağladığı tespit edilmiştir.⁵²

Uysal (2006)'ın dindarlık ve kadın konusu ile ilgili yapmış olduğu araştırmada, evlilerin, genel dindarlıkta ve dindarlığın tecrübe boyutunda diğer gruplara göre daha güçlü tutumlar sergilediği tespit edilmiştir.⁵³ Dinselliğin sosyal yönü ile kadına bakış konusundaki ocuk sahibi olma ve yetiştirme ve kültürel ahlaki davranışlar arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Dindarlığın tecrübe boyutuna giren tutum ve davranışlar yoğunlaştığı, modern kadın anlayışını yansıtın görüşler azalmakta ve geleneksel kadın anlayışı benimsenmektedir. Dindarlığın etki boyutu ile modern kadın anlayışı arasında ise negatif ilişki bulunmuştur.⁵⁴

Erzurum ve Bursa mftlklerine gelen sorular ışığında yapılan bir analizde, 2005-2008 yıllarında sorulan sorular arasından 'kadınların boşanma talebi' konulu sorular ele alınmıştır. Sorulardan hareketle kadınların boşanmayı istemelerindeki nedenler tespit edilmiştir. Buna göre, kadınların boşanma isteğindeki en önemli faktör, kocasının kendisini aldatmasıdır. Erkeğin karakterinin evliliğe zarar vermesi, şiddet, cinsel problem ve

⁵¹ Y Kuzgun, S.A. Sevim, "Kadınların alışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, yıl: 2004, cilt: 37, sayı: 1, 14-27.

⁵² rkmez, a.g.t., s.87-90.

⁵³ Veysel Uysal, *Geleneksellik-ağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, Dem yay., İstanbul 2006, s.147.

⁵⁴ Veysel Uysal, a.g.e., s.152-153.

hastalıklar, ailedeki diğer fertlerden kaynaklanan problemler, eşler arası sevginin olmaması gibi konular diğer nedenler arasındadır.⁵⁵

İran’da Ahmadi vd.(2008) tarafından, 660 heteroseksüel çift üzerinde yapılan bir araştırmada, dini inançlara sahip oldukları gözlenen çiftlerin daha yüksek evlilik doyumu oranlarına sahip oldukları görülmüştür. Burada, dindarlık ve evlilik doyumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu araştırmada en yüksek ilişki, dindarlık ile evlilik doyumu alt boyutlarından biri olan “iletişim” arasında tespit edilmiştir. En düşük ilişki ise dindarlık ve cinsellik arasında bulunmuştur. Genel olarak dindarlığın evlilik bağlılığını geliştirdiği şeklinde bir sonuca ulaşılabilir.⁵⁶

İmamoğlu ve Çelik (2009)’in, evlilik hayatındaki kıskançlık ve dindarlık ilişkisine dair yaptığı araştırmanın bulgularına göre, dindarlık ile kıskançlık arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmacılar, bu sonucun oluşmasında bireysel ve sosyal faktörlerin yanında dini hassasiyetin de etkili olduğunu düşünmektedir. Dindar birey, namusu koruma ve sahiplenme duygusunda oluşacak zafiyetin zinaya götürebileceğini düşünerek, eşini daha çok kıskanmaktadır.⁵⁷

İran’da Ahmadi ve Hossein-abadi (2009) tarafından yapılan bir araştırma, bireylerin dini görevlerini yerine getirmelerinin, evlilik doyumu ve çocuk yetiştirme üzerindeki etkilerini incelemiştir. 660 çift üzerinde yapılan bu araştırmada, dini inanca sahip, dini faaliyet ve görevlerini yerine getiren çiftlerin, daha yüksek bir evlilik doyumuna ve daha uygun bir çocuk yetiştirme/denetime sahip oldukları tespit edilmiştir.⁵⁸

İran’da Hosseinkhanzadeh ve Niyazi (2011) tarafından yapılan bir araştırmada, genel sağlık ile evlilik doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırma dinin farklı yönleri ile evlilik doyumu arasındaki ilişkiyi de incelemiştir.

⁵⁵ Esmâ Simav-Oruç, Abdurrahman Kurt, “Erzurum ve Bursa Müftülüklerine 2005-2008 Yıllarında Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Talebinin Nedenleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2009 s. 299-325.

⁵⁶ K. Ahmadi, E. Azad-Marzabadi, S. M. N. Ashrafi, “The Influence of Religiosity on Marital Satisfaction”, *Journal of Social Science*, 2008, 4 (2): 103-110.

⁵⁷ A. İmamoğlu, Y. Çelik, “Evlilik Hayatında Kıskançlık – Dindarlık İlişkisine Psikolojik Yaklaşım”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2009, Cilt: 12, s. 35, ss. 7-29, s.29.

⁵⁸ K. Ahmadi, F. H. Hossein-abadi, “Religiosity, Marital Satisfaction and Child Rearing”, *Pastoral Psychology*, 2009, 57: 211-221.

Sonuçlara göre dindarlık ve dini bağlılık ile evlilik doyumu arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.⁵⁹

İran’da Yeganeh ve Shaikhmahmoodi (2012) tarafından yapılan bir araştırmada, dini motivasyonun evlilik uyumu ve psikolojik iyi olma hali ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre, içsel dini motivasyon ile evlilik uyumu ve psikolojik iyi olma hali arasında anlamlı pozitif ilişkiler tespit edilmiştir.⁶⁰

Endonezya’da Nihayah vd. (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, dindarlık ve sevgi tiplerinin evlilik doyumu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlara göre, evlilik doyumunun cinsiyete, evlilik yaşına, eğitim seviyesine ve çocuk sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Sevgi biçimlerinin evlilik doyumuna etkisi ise kadınlarda erkeklere göre daha yüksektir. Her iki grupta da, dindarlığın evlilik doyumuna anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.⁶¹

İran’da Dowlatabadi vd. (2013) tarafından 139 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada, dini tutum ve davranışlar ile evlilik doyumu arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sonuçlar, dini tutum ve davranışlar ile evlilik doyumu arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda bu ilişkinin cinsiyete göre farklılaşmadığı da bulgular arasında yer almıştır.⁶²

Atçeken (2014) tarafında yapılan araştırmada, evli bireylerin evlilik doyumu, dindarlık, kişilik özellikleri ve incinme düzeyinin bağışlama ile ilişkisi incelenmiştir. Sonuçlara göre; evlilik doyumu bağışlama ile pozitif yönde, tüm bağışlama alt boyutları (kaçınma, ilişki sonlandırma, intikam) ile negatif yönde anlamlı ilişki göstermektedir.

⁵⁹ A.A. Hosseinkhanzadeh, E. Niyazi, “Investigate Relationships between Religious Orientation with Public Health and Marital Satisfaction Among Married Students of University of Tehran”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2011, 15, 505-509, s.508.

⁶⁰ T. Yeganeh, H. Shaikhmahmoodi, “Role of Religious Orientation in Predicting Marital Adjustment and Psychological Well-Being”, *Sociology Mind*, 2013, v.3, no.2, 131-136.

⁶¹ Z. Nihayah, Y. Adriani, Z. I. Wahyuni, “Religiosity and the Type of Love; the Relation with Marital Satisfaction”, *DOI: 10.7763/IPEDR.*, 2012, v. 53-27, pp.123-127; s.123.

⁶² F.H. Dowlatabadi, S. Saadat, S. Jahangiri, “The Relationship Between Religious Attitudes and Marital Satisfaction Among Married Personnel of Departments of Education in Rasht City, Iran”, *International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science*, Vol. 1, Issue 6, 2013: 608-615.

Dindarlık düzeyi yalnızca intikam alt boyutuyla negatif yönde ve düşük düzeyde ilişkilidir.⁶³

Araştırmaların ekserisi, dindarlık ile kadına yönelik şiddet ilişkisi arasında negatif bir ilişkinin varlığını destekler yönündedir. Gülmez (2014)'in araştırmasında da dindarlık ile psikolojik şiddet arasında ve fiziksel şiddet arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.⁶⁴

⁶³ Merve Atçeken, *Dindarlık, Evlilik Doyumu Ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama İle İlişkisi*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014, 67s.

⁶⁴ Çiğdem Gülmez, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2014, 311s., s.239.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

I. EVLİLİK, EVLİLİK DOYUMU, EVLİLİKTE ÇATIŞMA VE PROBLEM ÇÖZME

Birçok sosyal bilimcinin ilgi odağı olan ya da bir sosyal olguyu ele alırken bir şekilde değindiği evlilik ve aile konusu, bu çalışmanın da birinci basamağını teşkil etmektedir. Bu bölümde öncelikle, en meşhur tanımı ile toplumun temel taşı olarak kabul edilen aile ve ailenin oluşumunu sağlayan evlilik kurumu ile ilgili tanım ve değerlendirmeler yer alacaktır. Devamında ise, evlilik doyumu/mutluluğu, evlilik doyumunu etkileyen etmenler, evlilik doyumu ile ilgili literatürdeki kuramsal açıklamalar, evlilikte çatışma ve problem çözme olguları ele alınacaktır.

A. EVLİLİK-AİLE KURUMU

1. Evlilik: Tanımlama

Oldukça önemli sosyo-kültürel bir olgu olduğu için evliliğin pek çok tanımı bulunmaktadır. Evlilik, kültürler arasında farklılık gösterse de tüm toplumlarda geleneksel olarak oturmuş ve resmi olarak kabul edilmiş tek birliktelik şeklindedir.¹ Evlilik, bir bireyin tüm yaşamı boyunca sevme, sevilme, güvenlik, ait olma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan bir aile ortamının kurulmasının temelini oluşturmaktadır.² Evlilik genel olarak, iki karşı cins arasında hukuken kabul edilen ve/veya toplumca onaylanan, taraflara çeşitli hak ve yükümlülükler veren, aile kurmayı, çocuk sahibi olmayı, bu çocuklara belli bir statü sağlamayı ve kültürel, sosyo ekonomik, psikolojik, biyolojik amaçları hedefleyen bir anlaşma, dayanışma ve yasal bir ilişki olarak tanımlanabilir.³

¹ Nevzat Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, Timaş yay., 17. Baskı, İstanbul, 2013, s.13.

² Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.21.

³ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2002, s.281; Davut İbrahimioğlu, *Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk*, İstanbul, Hayat yay., 2003, s.21; Azize N. Canel,

Türk Medeni Kanunu'nun 185. maddesinde evlilik hakkında: 'Evlenmeyle eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar' ifadesi bulunmaktadır.⁴

Ailenin kuruluşu anlamına gelen evliliğin başlangıcı ve gerçekleşmesi bir dizi sosyal faaliyetler sürecinden meydana gelmektedir. Eşlerin tanışması, söz kesme, nişanlanma, nikâh kesme ve düğün. Bu süreçler her toplumda farklı törenler ve kurallarla desteklenmektedir.⁵

Evlilik bireylerin hayatını etkileyen önemli tecrübelerden biridir. Evlilik ilişkisi bireylere fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını giderme olanağı sağlamaktadır.⁶ Maddi ve manevi doyum sağlayarak uyumlu bir birey olabilmek için evlilik gereklidir. Evlilikle birlikte bireyler statü ve ayrıcalık da kazanmaktadır.⁷ Bu şekilde toplumda bir yer edinen bireyler, evlilik kurumu sayesinde toplumla daha sağlıklı bir bütünleşme olanağı sağlamış olur.

Evlilik kurumu kişilerarası ilişkilerin en yoğun yaşandığı yerdir. Birçok insan için evlilik, bütün yakın ilişkiler içerisindeki en samimi ve devamlı olanıdır.⁸ Bu kurumun, kendine ait sosyal ve psikolojik sınırları vardır. Bu sınırlar iyi öğrenildiğinde evlilik de iyi yürümektedir.⁹ Evlilik, iki insanın ortak yaşam belirlediği, mutlu olmayı amaçladığı bir kurumdur. İnsanların en fazla iletişim kurdukları, beklentilerinin en fazla olduğu kişiler eşleridir. Bu sebeple elde ettikleri haz ve doyum, yaşadıkları evliliğin kalitesini de belirlemektedir.¹⁰ Evliliğin, içerisinde bağlılık, arkadaşlık, aşk, cinsel arzuları yerine getirme ve olgunlaşma gibi farklı psikolojik öğeleri barındırması, evlilik doyumunun

Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Ens., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007, s.55.

⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>

⁵ Kadir Canatan, "Aile Kavramının Tanımı", *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, s.66.

⁶ Eyüp Çelik, "Evlilik Uyumu", s.7.

⁷ Metehan Çelik, *Evlilik Doyum Ölçeği Geliştirme Çalışması*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adana, 2006, s.12.

⁸ Levenson, Carstensen, Gottman, a.g.m., s.301.

⁹ Tarhan, a.g.e., s.13.

¹⁰ Üncü, a.g.t., s.3.

bireylerin yaşam kalitelerini de etkilediğini göstermektedir.¹¹ Bir başka ifadeyle evlilik, yakınlık, anlayış, duyguların paylaşılması ve empati gibi önemli öğler içeren sosyal ve duygusal desteklerle, eşlerin fiziksel, ruhsal ve sosyal iyi oluşlarına katkı sağlamaktadır.¹²

Evlilik birliğinin kurulması ve sürdürülmesi için eş seçimi, insanlık tarihinin en eski devirlerinden itibaren günümüze kadar gelen tamamen insana özgü bir olgudur. Genelde evlenecek olan kişiler, aynı yaşta olan, aynı dinsel kökenden gelen, benzer eğitim düzeyinde ve birbirine uygun meslek ve gelir gruplarından olan kişileri eş olarak tercih ederler.¹³ Eş seçimi, gerek kadın gerek erkek için hayatındaki en önemli kararlardan biridir. Evlilik, fiziksel çekim, biyolojik birleşme ve sosyal entegrasyonun ötesinde bir sözleşme, bir bütünleşme ve karşılıklı memnuniyeti sağlayan sorumlulukları almayı içermektedir. Bu bütünleşmenin yeterince sağlanamadığı, derin kültürel ve bireysel farklılıkların olduğu evlilikler, uyum sorunları ile yıpranabilmekte kişiler arası ilişkilerde zorluklara sahne olabilmektedir. Birbirini bütünleyen eşlerin oluşturduğu evlilikler ise, toplumsal gelişimin ve olgunlaşmanın da yapı taşlarını oluşturmaktadır.¹⁴

Eş seçimi yöntemleri geleneksel ve modern olarak iki kategoride incelenebilir. Modern yöntemde gençler evlenecekleri kişileri kendileri karar verip aralarında sevgi gerçekleştikten sonra evliliği başlatırlar. Geleneksel yöntemde ise ana babalar gençleri tanırlar, uygun olanları tespit ederler ve iki aile gençlerin de fikrini alarak eş seçiminde etken olur. Her iki yöntemin de avantaj ve dezavantajları vardır. Geleneksel yöntemin en önemli avantajı, ailelerin denklik konusunda düşünmeleridir.¹⁵ Eş seçiminde etkili olan faktörler şu şekilde sıralanabilir: yakınlık, ideal eş kavramı, anne ve babayı gelecekteki eş için örnek kabul etme, kişilikle ilgili gereksinimler, homogami.¹⁶

Önemli İslam hukukçularından Ebu Zehra'ya göre eş seçiminde dikkat edilecek nokta, dünya hayatını gönül rahatlığı ve huzuruyla ve Allah'ın hoşnutluğuyla beraberce

¹¹ Nihayah, vd., a.g.m., s.123.

¹² Kurtman Ersanlı, Melek Kalkan, *Evlilik İlişkilerini Geliştirme: Kuram ve Uygulama*, Nobel yay., Ankara 2008, s.2.

¹³ Ali İhsan Topçuoğlu, "Yahudilik-Hıristiyanlık Ve İslâm Hukuku'na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2010, ss. 79 -120, s.81.

¹⁴ M. Gülsün, M. Ak, A. Bozkurt, "Psikiyatrik Açısından Evlilik ve Cinsellik", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2009; :68-79, s.70-71.

¹⁵ Mediha Ürkmez, S. G. Oğurtan, *Aile Kurmak Aile Olmak*, 4. Baskı, Konya, Çizgi kitabevi, 2011, s.21-22

¹⁶ İbrahimioğlu, a.g.e., s.62.

sürdürebilecek salih ideal bir eş seçmektir. Duygular çabucak gelip geçicidir. Eşinin güzel ahlak ve huy güzelliğine bakmadan, manevi yönünü hiç göz önünde bulundurmadan, sırf fiziki güzelliğine bakarak eş seçen kimsenin evlilik hayatı bozulmaya mahkûmdur. Bu bozuklukların ardından evlilik hayatı sona erer. Ama manevi ve ahlaki yönüyle beğenme zaman geçtikçe yenilenir.¹⁷ Önemli İslam ahlakçılarından Nasiruddin Tusi de, akıl, iffet ve hayanın, güzellik, nesep ve zenginliğe tercih edilmesi gerektiğini söyler. Özellikle güzellik konusunda insan fiziksel denklikle yetinmeli ve orta yolu gözetmelidir.¹⁸

Evlilik hayatında kadın ve erkek arasında bir rol dağılımı vardır. Bu rol dağılımı içinde bulunulan kültüre göre değişmekle beraber, tüm toplumlarda benzer olan hususlar da vardır. Örneğin evin geçimini sağlama ve ev dışındaki sorumluluklar erkeğin görevi iken ev işleri, çocuk bakımı ve yetiştirme kadının görevi olarak algılanır.¹⁹ Bazı araştırmalar cinsiyet rollerine ilişkin bu rol dağılımına dayalı evliliklerden kadınların eşlerine kıyasla daha az memnun olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca kadınlar kocalarına göre evliliklerini daha olumsuz değerlendirmekte, kendilerini daha yalnız ve mutsuz hissetmektedir.²⁰

Tarhan'a göre evliliğin üç dönemi vardır. İlk dönemde eşlerin ilişkisine romantik duygular hâkimdir. Daha sonra karşılıklı kişilik çatışmalarının yaşandığı dönem başlar. Eğer kişiler bu dönemi sağlıklı atlarsa bağlılık dönemi gelir.²¹ Evlilik, deniz misali sınırları görünmeyen bir kavramdır. Eşler o denizde yüzerek hayatlarını devam ettiren kişilerdir. Arada sırada hayati tehlike geçirseler de hep birbirinin yanında ve ihtiyaçlarının farkında oldukları için kurtulurlar.²²

Evlilik ile ruh sağlığı ve mutluluğun da ilişkisi bulunmaktadır. Evli olma, bir kimse için, depresyon, kaygı ve diğer psikolojik problemlerin azalması ve ruh sağlığı göstergelerinin yükselmesi temelinde duygusal desteğe ulaştığı bir yaşantı anlamına gelmektedir. Duygusal iyi olma hali ise fiziksel ve psikolojik iyi olma halinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır.²³ Yapılan çalışmalar da, evli olmanın/evli kalmanın

¹⁷ Muhammed Ebu Zehra, *Sosyal Hayatta Aile ve Toplum*, 2. Baskı, İstanbul, Kayıhan yay., 2004, s.107.

¹⁸ Nasiruddin Tusi, *Ahlak-ı Nasiri*, (Çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov), İstanbul, Litera yay., 2007, s.200.

¹⁹ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, İstanbul, Dem yay., 2009, s.176-177.

²⁰ Bkz. Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s.177.

²¹ Tarhan, a.g.e., s.53.

²² Ürkmez, Oğurtan, a.g.e., s.6.

²³ Waite, Lehrer, a.g.m., s. 260.

daha iyi ruh sağlığı sonuçları ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, Marks ve Lambert (1998), evliliğin duygusal iyi olma halini yükselttiğini ancak evliliğin bitmesinin de daha çok kadınlarda olmak üzere depresif sonuçları ortaya çıkardığını tespit etmişlerdir.²⁴ Farklı araştırmalarda da, evli erkeklerin bekârlara göre daha iyi bir gelirinin olduğu tespit edilmiştir.²⁵ Genel olarak, insan yaşamının pek çok yönünü etkileyen evliliğin, mutluluğu, sıkıntıları, sevinçleri ve zntleriyle insanların büyük bir çoğunluğu için ulaşılması istenen bir amaç olduğu söylenebilir.²⁶

2. Evlilik Türleri

Evlilik türleri, eş sayısına göre, monogami (tek evlilik) ve poligami (ok evlilik); eşin seçildiği gruba göre ise, endogami (grup içi evlilik) ve egzogami (grup dışı evlilik) olarak kategorilere ayrılmaktadır.²⁷ Ayrıca kişinin kendisiyle benzer biriyle evlenmesi, homogami, tersi bir evlilik biçimi ise heterogami olarak adlandırılmaktadır.

Grup içi evlenme/endogami, bireyin kendi tabaka, aşiret, mezhep, din, ırk, millet, toprak gruplarından biriyle yapılan evliliğe denir. Özellikle geleneksel toplumlarda endogami yaygın bir evlilik tarzı olarak yürümektedir. Grup dışı evlenme/egzogami ise, kişinin kendi grubu dışından yaptığı evliliğe denir. Sosyal hareketliliğin yüksek olduğu toplumlarda gruplararası etkileşim artığı için farklı gruptan insanlarla tanışma ve karşılaşma imkânları çoğalmıştır.²⁸

Kendisine benzer bir kişiyle evlenmeye Latince de “homogami” tersine de “heterogami” denmektedir. Bu konuda özellikle ABD’de yapılan araştırmalara göre evliliklerin çoğu aynı ırktan ve benzer özellikler taşıyan insanlar arasında olmaktadır.²⁹ Evlilik türleri konusundaki bu isimlendirme, eş seçimi konusunda birbirine ters olan iki görüşün de adını oluşturmaktadır. Homogami adı verilen görüşe göre, evlenecek kişilerin ortak yönlerinin çok olması evlilikte başarı şansını artırmaktadır. Bu evliliklerde ekonomi, din, ırk, eğitim, yaş, sosyal değerler açısından önemli lde yakınlık ve benzerlikler

²⁴ N. F. Marks, J. D. Lambert, “Marital Status Continuity and Change Among Young and Midlife Adults: Longitudinal Effects on Psychological Well-Being”, *Journal of Family Issues*, 1998, 19: 652-686

²⁵ Waite, Lehrer, a.g.m., s. 257.

²⁶ Eranlı, Kalkan, a.g.e., s.2.

²⁷ M. İsmail Kutupyıldızı, *Türkiye Geleneğinde Aile Tahlili ve Evlilik Sanatı*, Sokak kitapları yay., İstanbul 2013, s.53.

²⁸ Canatan, “Aile Kavramının Tanımı”, s.67.

²⁹ İbrahimoglu, a.g.e., s.66; Canatan, “Aile Kavramının Tanımı”, s.68.

olduğundan anlaşmazlıklar ve çatışma konuları en az düzeye inmektedir. Heterogami olarak tanımlanan ikinci görüş ise, eş seçiminde zıt özelliklerin geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüş bir kısım başarılı evliliklerle de örneklendirilmektedir. Ancak ayrıcalıklar kuralları bozmadığından, eş seçiminde aralarında benzerlikleri çok olan kişilerin kuracağı evliliklerde başarı şansı daha yüksektir denilebilir.³⁰ Nitekim eşler arasındaki özellikle dini ve kültürel farklılıklar, evliliğe adım atarken önemli görünmese bile evliliğin ilerleyen yıllarında aile içi huzursuzluğa sebep olabilmekte ve hatta boşanmalara yol açabilmektedir.³¹

Modernleşmenin getirdiği yoğun kentleşme, sosyal mobilizasyon ve gruplar ve gruplar arası etkileşim süreçleri farklı gruplarla evliliği öne çıkarmaktadır.³² Çoğalan farklı gruplar ve hatta milletler arası evlilik olayı, kimlik bunalımı sorgusundaki sosyal bir olgudur. Evlilik kurumu geçmiş yıllarla kıyaslandığına büyük bir değişime uğramıştır, çünkü evlilik son zamanlarda yalnızca eşlerin birbirlerini tamamlaması şeklinde anlaşılmaktadır. Irk, din ya da kültürel farklılıklar gözetmeksizin sadece çekicilik, kişilik ya da romantizme göre yapılan evlilikler de, bir takım sorunları beraberinde getirmektedir.³³

Evlilik türleri ile ilgili sınıflandırmalardan biri de, monogami ve poligami'dir. Her ne kadar günümüz modern toplumlarında yaygın olan evlilik şekli monogami/tek eşlilik olarak görülse de, yoğun boşanma ve gelişmiş ülkelerde daha yaygın görülen birlikte yaşama tarzı, kişilerin yaşamında, monogami çokluğu (çoklu monogami evliliği) diyebileceğimiz bir tarzı geliştirmektedir. Bu gelişmeleri batıda ailenin çöküşü olarak yorumlayanlar olduğu gibi, değişme ve yeni tarz aile diyenler de bulunmaktadır.³⁴

Türkiye'de de resmi evliliğin yanısıra imam nikâhı ile evlilik ile poligaminin yaygın olduğu düşünülse de bu oranın çok düşük olduğu yapılan araştırmalarca kanıtlanmıştır. Ayrıca Türkiye'de sadece imam nikâhına göre yapılan evliliklerde büyük düşüş yaşanmıştır. Yapılan bir araştırmaya göre, 1968'de sadece imam nikâhı ile evlenenlerin oranı %15'tir. 2003 yılında ise bu oran %5.8'e gerilemiştir. Türkiye'de

³⁰ Mürüvvet Bilen, *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, 7. Baskı, Ankara, Anı yayınları, 2009, s.101.

³¹ Simav-Oruç, Kurt, a.g.m., s.314.

³² Canatan, "Aile Kavramının Tanımı", s.68.

³³ Meryem Ayan, "Evlilik Yoluyla İrsal ve Dini Kesişmeler", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:11, 2012, sayfa:169-176, s.172.

³⁴ Canatan, "Aile Kavramının Tanımı", s.70.

evliliklerin büyük çoğunluğu (%91) hem resmi hem de imam nikâhı ile gerçekleşmektedir. Sadece resmi nikâh ile yapılan evliliklerin oranı ise %3'tür.³⁵

3. Evlenmeyi Etkileyen Faktörler

Evlenmeyi etkileyen faktörler, evliliğin gereği ve nedenleri ile düşünüldüğünde, evlilik yaşamının, iki kişinin biyolojik, sosyal ve psikolojik gereksinimlerini doyumayı amaçladığı gözlenmektedir. Biyolojik bir ihtiyaç olarak cinsel güdüyü doyumak, sosyal ihtiyaç olarak birlikte güven, korunma, dayanışma içinde olduklarını hissetmek, psikolojik ihtiyaç olarak sevmek ve sevilme, evliliğin en önemli işlevlerindedir.³⁶

Evliliğin temel işlevleri arasında biyolojik bir gereksinim olarak yer alan cinsel güdüyü doyumak, evliliğin en önemli görevlerinden birisidir. Evlenmenin temelindeki biyolojik faktörlerden biri de neslin devamıdır. Evlenen çiftler aile olmanın psikolojik hazzını da yine çocuğun doğması ile tatmaya başlar. İnsan, soyunu sürdürme içgüdüsüne sahiptir.³⁷

Evlilikte eşler sosyal gereksinim olarak, birlikte güven içinde olma, korunma, dayanışma içinde olduklarını hissetme, geleceğe güvenle bakabilme, toplumda bir yer edinebilme, birbirlerinden onur ve kıvanç duyabilme gibi, bireylerin destek, korunma ve yaşam gereksinimlerini de doyumak olanağı bulurlar.³⁸ İnsan toplum içerisinde tek başına kendi kendine yeterli ve tamamen bağımsız bir varlık değildir. Sosyal bir varlık olan insan, hemcinslerinden meydana gelen toplum içerisinde, karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve iş birliği ile hayatını sürdürmektedir. İhtiyaçların temininde birbirine destek olmaları açısından en yakın fertler ise kadın ve erkektir. İnsanın tabiatı gereği kadın ve erkeğin kişiliklerinin tamamlanması için bir birlik içinde bir araya gelip birbirlerine bağlanmaları gerekir.³⁹ Evlilik bu anlamda kadın ve erkek arasındaki sosyal bütünleşmeyi sağlayan en önemli kurumdur.

Evlilikte birçok psikolojik ihtiyaç da doyumulmaktadır. Kadın ve erkeğin her ikisi de sevilme, beğenilmek isterler. İnsan için en önemli gereksinimlerden biri olan sevgi,

³⁵ O Aydın, G. Baran, "Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme Ve Boşanma", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 21, Sayı 2, Ekim 2010, 117-126, s.120.

³⁶ Erganlı, Kalkan, a.g.e., s.1

³⁷ İbrahimioğlu, a.g.e., s.52

³⁸ Canel, a.g.t., s.57-58

³⁹ İbrahimioğlu, a.g.e., s.50

özellikle evlilik ilişkileri içinde doyuma ulaşmakta, taraflar kendilerini eslerine adamakta, acı ve tatlı yaşantılarını paylaşabilmekte ve birlikte olma hazzı duymaktadırlar.⁴⁰ Psikolojik sistem içerisinde bireyler duygusal ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Glenn (1991), evliliği bireylerin mutluluğunu sağlayan ve kişiliklerinin gelişmesinde önemli rol oynayan bir birim olarak tanımlamaktadır. Fowers (1993) ise evliliği bireyin benliğini başkasının benliği ile birleştirmesine imkân veren, kişiliğinin gelişmesini ve mutlu olmasını sağlayan bir kurum olarak görmektedir.⁴¹ Waite ve Lehrer (2003)'e göre de evlilik bireyler için bir aşk/sevgi, yakınlık ve arkadaşlık duygusu verir. Sosyal bütünleşme ve sosyal destek, ruh sağlığı ve fiziksel sağlığı yükselmesine yol açan anahtar bir kanaldır.⁴²

Kephart (1966) insanlar neden evlenir sorusunu, cinsel gereksinmelerin karşılanmasının ve neslin devamının yanı sıra, dört nedene daha dayandırmıştır. Bunlar; aşk, arkadaşlık, ekonomik nedenler ve toplumsal beklentilerdir. Kephart'a göre, aşk evliliğe giden yolda önemli bir nedendir. Ancak evlilik süreci içerisinde aşk zamanla yok olma eğilimindedir. Aşkın yerini bıraktığı arkadaşlık kavramının da evlilikte önemi büyüktür. Önemli olan diğer faktörler ise evlilik yolu ile ekonomik güvence sağlanması ve toplumun beklentilerinin karşılanmasıdır. Evlenmemek 'evde kalmış' olmak gibi onur kırıcı nitelermelere yol açabilmektedir. Ayrıca yemek, davet vb. sosyal ortamlara tek başına katılmak zaman içerisinde sosyal yalnızlığa yol açabilmektedir.⁴³

4. Aile Kurumu

Toplumun temel taşı olarak nitelendirilen aile, sosyal değerler, gelenek, görenek ve kanunların öngördüğü biçimde kadın ve erkeğin hayatlarını birleştirmek amacıyla yaptıkları sosyal sözleşme yani evlilik sonucu oluşturdukları evrensel ve sosyal bir sistem olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴ Daha geniş bir ifade ile, insan türünün sürekliliğini sağlayan ilk toplumsallaşma sürecini oluşturan, karşılıklı ilişkileri belirli kurallara bağlayan, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran,

⁴⁰ Canel, a.g.t., s.57-58

⁴¹ Metehan Çelik, a.g.t., s.2

⁴² Waite, Lehrer, a.g.m., s. 260

⁴³ W. Kephart, *The Family Society and the Individual*, New York, 1966'dan aktaran; Aysu Çelenoğlu, *Evlü Bireylerin Bağlanma Stillerine ve Kendilik Algısına Göre Evlilikte Yaşanan Sorunlarla Başa Çıkma Yollarının İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Uygulamalı Psikoloji Yüksek Lisans Programı, İstanbul, 2011, s.3

⁴⁴ Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.1

biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir kurumdur.⁴⁵ Toplumsal kurallar, gelenekler ve yasaların ön gördüğü biçimde kurulduğundan, aile özel olmaktan çok toplumsal bir kurum olarak ele alınmaktadır.⁴⁶ Ancak aile kurumu tam bir kurum gibi de görülemez. Çünkü kurumlarda genel olarak resmiyet esastır. Ailede ise resmiyet değil sevgi ve samimiyet vardır.⁴⁷

Hangi çağ ve toplumda olursa olsun aile kurmak, insanların en önemli karakteristiği olmuştur. Aile toplumdaki diğer sosyal gruplara nazaran daima hem nitelik hem nicelik yönünden üstünlük arz eder. Toplumdaki hiçbir sosyal grubun sayısı aile sayısına ulaşamayacağı gibi hiçbir sosyal topluluğun fertleri arasındaki ilişkiler aile fertleri arasındaki kadar sıkı fıkı olamaz.⁴⁸ Aile, bireye biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir özne olarak kendini anlamlı bulduğu ve diğer kurumlarda olmayan bir ilişki örüntüsü sağlamaktadır.⁴⁹ Çünkü aile, birbiriyle etkileşim içinde olan kişilerin oluşturdukları bir kurumdur. Bu kişilerden birinde ya da ilişkilerde oluşacak bir bozukluk aile sisteminin diğer yönlerini de bozmaktadır.⁵⁰

Evrensel bir kurum olan aile, tüm toplumlarda genel olarak dört temel işlevi yerine getirmektedir. Bu işlevler, cinsel, ekonomik, üreme ve yetiştirme işlevleridir.⁵¹ Farklı açıklamalardan hareketle bu işlevlere, sosyalleştirme, aile üyelerinin birbirlerini koruması, toplumsal rol ve statüleri belirleme, boş zaman etkinliklerini gerçekleştirme, karşılıklı sevgi ortamı yaratma, duygusal destek ve dini eğitim gibi işlevler ilave edilebilir.⁵²

Ailenin birçok fonksiyonu içerisinde psikolojik fonksiyonu en etkili ve sürekli olanıdır. Aile insana yalnızca biyolojik varlığını değil, insan olmanın bütün niteliklerini kazandırır. İnsanın bireysel varlığı adeta aile içerisinde oluşturulur, çok erken yaşlarda

⁴⁵ Kenan Çağan, “Ailenin İşlevleri”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım,, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay 2011, s.84; İbrahim Dönmezer, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, 6. Baskı, Ankara, Hegem yay., 2009, s.13.

⁴⁶ Bilen, a.g.e., s.79.

⁴⁷ Celal Yeniçeri, *Hukuki-Ahlaki-Felsefi Boyutları ve Günceli ile İslam Ailesi ve Ev İdaresi*, İstanbul, Çamlıca yay., 2009, s.28.

⁴⁸ İbrahimioğlu, a.g.e., s.68.

⁴⁹ Dönmezer, a.g.e., s.14.

⁵⁰ Dönmezer, a.g.e., s.47.

⁵¹ Pat Mayer, *Gezinsociologie, Een Inleiding*, Samsom, Alphen, aan den Rijn/Brussel, 1981, s.32-33'den aktaran; Canatan, “Aile Kavramının Tanımı”, s.59-60.

⁵² Çağan, a.g.m., s.85; Hüdayar C. Güngör, *Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s.14-15.

gelişmeye başlayan benlik yapısı ana baba ve yakın akrabalarla kurulan ilişkilerin niteliğine göre biçimlenir.⁵³

Toplumsal bir varlık olan insan, hayatını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek için belli bir eğitimden geçmek zorundadır. Bu eğitim süreci, bir taraftan insanın toplumsallaşmasını sağlarken, diğer taraftan da toplumsal hayata uyum sağlamasını temin edecek kimi bilgileri, değerleri ve davranış örüntülerini edinmesini sağlar. İşte bu sürecin ilk başladığı yer ailedir.⁵⁴ Aile, kurallara uymayı, istenilen şeyleri yapmayı, görevleri yerine getirmeyi öğretir. Bu davranışların aile dışında öğrenilenlere göre daha kalıcı olmasının temelinde, aile içi duygusal bağlar bulunmaktadır.⁵⁵ Çocuğun her türlü eğitim öğretim formasyonu belirli bir yaşa kadar aile tarafından verilir. Özellikle sosyo kültürel normlar, ahlaki değerler ve dini eğitimin temeli ailede atılır.⁵⁶ Farabi'ye göre aile içi eğitim öğretimden, aile reisi sorumludur. Zira aile reisi, hane hâlkının eğitimcisi ve öğreticisidir. Farabi'ye göre öğretim, toplumda ve şehirlerde teorik erdemlerin gerçekleştirilmesi; eğitim ise toplumda ahlâkî erdemlerin ve amelî sanatların gerçekleştirilmesidir.⁵⁷

Ailenin toplumdaki fonksiyonlarından biri de dini fonksiyonudur. Dini fonksiyonu bağlamında aile, tüm gelenek, inanç ve ibadet şekillerini nesillere en iyi aktaran bir sosyal kurumdur. Bu geleneksel işlevle aile, hem sosyal kontrolün temel harcını oluşturmakta hem de bireyin inanç fonksiyonlarını ilk kez öğretmektedir.⁵⁸

Toplumlar bir makine gibi düşünülemez, toplumun makinaya dönüşmemesi güçlü bir duygusal kimliğe sahip olmasına bağlıdır. Güçlü bir duygusal yapı da esas olarak aile içerisinde kazanılır. Babalık, annelik, kardeşlik duyguları bu yapının temelini oluşturur. Bu duyguların içerisinde aidiyet, bağlanma, sahiplenme, sevme, yardımlaşma ve fedakârlık gibi duyguları içeren güçlü bir duygu yumağı oluşur.⁵⁹

⁵³ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s.173.

⁵⁴ Çağan, a.g.m., s.87.

⁵⁵ Vejdi Bilgin, “Türk Toplumunda Aile Kurumunu Benimseme ve Sahiplenme Düzeyleri”, *OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı.10, 1998, ss.387-413, s.388.

⁵⁶ Veysel Uysal, a.g.e., s.26.

⁵⁷ A. K. Cihan, “Farabi'nin Eserlerinde Aile Reisiği”, *Bilimname*, XII, 2007/1, 39-49, s.46.

⁵⁸ M. İsmail Kutupyıldızı, *Türkiye Geleneğinde Aile Tahlihi ve Evlilik Sanatı*, Sokak kitapları yay., İstanbul 2013, s.49-50.

⁵⁹ Bilgin, a.g.m., s.388.

Aile türleri, ailede yaşayan bireylere, yani ailenin büyüklüğüne göre çekirdek ve geniş aile biçiminde iki kategoride ele alınır. Ancak buna günümüzde geçici geniş aile, birleşik aile ve parçalanmış aile vb. kavramlar da eklenmiştir. Ayrıca aile türleri, otoriteye göre de üç farklı kategoride ele alınmaktadır. Bunlar ataerkil aile, anaerkil aile ve eşitlikçi-demokratik ailedir. ⁶⁰ Bu aile türlerinden başka, boşanmanın yükselişiyle beraber Batı ülkelerinde yaygınlaşan tek ebeveynli aileler ya da üvey aileler, gayri meşru çocuklar ve taşıyıcı anneliğin yaygınlaşması ile ortaya çıkan babasız aileler gibi farklı aile türleri de bulunmaktadır. ⁶¹

Sosyal psikologlar tarafından tanımlanan farklı aile türleri de vardır. Bu tanımlamalardan biri aileyi, fonksiyonlarını yerine getirme ve üyelerinin memnuniyet derecelerine göre sağlıklı ve sağlıksız aile olarak iki kategoride ele almaktadır. Buna göre *sağlıklı aileler*, fonksiyonlarını çok iyi yerine getirirler. Üyeler aile iletişiminden memnundurlar ve psikolojik olarak sağlıklıdır. Çok az çatışma vardır, gelişimsel değişikliklere çok kolay ve başarılı bir biçimde uyum sağlarlar, stresli olaylarla çok iyi baş edebilirler. Bu aileler kriz karşısında çabucak kendilerini toparlayabilirler. Sağlıklı ailelerde her bir üyenin ihtiyaçları, becerileri, güçleri göz önüne alınır, yetişkinler kendi özelliklerini korurlar, şefkatli, sempatik, sıcak ve sorumluluk sahibidirler. ⁶²

Sağlıksız aile çeşitleri ise birden çok olabilir. Bununla birlikte sağlıksız ailelerde genellikle çatışmalı bir ortam, düzensizlik, iletişim ve etkileşimde fiziksel ya da psikolojik sorunlar görülebilir. Sağlıksız aile biçimleri ya aşırı biçimde içiçe ya da birbirinden kopukturlar. Ailede roller çok zayıf ya da belirsizdir. Sağlıksız ailelerde bireyler arası ilişkiler korku ve nefret temeline dayanır. Bireyler arasında sevgi ve bağlılık yoktur, içten pazarlıklılıdır. Sağlıksız ailelerde koşullu sevgi vardır. ⁶³

5. Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü

Büyük bir değişim ve dönüşüm süreci olduğu kadar aynı zamanda değiştirici ve dönüştürücü bir karaktere de sahip olan modernleşmenin, sosyo-kültürel alanda aidiyet

⁶⁰ Kutupyıldızı, a.g.e., s.51-52; Canatan, "Aile Kavramının Tanımı", s.71,77; Dönmezer, a.g.e., s.16; Bilen, a.g.e., s.80; Zeki Arslantürk, Tayfun Amman, *Sosyoloji: Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler*, İstanbul, Kaknüs yay., 2000, s.313.

⁶¹ Canatan, "Aile Kavramının Tanımı", s.79-80.

⁶² Serap Nazlı, *Aile Danışmanlığı*, Anı yay., 4. Baskı, Ankara 2007, s.23-24; Dönmezer, a.g.e., s.19-20.

⁶³ Dönmezer, a.g.e., s.22-25.

bilincini, şahsiyeti, kültürel değerleri ve mahremiyet sınırlarını etkilediği, hatta dönüştürdüğü bilinmektedir.⁶⁴

İnsanlık tarihi kadar eski olan aile kurumu, her ne kadar bir kurum olarak varlığını devam ettirse de, günümüz modern çağındaki toplumsal değişme ile, hemen her kurumda olduğu gibi onda da kırılmaların olduğunu söylemek gerekmektedir. Sanayi devrimi, aile kurumunun dönüşümünde önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilebilir.⁶⁵ Çünkü sanayi devrimi ile birlikte aile kırdan kente taşınmış, yapısı, işlevleri ve iş bölümü, kent yaşamı ve ekonomisine göre yeniden düzenlenmiştir.⁶⁶ Toplumsal değişme ile toprak mülkiyetine dayalı geniş ataerkil aileler çözülmeye başlamıştır. Ana baba ve çocuklardan oluşan yeni çekirdek aileler ortaya çıkmıştır. Yeni nesil ana babalarını bırakarak kentlere göçmüştür.⁶⁷

Modernleşmenin aile kurumu üzerindeki en önemli etkisi, ailenin fonksiyonlarındaki azalma olmuştur. Daha önceleri ekonomik, siyasi, eğitsel ve dini pek çok işlevi olan ailenin bu işlevleri modern dönemde farklı kurumlara devredilmiştir. Artık aile ağırlıklı olarak tüketim birimi haline gelmiş, ailenin odağı, üretimden bağımsızlık isteklerine ve duygusal doyuma doğru kaymıştır.⁶⁸ Bu aile türündeki evliliklerde, aşk, yakın ilişkiler ve kişisel mutluluk ön plana geçmekte, her iki cins açısından da hayat arkadaşı olarak tercih edilecek kişide aranan niteliklerin başında psikolojik doyum ön planda tutulmaktadır.⁶⁹ Kurulan evliliklerde, evliliğe yüklenen anlamlar değişmiş; evlilikten daha fazla dayanışma, dostluk, sevgi paylaşımı ve duygusal yakınlık beklenilmeye başlanmış, ancak ilişkinin niteliği eşlerin beklentilerini karşılamadığı noktada boşanmalar da daha fazla gündeme gelmiştir.⁷⁰

Günümüzde, modernleşme sürecinde artan bireysel özgürlüklerin neticesinde evliliği, kadın ve erkek arasındaki sevginin doğal ve yasal sonucu olarak görme eğilimi

⁶⁴ M. Ali Kirman, "Modernleşme Sürecinde Nikâhın Kutsallığı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Dinlerde Nikâh: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, s.636.

⁶⁵ Bertrand Russell, *Evlilik ve Ahlak*, Çev. Ender Gürol, İstanbul, Cem yayınevi, 2005, s.122.

⁶⁶ Abdülkerim Bahadır, *Aile Psikolojisi ve Din*, Konya, İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağ., 2012, s.43.

⁶⁷ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 7. Baskı, İstanbul, Özgür yay. 2007, s. 45.

⁶⁸ Nazife Şişman, "Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın", *Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul 2007, ss. 587-612, s.587; Kamil Alptekin, "Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma", *Toplum ve Sosyal Hizmetler*, 2011, c.22, sy.2, 37-62, sf.38.

⁶⁹ Bilen, ag.e., s.96; O. Aydın, G. Baran, "Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Ekim 2010, Cilt 21, Sayı 2, 117-126, s.120.

⁷⁰ Aydın, Baran, a.g.m., s.122.

artmıştır. Medyanın da etkisi ile “evlilik eşittir aşk” inancı yerleşmiş bu da yaşanan hayal kırıklıkları ile boşanmaların artmasına sebep olmuştur. Eşleri birbirine bağlayan tek bağ, beğeni ve aşk olunca evlilikte çarçabuk tüketilen bu duygular sonucu eşleri çocuklar dışında birbirine bağlayan bir şey kalmamaktadır.⁷¹

Günümüz dünyasında insanların nikâha yaklaşımı da önemli ölçüde değişim geçirmiştir. Modern çağın ileri endüstri ülkelerinde evliliğin özellikle gençler arasında sorgulanmaya başlanması, yeni yaşam biçimlerinin doğmasına yol açmıştır.⁷² 1960’larda tüm dünyada başlayan nikâh karşıtı akımlar, evlilik dışı beraber yaşamayı teşvik etmiştir.⁷³ Bir çiftin evli olmadan cinsel bir ilişki içinde birlikte yaşaması, batı ülkelerinin çoğunda evliliğe alternatif yaygın bir kültür haline gelmiştir. Batı toplumlarının ilham kaynağı olan liberal görüşe göre de cinsel hayat bir kendini gerçekleştirme alanıdır ve “eğer heyecan veriyorsa” yetişkinler arasında her şey olabilir.⁷⁴ Bu anlayış, geleneksel kültürdeki cinselliğin anlamı ve neslin devamı amacının değiştiğini ve bunları düzenleyen toplumsal ve dini kuralların artık dikkate alınmadığının göstergesidir.

Eski Türk toplumundan başlayarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri boyunca Türk ailesinin geçirdiği aşamalarda en fazla göze çarpan değişme, Türk ailesinin geniş aile formundan çekirdek aile formuna doğru dönüşmüş olmasıdır. Bir başka değişim, aile üyeleri arasındaki ilişki biçimi hiyerarşik ve asimetrik bir ilişkiden eşitlikçi bir ilişkiye doğru yol almasıdır. Ayrıca ailenin sosyo ekonomik yapısında yaşanan en önemli değişiklik, modern dönemde aile ile işyeri arasındaki mesafenin açılması ve ailenin üretici bir birim olmaktan çıkmasıdır. Ancak Türk toplumunda evlilik ve aile konusunda değişmeyen temel fikir, bu kurumlar karşısında Türk halkının gösterdiği olumlu tutumdur. Son yıllarda Türk toplumunda yapılmış olan değerler araştırmaları Türklerin evlilik, aile, din ve devlet gibi kurumlara büyük önem attiklerini göstermektedir.⁷⁵ Toplulukçu bir kültür olarak sınıflandırılan Türkiye’de aile, akrabalar, komşular ve sosyal gruplar arasında yakın bağlar önemlidir. Ancak küreselleşmenin de etkisiyle Türkiye’nin tutumlarında,

⁷¹ Yörükoğlu, a.g.e., s.104-105; Kirman, a.g.m., s.638.

⁷² Kirman, a.g.m., s.638.

⁷³ Tarhan, a.g.e., s.15.

⁷⁴ Bkz. Şişman, a.g.m., s.603 .

⁷⁵ Canatan, “Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi”, s.117-118.

değerlerinde ve benlik tanımlamalarında bireyciliğe doğru bir değişim yaşandığı da belirtilmektedir.⁷⁶

Şişman'a göre, bugün modern batılı toplumlarda sorun, geniş akrabalık bağlarını dikkate almayan çekirdek aile değildir. Modern batı toplumlarında artık ailenin tanımı değişmiş, tek ebeveynli aileler yaygınlık kazanmış, eşcinsel çiftlerden, evlat edinilen çocuklarla ya da kiralık anne veya babalardan olan çocuklarla oluşan ailelerden bahsedilmeye başlanmıştır. Batıda ailenin böyle bir değişim geçirmesinin ardında yatan nedenin, bireysellikteki artış olduğu söylenebilir. Gelenek ve din bağlarından kurtulmaya çalışan insan aileyi de kurtulması gereken bir bağ olarak addetmiştir. Türk toplumunda, her ne kadar aile hayatında hızlı bir dönüşüm yaşansa ve çekirdek aile yaşantısı artsa da akrabalık ilişkileri anlamında geniş aile münasebetleri batı toplumlarına göre hala önemini korumaktadır. Fakat bununla birlikte kentleşme ve kadının iş hayatına katılımı gibi toplumsal değişimler, yaşlı ve çocuk bakımının kurumlara devredilmesi sürecini hızlandırmaktadır.⁷⁷ Yine de bizim toplumumuzda yaşlı anne babanın huzur evine verilmesi olgusu henüz batı toplumları kadar yaygın değildir. Yapılan bir araştırmada yaşlı anne babanın evli çocukları ile aynı evde yaşaması, ayrı bir ev tutarak orada ilgilenilmesi ve huzur evine gitmesi olgularından, huzur evi çok düşük puan almıştır.⁷⁸

Modern çağda ailenin dönüşümünde önemli bir etken de kadın erkek rollerindeki değişimdir. Kadının iş yaşamına atılarak erkeklerle mücadele eder konuma gelmesi, geleneksel kadın erkek rollerinde farklılaşmaya yol açmıştır. Ekonomik gelirin birlikte sağlandığı aile yapılarında ev işleri de paylaşılarak birlikte yapılmaya başlanmıştır. Ancak Türkiye toplumunda bu geçişin tam olarak sağlanamamasının çatışmalara yol açtığını da belirtmek gerekmektedir. Bu sebeple kadının çalışma yaşamına atılmasının, evde ailesi ile olan ilişkilerini bazı açılardan olumsuz etkilediği söylenebilir.⁷⁹

Ailenin dönüşümüne etki eden faktörlerden biri de feminizm hareketleridir. Genel olarak kadın erkek eşitliğini savunduğunu iddia eden ve 1850'lerde güçlenen feminizm

⁷⁶ Y. Özdemir, N. Koruklu, "Üniversite Öğrencilerinde Değerler Ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Aralık 2011, Cilt:VIII, Sayı:I, 190-210, s.196.

⁷⁷ Şişman, a.g.m., s.588-589.

⁷⁸ Bilgin, a.g.m., s.398.

⁷⁹ M. Devecioğlu, N. Çakmak-Doruk, "Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, Temmuz-Aralık 70 2009, ss.69-99, s.71.

hareketi ve gerçekleştirilen mücadeleler ile batı toplumlarında genel olarak kadınlara çeşitli siyasal haklar tanınmıştır. Ancak kadının sosyo-ekonomik sorunları ve var olan eşitsizlikler tam olarak çözümlenememiştir. Bununla birlikte feminizm akımının kendini güçlü bir şekilde göstermesi önce 1920'lerde, daha sonra II. Dünya Savaşı'nda, ardından da 1960'larda göç hareketlerinin yoğunlaşması ve kadınların daha fazla iş yaşamı içerisinde yer almaları ile olmuştur.⁸⁰ 1970'lerden sonra ise feministler aile ve evlilik konusunda aşırıya giderek, ataerkil bir sistem olan evliliğin, kadını köleleştiren bir kurum olduğu ve hatta aile ve çocuğun kadın özgürlüğünün önünde bir engel olduğu gibi düşüncelerden hareketle, kadınların ezilmesini sona erdirmek için evliliğin sona ermesi gerektiği sonucuna varmışlardır.⁸¹

Batı dünyasında ailede meydana gelen değişmelere, siyasal akımlardan farklı bakış açıları söz konusudur. Muhafazakarlar bu değişimi bir bozulma ve dejenerasyon olarak görürken, liberaller ve sosyalistler bunu kaçınılmaz ve çağdaş bir gelişme olarak algılamaktadır. Hatta sosyalistler, devlet ve özel mülkiyetin yanı sıra aile kurumunun da ileride tamamen ortadan kalkacağını savunmaktadır.⁸² Russell'e göre, ekonomik kuruluşlardaki ufak bir değişiklik sadece anneden kurulu bir aile mümkün olabilir, sosyalizmin yapmaya çalıştığı gibi, ailenin yerini devlet alabilir. Ama böyle olduğu takdirde, insanların psikolojisinde ve hareketlerinde çok büyük bir değişiklik olacaktır. Cinsiyet aşkı kadar önemli, biricik duyguyu hayatlarından sileceklerdir. Cinsel birleşme alabildiğine adileşecektir. İnsanın kendi ölümünden sonra ilgilenebileceği bir şey bulması güç olacak, insanı tembelleştirecektir. Ataerkil aile, bu yüzden hala önemlidir.⁸³

Modernizmin aile kurumu üzerindeki etkileri yalnızca Batı toplumları ile sınırlı kalmamış, müslüman ülkelerde de ciddi bir bozulmaya yol açmıştır. Kazakistan'da yapılan bir çalışmada modernleşme ve küreselleşmenin aile hayatı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada, Kazakistan gençlerinin çoğunluğunun (%80 oranında) resmi olarak

⁸⁰ Aydın, Baran, a.g.m., s.119.

⁸¹ Şişman, a.g.m., s.609; Mustafa Tekin, "Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu", *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, Açılım Kitap yay., 2. Baskı, İstanbul 2011, s.239.

⁸² Canatan, "Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi", s.17.

⁸³ Russell, a.g.e., s.128.

evlenmeden önce sivil bir evlilik hayatı yaşamanın gerekli olduğuna inandıklarına dair bulgular tespit edilmiştir.⁸⁴

Modern dönemde her ne kadar ailenin yerini doldurmaya çalışan bir sürü kurum olsa da, ahlakın, toplumsal kuralların ve değerlerin en verimli bir şekilde aktarıldığı yegâne kurum ailedir. Bu sebeple Batılı ülkeler, aile kurumunun çökmesiyle toplumda meydana gelen dejenerasyonu önleyebilmek için 1994 yılını “aile yılı” ilan etmişlerdir.⁸⁵ Bu durum, ailenin değişim ve dönüşümündeki olumsuzlukları engelleyemese de, ailenin önemini vurgulamak ve toplumda olumlu bir algı yaratmak açısından önemlidir.⁸⁶

Günümüz toplumlarında aile sistemi değişme halindedir. Bu bağlamda ailenin kriz içinde olduğu da söylenebilir. Modernleşmenin ortaya çıkardığı manevi boşluk, aile sisteminin mana etrafındaki bütünlüğünü ortadan kaldırmıştır.⁸⁷ Geleneksel toplumlardan endüstri toplumları ve modern topluma geçişte ortaya çıkan en önemli aile problemlerinden biri, aile ruh sağlığı konusunda olmuştur. Aile terapisi konusundaki uzmanların artışı, arabulucu kriz merkezleri ve özelleşmiş yardım faaliyetlerinin artışı, aile ruh sağlığı konusunda ciddi problemler olduğunun göstergesidir. Bu da evlilik, aile ve ailenin sağlıklı bir şekilde devamı için toplumların ve devletlerin daha fazla çaba harcaması gerektiğini göstermektedir.

B. EVLİLİK DOYUMU

1. Evlilik Doymu: Tanımlama

Sosyal bilimciler tarafından bir evliliğin nasıl iyi bir şekilde ilerleyeceğine ilişkin yapılan çalışmalarda, evlilik uyumu, evlilik doymu, evliliğin devamı, evliliğin niteliği gibi kavramlar öne çıkmaktadır.⁸⁸ Bu kavramlar, genel olarak evlilik ilişkisinin kalitesini

⁸⁴ Z. Zhanazarova, “Modern Kazakistan Ailesi ve Küreleşmenin Aile Üzerindeki Etkisi”, *Günümüzde Aile*, Uluslararası Aile Sempozyumu, 02-04 Aralık 2005, Edt. Prof. Dr. Ömer Çaha, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.520.

⁸⁵ Tarhan, a.g.e., s.16.

⁸⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat yay., Ankara, 1999, s.223.

⁸⁷ Veysel Uysal, a.g.e., s.28.

⁸⁸ Tutarel-Kışlak, Göztepe, a.g.m., s.28.

tanımlamak için kullanılan kavramlardır. Evlilik kalitesi kavramı ise, evlilik doyumu, evlilik uyumu ve evlilik bütünlüğünü de kapsayan genel bir kavramdır.⁸⁹

Evlilikteki başarı ve başarısızlığın ortaya konduğu iki temel yaklaşım vardır. İlk yaklaşım *evlilik sürekliliği/marital stabilite* üzerine odaklanır. Evlilik sürekliliği, evliliğin devam edip etmeyeceğini, yani bir evliliğin, ölüm, boşanma veya ayrılmayla bitip bitmediğini ifade eder. İkinci yaklaşım ise, eşler beraberkenki evlilik ilişkilerinin niteliğine, yani *evlilik kalitesine* odaklanır. Bu kavram evlilik süresince evlilik ilişkisinin nasıl olduğu, eşlerin bu konuda ne hissettiği ve bu durumdan nasıl etkilendiği ile doğrudan ilişkilidir. Evlilik kalitesi, eşin ilişkiye ya da evliliğe ilişkin genel değerlendirmesidir. Bu değerlendirmeyi kişinin bu ilişkiden doyum elde edip edememesi belirler. Bu sebeple evlilik kalitesinin çok sıklıkla kullanılan bileşenlerinden biri, evlilik doyumdur.⁹⁰ Evlilik sürekliliği ve evlilik doyumu farklı kavramlar olarak tanımlanır. Evlilik sürekliliği, çiftlerin durumu ile ilgili objektif bir özellik iken, evlilik doyumu subjektiftir ve kişilerin evliliklerini nasıl değerlendirdiklerine karşılık gelir.⁹¹ Evlilik doyumunun, evliliğin devamı ile aynı şey olmamasının yanısıra evlilik doyumu, boşanma riskini azaltan en önemli etkenlerdendir denilebilir.⁹²

Evlilik kalitesi ile ilgili bir diğer önemli kavram da “*evliliğe bağlılık/marital commitment*” kavramıdır. Bağlılık (commitment)” kavramının önemi, birçok evlilik töreni içine yerleştirilmiş olup, bu kavram ile evliliğin ancak ölümle sonlanacak bir ilişki olduğu vurgulanır.⁹³ Pekçok araştırmacıya göre bağlılık, ilişkinin devamı üzerinde evlilik doyumundan daha önemli bir etkidir. Nitekim bazı aile yapılarının uzun süreli beraberliklerinde, evlilik doyumundan ziyade bağlılığın ön planda olduğu düşünülebilir.⁹⁴

Evlilik doyumu, evlilik ilişkisinin sürdürülmesini sağlayan önemli unsurlardan biri olarak düşünülür. Doyum, bir mutluluk düzeyi ve iyi oluş halinin sürekli olarak devam etmesi olarak tanımlanmaktadır.⁹⁵ Doyum, romantik ilişkinin en önemli ögesidir.⁹⁶

⁸⁹ E. Erbek, vd., “Evlilik Uyumu”, *Düşünen Adam*, 2005, 18 (1): 39-47, s.40.

⁹⁰ Güngör, a.g.t., s.15; Erbek, vd., a.g.m., s.40; Tarık Solmuş, *Çift, Evlilik ve Aile Terapisi*, İstanbul, Doruk yay., 2011, s.29.

⁹¹ Orathinkal, Vansteenwegen, “The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability”, s.252.

⁹² Wilson, Musick, a.g.m., s.31; Call, Heaton, a.g.m., s. 386.

⁹³ Larson, a.g.m., s.286.

⁹⁴ Canel, a.g.t., s.75.

⁹⁵ Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.23.

Çiftlerin evliliklerine dair genel olarak öznel değerlendirmelerine dayanan evlilik doyumu ise, genel olarak hem kadın hem erkeğin evlilik yaşantısında doyum hissetmeleri ve çoğu zaman birbirlerinde huzur bularak mutlu olmaları şeklinde tanımlanır.⁹⁷ Bir başka tanıma göre, evlilik doyumu, bir kişinin eşine ve evliliğin tüm yönlerine yönelik hissettiği nesnel bir doyum ve memnuniyet duygusudur.⁹⁸ Evlilik doyumu bireyin kendi evlilik ilişkisindeki gereksinimlerini karşılama derecesine ilişkin algısı olarak da tanımlanmaktadır.⁹⁹ Bazı araştırmacılar da evlilik doyumunu, kişinin evlilikten beklentisi ile mevcut evlilik hayatının ne kadar birbirine uyduğu ile orantılı bir kavram olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁰ Buna göre ise evlilik doyumu, yaşam doyumu kavramında olduğu gibi bir karşılaştırma sonucu ortaya çıkan memnuniyet duygusudur.

Evlilik doyumu, çiftlerin birbirleriyle anlaşmaları, birbirleriyle olan ilişkilerinden memnuniyet duymaları, boş zaman aktivitelerinden birlikte keyif almaları, zamanlarını ve ekonomik konuları yönetebilmeleri ile ilgili bir durumdur.¹⁰¹ Evlilik doyumu, ilişkide olmaktan duyulan mutluluğu, ilişkiye bağlılığı, eşe güven duymayı, çatışma oranının azalmasını, eşe yıkıcı davranışlarda bulunmamayı, onu korumayı, onun mutluluğu için çaba göstermeyi gerektirir.¹⁰² Evlilik doyumu yüksek çiftlerin stres seviyelerinin düşük, mutluluk düzeylerinin yüksek ve olumsuz yaşam koşullarına dayanıklılıklarının daha fazla olduğu ifade edilmektedir.¹⁰³

Evlilik doyumu kavramı, evlilik ile ilgili en çok çalışılan kavramlardan biridir. Bradbury ve arkadaşları da (2000), evlilikte doyum ve doyumsuzluk kavramlarını açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre, doyumlu bir evlilik sadece doyumsuzluğun yokluğu ile açıklanamaz, doyumlu bir evlilik aynı zamanda sıkıntısız bir evlilik olarak da ifade edilmektedir. Evlilikte doyumsuzluk ise, içinde daha çok olumsuz özelliklerin dikkat çektiği, buna karşın olumlu özelliklerin göreceli olarak bulunmadığı evlilik durumlarıdır. Yazarlar ayrıca, evlilik doyumunun sadece evliliğin herhangi bir dönemindeki algıları

⁹⁶ Tarık Solmuş, “Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, edt. Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2010, s.12.

⁹⁷ Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.212; Mahoney, vd., a.g.m., s.568.

⁹⁸ Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., sf.608.

⁹⁹ Canel, a.g.t., s.32; Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.2.

¹⁰⁰ Hosseinkhanzadeh, Niyazi, a.g.m., s.506.

¹⁰¹ Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., sf.609.

¹⁰² Solmuş, a.g.e., s.29.

¹⁰³ Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.23.

kapsamaması gerektiği, zaman içerisindeki evlilik doyumu ile ilgili algılardaki düzensiz değişmelerin yönünü de ifade etmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.¹⁰⁴

Evlilik doyumu esasen, evlilikten, yaşam doyumunun merkezine dek uzanan bir konudur. Bir başka ifadeyle, toplum ve aile sağlığı, insanların evlilik hayatlarından memnuniyetleri ile ilgili olarak görülebilir. Evlilik doyumunun artmasının, insanların psikolojik, sosyal ve akademik durumlarının daha iyiye gitmesine sebep olacağı tahmin edilmektedir.¹⁰⁵

Evlilik uyumu ve evlilik doyumu çok sık birbirine karıştırılan, aralarında yüksek korelasyon olması nedeniyle çoğunlukla birbirlerinin yerine de kullanılan iki farklı kavramdır.¹⁰⁶ Genel olarak, birbiri ile etkileşen, evlilik ve aileyi ilgilendiren konularda fikir birliği yapabilen ve sorunlarını olumlu bir şekilde çözebilen çiftlerin evliliği uyumlu bir evlilik olarak tanımlanır. Evlilik uyumu ayrıca çiftlerin uyumlu birlikteliklerinin sonucu olarak evlilik hayatındaki memnuniyeti ve mutluluğu da tanımlar. Bu noktada evlilik doyumu ile karışır. Doyumlu çiftlerin aynı zamanda uyumlu oldukları ifade edilerek bu iki kavramın farklı kavramlar olmadığı kabul görmektedir.¹⁰⁷ Nitekim evlilikte mutluluk, doyum ve beklentilerin gerçekleşmesi ve evlilikteki karşılıklı uyum ile mümkündür.¹⁰⁸ Ancak evlilikteki mutluluk/doyum, evlilik başarısı ve evlilik uyumu her ne kadar aile ve evlilik ilişkilerinin niteliği ile ilgili yapılan ilk çalışmalarda birbirinin yerine kullanılan kavramlar olsa da, daha sonra aralarındaki farklar netleştirilerek ayrı değişkenler olarak da ele alınmıştır.¹⁰⁹

Evlilik uyumu, eşler arasında, evliliklerinden doyum almaya götüren hayata dair ortak amaçları paylaşmadaki uyum ve sempati olarak tanımlanır. Evlilik uyumu, eşleri

¹⁰⁴ N.B. Bradbury, F.D. Fincham, S.R. Beach, "Research On The Nature and Determinants of Marital Satisfaction: A Decade in Review", *Journal of Marriage and The Family*, 2000, 62: 964-980, s.973-974.

¹⁰⁵ Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., sf.609.

¹⁰⁶ Erbek, vd., a.g.m., s.40; Canel, a.g.t., s.71.

¹⁰⁷ Lütfiye Çınar, "Evlilik Doyumu: Cinsiyet Roller ve Yardım Arama Tutumu", G.Ü. Eğitim Bil. Ens. Eğitim Bil. Anabilim Dalı Reh. Ve Psk. Dan. Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s.11; Hüdayar. C. Gungör, A. Özer, "Yükleme Tarzları, Bağlanma Stilleri ve Kişilik Özelliklerine Göre Evlilik Uyumu", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Ağustos 2012, ss.11-24, s.11.

¹⁰⁸ Nilgün Öngider, "Romantik İlişki ve Evlilik Sorunları ile Başa Çıkma", *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, edt. Tarık Solmuş, Nobel yayın dağıtım, Ankara 2010, s.91.

¹⁰⁹ Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.2.

çatışmalı durumları ihmal etmeye veya problemleri uygun yöntemlerle çözmeye yönlendirirken olumlu duyguların artmasını da sağlar.¹¹⁰

Evlilikte yaşanan uyum, insan yaşamında önemli bir rol oynamakta ve bu da bireylerin ruh sağlığını etkilemektedir. Evlilikte yaşanan sorunların yıkıcı etkileri ise fiziksel ve psikolojik sağlık üzerinde son derece önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.¹¹¹ Genel olarak ailenin huzurlu olmasının ilk koşulu, eşler arasındaki uyum ve anlaşma olarak görülebilir. Eş seçmede, evlenecek kişilerin benzer yönlerinin çok olmasının, evlilikte başarı şansını artıracığına inanılır. Bu sebeple evlilikte ekonomik durum, dinî inanç, ırk, eğitim, yaş, sosyal değerler açısından eşlerin önemli ölçüde birbirlerine yakın ve benzer olmaları istenir.¹¹² Eşlerin benzerliği, onların uyumunu ve dolayısı ile evlilik doyumunu da artıran bir etken olacaktır.

2. Evlilik Doyumu ile İlişkili Etmenler

Yapılan araştırmalar ve bu araştırmaların sonuçlarına göre, evlilik doyumunu etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bunlardan kimisi bireysel, kimisi ilişkisel/ailevi, kimisi de sosyo ekonomiktir. Evlilik doyumunu için eşlerin sağlıklı kişilik özelliklerine sahip olması, sağlıklı iletişim ve empati, anne baba evliliğinin mutluluk derecesi, evliliğin arkadaşlar ve aile tarafından onaylanma derecesinin yüksekliği, eşlerin eğitim düzeyi, aile gelirinin iyi düzeyde olması, eşler arası bağlılığın olması, eşlerin kendi yaşam tarzlarına dair doyumları, ilişkiye maddi ve manevi yatırımda bulunma, evlilik etkileşiminden sağladıkları ödül/kazanç, etnik veya dini geçmişin ortaklığı, toplumsal statü ve eğitim seviyesinin yüksekliği, evlenme yaşı, çocukluk çağında anne baba ile iyi ilişkiler içinde olmak, ailede çocuğun olması, cinsel mutluluk, arkadaş ve aile bağlarının kuvvetli olması gibi nitelik ve durumlar bu etkenler arasındadır.¹¹³ Bu ortak faktörlerin yanı sıra evlilik

¹¹⁰ Yeganeh, Shaikhmahmoodi, a.g.m., 131.

¹¹¹ Tutarel-Kışlak, Göztepe, a.g.m., s.30; Eyüp Çelik, “Evlilik Uyumu”, a.g.m., s.12; Oya Fidanoğlu, “Evlilik Uyumu, Bedenselleştirme, Kaygı ve Depresyon”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, ed. Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2010, s.116.

¹¹² Abdurrahman Kasapoğlu, “İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumu”, *Bilimname*, XII, 2007/1, 137-161, s.138.

¹¹³ Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., sf.609; Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.3; Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.24; Tuba Yılmaz-Bingöl, “Evlilik Çatışması”, *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, ed: Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, s.78; Olga S. Hünler, T. Gençöz, “The Effects of Religiousness on Marital Satisfaction: Testing the Mediator Role of Marital Problem Solving Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship”, *Contemporary Family Therapy*, 27(1), March 2005, 123-136, s.124; Kasapoğlu, “İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında

doyumuna katkıda bulunan faktörlerden bazıları kültürlere göre de değişebilmektedir. Örneğin, bir araştırmaya göre kocanın kazancı Japonyada evlilik doyumu için önemli iken, Amerikada değildir.¹¹⁴ Evlilik doyumunu etkileyen diğer faktörler arasında güçlü manevi değerler, eşe saygı duymak, cinsel yaşamda sadakat, iyi bir eş olmaya istekli olmak, tanrıya inanma ve dine bağlılık, ortak dini inanç ve uygulamalar, eşi desteklemeye ve memnun etmeye istekli olmak, eş için iyi bir arkadaş olmak ve affetme ve affedilmeye gönüllü olmak gibi dini ve ahlaki etkenler de yer almaktadır.¹¹⁵

Russell'e göre de evlilik, kadın ile kocanın kişisel duygularından öte giden bir önem taşımaktadır. Mutluluk getiren ve sosyal amacını gerçekleştiren aşk, sadece cinsel ve romantik olan değil, daha bir samimi, sevgi dolu ve gerçekçi olandır.¹¹⁶ Hosseinkhanzadeh ve Niyazi (2011) ise uzun süreli mutlu bir evliliğe sahip çiftlerin evlilik hayatının on karakteristik özelliğini şöyle belirtmiştir: evliliğe tam bir bağlılık, eşe sadakat, güçlü ahlaki değerler, eşe bir arkadaş gibi saygı gösterme, cinsel sadakate bağlı olmak, iyi bir ebeveyn olmayı istemek, Tanrıya inanmak veya bir manevi bağlılığı olmak, eşi memnun etme ve desteklemeye istekli olmak, birbirine denk bir çift olmak, affetmek ve affedilmeye istekli olmak.¹¹⁷

Evlilikte yakınlık, anlayış, duyguların paylaşılması ve empati gibi önemli öğeler içeren sosyal ve duygusal destek, eşlerin bedensel, ruhsal ve sosyal iyi oluşlarına katkı sağlamaktadır. Nitekim, evli bireylerin evli olmayanlara göre psikolojik ve beden sağlıklarının daha iyi olduğu bilinmektedir.¹¹⁸ Levenson vd. (1993) tarafından yapılan bir araştırmada, 40-50 ve 60-70 yaşları arasındaki 156 evli birey incelenmiş ve uzun süren evliliklerde evlilik doyumu sonuçları araştırılmıştır. Bulgular, daha yaşlı olan çiftler konusunda daha olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Orta yaşlı evlilere kıyasla daha yaşlı olan çiftlerde, a) daha az evlilik çatışması ihtimali ve çocukları da içeren birçok konuda daha yüksek mutluluk, b) ruhsal ve fiziksel sağlık açısından eşit seviyeler, c) mutluluk kaynakları ile ilgili daha az cinsiyet farklılıkları tespit edilmiştir. Evlilik doyumu ve sağlık

Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumu” s.156; Solmuş, “Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile”, s.13-14.

¹¹⁴ Orathinkal, Vansteenwegen, “The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability”, s.253.

¹¹⁵ Pınar Çağ, İbrahim Yıldırım, “Evlilik Doyumunu Yordayan İlişkisel ve Kişisel Değişkenler”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2013, 4 (39), 13-23, s.14.

¹¹⁶ Russell, a.g.e., s.55.

¹¹⁷ Hosseinkhanzadeh, Niyazi, a.g.m., s.506.

¹¹⁸ Fidanoğlu, a.g.m., s.115.

arasındaki ilişki kadınlarda erkeklere göre daha güçlü bulunmuştur. Mutlu evliliklerde, kadınlar ve erkeklerde sağlık sonuçları eşitken, mutsuz evliliklerde kadınlar, erkeklere nazaran daha fazla ruhsal ve fiziksel sağlık problemleri rapor etmişlerdir.¹¹⁹

Bunlarla birlikte evlilik doyumunu olumsuz etkileyen etmenler de bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, yeni evlilerde erkek eşin anne babaya bağımlı davranmasının; eşlerden birinde ya da ikisinde nevroitik ve psikotik belirtilerin yüksek olmasının; evlilikte yaşanan ekonomik sıkıntıların, eşlerden birinde var olan herhangi bir kronik hastalığın, kendi seçimiyle değil de başkalarının yönlendirmesi yoluyla ayarlanmış evlilik yapmanın; evlilikle beraber bireyin ilişki sorumluluklarının ve aile ile ilgili sorumluluklarının ortaya çıkması ve bu sorumluluk artışının da bireylerde strese sebep olması; eşlerden birinde görülen yüksek kaygının, kısırlığın, ailede engelli çocuğun bulunmasının, eşle yaşanan çatışmanın sıklığının ve yarattığı gerginlik ile eşlerde düşük iş doyumunun; eşlerden birinde ortaya çıkan depresyonun ve eşler arasında olumsuz yüklemelerin kullanılmasının evlilikte uyumu ve doyumunu olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.¹²⁰

Günümüzde kadının çalışması durumunun da kadınlardaki evlilik doyumsuzluğunda etkili olduğu iddia edilmektedir. Bunda nispeten doğruluk payı vardır. Çalışan kadınlar aile işlerinde kocalarından iki kat fazla zaman harcamaktadır ve ev işi, çocukların bakımı gibi görevlerle kocalarına göre daha fazla ilgilenmektedirler. Evde çocukların varlığı hem kocaların hem de kadınların ev işinde harcadıkları zamanı arttırmakta bu da öncelikle kadında ve dolayısı ile erkekte de tatminsizliğe ve sorunlara yol açmaktadır.¹²¹ Ancak bu durum modern öncesi dönemde kadınların çalışmadığını göstermemektedir. Özellikle kırsal alanlarda tarla ve bahçelerde kadınlar yoğun bir şekilde çalışmaktaydılar. Günümüzde bu durumun sorun olarak ele alınmasında, kadınların iş dünyasının stresleri ve rekabetçi ortamından ötürü çok yoğun ve stresli çalışmalarından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca ev işlerinde de yardımlaşma ve görev paylaşımında bulunmak da, bu duruma bir çözüm önerisi olarak sunulabilir.

¹¹⁹ Levenson, Carstensen, Gottman, a.g.m., s.301-313.

¹²⁰ Mehmet E. Sardoğan, T. Fikret Karahan, "Evli Bireylere Yönelik Bir İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı'nın Evli Bireylerin Evlilik Uyum Düzeylerine Etkisi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, yıl: 2005, cilt: 38, sayı: 2, ss.89-102, s.98; Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", s.27-28; Fidanoğlu, a.g.m., s.117.

¹²¹ Metehan Çelik, a.g.t., s.61.

Evli çiftlerin sahip olduğu benzer ya da farklı özellikler eşler arasındaki ilişkiyi birçok yönden etkilemektedir. Olaylara, durumlara, insanlara aynı gözle bakabilmek, aynı olmasa bile benzer kültürel değerlere sahip olmak sağlıklı bir ilişki için gerekli görülmektedir.¹²² Eşler arası ilişkide, sevgi yönelimleri, sosyal çevre ile ilişkiler, dini yaşantı modelleri, beslenme ve bakım alışkanlıkları, aile ve akraba ilişkileri, kişisel istek ve ihtiyaçları karşılama, günlük plan ve ev işleri, kişisel uğraşlar ve bireysel zaman planlaması, hayata dair hedefler, gelenek ve adetlere yaklaşım, ortak gelirin harcanması ve ortak vakti değerlendirme tarzları gibi konularda ortak iletişimin kurulması, evlilik doyumunu artırıcı etkenler arasında yer almaktadır.¹²³ Bununla birlikte ortak amaçların ve benzer hedeflerin olmadığı evliliklerde eşlerin birbirlerinden beklentileri çok farklı olacağı ve beklentilerine karşılık bulamamaları sonucunda da ilişkileri zedeleneceği söylenebilir.¹²⁴

Evlilik doyumunu konusunda yapılan çalışmalarda, cinsiyet farklılıklarının evlilik hayatı ve evlilik doyumunu etkilediği dikkati çekmektedir. Örneğin kadınlar, evlilik ilişkilerinde, sağlık ve bakım ile ilgili ailenin kişisel sorumluluklarını daha fazla üzerine alır.¹²⁵ Ayrıca Fiese ve Tomcho (2001)'ya göre kadınlar, ailede dini uygulamalarını gerçekleştirmek ve devam ettirmek için de daha fazla sorumluluk almaktadır. Bu sebeple kadınların evlilik doyumları hem kendilerinin hem de eşlerinin dini uygulamalara katılımlarından etkilenmektedir.¹²⁶ Kadınlar ve erkeklerin evlilik hayatındaki duygusal farklılıklarından biri de kadınların, ilişkinin hem iyi hem kötü devrelerinde, erkeklerin ise yalnızca durum kötüye gittiği zaman ilişkileri hakkında düşünmeleridir.¹²⁷ Ayrıca evlilik ilişkisinden sağlanan genel doyumun, kadınların eşlerinde uzlaşma, anlaşma davranışı algıladıkları zaman yükseldiği; erkeklerde ise, eşlerinde yakınlık algılamadıkları zaman azaldığı görülmüştür.¹²⁸ Yapılan farklı bir araştırmaya göre de, kadınlar erkeklere nazaran

¹²² Tarhan, a.g.e., s.22.

¹²³ Ürkmez, a.g.t., s.68.

¹²⁴ Hüseyin Şahin, *Güncel Problemlere Psikolojik Analizler*, Akademik kitaplar yay, İstanbul 2011, s.179.

¹²⁵ Gökçen Düzgün, *Evli Kişilerde Depresyon, İlişkiye İlişkin İnanç, Kendini Ayarlama Düzeyinin Evlilik Uyumu İle İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Uygulamalı Psikoloji) Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s.5.

¹²⁶ Fiese, Tomcho, a.g.m., s.599.

¹²⁷ Nuran Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, 4 baskı, Ankara, İmge yay., 2012, s.161.

¹²⁸ Güngör, a.g.t., s.26 .

yakın ilişkilere daha fazla değer vermekte, daha fazla eşlerinden değer görmeme duygusu hissetmekte ve daha fazla öz eleştiriye eğilimli olmaktadır.¹²⁹

Genel olarak kadınlar, erkeklere göre evliliklerinden daha az doyum aldıklarını belirtmektedirler.¹³⁰ Türkiye’de, Sunbaş (2010) tarafından yapılan bir çalışmadaki ilginç bir bulgu da, eşlerini kontrolcü olarak algılayan erkeklerin evlilik doyumu, bağımlı olarak algılayanlara göre daha yüksek çıkmasıdır. Özellikle yüksek eğitimli erkeklerin, kendine yetmeyen, güvenmeyen, aşırı ilgi bekleyen kadınlarla mutlu olmadıklarını, buna karşı sorumluluk alan ve etkin kararlar alabilen kadınları tercih ettikleri görülmektedir.¹³¹

Sağlıklı evlilik hem kadın hem de erkek için bir mutluluk yordayıcısı olmaktadır. Yapılan araştırmalara göre evli erkekler hiç evlenmemiş erkeklere kıyasla daha uzun yaşamakta, daha başarılı olmakta ve daha az suç işlemektedir. Benzer şekilde evli kadınlar da hiç evlenmemiş kadınlardan daha iyi durumda olmakla birlikte, ruh sağlığı açısından evli erkeklerden daha kötü durumdadırlar. Eşini boşanma veya ölüm nedeniyle yitirmenin, erkekleri kadınları sarstığından daha çok sarstığı da bulunmuştur.¹³² Farklı bir çalışmada da bekâr erkeklere göre de evli olanların yaşam doyumları daha yüksek olduğu, ancak kadınlarda sonuçların tam tersi olduğu, yani bekâr kadınların yaşam doyumu, evli kadınlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.¹³³

Evlilikte uyumu kolaylaştırarak evlilik doyumunu sağlayacak şartlar içinde, kişilik özellikleri de büyük önem taşımaktadır. Bir beraberlik içinde uyumu ve dengeyi en çok zorlaştıracak kişilik özelliği ise “katılık”tır. Olaylara ve ilişkilere sadece ve sadece kendi açısından bakan kimseler, bir beraberliği kısa sürede yaşanmaz hale getirirler. Kişilik özellikleri ve evlilik doyumu bağlamında, herkesin, yeni deneyimlere açıklığı, uyumluluğu, duygusal durağanlığı ve sorumluluğu yüksek olan insanlarla romantik ilişki kurmayı istedikleri söylenebilir.¹³⁴ Yapılan araştırmalar da yumuşak başlılığın, gelişime açıklık ve özdenetimli olmanın evlilik doyumunu olumlu yönde etkilediği, duygusal

¹²⁹ Fincham, Bradbury, a.g.m., s.444.

¹³⁰ Düzgün, a.g.t., s.5; Arda Gökmen Sunbaş, “Eşlerin Birbirlerine Yönelik Kontrolcü ve Bağımlı Algıları ve Evlilik Doyumu”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, ed. Tarık Solmuş, Nobel yayın dağıtım, Ankara 2010, s.77.

¹³¹ Sunbaş, a.g.m., s.77.

¹³² Hortaçsu, a.g.e., s.161.

¹³³ Levenson, Carstensen, Gottman, a.g.m., s.302.

¹³⁴ Tarık Solmuş, “Kişilik Özellikleri Açısından Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ebeveyn-Çocuk İlişkileri”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, ed. Tarık Solmuş, Nobel yayın dağıtım, Ankara 2010, s.29.

tutarsızlığın ise evlilik doyumunu olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.¹³⁵ Nevrotik kişilik özelliği gösteren insanların da yaşadıkları ilişkiden doyum elde edemedikleri, mutsuz oldukları, eşlerinin de evlilik doyumunun düşük olduğu görülmektedir. Bu insanlarda boşanma eğilimi de yüksektir. Uyumluluğu ve sorumluluğu düşük insanların da ilişkilerinde başarısız olma ihtimaları yüksektir.¹³⁶ Bazı kişilik özelliklerinin ise, eşi mutlu edecek davranışlara yol açtığı ve dolaylı olarak ilişkiden alınan doyumunu artırdığı düşünülmüştür. Bu kişilik özellikleri, olgun olma, iletişim, sevgi, düşünceli olma, bağlılık ve empati gibi özelliklerdir. Bu özelliklere sahip olan kişilerin eşlerinin evlilik doyumunu olumlu olarak artırdığı yapılan bazı araştırmalarca da desteklenmiştir.¹³⁷

Evlilik doyumunu ile evlilik süresi arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalara göre evlilik doyumunun zaman içerisinde eğrisel eğrisel bir yapı arzettiği görülmektedir. Yani evliliğin en başında yüksek olan evlilik doyumunu düşüşe, ardından tekrar yükselişe geçmektedir.¹³⁸ Türkiye’de yapılan bir araştırmada da, evlilik uyum puanları, en yüksek seviyeye evlilik süresi 0-5 yıl arasında olan çiftlerde ulaşmış olup daha sonra azalma eğilimi göstermiştir.¹³⁹ İlk dönemde eşlerin ilişkisine romantik duygular hâkimdir ve evlilik doyumunu yüksektir. Daha sonra karşılıklı kişilik çatışmalarının yaşandığı dönem başlamaktadır. Bazı araştırmalar ise bu düşüşü ebeveynliğe geçiş ya da eş rollerindeki değişim şeklinde açıklamışlardır. Çocuğun, eşler arasında durağanlığa ve yakınlıklarında azalmaya neden olabildiği ve çocukların evden ayrılması ise eşler arasındaki yakınlığın arttığı söylenebilir.¹⁴⁰ Ancak Tarhan’a göre düşüş aşamasından sonra çatışmaları sağlıklı atlatan çiftlerde, bağlılık dönemi başladığı için evlilik doyumunda artış gözlenmektedir. Artık bu dönemde evlilikte, hem aşk hem de arkadaşlık ilişkisi söz konusudur.¹⁴¹

Evlilik ilişkisini ve evlilik doyumunu etkileyen önemli faktörlerden bir tanesi de, eşler arasındaki cinsel yaşam ve cinsel iletişimin kalitesidir.¹⁴² Cinsellik, cinsel doyumunu ve iki insanın uyum içerisindeki beraberliklerini de kapsayan sosyal kurallar, değer yargıları

¹³⁵ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.5.

¹³⁶ Solmuş, “Kişilik Özellikleri Açısından Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ebeveyn-Çocuk İlişkileri”, s.30.

¹³⁷ Hortaçsu, a.g.e., s.151.

¹³⁸ Hortaçsu, a.g.e., s.155.

¹³⁹ Ürkmez, a.g.t., s.91.

¹⁴⁰ Levenson, Carstensen, Gottman, a.g.m., s.302; Ayça Özen, “Evlilik Uyumu ve Evlilikte Çatışma Yönetimi”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (ed.) Tarık Solmuş, Nobel yayın dağıtım, Ankara 2010, s.136; Nuran Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, İmge yay., 4 baskı, 2012, s.156.

¹⁴¹ Tarhan, a.g.e., s.53-54.

¹⁴² Çağ, Yıldırım, a.g.m., s.18; Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.28.

ve bireysel ve toplumsal tabularla belirlenmiş, biyolojik, psikolojik ve sosyal etkileşimlerle şekillenen özel bir yaşantı olarak tanımlanabilir.¹⁴³ Dünya Sağlık Örgütü'nün cinsel sağlıkla ilgili yenilenen tanımında cinsel doyum, hazzın yaşanmasına ek olarak duygusal, ruhsal ve sosyal iyi oluşu da kapsamaktadır.¹⁴⁴

Kadın ve erkeğin her ikisinin de içgüdüsel olarak birbirine cinsel eğilimi vardır ve bu eğilim, insan soyunun devamı için gereklidir.¹⁴⁵ Cinselliğin, bireylerin yaşam kalitesini oluşturan öğeler arasında önemli yeri olduğu¹⁴⁶ düşünüldüğünde, cinselliğin meşru olarak yaşandığı evlilik hayatındaki önemi de ortaya çıkmaktadır. Evlilik ilişkisinde cinsellik, psikoloji ve fiziksel uyarılmaların, cinsel ilginin ve isteğin bir sonucudur ve tarafların yakın ilişki kurma ve sürdürmeleri açısından önemli bir etmendir.¹⁴⁷

Evlilik doyumunu etkileyen birçok faktör bulunmasının yanısıra, evlilik doyumunu da bireyleri psikolojik açıdan etkilemektedir. Psikologların bir kısmı, insan eylemlerinin nedenini çocukluk çağlarında yerleşen ve bilinçaltında işleyen güçlerde arasalar da,¹⁴⁸ büyük bir kısmı insanın toplumsal bir varlık olduğu ve zihinsel sorunlarının oluşumunda çocukluk deneyimlerinin yanı sıra, şu andaki yakın ilişkilerinin de etkili olduğu sonucuna varmışlardır.¹⁴⁹ Evlilik doyumunu ve evlilikteki memnuniyet, duygusal iyi oluşun ve mutlu yaşamın önemli bir destekleyicisidir. Evlilik doyumunu yüksek olan bireyler yüksek yaşam doyumuna da sahiptir ve bu bireylerin depresyon düzeyleri de daha düşüktür.¹⁵⁰ Evlilik doyumunu, yaşam doyumunu doğrudan etkileyebileceği gibi çatışma çözme, duygusal destek sağlama vb. bazı değişkenler aracılığıyla da etkileyebilir.¹⁵¹ Bununla birlikte genelde doyum düzeyi düşük olan çiftlerin, eşlerin olumsuz davranışlarına karşı daha hassas davrandıkları ve bu davranışları hafızada tutma ve olumlu yaşantıları ise unutma ve

¹⁴³ Eyüp Çelik, "Cinsel Doyum", *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, (ed.) Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, s.111.

¹⁴⁴ Bkz. Eyüp Çelik, "Cinsel Doyum", s.111.

¹⁴⁵ Tarhan, a.g.e., s.13.

¹⁴⁶ Gülsün, vd., a.g.m., s.70.

¹⁴⁷ Solmuş, "Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile", s.23.

¹⁴⁸ Sigmund Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd*, (çev. Ali Babaoğlu), 2. Baskı, İstanbul, Metis yay, 2009, s.21; Erich Fromm, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, (çev. Selçuk Budak), 4. Baskı, İstanbul, Öteki yay, 1997, s. 157,159; Saffet Murat Tura, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, İstanbul, Kanat yay., 2004, s.62.

¹⁴⁹ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, (çev. Kamuran Şipal), 9. Baskı, İstanbul, Say yay., 2002, s.61; Michael Vincent Miller, *Aşkta Terör: Modern Çağda Cinsiyetler Arası Savaş*, çev. Sinem Gül, Varlık yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, s.10.

¹⁵⁰ Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", s.32.

¹⁵¹ M.Ali Yıldız, Kemal Baytemir, "Evli Bireylerde Evlilik Doyumu ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Benlik Saygısının Aracılığı", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt 17, Sayı 1, 2016 ss. 67-80, s.73.

reddetme eğiliminde oldukları belirtilmektedir.¹⁵² Özetle denilebilir ki, evlilik ve bireyin psikolojik durumu birbirleriyle karşılıklı ilişki içerisinde. Yani bireyin ruhsal yapısı evliliği etkilerken, evlilik uyumu da bireyin ruhsal yapısını etkilemektedir. Yapılan araştırmalarda, yüksek ruhsal gerginlik düzeylerinin daha az evlilik doyumu ile ve yüksek boşanma ile ilişkili olduğu, evlilik sorunlarının da bağışıklık sistemi, kalp-damar sorunları ve stresle ilgili hormonların artışı ile ilgili bulunmuştur.¹⁵³ Ayrıca evlilik doyumu yüksek olan evlilerin, kan basıncının ve stres düzeyinin daha düşük olduğu, daha kaliteli uyudukları ve doktora daha az gittikleri tespit edilmiştir.¹⁵⁴

C. EVLİLİK DOYUMUNA DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Evlilik doyumuna ilişkin pek çok kuramsal yaklaşım mevcuttur. Farklı kaynaklarda farklı sınıflandırmalar esas alınmışlardır. Burada ise, değişik kaynaklardaki farklı tasniflerde, en çok değinilen yaklaşımlara yer verilecektir.

1. Psikoanalitik Kuram

Psikoanalitik evlilik yaklaşımı, nesne ilişkileri teorisi üzerine kurulmuştur. Nesne ilişkileri kuramı, M. Klein, R. D. Fairbairn, Otto Kernberg, D. W. Winnicott, Heinz Kohut gibi teorisyenlerin katkılarıyla, psikodinamik gelenek içerisinde yer alan kuramlardan biridir. Bu psikanalistlerin çalışmalarıyla, psikanalitik kuramdaki dürtü vurgusu geri plana itilmiş, yerine ilişki ve ilişki arayışı konulmuştur.¹⁵⁵

Evlilik ilişkileri bağlamında nesne ilişkileri kuramına göre, her birey gerçek ilişki gibi nesne ilişkileri hayallerini sürdürür ve hayali ilişkisini tamamlamak için eşine kısmen ya da tamamen rol dağıtımını yapabilir. Hayalindeki eş ilişkisine ulaşamadığı zaman evlilik üzüntüsü/doyumsuzluğu artabilir. Bu hayaller, daha önceki nesne ilişkilerinin tamamen yerine geçmez fakat onlara sözleşmeler sunabilir. Ayrıca bir kişi bastırıldığı benliğinin özelliklerini sergileyen biri ile karşılaştığı zaman onun cazibesine de kapılabilir. Bu modele göre insanlar, bilinçli veya bilinçsizce kendi narsistik ihtiyaçlarını doyuran eşler de

¹⁵² Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", s.27.

¹⁵³ Fıdanoglu, a.g.m., s.115.

¹⁵⁴ Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", s.32.

¹⁵⁵ Akif Hayta, "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Aralık 2010, C.8, no.20, 39-79, s.41.

arayabilirler. Bu kurama göre, ihtiyaçların benzerliği de eşleri bir araya getiren bir etmen olabilmektedir.¹⁵⁶

Özetle psikoanalitik evlilik yaklaşımı, evlilik ilişkisinin küçük yaşlardan itibaren bireyin geliştirdiği nesne ilişkilerine göre şekillendirdiğini belirtmekte ve transferansın evlilik ilişkisi üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

2. Davranışçı Kuram

Davranışçı yaklaşım, bireyin davranışlarının, dış dünyadan gelen ödül ve cezalarla veya acı-ağrı-zevk üreten şeylerle belirlendiğini öne sürmektedir. Yaklaşımına göre doğrudan deneyimler dışında çevrede gözlenen cezanın ve ödüllerin etkisiyle öğrenilen beklentilerle de davranışlar yönlendirilebilmektedir. Bu yaklaşım, kişinin yakın çevresinde yaşanmış olan ödül ve cezayı içeren örnekleri bilinçaltında depolayarak koşullu öğrenmeler yaptığını belirtir.¹⁵⁷

Bu kurama göre, kişiler birbirinin davranışını pekiştirirler prensibi ile olumsuz davranışların olumlu davranışlarla değiştirilerek, eşlere sağlıklı iletişim ve sorun çözme yöntemleri öğretilerek ve evlilik ilişkisinde ödül ceza kullanılarak, evlilik ilişkisindeki çatışmalar önlenir.¹⁵⁸ Nitekim bu yaklaşımın genel amacı da, ailede karşılıklı etkileşimlerin oranını arttırmak, istenmeyen etkileşimleri azaltmak ve iletişim ile problem çözme becerilerini öğretmektir. Kişilerarası etkileşimin değişmesi vurgulansa da dikkatler genel olarak iki kişilik birime (eşlere) yoğunlaşmaktadır. Davranışçı aile yaklaşımının temelinde şu faktörler bulunmaktadır: Aile üyelerinin tüm davranışları öğrenme sonucunda oluşmaktadır. Etkisiz ve olumsuz davranışlar da öğrenilmiştir ve bu davranışlar pekiştirildikçe evlilikteki sorunlar artmaktadır. Bu davranışlar yeni davranışlarla değişebilmektedir.¹⁵⁹

Christensen ve arkadaşlarına (1995) göre evlilik uyumunu etkileyen faktörler, davranışçı yaklaşıma göre şu şekilde özetlenebilir: Evliliğin başlangıcında heyecan veren ve sempatik gelen bazı davranışların tekrarlanmasına zamanla alışılır ve bunların etkisi zamanla azalır. Bu nedenle evli bireylerin sürekli farklı davranışlar geliştirerek ilişkiyi

¹⁵⁶ Çelenoğlu, a.g.t., s.4; Eyüp Çelik, “Evlilik Uyumu”, s.1-2; Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.10.

¹⁵⁷ Çelenoğlu, a.g.t., s.5.

¹⁵⁸ Eyüp Çelik, “Evlilik Uyumu”, s.2.

¹⁵⁹ Metehan Çelik, a.g.t., s.30.

güncel tutmaları gerekir. Evli bireyler arasında yaşanan çatışmaların her iki tarafı da hoşnut edecek şekilde çözülmesinin ilişkinin devamı için önemli olduğu belirtilmektedir.

160

3. Bilişsel Kuram

Bilişsel model, evlilik ilişkisinde her bir kişinin yaşadığı duygusal ve bilişsel tepkilerin, kişinin mizacı ve aralarındaki ilişkinin özelliklerinden etkilendiğini varsaymaktadır. Kişinin ilişkisine ilişkin algıları, sadece çiftin arasında olanlardan etkilenmemekte; aynı zamanda kişinin ailesi ve genel olarak evlilik ilişkileri hakkındaki gerçekçi olmayan inançları ve standartlarından da etkilenmektedir.¹⁶¹ Bilişsel yaklaşıma göre, esasen aile üyelerinin duygusal problemlerinin nedeni dış ve çevre koşulları değil, mantıksız inançlardır.¹⁶² Çiftler, genel olarak ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine ilişkin çeşitli inançlara sahiptir. Bu inançların çarpıtılmış olması ilişkilerde sorunlara neden olmaktadır. Çatışma süresinde eşlerin kullandıkları olumlu ve olumsuz iletişim tarzları, eşlerin bu inançlarından doğrudan etkilenebilmektedir.¹⁶³ Aile üyeleri bu tarz gerçek olmayan inançlarını değiştirebilmektedirler. Bu yaklaşım, bireylerin başkalarını kabul etmelerini öğretmeye çalışmaktadır. Böylece bireylerin daha mutlu yaşayacaklarına inanılmaktadır.

Evlilik doyumu ile ilgili bilişsel teoriler içerisinde ele alınan bir kavram olarak özyeterlilik, Bandura (1986) tarafından sosyal bilişsel teorisine kapsamında, başarılı bir evlilik ilişkisi geliştirmek ve devam ettirmek için gerekli davranışları gerçekleştirebilme yeteneğine sahip olma inancı olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁴

Bilişsel-davranışçı yaklaşıma göre ise, çiftler genelde kendi bilişlerinin uygunluğunu değerlendirmede başarısızdırlar. İlişkide iç ve dış olayları kendi öznel düşüncelerine, bilinçlerine ve otomatik düşüncelerine göre yorumlarlar. Bu yaklaşımda bireylerin otomatik bilişlerinden irrasyonel olanların, rasyonel olanlara çevrildiğinde

¹⁶⁰ Çelenoğlu, a.g.t., s.5.

¹⁶¹ J. DeBoard, J.C. Romans, T. Kriehok, "Predicting dyadic adjustment from general and relationship-specific beliefs", *The Journal of Psychology*, 1996, 130(3), 263-280'den aktaran; Düzgün, a.g.t., s.33.

¹⁶² Metehan Çelik, a.g.t., s.34.

¹⁶³ K. Sanford, "Communication during marital conflict: When couples alter their appraisal, they change their behavior", *Journal of Family Psychology*, 2006, 20(2), 256-265'den aktaran; Düzgün, a.g.t., s.36.

¹⁶⁴ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.50.

duygu ve davranışlarda olumlu değişikliklerin meydana geleceği ve bu değişikliklerin evlilik ilişkisine olumlu etkilerinin olacağı savunulmaktadır.¹⁶⁵

4. Öğrenme Kuramı

Öğrenme kuramı, aşk ve evliliği tepkisel ve edimsel koşullanma ilkeleri ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu kuramda bireylerin birbirine yönelik davranışları, özellikle pekiştirmenin temeli olarak kabul edilmektedir. Özellikle evlilikte eşlerin birbirlerine yönelik davranış ve algılamalarında geçmiş yaşamlarındaki bu öğrenmeler etkili olabilmektedir.¹⁶⁶

Öğrenme kuramı çerçevesinde ele alınan Walster'in romantik aşk kuramına göre de âşık olma olayı, duyguları adlandırma ve sosyal öğrenme ile açıklanabilir. Toplumsal yaşantı boyunca insanlar, âşık olmanın nasıl bir duygu olduğunu ve kimlere âşık olunabileceğini öğrenirler.¹⁶⁷

Sosyal öğrenme modeli ise, Thibault ve Kelley'in sosyal mübadele kuramına uzanır. İkili ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılığı açıklama amacı güden bu kuram, ilişkilerden alınan doyum ve ilişkiye bağımlı olmanın iki ayrı kavram olduğunu ileri sürmektedir. Sosyal mübadele yaklaşımında karşılaştırma düzeyi, bir ilişki türü için doyum-doyumsuzluk boyutundaki nötr noktayı temsil eder. Herhangi bir ilişkiden alınan doyum bu nötr noktanın üstünde ise ilişki doyum verici, altında ise doyum sağlamayan ilişki olarak adlandırılır. Seçenekler için karşılaştırma düzeyi ise, bireylerin mevcut ilişkilerini başka bireylerle yaşaması durumunda elde edeceği doyuma ilişkin tahminlerin orta noktasıdır. Eğer bu karşılaştırma düzeyi, içinde bulunduğu ilişkiden elde ettiğinden düşükse kişi mevcut ilişkisini sürdürür.¹⁶⁸

5. Sosyal Mübadele Kuramı

Evlilik bireylere hem toplumsal hem bireysel faydalar sağlamaktadır. Sosyal mübadele kuramı evliliğin bu iki yönünü açıklayıcı nitelikte öne sürülmüştür.¹⁶⁹ Bu kuram Thibaut ve Kelley (1959) tarafından evlilik ilişkilerine uygulanmış ve

¹⁶⁵ Çelenoğlu, a.g.t., s.6; Eyüp Çelik, "Evlilik Uyumu", s.4.

¹⁶⁶ Üncü, a.g.t., s.42.

¹⁶⁷ Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.10.

¹⁶⁸ Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.111-12.

¹⁶⁹ Wilson, Musick, a.g.m., s.30.

geliştirilmiştir. Kuram, ilişkilerin oluşumu, sürdürülmesi ve bozulmasına yönelik görüşleri ortaya koymuştur.¹⁷⁰ Kuramcılara göre insan, başkaları ile kar-zarar temelinde ilişkiler kuran bir varlıktır. Bu anlamda sosyal ilişkiler ve evlilik ilişkisi de bir mübadele ilişkisidir.¹⁷¹ Onlara göre her birey bir ilişkiye gönüllü girer ve ödül ve giderler bakımından yeteri doyum sağladığı müddetçe de o ilişkide kalır. Üç anahtar kavram, sosyal değiş tokuş modelini özetlemektedir: 1)ödül ve giderler, 2)ürün ve sağlanan faydalar, 3)karşılaştırma seviyesi (kişinin deneyimlerine ve alternatiflere dayanan ölçütleri ile yaptığı değerlendirme).¹⁷²

Bu kurama göre ilişkiler, çiftlerden her birini, zararları telafi edici faydalar sağladıklarını hissetmeleri noktasında ödüllendirir. Nitekim her çift evlilik ile birlikte bir şeyler kaybetmelerinin yanı sıra kazandıklarını hissederler.¹⁷³ Bireyler, o ilişkide olmakla en fazla oranda ödül aldıkları ve en az oranda da bedel ödedikleri ilişkiyi sürdürmek isteyeceklerdir, çünkü böyle bir ilişki doyum sağlayıcı olacaktır.¹⁷⁴ Ancak her ilişkiyi bitirmenin de bir bedeli vardır. Bu bedel o ilişkiye yapılan bazı yatırımlar, ilişki uğruna feda edilen diğer ilişkiler, ilişkiyi koparmak için harcana çaba, zaman, üzüntü vs. den oluşur.¹⁷⁵ Bu kuramda kıyaslama düzeyi de önemli bir kavramdır. Birey kar-zarar kıyaslaması yaparak ilişkiye devam için de karar verir. İlişkide bireyin elde ettiği sonuç, temel aldığı kıyaslama düzeyinin üstünde ise, kişi o ilişkiden memnundur, altına düşerse ilişkiden elde ettiği doyum da düşer.¹⁷⁶ Devam edilmesine karar verilen her ilişki, doyumlu ilişki olmayabilir. Nitekim insanların evliliğe bağlılıklarına yönelik bir açıklama da, onları cezbeden farklı alternatiflerin yokluğu şeklindedir. Buna göre böyle bir durumda evlilikte doyum olmasa da devam ettirilebilir olmaktadır.¹⁷⁷ Bu kuramda evlilik ilişkisinin tipolojisi, sadece evlilik doyumuna göre değil aynı zamanda evlilikteki istikrarlılık faktörlerine de

¹⁷⁰ Çelenoğlu, a.g.t., s.8.

¹⁷¹ Kadir Canatan, “Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, s.44.

¹⁷² Marry Jo Meadow, Richard D. Kahoe, *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*, New York, Harper & Row, Publishers, 1984, s. 233.

¹⁷³ Wilson, Musick, a.g.m., s.30.

¹⁷⁴ Solmuş, “Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile”, s.17.

¹⁷⁵ Hortaçsu, a.g.e., s.30-31.

¹⁷⁶ Üncü, a.g.t., s.42-43; Serra Günay, *Evlilik Çatışması, Nedensellik-Sorumluluk Yüklemeleri, Eşlerin Evlilik İlişkisinden Sağladıkları Genel Doyuma İlişkin Görüşleri Ve Evliliğe İlişkin Değerlendirmeler Arasındaki İlişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara 2007, s.6.

¹⁷⁷ Wilson, Musick, a.g.m., s.31.

bağlı olarak yapılır. Buna göre evlilik, doyumlu-istikrarlı, doyumlu-istikrarsız, doyumsuz-istikrarlı ve doyumsuz-istikrarsız olabilir.¹⁷⁸

Kişilerin sahip oldukları ilişkiye yönelik doyum seviyeleri, ilişkinin sonuçlarıyla ilgili değerlendirmeleri etkilemelerine rağmen, iç ve dış şartlar doyum seviyesi düşük olsa bile ilişkiyi kaybetme korkusu gibi duygularla, ilişkiye bağlılığı artırabilir. İç koşullar, minnettarlık, zorunluluk duyguları ile evliliğin kalıcılığı konusundaki ahlaki inançları içerir. Dış koşullar ise, küçük bir gruba bağlı olmak, toplum baskısı ve bağımsız yaşama fikrini önleyen materyal/ekonomik düşünceleri içermektedir.¹⁷⁹

Thibaut ve Kelley'nin geliştirmiş oldukları bu kuramın bazı sayıtlara dayandığı belirtilmektedir. İfade edilen sayıtlar ana hatlarıyla şöyledir: İlk olarak insanların temel güdüsü hazzı yaşamak, elemenden uzaklaşmaktır. Haz ödül, elem ise bedel olarak tanımlanmıştır. Thibaut ve Kelley'nin önemle üzerinde durdukları temel kavramlardan diğer ikisi de işbirliği ve rekabettir. Kurama göre ilişkide bulunan bireyler, kendi ödülleri yanı sıra eşlerinin (partner) ödülleri de en yüksek düzeye çıkarma eğilimdeyseler buna işbirliği adı verilmektedir. İlişkiye giren bireyler, kendi ödülleri en yükseğe çıkarırken, eşlerinin bedelini arttırmaya ve/veya ödülleri azaltmaya yönelmişlerse bu ilişkiye de rekabet ilişkisi adı verilmektedir. Thibaut ve Kelley'nin kuramlarında yer alan bir diğer kavram güç (power) kontrolüdür. İlişkilerdeki güç farklılıkları kişilerin ilişkilere farklı derecelerde bağımlı olmalarından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁰ Meadow ve Kahoe'ye göre bu bakış açısı dini kaygıya karşıt gibi görünmesine rağmen, bazı insanların "bağışları" da, cennette sahip olacakları daha üstün bir ödül umuduna dayanmakta olduğu için sosyal mübadele kuramını destekler mahiyettedir.¹⁸¹

6. Bağlanma Kuramı

Eşlerin birbirleri ile olan etkileşimlerini ve bağımlılık algılarını açıklayan yaklaşımlardan biri de Bowlby'nin biyolojik kökenli "Bağlanma Kuramı"dır (attachment theory). İlk çocukluk yıllarında anne figürüne bağlanmayı açıklamak için geliştirilen

¹⁷⁸ Eyüp Çelik, "Evlilik Uyumu", s.5-6.

¹⁷⁹ Wilson, Musick, a.g.m., s.31.

¹⁸⁰ J.W. Thibaut, H.H. Kelley, *Social Psychology Of Groups*, New York: Willey, 1959'dan aktaran; Günay, a.g.t., s.2-4.

¹⁸¹ Meadow, Kahoe, a.g.e., s. 233.

kuram, yetişkinlikteki evlilik ilişkilerini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu kuram, romantik ilişkilerde bireylerin partnerleri ile nasıl farklı ilişkiler geliştirebildiklerini ve yaşam döngüsü içinde bağlanma, bakım verme ve cinsellik gibi önemli öğelerin birbirleri ile nasıl ilişkilendirildiğini açıklamaktadır.¹⁸² Genel olarak bu kurama göre, çocukluk döneminde güvenli bir yakınlık sağlamış bireyler, yetişkinlik döneminin romantik ilişkilerinde de olumlu özellikler göstermektedirler.¹⁸³

Bowlby'nin görüşleri, 1980'li yıllarda yetişkinlerin yakın ilişkilerindeki bağlanma konusunda da ele alınmaya başlamıştır. Ancak çocuk ve yetişkin bağlanması ile ilgili iddialar, Hazan ve Shaver (1987)'in araştırmalarına kadar, yetişkin romantik ilişkilerinde yeterince değerlendirilmemiştir. Hazan ve Shaver, romantik ilişkinin bir bağlanma süreci olduğunu iddia etmişlerdir. Yani evli veya evli olmayan çiftler arasındaki ilişkiler, karmaşık bir sosyo-duygusal süreci içeren etkili bir bağdır. Hazan ve Shaver (1987), bebeklikteki üç bağlanma stilini (güvenli, kaçınan ve kaygılı/kararsız) yetişkin bağlanma stillerine uyarlamış, çocukluktaki ebeveyne bağlanma ile yetişkin romantik bağlanma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, ilk dönem aileye bağlanma ile ilgili gruplar (güvenli, kaçınan ve kaygılı/kararsız), yetişkin romantik bağlanmada da söz konusudur.¹⁸⁴

Bu teoriye göre, eşlere bağlanmanın da güvenli, kaygılı/kararsız ve kaçınan olmak üzere üç şekli vardır. Güvenli bağlanmaya sahip bireyler, eşlerine kolaylıkla yaklaşabilir ve onlara bağlanmaktan mutlu olurlar. Uzun süreli ilişkiler kurarlar, kendilerine ve diğer insanlara duydukları saygı ve güven yüksektir. Kişilerarası ilişkilerde olumlu, iyimser ve yapıcı bir tutum sergilerler. Daha affedici ve empattirler. Kaygılı/kararsız bağlanma stiline sahip bireyler, eşlerine onların olduğundan daha fazla yakınlaşma ihtiyacı duyarlar ve eşlerini de yeterince yakın olmamakla suçlarlar. Terk edilme korkusu bu bağlanma stilinin en önemli özelliğidir. İlişkileri kısa sürelidir. İlişkilerinde doyumsuzluk yaşarlar. Bir kayıp sonrası yoğun bir acı yaşarlar. Kendilik saygıları değişkenlik gösterir. Romantik ilişkilerinde kıskançlık ve güvensizlik gösterirler. Kişilerarası ilişkilerde yoğun bir öfke

¹⁸² Hakan Sarıçam, "Romantik Bağlanma", *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, edt: Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, s.95.

¹⁸³ Eranlı, Kalkan, a.ge., s.11.

¹⁸⁴ Judith A. Feeney, "Adult Romantic Attachment and Couple Relationships" *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*, (Ed.) Jude Cassidy, Phillip R. Shaver, New York-London, The Guilford Press, 1999, 355-377, s.356.

yaşarlar. Kaçınan bağlanma stiline sahip bireyler, eşlerine güven duymazlar. İnsanların kendisine bağlanmış olduğu duygusu onlarda gerginlik yaratır. İlişkilerine son derece az yatırım yaparlar. Kendileri stres altında iken yalnız kalmayı tercih ederler, eşleri stres altında iken de onda uzaklaşırlar. Her türlü sosyal ilişkiyi sıkıcı ve gereksiz bulurlar. Kaçınan bağlanma stiline sahip bireyler ebeveyn olmayı en az arzu eden gruptur. Reddedilme kaygısı bu grupta en yüksektir.¹⁸⁵

Bağlanma stillerinin evlilik uyumu ile ilişkisinin ele alındığı araştırmalarda genel olarak güvenli bağlananların evlilik doyumlarının daha yüksek; güvensiz bağlananların ise daha düşük evlilik doyumuna sahip oldukları ortaya konmaktadır. Ayrıca evliliklerinde sorunlar yaşayan kadınlarda kaçınma ve kaygının, erkeklerde ise sadece kaçınmanın öne çıktığı ileri sürülmektedir.¹⁸⁶ Önemli bir bulgu da, çiftlerin birinin bağlanma temelli kaygı veya kaçınmasının diğerinin ilişki doyumunu olumsuz etkilediği yönündedir.¹⁸⁷ Yani yalnızca bireyin kendi bağlanma stili değil eşinin bağlanma stili de evlilik doyumunu için önemlidir. Örneğin Miller'e göre de güvenli bağların sıcaklığından umut kesmiş insanlar, genellikle bunu telafi edecek bir idealizm atmosferinde yaşamaktadırlar.¹⁸⁸ Bu bireyler idealist beklentilerini eşlerine yansıtabilirler. Bu da mükemmeliyetçi beklentilerle karşı tarafın ilişki doyumuna zarar verebilmektedir.

Yapılan bir araştırmada da güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin, diğerlerine oranla boşanmayı daha az tehdit edici bir durum olarak gördükleri ve stres seviyelerinde hafif bir yükseliş olduğu görülmüştür. Oysa kaygılı ve kararsız bireyler kendilerine ve dünyaya güvenmedikleri için kendilerini bu kriz durumu ile baş edemeyecek durumda algılamaktadırlar ve boşanma durumunda ruh sağlıklarında olumsuz yönde değişiklikler baş göstermektedir.¹⁸⁹

Din psikolojisi bağlamında anneye, eşe ve Tanrıya bağlanma açısından, bağlanma kuramındaki benzerlik ve tamamlama varsayımlarına da kısaca değinmek yerinde

¹⁸⁵ Tarık Solmuş, "Bebeklikten Yetişkinliğe; Bağlanma ve Romantik Bağlanma", *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş. 2. baskı, İstanbul, Sistem yay., 2012, s.20-22; Solmuş, "Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile", s.5-6; Çelenoğlu, a.g.t., s.14.

¹⁸⁶ Güngör, Özer, a.g.m., s.12.

¹⁸⁷ Mehmet Harma, "Bağlanma, Evlilik Doyumu ve Çatışma", *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay., 2012, s.313.

¹⁸⁸ Miller, a.g.e., s.81.

¹⁸⁹ Ani Eryorulmaz, "Evlilik ve Boşanma Sürecinde Bağlanma", *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay. 2012, s.303-304.

olacaktır. Benzerlik varsayımı, Tanrının ebeveyn gibi algılandığını ve yaşantılandığını öne sürer. Yani ebeveyne bağlanma tarzı ne ise Tanrıya da o şekilde bağlanır şeklindedir. Tamamlama varsayımına göre ise, birey erken çocukluk döneminde tamamlayamadığı yarım kalan bakım alma ve bağlanma sürecini Tanrı ile tamamlar. Halen bir ilişkisi olmayan, boşanmış ve dul kalmış insanlarda da Tanrı inancının daha baskın, güçlü olduğu görülmüştür (bağlanma- anneye, eşe, Tanrıya). Bu durumda Tanrının bazı insanlar için yeni bir romantik bağlanma süreci gerçekleşene kadar “aracı” bir bağlanma figürü olarak işlev gördüğü söylenebilir. Benzer bir biçimde romantik ilişkisinden mutsuz ve doyumсу olan kişilerin de dini inanç ve uygulamalarının daha belirgin hale geldiği görülmüştür.¹⁹⁰ Ancak, ilişkisel mutsuzluğun dindarlığa yönlendirebilmesi, dindarların mutsuz çiftler olduğu anlamına gelmez, bu durum stresle başa çıkmak için Tanrının bir bağlanma figürü olarak etkisinin artması anlamına gelebilir.

7. Yükleme Kuramı

Yükleme kuramı, insanların başka insanların davranışlarının altında yatan nedenlere ilişkin olarak yaptıkları nedensellik açıklamalarına ilişkin bir kuramdır.¹⁹¹ İnsanlar sosyal çevrelerindeki özellikleri, niyetleri, duyguları çevrelerindeki kişilere yüklemektedirler. Yapılan yüklemeler insanın çevresindeki dünyaya anlam vermesini sağlamaktadır. Yapılan yüklemeler eşe karşı da olabildiği için, evlilik doyumunda yüklemelerin önemli olduğu öngörülmüştür. Bu kuramı evlilik ilişkilerine uyarlayan da, Fincham, Bradbury ve Baucom’dur. Araştırmacılar evlilik ilişkisinde iki tür yüklemenin; nedensel ve sorumluluk yüklemelerinin önemi üzerinde durmaktadır.¹⁹²

Yükleme kuramına göre, eşler arasında nedensel yüklemeler ve sorumluluk yüklemeler olmak üzere iki tür yükleme olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik yüklemesi, bir olay veya davranışı neyin ortaya çıkardığıyla; sorumluluk yüklemesi ise bu durumdan kimin veya nelerin sorumlu olduğuyla ilişkilidir.¹⁹³ Araştırmacılar, sorumluluk yüklemelerinin nedensel yüklemelere göre kasıtlı davranış ve çatışmayla bağlantılı

¹⁹⁰ Tarık Solmuş, “Annem, Aşkım , Tanrım: Din ve Tanrıya Bağlanma”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay., 2012, s.385-386.

¹⁹¹ Solmuş, “Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile”, s.15.

¹⁹² F. D. Fincham, T. N. Bradbury, “Cognitive Processes and Conflict in Close Relationships: An Attribution Efficacy Model”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 6, 1987, 1106-1118’den aktaran; Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.12-13; Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.17; Ebru Taysi, “Evlilikte Bağışlama: Evlilik Uyum ve Yüklemelerin Rolü”, *Türk Psikoloji Dergisi*, Haziran 2010, 25 (65), 40-52, s. 42.

¹⁹³ Güngör, Özer, a.g.m., s.11.

davranışları daha iyi yordadığı ve evlilik memnuniyetiyle daha güçlü bir bağlantıya sahip olduğunu savunmuşlardır.¹⁹⁴ Ancak araştırmacılara göre, evlilikte yaşananlarla ilgili nedensel yüklemeler yapmak, evlilik stresini başlatabilir. Bu etki direk olabildiği gibi, eşin davranışı ve davranışlarını izleyen karşılıklarına dair nedensel çıkarımların etkilerinin aracılık ettiği bir durum da olabilir.¹⁹⁵

Bu kurama göre, mutlu çiftlerle karşılaştırıldığında mutsuz olanlar, olumsuz ilişkinin sebeplerini diğer kişiye yükleme ve bu olayların sebeplerini sabit/değişmez ve genel olarak görme eğilimindedirler; fakat olumlu olaylar için ise bu durumun tersi söz konusudur, yani olumlu olaylar dışsal sebeplere dayandırılmaktadır.¹⁹⁶ Doyumlu/mutlu ilişkide ise, ilişkideki olumlu olaylar eşe dayandırılmaktadır. İlişkiye bağlılık gösteren bireyler eşlerinden gördükleri olumsuz davranışları dışsal koşullara, olumlu davranışları ise içsel koşullara bağlamaktadırlar.¹⁹⁷

Farklı çalışmalar da, eşinin davranışlarının değişmez/sabit özellikler yansıttığını düşünen eşlerin, evlilik sıkıntılarının yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir.¹⁹⁸ Eğer, eşlerden biri eşinin olumsuz davranışı hakkında istemeden yapıldığı ve yeniden yapılmasının daha az olasılıklı olduğunu düşünürse, bu çiftin olaylara olumsuz tepki vermesinin daha az olası olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, eşinin davranışlarının kasıtlı ve kötü niyetli yapıldığı yönünde yüklemelerde bulunursa, bu çiftin evliliklerinin daha olumsuz olacağı ve evlilik stresini arttıracak davranışları sürdürecektir olumsuz davranışlarda bulunmaya devam etmeleri olasıdır.¹⁹⁹

Yüklemelerin ilişki doyumunu etkilediğine dair birçok delil vardır. Fincham ve Bradbury (1993) nin yaptığı boylamsal bir araştırmada 130 çift bir yıl arayla iki kez incelenmiştir. Eşinin olumsuz davranışları ile ilgili merhametsiz yüklemelere sahip olan

¹⁹⁴ Atçeken, a.g.t., s.8.

¹⁹⁵ F. D. Fincham, T. N. Bradbury, "Marital Satisfaction, Depression, and Attributions: A Longitudinal Analysis", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1993, vol.64, no.3, 442-452, s.442.

¹⁹⁶ Fincham, Bradbury, a.g.m., s.442.

¹⁹⁷ Solmuş, "Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile", s.15.

¹⁹⁸ C.J. Haferkamp, "Dysfunctional beliefs, self monitoring and marital conflict", *Current Psychology*, 1994, 13(3), 1-12'den aktaran; Düzgün, a.g.t., s.35.

¹⁹⁹ K. C. Gordon, vd., "Marital attributions as moderators of the marital discord – depression link", *Journal of Social and Clinical Psychology*, 2005, 24(6), 876-893'den aktaran; Düzgün, a.g.t., s.35.

eşlerin, bir yıl sonra evlilik doyumları daha da düşük çıkmıştır. Bulgular, evlilik doyumu ile depresyonun olumsuz, öz saygının ise olumlu ilişkili olduğunu göstermiştir.²⁰⁰

Tutarel-Kışlak (1997) çalışmasında, eşleriyle uyumsuz olanlar, olumsuz eş davranışlarına karşı, uyumlulardan daha fazla yükleme yapmış olarak; depresifler, depresif olmayanlara göre, olumsuz eş davranışlarına karşı daha fazla yükleme yapmış olarak; eşleriyle uyumsuz veya depresif kişiler, sorumluluk yüklemelerini nedensel yüklemelerden daha fazla kullanmış olarak bulunmuştur.²⁰¹ Taysi (2010)'ye göre de, kadınlar için sadece sorumluluk yüklemeleri bağışlamanın en iyi yordayıcısı olarak görülürken, evli erkeklerde sorumluluk yüklemeleri ile evlilik uyumu, bağışlamayı en iyi yordayan değişkenler olarak bulunmuştur.²⁰² Berk'in (2009) araştırmasının sonuçlarına göre ise, evli öğretmenlerin eşlerinin davranışlarına yaptıkları sorumluluk ve nedensellik yüklemeleri ve evlilik doyumu arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık bulunmuştur.²⁰³

Yükleme-doyum ilişkisini açıklayan bir faktör de benlik saygısı/öz saygıdır. Benlik saygısının evlilik kalitesini etkilediği düşünülür ve bu hipotez bazı araştırmalarca da desteklenmiştir. Örneğin evlilik ilişkisinde onaylanma/takdir görme, yüksek benlik saygısı ile ilişkili bulunmuştur.²⁰⁴

8. Hakkaniyet/Adalet Kuramı

Bu kurama göre hakkaniyet/adalet, herhangi bir ilişkide iki kişinin girdi çıktı oranlarının eşit olması durumudur.²⁰⁵ Bu kurama göre birey, kendisinin ilişkiye eşinden daha çok yatırım yaptığını ama eşinden daha az ödül elde ettiğini hissederse ilişkinin adaletçe olmadığı duygusunu yaşayacaktır. Bunun derecesine göre de ilişkiden ayrılmayı düşünebilecektir.²⁰⁶

²⁰⁰ Fincham, Bradbury, a.g.m., 442-45.

²⁰¹ Şennur Tutarel-Kışlak, "Evlilik Uyumu ile Nedensellik ve Sorumluluk Yüklemeleri Arasındaki İlişkiler" *Türk Psikoloji Dergisi*, 1997, 12 (40), s: 55-64.'den aktaran; Canel, a.g.t., s.236-237.

²⁰² Taysi, a.g.m., s. 40.

²⁰³ Melis Berk, *Evli Öğretmenlerin Yükleme Tarzları Ve Evlilik Doyum Algularının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2009, 104s.

²⁰⁴ Fincham, Bradbury, a.g.m., s.443.

²⁰⁵ Hortaçsu, a.g.e., s.29.

²⁰⁶ Solmuş, "Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile", s.17-18.

Hakkaniyet kuramı çerçevesinde yapılan araştırmalar, eşlerin evlilikteki sorumluluk ve ödüllerin haklı veya eşit bir biçimde paylaşıldığını düşündükleri durumlarda, evlilikte uyum ve mutluluk düzeyinin aksi durumlara kıyasla daha yüksek olduğunu göstermiştir.²⁰⁷

9. Sevginin Evrimi Kuramı

Evlilik doyumunu açıklamaya çalışan kuramlardan biri de, Wilson'un "Sevginin Evrimi Kuramı"dır (an evolutionary theory of love). Bu kuram, eşlerin birbirine yönelik davranışlarına içgüdüsel bir açıklama getirmektedir.

Bu kurama göre sevgi üç içgüdüden kaynaklanmaktadır. Bunlar, koruma, korunma ve cinsel dürtüdür. Birincisi, eşe bağımlı davranışın, korunma ihtiyacından kaynaklandığı, bunun da ilk çocukluk yıllarındaki anne figürü tarafından korunma ihtiyacının bir devamı olduğudur. Kuramın dayandığı ikinci temel içgüdü ise, eşlerin birbirlerini yetişkin gördükleri kadar çocuk olarak da gördükleri, dolayısıyla korunma kadar, birbirlerini koruma ihtiyacı da duyduklarıdır. Üçüncü içgüdü ise cinsel ihtiyaçlardır. Cinsel dürtünün başlıca amacı ise çoğalmaktır; fakat bu amaç kadın ve erkeklerde farklı davranışlara yol açmaktadır. Erkeklerin amacı tohumunu mümkün olduğunca kısa sürede ve olabildiğince çok yaymaktır. Genlerini yayma olasılığı daha az ve hamileliği uzun sürecek kadınlar ise, çocuğunu edineceği erkek konusunda daha seçici olmaktadırlar. İnsan içgüdülerine önem veren bu kuram, sosyal çevreyi önemsememektedir.²⁰⁸

10. Tutum Benzerliği ve Kişiler Arası Çekicilik Kuramı

Daha önceki bölümlerde de, kişilerin eşe seçiminde genel olarak kendileri ile benzer özelliklere sahip kişileri tercih ettiğinden ve bu tarz evliliklerin daha uzun ömürlü ve mutlu olduğundan bahsedilmiştir. Benzer tutumların sosyal ödülleri olduğu savından yola çıkan bu görüş de, kişilerin karşılarındakilerden hoşlanmalarının, o kişilerle ortak tutumlarının oranı ile doğrudan ilişkili olduğunu savunur.²⁰⁹

Evli çiftlerin sahip olduğu benzer ya da farklı özellikler eşler arasındaki ilişkiyi birçok yönden etkilemektedir. Bireylerdeki dil, din, eğitim düzeyi, yaş ya da sosyo ekonomik düzeydeki benzerlikleri kişilerarası çekim gücünü artırarak, olumlu duygular

²⁰⁷ Hortaçsu, a.g.e., s.141.

²⁰⁸ Ersanlı, Kalkan, a.g.e., s.9;Hortaçsu, a.g.e., s.45-47; Üncü, a.g.t., s.43.

²⁰⁹ Hortaçsu, a.g.e., s.26.

oluşturmaktadır.²¹⁰ Bu nedenle insanları çoğu çatışmanın yaşanmadığı mutlu bir ilişkinin sürdürülebilmesi için sosyal ve kültürel açıdan kendilerine benzer özelliklere sahip bireylerle evlenme eğilimi içerisindedir. Çünkü benzer özelliklere sahip olan eşlerin, değer ve ilgi alanlarını paylaşma ve birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılama başarılarının daha yüksek olduğu ve çatışmanın daha az yaşandığı belirtilmektedir.²¹¹ Yapılan araştırmalara göre de, birbirine benzeyen insanların evliliklerinin daha huzurlu ve kalıcı olduğu gözlenmiştir.²¹²

Bu konu ile ilgili Gaunt (2006) tarafından yapılan bir araştırma, birbirine benzer özelliklere sahip olan insanların diğerlerine göre daha fazla evlilik doyumuna ve daha düşük olumsuz etkilere sahip olduğunu tespit etmiştir. Özellikle kişilik ve değerler alanındaki benzerliğin evlilik doyumunu ölçeği ile yüksek bir korelasyonunun olduğu; bunlardan daha az olmakla birlikte tutum ve dini alan ile ilgili benzerliğin de evlilik doyumunu ile ilişkili olduğu bulunmuştur.²¹³

Evlenen eşlerin aynı toplum ve kültürde yetişmiş olmaları, evlilikte uyum ve anlaşmada önemli bir unsurdur. Yetişme tarzları, aile içinde kadının yeri, erkeğin yeri ve çocuk ve akrabalara bakış gibi konularda farklılıklar olunca, aile içinde çatışmalar başlayabilmektedir. Eşler evlenme kararı almadan önce zaten bazı farklılıklarla karşılaşacaklarını konuşmuş olmalıdırlar. Giyim tarzı, yaşam biçimi, nerede yaşanacağı, dini yaşam, aile ve akrabalarla ilişkiler, aile yönetimi gibi ana konular konuşulmuş ve halledilmiş olmalıdır. Böyle bir durumda iki kültürün ortak noktalarında buluşarak melez bir kültür anlayışı geliştirmeleri daha uygun bir yoldur. Çocuklara da iki kültürün iyi yönlerini alıp benimsemeleri tavsiye edilmelidir.²¹⁴

12. Sistem Kuramı

Aile ve evliliği, sistem perspektifine göre incelemek mümkündür. Bu kuram, aileyi bir “sistem” olarak mercek altına alır. Aile sistemleri kuramı, aile üyelerinin birbiri ile ilişkili olmalarını, ailenin bir ferdi diğer fertlerinden ayırarak anlamının güçlüğü

²¹⁰ Metehan Çelik, a.g.t., s.58; Solmuş, “Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile”, s.2.

²¹¹ Kasapoğlu, “İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlak Uyumu”, s.140; Eyüp Çelik, “Evlilik Uyumu”, s.6.

²¹² Ergün Yıldırım, Emel Yıldırım, “Aile İçi İlişkiler ve İletişim”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, s.144.

²¹³ Ruth Gaunt, “Couple Similarity and Marital Satisfaction: Are Similar Spouses Happier?” *Journal of Personality*, 74:5, October 2006, 1401-1420.

²¹⁴ Kutupyıldızı, a.g.e., s.55-56.

vurgulamaktadır.²¹⁵ Bir sistem olarak aile, aynı geçmişi paylaşan, duygusal bağlılığı olan, bireysel aile üyelerinin ve ailenin bütününe ihtiyaçlarını karşılamak için stratejiler planlayan bireylerden oluşmuş, kompleks bir yapı olarak tanımlanır.²¹⁶ Bu perspefin en önemli önermelerinden biri, bir aile sisteminin uyum ve bununla birlikte yaşamını sürdürme yeteneğinin, sistem içindeki çeşitlilik/farklılık düzeyiyle olumlu, çatışma ve gerilim düzeyiyle olumsuz ilişki içinde olduğudur.²¹⁷

Ebert (1978), Stinnet ve DeFrain (1985), sağlıklı aile ve evliliğin işlevsel özelliklerini, eşlerin bireysel farklılıklarıyla birbirlerini kabul etmeleri, yaptıkları davranışları ve paylaşımları onaylamaları, eşler arasında varolan özel ilişki sürecinde yaşanan cinsellikte sevgi ve şevkat duygularını paylaşmaları, diğer sistemlerle (eşlerin ailesi ve çocuk sistemi) ilgili sınırları açık ve belirgin olması için çaba göstermeleri biçiminde açıklamakta ve bu kavramların eşlerin evlilik ilişkisinden aldığı doyum ve kalitesini etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca evlilik doyumunun etkilenmesinde, sosyal ilgi, iç ve dış sistemler arasındaki sınırların belirginliği, birlik, mizah duygusu, sorumluluk, iletişim, birlikte zaman geçirme, maneviyat, başa çıkma becerileri gibi öğelerin önemli role sahip olduğu vurgulanmaktadır.²¹⁸

Sistem yaklaşımına göre, evlilik ilişkisi ve depresyon çift yönlü bir ilişkiye sahiptir. Evlilik ilişkisindeki bağlanma örüntülerindeki farklılıklar ise, açık düşmanlığı, boşanma tehdidini ve evlilik düzeninin bozulmasını arttırabilmektedir. Bu tür evlilik sıkıntıları da bağlanma örüntüsünün niteliğine göre depresif semptomları beraberinde getirebilmektedir.²¹⁹

13. İletişim Kuramı

Araştırmacılar, eşler arasında iyi bir iletişimin olmasını sağlıklı bir evlilik yordayıcısı olarak görmektedir. Ayrıca etkili iletişimin, ortak ilgilerin, problem çözme kapasitesinin, değişime uyum, ortak sorumluluk alma ve sorumlulukları paylaşma, birlikte eğlenebilme yeteneğinin olması gibi faktörleri de sağlıklı ve doyum sağlayan çiftlerin özellikleri olarak ifade etmektedir. Diğer taraftan aile üyelerinin birbirleri ile iletişim

²¹⁵ Marshall, a.g.e., 1999, s.7.

²¹⁶ Nazlı, a.g.e., s.17.

²¹⁷ Canatan, "Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler", s.47.

²¹⁸ Bkz. Metehan Çelik, a.g.t., s.28.

²¹⁹ Düzgün, a.g.t., s.28.

kurarken espri, şaka ve mizahı kullanmasının aile fertleri arasındaki etkileşimi güçlendirdiği ve bu ailelerin birbirlerine karşı duygularını bastırmadan aktarabildikleri, bunun da sağlıklı bir ilişki kurmada önemli olduğu belirtilmektedir.²²⁰

Eşler arasında etkili bir iletişim becerisinin sergilenmesi, evlilik doyumunda önemli ve olumlu bir etki yaratmaktadır. Fowers (1993), evlilikte eşler arası iletişimin öneminden söz ederek, evlilikteki iletişimin iki önemli işlevini vurgulamaktadır. Birinci işlev, eşlerin karşılıklı olarak birbirini anlaması için çaba göstermesi ve duygusal yakınlıktır. İkinci işlev, iletişim problemleri yaratan yaşamsal zorlukları birlikte çözmektir.²²¹

14. Güvenlik Kuramı

Bu teoriye göre, ilişkilerde iki çeşit güvenlik algısı vardır: 1. Karşılıklı etkileşimde kendini güvenli hissetme (rahat ve açık bir şekilde konuşabilme), 2. Bağlılık konusunda kendini güvende hissetme (karşısındakinin desteğinden emin olma ve güvenme, geleceğe net ve güvenle bakabilme).²²²

Güvenlik teorisinin ana temalarını oluşturan, güvenli bağlanma, duygularını açık bir şekilde ifade edebilme ve karşılıklı kabul, sağlıklı evlilik ilişkisi içerisinde muhakkak yer alması gereken ana noktalar olarak görülmektedir. Bu sebeple evlilik terapilerinde de, eşlerin aralarındaki problemleri kavga etmeden halletmeyi öğrenmeleri, karşılıklı pozitif etkileşimi beslemek yoluyla aralarındaki aşk ilişkisini uzun süre devam ettirebilmeleri ve birbirlerine bağlılıklarını desteklemek önemlidir.²²³ Özetle, bu teoriye göre kendini hem iletişim hem de bağlılık konusunda güvende hisseden eşlerin evlilik doyumları yükselecek, güvende hissetmeme durumunda ise evlilik doyumlarında düşme görülecektir.

15. Üçgen Sevgi Kuramı

Stenberg'in (1997) Üçgen Sevgi Kuramı'na (Tringular Theory of Love) göre sevginin üç bileşeni vardır. Bunlar; yakın/mahrem ilişki (intimacy), tutku (passion) ve karar/bağlılık (decision/commitment)'tür. Bu unsurlar üçgenin kenarlarını oluşturur ve

²²⁰ J. Wuerffel, J. DeFrain, N. Stinnet, "How Strong Families Use Humor", *Family Perspective*, 1990, C.24. ss.129-141'den aktaran; Metehan Çelik, a.g.t., s.33.

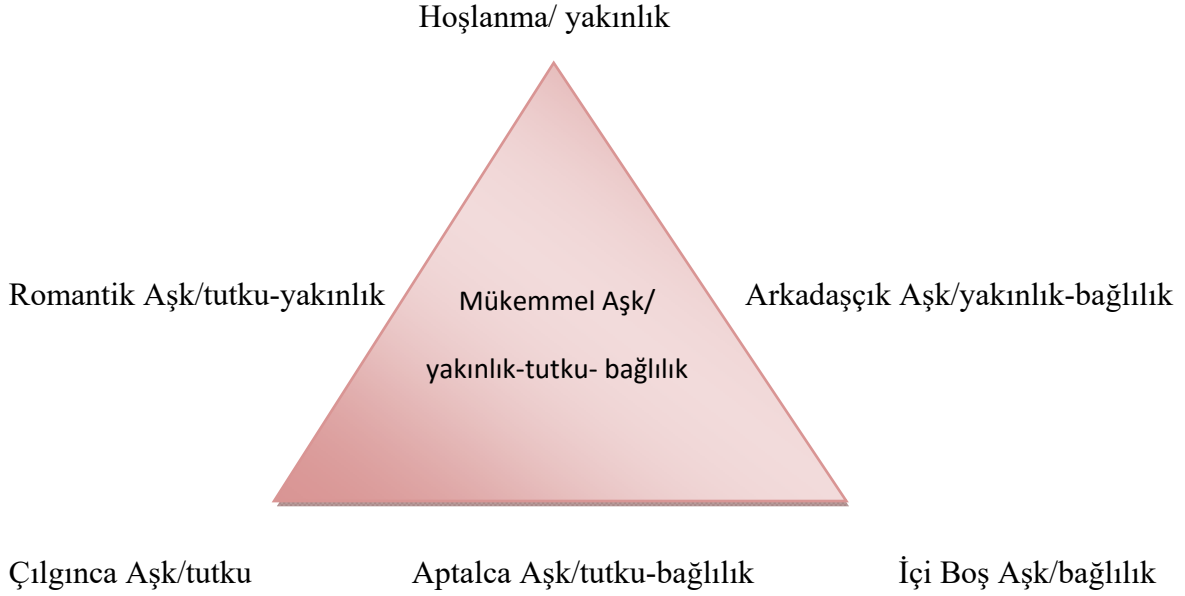
²²¹ B. J. Fowers, "Psychology As Public Philosophy: An Illustration Of The Moral Dimension Of Psychology With Marital Research", *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*. 1993, C. 13, ss.124-136'den aktaran; Metehan Çelik, a.g.t., s.33.

²²² Canel, a.g.t., s.60.

²²³ Canel, a.g.t., s.60.

ideal olan üçgenin eş kenar olmasıdır. Ama önemli olan üçgenin üç kenarının da var olmasıdır.²²⁴ Aşağıdaki şema bu kuramın ana öğelerini göstermektedir:²²⁵

Şekil 1.Stenberg'in Üçgen Sevgi Kuramı Şeması

Yakın/mahrem ilişki; sevgi ilişkilerinde yaşanan yakınlık, beraberliğe, ilişkide yaşanan sıcaklığa, büyük oranda duygulara işaret eder. Bunlara ek olarak, verilen ve alınan duygusal desteğe de işaret eder. Bu duygular, eşler arasında sıcak bir aşk ilişkisi yaşanmasına da yol açan duygulardır. Sevgili âşık olduğu kişiye yüksek bir değer yükler ve onun mutluluğunu artırmak için davranışlarda bulunur. Bir ilişkide tutku; aşka yol açan dürtüleri, fiziksel çekicilik ve cinsel doyuruculuğu, çoğunlukla güdülerini içermektedir. Karar /yükümlülük/bağlılık boyutu ise büyük oranda bilişsel öğelere bağlı olup, kısa vadede bir diğerini sevme kararı ve uzun vadede o sevgiyi sürdürme yükümlülüğünü, sorumluluğunu içermektedir. Yükümlülük, eşin ilişkiye karşı tutumlarını, ahlaki gereklilikleri ve yapısal sınırlamaları, yani ilişkideki yatırımları da içerir.²²⁶

²²⁴ Ürkmez, Oğurtan, a.g.e., s.50-51.

²²⁵ R.J. Sternberg, "A Triangular Theory Of Love", in *Psychology of Love* (Eds: RJ Sternberg, ML Barnes), 68-99. New Haven, Yale University Press, 1988'den aktaran; H. Atak, N. Taştan, "Romantik İlişkiler ve Aşk", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 2012, 4(4):520-546, s.528.

²²⁶ Şennur Tutarel-Kışlak, "İlişkilerde Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması", *Kriz Dergisi*, 10(1), 37-43, sf.38; R.J. Sternberg, "A Triangular Theory Of Love", in *Psychology of Love* (Eds: RJ Sternberg, ML Barnes), 68-99. New Haven, Yale University Press, 1988'den aktaran; Atak, Taştan, a.g.m., s.528.

16. Din Psikolojisi Bağlamında Aşk Kuramları

Meadow ve Kahoe, din psikolojisi bağlamında aşk hakkındaki görüşleri ele alırken beş kategori tespit etmiştir. Bu görüşlere aşağıda kısaca değinilecektir.

Bir İhtiyaç Olarak Aşk: Psikologlar genel olarak aşkı insani bir ihtiyaç olarak görmektedirler. Din de bu insani ihtiyaca vurgu yapmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar piramidi düşünüldüğünde, fizyolojik ihtiyaçlarla başlayan hiyerarşi, daha sonra sosyal ihtiyaçlar şeklinde kendini göstermektedir. Bu noktada "sevgi" ve "aidiyet" ihtiyacı, insanın en temel sosyal ihtiyaçlarından ikisidir. Psikolojik anlamda sağlıklı olma ve kendini gerçekleştirme için, insanın sevgiye ve ait olma duygusuna ihtiyacı vardır. Maslow, aşk ve ait olma ihtiyacının, temel psikolojik (hayatta kalma) ve güven ihtiyaçlarını geliştirdiğini/harekete geçirdiğini söylemektedir.²²⁷

Bir Sözleşme Olarak Aşk: Fromm, insanların bir "eşya" gibi kendilerini paketledikleri "pazarlama yöneliminden" şikâyet etmekte ve onların değiş tokuş ettikleri değerler bulmayı ümit etmektedir. Bir başka ifadeyle aşk, birinin ihtiyaç ve güvenliği, kendisinin kadar önemli olması durumudur.²²⁸

Önemseme Olarak Aşk: Önemseme, bir diğerine karşı sorumlu bir ilgiyi içerir. Aşk da hayata ve âşık olduğumuz şeyin büyümesine/gelişmesine dair aktif bir ilgidir.²²⁹

Yakınlık/Samimiyet Olarak Aşk: Bazı teorisyenler yakınlığı, hassasiyetlerin değiş tokuş edilmesi olarak tanımlamaktadır. Hassasiyet, genellikle aşkın kalpte olmasıdır. Aşk, bir kendini ifşa etmedir. Yakınlık, manevi, bilişsel, duygusal ve fiziksel olmak üzere birçok seviyede var olabilir. Duygusal yakınlık, genellikle en zor elde edilenidir. Ortak elde edilebilirlik, doğru duyguların ifade edilmesi, sahiplenmenin olmaması, zaman ve enerji yatırımı gibi durumlar gerektirir.²³⁰

Yaratıcı Bir Enerji Olarak Aşk: İlk dönem felsefecileri aşkı, her şeyi kozmosta taşıyan ve onları uyum içerisinde bir araya getiren güç olarak düşünmektedirler. Freud'un libido fikri, bu düşüncenin genişletilmiş şeklidir. Ona göre libido, yıkıcı güçlere karşı

²²⁷ Meadow, Kahoe, a.g.e., s.232; Krş: Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, (çev.Okhan Gündüz), İstanbul, Kuraldışı yay., 2001, s. 63,163.

²²⁸ Meadow, Kahoe, a.g.e., s.233; Krş: Erich Fromm, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, (çev. Aydın Arıtan), İstanbul, Arıtan yay, 2003, s.27.

²²⁹ Meadow, Kahoe, a.g.e., s.233.

²³⁰ Meadow, Kahoe, a.g.e., s.234.

yaşam gücünü öne çıkararak, kişilerin birbirlerine karşı duyduğu cinsel yakınlığıdır. Bu yaşam içgüdüleri, bireyleri ve sosyal yapıları bir araya getirmektedir.²³¹ Aşkın yaratıcı bir enerji olması fikri, dini düşüncedeki Tanrı aşkı fikrine de yakındır. Bazı teorisyenler aşkı, daha yüksek seviyede sistem üreten kozmik bir bütünleşme gücü olarak ele alırlar. İnsan hayatı, karşılıklı olan faydalı müşterek ilişkilere gönüllü katılımı mümkün kılar. Aşk, aşkı yaratır. Sufilerin dediği gibi “ne zaman senin kalbinde Tanrının aşkı gelişirse, Tanrı da seni sever”.²³²

Meadow Kahoe, sevgi tiplerini ise şu kategorilerle ifade etmişlerdir. 1) Doğal sevgi, ebeveyn, evlatlar ve yakınlarla karşı duyulan sevgi; 2) Arkadaşlık sevgisi, akranlara karşı duyulan sevgi; 3) Romantik sevgi; karşı cinsten bir partnere duyulan sevgi, 4) Kendini sevmeye; 5) İnsanlık sevgisi, tüm insanlığa karşı duyulan ve içinde sorumluluk duygusunu içeren sevgi, 6) Tanrı sevgisi, 7) İnsan olmayan şeylere karşı sevgi, herhangi bir hayvan veya eşyaya duyulan sevgi.²³³

D. EVLİLİKTE ÇATIŞMA VE PROBLEM ÇÖZME

İnsanın temel eğilimlerinden biri, başkalarıyla birlikte olmayı, yalnız olmaya tercih etmesidir. Başkalarıyla bir araya gelindiğinde ise kişiler arasında bir etkileşim olmaktadır. Taraflar bu etkileşimin niteliğinden memnun olduklarında sorun yoktur, ancak memnun olmadıklarında kişilerarası bir sorun vardır.²³⁴ Evlilik ilişkisi de, iki insanın birbirleri ile yakın bir iletişime ve yoğun etkileşime geçmesi bakımından önemli bir ilişki tarzıdır. İlişkinin bu derece yakın olmasından dolayı, iletişimin her zaman olumlu olması beklenemez. Nitekim evlilik ilişkisi, çiftlerin yaşamına güzel yanlarla birlikte güç koşulları da getirmektedir. İki farklı insanın geçmiş yaşantıları, alışkanlıkları, davranış biçimleri ve toplum kuralları doğal olarak evlilik sürecinde bir takım çatışmaların yaşanmasına neden olabilmektedir.²³⁵ Evlilikte çatışmaların olması problemlerin çözülemeyeceği anlamına gelmemektedir. Ancak bununla birlikte, meydana gelen derin çatışma ve sorunlar, problemlerin çözülemediği noktada kişileri, doyumsuzluk, mutsuzluk ve hatta evliliğin sonlanmasına kadar götürebilmektedir.

²³¹ Meadow, Kahoe, a.g.e., s.234; Krş: Freud, a.g.e., s.21-23.

²³² Meadow, Kahoe, a.g.e., s.234.

²³³ Meadow, Kahoe, a.g.e., s. 235.

²³⁴ Selahiddin Öğülmüş, *Kişilerarası Sorun Çözme Becerileri ve Eğitimi*, Nobel yay., Ankara, 2001, s.1-2.

²³⁵ Tuba Yılmaz-Bingöl, “Evlilik Çatışması”, *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, (ed.) Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, s.75.

1. Evlilikte Çatışma

Evlilik çatışması, birbirlerine zıt ya da bağdaşmayan hedef, ihtiyaç ve beklentilerden kaynaklanan uyumsuzluk ve anlaşmazlıklar²³⁶, eşlerin birbirine karşı fiziksel ve sözel saldırganlığının yoğunluğu²³⁷ ya da eşlerden birinin diğerinin eylemlerine müdahale etmesiyle ortaya çıkan kişilerarası bir süreç olarak tanımlanmıştır.²³⁸ Çatışma, çiftler için mevcut çözümler tatmin edici olmadığında ve çiftin kendi arasında oluşan bir güç mücadelesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.²³⁹ Çatışma, aşama aşama gelişmektedir. Zamanla her iki taraf birbirinden uzaklaşmaya ve daha az iletişim kurmaya başlar, öfke artar ve her iki taraf da birbirine ilişkin olumlu algılarını olumsuzla doğru çevirirler. Sevgi ve yakınlık yerini öfkeye, gerginlik ve şiddet eğilimine bırakır.²⁴⁰

Yapılan araştırmalarda genel olarak evlilikteki en fazla sorun yaşanan problem alanlarının, para (nasıl harcanacağı, biriktireceği vb.), iletişim, cinsellik, evlilik ve iş sorumluluklarındaki denge, çocuklar (nasıl yetiştirileceği vb.) ve akrabalarla/yakınlarla ilişkiler olduğu ifade edilmektedir.²⁴¹

Weiten (1986) da, evlilikte sıklıkla rastlanan ve çatışmaya neden olan sorunları şu şekilde belirlemiştir: Evliliğe yönelik gerçekçi olmayan mutluluk beklentileri, eşlerin birbirlerinden farklı rol beklentilerine sahip olmaları (kimin yemekleri yapacağına, kimin ev dışında çalışacağına, kararları kimin alacağına dair v.b.), evliliğe ilişkin ekonomik sorunlar (mevcut paranın nereye harcanacağı çatışmaları), yetersiz iletişim, akrabalara ilişkin sorunlar (özellikle eşlerden birinin ebeveynlerine maddi ya da duygusal açıdan bağlı olmasından kaynaklanan problemler), cinsel sorunlar, eşler arasında çocukların büyütülmesi ve disiplini ile ilgili fikir ayrılıkları, eşlerden birinin yeni ilgi alanları geliştirmesi, yeni bir ortam veya arkadaşlıklar kurması ve diğer eşin buna uyum sağlayamaması, eşlerin birbirlerinden farklı yönlerde kendilerini geliştirmeleri, kıskançlık,

²³⁶ Abdülkerim Bahadır, *Aile Psikolojisi ve Din*, Konya, İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağ., 2012, s.121; Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Evlilik Terapisi: Günümüz Psikolojisinin Verileri Ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2004), Sayı: 2, 37-74, s.41.

²³⁷ Yılmaz-Bingöl, a.g.m., s.75.

²³⁸ Günay, a.g.t., s.14.

²³⁹ Öngider, a.g.m., s.92; Yılmaz-Bingöl, a.g.m., s.75.

²⁴⁰ Solmuş, “Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile”, s.22.

²⁴¹ Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.26; Öngider, a.g.m., s.93; Özen, a.g.m., s.135.

sadakatsizlik, yerme, dırdır, patronluk taslama, başatlık, askın bitmesi, benmerkezcilik vb. gibi sorunlardır.²⁴²

Miller'e göre ise evlilikte erkekler sorumluluktan, kadınlar köleleşmekten korktukları için çatışma yaşanmaktadır.²⁴³ Mutlu birliktelikler, Miller'in yakınlık terörizmi adını verdiği iki kişilik bir iç savaşa dönüştüğünde, yaralayıcı kavgalar artık bir yaşam tarzı haline gelmektedir. Bunun görünürdeki nedenleri düş kırıklıkları, yanlış anlamalar, sorunları abartma ve diğer kişinin üstünde denetim kurma çabaları olsa da, Miller'e göre asıl neden aşk ilişkilerindeki kaygıdır. Bu ise, terk edilme veya hapsedilme şeklindeki iki tür korku ile açığa çıkmaktadır.²⁴⁴

İnsan ilişkilerinde doyumsuzluk, en başta gelen çatışma nedenlerindedir. Üstelik kişiler arası ilişkilerde, psikolojik kaynaklar maddi kaynaklara göre daha fazla önem taşımaktadır. Bu sebeple aile ortamında insanların duygusal yönden tatmin bulmaları diğer birçok zorluğun aşılmasında güçlü bir kaynaktır denebilir.²⁴⁵

Evlilik çatışmasına konu olan bir tutum da kıskançlıktır. Kıskançlık, genel olarak, değer verilen biriyle kurulmuş olan ilişkinin bozulması ya da tehlikeye girmesine yol açabilecek bir tehlikenin algılanması sonucunda artan, öfke, mutsuzluk ve korku duygularıyla kendini gösteren karmaşık bir duygu durumu olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁶ Romantik ilişkilerde kıskançlık, düşünceler, davranışlar ve duyguların karışımından oluşur. Bu karmaşık bileşim, gerçek ya da olası bir üçüncü kişinin ilişkinin geleceğini, kalitesini ya da kişinin kendine olan güvenini tehdit etmesiyle ortaya çıkar.²⁴⁷ Kıskançlık belirli bir kıvamı isteyen bir tutumdur. Evlilikte hissedilmesi gereken bir kıskançlık hem eşler arasında hem de toplumsal anlamda beklenen ve istenilen bir durumdur. Normal boyutları aşan bir kıskançlık ise, evlilikleri tehdit eden olumsuz bir davranıştır.²⁴⁸ İmamoğlu ve Çelik (2009)'in yaptığı araştırmaya göre, dindarlık ile kıskançlık arasında anlamlı bir ilişki

²⁴² W. Weiten, *Psychology Applied to Modern Life*, Monterey, CA: Brooks/Cole 1986,'dan aktaran; Canel, a.g.t., s.33.

²⁴³ Miller, a.g.e., s.7.

²⁴⁴ Miller, a.g.e., s.24.

²⁴⁵ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s.178.

²⁴⁶ H.A. Demirtaş, A. Dönmez, "Yakın İlişkilerde Kıskançlık: Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2006; 17(3):181-191, s.182.

²⁴⁷ Günnur Karakurt, "Bağlanma ve Romantik Kıskançlık", *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay. 2012, s.275.

²⁴⁸ İmamoğlu, Çelik, a.g.m., s.29.

tespit edilmiştir. Bu sonucun oluşmasında bireysel ve sosyal faktörlerin yanında dini hassasiyetin de etkili olduğu düşünülmüştür. Dindar birey, namusu koruma ve sahiplenme duygusunda oluşacak zafiyetin zinaya götürebileceğini düşünerek, eşini daha çok kıskanmaktadır.²⁴⁹

Eşler arası problemlerin nedenlerine bakıldığında, pek çoğunun iletişimin sağlıklı olmamasından kaynaklandığı görülür. Bir eşin söylediğini diğer eş farklı algılar. Bu durumda çözecekleri sorunları çözemedikleri gibi üstüne yeni sorunlar çıkar. Eşler arasında etkili iletişimin olmamasının sebebi, her bireyin kendi düşüncesini savunması ve bunu karşı tarafa kabul ettirmeye çalışmasıdır.²⁵⁰

Evlilik çatışması ile ilgili bir kavram da, aile içi şiddet kavramıdır. Aile içi şiddet, aile üyelerinden biri tarafından, ailedeki bir diğer üyenin yaşamını, fiziksel ve/veya psikolojik bütünlüğünü veya bağımsızlığını tehlikeye sokan, kişiliğine veya kişilik gelişimine ciddi boyutlarda zarar veren eylem ya da ihmal şeklinde tanımlanmaktadır.²⁵¹ Aile içi şiddetin, çatışmaların çözülmediği ve giderek arttığı noktada ortaya çıktığı söylenebilir. Din psikolojisinde aile içi şiddet ve dindarlık üzerine yapılan çalışmalarla ilgili Mahoney vd. (2001)'nin meta-analizine göre, din ve aile içi şiddet konusu ile ilgili beş çalışma yayınlanmıştır. Daha büyük dini bağlılığın daha yüksek orandaki aile içi şiddetle ilişkili olduğu yönündeki hipotezleri destekleme çabaları başarısız olmuştur. Ancak bu konudaki iki çalışma, ters sonuç vermiştir; buna göre kiliseye sık gidenler, az gidenlerin yarısı oranında saldırgan davranışlar tecrübe etmişler veya eşlerine fiziksel saldırı uygulamışlardır.²⁵² Ayrıca dini olarak uyumsuz olan evliliklerdeki erkeklerin, uyumlu olanlara göre 2.5 kat daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur.²⁵³

Evlilik sorunları yaşayan eşlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde genellikle üç aşamalı bir süreç yaşanmaktadır. Birinci aşamada, öfke ve incinme duygularına, beklentilerin karşılanmamasından doğan hayal kırıklığı eşlik etmektedir. Eşler birbirini ve ilişkilerini

²⁴⁹ İmamoğlu, Çelik, a.g.m., ss.7-29.

²⁵⁰ R. Akgün, G. Polat-Uluocak, "Evlilikte Etkili İletişim ve Problem Çözme: Bir Toplum Merkezindeki Kadınlara Gerçekleştirilen Grup Çalışması", *Aile ve Toplum: Eğitim-Kültür Araştırma Dergisi*, 2010, y.11, c.6, sy.23, s.12.

²⁵¹ Merve Akın, "Aile İçi Şiddet", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. LXXI, S. 1, s. 27-42, 2013, s.29.

²⁵² Mahoney, vd., a.g.m., s.574.

²⁵³ Mahoney, vd., a.g.m., s.574.

olumsuz olarak değerlendirmelerine rağmen, evliliklerinin geleceği hakkındaki iyimserlikleri, eğini hoşnut etme ve sorunları çözmeye çabaları sürmektedir. İkinci aşamada, bireyler evliliğin getirdiği kazanç ve kayıpları değerlendirmekte, eğler ayrılma ve ilişkiyi sürdürme düşünceleri arasında tereddüt yaşamaktadırlar. Evliliğe ilişkin umutlar devam etse de şüpheler başlamıştır. Son aşamada ise evliliğin sona ereceği düşüncesi ile birlikte sorunları çözmeye çabaları anlamlı düzeyde azalmaktadır.²⁵⁴

Çatışmaların had safhaya vardığı, doyumsuzluğun arttığı evliliklerde, evliliğin sona ermesi/boşanma durumu ortaya çıkabilmektedir. Eğler beraberliklerini sürdürmenin imkânsız olduğunu anladıkları zaman, boşanma yolunu seçerler.²⁵⁵ Boşanma ruhi açıdan ailenin bölünmesine veya dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini etkileyen oldukça karmaşık bir olaydır. Hem hukuki hem sosyal hem de psikolojik yönleri vardır.²⁵⁶ Boşanma, eğlerin karşılıklı anlaşarak aldığı ortak bir karar olsa bile, insan hayatında birçok değişikliği de beraberinde getiren önemli bir stres kaynağıdır. Boşanma, yapılan araştırmalarda, en çok stres veren olaylar sıralamasında eğin ölümünden sonra ikinci sırayı almaktadır.²⁵⁷ Boşanma, aynı zamanda ailenin çözümlenmesi anlamına da geldiği için, toplumlarda boşanmaların fazla olması, sosyal huzursuzluklara, çocukların anne baba sevgisinden ve şefkatinden yoksun olmasına sebep olur, toplumda problemlili çocuk sayısı da artar.²⁵⁸

Batı ülkelerinde bu yüzyılın başından beri boşanmalar sürekli artış göstermiş ve bu konuda Kuzey Amerika ülkeleri ve özellikle ABD başı çekmiştir.²⁵⁹ Türkiye boşanmanın en az olduğu ülkelerden biri olmasına rağmen yıllara göre bu oranda artış görölmektedir. Boşanmış bireylerin toplumdaki oranları da artmaktadır. 2015 yılı istatistiklerine göre, Türkiye’de 15 yaş üstü nüfusun, yaklaşık %63’ü evli, %5,5’u eği vefat etmiş, %3,5’u da boşanmış bireylerden olmaktadır.²⁶⁰ Boşanmaların %35,7’si evliliğin ilk 5 yılı, %21,5’i

²⁵⁴ Erganlı, Kalkan, a.g.e., s.4; Yılmaz-Bingöl, a.g.m., s.77.

²⁵⁵ Zuhall Baltay, Acar Baltay, *Stres ve Başaçıkma Yolları*, 26. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010, s.113.

²⁵⁶ İbrahimöğlü, a.g.e., s.31.

²⁵⁷ Baltay, Baltay, a.g.e., s.113.

²⁵⁸ İbrahimöğlü, a.g.e., s.32.

²⁵⁹ Yörüköğlü, a.g.e., s. 102.

²⁶⁰ <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.

ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşmiştir.²⁶¹ Başlıca boşanma nedeni ise, %96 oranında geçimsizliktir. Sonra sırasıyla evi terketme, aldatma ve diğer nedenler gelmektedir.²⁶²

İstikrarlı bir evlilik, hem çiftler hem de çocuklar için fiziksel, entelektüel, zihinsel ve duygusal sağlığı geliştirici bir özelliğe sahipken, istikrarsız ve ayrılma ile biten evlilikler tam tersi bir etki yaratmaktadır.²⁶³ Nitekim boşanma, eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış olsa da ailenin yıkımı demektir. Ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda bile boşanma ile sorunlar bitmez. Boşanma eşleri ekonomik yönden sarsar, ruhsal yönden örseler, toplumdaki durumlarını etkiler. Çocuklar üzerindeki etkisi ise, çok karmaşık sorunlar doğurur.²⁶⁴ Boşanmanın şüphesiz ki en olumsuz yönlerinden birisi de çocuklar üzerindeki etkisidir. Hangi yaşta olursa olsun, çocuklar anne babalarını mutlu görmek isterler. Çocuklar anne ve babalarına farklı ihtiyaçlarla bağlıdırlar. Bunu anne ve babanın tek başına karşılaması mümkün değildir.²⁶⁵ Anne baba yanında yetişen çocukların, duyguların gelişmesi bakımından yurtlarda yetişen veya tek ebeveyli çocuklardan daha güçlü olduğu ve daha iyi bir ruh sağlığına sahip olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁶

2. Evlilikte Problem Çözme

Evlilik hayatında bir takım sorunların olması kaçınılmazdır. Burada esas mesele, ilişkide sorunun varlığı değil, çözümlenme isteğinin olup olmaması veya çözümlenme şeklinin sağlıklı olup olmadığıyla ilgilidir.²⁶⁷ Evlilikte mutluluk, çiftlerin ilişki kurma becerileri ile ilişkilidir. Bu bağlamda sorun çözme de, önemli bir ilişki kurma becerisidir.²⁶⁸ Sorunlara çözüm getirebilmek ve evlilik ilişkisini onarmak için çaba sarfetmek, ilişkiden alınan doyuma önemli bir rol oynamaktadır.²⁶⁹

Evlilik hayatında, çatışma ile nasıl başa çıkıldığı, çatışmaların olumlu ve yapıcı bir şekilde çözümlenip çözümlenmediği önemlidir. Böylece çiftler çatışmadan daha iyi bir

²⁶¹ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515>.

²⁶² <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>.

²⁶³ Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.212.

²⁶⁴ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 7. Baskı, İstanbul, Özgür yay., 2007, s. 108; Tarık Solmuş, *Çift, Evlilik ve Aile Terapisi*, İstanbul, Doruk yay., 2011, s.89.

²⁶⁵ Baltaş, Baltaş, a.g.e., s.115.

²⁶⁶ L. J. Waite, E. L. Lehrer, "The Benefits From Marriage and Religion in the United States: A Comparative Analysis", *Popul. Dev. Rev.*, 2003, 29 (2): 255-276, s. 258; Muhammed Ebu Zehra, *Sosyal Hayatta Aile ve Toplum*, 2. Baskı, İstanbul, Kayihan yay., 2004, s.104.

²⁶⁷ Çelenoğlu, a.g.t., s.2.

²⁶⁸ Erbek vd., a.g.m., s.42.

²⁶⁹ Atçeken, a.g.t., s.4.

ilişki kurmuş olarak çıkabilirler. Yani çatışma, evlilik için olumlu sonuçlar da doğurabilir. Çatışma sırasında sorunlar açık bir dille ifade edilerek açığa çıkar ve bu sorunların yeniden tanımlanmasına neden olur, yanlış anlaşılmalara açığa kavuşma fırsatı doğar.²⁷⁰ Ancak çıkan çatışmada taraflar, çözüm üretme isteklerini her zaman canlı tutmalıdırlar. Sağlıklı bir evlilikte bu tür yaratıcı çatışmalar, karı-koca arasındaki ilişkinin daha da gelişmesiyle sonuçlanabilir.²⁷¹

Eşler arasında yaşanan iletişim problemlerini çözmek için çiftlerin ilişkilerindeki aksayan yönlerin olumlu olumsuz taraflarını konuşması gerekir. Bireyler toplum içinde eşlerini eleştirmemeli ve gerek duydukları alanda eşlerinden yardım almaktan kaçınmamalıdırlar. Eşler her konuda anlaşmaları gerekmediğini ve karşısındaki bireyin farklı bir insan olduğunu kabul etmeleri gerekir.²⁷² Eşlerden birinin sürekli susması evlilikteki sorunlara çözüm getirmez. Hep sen bilirsin diyen insan ister saygıdan ister korkudan olsun fikrini söylememekle çözümü güçleştirmektedir.²⁷³

Evlilikte, karı-koca, ebeveyn-çocuk, yakın çevre-akraba ilişkilerinden doğan pek çok sorunla sık sık karşılaşmak mümkündür. Sorun çözme becerisi etkin bir biçimde kullanıldığında evlilik ilişkisi veya aile için fırsata dönüşebilmektedir.²⁷⁴ Uyum sağlayıcı sorun çözme becerileri eşleri yaşam olaylarına karşı daha esnek hale getirebilirken uyumsuz sorun çözme becerileri eşleri soruna daha duyarlı hale getirebilir ve sonuç olarak da evlilik doyumunda azalma olur.²⁷⁵

Evlilik doyumunu, duygusal zekâ becerilerine de bağlı görülmektedir. Bu beceriler, empati, duygularını ifade etme ve anlama, kendini tanıma ve kontrol etme, bağlılık ve bağımlılık sınırları, sorun çözme, sabır, sevecenlik ve saygı, nezaket, zerafet olarak sıralanabilir.²⁷⁶ Bu özellikler evlilik doyumunu artıran etkenler arasındadır. Nitekim Üncü (2007) tarafından yapılan bir araştırmada da, evlilik doyumunu ile duygusal zekâ arasındaki

²⁷⁰ Özen, a.g.m., s.136.

²⁷¹ Kasapoğlu, "Kur'an'da Evlilik Terapisi: Günümüz Psikolojisinin Verileri Ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese", s.41.

²⁷² Akgün, Polat-Uluocak, a.g.m., s.12.

²⁷³ Bilen, a.g.e., s.166.

²⁷⁴ Dilek Akça-Koca, *Bir Aile Eğitim Programının Evli Annelerin Evlilik Doyumu, Evlilikte Sorun Çözme Becerisi Ve Psikolojik İyi Oluşuna Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, İstanbul, 2003, s.2.

²⁷⁵ Erbek, vd., a.g.m., s.43.

²⁷⁶ Ürkmez, Oğurtan, a.g.e., s.35.

ilişkinin, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu; duygusal zekâ düzeyi yükseldikçe, evlilikten sağlanan doyumun arttığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁷⁷

Yapılan araştırmalara göre problem odaklı başa çıkma, evlilik doyumunu hem kadın hem erkekler için olumlu olarak etkilemektedir.²⁷⁸ Ancak, mutsuz evliliklerde kadınların daha çok çatışmaya girme stilini, kocaların da geri çekilme stilini tercih ettiği bulunmuştur.²⁷⁹ Ürkmez (2005), Türk çiftleri arasında da kaçınma merkezli başa çıkma çabalarının öne çıktığını gözlemlemiştir. Türk eşler kendilerini ve ilişkilerini ilgilendiren pek çok şey hakkında konuşmamakta ve tartışmamaktadırlar. Konuşmadan kaçınma sebebi olarak ise, geleneksel normlar veya konuşmaktan kaçındıklarında kendilerini iyi hissetmeleri gösterilebilir.²⁸⁰

Çatışmaların çözümüne yönelik genel olarak şunlar önerilmektedir: Çiftlerin yaşadıkları sorunu çözmek için uygun zaman ve ortamı seçmeleri, duygu ve düşünceler abartılmadan sakince ortaya konması, orunlar konuşulurken eski zamanın dâhil edilmemesi, nasihat verilmemesi, yargılamaya gidilmemesi, aktif dinlemenin kullanılması, iki tarafın da anlaşacağı bir çözüme odaklanılması, öfke kontrol edilemiyorsa bir müddet ortamdaki uzaklaşılması.²⁸¹

Problem çözme ve din ilişkisini ele alan çalışmalar da mevcuttur. Yapılan bazı çalışmalar, dindar çiftlerin, evlilik çatışmaları, düşmanlık ve uyumsuz ilişki biçimleri gibi evlilik doyumunu olumsuz etkileyen faktörleri tolere edebildiğini göstermektedir.²⁸² Sullivan (2001) yaptığı araştırmada, dindarlık ile evlilik uyumu, boşanma davranışı, ciddi evlilik problemleri ortaya çıktığında yardım arama davranışı ve problem çözme esnasında çiftlerin etkileşim şekillerini incelemiştir. Onun bulguları, dindarlık ile boşanma karşısında daha muhafazakâr bir tutuma sahip olma ve daha yüksek evlilik uyumu arasındaki ilişki olduğunu göstermiştir.²⁸³ Türkiye’de yapılan önemli bir çalışma olarak Hünler (2005)’in araştırmasında da, ortak dini değer ve faaliyetlerin evlilikteki çatışmaların çözümüne katkıda bulunacağını ve bu yola evlilik doyumunu da yükselteceği ön görülmüştür; sonuçlarda

²⁷⁷ Üncü, a.g.t., s.87.

²⁷⁸ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.6.

²⁷⁹ Özen, a.g.t., s.142; Günay, a.g.t., s.21.

²⁸⁰ Ürkmez, a.g.t., s.100.

²⁸¹ Öngider, a.g.t., s.97-98.

²⁸² Mahoney, vd., a.g.m., s.571.

²⁸³ Sullivan, a.g.m., s.610-626.

ise dindarlık ile evlilik doyumu ve sorun çözme becerilerinin ilişkili olduğu tespit edilmiştir.²⁸⁴

II. DEĞERLER VE AİLE

Çalışmamızın bu kısmında evlilik hayatının davamı ve mutluluğu için değerlerin öneminden ve evlilik hayatına etki eden değerlerden bahsedilecektir. Bu sebeple öncelikle değerlerin ne olduğu problemine kısaca değinilecek, sonrasında ise evlilik hayatında genel olarak değerlerin öneminden bahsedilerek özellikle önemli olduğunu düşündüğümüz bazı değerlerle ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

A. DEĞER: TANIMLAMA

Değer kavramı hakkında bugüne kadar farklı açılardan bilimsel ve felsefi araştırmalar ve tartışmalar yapılmasına rağmen, değerlerin tam olarak ne içerdiğine ilişkin kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Bununla birlikte geniş bir literatür içerisinde farklı değer tanımları ve sınıflandırmaları vardır.

Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut bir ölçü, bir şey hakkında biçilen kıymet;²⁸⁵ ya da bir şeyi arzu edilir veya yararlı kılan özelliği; bir şeye bağlanan ruhsal enerji miktarı ve belli bir toplumda neyin iyi, neyin kötü, doğru veya yanlış, arzu edilir veya arzu edilmez olduğu konusunda ortak görüşler, standartlar²⁸⁶ anlamlarına gelen değer kavramı, sosyal bilimlerin hemen her alanında üzerinde önemle durulan bir kavramdır.

Değerler, değer verme olayını gerçekleştiren insanda ortaya çıkar.²⁸⁷ Bir başka ifadeyle değerler nesnede değil değerlere sahip bir varlık olan öznedede aranır.²⁸⁸ Bununla birlikte davranışlarımıza ve hayatımıza yön veren değerlerin, diğer fiziksel varlıklar gibi nesnel bir mevcudiyeti söz konusu değildir, eylemle birlikte ortaya çıkarlar. Değer kavramı, değerlendirme yapan ve eyleme geçen bir ideden ayrı düşünülemez gibi,

²⁸⁴ Hünler, Gençöz, a.g.m., s.123-136.

²⁸⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1. Cilt, İstanbul, Kubbealtı neşriyat, 2005, “Değer” maddesi, s.647.

²⁸⁶ Budak, a.g.e., s. 195.

²⁸⁷ Hakan Poyraz, “Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı”, *Değerler ve Eğitimi, Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, Editörler: Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, İstanbul, Dem yay., 2007, s.84.

²⁸⁸ Ömer N. Soykan, “Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı Mıdır?”, *Değerler ve Eğitimi, Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, Editörler: Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, Dem yay., İstanbul 2007, s.46.

değerlerin ortaya çıkmak için bir sosyal ortama ihtiyaç duyduğu da açıktır.²⁸⁹ Bu dünyanın edilgen bir parçası olmayan birey, kültür denilen olguyu hem inşa eder hem de ona katılır. Bu sebeple her kültür çerçevesinde varlığını muhafaza eden değerler, birey sosyalliğinin de ayrılmaz bir parçasıdır denebilir.

Değer kavramı ilk olarak felsefenin ilgi alanına girmektedir. Felsefe “ahlak felsefesi” veya “etik” başlığında değer kavramını tartışmaktadır. Ahlak felsefesi, iyi, kötü, sorumluluk, irade, vicdan, özgürlük, erdem, ahlaki yargı, ahlak yasası, ahlaki eylem gibi kavramlar etrafında konuşmaktadır. Değer kavramı da ahlak felsefesinin önemli odak noktalarından birini teşkil etmektedir.²⁹⁰ Güngör’e göre felsefenin ahlak teorileri, günümüz psikologlarının ahlak/değer psikolojisi çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Nitekim bütün ahlaki hükümler birer değer hükmüdür.²⁹¹ Değerler bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, davranışları değerlendirirken başvurduğu bir kriterdir. Değer bir inanca değil, organize olmuş bir grup inanca karşılık geldiğinden, daha üst düzey bir zihin organizasyonudur.²⁹²

Felsefe tarihinde değerler sorununun tartışılması, genel olarak değerlerin kaynağı problemi etrafında dönmektedir.²⁹³ Değerlerin kaynağı söz konusu olduğunda temelde iki farklı görüşten bahsedilebilir. İlki dinlere göre değerlerin kaynağı Tanrı’dır. İkincisi ise felsefi geleneğe göre değerlerin kaynağı insan aklıdır.²⁹⁴ Sosyal bilimlerde ise değerlerin, toplumsal bir etkileşim ortamında, ihtiyaç ve davranışlardan, kurumsallaşmalara giden bir süreçte ortaya çıkmasından ötürü, toplum, değerlerin kaynağı olarak görülür.²⁹⁵

²⁸⁹ Poyraz, a.g.m., s.85.

²⁹⁰ Ömer Akgül, *Hayatı Anlamlandırmada İnançın Ve Kişisel Değerlerin Rolü (Ruh Sağlığı Çalışanları Ve Öğrencileri Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya 2014, s.66.

²⁹¹ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar: Ahlak Psikolojisi, Ahlaki Değerler ve Ahlaki Gelişme*, İstanbul, Ötüken yay., 2000, s.30-31.

²⁹² Tezer Asan, vd., “Bireysel Değerler Envanteri’nin Dilsel Eşdeğerlik Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2008, c.27, sy.27, ss.15-38, s.16.

²⁹³ A. O. Gündoğan, “Ben ve Öteki: Değerler Dünyasının Gerginliği”, *Değerler ve Eğitimi, Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, Editörler: Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, Dem yay., İstanbul 2007, s.76.

²⁹⁴ A. S. Oktay, “İslam Düşüncesinde Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri”, *Değerler ve Eğitimi, Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, Editörler: Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, Dem yay., İstanbul 2007, s.132.

²⁹⁵ Bkz. Ayten, *Empati ve Din*, İstanbul, İz yay., 2010, s.113; Ali Ulvi Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2006/1), 133-167, s.134.

Bir diğ er tartış ma konusu, değ erlerin objektifliğ i ya da evrenselliğ i meselesidir. Her ahlak dizgesi, her din, kendi ahlak anlayış ının genel geğ er olduğ unu savunur. Genel geğ er ahlak, herkesę e benimsenen, herkesin ortak olduğ u akla dayanan, akılsal bir karşı ı çıkış a izin vermeyen, kabul edilebilir bir ahlak anlayış ıdır.²⁹⁶ Psikoloji ise değ erleri daha farklı biçimde ele alır. Psikolojide değ erin önemi, onun objektif bir esasa dayanıp dayanmamasında değ il, insan davranış larına yol göstermede oynadığ ı rollerdedir. Bu yüzden psikolog değ eri bir inanç olarak ele alır.²⁹⁷ Değ er ve normlar, zaman ve mekâna bağ lı olarak değ iş ebilirler. Ancak bu dünya toplumları arasında evrensel değ er ve normlar olmayacağ ı anlamına gelmez. Hem geğ miş te hem de günümüzde evrensel olarak adlandırabileceğ imiz değ erler bulunmaktadır.²⁹⁸ Bununla birlikte evrensel ahlak anlayış ı üzerinde ç alış an düşünürler, genel olarak evrensel ahlak için alt yapıyı oluş turacak temel değ erlerin, dinlerin öğ retilerinde mevcut olduğ u görüşündedir. Çünkü bu temel değ erler insan aklına da uygundur.²⁹⁹

Felsefeciler değ erin ölç üsü ile ilgili ihtilaf etmiş lerdir. Aristippos ve Epikuros gibi hazcılığ ın temsilcisi olan filozoflara göre erdemin ve mutluluğ un kaynağ ı hazdır,³⁰⁰ haz veren şey iyi, acı veren şey de kötüdür. ³⁰¹ J. S. Mill ve J. Bentham'ın temsilcisi olduğ u, faydanın baş ka bir etken olmaksızın tek baş ına yaş am ilkesi yapılması gerektiğ i savı üzerine kurulan pragmatizme göre ise erdemin kaynağ ı faydadır.³⁰² Faydacılığ ın genel bakış açısı, Bentham'ın bir faaliyeti en iyi yapan şeyin en çok sayıda insana en büyük mutluluğ u sağ laması olduğ u görüş üyle ö zetlenabilir. ³⁰³ Günümüzde kabul edilen ve kanunlara da esas alınan ve faziletli toplumların temeli kabul edilen görüş , menfaat görüş ü olduğ u iddia edilmektedir. Bu da fazilet ve hayrın daha fazla olarak bulunması ve daha fazla sayıda insana ulaş ması demektir.³⁰⁴

²⁹⁶ Soykan, a.g.m., s.45-54.

²⁹⁷ Erol Güngör, a.g.e., s.28.

²⁹⁸ Canatan, "Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerler", s.264.

²⁹⁹ Oktay, a.g.m., s.139.

³⁰⁰ Daniel Nettle, *Happiness: The Science Behind Your Smile*, New York, Oxford University Press, 2005, s.1; R. M. Ryan, E. L. Deci, "On Happiness and Human Potentials: A Review Of Researchon Hedonic and Eudaimonic Well-Being", *Annu. Rev. Psychology*, 2001, vol.52, pp.141-166, s.143; Fromm, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, s.22.

³⁰¹ Orhan Hançerlioğ lu, *Başlangıcından Bugüne Kadar Mutluluk Düşüncesi*, İstanbul, Varlık yay, 1965, s.94.

³⁰² Sarp Erk Ulaş, *Felsefe Sözlüğ ü*, Bilim ve Sanat yay, Ankara, 2002, "yararcılık" maddesi, s.1576.

³⁰³ Nettle, a.g.e., p.2.

³⁰⁴ Ebu Zehra, a.g.e., s.88-89.

Değer, farklı anlamlarda ve farklı varlık alanları için kullanılabilir. Bir bakıma her varlık alanının kendisine ait değerleri vardır. Biyoloji alanında hastalık-sağlık, estetikte güzel-çirkin, bilgide doğru-yanlış, ahlakta iyi-kötü, dinde günah-sevap hepsi birer değerdir.³⁰⁵ Bununla birlikte değerler birbirinden bağımsız olamazlar. Çünkü insan intibakının en önemli problemlerinden biri, gerek davranışlar gerekse düşünce unsurları arasında ahenk sağlayabilmektir. Değerler, bizim zihni muhtevamızın başlıca unsurlarıdır. Onlar arasında da yüksek seviyede bir ahengin kurulması, ortaya çıkacak uyuşmazlıkların hemen giderilmesi gerekir.³⁰⁶ Ahlaki değerler de insanın değer sisteminde apayrı bir bölüm teşkil etmez, diğer değerler –ilmi, siyasi vb.- ahlak değerleriyle sıkı bir münasebet halindedir ve bunlar da ahlaki değer görünümü alabilir.³⁰⁷

Ahlaki değerleri kasteden bir kavram olarak erdem ise, insan davranışının doğruluğu ve yanlışlığına ilişkin esaslardan oluşan kurallar, prensipler ve öğretiler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Erdemın karışıt anlamları için kötü ahlak ve suç kavramları kullanılmaktadır.³⁰⁸ Geçmişten günümüze bilinen bütün toplumlar, bir takım ahlaki kurallara sahip olmuşlardır. Tüm bu kurallar, toplum içerisindeki hareket ve davranışlarla ilgili olarak, doğru ve yanlış gibi belirli sınırlamalar ortaya koymuşlardır.³⁰⁹

Erdem ile ilgili görüşler, değerlerin insan psikoloji için olumlu etkilerine de değinmişlerdir. Nitekim felsefe tarihinde Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi büyük düşünürler ile sonraki dönemlerde onları takip eden İslam felsefecileri, insan ve toplum mutluluğunu, erdemlerle bağlantılı olarak ele almışlardır. Örneğin Sokrates'e göre erdem-iyi bilginin ürünü, erdemsizlik-kötü de cahilliğin ürünüdür.³¹⁰ Platon ise, erdemleri üç kategoride ele alır. Bunlar hikmet, şecaat ve iffettir. Bunların uyumundan ise temel erdem olan adalet ortaya çıkar.³¹¹ Erdemlerin mutluluk/iyi olma hali üzerindeki etkisine vurgu yapan Aristoteles'e göre de, aşırılık ve eksiklik yani ifrat ve tefrit kötülüğe, orta olma yani itidal ise erdeme özgüdür. Ancak kıskançlık, hırsızlık, cinayet gibi bizatihi kötü olan duygu ve eylemlerde

³⁰⁵ Gündoğan, a.g.m., s.78.

³⁰⁶ Erol Güngör, a.g.e., s.74.

³⁰⁷ Erol Güngör, a.g.e., s.42.

³⁰⁸ A. L. Geyer, R. F. Baumeister, "Din, Ahlak ve Öz-Denetim: Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar", (Çev. Metin Güven), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, Der. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, (Çev. Edt. İhsan Çapçioğlu-Ali Ayten), Ankara, Phoenix yay., 2013, s.242-243.

³⁰⁹ Geyer, Baumeister, a.g.m., s.241.

³¹⁰ İ. Ağâh Çubukçu, *İslam'da Ahlak ve Mutluluk Felsefesi*, Ayyıldız matbaa, Ankara 1977, s.35, 50.

³¹¹ Hasan Hüseyin Bircan, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İstanbul, İz yay., 2001, s.25.

denge unsurunun aranmayacağını, onların varlığının kötülük için yeterli olduğunu da söyler. Bunların haricinde ise cesaret, cömertlik, tutumluluk, adalet, yüce gönüllülük vb. gibi birçok itidalli davranışı erdem kategorisi içerisinde zikreder.³¹²

İslam felsefesi ve İslam ahlak düşüncesinde de erdemler konusu üzerinde detaylı bir şekilde durulmuş, insan ve toplum huzuru, geçici hazlara değil erdemlere bağlanmıştır.³¹³ Örneğin önemli İslam düşünürlerinden Farabi erdemleri nazari, fikri, ahlaki ve sanatsal olmak üzere dört kategoride ele alır.³¹⁴ İslam ahlak düşüncesinin en önde gelen şahsiyetlerinden biri olan İbn Miskeveyh, İnsanın mutluluğa tam olarak erişmesini iki alanda mükemmelleşmesine bağlayarak, bunlardan birincisini nazari güçte olan mükemmellik yani ilimle, ikincisi ise ameli güçteki mükemmellik yani ahlaki davranışlar ile açıklar.³¹⁵ Bir diğer ahlak felsefecisi Nasiruddin Tusi de, insani fiillerin yetkinleştirilmesinin amacının, insan için nihai gaye olan mutluluğa ulaşmak olduğunu, insanın yetkinleşmesinin de dört temel erdem olan hikmet, şecaat, iffet ve adalet ile gerçekleştiğini söylemektedir.³¹⁶

Felsefe tarihinde olduğu gibi günümüzde de farklı değer sınıflamaları yapılmıştır. Örneğin Rokeach (1973) tarafından yapılan sınıflandırmaya göre değerler amaç (terminal) ve araç (instrumental) değerler olarak iki kategoride ele alınmıştır. Araç değerler amaç değerlerle alakalıdır ve ilgili davranışlar amaç değerlere ulaştırmak içindir.³¹⁷ Schwartz, “hayatta yönlendirici prensip sıfatıyla önem bakımından değişen, arzu edilir ve durum ötesi bir hedef”³¹⁸ olarak tanımladığı değerlerle ilgili, on maddelik bir kategori oluşturarak farklı değer tipleri belirlemiştir. Bunlar, öz-yönelim, uyarılma, hazcılık (hedonizm), başarı, güç,

³¹² Aristoteles, *Nikhomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ankara, Bilgesu yay., 2009, s.37-38.

³¹³ İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlak*, (çev. Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, s.45; Bircan, a.g.e., s.132,135; Hüseyin Karaman, *Ebu Bekir Razi'nin Ahlak Felsefesi*, İz yay, İstanbul 2004, s.115.

³¹⁴ Farabi, *Mutluluğun Kazanılması*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul, Vadi yay, ty., s.78.

³¹⁵ İbn Miskeveyh, a.g.e., s.43,44.

³¹⁶ Tusi, a.g.e., s.65.

³¹⁷ M. Rokeach, *The Nature of Human Values*, New York: Free Press, 1973'den aktaran; Azize Aydın, *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Öğrencilerinin Değer Hiyerarşileri ile İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Hiyerarşilerinin Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s. 24-25.

³¹⁸ B. Duriez, J. R. J. Fontaine, P. Luyten, “Dindarlık Hayatımızı Hâlâ Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller”, (Çev. Prof. Dr. Veysel Uysal), *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (2003/1), 25-42, s.28.

güvenlik, uyum, gelenek, yardımseverlik ve evrenselliştir.³¹⁹ Spranger (2001), değerleri politik, sosyal, kuramsal, ekonomik, dini, estetik olmak üzere altı sınıfa ayırmıştır.³²⁰ Roy (2003) da kişisel değerleri tasnif ederek, “disiplin ve sorumluluk, güven ve bağışlama, dürüstlük ve paylaşım, saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı, şeklinde beş ana kategoriden oluşan bir değer listesi oluşturmuştur.³²¹

Hökekleli (2013) tarafından yapılan değerler tasnifi de, insanın yaratılışına uygun olarak, aklın ve sağduyunun onayladığı, dini geleneklerin kuvvetle desteklediği, toplumsal hayatın ortak tecrübesinin talep ettiği, bireysel mutluluğu, toplumsal huzur ve barışı ifade eden değerleri bir araya getirmesi açısından önemlidir. Bu değerler, sevgi, saygı, sorumluluk, adalet, iffet ve namus, cesaret, sabır, şükür, doğruluk, itidal, merhamet, şefkat, güven, vefa, diğerkâmlık, cömertlik, kanaatkârlık, tevazu (alçak gönüllülük), affedicilik ve hoşgörü şeklinde sıralanmıştır.³²²

B. EVLİLİK VE AİLE DEĞERLERİ

Evlilik/aile değerleri dediğimizde, aile ve evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için gerekli değerleri kastedeceğiz. Buradaki evlilik/aile değerleri ile, ahlaki değerler kapsamında olan ve kişisel olarak sahip olmamız gereken, ancak insani ilişkilerde daha da önem arzeden değerlerden bahsedilecektir.

Genellikle değerleri, dini, siyasal, ekonomik ve benzer açılardan ayırırız. Aile gibi temel bir sosyal grupta karşılıklı olarak işlevlerde bulunan kişiler, aile yaşantılarında uymaları gereken belirli temel değerler olduğunu bilirler. Canatan (2011), aile kurumunu düzenleyen bu değerleri, “ailevi değerler” olarak adlandırmaktadır.³²³ Aile değerleri, Faver (1981)’e göre, bir kişinin ailesi içerisindeki yakın ve önemser şekilde ilişkilerini sürdürmesi ve geliştirilmesine dayalıdır. Aile değerleri, kişinin yaşamının amacının ve anlamının kaynağı olarak ailesine verdiği öneme işaret eder.³²⁴

³¹⁹ Schalom H. Schwartz, “An Overview of the Schwartz Theory Of Basic Values”, *Online Readings in Psychology and Culture*, 2012, Vol. 2 (1), 1-20, s. 5-6, <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>.

³²⁰ Bkz. M.B. Acat, M. Aslan, “Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Educational Sciences: Theory & Practice* – 12 (2), 2012,1461-1474, s.1462.

³²¹ Bkz. Asan, vd., a.g.m., s.22.

³²² Hayati Hökekleli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, İstanbul, DEM Yayınları, 2013, s. 5-11.

³²³ Canatan, “Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerler”, s.269.

³²⁴ Bkz. Aybegüm Güngördü, “Aile Değerleri ve Dindarlığın Plansız Satın Alma Eğilimi Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Yapısal Eşitlik Modeli”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (2016) 342-359, s.344.

“Aile değerleri” olarak ifade edilen değerler seti güncel dilde bir klişe olarak kullanılmakla birlikte, kültürel anlamda aile ile ilişkili bir dizi değer ve normu ifade etmektedir. Canatan (2011)’a göre sevgi, sadakat, dürüstlük, saygı, paylaşma, sıcaklık ve güven duygusu, bu değer ve normların başında gelmektedir. Söz konusu değer ve normlar, önemli oranda büyük dünya dinlerinin doğrudan ya da dolaylı etkileriyle oluşturulmuş ve günümüzde de aile yapıları üzerinde etkili olmaya devam etmektedir.³²⁵

Toplumun değer sistemi, toplumu yöneten bir kısım genel ilkeleri; ailenin değer sistemi de, aileyi yöneten özel ilkeleri içermektedir. İki değer sistemi her zaman birbirinin ayn olamayabilir ama çelişik de olamamalıdır. Bu gerekçe ile aile, kültürel değerlere uygun yaşmalıdır. Böylece ailenin düzen içinde yönetimi sağlanabilir.³²⁶

Bazı araştırmacılar, aile sistemini güçlü kılan faktörlerin neler olduğunu araştırmış ve beş özelliğe ulaşmışlardır. Bunlar, olumlu düşünme, organize olmak, esnek olmak, soruna odaklanabilme, öngörü sahibi olabilme.³²⁷ Robinson ve Blanton (1993), ortalama 40 yıllık evli olan çiftlerle yaptıkları çalışmalarla mutlu evliliklerin özelliklerini tanımlamışlardır. Bunlar, a) Yakınlık b) Adanmışlık c) İletişim d) Benzerlik e) Paylaşılan dini yönelimdir.³²⁸ Çağ ve Yıldırım (2013) da, ilişki değerleri, çatışmanın kontrolü, karar vermede ortaklık, iletişim kalitesi, cinsel ve psikolojik yakınlık ve güven, saygı, empatik anlayış ve eşitlik olarak sıralanmaktadır.³²⁹

Podbelski (1993) en az yirmi yıllık evli ve yetişkin çocukları olan evliliklerle ilgili araştırmasında; eşler arasındaki uyum, beklentiler, roller, iletişim, problem çözme, kişisel farklılıkları ele alma, çocuk yetiştirme, cinsellik, samimiyet gibi değişkenler açısından incelemiş ve uyumun değerler ile yakından ilgili olduğunu saptamıştır.³³⁰ Farklı çalışmalarda da araştırmacılar, mizaçtan memnuniyet, güven, aşk, sadakat ve bağlılığın evlilik doyumu ile, kıskançlık, ihanet, alkol ve ilaç kullanma ve çok para harcamanın da

³²⁵ Kadir Canatan, “Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, s.198.

³²⁶ Bilen, a.g.e., s.87.

³²⁷ Sevgi Güney, “Aile Yaşam Döngüsü”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (ed.) Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayıncılık, 2010, s.249-250.

³²⁸ Bkz. Güngör, a.g.t., s.34.

³²⁹ Çağ, Yıldırım, a.g.m., s.14.

³³⁰ Jana J. Podbelski, *Factors Involved in Marital Stability*, Boston College, PhD, 1993, s. 5’den aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.104.

evlilik problemleri ve boşanma ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır.³³¹ Yapılan bir araştırmada da, uzun süreli mutlu evliliklerde bağlılık, saygı, güven, duygusal yakınlık ve arkadaşlık gibi olumlu özellikler olduğu; mutsuz evliliklerde veya boşanan çiftlerde ise çatışma ve olumsuzluklar olduğu bulunmuştur.³³²

Broderick (1981) evliliklerde neyin önemli olduğu sorusuna verilen ucu açık cevapları analiz etmek için “düşünce birimleri” kullanmıştır. Büyük çoğunluk sevgi, anlayış, kişiselilik, paylaşma ve güven gibi terimleri kullanmıştır.³³³

Evlilik yaşamında bağlılığın önemine değinen Larson ve Goltz (1989), evlilerin ahlaki değerlere daha uygun bir şekilde davranmalarını bağlılık duygusu ile ilişkilendirmişlerdir. “... Evliler, daha adil ve diğerkâm bir şekilde davranabilirler, çünkü onlar bağlı olmaktan daha da çok bağlıdırlar... Bağlılık, iyi bir evlilik hayatı tecrübe etmenin sonucu değildir. Bunun yerine, bağlılık, iyi (veya zayıf) evlilikleri daha iyi bir hale getirmenin bireysel ve ilişkisel kaynağıdır.”³³⁴

Stinnett (1969) çalışmasında, evlilik ilişkisi içinde önemli ihtiyaçları karşılayabilmek için evlilik rollerini yerine getirebilme yeteneği olarak tanımladığı evlilik yetkinliğinin, dört temel ihtiyaca karşılık geldiğini savunmuş ve bu faktörleri kullanarak evlilik yetkinliği ölçeği oluşturmuştur. Bunlar, sevgi; duygusal yakınlık, güvenlik, iyimserlik, duygu gibi nitelikleri, kişiliği tamamlama; bağımsızlığı sağlamak ve potansiyeli geliştirmek için eşe yardımcı olmayı, saygı; cesaret ve anlayış gösterme ve bir birey olarak eşe davranmayı, iletişim; eşe duyguları ifade etme ve anlaşmazlıklar için doyum sağlayıcı çözümler bulmayı içermektedir.³³⁵

Günümüzde aile değerleri kavramı, bazı ülkelerde sosyo politik bir içerik kazanmış ve ailevi değerleri gündemine almış toplumsal hareketleri ifade etmektedir. Bu hareketler, yetmişli yılların sonunda ABD de ve İngiltere’de baş göstermiş ve doksanlı yıllarda etkili olmuştur. Bazı sosyologlar bu eğilimi “yeni-gelenekçiler”, “moral fundamentalizm” veya

³³¹ Hünler, a.g.m., s.124.

³³² Öngider, a.g.m., s.93.

³³³ J. E. Broderick, “A Method for Derivation of Areas for Assessment in Marital Relationships”, *The American Journal of Family Therapy*, 1981, 9, 25-34’den aktaran; Larson, a.g.m., s.293.

³³⁴ L. E. Larson, J. W. Goltz, “Religious Participation and Marital Commitment”, *Review of Religious Research*, 1989, 30: 387-400, s.397.

³³⁵ Bkz. Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.29.

“ailecilik” gibi kavramlarla ifade etmişlerdir. Bu akıma göre, toplumsal sorunların temelinde çözülen aile fenomeni yatmaktadır. Ailenin çözülmesi ile ortaya çıkan problemlerin giderilmesi için, aile kurumunun yeniden güçlendirilmesi gerektiğini savunan ABD’li muhafazakâr sosyal bilimciler, aile değerleri bağlamında şunların gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar: a)geleneksel evliliğin ilerletilmesi ve evlilik dışı cinsel ilişkilere muhalefet etmek, b)feminizmin etkisini azaltmak, c)homoseksüel evliliği iptal etmek, d)geleneksel eğitimde ebeveynin etkisini ilerletmek, e)kürtajı yasaklamak, f)erken cinselliği ve hamileliği engelleyen bir çekince eğitimi vermek, g)çocukları müstehcenlik ve cinsel sömürden koruyan bir politika geliştirmek.³³⁶ Bu tarz gelişmeler, modernizmin en üst seviyede yaşandığı Batı toplumlarında, aile kurumunun zarar görmesine bağlı bir endişenin ortaya çıktığının ve yeniden toparlanma çabası içerisinde girildiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Türk-İslam dünyasında sistematik olarak yazılmış klasik ahlak eserlerinde aile ve ailevi değerler, “ev yönetimi” veya “aile ahlakı” başlığı altında ele alınmaktadır. Örneğin Nasiruddin Tusi’ye göre evin reisi sayılan erkek, hanımına karşı sevgi ve cömertliğini, altı biçimde hareket edip göstermelidir: 1)Kadına iyi davranıp onu korumalıdır, 2)Kadını başkalarından sakınmalıdır, 3)Evin idaresi hususunda onunla istişare etmelidir, 4)Ailenin erzakını kullanma ve hizmetçileri çalıştırma konusunda onu yetkili kılmalıdır, 5)Kadının ailesi ve akrabaları ile iyi geçinmelidir, 6)Kadının üzerine kuma getirmemelidir.³³⁷ Tusi ve Kınalızade, erkeklerin kadınlar karşısındaki haklarını da beş noktada özetlemektedir: 1)İffetli olmak, 2)Sahip olduklarına razı olmak, 3)Eşine karşı saygılı yabancılara karşı sakıngan ve ihtiyat üzere korkulu olmak, 4)İyi hanımlık yapmak ve eşinin sözünden çıkmamak, 5)Eğlence ve işrette, giyinme ve süslenmede mütevazı olup az isteklerde bulunmaktır. Bunların temelinde, sadakat, kanaatkârlık ve saygı gibi temel değerler bulunmaktadır.³³⁸

Tarhan’a göre evliliğin üç temel bağı olan sevgi, saygı ve güven, eşlerin duygularına göre şekillenir. Bu üç temel bağ, birbiriyle ilintilidir ve evliliği ayakta tutar.³³⁹ Tural’a göre ise, aile kurumu sağlam kurulmuş toplumlarda “sadakat, namus, iffet,

³³⁶ Canatan, “Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, s.203-204.

³³⁷ Tusi, a.g.e., s.201.

³³⁸ Tusi, a.g.e., s.203; Krş. Canatan, “Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerler”, s.275.

³³⁹ Tarhan, a.g.e., s.58.

dürüstlük, şefkat ve merhamet” başta olmak üzere, insanî yüce değerler daha kolay korunmakta ve canlılığını devam ettirmektedir.³⁴⁰

Belen (2014)’in yaptığı araştırmada, eşler arası iletişimi besleyen en önemli değerler “doğruluk” “yalan söylememe” “dürüstlük” “sevgi” “saygı” “güven” “din” olarak belirlenmiştir. Doğruluk, dürüstlük gibi değerleri sözlü ve eylemsel olarak yaşayan çiftlerin kendinden emin ve huzurlu oldukları görülmüştür. Araştırmada misafirperverlik, affetme, cömertlik gibi değerlerin katılımcılar tarafından ifade edilmemesi oldukça manidardır. Cevapların hepsi değerlendirildiğinde özellikle “edep, sabır, misafirperverlik ve cömertlik” katılımcılar tarafından zikredilmemesi kültürümüzün en önemli değerlerinin yavaş yavaş unutulmaya başladığı izleniminin oluşmasına sebep olmuştur.³⁴¹

“Dünya Değerler Araştırması”, sonuçlarına göre aileyi çok önemli bulan insanların dünyadaki genel ortalaması %90’a ulaşmaktadır. Nijerya, Bosna Hersek, Endonezya, Filipinler ve Makedonya aileyi önemli gören ülkeler arasında ilk beş sıradadır. Türkiye bu sıralamada sekizinci sıradadır. Çin, Litvanya, Estonya, Letonya ve Rusya ise en alt sıralarda yer almaktadır.³⁴²

“Türkiye’de Aile Değerleri” (2010) araştırmasının sonuçları da önem arz etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre öncelikle Türk toplumunda aile kurumu çok önemli görülmektedir. Araştırmaya katılanların %83,7’si “maddi ve manevi sorunlar olduğunda başvurulması gereken ilk yer ailedir” ifadesine katıldığını belirtmiştir. Benzer şekilde “ailemin iyiliği için her türlü sıkıntıya katlanabilirim” ifadesine %90,3 oranında katılım gözlenmiştir. Akrabalık ilişkiler ve çocuklar da aile değerleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Evlilik ve eşler arası ilişkilere yönelik de önemli bulgular vardır. Evliliğin temelini sadakat olduğuna inananların oranı %89’dur. Sadakati zedeleyici davranışlar hem erkek hem kadınlar için uygun görülmemektedir. Evlilikte öne çıkan bir diğer husus da, fedakârlıktır. Görüşülen kişilerin %91,6’sı, evlilikte eşlerin her türlü fedakârlığı yapması gerektiğini düşünmektedir. Boşanmaya yönelik bakış açısını ölçen “anlaşamayan

³⁴⁰ Sadık Tural, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, 4. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları,2000, s.83’den aktaran; Fatma Z. Belen, , “Eşlerarası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak-Haziran 2014, 8 (15) : 177-194, s.179.

³⁴¹ Belen, a.g.m., s.191.

³⁴² V.D. Inglehart, “Human Beliefs and Values”, *A Cross-Cultural Sourcebook Based on the 1999-2002 Values Surveys*, Singlo XXI Editores, Mexico 2004’den aktaran; Canatan, “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, s.198.

eşler boşanmaktan kaçınmamalıdır” ifadesine katılımcıların %60,6’sı katıldığını, %21,2’si katılmadığını, %18,2’si de kararsız olduğunu belirtmiştir. Aile ve din ilişkileri bağlamında da önemli sonuçlar elde edilmiştir. “aile dini ve manevi değerlerine bağlı olmalıdır” ifadesi, %87,1 oranında desteklenmektedir.³⁴³

Aile, toplumdaki eğitim ve kültürel kurumların en önemlisidir. Bu sebeple aile değerlerinin ortadan kalkması, toplumun esasının yıkımı -toplum kurumlarının da ortadan kalkması- anlamına gelmektedir. Aile konusu ile ilgilenen birçok sosyal bilimci, ailenin, içerisinde diğer toplumsal kurum ve bu kurumların fonksiyonlarının yer aldığı, tam anlamıyla küçük bir toplum olduğunu söylemektedir.³⁴⁴ Nitekim tarihsel olarak da tüm toplumsal kurumların oluşumundan önceye dayandığı için hepsinin çekirdeğini oluşturur diyebiliriz. Bu sebeple aile değerlerinin korunması, toplumların sağlıklı bir şekilde işleyişini devam ettirmesi için hayati öneme sahiptir. Aile değerlerinin ve ailenin ortadan kalkması, toplumun hem organik hem de ahlaki olarak çözülmesine zemin hazırlayacaktır.

Farklı araştırmacılar tarafından yapılan değerlendirmelerden hareketle aile hayatında etkili olan birçok değer olduğu görülmektedir. Ancak daha detaylı bilgi vermek açısından, insani ilişkilerde, aile hayatında ve özellikle eşler arası iletişimde oldukça büyük bir etkiye sahip olduğunu düşündüğümüz bazı değerler burada ele alıp kısaca incelenecektir.

1. Sevgi ve Saygı

İnsani ilişkiler bağlamında en temel değerlerden olan sevgi, evlilik ilişkisine her zaman olumlu yönde katkı sağlayacak güçlerden birisidir.³⁴⁵ Denebilir ki, toplumun temeli aile, ailenin temeli de sevgidir. Sevgi; sevdiğimiz şeyin büyümesi ve yaşaması için gösterdiğimiz etkin ilgidir. İlgî, sevginin bir unsuru olan sorumluluğu açığa çıkarır, yani diğer insanın gereksinimlerine verilen yanıttır. Sevgi, sadece hazza dayalı bir duygu değildir, bir düşünce, bir yargı, verilen bir sözdür.³⁴⁶ Sevgi, bir kadınla bir erkeği anne baba yapan ve bir arada tutan en yüce, en kutsal duygudur. İnsana kendi boyutlarından öte

³⁴³ Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, , 2010, s.302-304, http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/kutuphane_61_turkiyede_aile_degerleri.pdf.

³⁴⁴ Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., s.608.

³⁴⁵ Ürkmez, a.g.t., s.42.

³⁴⁶ Tutarel-Kışlak, a.g.m., s.38.

bir derinlik enginlik ve zenginlik kazandırır. İnsani özellikleri geliştirir, zira bütün insani özellik ve değerlerin sevgiden beslendiği söylenebilir.³⁴⁷

Sevgi, tutku ve aşkın birbirleri ile ilişkili kavramlar olmasına rağmen aynı şeyler olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Nitekim yoğun yaşanan duygulardan olan tutku ve aşk, her zaman sevgi değerini ve bu değer sonuçları merhamet, diğerkâmlık ve sorumluluk gibi diğere değerleri beraberinde getirmez. Çünkü tensel anlamda aşk, ömür boyu sürmesi mümkün olmayan geçici bir haldir, bir erdem değildir.³⁴⁸ Bu bağlamda evlilik için aşkın değil ama sevginin zorunlu olduğu söylenebilir. Hammude Abd El-Ati'ye göre günümüzde evlilikte aşkın olması gerektiği söylemi gençlerin zihnine öylesine yerleştirilmiştir ki, bunu zorunlu telakki etmektedirler.³⁴⁹ Bu da evlilikte sevginin yerine aşkın kıstas olarak alınmasını ve gerçek sevgiden yoksun olabilecek evliliklerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Yapılan araştırmalarda eşler arasında karşılıklı sevginin olmasının ve birbirlerine bağlılıklarının, evlilik doyumu üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir.³⁵⁰ Tarhan'a göre eşlerin birbirine duydukları sevgiyi canlı tutmaları, aynı zamanda nörolojik bir ihtiyaçtır. Beynin duyguları düzenleyen alanlarının sevgiye ihtiyacı vardır. Bu alanlar sevgiyle beslendiği için, sevgi olmadığı zaman beyinde bir boşluk hissi oluşur ve kişi sevilmediğini düşünür. Bu da kişinin depresif bir ruh haline girmesine ve farklı arayışlara yönelmesine sebep olur. Buna “evlilikte duygusal ihmal” denmektedir.³⁵¹

Genellikle sevgi değeri ile birlikte zikredilen ve evlilik hayatının mutluluğu için ilk aşamada gerekli olan değerlerden biri de saygıdır. Saygı, bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan özel bir tutumdur. Saygı duyulan şeye yüksek değer verilir, hürmet ve ihtiram gösterilir; onu rahatsız etmekten, incitmekten çekinilir; ona yakın durmaya çalışılır.³⁵²

Gerçek sevgide saygı muhakkak olmalı ve sevgi yoğunluğu eşleri birbirine karşı saygısız davranışlara itmemelidir. Nitekim sevgi, saygıdan bağımsız bir şey değil, tam

³⁴⁷ Vehbi Vakkasoğlu, *Ailede Sevgi İletişimi*, 36. Baskı, İstanbul, Nesil yay., 2012, s. 17.

³⁴⁸ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.25.

³⁴⁹ Hammude Abd El-Ati, *Nasıl Bir Aile: İslami Bakışın İmkânları*, (Çev. Mesut Kardeşhan), İstanbul, Pınar yay., 2000, s.114.

³⁵⁰ Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.26.

³⁵¹ Tarhan, a.g.e., s.63.

³⁵² Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.39.

tersine gerçek sevginin yansımasıdır. Vakkasoğlu, aile mutluluğunun sağlanması ve devamı için sevgi iletişimini ve yanı sıra bu iletişimin üç “s” si olarak belirttiği, saygı, sabır ve sadakatin de sevgi kadar önemli olduğunu söyler.³⁵³ Eşler arası saygı sınırının muhafaza edilmesi ve kendini koruyup güvence altında hissetme duygusu, ilişkinin kalitesini ve eşlerin mutluluğunu daha da artıracaktır.³⁵⁴

2. Güven ve Dürüstlük

İnsanlar arası ilişkilerde sevginin en önemli sonucu, güven duygusu oluşturmaktır. Güven, evliliğin sevgi ve saygı ile birlikte anılan üçüncü sacayağı olarak görülmektedir. Sevgi, eşler arasındaki güveni artırır, korkuyu azaltır. Korkunun azalması da insanın kendisini rahat hissetmesini sağlar. Sonuçta da eşler arasında dostluk duyguları ortaya çıkar.³⁵⁵

Güven, kavramı özünde bir beklenti ve inanç içermektedir. Bir kişinin, karşı tarafın adil, ahlaki kurallara uygun ve öngörülebilir biçimde davranacağına ilişkin inancı temsil eder.³⁵⁶ Kişilerarası ilişkilerde güven duygusu, genel olarak karşı taraf hakkındaki algılara, bilgilere, geçmiş yaşam deneyimlerine, duygulanımlara, saygıya, işbirliğine, iletişime, güven duyulan kişinin özelliklerine ve karşılıklı dayanışmaya bağlı olarak gelişir. Kazanılan, oluşturulan, sürdürülen, bazen yeniden yapılandırılan ve sürekli olarak sınanan bir yapıyı ifade eden güven duygusu insan ilişkilerinin dinamik bir özelliğidir.³⁵⁷

Günümüz evliliklerinde sıkça yaşanan ihanet ve aldatmalar, yıllar boyu oluşturulan güven duygusunu bir çırpıda yok edebilir. Çoğu evlilik bu sebeple biter. Bazen o güveni yeniden tesis etmek imkânsızdır, bazen de hata yapan tarafın samimi pişmanlığı ve eşinin güvenini yeniden inşa etme gayretiyle evlilik yeniden toparlanabilir.

Güvenle birebir ilişkili olan bir değer olarak dürüstlük, eşler arasında güvenin tesis edilmesi için olmazsa olmaz bir kriterdir. Evlilik hayatının uyum ve mutluluğu, düzgün bir iletişim kurabilmekten geçmektedir. Düzgün bir iletişim ise ancak birbirlerine karşı dürüst olan çiftlerin arasında tam anlamıyla sağlanabilir. Yalan, hayattaki tüm insani ilişkileri

³⁵³ Vakkasoğlu, a.g.e., s. 94-95.

³⁵⁴ Solmuş, a.g.e., s.33.

³⁵⁵ Tarhan, a.g.e., s.56.

³⁵⁶ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.209.

³⁵⁷ Solmuş, a.g.e., s.17-18.

zedelediği gibi, evlilikte eşler arasındaki ilişkinin temel dinamikleri olan saygı, sevgi ve güveni de zedeleyerek evlilik hayatını derinden sarsmaktadır.

3. İffet ve Sadakat

İffet kavram olarak, cinsel dürtülerini kontrol etmek, namuslu olmak, nezih ve temiz olmak, saf ve lekesiz olmak, ılımlı ve alçak gönüllü olmak gibi anlamlara gelir.³⁵⁸ Daha dar anlamda iffet, ahlâk kurallarının kınadığı her türlü cinsel zevkten uzak durmaktır. Karı koca arasında, evlilik kurumu çerçevesinde normal cinsel ilişkiler kurmak ise iffetlilik kabul edilir.³⁵⁹

Namuslu ve iffetli olmak bizatihi bir değerdir. Aile temelde bir iman ve namus temeli üzerine kurulur. Namus değerinin yıpratıldığı bir iklim zemininde hem evlenme iradeleri olması gerekenin çok altlarında kalmaya başlar hem de mevcut sarsıntı ve yıkılmalarla karşı karşıya gelir.³⁶⁰

İffet erdemi ile ilişkili olan ve evlilik hayatının vazgeçilmez özelliklerinden olması gereken bir erdem de, sadakattir. Sadakat, hem fiziksel hem de ruhen eşine bağlılıktır. Sadakatin olmadığı yerde aldatma vardır. Sadakat, evliliğin temel şartlarından olup zedelenmesi kolay, tamiri ise çok zor bir durumdur.³⁶¹ Evlilik ilişkilerinde yaşanan aldatma, evlilik birliği ve bütünlüğü için hem sosyal hem de psikolojik yönden tehdit oluşturan ciddi bir problemdir. Aldatma, eşler arasındaki anlaşma ve güvenin, başka bir bireyin duygusal, cinsel ya da romantik biçimde ilişkiye dâhil olması ile bozulması olarak tanımlanabilir.³⁶²

Sadakatsizlik/ihanet, evlilik ilişkilerinde yaygın bir konudur, hem ilişkiye hem de çiftlere ciddi zararlar vermektedir. Sadakatsizlik, birçok romantik ilişkinin beklenen roller ve kurallarına yönelik alçakça bir ihlale karşılık gelmektedir ve ortaya çıktığında önemli yaralanmalar meydana gelir. Bu davranışın vehameti ise, devam eden bir evlilik ilişkisinde veya romantik ilişkide ortaya çıkması sebebiyledir. Yapılan araştırmalara göre, evlilik dışı ihanet ilişkileri, cinsel yolla enfeksiyon kapma sebebiyle fiziksel hastalıkların bulaşma

³⁵⁸ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.93.

³⁵⁹ Kasapoğlu, “İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumu”, s.151.

³⁶⁰ Yeniçeri, a.g.e., s.46.

³⁶¹ Vakkasoğlu, a.g.e., s.106-107.

³⁶² D. Kantarcı, G. Şendil, “Bağlanma ve Aldatma”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş 2. baskı, İstanbul, Sistem yay. 2012, s.284-285.

riskini artır ve halk sağlığını ilgilendiren birçok sebeple ilişkili olma potansiyeline sahiptir.³⁶³

Modern dönemde cinsel mutluluğu hayatın merkezine koyan anlayışlar, bireyi cinsel mutluluğu sınırsız yaşamaya teşvik ederken, özellikle de erkekleri bu konuda kontrolsüz davranmaya itmektedir.³⁶⁴ Bauman'a göre cinsellikle aile arasında bir boşanma yaşanmakta, yani cinsellik artık aile dışında yaşanan bir deneyim olarak görülmektedir.³⁶⁵ Günümüzde cinsel aldatma, çoğu toplum için sosyal bir sorun haline gelmiştir ve tarihin hiçbir döneminde eşlerin birbirini aldatması, modern dünyadaki kadar yaygın olmamıştır. Örneğin Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre evli kadınların %25'i en az bir kere, evli erkeklerin de %70'i en az bir kere eşlerini aldatmışlardır.³⁶⁶

Toplumdaki ahlaki değerler azaldıkça, rastgele evlilik dışı cinsel yaşamlar da yaygınlaşmıştır. Her iki ebeveynin ocuk yetiştirmede vermeye çalıştıkları aile değerleri yavaş yavaş yok olurken, kürtaj, gayrimeşru çocuklar, fuhuş, sadakatsizlik ve evlilik dışı ilişkiler artmaya başlar. Bunların hepsi, aile bütünlüğünü bozarken, aileyi boşanmaya iten sebepler olarak işlev görmektedir.³⁶⁷

4. Hoşgörü, Anlayış ve Empati

Aile hayatının huzuru için gerekli bir ahlaki değer olarak hoşgörü, bir konuda kolaylık ve yumuşaklılıkla muamele edip anlayış göstermek, şiddet, zorluk, sertlik ve kabalıktan sakınmak manalarında kullanılmaktadır.³⁶⁸

Aile içindeki ilişkilerin temelini, ana ve babanın birbirine karşı tutumu oluşturur. Onların sevgi, hoşgörü ve anlayışla sürdürdükleri karı koca ilişkisi, evin genel havasını belirler. Uyumlu ve sıcak ilişkiler ana ve babadan çocuklara doğru yayılır. Gergin ve srtşmeli bir karı koca ilişkisi ise, çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratır.³⁶⁹

³⁶³ F. D. Fincham, N. M, Lambert, S. R. H. Beach "Faith and Unfaithfulness: Can Praying for Your Partner Reduce Infidelity?", *Journal of Personality and Social Psychology*, 2010, v.99, n.4, 649-659, s.651.

³⁶⁴ Tarhan, a.g.e., s.95.

³⁶⁵ Bkz. şişman, a.g.m., s.597.

³⁶⁶ Bkz. Tarhan, a.g.e., s.93.

³⁶⁷ Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.213; Hosseinkhanzadeh, Niyazi, a.g.m., s.506.

³⁶⁸ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.93.

³⁶⁹ Hökelekli, *ocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s.183.

İyi evlilik ilişkileri kurabilen eşlerin karşılıklı konuşabilmeleri ve birçok konu hakkında fikir alış verişinde bulunabilmeleri beklenir. Aralarındaki yakınlık, bağlılık ve anlayış bu tür iletişimle büyür ve gelişir. Ama her ailede tartışmaktan kaçınılması gereken belirli konular vardır. Erkeğin ve kadının annesi, babası ve kardeşleri aleyhinde ya da onları eleştirmek amacıyla yapılan konuşmalar gibi her iki eşin önceki sevgilileri veya eşleri hakkındaki konuşmalar bunlara örnek gösterilebilir.³⁷⁰ Gerginliklerin olmaması, hoşgörü ortamının devam etmesi için bunlara dikkat etmek gerekir.

Eşler arasındaki olumlu iletişimin kurulmasında en önemli etkenlerden biri, eşinin hali ile hâllenmek, şimdiki anlamı ile empati ile yaklaşarak onu anlamak ve yardımcı olmaya çalışmaktır.³⁷¹ Ben-merkezcilik ve empatik anlayış birbiriyle bağdaşmaz. Empati kurabilmek için ön şartın, ben-merkezcilikten kurtulmak olduğu söylenilebilir.³⁷² Empati, bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde ve hayatın her alanında sağlıklı iletişim kurabilmeleri için gerekli bir unsurdur.³⁷³ Bu özellikleri ile de empatinin, hoşgörü ve anlayışlı tutum ve davranışların temelini oluşturduğu söylenebilir.

Eşlerin uyumlu bir evlilik yaşantısına sahip olmaları için duygularını paylaşmaları, empatik anlayış sergilemeleri, bireysel farkları kabul etmeleri, ilgi ve sevgi duygusunu birbirlerine iletebilmeleri gerekmektedir. Empatik anlayış eksikliği evlilikte sorun yaratma potansiyeli olan belli başlı alanlardan biridir.³⁷⁴ Empati ile evlilik uyumuna ilişkin çeşitli çalışmalar, empatinin evlilik uyumunun önemli belirleyicilerinden bir diğeri olduğunu göstermektedir. Hem kadınlar hem erkekler için karşısındakinin bakış açısını anlamanın ve ona göre davranmanın, evlilik uyumlarını belirlemede önemli bir etmen olduğu düşünülmektedir.³⁷⁵

5. Yardımlaşma/Dayanışma ve Paylaşma

Sağlıklı bir evlilik ilişkisinde ilişkinin sağlam temeller üzerine bina edilmesinin birkaç önemli ögesinden biri de, anlama çabası, uzlaşma, iş birliği, yardımlaşma ve

³⁷⁰ Bilen, a.g.e., s.133.

³⁷¹ Vakkasoğlu, a.g.e., s. 158.

³⁷² Gaye Atilla, *Erillik/Dişillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007, s.76.

³⁷³ Ayten, a.g.e., s.79.

³⁷⁴ Tutarel-Kışlak, Göztepe, a.g.m., s.28.

³⁷⁵ Şennur Tutarel-Kışlak, F. Çabukça, "Empati Ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu İle İlişkisi", *Aile ve Toplum*, 2002, 2(5), 35-42.

paylaşımlardır.³⁷⁶ Aynı ev içinde birlikte yaşayan, aynı hayatı güzellikleri ve zorlukları ile birlikte paylaşan eşlerin, birbirinin yardım ve desteğine ihtiyaç duyması çok olağandır. Eşler arasındaki karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma duygusunun ve davranışının gelişmiş olması, evlilik uyumu ve evlilikteki mutluluğu artırıcı bir etken olarak işlev görecektir. Nitekim yardımsever bir eş ile uyum sağlamak da daha kolaydır. Bir insanın sosyal duygusunu ortaya koyan en iyi ölçüt, o insanın başkalarına yardım etmeye hazırlıklı olup olmadığıdır.³⁷⁷ Sosyal duygunun gelişmiş olması da evlilik yaşantısını ve evlilikteki sağlıklı iletişimi kolaylaştıran bir etkidir.

Evli bireyler arasındaki etkileşim, iletişim kalitesi ve ortak paylaşımlar, evlilik doyumunu etkileyebilmektedir.³⁷⁸ Dayanışma, evlilik hayatının düzenli ve uyumlu yürütmesini sağlayacak önemli öğelerden birisidir. Evlilikte amaç, eğer bir hayatın beraberce mutlu ve uyum içinde yaşanması ise, mümkün olan en çok şeyin birlikte yapılması, bu amacı gerçekleştirmeye imkân sağlar.³⁷⁹ Yapılan bir araştırmada, eşler arasında duygu ve düşüncelerin paylaşılma derecesi arttıkça hem kadın hem de erkeklerin evlilik uyum puan ortalamaları artmaktadır. Eşlerin yaşamlarında yer alan değerlerin önceliklerinin eşleriyle benzerlik derecesi arttıkça da evlilik uyum puan ortalamalarının arttığı görülmüştür.³⁸⁰

Yardımlaşma, dayanışma ve ortak paylaşımların yokluğu veya azalması ise, müşterek bir ilişki olan evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için bir tehdit oluşturmaktadır. Yardımlaşma ve dayanışmanın azalması, bireyselliğin daha yaygın olarak geliştiği, aile bağlarının zayıf olduğu kent ailesinin önemli görünümündendir.³⁸¹ Aile bağlarının kuvvetlenmesi ve evlilik ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devamı için, öncelikle eşler arası ve devamında diğer aile üyeleri ve hatta yakın akrabalarla yardımlaşma, dayanışma ve ortak paylaşımların artırılması gerekmektedir.

³⁷⁶ Şahin, a.g.e., s.178.

³⁷⁷ İbrahimoglu, a.g.e., s.35.

³⁷⁸ Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", s.26.

³⁷⁹ Baltaş, Baltaş, a.g.e., s.107.

³⁸⁰ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.24.

³⁸¹ Ergün Yıldırım, "Toplumsal Değişme Sürecinde Aile", *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, s.131.

6. Affedicilik

Affetme, "kişinin kendisine yönelik kusur işleyen ve onu inciten birine karşı, onun hak etmediği merhamet ve sevgiyi göstererek, gücenme, darılma, öç alma gibi olumsuz davranma hakkından vazgeçme isteği" olarak tanımlanmıştır.³⁸² Affetme ile ilgili dört aşamadan bahsedilmektedir; ilki incinme, ikincisi nefret etme, üçüncüsü iyileşme ve dördüncüsü de ilişkiyi devam ettirmez. İlişkinin devam edebilmesi için karşı tarafın da buna isekli olması gerekir, diğer türlü affetme süreci iyileşme aşamasında tek taraflı olarak gerçekleştirilmiş olur.³⁸³ Affetme, sadece öfke ve intikam gibi olumsuz duygulardan vazgeçme değildir. Bu olumsuz duygulardan vazgeçmenin yanı sıra affetme sürecinin tamamlanması için suçluya karşı olumlu duyguların beslenmesi ve ilişkilerin düzelebileceğine dair bir ümidin olması ve canlı tutulması da gereklidir.³⁸⁴

Affedici olma, evliliklerde önemli bir unsurdur, çünkü sıklıkla kişiler eşlerini incitir, affetmenin olmadığı ilişkilerde olumsuz iletişim meydana gelir, psikolojik şiddet ve kötü davranışlar (küfür, taciz, dayak gibi) artar ve ilişkinin pozitif boyutları manevi olarak zarar görür. Hakarete uğrayan, aldatılan ve saldırgan davranışlara maruz kalan bireyler kaçınma ve intikam davranışları göstermektedirler.³⁸⁵ Bu sebeple evlilikte çatışma ortaya çıktığında affedici olma, öfke ve intikam döngüsünü kırmakta ve bunun yerine güven ve ilişki için umut oluşturmaktadır denilebilir. Ayrıca affetme, evliliğin uzun süreli olmasına (longevity) olumlu katkıda bulunmakta ve evlilikteki olumsuz döngünün kırılmasına yardımcı olduğu için evlilikteki sorunların çözümünde bir müdahale yöntemi olarak kullanılmaktadır.³⁸⁶

Orathinkal ve Vansteenwegen (2006), affetme ve evlilik doyumunun evliliğin devamı üzerindeki etkisini incelenmiştir. Belçika'nın Flanders bölgesinde yaşayan ilk evliliği ve ilk evliliği olmayan 787 katılımcı ile yapılan araştırma şunları ortaya koymuştur. Affedicilik, ilk evliliği olan ve ilk evliliği olmayanlarda kısmen değişmektedir. İlk evliliği olanlarda affedicilik oranı, ikinci evliliği olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. İlk

³⁸² Ali Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (2009/2), 111-128, s.113.

³⁸³ Lewis B. Smedes, *Bağışlayın ve Unutun: Haketmediğiniz Yaraları İyileştirmenin Yolları*, (çev. Gülder Tümer), Ankara, Hyb yay., 1998, s.2.

³⁸⁴ Ayten, a.g.m., s.114.

³⁸⁵ F.D. Fincham, S.H.R. Beach, "Forgiveness in Marriage: Implications for Psychological Aggression and Constructive Communication", *Personal Relationship*, 2002, 9; 239-251'den aktaran; Atçeken, a.g.t., s.12.

³⁸⁶ Taysi, a.g.m., s. 41.

evliliği olan ve olmaylar arasında evlilik doyumu açısından da fark bulunmuştur. Evlilik doyumu ikinci evliliği olanlarda daha yüksek bulunurken genel uyum problemi de daha düşük bulunmuştur. Son olarak affedicilik ve genel uyum problemi arasında negatif, evlilik doyumu arasında da pozitif ilişki tespit edilmiştir.³⁸⁷

7. Diğerkâmlık ve Fedakârlık

Diğerkâmlık, bir başka ifadeyle özgecilik, sosyal ortamda kendisini gösteren ve etkileşimsel yönü de olan bir değer olduğu gibi, evlilik hayatında eşler arası ilişkide de önemli bir değer olarak göze çarpmaktadır.

Diğerkâmlık, başkasının iyiliğini isteme, başkasına faydalı olma eğilimini ifade eden bir ahlaki özellik,³⁸⁸ aynı zamanda insanoğlunun bir başkasına yardım etmesi için ortaya çıkan özel bir motivasyon şeklidir.³⁸⁹ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere diğerkâmlık, fedakârlıkla ilgili bir değerdir. Daha geniş bir ifade ile tanımlayacak olursak diğerkâmlık, bir kimsenin kendisi ihtiyaç içinde bulursa dahi, sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkalarını yararına fedakârlıkta bulunması demektir.³⁹⁰

Diğerkâmlığın zıttı olan egoizm/bencillik, insanın yalnız kendisiyle ilgilenmesi, ilişkide bulunduğu herkesi ve her şeyi kendi yararına kullanma isteği anlamına gelmekte, ahlak sistemlerinde ve insan davranışlarında ciddi bir kusur olarak kabul edilmektedir. Bencillik, hemen her konuda ve alanda yardımlaşmaya, dayanışmaya ve işbirliğine engel olmaktadır. Kibir, cimrilik, kin gütme, aşırı hırs, açgözlülük, tamahkârlık gibi bazı kötü huylar da, bencillik duygusundan kaynaklanabilmektedir.³⁹¹

İki farklı karakterdeki insanın bir arada yaşaması anlamında ele alındığında evlilik hayatı için fedakârlık yapmanın ne derece önemli olduğu anlaşılacaktır. Hemen her insanın hayatında fedakârlık yapmak durumunda hatta zorunda kaldığı anlar olabilir. Fedakârlık,

³⁸⁷ Orathinkal, Vansteenwegen, “The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability”, s.251-260.

³⁸⁸ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.243.

³⁸⁹ C.D. Batson, vd., “Empathy and Altruism”, *Handbook of Positive Psychology*, (ed.) C.R. Snyder, Shane J. Lopez, Oxford University Press, 2002, s.485.

³⁹⁰ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.243.

³⁹¹ Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsâr (Diğerkâmlık) Kavramına Verdiği Önem”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 7/2006, sayı: 17, .s.31.

yapıldığında insana huzur veren bir olgudur.³⁹² Tarhan'a göre fedakârlık, sevginin bir göstergesidir. İnsan sevdiği için kendi rahatından, zevkenden, eğlencesinden vs. fedakârlık yapabilir.³⁹³ Halk arasında evlilikle ilgili yaygın bir inanç vardır, “evlilik uzlaşmadır” denilir. Ancak herhangi bir tutum veya zevk konusunda iki ayrı uçta olan karı kocanın orta noktada buluşması zordur. Bu durumda fedakârlıklar ortaya çıkmaktadır.³⁹⁴

Fedakârlıkların olmadığı bir evlilik hayatı yoktur. Her evlilikte az veya çok fedakârlığın olması, o evliliğin devamı ve eşlerin mutluluğu için önem arz etmektedir. Bencil olmamayı göstermenin, evlilik çatışmalarında uzlaşmaya varmanın yollarından biri fedakârlıktır. Bozulan karı-koca ilişkilerinde, eşlerden birinin olumlu davranışı, diğerinin isteklerini karşılamak uğruna kendi isteklerinden ödün vermesi, ilişkilerin düzeltilmesinde olumlu sonuçlar verir.³⁹⁵

Tabii ki burada önemli bir nokta, fedakârlığın hep tek taraftan beklenmemesi, ya da kişinin gücünün üstünde bir fedakârlığın karşı tarafa dayatılmamasıdır. Ölçsüz yapılan fedakârlık da, aile hayatı ve eşler arası ilişkide, sağlıklı ve kalıcı bir iletişimi engellemektedir. Kendi arzularını daima bastırarak, sürekli başkalarını veya eşini önde tutan, hep uyan, adeta kendi varlığını yok sayan bir yaklaşım ile kalıcı iletişim kurulamaz. Çünkü insanın gücü ve fedakârlığı sınırlıdır. Bu sebeple kişiler karşı taraftan da aşırı fedakârlıklar beklememelidir. Kurulan bu sağlıksız ilişki biçimi beklenmedik bir anda kopabilir, öfke patlamalarına ve hatta boşanmalara yok açabilir.³⁹⁶ Bu noktada eşlerin her ikisinin de evlenmeden evvel genel anlamda yaşam tarzları konusunda birbirini iyi tanıması ve evlilik yaşamında karşı tarafı olduğu gibi kabullenerek anlayışlı ve hoşgörülü olması, yaşanan çatışmaların azalmasını sağlayabilir.

8. Şefkat ve Merhamet

Aile hayatının önemli erdemlerinden biri de, olumlu ilişkiler kurulmasını sağlayan bir motiv olan şefkat ve merhamet değerleridir. Şefkat, çevresindeki insanları kabullenme, onlarla yakından ilgilenme, onlara sevecenlik ve sempati ile yönelme, başkasını koruma ve

³⁹² Yaşar Yiğit, *En Güzel Örnekten Rahmet Damlaları*, 3. Baskı, Ankara, DİB yay., 2010, s.52.

³⁹³ Tarhan, a.g.e., s.68.

³⁹⁴ Baltaş, Baltaş, a.g.e., s.107-108.

³⁹⁵ Kasapoğlu, “Kur'an'da Evlilik Terapisi: Günümüz Psikolojisinin Verileri ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese”, s.48.

³⁹⁶ Vakkasoğlu, a.g.e., s. 63.

himaye altında bulundurmaz. ³⁹⁷ Yüksek dereceli şefkat olarak da tanımlanan merhamet ise, başkasının güçsüzlük, sıkıntı ve derdine ilgi duyma, onun durumuna acıma ve şefkat gösterme, onunla birlikte ızdırıp çekmedir. Merhamet iki kişi arasında yakınlaşma ve sempatiye yol açmaktadır. Bu da bir başkası ile birlikte hissetmek ya da duymaktır. ³⁹⁸

Evlilik yaşamında eşlerin birbirini şefkatli ve merhametli olarak algılaması, evlilik doyumları için oldukça önemlidir. Fincham ve Bradbury (1993)'nin yaptığı boyamsal bir araştırmada 130 çift bir yıl arayla iki kez incelenmiştir. Eşinin olumsuz davranışları ile ilgili “merhametsiz” yüklemelere sahip olan eşlerin, bir yıl sonra evlilik doyumları daha da düşük çıkmıştır. ³⁹⁹ Bu da göstermektedir ki, eşinden merhametsiz tavır ve davranışlar gören eşin evlilik doyumunu düşmekte ve aile mutsuzluklar başlamaktadır. Bu da, her iki eşin de karşılıklı olarak gösterdiği merhamet ve davranışlara yansıtılan bu değer, evlilik yaşamının devamı ve mutluluğu için gerekliliğini ortaya koymaktadır.

9. Sabır ve Şükür

İnsan hayatı her zaman kendi istediği doğrultusunda devam etmez. Yaşam içerisinde, hastalık, yakın ölümü, kaza vb. gibi başımıza gelen bir takım olumsuz olaylara dayanmamız, ya da anlaşılmadığımızı ya da zarar gördüğümüzü hissettiğimiz bir takım insanlarla ilişkimizde öfke duygularımıza yenilmememiz gerekmektedir. Tüm bu ve benzeri durumlar karşısında sakin, soğukkanlı ve dirençli olmak için ihtiyacımız olan değer, sabır erdemidir.

Sabır, her türlü zorluk, tehdit ve kayıp karşısında gönüllü bir şekilde dayanma, direnme, göğüs germe ve sonucu bekleme eğilimi olmakla birlikte duygusal, bilişsel, davranışsal boyutlarıyla yaşanan çözümleyici psikolojik bir süreç olarak tanımlanabilir. Bireyin hayatı anlamlandırmasından başlayarak ömrünün sonuna kadar sürecek yaşamsal mücadelesinde ona güç veren, denge ve uyum arayışında destek sağlayan sabır, onu başarıya götüren ve ardından mutluluk hedefine ulaşmasına aracılık eden psikolojik bir olgudur. ⁴⁰⁰ Sabır insanda otomatik olarak ortaya çıkan bir durum değil, çaba ile elde edilen

³⁹⁷ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.199.

³⁹⁸ Hökelekli, a.e., s.117.

³⁹⁹ Fincham, Bradbury, a.g.m., 442-452.

⁴⁰⁰ M. Doğan, Ç. Gülmez, “Sabır Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 42, Erzurum 2014 ss.263-279, s.264.

bir erdemdir. Sabır yaşadığımız sorunu önce kabul etme ve sonra çözüm yolunda çaba sarfetmedir.⁴⁰¹

Evlilik ilişkilerinde sabır önemli bir tutum olarak değerlendirilebilir. Nitekim evlilik hayatı, güzel anları olduğu kadar zorlukları da içinde barındıran bir yaşantıdır. Bu bağlamda sabır bir başa çıkma yöntemidir. Zorluklar ve anlaşmazlıklar karşısında eşlerin birbirlerine karşı düşmanlık duyguları beslememesi için, mevcut olumsuz durumlara karşı sabırlı olunması ve öfkenin kontrol edilmesi gerekir.

Sevgiyi ifade etmenin yollarından biri de yapılanları takdir etmektir/minnettarlık. Takdir ve iltifat, herkesin anladığı ve hoşlandığı bir dildir. Bu sebeple eşler arasında karşılıklı takdir ve minnettarlık duyguları geliştirilmeli ve sözcüklerle ifade edilmelidir.⁴⁰² Minnettarlık kavramı ile birbirinin yerine kullanılabilen ancak minnettarlıktan daha kapsamlı bir kavram olan şükür ise, insanın hayat şartları içerisinde diğer insanlarla ilişki içinde olmasını sağlayan, hayatın en önemli boyutlarından biridir.⁴⁰³ Şükretmek, minnettarlığa göre daha somut yarar sağlayan ya da daha soyut olarak görülen bir tavır ve davranış karşısında kişinin duyduğu sevinç ve minnettarlığı da içine alan daha geniş bir kavramdır.⁴⁰⁴ Aile içinde sevgi ifadesi olarak kullanılan şükür kelimelerinin, aile üyelerinin birbirleri hakkında daha olumlu düşüncelere sahip olmasını sağlayarak ailevi bağları kuvvetlendirdiği söylenebilir.

10. Sorumluluk

Sorumluluk, kişinin kendisine verilen ya da üzerine aldığı işin sonuçlarını üstlenme, bir işi istenen nitelik ve nicelikte yapma olarak tanımlanabilir. Daha kapsamlı bir tanıma göre ise sorumluluk, kişinin kendisine ve başkalarına özen ve bakım göstermesini, yükümlülüklerini yerine getirmesini, toplumsal sürece katılmasını, acıları dindirmeye çalışmasını ve daha iyi bir dünya için çaba harcamasını içeren bir erdemdir.⁴⁰⁵

Her bireyin hayatında belli sorumluluk alanları ve yerine getirmesi gereken ödevler vardır. Evlilik yaşamı da, eşlerin farklı görev ve sorumluluklarının olduğu, yapıp ettikleri ile birbirlerini tamamladıkları ve mutlu bir birliktelik için çabaladıkları bir yaşantıdır. Bu

⁴⁰¹ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.199.

⁴⁰² Vakkasoğlu, a.g.e., s. 153.

⁴⁰³ Gülüşan Göcen, *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*, İstanbul, DEM yay., 2014, s.37.

⁴⁰⁴ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.143.

⁴⁰⁵ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.57.

sebeple eşlerin sorumluluk duygusunun gelişmiş olması ve kendi sorumluluklarını yerine getirecek tutum ve davranışlarda bulunmalarını oldukça önemlidir. Evlilikte her iki taraf için de gerçek bir huzur ve rahatlık vardır. Fakat rahatlığın anlamı, zevk ve heveslere dalıp kendisine tabi olanlardan kaçma, sosyal yükümlülüklerden uzaklaşma değildir.⁴⁰⁶ Hiç kimse sorumsuz ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir eşle evli kalmak istemez. Evli kalmak için farklı sebepler varsa da bu evlilik, mutlu bir aile hayatının özelliklerinden uzak olacaktır.

III. DİN, AİLE VE DEĞERLER

Birçok araştırmacı tarafından iyi olma halinin en iyi belirteçlerinden biri olarak görülen dini bağlılık,⁴⁰⁷ birey hayatının yalnızca bir bölümü ile ilgili bir durum olmayıp hayatının tamamını kuşatan bir nitelik arz etmektedir. Tarih boyunca insanlığın genel bir yönelimi olan bir dine inanma, insan yaşamın genel anlam ve amacını teşkil ederek, merkezi bir konumda yer almıştır.

İnsan hayatına evrensel bir anlam şeması sunarak, hayatının tüm alanlarına etki eden dinler, insani ilişkileri düzenlemede de önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Aile hayatı ve eşler arasındaki iletişimin ise, yakın beşeri ilişkilerin önemli bir boyutunu temsil ettiği aşikârdır. İnsan ötesine ait değer sistemi ile din, bireysel ilişkilere ilave olarak başta aile olmak üzere insan hayatı ile ilgili tüm kurumsal ilişkiler için de önemli bir referans kaynağıdır.⁴⁰⁸ Din, aile hayatı için, eşlerin birbirleri ile iletişimi, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi, zaman ve paranın nasıl tahsis edileceği, sosyal ilişkilerin geliştirilmesi ve hatta ikamet edilecek yerin belirlenmesine kadar etki eden bir yapıya sahiptir.⁴⁰⁹ Ayrıca dinin ailedeki ilişki tarzlarını ve ebeveyn tutumlarını etkilediği gibi, aile yapısı da dini tutumları etkilemektedir.⁴¹⁰ Bir başka ifade ile aile, dinin yaşandığı en başat kurum olma özelliğine de sahiptir.⁴¹¹

⁴⁰⁶ Ebu Zehra, a.g.e., s.106.

⁴⁰⁷ J.S. Levin, R.J. Taylor, "Panel Analyses of Religious Involvement and Well-Being in African Americans: Contemporaneous vs. Longitudinal Effects", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1998, vol.37, n.4, s.696.

⁴⁰⁸ Bahadır, a.g.e., s.57

⁴⁰⁹ Waite, Lehrer, a.g.m., s. 264

⁴¹⁰ Nurten Kınter, "İlgili-Seven Anne-Baba Tutumları İle Din ve Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Haziran 2015, Cilt: 18, Sayı: 46, ss. 9- 44, s.10

⁴¹¹ Tekin, a.g.m., s.237-238

Dinler, olumlu bir aile yaşantısı için gerekli aile içi tutum ve davranışları belirleyen bir inanç sistemi sağlayarak yol gösterici bir misyon yüklenirler. Ayrıca dinler evliliğin önemini vurgulayarak, çiftler ve diğer aile fertleri arasındaki ilişkileri düzenleyerek aile bağlılığını artırır.⁴¹² Yapılan bir araştırmada da, bireylerin yüksek iletişim becerileri ile dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.⁴¹³

Araştırmacılar, din evlilik ilişkisine dair farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bahadır (2012)'a göre, dinin aile içi ilişkilere yönelik olumlu fonksiyonu, temelde üç boyutta ele alınabilir. Birinci boyutta din, tek tek aile üyelerinin hayatlarını anlamlandırma ve düzene kavuşturmada olumlu bir fonksiyon icra eder. İkinci boyutta bu fonksiyon, eşler arası ilişkiler düzeyinde gerçekleşirken, üçüncü boyutta ortak yaşama bağlı anne-baba-çocuk ilişki ve etkileşimi düzeyinde açığa çıkar.⁴¹⁴ Russell'e göre ise evlilik töreleri üç unsurun karışımından meydana gelmiştir. Bunlar sırasıyla içgüdüsel, ekonomik ve dinsel unsurlardır. Ancak bunların kesin olarak birbirinden ayrılmadığını söyler. Ona göre dinsel bir kaynağı olan faydalı bir töre, dinsel temeli sarsıldıktan sonra bile yaşamaya devam edebilir.⁴¹⁵

Dinin aile hayatındaki önemine dair Waite ve Lehrer (2003)'in analizlerine göre de, dindar bir toplum olan Amerika'nın çoğunluğu Tanrıya inandıklarını veya en azından dinin hayatlarında önemli bir yeri olduğunu söylemektedirler. Aynı zamanda yetişkin Amerikalıların çoğu evlidir ve çocukların üçte ikisi anne babaları ile birlikte bir aile ortamında yaşar, evlilik ve mutlu aile hayatı da genç yetişkinler için evrensel amaçlar arasında yer almaktadır.⁴¹⁶

Dinin önemli bir özelliğinin de onun "mutlak bağlılık hissi" şeklinde tezahür etmesi olduğu söylenebilir.⁴¹⁷ Bir başka ifade ile dini inançlar, insandaki bağlanma ihtiyacını karşılamaktadır.⁴¹⁸ Bu bağlılık ise bireyi olumsuz duygulardan koruyarak ruhsal dengeyi

⁴¹² Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.214

⁴¹³ M.S. Hossein, M. Z. Siddique, "Does Religiosity Help Muslims Adjust to Death?: A Reseach Note.", *Omega (Westport)*, 2008, 57, 113-119'dan aktaran; Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.214

⁴¹⁴ Bahadır, a.g.e., s.104

⁴¹⁵ Russell, a.g.e., s.13

⁴¹⁶ Waite, Lehrer, a.g.m., s. 255.

⁴¹⁷ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, (çev. Bilal Sambur), Ankara, Elis yay., 2004, s.23.

⁴¹⁸ Meadow, Kahoe, a.g.e., s.188.

muhafaza etmeye yardımcı olan olumlu duyguların ortaya çıkmasını sağlamaktadır.⁴¹⁹ Bağlılık duygusu, evlilik hayatı için de oldukça önemlidir. Bağlılığın olmadığı bir evlilik düşünülemediği gibi bağlılığın zayıfladığı yerde de evlilikte mutsuzluk, doyumsuzluk duyguları ortaya çıkmaktadır. Larson (1989), yapmış olduğu değerlendirmesinde, dini bağlılığın evliliğe bağlılığı da artırdığı sonucuna varmıştır.⁴²⁰ Bu bağlamda dinlerin evlilik hayatına etkileri bakımından, bağlanma duygusunu güçlendirmesinin önemli olduğu söylenebilir.

Din ve evlilik ilişkisinde Mahoney ve Tarakeshwar (2005)'a göre, dinin iki mesajı arasında ayırım yapılması önemlidir. İlki, dindar ve seküler dünya görüşlerinin her ikisi tarafından da savunulabilen bağlılık ya da affetme gibi yapıları içermektedir. İkincisi ise, kutsal alana ilişkin algılamaları doğrudan değerlendiren ve evliliğin ya da ebeveynliğin kutsanması gibi doğrudan dini dünya görüşüne özgü olan yapıları kapsamaktadır.⁴²¹ Bu durumda, dindar olmayan çiftlerde de evlilik ilişkisinin sağlıklı bir şekilde yürütmesine yardımcı olan değerlerin, evlilik mutluluğuna götürebileceği söylenebilir. Ancak dinin bu değerleri teşvik etmesi, güçlendirmesi ve evlilik hayatına dair seküler olmayan argümanlar sunması ile evlilik mutluluğuna katkıda bulunduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Bütün bunlarla birlikte din, insanların, dini açıdan anlamlı olan gündelik hayata ilişkin algılarına ilham kaynağı olmaktadır. Dinler, Tanrı ve diğer doğüstü varlıklar konusundaki görüşleri açısından farklılaşsa da, bütün dinler, dini ritüeller, mitler ve inanç sistemleri ile, pekiştirilen aile ilişkileri konusunda aile bireylerine rehberlik etmektedir. Dinin sosyal ilişkiler için de önemli etkileri vardır. Örneğin, insanlar diğer aile üyelerine nasıl davranacakları konusunda dini bir rehber olarak kullanabilirler. Ailedeki bireyler birlikte dini faaliyetlere katılabilirler. Nitekim tüm aile sistemleri de, dinin aile içerisinde bağlanılmasını istediği değerlerin pekiştirilmesini istemektedir.⁴²²

Clark (1998) çeşitli çalışmalara dayanarak yapmış olduğu tespitler, din-değerler ve evlilik ilişkisine dair, önemli bilgiler vermektedir. Ona göre, a) Dini pratikleri düzenli olarak yapanlar evlenmeye, aile hayatına ve çocuk sahibi olmaya daha fazla önem

⁴¹⁹ Carl G. Jung, *Keşfedilmemiş Benlik*, (çev. Barış İlhan-Caner Ener Sılay), 2. Baskı, İstanbul, Barış İlhan yay, 2010, s.55.

⁴²⁰ Larson, a.g.m., s.295.

⁴²¹ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.186.

⁴²² Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.186.

vermektedir. Bu sebeple eşlerine ve çocuklarına daha fazla vakit ayırmaktadırlar. b) Haftada en az bir defa kiliseye gidenlerde boşanma oranı daha azdır. Bu da dindarların aile birlikteliğini sürdürme eğiliminde olduklarını gösterir. c) Dini pratikleri yapan eşler arasında yapmayanlara göre, sevgi, saygı ve sadakat daha fazla, aile içi şiddet ise daha az görülmektedir. d) Dindar eşler aile hayatlarında daha uzun süre mutlu olabilmektedirler. e) Dini bağlılığı kuvvetli olanlar aile ile ilgili geleneksel değerleri daha fazla önemsemektedirler.⁴²³

A. DİNLERDE EVLİLİK VE AİLE HAYATI

Dinin bireylerin sosyal hayatlarını, tutum ve davranışlarını büyük ölçüde etkilediği gerçeğinden hareketle, din ile aile ve evliliğe yönelik tutumlar arasında sıkı bir ilişki öngörülmektedir. Nitekim, kutsal kitaplarda evlilik ve aile kutsanmakta, sadakatsizlik ve zina yasaklanmaktadır. Dinin bu yöndeki öğütlerini kabul edip hayatına yansıtanlarda da, evliliğe yönelik olumlu tutumlar gelişmesi ve ailenin sağlıklı bir şekilde devamını sağlayacak değerlerin korunması beklenmektedir.

Antropolojik bulgular, tüm toplumlarda din ve ailenin var olduğunu ortaya koymaktadır.⁴²⁴ Aile kurumu her ne kadar çeşitli toplum ve dinlere göre değişkenlik arz etmiş olsa da her dönem ve toplumda varlığını ve önemini sürdürmüştür. Aile kurumunun tüm dinlerdeki önemini korumasında etkili olan en önemli faktör onun, yeni nesiller yetiştirmesidir. Zira toplumun yeni ferdi, başta toplumun norm ve değerleri olmak üzere ilk dini eğitimini aileden almakta ve hayatiyetini sürdüreceği ilkeleri yine anne ve babasından öğrenmektedir.⁴²⁵

Dini inançlar, aynı ilkeleri kabul eden bireyleri bir araya getirirken toplumsal faaliyetlere dini bir anlam yüklemektedir. Evliliğin dini bir merasim olarak görülmesi de buna örnektir.⁴²⁶ Bu bağlamda dini grupların, bireylerin evlilik hayatlarına yaptığı katkılarından söz etmek gerekir. Örneğin birçok dini grubun, karı-koca ilişkilerinden çocuk bakımına, aile yaşamı ile ilgili konularda ahlaki bir rehber görevini üstlenmesi ve bu

⁴²³ W. Clark, “Pratique Religieuse, Mariage Et Famille”, *Tendances Sociales Canadiennes*, 1998, 50, 2-7’den aktaran; Yapıcı, a.g.e., s.70-71.

⁴²⁴ Bronislaw Malinowski, *Büyük, Bilim ve Din*, 2. Basım, İstanbul, Kabalcı yay, 2002, s.7; Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, (çev. Abdulkerim Bahadır), İstanbul, İnsan yay., 2004, s.24-25.

⁴²⁵ Z. A. Ataşalan, *Tevrat, İnciller ve Kur’an-ı Kerim’e Göre Aile Kavramı*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2008, s.7.

⁴²⁶ Hayati Hökelekli, *İslam Psikolojisi Yazıları*, İstanbul, DEM yay., 2009. s.151.

konuda pratik ögütler sağlaması, dinin özel yaşama katkılarından sayılmaktadır.⁴²⁷ Özellikle Batı'da yapılan bir araştırmada, tutucu Protestan gruplarının güçlü kiliselerinde daha sıkı bir toplumsal bağ kurulduğu ve bununla beraber dinin yaşam şekline, davranışlara ve hatta özel hayata etkisinin bu kiliselerde daha fazla olduğu tespit edilmiştir.⁴²⁸

Aile çok farklı fonksiyonları içerisinde toplayan bir ünedir. Çocuk yetiştirme, cinsellik, sevgi, birliktelik, paylaşma bu fonksiyonlardan birkaçıdır. Dinlerin toplumda hem bütünleştirici hem de ayırıcı fonksiyonları olmakla birlikte, son kertede birlik ve bütünlüğe vurgusu daha kuvvetlidir. Ailenin kurulması ile birlikte de hem nesebin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi, hem de birlik ve düzenin sağlanması mümkün hale gelmektedir. Diğer taraftan dinler, toplumdaki en önemli meşrulaştırma araçlarındandır. Dolayısıyla ailenin kurulması, hem insan ihtiyaçlarının belli bir düzen ve intizam içerisinde yürümesini sağlamakta, hem de aile üzerinden toplumun sürekliliği meşruiyet çerçevesine kavuşmaktadır.⁴²⁹

Dinlerin aile hayatına yönelik bir takım ortak prensipleri ve değer sistemleri vardır. Bu prensipler ailenin mutlu bir şekilde bir arada kalmasını sağlama amacına hizmet eder.⁴³⁰ Ancak farklı dini sistemlerin, aile hayatına dair farklı kuralları, söylemleri ve yaklaşımları da söz konusudur. Bu bölümde dinlerin evlilik ve aile müesseselerine bakış açıları ve dinlere göre evlilik hayatına kısaca değinilecektir. Ancak var olan tüm dinleri tek tek ele almak yerine, dünya toplumlarında en fazla yaygın olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve Uzak Doğu dinlerinde, son olarak da İslam dininde evliliğin anlamı, önemi ve evlilik hayatının özellikleri incelenecektir.

1. Yahudilik, Hıristiyanlık ve Uzak Doğu Dinlerinde Evlilik ve Aile Hayatı

Yahudilikte evlenmek ve aile kurmak, hayatın temel esaslarından biri kabul edilir. Evlilik aile hayatının temelini oluşturan, nikâhla başlayan bir “tercih”, bir “anlaşma” ve

⁴²⁷ C.G. Ellison, J.S. Levin, “The Religion-Health Connection: Evidence, Theory, and Future Direction”, *Health, Education & Behavior*, 1998, v.25, n.6, pp.700-720, s.704.

⁴²⁸ Ellison, “Religious Involvement and Subjective Well-Being”, s.82.

⁴²⁹ Tekin, a.g.m., s.236.

⁴³⁰ Dollahite, Marks, a.g.m., s.385.

bir “ortaklık”tır.⁴³¹ Ancak Yahudilikte evlilik sadece ailenin teşekkülünü sağlayan bir sözleşme olarak değil, aynı zamanda “kutsal bir birlik” ve “dini bir olgu” olarak görülür. Aileye atfedilen büyük önem sebebiyle evlilik, zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken bir vecibe olarak kabul edilir.⁴³²

Yahudilikte evlenmeyi gerçekleştiren işlem olarak nikâh, iki şahit önünde gerçekleştirilir; belli bir paranın veya değerli eşyanın verilmesi ve zifafla tamamlanır.⁴³³ Yahudilikte erkeğin birden fazla evlilik yapmasına izin verilmiştir.⁴³⁴ Yahudilikte çocuk sahibi olma esas mesele olduğu için boşanma kadar çok eşlilik de bu amaca hizmet için uygulanabilir görülmektedir.⁴³⁵ Ancak MS. 1000 yıllarına kadar birden fazla kadınla evlenmeye izin verilirken daha sonra bu izin kaldırılmıştır.⁴³⁶ Yahudilikte boşanma da, meşru bir olay olarak kabul edilir ve erkeğin yetkisindedir.⁴³⁷ Eskiden erkek istediği zaman karısını boşayabilirdi ancak günümüzde mahkemeler vesilesi ile farklı uygulamalar da görülmektedir.⁴³⁸

Yahudi toplumunun çekirdeği olan aile, aynı zamanda dinsel yaşamın da merkezidir. Bu sebeple dinsel açıdan bazı düzenlemelere de muhatap olur. Yahudi ailesinde, aile üyelerinden her biri, diğerine yardım etmek ve onu korumakla yükümlüdür.⁴³⁹ Ailede saygı gösterilmesi gereken bazı prensipler; kişilerin birbirine hürmet etmesi, aile fertlerinin farklı fonksiyonlarına saygı duymak ve karı koca arasındaki ilişkinin manevi saflığını korumaktır.⁴⁴⁰

Eski Ahit’te insanın yaratılışından bahsederken ilk insanın tabiatının da yalnız yaşamaya uygun olmadığı, “Adam (adem)’in yalnız olması uygun değildir”⁴⁴¹ ifadesi ile açıklık kazanmış, genel olarak kadın ve erkeğin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğundan

⁴³¹ E. Gugenheim, “Le Juelasime Dans La Vie Quotidienne”, Paris, 1970, s.184-198’den aktaran; İbrahimioğlu, a.g.e., s.26.

⁴³² Bahadır, a.g.e., s.66-67.

⁴³³ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 4. Baskı, Ankara, Ocak yayımları, 2002, s.257.

⁴³⁴ Hakkı Ş. Yasdıman, “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:XIII-XIV, İzmir 2001, s.255; Tekin, a.g.m., s.242.

⁴³⁵ F. W. Kennel, “Eski Musevi Ailesi”, (çev. Hakkı Şah Yasdıman), *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:IX, İzmir 1995, ss.475-501, s.488.

⁴³⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 5. Baskı, Isparta, Fakülte Kitabevi, 2004, s.274.

⁴³⁷ Ronald de Vaux, *Yahudilikte Aile*, (çev. Prof. Dr. Ahmet Güç), Bursa, Arasta yay., 2003, s.66.

⁴³⁸ Tümer, Küçük, a.g.e., s.258.

⁴³⁹ Vaux, a.g.e., s.48

⁴⁴⁰ Tekin, a.g.m., s.242.

⁴⁴¹ Tekvin, 2:18.

bahsedilmiştir.⁴⁴² Yahudilikte evlilik dışı meşru olmayan ilişkiler aile kurumunu zedelediği için şiddetle eleştirilmiştir.⁴⁴³ “Zina” büyük günahlar arasında zikredilmiş ve ağır yaptırımlarla engellenmeye çalışılmıştır. Hatta bu fiili işleyenlerin cezası da detaylandırılmış ve İslam dininde olduğu gibi evli bireylerde zinanın cezasının ölüm olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁴

Yahudilikte evliliğin temel amacı çocuk dünyaya getirmek suretiyle Hz. İbrahim neslinin çoğalmasını sağlamaktır.⁴⁴⁵ Bu yüzden Yahudilik, hem bekâr kalmaya hem de ruhbanlığa karşıdır. Hatta Yahudiliğe göre din adamları da evlenmelidir.⁴⁴⁶

Yahudiler, farklı din mensupları ile evlenme konusunda da titiz davranmakta ve genel olarak diğer din mensuplarından kız alıp vermemektedirler. Bunun temel nedeni, Yahudi geleneği ve mirasının korunmasıdır.⁴⁴⁷ Burada bir açıdan endogamik bir evlenme türü olduğu görülmektedir.⁴⁴⁸ Yahudi ile Hıristiyan evliliğinin geçerli olduğuna dair hükümler ise, 19. Yy.’da kabul edilmiştir. Burada da anne babaların çocuklarını Yahudi inancına göre yetiştirme şartı ile izin söz konusudur.⁴⁴⁹ Yahudi ailesinin evi, Yahudi değerlerin anne ve babadan çocuklara iletildiği ve öğrenim yolu ile örnek teşkil ederek öğretildiği bir ortamdır.⁴⁵⁰

Hıristiyanlıkta dini bir hüviyet taşımakta olan evlilik, ailenin temeli olarak kabul edilmektedir. Yahudilikte olduğu gibi ilk insanlar Âdem ile Havva, ilk evliliği gerçekleştirerek aile kurumunun temelini atmışlardır. Hıristiyanlık, neslin devamı için evliliği kaçınılmaz, aileyi de kutsal bir müessese olarak görür.⁴⁵¹ Hıristiyanlarca evlilik, Tanrının sevgisini simgeleyen bir yaşam halidir. Karşılıklı sadakat ve fayda duyguları ile çocukların doğabileceği ve yetiştirileceği bir ortam hazırlamayı taahhüt eden bir sevgi birliğidir.⁴⁵²

⁴⁴² Tekvin, 2:18, 21, 22, 23, 3:16.

⁴⁴³ Yasdıman, a.g.m., s.247.

⁴⁴⁴ Vaux, a.g.e., s.68; Ayrıca bkz. Levililer, 20:10; Tesniye, 22:13-30.

⁴⁴⁵ Bahadır, a.g.e., s.62.

⁴⁴⁶ Mustafa Köylü, *Dünya Dinlerinde Ahlak*, İstanbul, Dem yay., 2010, s.110-111.

⁴⁴⁷ Topçuoğlu, a.g.m., s.85; Köylü, a.g.e., s.28.

⁴⁴⁸ Tekin, a.g.m., s.242.

⁴⁴⁹ El-Ati, a.g.e., s.183.

⁴⁵⁰ Tekin, a.g.m., 247.

⁴⁵¹ Bahadır, a.g.e., s.77.

⁴⁵² Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.335.

Hıristiyanlara göre nikâh, İsa ile Kilise arasındaki çözülmez ruhani münasebetin bir sembolüdür.⁴⁵³ İki kişi Tanrı huzurunda evlendiklerinde, bu evliliğe Tanrı da katılır. Evlenme akdi Tanrının huzurunda, kilisede İsa'nın sözleriyle kurulur. Bu karakteristik yapısı ile Hıristiyanlıkta evlilik, "kutsal sır (sakrament) olarak anlam kazanır."⁴⁵⁴ Hıristiyanlıkta evliliğin kutsallığı üzerinde oldukça fazla durulmaktadır. Hıristiyan dinindeki daha tutucu mezheplerde ise evliliğin kutsallığı ve evliliğe bağlılık daha kuvvetlidir. Mesela Mormonlarda evlilik, inancın merkezinde yer alan bir kurum olarak görülür. Muhafazakâr dini gruplara göre, evliliğin mutlu olması gerekli olan bir şart değildir ama devam etmesi gereklidir, bu sebeple boşanma kabul edilemez. Evanjelistler de, liberal Protestanlara göre boşanmaya daha fazla karşıdırlar. Ayrıca Evanjelistler, ailenin dini inancı koruyan en önemli kurumlardan olduğuna inanırlar.⁴⁵⁵ Mahoney vd. (2001)'nin meta analizine göre de, Mormon ve Katoliklerde boşanma oranları diğer mezheplere göre daha düşüktür.⁴⁵⁶ Hıristiyanlıkta boşanmanın yasak olması, evliliğin dini bir sözleşme olması ile ilişkili görülebilir. Nitekim Hıristiyanlık aileyi, sosyal ve medeni bir kurum olarak değil, tamamen dini bir kurum olarak görmektedir.

Hıristiyanlıkta da Yahudilikte olduğu gibi evliliğin en önemli gayelerinden biri çoğalmaktır.⁴⁵⁷ Bu nedenle günümüzde Hıristiyanlık dünyası ve Papalık kürtaja karşı direnmektedir.⁴⁵⁸ Doğurmak ve nesli eğitmek, Katolik Hıristiyanlıkta ailenin en önemli hedeflerindedir.⁴⁵⁹ Hıristiyanlıkta ve özellikle Pavlus'a göre, evlilik sadece çocuk yapmak için değil, aynı zamanda zina suçunu önlemek için de var olmuştur.⁴⁶⁰ Hıristiyanlıkta aileyi bozucu bir unsur olarak zina ve fuhuş kötülenirken, boşanma da kimi zaman zina ile özdeşleştirilmektedir.⁴⁶¹ Hıristiyanlık evliliği, bir erkekle bir kadın arasında kutsal ve çözülmez bir birlik olarak görüldüğü için, Hıristiyanlıkta tek evlilik esas kabul edilmiştir. Ancak Kitabı Mukaddes'te çok evliliği yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır.⁴⁶²

⁴⁵³ Tümer, Küçük, a.g.e., s.298.

⁴⁵⁴ Bahadır, a.g.e., s.78.

⁴⁵⁵ Wilson, Musick, a.g.m., s.31.

⁴⁵⁶ Mahoney, vd., a.g.m., s.568.

⁴⁵⁷ Asife Ünal, "Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı Ve Evlenme Törenleri", *Dinlerde Nikah: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, s.283.

⁴⁵⁸ Canatan, "Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri", s.199.

⁴⁵⁹ Tekin, a.g.m., s.250.

⁴⁶⁰ Russell, a.g.e., s.35.

⁴⁶¹ Matta, 5:27-32.

⁴⁶² Ünal, a.g.m., s.298.

Hıristiyanlıkta her ne kadar evlilik zinaya karşı bir koruyucu olarak da görülmüş olsa, cinsel birleşmenin evlilikte bile kurtuluşa varmak için bir engel olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁶³ Hıristiyanlığın bugünkü şekline gelmesinde çok büyük bir etkisi olan Pavlus da, evliliği zinaya karşı ehven-i şer olarak görmüş, evliliğin kişiyi Tanrı'nın yolundan uzaklaştıracağı ve dünya işlerine daldıracağı endişesi ile bekârlığı tavsiye etmiştir.⁴⁶⁴

Hıristiyanlıkta da Yahudilikte olduğu gibi din dışı evliliklere onay verilmemektedir. İncil'de evli çiftlerden birinin kocası veya karısı iman etmiyor, fakat iman etmeyen taraf kendisi ile evliliğini devam ettirmek istiyorsa onu bırakmaması öğütlenir.⁴⁶⁵ Burada yeni tesis edilecek evliliklerden değil, mevcut evliliğin devam edip etmeyeceğinden söz edilmektedir. Yeni kurulacak evliliklerde ise, karşı tarafın Hıristiyanlığı kabul etmesi şartı ile evlilik birliği dinen kabul edilmektedir.⁴⁶⁶

Hıristiyanlıkta önemli bir nokta, kataoliklerde ruhban sınıfının evlenmemesidir. Ruhbanlık, İsa Mesihle birleşmek ve kötülüklerden uzak kalmak bağlamında özel bir önem taşımaktadır. Ailenin bir fonksiyonu olan cinsellik ise, insanı ayartan, arınmayı engelleyen bir imaj kazanmıştır.⁴⁶⁷ Hammude Abd el-Ati'ye göre Hıristiyanlıkta olduğu gibi eğer bir sistem cinselliği mahiyeti itibariyle kötülük olarak tanımlıyorsa, böyle bir sistemde bekârlık önceliğe sahip olacaktır. Ancak evlilik kaçınılmaz olunca muhtemelen tek eşli ve dini bir nitelik taşıyacaktır ki, bunun sebebi evliliğin kutsallığı veya kadına verilen değerden ötürü değil, cinselliğin asgari düzeyde sınırlandırılması amacıyla.⁴⁶⁸

Hıristiyan ailesi de ataerkil bir yapı arzeder. Doğan çocuk babaya aittir ve soyun devamında erkek esas alınır. Erkek kadından üstündür. Kadın kocasına Rabbine tabi olduğu gibi tabi olmak zorundadır.⁴⁶⁹ Ailede kadın ve erkek arasındaki hiyerarşi, Adem ve Havvanın Cennette aldatılma olayına dayandırılmaktadır.⁴⁷⁰ Kadının aldatıcı, iğva edici olduğu söylemi Yahudilikle hıristiyanlıkta ortaktır. Hıristiyanlıkta kadının kocasına

⁴⁶³ Tekin, a.g.m., s.247; 1 Korintoslular VII 32-34.

⁴⁶⁴ Pavlus'un Korintoslulara 1. Mektubu (1. Korintoslulara), 7 / 1-9.

⁴⁶⁵ Korintoslulara 1. mektup, 7/12- 15.

⁴⁶⁶ Topçuoğlu, a.g.m., s.88.

⁴⁶⁷ Goring Chambers, "Sex and Christianity", Dictionary of Beliefs and Religions, Edinburg, W&R, 1992'den aktaran; Tekin, a.g.m., s.248.

⁴⁶⁸ El-Ati, a.g.e., s.81.

⁴⁶⁹ Köylü, a.g.e., s.144;Bkz. Efesoslulara Mektup, 5: 21-24.

⁴⁷⁰ Bahadır, a.g.e., s.76.

bağlılığı, Mesih'in kilisedeki liderliği ile erkeğin evdeki liderliği arasında paralellik kurularak, erkeğin reisliğine dini bir hüviyet kazandırılmış olur.⁴⁷¹

Japonların ulusal dini olarak kabul edilen Şintoizm'de aile, sosyal bir ünite sayılmakta ve evlilik yoluyla oluşturulmaktadır. İki kişi arasında gerçekleştirilen evlilik, aynı zamanda eşlerin aileleri arasında bir anlaşma niteliği de taşımaktadır. Nesli devam ettirmenin yolu evlilikten geçmektedir. Ancak evlilik, dini olmaktan ziyade, medeni bir işlemdir. Şintoizmde aile kutsal sayılmış ve zina yasaklanmıştır. Zina boşanma sebebi sayılmış ve bu sebeple boşananların yeniden evlenmesi engellenmiştir.⁴⁷²

Konfüçyanizmde evlilik, nesli devam ettirme ve aile ocağını tütürme anlayışı üzerine kurulan bir ittifaktır. İnsanın evlenmeden, geride bir oğul bırakmadan ölmesi, büyük bir suç sayılmaktadır. Aile, toplumdaki ahengin kaynağı olarak görülmekte ve evlilik yoluyla kurulmaktadır. Evlilikte kadın söz sahibi değildir ve otorite erkektedir. Tek evlilik esas olmakla birlikte, zenginler cariye alabilme hakkına sahiptir. Boşanma hakkı erkeğindir. Ailede karı kocanın dürüst olması, kadının itaatkâr davranması esastır.⁴⁷³ Konfüçyanizmde ana-baba saygısı ve evlat sevgisi önemli bir yer tutar. Bu da insanın yakınlarına borcundan kaynaklanır. Toplumda ahenk aranır, ahengi temeli de ailedir.⁴⁷⁴ Konfüçyanizmin altı erdemi, aynı zamanda bu öğretiyeye bağlı toplumların ailevi değerlerini de belirlemiştir: İnsanlık, çocuksu itaatkârlık, adalet, doğru davranış, sadakat ve karşılıklılık.⁴⁷⁵

Hinduizm'de evlilik dinsel bir tören, aile de dinî bir kurumdur. Bu dinde, uygun bir kızla nikâhlanma ve aile reisliği, insan hayatındaki dört dönemden (ashrama-dharma) birisi kabul edilmektedir.⁴⁷⁶ Evlilikte kadının asıl görevi, yaptığı ayinlerde kocasına yardımcı olmak ve neslin devamını sağlayacak bir oğul doğurmaktır.⁴⁷⁷ Çocuk yetiştirmek evliliğin en önemli amaçlarından olduğu için kürtaj yasaktır.⁴⁷⁸ Normalde birden fazla kadınla

⁴⁷¹ Tekin, a.g.m., s.249.

⁴⁷² Abdurrahman Küçük, "Dinlerde Evlilik Anlayışına Genel Bir Bakış", *Türk Yurdu Dergisi*, 1990, C.10 S.40 (386), s.58; İbrahimoglu, age., s.23.

⁴⁷³ Küçük, a.g.m., s.58.

⁴⁷⁴ Tümer, Küçük, a.g.e., s.67.

⁴⁷⁵ Canatan, "Dünyada ve Türkiyede Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri", s.201.

⁴⁷⁶ Hammet Arslan, "Manu Kanunnâmesi'ne Göre Hinduizm'de Nikâhın Şartları", *Dinlerde Nikâh: Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, s.360.

⁴⁷⁷ Küçük, a.g.m., s.58.

⁴⁷⁸ Köylü, a.g.e., s.30.

evlilik meşrudur. Ancak metinlerde erkek evlat veya soy/nesil bahşedilen ve dinî ritüelleri icra eden kadının üstüne ikinci bir kadınla evlilik yasaklanmıştır.⁴⁷⁹

Hinduizmde boşanma yasal olmakla birlikte boşanmaya pek rastlanılmamaktadır. Kadının erkek çocuğunun olmaması, boşanma ile ilgili önemli nedenlerdendir. Boşanmadan sonra erkekler yeniden evlenebilir, ancak kadınların yeniden evlenmesi bazı şartlara bağlıdır. Kocasını ölen kadın ise evlenemez. Zina ciddi bir suç sayılmakta, boşanma sebebi olarak görülmekte, bazı durumlarda da ölümle cezalandırılmaktadır.⁴⁸⁰

Budizmde evlilik dini olmaktan çok medeni bir nitelik taşır. Sonraki dönem metinlerinde aile arasındaki münasebetlerden söz edildiği görülmektedir. Bu metinlerde Buda, ebeveynlerin çocuklarına, çocukların ebeveynlerine karşı görevlerini anlatmaktadır. Buda, karı kocanın birbirleriyle ilişkilerinden de söz etmiştir. Kocanın karısı ile ilgili dikkat etmesi gereken kurallar, iyi davranma, saygılı olma, küçümsememe, otoritesini tanıma, güzel şeyler takdim etmedir. Kadının kocası ile ilgili dikkat etmesi gereken kurallar, evini iyi idare etme, nezaket gösterme, yanlış davranışlardan kaçınma, namusunu korumaya dikkat etme, üzerine düşen görevleri yerine getirmedir.⁴⁸¹ Budizmde bekâret kadınlarda en yüksek ideal kabul edilir. Budist felsefesi cinsel tatmini bütün kötülüklerin kaynağı olarak görür. Budizmin ilk bin yıllık gelişmesinde evlenme tahkir edilmişse de zamanla bazı tavizler verilmiştir.⁴⁸²

Russell'e göre Budizm'de bu dünya hor görülmüş ve kurtuluş aranmaya başlandığı için, aile Budist ahlakında çok aşağı bir durumdadır. Russell'e göre İslam dininin peygamberi Muhammet (sav) hariç bütün din adamları, sosyal ve politik düşüncelere karşı genel olarak kaygısız kalmışlar ve ruhu, daha çok tefekkür, disiplin ve nefis öldürmesiyle mükemmelleştirmeye çalışmışlardır.⁴⁸³

⁴⁷⁹ Hammet Arslan, a.g.m., s.361.

⁴⁸⁰ Köylü, a.g.e., s.34; Hammet Arslan, a.g.m., s.379.

⁴⁸¹ Küçük, a.g.m., s.58-59.

⁴⁸² Tümer, Küçük, a.g.e., s.200.

⁴⁸³ Russell, a.g.e., s.121.

2. İslam'da Evlilik ve Ailenin Toplumsal Konumu

a. İslam Dininde Evlilik

İslam dinine göre kadın ve erkek olarak iki ayrı cinsiyette yaratılan ve birbirine yardımcı kılınan insanoğlunun sosyal hayattaki en önemli ve değerli yaşam olaylarından biri evlenmektir. İslam dininin temel kaynakları olan Kuran ve Hadislerde evlenme teşvik edilmiş ve hatta âlimler bazı durumlarda evlenmenin vacip olduğu görüşünü benimsemişlerdir.⁴⁸⁴ Çoğunluk ise eşine karşı adilce davrandığı takdirde evlenmenin sünnet olduğunu, ancak evlenmediği takdirde zina işleyebilecek kimseler için farz olduğu görüşündedir.⁴⁸⁵

İslam dini, aileyi toplumun temeli ve modeli olarak görmektedir. Toplum siyaset düzeninde İslam, bir yandan ebeveyn, çocuklar ve yaşlılardan meydana gelen temel aile birimini güçlendirmeyi hedef alırken, diğer taraftan geniş çapta Müslüman toplumunu geliştirmeyi esas almaktadır.⁴⁸⁶ İslam dini ailenin oluşması için evlenmeyi kolaylaştırmış, şeklini, şartlarını ve maddi külfetlerini asgariye indirmiştir. Şahitler huzurunda yapılmak veya vekillerin yahut velilerin bir araya gelerek irade beyanında bulunmaları evliliğin oluşması için yeterlidir.⁴⁸⁷

İslâm dini, hem evliliği hem de evlilik çağında olanların evlenmesine yardımcı olunmasını öğütlemiştir. İslamın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'de, evlenmenin ve evlenenlere yardımcı olmanın gerekliliği, "Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin."⁴⁸⁸ ayetiyle vurgulanmıştır. Bir Hadis-i Şerifte de "Ey gençler cemaati, sizden kim evlenmeye güç yetirirse hemen evlensin, zira evlilik gözü haramdan yumdurucu ve namusu daha koruyucudur."⁴⁸⁹ ifadeleri ile, Hz. Peygamberin bekarların evlenmesini teşvik ettiği görülmektedir. Ayrıca "Nikâh benim sünnetimdir, kim benim sünnetimden uzak durursa benden değildir."⁴⁹⁰, hadis-i şerifinde

⁴⁸⁴ Eşref Ali Et-Tehanevi, Zafer A. El-Osman et-Tehanevi, *Hadislerle Hanefî Fıkhi*, (ter. Hüseyin Kayapınar, İbrahim Tüfekçi), C. VIII, İstanbul, Misvak neş., 2009, s.314; Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (ter. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), C.9, İstanbul, Risale yay., 1994, s.29.

⁴⁸⁵ Ebu Zehra, a.g.e., s.102-103.

⁴⁸⁶ Canatan, "Dünyada ve Türkiyede Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri", s.199.

⁴⁸⁷ Hayrettin Karaman, *Sorularla Müslümanlık: Evlilik*, 2. Baskı, İstanbul, İz yay., 2010, s.16.

⁴⁸⁸ Nur, 24/32.

⁴⁸⁹ Buhâri, Savm 10.

⁴⁹⁰ Müslim 7/1401, İbn Mâce, Nikâh 1; Ahmed bin Hanbel, II/72.

de Hz. Peygamber evlenmenin önemli bir sünnet olduğu söylemiş ve buna uymayanları kendisinden uzak kalmakla niteleyerek evliliğin önemine vurgu yapmıştır.

İslam dinine göre evliliği geçerli kılan eylem, nikâh aktidir. Nikâh bir fıkıh terimi olarak, soy, emzirme ve sıhrıyyet (evlilik yoluyla akrabalık) yoluyla mahrem olmayan kadından cinsel münasebet ve benzer şekillerde faydalanmayı mübah kılan bir akittir.⁴⁹¹ Nikâhın ise belli şartları ve getirdiği sorumluluklar vardır. Nikâhın şartlarından bir kısmı mezheplere göre değişiklik gösterse de, icap ve kabul, nikâhın rüknü, rızanın da şartı olduğu konusunda ittifak vardır.⁴⁹² Ayrıca, İslam âlimleri, tarafların evlenme ehliyetinin olması, en az iki şahit huzurunda ve taraflarca konuşulup anlaşılmış bir mehir üzerine nikâhın gerçekleşmesi gerektiği noktasında birleşir.⁴⁹³ İlâveten Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre kadının evlenme ehliyeti olsa da ancak velisinin izni ve aracılığıyla evlenebilir.⁴⁹⁴ Hanefiler'e göre ise kadın, bakire olsun, dul olsun zevcini seçmekte hürdür. Dul kadın, rızasını sözlü olarak belirtmesi gerekir, bekâr olanın ise sözlü belirtme şartı olmasa da rızasının olması şarttır.⁴⁹⁵

Nikâhın şartlarından biri olan mehir, evlenme sırasında kadına bu adla verilen veya daha sonra verilmesi kararlaştırılan mal veya paradır.⁴⁹⁶ Mehr, sözleşme gereği kadının koca üzerindeki sabit olan hakkı olup, evlilik hayatına hazırlık amacıyla kocanın kadına vermiş olduğu bir tür yardım olarak kabul edilir.⁴⁹⁷ Mehrin hükmü İslam hukukunda erkeğe vacip olmasıdır.⁴⁹⁸ Ancak mehri kadın isterse kocasına bağışlayabilir.⁴⁹⁹

Mehr damadın, evlilikle gelen ekonomik sorumluluğu idrak ettiğinin ve evlilik sonrasında da bu sorumluluğu üstlenmeye hazır olduğunun sembolik bir ifadesidir. Gelinin ekonomik hak ve güvenceleri için erkek tarafından verilen açık bir garanti olarak

⁴⁹¹ Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, a.g.e., C.9, s.27.

⁴⁹² Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, a.g.e., C.9, s.33.

⁴⁹³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, Yeni Şafak Kültür Armağanı/Altınoluk yay., 2011, s.161; Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, a.g.e., C.9, s.52.

⁴⁹⁴ Döndüren, a.g.e., s.155; Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, a.g.e., C.9, s.67.

⁴⁹⁵ Et-Tehanevi, et-Tehanevi, a.g.e., s.412, 423.

⁴⁹⁶ Döndüren, a.g.e., s.221.

⁴⁹⁷ Ebu Zehra, a.g.e., s.126-127.

⁴⁹⁸ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, a.g.e., C.9, s.199.

⁴⁹⁹ Nisa 4/4.

görülebılır. Bu teminat, erkeğin sevgi ve ciddiyetinin sözlü ifadesinden daha fazlasını gerektirir.⁵⁰⁰ Mehr de bu teminatın maddi yönünü teşkil etmektedir.

İslam'da evlilik ya da aile, devlet otoritesi ve kontrolünün dışında sivil ve özerk bir alanda cereyan etmektedir. Evlenme akdi de dini bir nitelik taşımayıp medeni bir işlemdir. Bu sebeple evlilik akdini, diğer dinlerde olduğu gibi din adamının yapması veya mabedde yapılması şart değildir.⁵⁰¹ Fakat İslam'da insan hayatını kapsayan ve meşru sınırlar içinde yapılan her şeyin ibadete dönüşmesi mümkündür. Bu bağlamda aile kurmak ve onu yürütmek de bir ibadet olarak algılanmaktadır.⁵⁰² El-Ati'ye göre de, İslamda evlilik yasal bağlayıcılığı olan bir akitleşme, fakat aynı zamanda ilahi bir anlaşma olarak görülebilir. Bu sebeple İslamdaki evliliği, seküler bir sözleşme ya da yalnızca dini bir vaka olarak tanımlamak doğru değildir. Her ikisinden de unsurlar taşıdığı için ilahi bir kurum olarak tanımlamak daha uygundur.⁵⁰³

İslam dininin evliliği bir takım fonksiyonları bağlamında da teşvik ettiği söylenebilir. Bunlardan en önemlisi, neslin devamını sağlaması⁵⁰⁴ ile duygusal ve cinsel tatmini sağlayarak zina kapısını kapatmasıdır⁵⁰⁵. Sevinç ve üzüntüyü paylaşacak, dostluk, uyum ve dayanışmanın yaşanacağı bir eş temin etmek⁵⁰⁶, ahlaklı ve erdemli bir toplumun tesisini temin için çocuk yetiştirmek, yaşlılıkta himaye edilmek, akraba ve yakınları çoğaltmak, ev idare etmek ve sevap kazanmak da evliliğin diğer fonksiyonları arasında zikredilir.⁵⁰⁷

Evliliğin önemli yararlarından biri, nesebin korunmasıdır. Nesebin belli olmaması da, ahlaki çözülmeyi beraberinde getirmektedir. Neslin korunması, insan türünün korunmasıdır. Bu da, çocuğun anne ve baba tarafından eğitilmesi ile gerçekleşir. Şayet her çocuğu koruyan, ona şefkatle eğilen ve itina gösteren birileri gerekliyse, şüphesiz bu güçlü bir nesli garanti edecek düzenli bir evliliğin kurulmasını gerektirmektedir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁰ El-Ati, a.g.e., s.97.

⁵⁰¹ Hayrettin Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1994, s.206.

⁵⁰² Tekin, a.g.m., s.252.

⁵⁰³ El-Ati, a.g.e., s.85.

⁵⁰⁴ Bkz, Nahl, 16/72; Bakara, 2/223.

⁵⁰⁵ Bkz. Bakara, 2/187; Nisa, 4/24; Maide, 5/5; Nur, 24/30-33.

⁵⁰⁶ Bkz. Araf, 7/189; Rum, 30/21.

⁵⁰⁷ El-Ati, a.g.e., s.79; İbrahimioğlu, a.g.e., s.28; Tekin, a.g.m., s.252; Bahadır, a.g.e., s.93; İmam Gazali, *İslam'da Evlilik ve Aile Hayatı*, (çev. Mehmet Ali Kayabağlar), İstanbul, Kahraman yay., 1999, s.23.

⁵⁰⁸ Ebu Zehra, a.g.e., s.94-95.

İslâm şeriatının temel esaslarından biri, evliliğin fitrî bir olgu olduğudur. Nitekim İslam dini meşru cinsel ilişkiyi kötü olarak tanımlamamakta, evlilik ile cinsel münasebeti meşru sınırlar dâhilinde yaşanır kılmaktadır. İmam Gazali de, insanın eşi ile hem ruhen hem de fiziksel olarak sükûnete kavuşmasının, diğer işlerine ve ibadetlerine huzur içinde devam edebilmesi için gerekli olduğunu söyler.⁵⁰⁹ İslam dini cinsilliği evlilik dairesinde yaşanılması gereken insani bir olgu olarak görürken, evlilik dışındaki her türlü ilişkiyi de yasaklayarak cezalandırılmasını emreder.⁵¹⁰ Bu bağlamda cinselliğin denetimi, hem bir ahlaki başarı, hem de üreme, sosyal gereklilik veya hizmet, muhafaza edilmiş bir sağlık, zihnin memnun ve mütmain bir vaziyette oluşu anlamlarına gelebilir.⁵¹¹ Özetle denilebilir ki, İslamın evlilik anlayışında, cinselliğin ahlaki bir denetimden geçtiği, sosyal yönleri de olan ruhi ve manevi bir ilişki söz konusudur.

Prensip olarak İslam'ın aile özellikleri arasında ne geniş ne de çekirdek olma, ne tek eşli ne de çok eşli olma gibi bir ön şart yoktur.⁵¹² Müslüman ailelerin tarihsel tecrübeleri içinde hem çekirdek, hem de geniş aile türlerinin yaşandığı söylenebilir.⁵¹³ Günümüzde İslam toplumlarında geleneksel aileden çekirdek aileye doğru dönüşüm, beraberinde ana baba ve akrabalarla olan ilişkileri de yeniden gündeme getirmiştir. Çekirdek aileye geçişin akrabalık ilişkilerinde bir gevşemeyi beraberinde getirdiği görünen bir gerçektir. Ancak İslam toplumlarında anne baba ile ilgilenerek onları gözetmenin ve akrabalık ilişkilerinin, ibadet bilinci ile yapılıyor olması ve hala önemini koruması, İslam toplumundaki çekirdek ailenin batıdakinden farklı olduğunun da kanıtıdır.

İslam toplumunun ataerkil bir aile yapısına sahip olduğu söylemi de incelenebilir. Ataerkil aile düzeni erkeğin mutlak hâkim olduğu kadın ve çocukların tam anlamıyla erkeğe bağlı olduğu bir düzendir. Müslüman ailede bu anlamda bir ataerkillik yoktur.⁵¹⁴ Ancak ailenin çokluğunu ayakta tutmak için evin bir reise ihtiyacı vardır. Baba ise sahip olduğu özellikler ve sorumluluklarında ötürü ailenin oluşmasının ilk şartı ve reisliğe en uygun olanıdır.⁵¹⁵ Bununla birlikte İslam aile düzeninde, kadının seçme, karar verip

⁵⁰⁹ Gazali, a.g.e., s.35.

⁵¹⁰ İsra 17/32, Nur 24/2.

⁵¹¹ El-Ati, a.g.e., s.79.

⁵¹² El-Ati, a.g.e., s.37 .

⁵¹³ Bkz. İbrahim Canan, *Aile İçi Eğitim*, 7. Baskı, İzmir, Gülyurdu yay., 2012, s.155; Tusi, a.g.e., s. 188; Bahadır, a.g.e., s.86.

⁵¹⁴ Tekin, a.g.m., s.255.

⁵¹⁵ Canatan, "Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi", s.22.

ugulama, sorumluluk alma ve insiyatif kullanma gibi haklarından mahrum olduğu bir ataerkillik yoktur. Bu durum Hz. Peygamberin eşlerine değer vermesi onlarla istişare etmesi vb. gibi uygulamalarında da görülmektedir. Hatta İslam tarihi, ilk vahiy sürecinde de Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice ile istişaresini, Hz. Hatice'nin de rehberliğini ve desteğini vurgulamaktadır.⁵¹⁶

İslam aile yapısı ile ilgili tartışılan önemli bir husus da, çok eşlilik meselesidir. Tarih boyunca evlilik şekillerinden en yaygın olanı bir kadınla bir erkeğin evliliği, yani tek eşliktir. Bununla birlikte çok eşlilik, tarihin her döneminde az ya da çok uygulanmıştır.⁵¹⁷ İslam öncesi cahiliye arap toplumunda da çok eşlilik yaygın bir uygulamaydı, hatta eş sayısında bir sınır yoktu. İslam dini ise çok eşliliğe izin vermekle birlikte buna bir sınırlama getirmiştir. Ancak İslam dininde çok eşlilik bir emir veya tavsiye edilen bir uygulama değil, belirli sınırlamalar konulmuş bir mesele, belirli faktörlere bağlı olarak gerçekleştirme ihtimali olan ihtiyari bir davranış ilkesidir.⁵¹⁸

Nisa Suresi 3. Ayet, çok eşliliğe referans alınması bakımından önemlidir.⁵¹⁹ Önceki ve son dönem âlimlerin büyük çoğunluğu bu ayetin, çok eşlilikle ilgili bir düzenleme getirdiği kanaatindedirler. Buna göre asıl olanın tek eşlilik olduğu, eşler arasında adaleti sağlama şartıyla duruma göre birden fazla eş alınabileceği, fakat bunun dörtle sınırlı olacağı ve getirilen hükmün sadece bir ruhsat olduğu, zorunlu ve bağlayıcı bir hüküm olmadığı belirtilmiştir.⁵²⁰

El-Ati'ye göre, İslamın çok eşliliğe izin vermekle kabul ettiği şey, evliliğin doğal olarak çeşitli biçimlere bürünebilecek evrensel bir fenomen olduğudur. İslam dininde çok eşliliğe izin verilmesi mevzuunda, demografik, ekonomik ve sosyal faktörlerin her zaman aynı olmayacağı, savaş vb. olağanüstü durumlarda evliliğin bir ihtiyaç haline gelebileceği gibi durumlar göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bununla birlikte ahlaki düzenin

⁵¹⁶ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, C. 1, İstanbul, Gonca yay., 1997, s.192.

⁵¹⁷ Mustafa Yıldırım, "Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi", *Dinlerde Nikâh: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, s.534.

⁵¹⁸ El-Ati, a.g.e., 157.

⁵¹⁹ Bkz. Nisa 4/3: "Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."

⁵²⁰ Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, (çev. Hamdi Arslan, Dr. Mehmet Efe, Beşir Eryarsoy, Dr. H. İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), 3. Baskı, C.2, İstanbul, Risale yay., 2007, s.481; Mustafa Yıldırım, a.g.m., s.540-54; Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile*, s.204.

tesisinin de çok evliliğin onanmasındaki hikmetlerden olduğu söylenebilir. Bunun anlaşılması için, İslam'ın zinayı hem evli hem de bekârlar için şiddetle kınayışına, bazı insani dürtülerin sağlıklı bir şekilde tatminini veya arınmasını kabul edişine ve cinsel ilişkiden istismar ve suiistimali kaldırma niyetine bakılmalıdır. Bu anlamda İslam gayri meşru istikamete sapma riskini en alt seviyede tutacak şekilde hareket etmiş ve meşru olmayan ilişkileri önlemek ve uygun cinsel yaklaşımı istismardan korumak için çeşitli tedbirler almıştır.⁵²¹ Çok eşlilik de bu tedbirlerden biri olarak görülebilir. En iyi ve ideal olanın, tek kadınla evlenmek olduğu, hem Kuran'ın kendi ifadesinde hem de İslam âlimlerinin görüşlerinde açıklık kazanmıştır.⁵²² Nitekim kaynaklara göre, kanunen dört eşliliğe izin verilen Osmanlı toplumunda da, birden fazla eşli olma durumuna oldukça düşük oranlarda rastlanılmaktadır.⁵²³ Ancak İslamın her toplumsal vakayı da içine alacak şekilde ve her cinsten insana indiğini de hesaba katmak gerekir. Şehvetin kendilerine hâkim olduğu kişilere birden fazla evlenme kapısı kapatıldığı takdirde, haram kapısı açılabilir. Veya ilk eşinin rahatsızlıkları gibi durumlarda bu yasak, ilk eşini boşama ile sonuçlanabilir ki, bu durum kadını daha fazla maduriyete uğratabilir.⁵²⁴ Bu bakımdan İslam dininin vermiş olduğu bu ruhsatın doğru anlaşılması gerekmektedir. Ayrıca İslam dininde birden fazla evliliğin gerçekleştiği durumlarda da eşler arasında adaleti sağlamak için çaba sarfetmek gerektiği ve eşlerden birine yönelip diğerini yok saymanın yanlışlığına vurgu yapılması da önemlidir.⁵²⁵

İslam, ailenin temellerinin sağlam, süreklilik, güvence ve mahremiyeti garanti edecek biçimde ve mümkün olduğunca doğal, karşılıklı bağlayıcı ve tatmin edici özellikte olmasını ısrarla istemektedir.⁵²⁶ Bu sebeple deneme evliliği de denilebilen geçici evlilikler (mut'a nikâhı) kaldırılmıştır.⁵²⁷ Ayrıca İslam dini, evlenilmesi mümkün olan ve haram olanları da belirterek evliliğin sınırlarını net bir biçimde ortaya koymuştur.⁵²⁸

⁵²¹ El-Ati, a.g.e., s.165.

⁵²² Nisa 4/3; Zuhaylî, *Tefsiri'l-Münir*, C.2, s.486; Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile*, s.204; Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, 4. Baskı, İstanbul, Yağmur yay., ty., s.101.

⁵²³ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa, U. Ü. Basımevi, 1998, s.86

⁵²⁴ Ebu Zehra, a.g.e., s.118-119.

⁵²⁵ Nisa 4/129.

⁵²⁶ El-Ati, a.g.e., s.57.

⁵²⁷ Döndüren, a.g.e., s.208.

⁵²⁸ Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile*, s.216-221; Ayrıca bkz. Maide 5; Nisa 23; Bakara 221.

Çocuklar da ailedeki rol, görev ve konumları itibariyle İslamın temel argümanlarındaki yerini bulmaktadır. Kuran’da çocuklar bir yandan dünyanın süsü olarak görülürken,⁵²⁹ diğer yandan imtihan aracı olarak vurgulanmaktadır.⁵³⁰ İslam dini, çocuğun yetişmesinde en iyi ortam olarak aileyi kabul eder. Çocuğun ilk mesuliyetleri bu yüzden anne ve babadır ve çocukların, ailede dini, toplumsal ve kültürel değerlerin aktarıldığı bir emanet olduğu vurgulanmaktadır.⁵³¹ İslam dini, ailenin iyi bir terbiye yuvası olabilmesi, ahenkli, huzurlu olabilmesine bağlı olduğu için, ailenin huzurunu temin maksadıyla ailenin bütün fertlerinin karşılıklı hak ve vazifelerini bütün teferruatıyla bildirmiştir.⁵³²

İslam dini evliliğin sıhhati için eş seçimine de önem vermiştir. Ailenin saadeti, çocukların asaleti ve toplumun huzuru, evlenecek kişilerin birbirini seçerken esas aldıkları ölçü ile yakından alakalıdır.⁵³³ Kur’an-ı Kerim evlenilecek eşlerde aranması gereken vasıflardan “iman” ve “ıffet” üzerinde ısrarla durmaktadır.⁵³⁴ Hz. Peygamber’in meşhur hadis-i şerifi de bu konuda yol gösterici olup, dindar eşin tercih edilmesini tavsiye etmektedir. Söz konusu hadis-i şerif, “Kadın, dört şey için nikâh edilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindar olanını elde etmeye bak”⁵³⁵ şeklindedir. İslam dininde kadının da eş seçme hakkının olmasına rağmen, geleneksel kültürde evlilikte eş seçme hakkı erkeğe verilmiş, ilgili hadis yorumundan da bu tavsiyeler erkeğe yönelik olarak gösterilmiştir. Oysa bu hadisler kadın ve erkeğin her ikisine de hitap ettiği ve genel anlamda eş seçiminde dikkat edilecek hususların belirtildiği şekilde yorumlanabilir.⁵³⁶ Hadis-i şerifte genel olarak eş seçiminde dikkate alınan hususlara değinilmiş olup bunların içinde dindar olma özelliğinin ön plana alınması tavsiyesi söz konusudur. Bu durum diğer özelliklere dikkat edilmeyeceği değil, yalnızca o özelliklerinin cazibesine kapılıp bir evlilik kararı alınmaması, dindarlığın öncelikli dikkat edilecek husus olması gerektiğini göstermektedir. Nasiruddin Tusi de, eş seçiminde akıl, iffet ve hayanın, güzellik, nesep ve zenginliğe tercih edilmesi gerektiğini söyler.⁵³⁷ İmam Gazali’ye göre de evlenilecek kadında aranması gereken vasıflar, dindar olmak, güzel ahlaklı olmak, bedenen güzel

⁵²⁹ Kehf 18/46

⁵³⁰ Enfal 8/28

⁵³¹ Tekin, a.g.m., s.255.

⁵³² Canan, a.g.e., s.155.

⁵³³ Hilal Özay, *İslam Hukukunda Anne*, İstanbul, Cihan yay., 2008, s.43.

⁵³⁴ Bakara 2/221, Nisa 4/25, Maide 5/5, Nur 24/3.

⁵³⁵ Buhârî, Nikâh, 15; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2; İbn Mace, Nikâh 6.

⁵³⁶ Özay, a.g.e., s.43.

⁵³⁷ Tusi, a.g.e., s. 200.

olmak, mehrinin az olması, doğurgan olmak, bakire olmak, soylu olmak, yakın akraba olmamaktır; ancak Gazali de Hadis-i Şerif'te geçtiği üzere dindar olanın öncelenmesi gerektiğini vurgular.⁵³⁸

Kadının eş seçiminde erkekte aranan özelliklerde “denklik/kefâet” hususuna da dikkat edilmesi gerektiği, İslam âlimlerince vurgulanan bir konudur. Kefâet, bir fıkıh terimi olarak, evlenecek eşler arasında belli hususlarda benzerliğin, denkliğin bulunmasını, daha çok evlenecek eşlerden erkeğin kadına denkliğini ifade eder.⁵³⁹ Denklik, evlilik hayatında istikrarın korunması ve eşler arasında mutluluğun gerçekleştirilmesi için birtakım sosyo-kültürel meselelerde eşitliğin sağlanmasıdır.⁵⁴⁰

Denklikte aranan şartlar konusunda ihtilaflar varsa da ayeti kerime değinilmesi açısından “diyanet” bakımından denk olmak konusunda ittifak vardır. Yani evlenecek çiftlerin aynı dinden olması gerekir. Ancak Kuran’da yer alan ilgili ayetten⁵⁴¹ erkeklere, iffetli olmaları şartı ile ehli kitap kadınlarla evlenme izninin verildiği hükmü çıkarılmıştır.⁵⁴² Bununla birlikte, İslam bir ailenin sağlıklı temeller üzerinde kurulması bağlamında eşler arasındaki kültürel, ekonomik vb. açısından uyuma da önem vermektedir. Aile kurulurken karı koca arasındaki denklikler bundan dolayı önem taşırlar.

Denklik konusuna özel bir önem atfeden Hanefi mezhebi, evlilik hayatının bu çok yönlü niteliğine binaen denkliğin altı yerde aranması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bunlar, dindarlık, İslam, hürriyet, nesep, mal ve meslektir.⁵⁴³ İslam denkliği kadın için zaten evliliğin sıhhat şartıdır, ancak diğer konulardaki denklik, bir sıhhat şartı değil bağlayıcılık şartıdır. Yani mecbur değil fakat aile saadeti için gerekli görülmüştür.⁵⁴⁴ Kur’an’ın eşler arasında benzerliğe konu ettiği önemli bir insanî özellik de, “iffet” karakteridir. İffetli olma yönünden birbirine benzer kimselerin evlenmeleri tavsiye edilmektedir.⁵⁴⁵

⁵³⁸ Gazali, a.g.e., s.65.

⁵³⁹ Döndüren, a.g.e., s.179.

⁵⁴⁰ Kasapoğlu, “İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumu”, s.158.

⁵⁴¹ Maide 5/5

⁵⁴² Zuhaylı, *Tefsirü'l-Münir*, C.3, s.381; Mustafa Şentürk, “Kur’an’a Göre Ehl-i Kitap ile Evlenme: Endülüs Tefsiri Örneği”, *Dinlerde Nikah: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, s.179-180.

⁵⁴³ Döndüren, a.g.e., s.180-181.

⁵⁴⁴ Kutupyıldızı, a.g.e., s.58.

⁵⁴⁵ Nur 24/26.

İslam kültüründe aile değerleri, genel ahlakın temel değer ve ilkelerinin bir parçasıdır. İslam ahlak ilkeleri arasında, emanete ihanet etmemek, verilen sözü tutmak, yalan söylememek, ön yargılı olmamak affedici olmak, sabretmek, yardımlaşmak, kin gütmemek, dedikodu ve iftiradan kaçınmak, namuslu ve misafirperver olmak gibi ilkeler ve değerler önemlidir.⁵⁴⁶

İslam dininde aile kurmanın öneminin yanı sıra aile birliğinin devam ettirmenin de önemine değinilir. Bu sebeple karı koca arasındaki anlaşmazlıkların çeşitli kanallarla halledilmesi istenmektedir. “Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah herşeyi bilen, herşeyden haberdar olandır.”⁵⁴⁷ ayeti buna örnek gösterilebilir. Yine “Eğer bir kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endişe ederse, barışarak aralarını düzeltmelerinde bir mahzur yoktur. Anlaşma her zaman hayırdır.”⁵⁴⁸ ayeti de, affedici olmak ve eşiyile arayı düzeltmenin hayırlı olduğuna vurgu yapmaktadır.

İslam dininin temel kaynakları olan Kuran ve hadislerde, insani bir realite olarak boşanma konusuna değinilmiş, “Allah’ın en sevmediği helal”⁵⁴⁹ olarak nitelendirilen boşanma, genel olarak hoş görülmemiştir. “Ortada ciddi bir sebep yokken kocasından boşanmak isteyen kadına, cennetin kokusu haram olur.”⁵⁵⁰ hadis-i şerifi de bunun delillerindendir. Kuran, aile reisi konumundaki eşi (kocayı) yuvayı ayakta tutmaya yönlendirir ve bunun için de çareler ortaya koyarken, kocalara eşleri ile güzellikle geçinmelerini emretmektedir: “Onlarla güzellikle geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir.”⁵⁵¹ ayetindeki bu ifade Allah Teala, kocaları sorumsuzca ve düşünmeden boşamaya sevkeden hoşnutsuzluk veya nefret halinde bile sabretmelerini ve Allah’ın o anda farkına varmadıkları iyi şeyler yaratmış olabileceğini hatırlatmaktadır.

⁵⁴⁶ Canatan, “Dünyada ve Türkiyede Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, s.200.

⁵⁴⁷ Nisa 4/ 35.

⁵⁴⁸ Nisa 4/128.

⁵⁴⁹ Ebu Davud, Talak 3.

⁵⁵⁰ Ebu Davud, Talak 18.

⁵⁵¹ Nisâ 4/19.

İslam hukukuna göre boşanma, kocanın isteği veya hâkim kararı ile evliliği sona erdirmektir.⁵⁵² İslam hukuk kurallarına göre, evlilik akdinde kadının yetkisi olsa da, boşama selahiyeti/yetkisi, prensip olarak kocaya aittir, kadının yetkisi ise evlenme akdi sırasında yahut daha sonra kocasının boşama yetkisini kendisine vermesine bağlıdır. Bununla birlikte kadın geçerli sebepleri varsa hâkim aracılığı ile de boşanmayı talep edebilir.⁵⁵³

Kur'an'da, erkeğin manevî bir bağla bağlandığı karısını üç defa boşama hakkı vardır. Câhiliye'de boşama sayısı sınırsızdı ve erkek iddet dönemi bitmeden karısına dönerse tekrar karısı olmuş olurdu. Bu durum, kadınların maduriyetini bereberinde getirmekteydi. Ancak İslam dini boşama sayısını üç talakla sınırlandırmıştır. “Boşanma iki defadır”⁵⁵⁴ ayeti, üçüncü boşamanın artık geri dönülmez olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵⁵ Bundan sonra erkek boşadığı hanımı ile tekrar evlenmek istese bile, kadın başka bir evlilik yapıp –ilk eşine dönmek için değil, gerçek bir evlilik- o evliliği de bitmedikçe, tekrar aynı kadın ile nikâhlanamaz.⁵⁵⁶ Zuhaylî'ye göre, boşanmanın iki defa geri dönülebilir olmasının hikmeti, her iki eşe de aralarını düzeltmek için gerekli fırsatı vermektir. Çünkü kişi elindeki nimetten mahrum kalmadıkça bunun kıymetini anlamayabilir.⁵⁵⁷

Sonuç olarak İslam dininde boşanma, her ne kadar hoş görülme de belli kuralları ve sınırları olan doğal bir hadisedir. Ancak bilinmesi gereken önemli bir nokta, Kuran-ı Kerim'de boşanma esnasında bile tarafların birbirine iyilikle muamele etmesi, özellikle erkeklere eşlerine karşı iyi davranma, affedici ve cömert olmaları tavsiye edilmiştir.⁵⁵⁸

b. İslam Dinine Göre Eşlerin Birbirine Karşı Hak ve Sorumlulukları

Kuran'da evliliğin gerçekleştirilmesini sağlayan nikâh akdi, “misak-ı galiz” yani ağır sorumluluğu olan bir söz olarak nitelendirilmiştir.⁵⁵⁹ Nitekim evlilik, eşler arasında karşılıklı ve tek taraflı bir takım haklar ve görevler yüklemektedir. Genel olarak eşler arasındaki müşterek haklar, evlilik yaşamının meşruluğu, sıhri akrabalık nedeniyle bazı evlenme yasaklarının gerçekleşmesi, her iki tarafın birbiri için varis olmaları şeklinde

⁵⁵² Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, C.9, s.275.

⁵⁵³ Hayrettin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 10. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005, s.340-343.

⁵⁵⁴ Bakara 2/229.

⁵⁵⁵ Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, C.1, s.587.

⁵⁵⁶ Bakara, 2/230.

⁵⁵⁷ Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, C.1, s.589.

⁵⁵⁸ Bkz. Bakara 2/231, 232, 237; Talak 65/1; Talak 65/2; Nisa 4/20-21.

⁵⁵⁹ Nisa 4/21.

özetlenebilir.⁵⁶⁰ Bunlara ilaveten Kuran-ı Kerim, kocanın karısı, hanımın da kocası üzerinde birtakım haklarının ve bununla birlikte her iki tarafın da sorumluluklarının bulunduğunu bildirmektedir.⁵⁶¹ Karı kocanın karşılıklı görevleri genel olarak, saygı, sevgi, affedici ve bağışlayıcı olma, sorumluluk alma, güzel ahlak, iyimserlik, şefkat ve merhamet, yardımsever olma, iffetli ve namuslu olma, birbirini anlama/anlayışlı ve hoşgörülü olma şeklinde özetlenebilir.⁵⁶² Hz. Peygamberin veda hutbesinde geçen ifadeleri de, eşlerin birbirleri üzerindeki haklarını özetler niteliktedir.⁵⁶³

Erkeğin karısı üzerindeki hakları konusunda, genel anlamda kadının kocası ile iyi geçinmesi tavsiye edilmiştir. Hadis-i şeriflerde, kadının eşine karşı minnettarlık ve şükran duyguları içerisinde olup bunu söz ve davranışları ile de göstermenin önemi,⁵⁶⁴ eşinin psikolojik ve cinsel ihtiyaçlarını karşılama gerektiğine⁵⁶⁵ vurgu yapılmış, ayrıca eşini mutlu etmek ve kendisi de evliliğinde mutlu olmak için gayret sarfeden ve muvaffak olan hanımlar için cennetin vadedildiği⁵⁶⁶ ifade edilmiştir.

İslam dini evlilik ve aile müessesesinde, ailenin tüm fertlerine belli sorumluluklar yüklemekle birlikte öncelikle anne babalara, eşler arasında ise erkeğin sorumluluklarına daha fazla vurgu yapmıştır denilebilir. Çünkü İslam dini, kadınların sorumlulukları kadar haklarının da olduğunu, erkeğin bu bağlamda kadın üzerinde bir derece fazla hakkı olduğunu⁵⁶⁷, erkeklerin yönetici vasfının bulunduğundan ötürü⁵⁶⁸ daha fazla sorumluluk alanına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu sorumluluk evin geçimi, yiyecek-içecek, giyecek ve barınak temininden⁵⁶⁹ ailesini yanlış tutum ve davranışlar ve bunların sonucu olan cehennemden korumaya⁵⁷⁰ kadar uzanmaktadır. Zuhaylî, erkeğin kadına hâkim ve

⁵⁶⁰ Ebu Zehra, a.g.e., s.121.

⁵⁶¹ Bakara 2/228.

⁵⁶² Kutupyıldızı, a.g.m., s.62-65.

⁵⁶³ “Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allahtan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allahın emaneti olarak aldınız ve onların namusunu kendinize Allahın emri ile helal kıldınız. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınlarında sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız yatağınızı hiç kimseye çiğnetmemeleri, hoşlanmadığınız kimseleri izniniz olmadıkça evinize almamalarıdır. Kadınların sizin üzerinizdeki hakları ise, meşru örf ve âdete göre yiyecek ve giyeceklerini temin etmenizdir.” Tirmizi, Tevbe, 3087; Tirmizi, Rada, 11.

⁵⁶⁴ Nesai, İşrettin Nisa, 58.

⁵⁶⁵ Buhari, Nikâh, 85; İbn-i Mace, hadis no:1854.

⁵⁶⁶ Tirmizi, Rada, 10.

⁵⁶⁷ Bakara 2/228.

⁵⁶⁸ Nisa 4/34.

⁵⁶⁹ Ebu Davut, Nikâh, 42.

⁵⁷⁰ Tahrim 66/6.

evin reisi olmasını şu iki sebep ile açıklar; zorluklara karşı yaratılıştan gelen fiziki dayanıklılık, karısına ve yakın kadın akrabaya bakma konusundaki sorumlulukları.⁵⁷¹

İslam dini, hem kadının hem de erkeğin sorumluluk alanını belirlemekte, erkeğin ev dışını da kapsayan sorumluluk alanının daha geniş olduğunu göstermektedir.⁵⁷² Bu bağlamda İslam dini daha fazla sorumluluk yüklediği erkeği, ev ahalisi için yönetici ve koruyucu kılmıştır.⁵⁷³ Kadın ve erkek, Allah katındaki ödül ve sevap konusunda, hukuki bir kişilik taşıması yönünden Allahın eşit kullarıdır. Hiçbirinin mutluluğu diğerinden önde değildir. Bununla birlikte reisin reisliği de itibar görmelidir. Ancak aile reisi olan erkek de, evin mutluluğunu huzurunu tesis etmeye çalışmalı, yetkisini baskıcı bir tutuma bürünmeden kullanmalıdır.⁵⁷⁴ Tusi'ye göre de ev idarecisi olan erkeğin, tüm ev ehlinin yararını gözetmesi gerekir. Ev idarecisi, bir aradalıkta var olan dengeyi korumaya çalışmalı, tek tek her bireyin halini düzenlemede doktorun ayrı ayrı organlara uyguladığı tedaviyi örnek almalıdır.⁵⁷⁵

Nisa Suresi 34. ayet;⁵⁷⁶ hem erkeklerin kadınlar üzerinde koruyup kollayıcı olduğundan hem de kadınların itaatinden ve itaatsizliğinden/nüşuzundan bahsetmesi açısından önemlidir. Kadınların itaati ve nüşuzu/itaatsizliği, nüşuzu görülen kadına yönelik terbiye metodları meselesi, günümüze kadar gelen önemli bir tartışma konusudur. Nüşuz, kadının aile düzenine başkaldırması, hak ve ödevlere riayet etmemesi, ailenin namusuna leke getirmesi ve bunda ısrar etmesi, alınan diğer bütün tedbirlere rağmen yanlış yoldan dönmeme olarak açıklanmaktadır.⁵⁷⁷ İbn Kesir'e göre, "sâliha" olmayan kadınlar "nâşize"dir. Nâşize kadın eşine karşı gelen, ondan yüz çeviren nefret duyan kadındır.⁵⁷⁸

⁵⁷¹ Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*, C.3, s.51.

⁵⁷² Buhari, Cuma, 11; Müslim, İmare, 20; Ebu Davut, İmare, 1; Tirmizi, Cihat, 27.

⁵⁷³ Nisa, 4/34.

⁵⁷⁴ Seyyid Kutub, *Fi Zılal-il Kur'an*, (çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu), İstanbul, Dünya yay., 1980, C.2, s. 455-456; Yeniçeri, a.g.e., s.40.

⁵⁷⁵ Tusi, a.g.e., s. 190.

⁵⁷⁶ Bkz. Nisa 4/34: "Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da "gayb"ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür."

⁵⁷⁷ Karaman, *Sorularla Müslümanlık: Evlilik*, s.124.

⁵⁷⁸ İmam Hafız İbn Kesir, *İbn Kesir Tefsiri*, (çev. Dr. Savaş Kocabaş), İstanbul, Karınca Pole yay., 2012, C.3, s.127.

Nisa Suresi 34. Ayeti açıklayıcı nitelikteki bir hadis-i şerif,⁵⁷⁹ söz konusu terbiye metodlarının kadın tarafından yapılan ve “fuhş” kelimesi ile ifade edilen çirkin işleri kapsadığını ortaya koymaktadır. Hadis-i şerifte, çirkin bir iş yapmadıkları müddetçe erkeklere kadınlara iyi davranmaları emrediliyor. Kötü davranırsa zulmetmiş olur. Aynı husus ayette “nüşuz” kelimesi ile ifade edilirken, burada “fuhş” kelimesi kullanılmıştır. Burada kadının itaatindeki en önemli hususun, sadakat olduğu söylenebilir. Nitekim hadisin devamında da sadakate vurgu yapılmaktadır.

Nüşuz kelimesi, genel anlamda başkaldırı ve itaatsizlik olarak anlaşılrsa da ayetin öncesindeki “gaybın/namusun korunması” meselesi de, nüşuzun sadakatsizliğe varacak bir başkaldırı olabileceği şeklinde anlaşılabilir. Bu durumda alınacak bir dizi tedbir vardır. Evlilik ilişkilerinde kadının sorun çıkarması üzerine bir kocanın başvurabileceği tedavi tekniklerinden üç tanesi Kur’an’da açıklanır. Kur’an’a göre, nüşüz eden bir kadının, bu tutumundan vazgeçmesi için kocasının başvuracağı tekniklerden ilki öğüt vermek yani sözlü iletişim kurmaktır. Nasihat tekniğinin kullanılmasının etkili olacağı durumlar muhakkak vardır. Yerinde kullanılan bu teknik genelde olumlu sonuçlar verir. Ancak nasihatın olumlu sonuç vermediği durumda başvurulacak ikinci teknik, yatakta yalnız bırakmadır. Alınacak tedbirlerin en sonuncusu ise sembolik bir tokattan oluşan cezalandırmadır.⁵⁸⁰ Burada yöntemlerin sırayla söylenmesindeki hikmet diğer tedbirler olumlu sonuç verdiğinde bir sonrakine başvurulmaması gerektiği şeklinde anlaşılabilir. Ayetin en sonunda kendilerini düzeltenler için artık her şeyin üstünün kapatılması ve yeniden aile saadetinin tesisi için çaba sarfedilmesi öğütlenmektedir.

Nitekim, Hz. Peygamber de hem aile içi hem de toplumsal şiddeti söz ve davranışları ile önlemeye çalışmış, aile içi problemleri şiddete başvurmadan çözüme yoluna gitmiştir.⁵⁸¹ Hz. Peygamber’in sözleri ve kendi eşlerine karşı uygulamalarına dikkat edildiğinde, O’nun kadının ezilmesinden, şiddete uğramasından, onurunun kırılmasından ve hakarete uğramasından hoşlanmadığı, bu tür davranışları kınadığı ve müslüman

⁵⁷⁹ Bkz. “Kadınlara karşı hayırhah olun. Çünkü onlar sizin yanınızda emanettirler. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir çirkinlik/fuhş işlemesinler. Eğer işlerlse yatakta yalnız bırakın ve şiddetli olmayacak şekilde dövün. Size itaat ederlerse haklarında aşırı gitmeye bahane aramayın.” Tirmizi, Tefsir, Tevbe, 3087; Tirmizi, Rada, 11.

⁵⁸⁰ Seyyid Kutub, a.g.e., s. 464; Ebu’l-Leys Semerkandi, *Tefsiru’l Kur’an*, (Sadeleştiren:Mehmet Karadeniz), İstanbul, Özgü yay., 2007, C.2, s.32.

⁵⁸¹ Hüseyin Kurt, “Hz. Peygamber’in İnsanlarla İlişkileri ve Aile İçi İletişiminde Sevgi”, *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, sy.17, Ocak-Haziran 2007, s.185-193, s.192.

erkeklere kadınlara karşı bu tür davranışlardan kaçınmalarını öğütlediği görülmektedir. “Sizden biriniz nasıl oluyor da hanımını köle döver gibi dövüyor da sonra akşam olunca utanmadan ve sıkılmadan beraberce yatıyorsunuz.”⁵⁸² ile “Kadınlarınızı döven kimseler sizin hayırlılarınız değildir.”⁵⁸³ hadis-i şerifleri buna örnektir. Ayrıca Hz. Muhammed’in eşlerine karşı en ufak bir kötü davranışta bulunduğu, onları incittiğine işaret eden hiçbir rivayet bulunmamaktadır. Aksine Hz. Aişe, “Resulullah ne bir hizmetçisini ne bir hanımını dövmüş ne de elindeki herhangi bir şeyle vurmuştur.”⁵⁸⁴ ifadesi ile Hz. Peygamber’in bu konudaki tutumunu belirtmiştir.

Kadının kocası üzerindeki hakları ve erkeğin eşine nasıl davranması gerektiği hususunda hem Kuran’da hem de hadislerde pek çok açıklama bulunmaktadır. Bu da göstermektedir ki İslam dini kadınların bir eş olarak haklarının korunması ve eşleri tarafından memnun ve mutlu edilmelerinin önemini vurgulamıştır. İslam hukukunda kadının mali (mehir ve nafaka) ve mali olmayan (güzel geçim, iyi muamele ve adaletle davranma gibi) hakları vardır.⁵⁸⁵ Burada nafaka hakkı, örfe göre kadının yiyecek ve giyecek vb. ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Evli olan kadın geçim harcamalarını kendi malı olsa bile ondan karşılamak zorunda değildir, ona bakmak kocasının üzerine haktır.⁵⁸⁶

Eşlerin birbiri üzerindeki haklar, yalnızca maddi haklarla sınırlı değildir. İslam dini erkekleri kadınlar üzerinde sorumlu kılarken⁵⁸⁷ onlara karşı nasıl davranılması gerektiği ile ilgili manevi hak ve sorumluluklar üzerinde de durmaktadır. “Ashabım, kadınlara hayırla muamele edip iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Zira onlar sizin idarenize ve himayenize verilmiş emanetlerdir.”⁵⁸⁸ hadis-i şerifi bu durumu özetler niteliktedir. İlâveten Kuran’da, kadınlarla iyi geçinmek ve onların hoşlanılmayan durumlarına sabredilmesi gerektiği tavsiye edilmektedir.⁵⁸⁹ Ayrıca, olumsuz birtakım özellikleri bulunan eşin, olumlu özelliklerinin de bulunacağı hususunun göz ardı edilmemesi, beğenilmeyen yanları olan eşe, beğenilen yanlarını ortaya koyabilecek şekilde şans verilmesi istenmektedir.⁵⁹⁰

⁵⁸² Buhârî, Nikâh, 93.

⁵⁸³ Ebu Davud, Nikâh, 42.

⁵⁸⁴ İbn Mace, Nikâh, 51.

⁵⁸⁵ Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, C.9, s.259.

⁵⁸⁶ Döndüren, a.g.e., s.95; Ayrıca bkz. Bakara, 2/233; Ebu Davud, Menasik, 56; İbn Mace, Menasik, 84.

⁵⁸⁷ Buhari, Cuma, 11; Müslim, İmare, 20; Ebu Davut, İmare, 1; Tirmizi, Cihat, 27.

⁵⁸⁸ Tirmizi, Rada, 11.

⁵⁸⁹ Nisa 4/19.

⁵⁹⁰ Müslim, Rada, 4/1469.

Hz. Peygamber'in aile hayatına bakıldığında eşlerine karşı ne kadar müşfik ve yardımsever davrandığı, aile saadetini tesis için gerekli tüm tutum ve davranışları sergilediği görülmektedir. Hz. Peygamber, kadının hakkının korunmasını yetim hakkı gibi önemli saymış ve kendisi de kadının hakkına riayet edememekten korktuğunu söylemiştir.⁵⁹¹ Hz. Peygambere, kadınların erkekler üzerindeki hakları sorulduğunda genel olarak şu şekilde özetlemiştir: “Yediğin gibi onu da yedirmek, giydiğin gibi onu da giydirmek, yüzüne vurmamak, kötileyip ayıplamamak, darılıp ayrı yatmaya mecbur kalsan bile, bu işi odanın sınırlarını aşmayacak biçimde evde yapmaktır.”⁵⁹² Hadis-i şeriften de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber erkeğin kadın üzerindeki nafaka sorumluluğuna değinmenin yanı sıra ona karşı nasıl davranması gerektiğini de belirtmiş, şiddetten uzak ve yumuşak huylu davranmanın kadınlar üzerindeki bir hak olduğunu söylemiştir. Bunun aksi şekilde davranmak da kadının hakkına riayet etmemektir ki, İslam dini erkeği bundan şiddetle sakındırmıştır.

Ailevi ilişkilerde kadının en önemli yükümlülüğü, evinin başarısına, huzuruna katkıda bulunmaktır. Kadının yükümlülüklerinin dayandığı kaynak “Rabbimiz, bize göz aydınlığı olacak eşler ve çocuklar lütfeyle ve bizi müttakilere önder kıl”⁵⁹³ ayetidir. Bu temel yükümlülüğü yerine getirmek için kadının sadık, itimata layık ve iffetli olması gerekir. Fıkıhçılara göre evliliğin amacı sevgi, arkadaşlık ve tatmin bulma olduğu için kocanın eşini kendine hizmet etmeye ve ev işlerine zormayamayacağı sonucu çıkmaktadır. Bununla beraber kadının rutin işleri yapması tavsiye edilir ki bu da dostluğun sürmesine katkıda bulunur.⁵⁹⁴

c. İslam Dinine Göre Evlilik Mutluluğu

Aile, insanın huzur bulacağı bir yuvadır. Bu huzurun tesisi için de öncelikle eşlerin birbirleri ile iyi geçinmesi ve evlilik mutluluklarının sağlanması gerekmektedir. Ailedeki huzurun temelini dayandığı çok sayıda faktör ile birçok ilişkisel ve ahlaki değerler mevcuttur. İslam dininin genel kaynakları olan Kuran ve Hadislerde de aile mutluluğu ve

⁵⁹¹ İbn Hanbel, II, 439; İbn Mace, Edeb, 6.

⁵⁹² Ebu Davud, Rada, 41; Ebû Dâvud, Nikâh, 42; İbn Mâce, Nikâh, 3.

⁵⁹³ Furkan 25/74

⁵⁹⁴ El-Ati, a.g.e., s.224.

aile birliğinin devamına yönelik önemli bir vurgu söz konusudur. Kur'an-ı Kerim'de her şeyin eşi ile yaratıldığı⁵⁹⁵ ve mümin kadınlar ile mümin erkeklerin birbirleri ile dost olduğu⁵⁹⁶ ifade edilmektedir. Ayrıca evlerimizin huzur ve dinlenme yeri olduğu⁵⁹⁷ ve eşin ve çocukların göz aydınlığı olarak ifade edildiği⁵⁹⁸ ayet-i kerimeler ve dünya menfaatinin en hayırlısının salih bir eş olduğunu söyleyen⁵⁹⁹ hadis-i şerif de, aile mutluluğunun önemine vurgu yapmaktadır. İslam dininde, aile mutluluğunu sağlayacak emir ve tavsiyeler yanı sıra, ailenin sevgi ve iyi ilişkiler üzerine oturmasının da genel ilke olduğu söylenebilir.

Kuran'da Nisâ sûresinin 19. âyetinde⁶⁰⁰ karı-kocanın iyi geçinmeleri istenirken, evlilikte sorunların çözümündeki evrensel ilkeye vurgu yapılır. Zuhaylî'ye göre iyi geçinmek ile, güzel sözlü, iyi davranışlı olma, nafaka ve mesken temininde de insafli davranma kastedilmektedir.⁶⁰¹ Ayete göre karı-koca olumlu ve olumsuz yönleriyle birbirini kabul etmeli, farklı kişiliklerini ortak bir paydada buluşturabilmeli ve her ailede çıkması muhtemel çatışmalara çözüm üretmeye hazırlıklı olmalıdırlar.⁶⁰²

İslam dini, evliliğin, denklik, arkadaşlık ve eşine duyulan sevgi ve merhamet ile temellenmesi gerektiğini söyler. Yapılan araştırmalara göre de bu faktörler mutlu evliliklere götüren en önemli etmenlerdendir.⁶⁰³ Kuran-ı Kerim'de bu konunun en önemli delillerden biri olan “Kendileri ile huzur (sükûn) bulasınız diye sizin için kendi türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi (meveddet) ve merhamet (rahmet) var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”⁶⁰⁴ ayetinde de, huzur, sevgi ve merhametin, aile mutluluğu için gerekli faktörler olduğu belirtilmiştir. Bu ayetin tefsirinde Zuhaylî, cinsler arasında

⁵⁹⁵ Zariyat 51/49.

⁵⁹⁶ Tevbe 9/71.

⁵⁹⁷ Nahl 16/80.

⁵⁹⁸ Furkan 25/74.

⁵⁹⁹ Müslim, Radâ, 64; Nesâî, Nikâh, 15.

⁶⁰⁰ Bkz. Nisa 4/19: “Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”

⁶⁰¹ Zuhaylî, *Tefsir 'ül-Münir*, C.2, s.538.

⁶⁰² Kasapoğlu “Kur'an'da Evlilik Terapisi: Günümüz Psikolojisinin Verileri Ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese”, s.39-40.

⁶⁰³ Bradbury, Fincham, Beach, a.g.m., ss.964-980.

⁶⁰⁴ Rum 30/21.

uyumun gerçekleşmesi ve ünsiyetin olması için ilk kadın olan Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in vücudundan yaratılmasının önemine vurgu yapar. Allahu Teâla, iki cinsin hayatın yükünü taşıma hususunda işbirliği yapmaları, ailenin en güçlü temel ve en mükemmel sistem üzerinde devam etmesi, ailede sükûnetin, huzurun ve rahatın sağlanması için iki cins arasında sevgi ve şefkati var etmiştir. Bu da herşeyi hikmet ile yapan Allah'ın varlığının, Rab oluşunun ve kudretinin delillerindedir.⁶⁰⁵

İslam dinine göre dindarlık, mutlu bir yaşamın ana direklerinden biridir. Bu bağlamda dindar kişinin genel anlamda evlilik sorumluluklarını yerine getirmesi, eşinin ve çocuklarının mutluluğu için de gayret sarfetmesi beklenir. Bu sebeple İslami değerlere bağlı olan bireylerin daha fazla evlilik uyumuna sahip olacağı öngörülmektedir. Benzer şekilde dini görevlerini yerine getirmeyen bireylerin, eşine ve çocuklarına karşı evlilik görevlerini yerine getirmeyi ihmal edeceği de düşünülebilir.⁶⁰⁶

Özetlemek gerekirse, bütün din ve kültürlerde aile, evlilik yoluyla kurulmakta ve kutsal kabul edilmektedir. Evliliğin temeli, sevgi, saygı, mahremiyet ve sadakat esasına dayanmakta olup evlilik mutluluğunu etkileyen ahlaki değerler, genel olarak bütün dinlerce teşvik edilmiş, zina ve benzeri davranışlar yasaklanmıştır. Dini inançlarda genel olarak nesli devam ettirme ve çoğalma anlayışı mevcuttur. Nesiller kültürü ve dini taşıyıcı unsurlar olarak görülmüştür. Yeni nesillerin, kendi din ve kültürlerine göre iyi bir şekilde yetiştirilmesinin gerekliliği önemle vurgulanmıştır. Evliliğin teşvik edilmesi ve kutsanmasıyla birlikte, boşanma da dinlerce hoş görülmemiş ve bir takım şartlara bağlanmış, hatta Hıristiyanlık gibi bazı dinlerde de yasaklanmıştır.

B. AİLE DEĞERLERİ VE DİN

Bu bölümde, din değer ilişkisi bağlamında dinlerin değerlere bakış açısı ve dinlerin koyduğu kurallar çerçevesinde ahlaki değerlerin neler olduğu konusunda kısa bir değerlendirme yapılarak, aile hayatında önemli olan değerler ile din arasındaki ilişki ele alınacaktır.

⁶⁰⁵ Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*, C.11, s.73.

⁶⁰⁶ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.104; Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.213.

1. Din - Değer İlişkisi

Din-değer ilişkisi, ahlakın temelini ne olduğundan başlamak suretiyle, değerlerin dini yaşantıdaki rolü ve önemi, din ve değerlerin karşılıklı etkileşimlerine değin büyük ve önemli bir tartışma alanını kuşatmaktadır. Pozitif Psikolojinin kurucularından Seligman, psikolojinin erdemi ihmal etmesine rağmen, felsefe ve dinin ihmal etmediğini söylemiştir.⁶⁰⁷ Gerçekten de hem felsefi disiplinler hem de dini öğretilerde erdem konusu merkezi bir öneme sahiptir. Hayata dair kapsamlı bir anlam sunan din, hem bireysel hem de sosyal değerler şeması oluşturmada etki olan bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Her din, birçok ahlâkî öğreti ve tavsiyelere sahiptir. Ayrıca birçok dindar da ahlakın kaynağının din olduğuna inanmakta ve ahlakı, Tanrı'nın istekleri sonucunda meydana gelen bir sistem olarak görmektedirler.⁶⁰⁸

Maslow'a göre kendini gerçekleştiren insanlar dindar insanlardır. Çünkü benimsedikleri yüksek değerler dinlerin ideal olarak ortaya koydukları erdemlerdir.⁶⁰⁹ Dini metinler, gelenek ve görenekler, hem insanların kendilerine imreneceği birçok ahlaki birey örneği sunar, hem de insanların yaşamlarında nasıl davranması gerektiğine dair doğrudan kural ve kaideler içerir.⁶¹⁰ Dinin, her insan için kendi dünyasına ait olan duygular, olaylar ve durumlar karşısında ona bir duruş/tavır sunması ve aynı zamanda onu dünyevi konulardan uzaklaştırması da, ahlaki değerlerle ilişkisini göstermektedir.⁶¹¹ Dinlerin ana öğütleri içerisinde bulunan değerler, bir nevi dini tamamlayıcı bir öge pozisyonundadır. Nitekim İslam dinin de üç sacayağının birini iman, diğerini ibadet oluştururken bir diğerini de ahlak ve hukuk oluşturmaktadır. İnsanın Allah ile olan ilişkisi, "iman" ve "ibadet" şeklinde kendini gösterirken, diğer insanlarla ilişkisi de "ahlak" ve "hukuk" un ilgi alanına girmektedir.⁶¹² Bu durum dini bir bakış açısıyla ahlaki değerlerin, dinin olmazsa olmaz bir parçasını teşkil ettiğini göstermektedir.

Toplumsal hayatın vazgeçilmez bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan değerlerin, dinlerin insan ve toplum hayatını düzene koyma amacını yerine getirmede kullandığı

⁶⁰⁷ Martin Seligman, *Gerçek Mutluluk*, (çev. Semra Kunt Akbaş), Ankara, HYB yay., 2007, s.12.

⁶⁰⁸ Geyer, Baumeister, a.g.m., s.243.

⁶⁰⁹ Abraham Maslow, *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*, (çev. H. Koray Sönmez), İstanbul, Kuraldışı yay., 1996, s.47-48; Krş: Ali Köse, Ali Ayten, *Din Psikolojisi*, İstanbul, Timaş yay., 2012, s.46.

⁶¹⁰ Geyer, Baumeister, a.g.m., s.258.

⁶¹¹ Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., s.609.

⁶¹² Enver Uysal, "Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.14, sy.1, 2005, (41-59) s.52.

tamamlayıcı bir öge olduğu da söylenebilir. Bu bağlamda tüm dinlerin ortak olduğu, dinlerin ideal insan ve toplum oluşturma amacıyla, değerlerin vazgeçilmez bir konumu olduğu açıktır. Ancak benzer şekilde değerlerin de yaptırım gücü ve etkisinin, bir dini gelenek içerisinde daha kolay hayata geçirildiği söylenebilir. Nitekim din, ahlaki davranışın gerçekleşmesine yardımcı olacak sebepler dizisi temin eder. Tanrı'nın isteği doğrultuda yaşama, günahlardan kurtuluş ve aydınlanma konusunda dini inançlar, ahlaki davranışa motive edici bir güç halini alabilir.⁶¹³

Din değer ilişkisine sosyal bir açıdan yaklaştığımızda, bu iki kavramın toplum üzerinde derin ve bütünleştirici bir etki meydana getirdiğini görürüz. Mesela İslam dininin ilahi mesajlarını temsil eden davranışlar ve değerler, toplumun örf ve âdeti halini almış toplumsal değerler olarak gelenek içinde yaşamaya devam ederler. Yapılan yasal bir düzenlemeyle kanunen suç sayılmaktan çıkarılmış olan zina, içinde yaşadığımız toplumun değerlerine aykırı olan, toplumun büyük çoğunluğu tarafından hoş karşılanmamaya devam eden bir olaydır. Dini değerlerin nasıl içselleştirilip topluma mal edildiğini göstermesi açısından önemli olan bu tahlil, din ve değer birbirini besleyen kavramlar olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Denilebilir ki; Din toplumun değerlerini ayakta tutma noktasında önemli bir görevi ifa etmektedir.⁶¹⁴

Ancak bazı kültürel değişimler, dinin belirli ölçü ve kaideler ortaya koyma yetkisine engel olabilmektedir. Geyer ve Baumeister'a göre bu değişimlerden biri, kapitalist ekonominin belirlenmesi, ikincisi ise, bir değer göstergesi olarak bireyselliğin ön plana çıkmasıdır. Oysa geleneksel olarak din ve ahlak, kişinin çıkarına dayalı davranışları dizginlemek ve sınırlamak anlayışındadır. Bu durum evlilik hayatı için de böyledir. Örneğin, günümüzde özellikle kadınlar, kendilerini her yönden memnun etmeyen ya da kendi potansiyellerini kullanmaya izin vermeyen durumlar söz konusu olduğunda, sanki bir zorunlulukmuş gibi sıklıkla evliliklerini bitirmeye yönlendirilmektedirler.⁶¹⁵

⁶¹³ Geyer, Baumeister, a.g.m., s.263.

⁶¹⁴ Zeynep Arslan, "Öğretmenlerde Dindarlık, Değerler ve İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilimdalı Felsefe Ve Din Bilimleri Bilim Dalı, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2006, s.84.

⁶¹⁵ Geyer, Baumeister, a.g.m., s.258-259.

Din ve değer ilişkisi ile ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de yapılan çalışmalarda da genel olarak dinin ahlaki değerlerle olumlu bir şekilde ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.⁶¹⁶

2. Aile Değerleri ve Din İlişkisi

Aile yaşamında özellikle önemli olan sevgi, saygı, güven sadakat, fedakârlık vb. gibi daha önceki bölümlerde bahsi geçen aile değerleri, dinlerin de tavsiye ettiği ve aile hayatında önem verilmesini vurguladığı değerlerdir. Din ve aile kurumlarının her ikisi de benzer değerler üzerine odaklanmaları ve sosyalleşmeyi sağlamaştırmaları açısından benzerdirler. Araştırmacılar, din ve ailenin özellikleri ve yakınlıkları sebebiyle aralarında bir ilişki olabileceğini öngörmüşlerdir.⁶¹⁷ Din, faydalı aile davranışları ve olumlu aile yaşamını destekleyen bir inanç sistemi sağlar.⁶¹⁸ Dinlerin, aile içi geçimsizliğini önlemede ve huzurlu bir aile ortamı oluşturmada, ilişki erdemleri olarak da adlandırılan bu değerleri besleyerek yardımcı olduğu söylenebilir.⁶¹⁹

Dini kurumlar, birçok insan için ahlaki konulardaki yasaklar ve normatif beklentilerin ana kaynağıdır. Bu durum evlilik hayatı için de böyledir. Örneğin, dini öğretiler, çocuk büyüme, cinsel tutum ve davranışlar, arkadaşlık ilişkileri ve evlilikle ilgili diğer birçok konuya kadar temel beklentileri şekillendirir.⁶²⁰ Dindar aile bireyleri içerisinde dini/manevi görevleri yerine getirmeye yönelik bir yetiştirme tarzı söz konusudur. Bu da dini/manevi konularla ilgili anlam ve amaçları, önemli hususları ve dini değerleri öğretmek yoluyla gerçekleşir ve aile bireyleri birbirini bu konuda cesaretlendirir.⁶²¹

Bazı araştırmacılar, aşk/sevgi, merhamet, sadakat, affetme, dürüstlük, fedakârlık ve bağlılık gibi aile değerleri kavramların dinin yerini aldığını iddia etmektedir. Nitekim bu kavramlar, dini literatür ve toplumlar kadar, dini olmayanlarda da desteklenir. Bazıları ise,

⁶¹⁶ Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, 133-167; Zeynep Arslan, a.g.t., s.85, 92; Ayten, a.g.e., s.183; Göcen, a.g.e., s.168, 181; Muhammet Ali Tiltay, Ömer Torlak, “Materyalist Eğilim, Dinî Değerler, Marka Bağlılığı ve Tüketici Ahlakı Arasındaki İlişkiler”, *İş Ahlakı Dergisi*, Mayıs 2011, Cilt.4, Sayı.7, ss. 93-130, s.121.

⁶¹⁷ Call, Heaton, agm., s. 382.

⁶¹⁸ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.104.

⁶¹⁹ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.443.

⁶²⁰ Call, Heaton, a.g.m., s.383.

⁶²¹ Dollahite, Marks, a.g.m., pp.384.

bu değerlerin, psikolojik güçlerini hafifletmeksizin tabiatı gereği dini bağlamından koparılamayacak manevi yapılar olduğunda ısrar ederler.⁶²²

Konuya çocuklar açısından yaklaştığımızda, aile-din ilişkisinin en köklü biçimi olarak değer aktarımından bahsetmek gerekmektedir. Aile, çocukların sosyo-kültürel kişiliğini etkileyen birincil sosyal çevre grubudur. Sevgi, saygı, itaat, fedakârlık, paylaşma, yardımlaşma gibi değerlerle birlikte dini yapı da, ailede aynı zamanda kazanılır.⁶²³

Yapılan araştırmalar, evlilik hayatında etkili olan farklı değerler ve bu değerler üzerindeki dinin etkisini tespit etmişlerdir. Örneğin, Belen (2014) tarafından yapılan bir araştırmada eşler arası iletişimi besleyen en önemli değerlerin “doğruluk”, “dürüstlük”, “sevgi”, “saygı” “güven” ve “din” olduğu ifade edilmiştir.⁶²⁴ Lambert ve Dollahite (2006)’in yaptığı araştırmada ise, çiftler, eşler arası uzlaşmaya, ilişki devamlılığına bağlılık ve bağışlama istekliliği yoluyla olanak sağlandığından bahsetmişlerdir. Bununla birlikte araştırmaya katılanlar, dindarlığın onlara ibadetler, kutsal metinler ve kutsal bağışlayıcılığa, şükür vasıtasıyla yardım ettiğini ifade etmişlerdir.⁶²⁵ Dollahite ve Marks (2009)’a göre, din evliliğe yönelik duyulan güven ve mutluluğu, sadakat ve bağlılığı, uyumu, ortak değerleri, sorunları çözümlenmeyi, evlilik devamını, saygıyı, rollerin netliğini ve paylaşılan amaçları artırmaktadır.⁶²⁶ Mahoney vd. (2001)’e göre de, dini ritüeller ve birlikte dua etmek, çiftlere kendi hatalarını kabul etmek ve diğerine karşı affedici olmanın yöntemlerini vermektedir. Bu dini uygulamaların sürekli yapılması, çiftler arasında dargınlık ve düşmanlığı önleyici bir vazife görmektedir. Dini faaliyetlere katılma, çiftlere ortak değerler geliştirme imkânı sunarak, birbirlerine özellikle dini manevi ve ahlaki konularda destek olmalarını sağlamaktadır.⁶²⁷

Din-değer-aile ilişkisinde önemli bir husus da, dinin aileye zarar verici nitelikte yasadışı aktiviteler ve maddeleri yasaklayarak bireyleri ondan uzaklaştırmasıdır.⁶²⁸ Uyuşturucu madde kullanımı, bazı dinler için kumar oynamak ve alkol kullanmak, evlilik öncesi cinsel hayat, evlilik sonrası sadakatsizlik bunlar içerisinde sayılabilir. Dinlerde

⁶²² Mahoney, vd., a.g.m., s.588.

⁶²³ Bahadır, a.g.e., s.105.

⁶²⁴ Belen, a.g.m., s.187.

⁶²⁵ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.448.

⁶²⁶ Dollahite, Marks, a.g.m., pp.387.

⁶²⁷ Mahoney, vd., a.g.m., s.587.

⁶²⁸ Dollahite, Marks, a.g.m., pp.383.

evliliğe atfedilen önem ile özellikle zinayı yasaklayan öğretiler, dinin, evlilik dışı ilişkilere ve bu sebeple gerçekleşen boşanmalara karşı bariyer işlevi gördüğünün de kanıtıdır.⁶²⁹ Ing (1998)'in, dindarlık ile evlilik uyumu arasında güçlü bir ilişki tespit ettiği araştırmasında da paylaşılan değerler, günlük aktiviteler ve eşlerin aile yaşantılarına ve birbirlerine olan sadakatlerinin, dini tecrübe, inanç ve ibadetlerden en çok etkilenen değişkenler olduğu tespit edilmiştir.⁶³⁰

Bireyin gelişimi sürecinde kişiliğine kattığı dini değerler, inançlar ve tutumlar, onun evlilikteki tutum ve davranışlarını da etkileyecektir. Karşılıklı ortak dini kişilik, dini duygu, düşünce, inanç, tutum ve davranışların ahenkli olması, evlilik uyumunu olumlu yönde etkileyecektir.⁶³¹

Dindarlığın evlilik üzerindeki etkileri hakkında tanımlanan ana konulardan biri, dini katılımın çiftlere “başkalarının ihtiyaçları hakkında düşünme, daha sevgi dolu ve bağışlayıcı olma, diğerkâmlık, birbirine saygıyla davranma ve geçimsizlik çözme” konularında yardımcı olmasıdır. Lambert vd. (2006) araştırmasında bu gibi ilişki değerlerini, evlilikteki geçimsizliğin önlenmesine bağlayarak alana katkı yapmaktadır.⁶³²

Din bilginleri, bütün büyük dinlerin affetmeyi teşvik eden öğretilere sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Geyer ve Baumeister'a göre, dinler birkaç şekilde affetmeyi desteklemektedirler. Öncelikle dini anlam sistemleri affediciliği bir değer olarak görüp merhamet, empati gibi duyguları teşvik edebilir. Ayrıca kutsal kitap ve dini ritüeller vasıtasıyla affetme eylemi güçlendirilebilir. İkinci olarak, din affetme davranışı için rol modeller göstererek ve bireylerin olayları ve ilişkileri affetmeyi kolaylaştıracak şekilde yorumlamalarını sağlayan dünya görüşü sunarak affediciliği kutsallaştırabilir.⁶³³

⁶²⁹ Call, Heaton, a.g.m., s. 383.

⁶³⁰ Darcy Siu Fah Ing, *The Relationship between Religiosity and Marital Satisfaction in Protestant Chinese Amerikan Couples*, PhD, California School Of Professional Psychology - Berkeley 1998'den aktaran; Bahadır, a.g.e., s.107.

⁶³¹ Ürkmez, a.g.t., s.40.

⁶³² Lambert, Dollahite, a.g.m., s.446.

⁶³³ Geyer, Baumeister, a.g.m., s.242.

Din ile sevgi temelli empati, sempati gibi olumlu duygularla bağlantılı bir duruma karşılık gelen affetme⁶³⁴ arasındaki bir ilişkiyi öngören araştırmacılar bu iki değişken arasındaki irtibatı incelemişler ve genel olarak din ve affetme arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Dini anlam sisteminin affetmeyi bir değer olarak kabul edip kişileri merhamet ve empati duyguları ile affetmeye yönlendirmesi ve affetmeyi kutsallaştırmaları⁶³⁵ affetme ve din ilişkisinde dinin etkisini ortaya koymaktadır.

Eşlerin aralarındaki birleştirici unsur, kaynağını Tanrı'dan alan ve evliliği kutsal bir birliğe dönüştüren "sevgi"dir. Bu nedenle aile kurumu, sevginin gerçekleşmesi gereken en önemli sosyal ortamdır.⁶³⁶ Dollahite ve Marks (2009)'a göre aileye, inananlar topluluğu veya daha geniş insan topluluklarına yönelik duyulan manevi/dini sevgi, onlara yönelik hizmet davranışını da beraberinde getirebilir.⁶³⁷ Bu bağlamda sevginin dini olarak temellenmesinin, aile içi ilişkilerin daha sıcak daha pozitif olmasına katkıda bulunacağı söylenebilir.

Din, evli çiftler arasındaki cinsel aktivite üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Din, ergenleri evlilik öncesi cinsel faaliyete karşı, onların sonuçlarını da vurgulayarak bilgilendirmek suretiyle faydalı bir araç olarak işlev görmektedir.⁶³⁸ Son yıllarda yapılan çalışmalara göre, bir toplumda ahlaki değerler azalırsa evlilik kurumunu olumsuz etkileyen gelişigüzel cinsel yaşantılar artmaya başlar; kürtaj, gayrimeşru çocuklar, sadakatsizlik ve evlilik dışı ilişkiler yaygınlaşır, çocuk yetiştirmede her iki ebeveynin de kullandığı ataerkil ahlaki değerler yavaş yavaş yok olmaya mahkûm olur. Tüm bunlar ise aile kurumunun parçalanmasına zemin hazırlayarak boşanma oranlarının toplumdaki artışına sebep olur.⁶³⁹

Farklı dinlerde benzer aile değerlerinin vurgulanması, aile hayatının mutluluğu ile ilgili hemen hemen ortak bir değer sınıflandırmasının olduğunu da göstermektedir.

⁶³⁴ E.L. Worthington, J.W. Berry, L. Parrot, "Unforgiveness, Forgiveness, Religion, and Health", *Faith and Health: Psychological Perspectives*, (ed.)T.G. Plante, A.C. Sherman, New York-London, The Guilford Press, 2001, s.108-109.

⁶³⁵ M.E. McCullough, G. Bono, L.M. Root, "Religion and Forgiveness", *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, (ed.) Raymond F. Paloutzian, Crystal Park, New York-London, The Guilford Press, 2005, p.397.

⁶³⁶ Bahadır, a.g.e., s.75.

⁶³⁷ Dollahite, Marks, a.g.m., pp.382.

⁶³⁸ R.B. Ruback, J. Pandey, N. Kohli, "Evaluations (of a Sacred Place: Role and Religious Belief at the Magh Mela", *Journal of Environmental Psychology*, 2008, 28 (2), 174-184'den aktaran; Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.212.

⁶³⁹ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, agm., s.104.

Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse, Budizmde en temel ahlaki ilkeler, doğru yol ve kurallara aykırı düşen eylemleri yapamamaktır (öldürmemek, çalmamak, yalan söylememek, zina etmemek, uyuşturucu kullanmamak gibi); Budistler için ailevi değerler bu ahlaki ilkeler etrafında dönmektedir. Hinduizm’de, şiddetten uzak durma, doğru dürüst davranma, sabır, kendine hâkim olma ve iyilikseverlik (misafirperverlik) gibi sosyal ve manevi değerlere bağlanmaya vurgu yapar. Hinduizmde iffet de önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kadınların iffetini korumak için kızların erken yaşlarda evlenmesi teşvik edilmektedir. Konfüçyanizmin altı erdemi de, aynı zamanda bu öğretiye bağlı toplumların ailevi değerlerini de belirlemiştir: İnsanlık, çocuksu itaatkârlık, adalet, doğru davranış, sadakat ve karşılıklılık.⁶⁴⁰

Hem Tevrat hem de İncil ayetleri, kadının kocasına bağlı olmasını, kocanın da karısını sevmesini ve onlara şefkatle muamele etmesi emretmektedir.⁶⁴¹ Hıristiyanlıkta boşanma, evlilik kurumuna bir ihanet olarak değerlendirilmiş ve ancak eşlerden birinin daimi sadakatsizliği ile boşanma uygun görülmüştür. Bu sebeple Hıristiyanlıktaki aile değerlerinin özü sadakat olarak tanımlanabilir. Sadakati zedeleyecek tüm eylemler günahdır.⁶⁴²

İslam dini ve kültüründe aile değerleri, genel ahlakın temel değer ve ilkelerinin bir parçasıdır. Ancak insani ilişkiler ve aile içi ilişkilerde özellikle vurguladığı değerler de söz konusudur. İslam dini, insani ilişkilerin esaslarını genel olarak merhamet ve sevgiye bağlamıştır.⁶⁴³ İster birbirine aile bağı ile bağlı olan karı koca veya akrabalar, isterse komşuluk ilişkileriyle birbirine bağlı olanlar yahut insanlık camiasını oluşturan herhangi kişiler arasındaki merhamet ve sevgi, insanları birbirine bağlayan en önemli bağ olarak görülmüştür.⁶⁴⁴ Eşler arası ilişkide de Rum Suresi 21. Ayette geçen “meveddet” ve “rahmet” ifadeleri, aile hayatında sevgi ve merhametin olmazsa olmaz değerler olduğunun bir delili olarak gösterilebilir.

İslam dininde çocukların ana babaya sadakati de vurgulanmaktadır. “Allah’tan başkasına kulluk etmeyeceksin, anaya babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik

⁶⁴⁰ Köylü, a.g.e., s.28; Canatan, “Dünyada ve Türkiyede Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, s.201-202.

⁶⁴¹ Efesoslulara Mektup 5: 22-33; Koloselilere Mektup, 3: 19.

⁶⁴² Canatan, “Dünyada ve Türkiyede Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, s.199.

⁶⁴³ Rum 30/21

⁶⁴⁴ Ebu Zehra, a.g.e., s.81.

edeceksiniz"⁶⁴⁵ ayeti, çocukların, aynı evde yaşamıyor olsalar dahi anne babalarına karşı görevlerini yerine getirmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır.

İslam dininde aile içi ilişkilerin yanı sıra akrabalık ilişkilerine de büyük bir önem verilmiş, akrabalık bağlarının devam ettirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bir ayette, Allah'ın emrettiği üç husus, "adalet, iyilik yapmak ve akrabaya bakmak"⁶⁴⁶ şeklinde sıralanır. Hz. Peygamber de, cennete girmesine vesile olacak anneleri soran bir kişiye verdiği cevapta şöyle buyurmuştur: "Hiç bir şeyi ortak koşmaksızın Allah'a kullukta bulunursun, namazı kılarırsın, zekâtı verirsin ve sıla-i rahim yaparsın."⁶⁴⁷ Ayrıca İslam dini, sıla-i rahmin terkinini yani akrabalık bağlarının kesilmesini, şiddetle kınayarak yasaklar. Bu konudaki ayetlerin birinde şöyle buyrulur: "Adını anıp kendisini vesile ederek birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlık etmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının."⁶⁴⁸

Klâsik İslâm düşünürlerine göre dört temel ahlâkî erdemden biri olan iffet kavramı, cinsel alanda ahlâklı olma konusunu da içine alacak şekilde genel manada bir kullanıma sahiptir ve aile değerleri bağlamında da temel değerler arasında yer alır.⁶⁴⁹ Çünkü iffetli olmak, evlilik söz konusu olduğunda ilk akla gelen karakterdir. Kur'an'a göre, evlenecek olan eşler iffet konusunda benzer karakter özellikleri ortaya koyabilmelidirler. İffetli olabilmeyi ve kalabilmeyi başaramış birisinin yine aynı özelliklere sahip birisiyle evlenmesi önemli bir karakter uyumudur. Kur'an bu uyumu o derece önemli görür ki, konuya dinî açıdan bağlayıcılık bile getirir. İffetsiz bir kimsenin iffetli bir kimseyle evlenmesine izin vermez.⁶⁵⁰

Kur'an, kadın ve erkeği eş olarak bir araya getiren en temel duygunun sevgi olduğuna işaret etmektedir. Kur'an'a göre kadın ve erkek arasındaki bu sevgi karşılıklıdır.⁶⁵¹ Kadın ve erkek arasındaki sevginin karşılıklı olması da ayrıca onların fitraten türdeş olduklarının göstergesidir.⁶⁵² İslam dinine göre insanın evleneceği insanı beğenmesi ve aralarında bir ünsiyet ve sevgi oluşması önemlidir. Bu sebeple İslam insanlar

⁶⁴⁵ Bakara 2/83.

⁶⁴⁶ Nahl, 16/90.

⁶⁴⁷ Buhari Zekât, 1; İbn Hanbel, V, 418.

⁶⁴⁸ Nisa, 4/1.

⁶⁴⁹ Kasapoğlu, "İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumu", s.150.

⁶⁵⁰ Nur, 24/3.

⁶⁵¹ Rum 30/21.

⁶⁵² Gülmez, a.g.t., s.154.

arasında sevgi oluşturan nedenlerin gözetilmesini tavsiye etmiş, bu amaca uygun olarak erkeğin evleneceği kadını daha önceden görmesini uygun bulmuştur.⁶⁵³ İnsan ilişkilerinde sevginin özel bir yeri vardır. Özellikle aile içi ilişkilerde sevgi, fertlerin gelişimini sağladığı gibi insan ilişkilerinin öğrenilmesini de sağlar.⁶⁵⁴

Ailede nesillerin yetiştirilmesi için huzurlu bir ortama ihtiyaç vardır. Bu huzur da, eşler arasındaki karşılıklı anlayış, hoşgörü, tahammül, sabır ve fedakârlıklarla mümkün olabilecektir.⁶⁵⁵ Kuran'da bizler için örnek olarak gösterilen Peygamberimizin sadakat, güven, iffet, fedakârlık, sevgi, hoşgörü ve mutluluk örnekleri ile dolu aile hayatı da ayrı bir önem arz etmektedir.⁶⁵⁶

İslam dinine göre Müslüman; doğru olmak, sözünde durmak ve sözünü yerine getirmek gibi vasıfları üzerinde barındıran kimsedir. Toplumsal hayatta uzun ve sağlıklı ilişkilerin doğruluk üzerine bina olunduğu, yalan ve hıyanet üzerine kurulan ilişkilerin uzun süreli olmadığı ve hüsrarla bittiği bilinen bir gerçektir. Durum böyle olunca da evliliklerde “sadakat” bir zarurettir. Eşler, hayatı beraber yaşayan birbirlerine en yakın kişilerdir. Sadakat üzerine bina edilmiş bir ailenin alacağı meyve mutluluktur. Bunun ahiret getirisi ise dünyada elde edilecek mutluluk ile kıyas edilemeyecek kadardır.⁶⁵⁷ Sevgide sadakat, eşler arasındaki ilişkiye muhabbet ve huzur katar.

İslam dininin çerçevesini çizmeye çalıştığı aile, öncelikle toplumsal değer üreten bir kurum olarak görülmektedir. Bununa birlikte, modern dönemde Müslüman ailenin birçok ideoloji ve enformasyonlarla karşı karşıya geldiğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu karşı karşıya geliş, ailedeki İslam ve değer boyutunu ciddi olarak etkilemiştir.⁶⁵⁸ Bunun sonucunda ise, ailenin dini ve ahlaki değerlerden uzaklaştığı ve bu değerlerin aile içerisindeki yaşanılrlığının azalmaya başladığı söylenebilir.

⁶⁵³ Gazali, a.g.e., s.70.

⁶⁵⁴ Mahmut Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, İstanbul, Çamlıca yay., 2012, s. 134.

⁶⁵⁵ Canan, a.g.e., s.182.

⁶⁵⁶ Yiğit, a.g.e., s.189.

⁶⁵⁷ Arzu Demir, “Evlilikte Sadakat”, *Nisanur Aylık Aile ve Kültür Dergisi*, 28-03-2013, <http://www.nisanurdergisi.com/Yazar/Makale/Evlilikte-Sadakat.html>.

⁶⁵⁸ Tekin, a.g.m., s.256.

C. DİN VE EVLİLİK İLİŞKİSİNE DAİR AÇIKLAYICI MEKANİZMALAR

Evlilik ve aile hayatı ile dinin birlikte ele alındığı kavramsal açıklamalar ve deneysel bulgular, insan psikolojisinin en derin bağılıkları ve en yüksek ideallerini artırma noktasında bu iki konunun birbiriyle etkileşim halinde olduğunu söylemektedir.⁶⁵⁹ Din, insanlığın günlük yaşamında yüzyüze geldiği, tarihi, kültürel, sosyal ve psikolojik gerçekliklerin önemli bir boyutunu teşkil eder.⁶⁶⁰ Aynı şekilde, insanın sürekli bir iletişim içinde olduğu en küçük topluluk birimi olarak aile de, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik birçok işleve sahiptir. Hem din hem de evlilik hayatının karmaşık ve çok çeşitli bir yapıya sahip olmasıyla birlikte birçok faktörle de ilişkili olması, bu konuya dair analizlerin dikkatli bir şekilde yapılmasını zorunlu kılmaktadır.⁶⁶¹

Sosyal bilimciler, dinin aile içi ilişkilerin daha sıcak ve olumlu olmasını nasıl sağladığı konusuna dikkat harcamışlardır.⁶⁶² Dinin evlilik ilişkilerine etkisi konusu, genellikle evlilik doyumu veya evlilik devamı kavramlarıyla ele alınmaktadır.⁶⁶³ Genel olarak evliliğin, kadın, erkek ve çocukların fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlıkları, sahip oldukları değerleri ve ekonomik zenginliğe bağlı alışkanlıkları ile ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Ancak artık sosyal bilimsel çalışmalarda, anlam atfedilmiş bir dini inanın ve kurallı dini pratiklerin, evliliğin devamı ve evlilik doyumu oranlarını artırdığı da ortaya konmaya başlamıştır.⁶⁶⁴

Sullivan (2001)'in tespitlerine göre, evlilik kalitesinin bazı boyutları ve evlilikle ilgili tutumlar dinden etkilenmektedir. Dinin aile üzerindeki etkisini anlamak için, ilgili psikolojik yöntemler açıklanmalıdır.⁶⁶⁵ Ancak Holden (2001)'e göre bu araştırmalardaki önemli bir zorluk, din ve evlilik hayatına dair bileşenlerin ayırte edilmesi noktasındadır.⁶⁶⁶ Cinsiyet farklılıkları da, farklılığın bir diğer kaynağıdır. Bazı deneysel çalışmalar, cinsiyetin etkileri ve cinsiyet farklılıklarının önemini değerlendirmişlerdir.⁶⁶⁷ Aile

⁶⁵⁹ Snarey, Dollahite, a.g.m., s.646.

⁶⁶⁰ Ross D. Parke, "Introduction to the Special Section on Families and Religion: A Call for Recommitment by Researchers, Practitioners, and Policymakers, *Journal of Family Psychology*, 2001, v.15, n.4, 555-558, s.555.

⁶⁶¹ Holden, a.g.m., s.659.

⁶⁶² Mahoney, vd., a.g.m., s.581.

⁶⁶³ Wilson, Musick, a.g.m., s.30.

⁶⁶⁴ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s. 103.

⁶⁶⁵ Sullivan, a.g.m., 610-626.

⁶⁶⁶ Holden, a.g.m., s.659.

⁶⁶⁷ Fiese, Tomcho, a.g.m., ss.597-609.

araştırmacıları için bir zorluk da, aile üzerindeki dinin etkisini diğer etkilere izole etme ihtiyacıdır. Örneğin, düzenli bir şekilde kiliseye, sinagoga, camiye giden ailelerin diğer özelliklerinin yanı sıra, din tek başına bir faktör değildir. Dinin etkilerini kültürün etkilerinden ayırmak zor olabilir. Dindar ebeveynler ahlaki değerlerin bir kalesi farzedilmeyebilir. Kiliseye devam edenler her zaman ahlaki davranışlar göstermeyebilir. Buna karşı, herhangi bir dini organizasyona katılmayan bir ebeveyn de, inanç ve uygulamalarında hem manevi hem de ahlaki olabilir.⁶⁶⁸

Dinin evlilik fonksiyonları üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan çalışmalarda, bu konuya odaklanmanın sebebi olarak, bu ilişkiyi soruşturacak çalışmaların ve deneysel bulguların yetersizliği ya da yapılan araştırmaların arkasında yer alan bir kavramsal modelin eksikliği gösterilmiştir.⁶⁶⁹ Dollahite ve Marks (2009) da, dindarlık ve evlilik ilişkileri konusundaki araştırmaların arkasında yer alan bir kavramsal modelin eksikliğinden bahsederek, bir model oluşturmayı amaçlarlar. Dollahite ve Marks (2009), dindar ailelerin bir arada ve mutlu kalmaları için dini yöntemlerinin neler olduğuna ilişkin bir araştırma yapmak amacıyla, farklı dinlere mensup dindar ailelerden oluşan 74 örneklem üzerinde derin nitelikli mülakat çalışması yapmışlardır. Araştırmada şu yöntemler tanımlanmıştır: a) Tanrı'ya ve O'nun gücüne, rehberliğine ve desteğine güvenme, b) evde dinin yaşandığı aileyi kutsamak, c) çatışmaları, dua etme, tövbe etme ve affetme yoluyla çözümlenmek, d) ailedeki diğer insanları ve genel olarak inananlar topluluğunu sevmek ve onlara hizmet etmek, e) aynı inancı paylaşma yoluyla zorlukların ve sıkıntıların üstesinden gelmek, f) yasaklanmış aktivite ve maddelerden uzak durmak, g) zamanı, parayı ve rahatlığı kutsamak, h) öğrenme ve tartışma yoluyla manevi riayeti/ifayı artırmak, i) Tanrı'ya, peygambere, aileye ve emirlere itaat etmek, j) kişisel veya seküler ilgilerin önüne inancı veya aileyi koymak.⁶⁷⁰

Snarey ve Dollahite (2001) ise, dört araştırmanın incelemesi ile şu sonuçları ortaya koymuşlardır. Öncelikle, dini inanç ve aile ilişkileri istatistiksel olarak anlamlı ve psikolojik olarak ilgi çekici yollarla birbiriyle pozitif olarak ilişkilidir. Yine bu çalışmalara göre dini inanç ve pratikler, evlilik bağı ve ebeveyn-çocuk ilişkilerini güçlendirmektedir.

⁶⁶⁸ Holden, a.g.m., s.660.

⁶⁶⁹ Sullivan, a.g.m., s.611; Dollahite, Marks, a.g.m., ss.373.

⁶⁷⁰ Dollahite, Marks, a.g.m., ss.373-391.

Dini inançlar ile evlilik ve aile yaşamı ilişkisine dair “Tanrı detaylarda ortaya çıkar” denilebilir.⁶⁷¹

Wilson ve Musick (1996) de, yaptıkları çalışmada şu sonuçları elde etmişlerdir: a) Dindar insanlar, dindar olmayanlara göre evliliklerine daha fazla bağlıdırlar; b) bir dini gruba mezhebe bağlı olan insanların, o grubun evliliği sürdürmenin önemine yaptıkları vurgu ve boşanmaya karşı tutumlarına bağlı olarak evliliğe devam etme durumları değişkenlik gösterebilir; c) dini kurumlara/kiliseye daha fazla katılan çiftler katılmayanlara göre evliliğe daha fazla bağlıdırlar; d) çiftlerin aynı din ve aynı mezhepten olmaları daha fazla evliliğe bağlılık göstermelerinde etkili olacaktır (dini homogami); e) dini grup ve cemaatler evliliğin çözülmesine karşı iç ve dış kısıtlamalar getirdiği için, dindar insanlar evliliğe daha fazla bağlı olacaklardır.⁶⁷²

Hatch vd. (1986)’nin yaptığı bir araştırmada, dindarlık etkisi olarak ölçülen manevi yakınlığın, evlilikteki duygusal yakınlığı artırmak suretiyle evlilik doyumunu olumlu olarak etkilediği tespit edilmiştir. Ancak manevi yakınlık ve evlilik doyumunu arasındaki ilişki direk olmayıp dolaylı bir ilişkidir. Duygusal yakınlık, evlilik doyumundaki en güçlü göstergedir. Bu çalışmaya göre duygusal yakınlık kontrol edildiğinde, manevi yakınlık ve kiliseye gitme hiçbir etkiye sahip değildi veya çok küçük bir etkisi vardı. Yani bu yazarların öne sürdüğü üzere insanların daha dindar olmaları, duygusal yakınlığın kendisinde bir değişme olmaksızın evlilik doyumunu yükseltebilecek bir etkiye sahip değildi. Örneğin bir koca için ailesine işinin üzerinde öncelik vermeyi öğrenmedikçe dine yönelmek anlamsız veya olumsuz bir durum olabilir. “Kadınlar için din, bölünmüş bir şeyi bir araya getirebilecek kadar güce sahip değildir”⁶⁷³

Mahoney vd. (1999), dinin evliliğe etkisini, uzak ve yakın dini değişkenler olarak ele alır. Bu değişkenler bazı dini davranış, düşünce ve duyguları ifade eder ve çiftlerin bireysel dindarlıklarından aynı dine inanmalarına kadar evlilik faaliyetlerinin çeşitli yönleri ile ilişkilidir.⁶⁷⁴ Yakın değişkenler, teorik ve psikolojik bir model temelinde çift veya aile

⁶⁷¹ Snarey, Dollahite, a.g.m., s.646.

⁶⁷² Wilson, Musick, a.g.m., s.38-39.

⁶⁷³ Hatch, James, Schumm, a.g.m., s.539-544.

⁶⁷⁴ Mahoney, vd., “Marriage and the Spritual Realm: The Role of Proximal and Distal Religious Constructs in Marital Functioning”, *Journal of Family Psychology*, 1999, 13, 321-338’den aktaran; Mahoney, vd., a.g.m., s.576.

ile ilgili sonuçlarla yakından ilişkili olanlardır.⁶⁷⁵ Yakın değişkenler, çiftlerin dindarlıklarını ifade ettikleri dini aktivitelere (dini ritüeller, kutlamalar, bayramlar vb.) katılma durumlarını nasıl planladıklarını içerir.⁶⁷⁶ Dini aktiviteler, çiftlerin birlikte anlamlı ve hoşlarına giden ritüellere katılmalarına ortam oluşturduğu için evlilik doyumlarını artırmaktadır. Dinin evliliğe uzak etkisi bağlamında ise, dini homogami ve kişisel dindarlık ele alınmıştır.⁶⁷⁷ Bazı araştırmacıların, kişisel dindarlık ve evlilik doyumu arasında buldukları önemli ilişki, evliliğin geleneksel bir şekilde yaşanmasının bir ürünü olabilir. Yani geleneksel dindar insanlar, dini organizasyonlara daha sık katılmaya eğilimli olup, evlilik mutlulukları da daha yüksektir.⁶⁷⁸

Önemli bir konu da dinin aile hayatı üzerindeki, bilişsel, duygusal ve davranışsal bağlamdaki aracı (mediator) ve hafifletici (moderatör) etkisidir. Sullivan (2001)'ın hem kesitsel hem de boylamsal olarak yaptığı üç model (direk model, arabulucu model, telafi/dengeleme-compensation- model) konusundaki değerlendirmesi, birbirlerine rakip yöntemlerin nasıl değerlendireceğimiz noktasında iyi bir örnektir.⁶⁷⁹ Sullivan (2001), dindarlığın evli çiftler üzerindeki etkisini üç şekilde açıklamıştır. Birincisi direk etki modelidir; bu modelde, dindarlık ya olumlu ya da olumsuz olarak evlilik uyumunu etkilemektedir. İkincisi telafi-hafifletici veya moderatör modelidir; bu modelde de, dindarlık eşlere evliliğin hassas noktalarını telafi etme konusunda yardımcı olmaktadır. Üçüncüsü ise uzlaştırıcı-aracı (mediator) modelidir; bu modelde de din, evlilik kalitesinin, bağlanma, evlilik devamı ve doyumu gibi diğer boyutları üzerinde etkilidir.⁶⁸⁰

Booth vd. (1995)'ne göre, evlilik kalitesinin bazı boyutları dindarlıktan etkilenirken her boyutu da etkilenmemektedir. Örneğin, evliliğin önemi konusundaki tutumlar dindarlıktan etkilenirken, evlenme davranışının gerçekleşmesi dindarlıktan etkilenmemektedir.⁶⁸¹ Aynı araştırmacıların yaptığı bir boylamsal araştırma, dört yıl boyunca beş tür evlilik fonksiyonları ve dini konuları incelemiştir: Dinin kişi için önemi, İncil okuma, dua etme, dini sosyal faaliyetlere katılma ve dini hizmetlerde bulunma sıklıkları. Örnekleme, boşanma eğilimi olanlar arasından seçilmiştir. Araştırmanın birinci

⁶⁷⁵ Baucom, a.g.m., s.652.

⁶⁷⁶ Mahoney, vd., a.g.m., ss.559-596.

⁶⁷⁷ Fiese, Tomcho, a.g.m., s.597.

⁶⁷⁸ Mahoney, vd., a.g.m., s.571.

⁶⁷⁹ Sullivan, a.g.m., ss.610-626.

⁶⁸⁰ Baucom, a.g.m., s.654.

⁶⁸¹ Booth, vd. a.g.m., ss.661-671.

zamanında, bu beş dini konu daha az boşanma eğilimi düşüncesini, ikinci zamanında da daha az boşanma davranışını öngörmüştür.⁶⁸² Baucom (2001) da dinin evliliğe etkisi bağlamında, kurumsal dinlerin, evlilikle ilgili bilişsel-davranışsal adapte olma durumunu artırmada etkili olan çift aile davranışlarını teşvik eden bir aracı kurum olarak işlev gördüğünü söyler.⁶⁸³

Batı ülkelerinde yapılan çalışmalarda önemli bir eksikliğin, dini bağlamda yalnızca Yahudi-Hıristiyan geleneğini kapsamaları olduğu söylenebilir. Nitekim Mahoney vd. (2001) de, meta analitik değerlendirmelerinde din ve aile arasındaki ilişkilere dair diğer büyük dini geleneklerde yapılmış çalışma olmadığı için, yalnızca Yahudi-Hıristiyan geleneğine sahip batı toplumlarında yapılan çalışmaları ele aldıklarını söylerler.⁶⁸⁴ Bu eksiklik farklı ülkelerdeki din psikolojisi çalışmalarında aile ve din konusu üzerine eğilinmesi ile giderilebilir.

Mahoney vd. (2001)'e göre, Yahudi-Hıristiyan kurumları, evliliğin işleyişini kolaylaştıracak bilgi ve davranışları savunan birçok öğreti neşretmiştir. Onlara göre bu öğretilerden dört teorik mekanizma ortaya çıkmaktadır. Birinci mekanizma, kutsamayı içermektedir. Bu yapı, çiftlerin evliliklerinin kutsallığına dair görüşlerini merkeze alır. Birçok çift kendi evliliklerini, manevi bir karaktere ve anlama sahip görür. İkinci mekanizma, evlilikteki cinsel sadakattir. Dini evlilik törenleri, kutsal bir yemin olarak cinsel monogamiyi vurgulamaktadır. Dini mesajlar, yasak ve günah duygusunu tetikleyerek evlilik dışı cinsel hayatın önüne set çekmektedir. Üçüncü mekanizma olan çiftlerin dini aktivitelere birlikte katılmaları, dinin evliliğin işleyişini etkilediği birçok davranışsal yol sunar. Dini faaliyetlere katılma, birlikte dua etme, ömür boyu Tanrının istediği şekilde nasıl yaşayabileceklerini konuşma, manevi konular hakkında veya Tanrının evliliklerindeki rolü hakkında konuşma, kurallı ve geleneksel dini hizmetlere, programlara ve ritüellere bir çift olarak katılmayı içermektedir. Dördüncü mekanizma olarak din, bireylere evlilikteki zorluklar ve stres verici durumlarla başa çıkmada bilişsel ve davranışsal kaynaklar sunarak evliliğe yardım edebilir.⁶⁸⁵

⁶⁸² Mahoney, vd., a.g.m., s.576.

⁶⁸³ Baucom, a.g.m., s.654.

⁶⁸⁴ Mahoney, vd., a.g.m., s.560.

⁶⁸⁵ Mahoney, vd., a.g.m., s. 586-587.

Marks (2005)'a göre dini inançlar ve evlilik ile ilgili üç temadan bahsedilebilir. Bunlar, boşanma karşıtı inançlar, manevi inançların birlikteliği anlayışı (spirituel homogami), aileyi destekleyici bir faktör olarak Tanrıya inanma/bağlanma.⁶⁸⁶ Ancak ana tema, duanın önemi, aile ritüellerinin birleştirici etkisi ve evlilik sadakatinin sağlanmasını içermektedir.⁶⁸⁷ Wolfinger ve Wilcox (2008)'e göre de dinler, evliliğe yapılan yatırımları daha da artırarak, zarar verici tutum ve davranışları engelleyerek, çiftleri ilişkilerine olumlu bir gözle bakmaya yönlendirerek, değerler, normlar ve sosyal destek ile ilgili ilişki alanını geliştirerek, evliliğin niteliğini etkileyebilirler.⁶⁸⁸

Araştırmalar, dinin, çiftler tarafından nadiren doğrudan tartışılan bir mesele olduğunu göstermektedir. Dindarların çatışmaları daha hoşgörü ile karşıladıklarına yönelik görüşlerin aksine, çiftlerin kişisel dindarlığı, tartışmaların sıklığı ile ilişkili değildir. Ancak çiftlerin dini konularda belli görüşleri paylaşma boyutu, en azından bu konudaki tartışmaları azaltacaktır. Örneğin eşler arasındaki dini benzerlik, tartışmaların daha az yaşanmasına ve boşanmaların daha düşük olmasına sebep olabilir.⁶⁸⁹ Curtis ve Ellison (2002) tarafından yapılan bir araştırmada da, dini olarak birbirine benzemeyen çiftlerin benzeyen çiftlere göre daha fazla çatışma yaşayıp yaşamadıkları, dini farklılığın hangi konulardaki çatışmalara sebep olduğu araştırılmıştır. Sonuç olarak çiftlerin dini inançlarındaki belirgin farklılığın daha fazla çatışma ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, erkeklerin eşlerine göre dini katılımlarının daha fazla olduğu durumlarda, ev işleri, para, zamanın nasıl harcanacağı ve cinsellik konularında tartışıldığı bulunmuştur.⁶⁹⁰

Din ve evlilik memnuniyeti arasındaki ilişkinin iki önemli aracısı olduğu belirlenmiştir. Birincisi, her iki eşin de sağlıklı davranışlara ilişkin beklentileri yerine getirdiği evliliklerde, din evlilikten doyum alınmasını artırabilir. Ancak stresli bir eşin yer aldığı evliliklerde dindarlık evlilikle ilgili zorlukları artırabilir. Örneğin Sullivan (2001)'in uzun dönemli yaptığı bir araştırmada, genel dindarlığın zaman içinde yeni evliler için evlilik memnuniyetini artırdığı tespit edilmiştir. Ancak bu durum yalnızca zihinsel sağlığa

⁶⁸⁶ Marks, a.g.m., s.101.

⁶⁸⁷ Marks, a.g.m., s.96.

⁶⁸⁸ Wolfinger, Wilcox, a.g.m., s. 1312.

⁶⁸⁹ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.179.

⁶⁹⁰ Curtis, Ellison, a.g.m., ss. 551-576.

sahip erkeklerin yer aldığı çiftlerde söz konusudur. Erkeklerin nevrotik ve her iki eşin de dindar olduğu tiplerde erkekler evliliklerinden daha az doyum elde etmektedirler.⁶⁹¹

Din, eşlerin bir çift olarak yapmaya cesaret bulabileceği dini alanın da ötesindeki birçok aktivitelerini etkileme özelliğine sahiptir.⁶⁹² Dini inançlar, aynı zamanda aileyi “koruyucu bir çatı”, aile kültür ve alt kültürünü oluşturucu bir dayanak olarak da iş görmektedirler.⁶⁹³ Dindarlık, çiftlerin birbirlerinin zevklerine uyumlarını kolaylaştırmakta, arkadaş ve akraba çevreleriyle daha olumlu ilişkiler kurmalarını ve birlikte daha verimli boş zaman aktivitelerine katılmalarını sağlamaktadır.⁶⁹⁴

Lambert ve Dollahite (2006), dindarlığın aile içi çatışmaların engellenmesi ve çözümlenmesinde etkili olduğunu gösteren bir kavramsal model önermişlerdir. Bu modelde, sorunları önleme, sorunların çözümlenmesi ve uzlaşma faktörleri yer almaktadır. Onlara göre eşler arasındaki sorunu önlemede önemli olan faktörler, ortak amaç ve ilişki erdemleridir. Yani dindarlık, eşlerin aynı dünya görüşü ve amaca sahip olmalarını sağlayarak ve evlilik ilişkilerinde gerekli olan ilişki erdemlerini destekleyerek, geçimsizlik öncesinde sorunun ortaya çıkmasını engellemiş olur. İkinci olarak sorunun çözümlenmesinde, dini uygulama ve ibadetler, Tanrı’ya sığınma ve dua etme gibi başa çıkma yöntemleri yer almaktadır. Üçüncü aşama olan uzlaşma faktöründe ise, hem Tanrı’ya hem eşe bağlılık duygusu ve Tanrı’nın tavsiye ettiği affetme davranışı devreye girmektedir. Bu dini yöntemlerle eşler arasındaki sorunlar önlenmiş, ya da çözümlenmiş ve uzlaşma gerçekleşmiş olur.⁶⁹⁵

Dini kurumlar sadece evliliğin yıkılmasını engellemek için oluşturulmuş cezalandırıcı mesajlar göndermez, bununla birlikte evlilik ilişkilerini zenginleştirmek için oluşturulmuş destekleyici mesajlar da göndermektedir.⁶⁹⁶ Dinin, hem evlilik ilişkilerini zenginleştirici, hem koruyucu hem de sorunların çözümlenmesi ile ilgili yöntemlerinin hepsi birlikte önem arz etmektedir. Dinin evlilik hayatına bu çok yönlü etkisi dikkate alınarak ve farklı teorik açıklamalardan da istifade edilerek teorik bir tasnif yapılmış,

⁶⁹¹ Sullivan, a.g.m., ss. 610-626.

⁶⁹² Waite, Lehrer, a.g.m., s. 264.

⁶⁹³ Marks, a.g.m., s.104.

⁶⁹⁴ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.108.

⁶⁹⁵ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.447.

⁶⁹⁶ Mahoney, vd., a.g.m., s.586.

aşağıda yer alan başlıklar ortaya çıkarılmıştır. Din ve evlilik ilişkisine dair kuramsal açıklamalar, bu başlıklar altında daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

1. Evliliği Kutsal Görme

Kutsama, hayatın bir boyutunun, “kutsal” bir anlam ve özelliğe sahip olduğu yönündeki algılamadır. Kutsama iki şekilde ortaya çıkabilir. Tanrıya inanılarak yapılan kutsamada, hayatın bir boyutunun Tanrının bir yansıması olarak algılanmasıdır. Tanrı inancı içermeden gerçekleştirilen kutsamada ise, hayatın bir boyutunun kutsallığı niteleyen özellikler içerdiğine ilişkin algılamadır.⁶⁹⁷

Genel olarak kutsama konusunda ulaşılan bulgular, hayatın bir boyutunun kutsal açıdan görülmesinin, ailenin işleyişi konusunda dört önemli etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Bu etkilerden ilki olarak, insanlar kutsal şeylere büyük yatırımlar yapmaya meyillidir. İkincisi, insanlar hayatlarını kutsal bir bakış açısı ile algıladıklarında, bunu korumaya ve gözetmelerini sağlayacak çeşitli manevi kaynaklar içeren manevi bir dünyaya girerler. Üçüncüsü, kutsamaların manevi duyguları ortaya çıkarması olasıdır. Son olarak kutsama psikolojik ve manevi faydalarla ilişkilendirilmiştir.⁶⁹⁸

İnsanoğlu tarihin en eski dönemlerinden itibaren Tanrı ile veya kutsal ile temas içerisinde olmuştur. İnsanoğlunun Tanrı ile teması, kendisini gündelik hayat içerisinde sergilemiş olduğu bir kısım davranışlarının ve/veya faaliyetlerinin O’na adanması şeklinde tezahür etmiştir. Bu tezahürlerden biri de evlilik ve nikâhtır.⁶⁹⁹

Mahoney vd. (2001), evliliklerini kutsal gören çiftlerin daha affedici, eşini daha kabullenici olabileceklerini, çatışmaları daha fazla azaltabileceklerini, evlilik çatışmalarını etkili bir biçimde çözebilecek tutum ve davranışlara daha fazla eğilimli olabileceklerini, dini başa çıkma yöntemlerini (dua ve manevi destek gibi) daha fazla kullanabileceklerini söylemişlerdir. Tanrının kendi evliliklerinde cisimlendiğini (incarnate) düşünen çiftler, evliliklerini korumak için daha fazla gayret etme eğilimindedirler, çünkü bu manevi birlikteliği devam ettirmek ve Tanrı’yı hoşnut etmek isterler.⁷⁰⁰ Lambert vd. (2006) evliliklerini kutsal görmenin çiftlerin evlilik kalitelerini ve sadakatlerini artırdığını

⁶⁹⁷ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.188.

⁶⁹⁸ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.188-189.

⁶⁹⁹ Kirman, a.g.m., s.631.

⁷⁰⁰ Mahoney, vd., a.g.m., s.586.

bulmuşlardır. Onlara göre dini inanç ve uygulama çiftlere, evlilikteki stresi azaltarak ve çiftleri birleştirerek aile içi geçimsizliği azaltan kutsal bir bakış açısını ve amacı geliştirmekte onlara yardımcı olma yoluyla geçimsizliği önlemede yardımcı olmaktadır.⁷⁰¹

Vergote (1999)'un yaptığı araştırmada, araştırmaya katılanlar evlilik törenini dini bir bağlam içerisine oturtmuşlardır. Onlara göre dini törenler, “Tanrının yardımını, korumasını ve sevgiyi kutsamasını isteme, aşkın kaynağı olarak Tanrıyı düşünme, şahit-Tanrı önünde söz vermek suretiyle bağlanma şuuru, aşkı Tanrının verdiği ve bu yüzden aşkı kutsadığı şuuru” nu ifade etmektedir.⁷⁰²

Evlilik ve aile hayatı ile ilgili önemli bir aşama olan hamilelik, birçok insan tarafından kutsal olarak görülmektedir. Hamileliğin kutsanmasının ise, ebeveynliğe geçişe yardımcı olduğu iddia edilmektedir. İnanan bir insan için hamilelik biyolojik olaydan daha fazlası olarak, manevi bir anlam kazanabilir. Birçok din özellikle evlilik bağlamında hamile kalmaya ve doğum yapmaya derin anlamlar yüklemiştir. Bu yüzden hamilelik “Tanrının bir lütfü” haline gelmekte, “mucize” ve “ilahi” gibi kutsal terimlerle ifadelendirilmektedir.⁷⁰³ Ayrıca çocuklarını kutsayan ve Tanrının bir hediyesi olarak gören ebeveynlerin de, çocuklarına karşı daha destekleyici ve saygı geliştirici (esteem-enhancing) bir tutuma sahip olduğu iddia edilmektedir.⁷⁰⁴

Fincham vd. (2010), ilişkiyi kutsal görmeye yönelik güçlü bir bakış açısının, bireyleri, sadık kalma yoluyla ilişkilerini korumaya motive ettiğini ön görmektedir. Ayrıca araştırmacılar, eşi için dua etmenin, ilişkiyi kutsamanın önemli bir göstergesi olduğunu ve bu kişilerin ilişkilerini daha fazla koruduklarını ve daha az sadakatsizlik davranışı gösterdiklerini iddia etmektedir.⁷⁰⁵

İslam dininde Yahudi-Hıristiyan geleneğinde olduğu gibi, kutsal ve seküler arasında net bir ayrım yoktur. Daha doğrusu her eylemin dini anlamları olmuştur.⁷⁰⁶ Aile hayatı ve aile içi ilişkilerde de bu dini anlam göze çarpmaktadır. Nitekim hem Kuran-ı Kerim hem de hadisi şeriflerde aile hayatının öneminden sıkça bahsedilmiş, inananların

⁷⁰¹ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.448.

⁷⁰² Antonia Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, (çev. Veysel Uysal), İstanbul, İFAV yay., 1999, s.131.

⁷⁰³ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.188.

⁷⁰⁴ Baucom, a.g.m., s.654.

⁷⁰⁵ Fincham, vd., a.g.m., s.651.

⁷⁰⁶ El-Ati, a.g.e., s.83-84.

aile içi görevlerini aynı zamanda dini bir vecibe hassasiyetiyle yerine getirmeleri tavsiye edilmiştir.

2. Eşler Arasında İnanç ve İbadet Birlikteliği

Evlilik kalitesini etkileyen önemli bir boyut da, çiftlerin sahip oldukları inanç ve değer sistemleri ile bu sistemlerdeki benzerlik veya farklılıklardır. Evlilik hayatını etkileyen unsurlar arasında dinin rolü oldukça önemlidir. Çünkü din, yaşam yolları, inanç ve değer sistemleri ve beklentiler gibi birçok özelliği kuşatır.⁷⁰⁷

Din ve evlilik mutluluğu konusunda yapılan araştırmaların pozitif bulguları, genellikle aynı inancı paylaşan, yani inanç içi evlilik yapan eşlere dayandırılmaktadır.⁷⁰⁸ Temel öncül, farklı dini görüşe sahip çiftlerin, aynı dini görüşü paylaşan çiftlere göre daha fazla evlilik stresi yaşadıkları şeklindedir.⁷⁰⁹ *Dini homogami (religious homogamy)* olarak da adlandırılan karı-koca arasındaki dini mensubiyetteki benzerlik derecesi, önemli bir araştırma konusudur. 1950'lerden 70'lere kadar yapılan araştırmalar, aynı inanç evliliklerinde, farklı inanç evliliklerine göre daha az boşanma görüldüğüne işaret etmiştir.⁷¹⁰ Çiftlerin aynı inancı paylaşması, aile içerisinde yaşayan bireyler arasındaki çelişkileri azaltırken daha verimli bir ortamın oluşmasını sağlamaktadır. Çünkü aynı dini inancı paylaşma (dini homogami), yapılan çalışmaların sonuçlarına göre de, çiftler arasındaki benzerlikleri artırarak, evliliğin devamına ve evlilik doyumuna katkıda bulunmaktadır.⁷¹¹ İnanç sistemlerindeki benzerliğin eşlerin, çocuk yetiştirme ve boş zaman aktiviteleri konularındaki çatışmaları azalttığı da farzedilmektedir.⁷¹² Dini inanç ve pratikler konusunda çiftler arasındaki farklılık ise, evlilikte denge bozucu bir güç olarak işlev görebilmekte ve daha sık aile içi geçimsizliklerle bağlantılı olabilmektedir.⁷¹³

Dini inançlar, bireylerin aile hayatında “aynı dünya görüşü” ve “vizyon” a sahip olmasını sağlamaktadır.⁷¹⁴ Dini faaliyetlere eşlerin birlikte katılması da, aileye ortak bir amaç duygusu verirken, aile bağlılığı, sosyal bütünleşme ve boşanmaya karşıtlık gibi

⁷⁰⁷ Hünler, Gençöz, a.g.m., s.124.

⁷⁰⁸ Marks, a.g.m., s.87.

⁷⁰⁹ Mahoney, vd., a.g.m., s.571.

⁷¹⁰ Larson, a.g.m., s.290.

⁷¹¹ Call, Heaton, a.g.m., s. 383; Marks, a.g.m., s.88.

⁷¹² Fiese, Tomcho, a.g.m., s.597.

⁷¹³ Waite, Lehrer, a.g.m., s. 264; Lambert, Dollahite, a.g.m., s.440.

⁷¹⁴ Marks, a.g.m., s.98.

evliliğe dair benzer değerler kazandırarak, eşlerin ilişkisel iyi olma hallerini (relational well-being) geliştirir.⁷¹⁵ Bir başka ifade ile, çiftlerin dinin her boyutunda (inanç, üyelik, katılım) birbirleriyle ortak/benzer olması, evliliği daha fazla sürdürülebilir ve daha doyumlu hale getirmektedir.⁷¹⁶

Eğer yeni bir aile oluşurken eşlerin bazı ortak amaçları yoksa ve birbirlerinden beklentileri çok farklı ise, beklentilerine karşılık bulamamaları sonucunda ilişkileri zedelenecektir.⁷¹⁷ Fakat ortak bir vizyona sahip olma, evlilikteki stresi azaltarak ve evli eşleri birbirine yaklaştırarak aile içi geçimsizlikleri azaltmada yardımcı olmaktadır.⁷¹⁸ Dindarlık seviyeleri konusundaki yakınlık da, ortak vizyonun oluşturulması noktasında bireylerin evlilik öncesinde dikkat etmeleri gereken önemli bir kriterdir.⁷¹⁹

Önemli bir nokta da, eşler arasında inanç ortaklığına rağmen dindarlık derecelerinde farklılıklar olabileceğidir. Yapılan araştırmalarda genel olarak sadece aile bireylerinin inanç ve ibadetleri üzerinde durulmakta, çiftlerin dindarlığındaki eşitsizlik göz ardı edilmektedir.⁷²⁰ Oysa aynı dine bağlı olsalar da, dinin hayatlarındaki yeri ve önemi konusunda eşler arasında önemli farklılıklar olabilir. Bu da dinin evlilik hayatına dair olumlu etkilerini azaltabilir. Ayrıca dini yaşantıdaki benzerlik ve farklılıklarla birlikte, eşlerin bir arada ibadet etmesinin, evlilik doyumuna etkisi de gözden kaçırılmamalıdır. Uyumlu bir kişilik gelişiminde her ne kadar bireysel dindarlığın belirleyici rolü söz konusu olsa da, evlilik uyumunda ortak dini yaklaşım ve uygulamaların rolü daha büyüktür denilebilir.⁷²¹ Çiftlerin bağlı oldukları dinler ve dini yaşantılar arasında farklılıklar ve benzerliklerin oranı onların mutluluğu etkilemektedir. Eğer farklılık çok ve oldukça köklü ise bu iki kişinin mutlu olma şansları zayıftır. Dinlerin farklı olması, bu bağlamdaki en büyük farklılıktır. Dinleri farklı eşlerin tutumları, standartları, yeme, içme ve eğlenme alışkanlıkları, okudukları eserler, hafta tatili günleri farklı olacaktır. Bu kadar büyük farklılıklar üzerine kurulan evliliklerde ise mutlu bir birliktelik beklenemez.⁷²²

⁷¹⁵ Fiese, Tomcho, a.g.m., s.597; Call, Heaton, a.g.m., s.383.

⁷¹⁶ Call, Heaton, a.g.m., s.383.

⁷¹⁷ Şahin, a.g.e., s.179.

⁷¹⁸ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.442.

⁷¹⁹ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.108.

⁷²⁰ Mahoney, vd., a.g.m., s.563.

⁷²¹ Bahadır, a.g.e., s.109.

⁷²² Bilen, a.g.e., s.105.

Larson (1989)'a göre dini inanca sahip olma yani dini homogami, dini mensubiyetten daha seçkin bir değişkendir. Dini homogami, daha muhafazakâr dini gruplar arasında, evlilikte istikrar ve memnuniyet konularının güçlü bir değişkendir. Daha liberal mezheplere bağlı gruplarda ise, eğitim ve diğer sosyal faktörlerle karşılaştırıldığında daha önemsiz bir faktör olmaktadır. İlaveten din değiştirme veya eş seçimindeki doktrinel ayrılık arttıkça dini farklılık, evlilikte tatminsizlik ve ayrılığın giderek güçlenen bir belirleyicisi olmaktadır.⁷²³

Dini bir faaliyete katılmak, geliştirici çift-aile faaliyetlerini kolaylaştırma işlevi görmektedir. Çünkü bu durum, çift ve ailelerin düzenli bir şekilde birbirleri ile etkileşim halinde olmalarını sağlar.⁷²⁴ Dini törenlere katılım, çiftlere, geçimsizliği çözümede, odak noktalarını değiştirerek ve ciddi problemlere kafa yorabilmeleri için onlara gerekli olan iç dayanıklılığı sağlayarak yardımcı olur. Dini törenlere birlikte katılmakla, çiftler, çok önemli olarak algıladıkları ufak tefek tartışmalarına odaklanmaktan kurtulabilirler.⁷²⁵

Birlikte ibadet etmenin, “Tanrı’yla bağlantı kurmak”, çiftlerin ve çocukların “korunduğu” duygusunu sağlamak, aile sorunlarının çözümü için bir “sevgi ruhu” ortaya çıkarmak yoluyla aile bireyleri arasındaki bağı güçlendiren bir faktör olduğu söylenebilir.⁷²⁶ Ailenin güne birlikte başlayıp günü birlikte bitirerek, müşterek geçirdikleri vakti artırıp birlikte yaşama idrakini kuvvetlendirir. Birlikte dua etmek, sahip olunanlar için şükretmek ve mevcut hastalık ya da sorunların çözümü için yardım dilemek gibi faaliyetler, aile bilincini artırarak bireyleri sevgi ve dayanışma bağı ile birbirine bağlayıcı bir etki yapar.

Hıristiyan toplumlarda kiliseye gitme davranışı, hem eşlerin hem çocukların birlikte ailecek yaptıkları bir dini aktivite olması açısından önemlidir. Yapılan araştırmalarda da rutin bir dini ibadet olarak kiliseye gitmenin evlilik hayatı ile ilişkisi ele alınmıştır. Hatta dini bağlılığın (religious affiliation), benzer dini aktiviteleri paylaşma olmaksızın, tek başına evlilik ilişkileri konusunda anlamlı bir faktör olup olamayacağı da tartışılmıştır.⁷²⁷ Bu sebeple yapılan araştırmalarda kiliseye gitme gibi birlikte yapılan ibadet

⁷²³ Larson, a.g.m., s.291.

⁷²⁴ Baucom, a.g.m., s.654.

⁷²⁵ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.444.

⁷²⁶ Marks, a.g.m., s.98.

⁷²⁷ Marks, a.g.m., s.87.

uygulamalarının evlilik hayatına etkileri üzerinde daha fazla durulmuştur. Örneğin Hatch'in (1985) araştırması, dini davranıştan çok dini ibadetleri beraber yerine getirmenin evlilik uyumuna daha pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Araştırmada ibadet etme dereceleri ile erkek ve kadının evlilik uyum ve doyumunu arasında anlamlı ilişki bulunamazken, ibadetleri beraber yerine getirmenin evlilik doyum ve uyumunda daha pozitif etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.⁷²⁸

Dini törenlere ve ailenin birlikte dua ettiği durumlara katılımın alışkanlık haline gelmesi, evlilik çatışmalarını önlemek için ebeveynlere hazır bir yapı sunabilir. Bu yapı sayesinde boşanma meydana geldiğinde çiftler birbirinden özür diler, çocuklarına yönelik umutlarını ve ortak hedeflerini ifade ederler. Bu yapı, kontrolden çıkan düşmanlığın ve karşı çıkışın ortadan kalkmasına yardımcı olabilir.⁷²⁹

Call ve Heaton (1997), boylamsal olarak yaptıkları araştırmada kiliseye gitmenin evlilik doyumunu ve devamı üzerine etkilerini incelemişlerdir. İlk görüşmede karı koca her ikisi de kiliseye devam edenler ile beş yıl sonra yaptıkları ikinci görüşme sonucunda bu çiftlerin evliliklerindeki çözülme oranının daha az olduğunu, ancak dini önemseme ve dini faaliyetlere katılım konusunda birbirleri ile farklılıkları olan çiftlerin evliliklerinde dengesizlikler/istikrarsızlıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmacılar ayrıca evlilik bozulması riskinin, kadın düzenli olarak dini törenlere katılıp, kocanın hiç katılmadığı durumlarda yaklaşık üç kat daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir.⁷³⁰

Fiese ve Tomcho (2001) ise, din ve evlilik doyumunu konusunu değerlendirirken özgün bir yaklaşım kullanmışlardır. Onlar dini inanç, değer ve tutumlar yerine, çiftlerin dini bayram ritüellerini gözetmeleri ve bu bayramların anlamının etkilerine odaklanmışlardır. Bu araştırmacılar, din ile ilgili dini aktiviteler ve ritüeller gibi yakınsal değişkenlerin, dini bağlılık gibi ıraksal değişkenlere göre evlilik doyumunu ile daha yakın bir ilişki içerisinde olduğu tespit etmişlerdir.⁷³¹

⁷²⁸ Ruth Cordle Hatch, *Marital Adjustment and Satisfaction as Related to Perceptions of Religious Practices and Orientations: An Examination of Graduate and Seminary Student Couples (Religiosity, Intrinsic-Extrinsic, Quality, Dyadic)*, Kansas State University, PhD, 1985, pp.159-160'dan aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.88.

⁷²⁹ Mahoney, vd., a.g.m., s.191.

⁷³⁰ Call, Heaton, a.g.m., ss.382-392.

⁷³¹ Fiese, Tomcho, a.g.m., ss.597-609.

Eşler arası uyum konusu, bazı Kur'an ayetlerine de konu olmuştur. Kur'an, özellikle eş seçiminde eşler arasındaki inanç benzerliğini önemli ve öncelikli görmektedir.⁷³² Hz. Peygamber'in hadislerinde de eş seçimiyle ilgili hem dini hem beşerî kriterler gündeme getirilmektedir.⁷³³ Ayrıca İslâm fıkıh literatüründe "kefâet" ilkesi çerçevesinde, eşlerin birbirine denkliği, benzerliği ve uygunluğu, dinî ve sosyal bir mesele olarak her zaman göz önünde tutulmaktadır.⁷³⁴

Evli çiftler, aynı zamanda anne-baba rolünü üstlenerek, çocukları için davranış modeli oluştururlar. Toplumun kültürel değerleri aile ortamında çocuklara aktarılır. Eğer eşlerin değerlerinde ve dinî inançlarında derin farklılıklar bulunuyorsa, çocuk yetiştirme anlayışları da doğal olarak farklılık gösterecektir. Bu farklılık hem eşler arasındaki uyumu bozabilecek hem de çocuğun yetişmesini olumsuz yönde etkileyecek gelişmelere zemin hazırlayabilecek niteliktedir.⁷³⁵

3. Dinin Sosyal Destek Rolü

Bir toplum içerisinde varlığını sürdüren insan için dinin sağladığı faydalardan birisi de, diğer insanlarla yakın ilişkiler kurma fırsatı vermesidir. Evlilik ve aile hayatının mutluluğu için de, inananlar topluluğundan oluşan ve evliliklerini destekleyen bir gruba dâhil olmanın önemi açıktır. Dini kurumlar, kişilere ve ailelere kolektif bir kimlik sunmakta, aynı tutum ve değerlere sahip bireyleri içeren sosyal ağlar kurarak, ailelere toplumla bütünleşme olanağı, sosyal destek ve sosyal aktivite fırsatı sağlamaktadır.⁷³⁶

Araştırmalarda genel olarak bir dini kuruma üyeliği olanların kısa zamanda arkadaş çevrelerini genişlettikleri⁷³⁷, dini bir topluluğa dâhil olmanın yaşam stresini hafiflettiği⁷³⁸, depresyonun etkilerine karşı koruyucu bir vazife icra ettiği⁷³⁹ ve bireyi ve aileleri

⁷³² Bkz., Bakara, 2/221; Mümtebine, 60/10; Mâide, 5/5.

⁷³³ Buhârî, Nikâh, 15; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2; Bkz. İbn Mace, Nikâh, 6.

⁷³⁴ Gazali, a.g.e., s.79.

⁷³⁵ Kasapoğlu, "İslam'a Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumu", s.145.

⁷³⁶ Ed Diener, vd., "Subjective Well-Being: Three Decades of Progress", *Psychological Bulletin*, 1999, vol.125, no.2, s.289; Baucom, a.g.m., s.654; Waite, Lehrer, a.g.m., s. 261.

⁷³⁷ B.G. Frankel, W.E. Hewitt, "Religion and Well-Being among Canadian University Students: Role of Faith Groups on Campus", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1994, v.33, n.1, pp.62-73, s.71.

⁷³⁸ E.L. Idler, S.V. Kasl, "Religion, Disability, Depression, and the Timing of Death", *American Journal of Sociology*, 1992, v.97, pp.1052-1079'dan aktaran; J.S. Levin, L.M. Chatters, "Religion, Health, and Psychological Well-Being in Older Adults", *Journal of Aging and Health*, 1998, vol.10, n.4, ss.504-531., s.510.

⁷³⁹ P. Pressman, vd., "Religion, Anxiety, and Fear of Death", *Religion and Mental Health*, (ed.) J. F. Schumaker, New York Oxford, New York University Press, 1992, s.1100.

hayatından daha memnun, mutlu ve huzurlu bir hale getirdiği tespit edilmiştir.⁷⁴⁰ İlâveten birçoğu cemaat halinde uygulamaya konulan ritüel ve ibadetler ile dini aktivitelerin, bireyin sosyalleşmesini sağlayarak inananlar arasındaki birlik şuurunu ve sosyal dayanışmayı artırdığını da söylemek gerekmektedir.⁷⁴¹ Aynı durum eşler ve aileler için de geçerli olmaktadır. Dini kurumlar ve dini faaliyetler çiftlere sosyal olarak onaylanmalarını sağlarken, birlikte zevk verici aktivitelerde bulunma ve boş zamanlarını değerlendirmenin yolunu sunmaktadır.⁷⁴² Bu da onların evlilik doyumlarını artıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Din, inançlar, değerler, gelenekler, Tanrı'ya veya manevi bir güce inanma sonucu dini topluluklara katılma gibi faktörleri içeren organize bir sistemdir.⁷⁴³ Bazı araştırmacılara göre, sahip olunan dini kültür ve onu destekleyen sosyal ağlar, evlilik üzerinde o dinin inanç esaslarından daha fazla etkili görülmektedir.⁷⁴⁴ Örneğin Mahoney vd. (2001)'in savunduğuna göre araştırma dinin temel esasları (inançlar ve uygulamalar) ile ilgili olmaktan ziyade, psikososyal işlevleri (ör. bir topluluk ve sosyal destek sağlaması gibi) ile ilgili olmak zorundadır. Ancak bazen iki durum arasında örtüşme olabilir. Mesela, “dua zincirlerinin oluşturulması” vasıtasıyla dua etme davranışı bir ibadet iken, aynı zamanda sosyal destek vazifesi görmektedir.⁷⁴⁵

Dini kurumlar hem resmi hem de gayri resmi bir yardım ve destek kaynağı sağlamaktadırlar.⁷⁴⁶ Dini gruplar, sosyalleşmeye ve ortak değerleri paylaşan arkadaşlarla bütünleşmeye yönelik imkânlar sunarlar.⁷⁴⁷ Yapılan bir araştırmada Hıristiyan iken Müslüman olan bir bayanın kendisine yeni bir iman toplumu ve aile hayatı sunan eşine karşı sevgisinin, hem Allah inancını hem de evliliğe bağlılığını artırdığı tespit edilmiştir.⁷⁴⁸

⁷⁴⁰ Mihalyi Csikszentmihalyi, *Akış: Mutluluk Bilimi*, (çev. Semra Kunt Akbaş), Ankara, HYB yay, 2005, s.191; P. Wink, M. Dillon, B. Larsen, “Religion as Moderator of the Depression-Health Connection”, *Research on Aging*, 2005, v.27, n.2, s.207; Frankel, Hewitt, a.g.m, s.70; N. Krause, C.G. Ellison, K.M. Wulff, “Church-Based Emotional Support, Negative Interaction, and Psychological Well-Being: Findings from a National Sample of Presbyterians”, *Jurnal for the Scientific Study of Religion*, 1998, v.37, n.4, ss.725-741, s.736.

⁷⁴¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 9. Baskı, Ankara, TDV yay, 2011, s.245; Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping*, New York-London, The Guilford Press, 1997, s.211.

⁷⁴² Mahoney, vd., a.g.m., s.588.

⁷⁴³ Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., s.613.

⁷⁴⁴ Call, Heaton, a.g.m., s. 382.

⁷⁴⁵ Holden, a.g.m., s.659.

⁷⁴⁶ Levin, Taylor, a.g.m., s.696.

⁷⁴⁷ Waite, Lehrer, a.g.m., s. 261.

⁷⁴⁸ Marks, a.g.m., s.93.

Dinin evlilik üzerindeki psikososyal fonksiyonları arasında, dini gruplara bağlılıktan kaynaklanan, eşe bağlanma durumunu artırabilmesi de yer almaktadır. Sosyal destek ve ait olma duygusu sağlayan sosyal ağlara güvendiği ölçüde insanlar, onları sosyal reddedilmeye ve dışlanmaya götürebileceği için, boşanmaya karşı isteksiz olacaklardır.⁷⁴⁹

Broadbar-Nemzer (1986)'in Yahudiler arasındaki grup bağlılığını incelediği çalışma da, dinin sosyal destek rolü açısından önemlidir. Burada dini toplumla ve onun değerleriyle bütünleşme derecesinin evlilik birlikteliğini yükselttiği ve daha az dini bağlılığa sahip olan Yahudilerde boşanma oranlarının daha yüksek olduğu iddia edilmiştir. Araştırmacı, ritüelleri yerine getirme dereceleri, sinagoga gitme, sinagog üyeliği, Yahudi olan yakın arkadaşların oranı, Yahudi komşularla yaşama, İsrail'de bulunma, Yahudi organizasyonuna üye olma ve Yahudi hayır kuruluşlarına katkıda bulunma şeklinde birçok toplumsal kriter kullanmıştır. Araştırmacıya göre bu dini-etnik yüklemelerin hepsi, grubun birlik ve beraberliğini artırmaktadır. Araştırma sonucu, Yahudi topluluğuna üyeliğin bu gibi sonuçları ile daha düşük boşanma oranlarının ilişkili olduğunu göstermiştir.⁷⁵⁰

Dinin sosyal destek etkisi, din adamlarının üstlendikleri rolle de açığa çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda din adamlarının Tanrı inancını etkiledikleri gibi evlilik hayatını da etkiledikleri görülmüştür. Onların evlilik hayatı ile ilgili yaptıkları hatırlatmalar, öneriler ve yönlendirmeler onları dinleyenleri etkilemektedir. Ayrıca araştırmalardan çıkan genel sonuçlara göre de dini toplum, karı-koca ve evliliğe yönelik bir kutsama içerisindedir.⁷⁵¹ Bu sebeple dini faktörün, boşanma ile ilgili engelleyici mesajlarının yanı sıra, vaiz kürsülerinin ve dini mabetlerin de evli kalma kararını etkilediği söylenebilir.⁷⁵²

Batıda yapılan çalışmalarda genel olarak sosyal destek, kilise üyeliği ve kilise cemaati ekseninde değerlendirilmektedir. Müslüman toplumlarda eşlerin birlikte katıldığı haftalık bir ibadet ya da kilise üyeliği gibi bir dini üyelik olmasa da, dinin sosyal destek rolünün Müslüman toplumlar için de geçerli olduğu söylemek gerekmektedir. Günümüz Müslüman toplumlarında eşlerin, dost ve akrabalarıyla ve diğer müslümanlarla bir araya geldikleri dini bayramlar, kandil geceleri, ramazan ayı faaliyetleri, dini sohbetlere katılma, cemaatle namaz kılma vb. faaliyetler, dinin sosyal destek rolünün açığa çıktığı

⁷⁴⁹ Mahoney, vd., a.g.m., s.588.

⁷⁵⁰ Brodbar-Nemzer, a.g.m., s.329-340.

⁷⁵¹ Marks, a.g.m., s.94-95.

⁷⁵² Mahoney, vd., a.g.m., s.568.

uygulamalardır. Eşlerin söz konusu dini faaliyetleri birlikte yerine getirmelerinin, din adamları ve Müslüman toplumun aile hayatı ve evlilik ilişkileri konusundaki olumlu yönlendirmelerinin, evlilik mutluluğuna katkıda bulunan bir sosyal destek işlevi gördüğü söylenebilir. Ancak dinin sosyal destek rolünün, farklı araştırmalarca Müslüman toplumlarda da detaylı bir şekilde ele alınması ve incelenmesi gerekmektedir.

4. Dinin Ahlaki Referans Rolü

Birçok araştırmacıya göre, dinin evlilik üzerindeki en önemli etkilerinden biri, dinin paylaştığı değerlerin aileyi sağlam tutmasıdır.⁷⁵³ Dinin, birey, aile ve toplum yaşamı üzerinde derin etkilerinin olduğu, özellikle ahlaki değerlerin içselleştirilmesine katkı sağladığı kabul edilir bir gerçektir.⁷⁵⁴ Araştırmalar, dinin etkisinin çiftlere kutsal bir amaç ve vizyon geliştirmede ve ilişkisel erdemleri arttırmakta yardımcı olduğunu bulmuşlardır.⁷⁵⁵

Din, aile hayatının önemli erdemlerini desteklemek ve bu erdemlerin aile hayatında etkili olmasına yardımcı olmak sebebiyle aile mutluluğuna katkıda bulunmaktadır. Sevgi, dürüstlük, diğerkâmlık, affedici olma, yardımlaşma vb. gibi değerler, dini öğretiler ve dini topluluklarca desteklenmektedir. Yapılan araştırmalar bu gibi ailevi değerlerin dindarlık ile ilişkili olduğu, dinin bu değerleri artırarak aile mutluluğuna katkıda bulunduğunu göstermektedir.⁷⁵⁶

Aile değerleri ve din ilişkisine daha önceki bölümlerde değinildiği için bu konu üzerinde detaylı olarak durulmayacak, yalnızca dinin cinsel sadakat üzerindeki rolü detaylandırılacaktır.

Dinlerin cinselliğe yönelik yaklaşımlarını üç temel boyutta ele almak mümkündür. Birincisi, cinselliğin meşru bir zeminde tatmin edilmesi adına evliliği teşvik etmek ve dini ahlaki ölçülerle kayıtlamak, ikincisi, nikâh sözleşmesi ile tescillenmemiş evlilik öncesi ve evlilik dışı gayri meşru cinselliği yasaklamak, üçüncüsü ise, başta homoseksüellik olmak

⁷⁵³ Sullivan, a.g.m., s.611.

⁷⁵⁴ Gülmez, a.g.t., s.241.

⁷⁵⁵ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.442.

⁷⁵⁶ Belen, a.g.m., ss.177-194; Lambert, Dollahite, a.g.m., ss.440-450; Atçeken, a.g.t., 67s.; Mahoney, vd., a.g.m., ss.559-596; Call, Heaton, a.g.m., 382-392; Dollahite, Marks, a.g.m., ss.373-391.

üzere yaratılış amacı ve onuruna uygun düşmeyen her türlü patolojik cinselliği büyük günah sayarak reddetmektir.⁷⁵⁷

Dinlerin cinsellekle ilgili tutumu, dindarların cinsel sadakate ne derece dikkat ettikleri sorusunu gündeme getirmektedir. Wilson ve Musick (1996)'e göre, dini bağlılık, evliliğin ebedi olması ve cinsel ilişkinin evlilikle sınırlı olması gibi, evliliğe yükümlülük getiren ahlaki inançlar yoluyla evliliğe bağlılığın şartlarını etkilemiştir.⁷⁵⁸ Cochran ve Beeghley (1991), yetişkinlerin Katolik ve Protestan mezheplerin kilise doktrinlerine bağlılığın, evlilik dışı cinsel hayatı onaylamama ile güçlü bir ilişki içerisinde olduğunu bulmuştur.⁷⁵⁹ ABD'de yapılan bir çalışmada da, kiliseye sık gidenler hiç gitmeyenlere kıyasla daha az evlilik dışı ilişkilerinin olduğunu söylemişlerdir. Ancak din ve cinsel sadakat arasındaki bu ilişki, mutlu evlilikleri olanlar için söz konusudur; biraz mutlu veya mutsuz evlilikleri olanlar için böyle bir ilişki yoktur.⁷⁶⁰ Dolayısıyla dini değerlerin mutlu evlilikleri olanlar için cinsel sadakati artırabildiği, ama evlilikteki diğer uyumsuzlukların, kişiler için dini yasaklamaların önüne geçebildiği söylenebilir.

Mahoney ve Tarakeshwar (2005)'a göre, evlilikte cinsel sadakat, önde gelen dinler tarafından teşvik edilen bir değer olmakla birlikte az sayıda çalışma, evlilikte din ve cinselliğe ilişkin tutum ve davranışlar üzerinde durmaktadır. Çalışmalar genellikle dindarlık ve evlilik öncesi cinsellik konusu ile ilgilenmektedir. Ancak birkaç çalışmada cinsel sadakatsizliğin, daha dindar olanlar için daha fazla stres kaynağı olabileceği belirtilmiştir.⁷⁶¹ Yapılan araştırmaların genel sonuçlarına göre dindarlık, kesin bir biçimde evlilik öncesi cinsel ilişkinin düşüklüğü ile ilişkilidir.⁷⁶² Din, ergenleri evlilik öncesi cinsel faaliyete karşı, onların sonuçlarını da vurgulayarak bilgilendirmek suretiyle faydalı bir araç olarak işlev görmektedir.⁷⁶³ Barkan (2006)'ın, bekâr yetişkinlerde din ve evlilik öncesi cinsellik ile ilgili yaptığı çalışmasında, dindarlığın, evlilik dışı cinselliğin ahlaki açıdan

⁷⁵⁷ Yapıcı, a.ge., s.69.

⁷⁵⁸ Wilson, Musick, a.g.m., s.31.

⁷⁵⁹ J. K. Cochran, L. Beeghley, "The Influence Of Religion On Attitudes Toward Nonmarital Sexuality: A Preliminary Assessment Of Reference Group Theory", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1991, 30, pp.45-62.

⁷⁶⁰ Mahoney, vd., a.g.m., s.184-185.

⁷⁶¹ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.184.

⁷⁶² C. Batson, P. Schoenrade, W.L. Ventis, *Religion and the Individual*, New York: Oxford, 1993'den aktaran, Marks, a.g.m., s.87.

⁷⁶³ Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.212.

uygunsuz kabul edilmesi sebebiyle cinsel partner sayısını azalttığı, yani dindarlarda evlilik dışı cinsel yaşamın daha az olduğu tespit edilmiştir.⁷⁶⁴

Din, evli çiftler arasındaki cinsel aktivite üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Ancak evlilikteki cinsel hayat ve dindarlık konusunda çok az sayıda çalışma vardır. Ahmadi ve Hosseini (2008)'ye göre dindarlık, (evlilik dışı cinsel hayatı yasakladığı için) cinsel hayatın her iki taraf için de doyum verici olmasını sağlayan faktörlerden birisidir.⁷⁶⁵ Young vd. (1998) de, evlilikte cinselliğin kutsanması ile ilgili yaptıkları çalışmada, evli bireylerin dini bağlılık derecesi ile Tanrının cinselliği destekleyici görüşleri (cinselliğin Tanrının verdiği mutlu edici bir hediye olması gibi) ve cinsel fonksiyonlar arasındaki ilişkileri ortaya koymuşlardır. Araştırmada evliliğin kutsanmasının, cinsel doyum ile ilişkili olduğu bulunmuştur.⁷⁶⁶

5. Dinin Evlilik Problemleri ile Başa Çıkma Üzerindeki Rolü

Hayatın içerisinde hoşlanılmayan olumsuz bir takım olayların meydana gelmesi, bireylerde stres ve kaygının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Uzun süreli strese maruz kalma, eğer bu stresle başa çıkılmazsa “psikolojik çöküntü” denilen duygusal tükenme, benlik yitimi ve kişisel başarıdaki azalma gibi durumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.⁷⁶⁷ Birey bu stresle ya onu baskılayarak ya da engelleyerek başa çıkabilmektedir.⁷⁶⁸ Yaşam içerisinde bireylerin karşılaştıkları olumsuz durumların ortaya çıkardığı stres ve kaygı ile baş edebilmeleri içinse koruyucu bir unsur olarak bir referans noktasına ihtiyaçları vardır.⁷⁶⁹ Dini inanca sahip olan bireyler, kendilerini destekleyen ve koruyan bir referans olarak bu dünyaya ait olmayan bir otoriteye, yani Tanrı'ya güvenmeleri gerektiğini düşünerek dini, bir başa çıkma yöntemi olarak kullanırlar.⁷⁷⁰

Genel olarak din ve ruh sağlığı ilişkisi literatüründe ele alınan dini başa çıkma konusundaki önemli otoritelerden Pargament, başa çıkma kuramından yola çıkarak dini başa çıkma kuramını geliştirmiştir. Pargament'e göre tıpkı din de başa çıkma gibi stres

⁷⁶⁴ Barkan, a.g.m., s.407-417.

⁷⁶⁵ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.108.

⁷⁶⁶ Young, vd., a.g.m., s.115-127.

⁷⁶⁷ F. Howard, “Managing Stress or Enhancing Wellbeing? Positive Psychology's Contributions to Clinical Supervision”, *Australian Psychologist*, 2008, 43: 2, 105-113, p.105.

⁷⁶⁸ Ellison, “Religious Involvement and Subjective Well-Being”, s.83.

⁷⁶⁹ Jung, age., s.51.

⁷⁷⁰ Bong-Jae Lee, “Moderating Effects of Religious/Spiritual Coping in the Relation Between Perceived Stress and Psychological Well-Being”, *Pastoral Psychology*, 2007, v.55, p.752; Jung, a.g.e., s.53.

verici faktörlerin etkisini azaltmak ve hayatın anlamını aramaya yönelik bir yöntemdir; bu yüzden dini referanslar, bir başa çıkma stili olarak kullanılmaktadır.⁷⁷¹ Normal başa çıkmada kullanılan referanslar bireyin kendi yetenekleri ve donanımları iken, dini başa çıkmada bunların yerini dini inanç ve eğilimler ile dua ve ibadet gibi dini pratikler almaktadır.⁷⁷²

Dinin evlilik ve aile hayatı ile ilgili prensipleri, aile hayatının daha sağlıklı ve mutluluk verici olmasını sağlarken, yaşamın bu önemli bölümünde ortaya çıkan problemlerle nasıl başa çıkılacağına yönelik tavsiyeler de içermektedir. Dinî algıların evlilikteki problem çözümünde önemli bir rol oynamasında, dini metinlerdeki atıfların da etkisi vardır. Örneğin Kuran'da sosyal ilişkiler ve aile ilişkileri ile ilgili mümin kimliği sunulurken, sabır, yumuşaklık, doğruluk, adalet, insanlara verilen sözün tutulması, affetme, tevazu gösterme, iradeli davranma, zinadan uzak durma, öfkeyi kontrol etme, düşmanlıkta bulunmama, kibirden sakınma, merhametli olma, anne-baba ve akrabaya iyilik yapma, eşler arası iyi ilişkilerde bulunma, aileyi gözetme ve onun için harcamada bulunma gibi aile hayatı için gerekli doğru tutum ve davranış özellikleri vurgulanmıştır.⁷⁷³

Yapılan araştırmalarda dinin evlilik hayatına olumlu katkılarının yanı sıra evlilik problemleri ile başa çıkmadaki rolüne de dikkat çekilmiştir. Genel anlamda dinin, problemlili çiftlerin olumsuz etkileşimlerinde hafifletici bir etkiye sahip olduğu ve çiftlerin problemlerini daha uygun yollarla çözebilmesine yardımcı olduğu ifade edilmektedir.⁷⁷⁴ Din, çiftlere tartışma meydana geldikten sonra, çatışmanın çözülmesi için rehberlik etmektedir. Bazı araştırmalar daha fazla dindarlığın, daha yapıcı çatışma çözümü stratejileri ile ilişkili olduğunu göstermektedir.⁷⁷⁵

Mahoney vd. (2001)'e göre, dini başa çıkmanın evlilik mücadelesindeki farklı örnekleri, Tanrıdan destek almayı, din adamı veya diğer inananlardan kendi evlilikleri ile ilgili dua etmelerini istemeyi, Tanrıdan evlilik günahlarını/suçlarını affetmesini istemeyi içermektedir.⁷⁷⁶ Ayrıca Lambert vd. (2006)'e göre, çiftler kutsal kitap öğretilerini sık sık

⁷⁷¹ Pargament, a.g.e., p.90.

⁷⁷² Mustafa Koç, "Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım", *EKEV Akademi Dergisi*, y.9, s.24, 2005, s.28.

⁷⁷³ Osman Necati, *Kuran ve Psikoloji*, (çev. Hayati Aydın), Ankara, Fecr Yay., 1998, s. 207.

⁷⁷⁴ Holden, a.g.t., s.661; Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.108.

⁷⁷⁵ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.179.

⁷⁷⁶ Mahoney, vd., a.g.m., s.587.

kendilerine geçimsizliği çözümlenmede yardımcı olan öğretiler olarak ele almışlardır.⁷⁷⁷ Dollahite ve Marks (2009)'a göre de aile bireyleri Tanrı'yı, aileleri için bir destek, rehber ve koruyucu güç olarak tanımlamışlardır.⁷⁷⁸ Sullivan (2001)'in "telafi modeli"ne (compensation model) göre ise dindarlık, bazı destek mekanizmalarına sahip olan evlilikler üzerinde, telafi edici bir işlev görmektedir.⁷⁷⁹

Literatür, aile mutluluğu ile ilgili olan birlikte ibadet etme ve dini törenlere katılımın, aile sorunları ile başa çıkmada da rolü olduğunu söylemektedir. Lambert vd. (2006)'e göre, dini törenlere katılım, çiftlere, geçimsizliği çözmede, odak noktalarını değiştirerek ve ciddi problemlere kafa yorabilmeleri için onlara gerekli olan iç dayanıklılığı sağlayarak yardımcı olmaktadır. Dini törenlere birlikte katılmakla, çiftler, çok önemli olarak algıladıkları ufak tefek tartışmalarına odaklanmaktan kurtulabilirler. Önce bu odak noktası değiştirilmiş olur, sonrasında anlaşmazlığın sebepleri genellikle önemsiz bulunarak unutulur ya da reddedilir.⁷⁸⁰ Birçok dini topluluk, güçlü bir şekilde boşanmadan caydırmakta, evliliği güçlendirme programlarını desteklemekte ve dini katılımın evlilikteki geçimsizliği çözümlenmede çiftlere niçin yardımcı olabildiğini kısmen açıklayabilecek olan dini danışmanlık hizmetleri sunmaktadır.⁷⁸¹ Türkiye'de ise dini danışmanlık uygulamaları ile ilgili atılan adımlar olmakla birlikte, henüz bu alan yeteri kadar gelişmemiştir. Ancak aileler için dini danışmanlık hizmetlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki "Aile İrşad Büroları" vesilesi ile yürütüldüğü söylenebilir.

Yapılan araştırmalarda aileler, dini inanç ve pratikler yoluyla, hayatın beraberinde getirdiği sıkıntılarla başa çıkabildiklerini belirtmişlerdir. Bu aileler zorluklarla başa çıkmada dini kaynaklara güvenmiş ve bu kaynakların evlilik ve aile mutluluklarında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamışlardır.⁷⁸² Lambert vd. (2006), dindarlığın aile içi geçimsizlikler için; önleme, çözüme ve üstesinden gelmede oluşturduğu güvenli çerçeveyi belirtmek üzere, dinin "güvenli bir muhafaza kabı (safe container)" gibi davrandığını söylerler.⁷⁸³ Marks (2005)'a göre de inançlı çiftler, dini inançların evliliklerine, sorunların

⁷⁷⁷ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.443.

⁷⁷⁸ Dollahite, Marks, a.g.m., s.380.

⁷⁷⁹ Sullivan, a.g.m., s.612.

⁷⁸⁰ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.444.

⁷⁸¹ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.446.

⁷⁸² Dollahite, Marks, a.g.m., s.382.

⁷⁸³ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.442.

üstesinden gelmeye yardımcı bir ”çatı” ve “güç” oluşturacak şekilde çok yönlü bir destek sunduklarını belirtmişlerdir.⁷⁸⁴

Seküler yaklaşımlardan farklı olarak, aile içi çatışmaların dini referanslar ile çözümlenmesi, Tanrı'nın aile bireylerinden birbirlerine karşı pişmanlık duymaları ve birbirlerini affetmelerini beklediği düşüncesini de içinde barındırmaktadır.⁷⁸⁵ Dinler, hem insanın Tanrı'yla hem de diğer insanlarla olan ilişkisinin sağlıklı olmasını hedefler. Bu çerçevede dinler, insan-Tanrı ilişkisinin ve insan-insan ilişkisinin herhangi bir şekilde aksadığı durumlarda bu ilişkinin düzelmesine zemin hazırlayıp, affetmeyi ve af dilemeyi öğütler.⁷⁸⁶ Tanrı ile ilişki, bireyler arasında karşılanmamış ihtiyaçları yerine getirmek suretiyle çiftlerin birbirleriyle ilişkilerindeki “boşluk” duygusunu doldurmakta ve hatta eşe olan öfkeyi güvenilir bir sığınak olan Tanrı'ya yönlendirmeyi sağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda da dini inançlarının öfke kontrolüne yardımcı olduğunu ve intikam duygularını engelleyerek ailevi problemlerin çözümüne katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.⁷⁸⁷

Dinin ailevi problemlerle başa çıkmadaki önemli araçlarından biri de duadır. Dua etme gibi dini-manevi davranışlar evlilik ilişkisinin desteklenmesini artırabilir ve bu nedenle bağlılık ve bağışlama gibi pozitif davranışlar gözlenebilir.⁷⁸⁸ Dua, kişilerin sakinleşmesini sağlamakta, öfkeyi bastırmakta ve iletişimin yeniden kurulmasına ortam oluşturmaktadır. Dua, çiftler arasındaki çatışmalar esnasında birbirleriyle yeniden iletişime geçmelerini sağlayabilecek bir “Tanrı Sistemi” ni davet ederken, problemlerin çözüme kavuşturulmasını ve uzlaşmayı kolaylaştırarak çiftler arasında olayların yumuşamasını sağlar.⁷⁸⁹ Aile bireyleri, aileleri ile ilgili Allah'a, kendilerine cesaret ve sabır vermesi, daha fazla sevgi ve anlayış vermesi, problemlerin çözümü için kendisine yol göstermesi, çocuklarının daha iyi insanlar olması için yardım etmesi gibi dualarla isteklerini belirtmektedirler.⁷⁹⁰

⁷⁸⁴ Marks, a.g.m., s.105.

⁷⁸⁵ Dollahite, Marks, a.g.m., s.381.

⁷⁸⁶ Ayten, a.g.m., s.115.

⁷⁸⁷ Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.213.

⁷⁸⁸ Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.25.

⁷⁸⁹ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.104.

⁷⁹⁰ Dollahite, Marks, a.g.m., s.380.

Yapılan araştırmalar, duanın evlilik problemleri ile başa çıkmaya yardımcı olduğu ve evlilik doyumuna katkıda bulunduğunu gstermektedir. Butler v.d. (2002)'nin yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, dua çiftlere empati ve kendini değiştirme isteği konusunda olanak sağlamakta, uzlaşma ve problem çözme konusunda çiftlerin sorumluluk almasını teşvik etmektedir.⁷⁹¹ Lambert ve Dollahite'nin (2006) alışmasının sonuçları, duanın, evlilikteki açık iletişimi desteklediğini kanıtlamaktadır.⁷⁹² Gruner (1985) de, dua eden, evlerinde ibadet eden ve İncil okuyan eşlerin, yaygın bir şekilde bunu kişisel ve evlilikleri ile ilgili meselelerle başa çıkma yöntemi olarak gördüklerinden, daha yüksek bir evlilik uyumuna sahip olduklarını bulmuştur.⁷⁹³ İmamoğlu ve elik (2009)'in yaptığı araştırmada da, çiftlerin kıskançlıkla başa çıkma en çok başvurdukları yöntemin dua olduğu tespit edilmiştir.⁷⁹⁴

Bu konuda detaylı bir çalışma yapan Fincham vd. (2010) nin yaptığı çalışmada, eşi için dua etme davranışının, daha düşük sadakatsizlik oranları ve daha yüksek ilişki doyum oranları ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca ilişkiyi kutsal görmenin de, dua ve sadakat arasında aracılık eden bir faktör olduğu tespit edilmiştir.⁷⁹⁵ Araştırmacılar, duanın, insani ilişkiler konusunda, çiftler üzerinde, geleneksel temelli bir müdahalenin amacına uygun bir şekilde işlev grdğun iddia etmektedirler. Bu bağlamda dua, intikam ve rekabet duygularındansa, çiftlerin kendi hakikatlerinin ve ortak amaçlarının hâkimiyetini tekrar elde etmelerini sağlar. Üstelik eşi için dua etmek, dua eden insanı diğerine bağlar. Bu şekilde dua, eşi olma kimliğini yeniden kurma veya pekiştirme görevi görür. Ayrıca eşinin mutlu olması için dua etmek, çiftler için ilişkinin kutsal olduğuna yönelik bir bakış açısını geliştirmeye yardımcı olur ve bu ilişkide Tanrı nc bir kişi olarak ilişkiye katılmış olur.⁷⁹⁶

Karl Marks'ın itham ettiği gibi dinin "toplumların uyulurucusu" olması her ne kadar dini bir bakış açısı ile doğru karşılanmasa da, dinin birçok ailevi zorluklarda (kısırlık, zrl ocuk sahibi olma ve çocuğunu kaybetme gibi) tedavi edici olması

⁷⁹¹ M. H. Butler, J. A. Stout, B. C. Gardner, "Prayer As A Conflict Resolution Ritual: Clinical Implications Of Religious Couples' Report Of Relationship Softening, Healing Perspective, And Change Responsibility", *American Journal of Family Therapy*, 2002," 30(1), 19-37.

⁷⁹² Lambert, Dollahite, a.g.m., s.447.

⁷⁹³ Leroy Gruner, "The Correlation of Private, Religious Devotional Practices and Marital Adjustment", *Journal of Comparative Family Studies*, 1985, 16, 47-59.

⁷⁹⁴ İmamoğlu, elik, a.g.m., s.27.

⁷⁹⁵ Fincham, vd., a.g.m., ss. 649-659.

⁷⁹⁶ Fincham, vd., a.g.m., s.650-651.

bakımından tıbbi bir role sahip olduğunun da göstergesi olabilir.⁷⁹⁷ Din, gerek öğretileri, gerek uygulamaları gerekse de sağladığı sosyal destek ile, problematik durumlarla başa çıkmada kişilere ve ailelere yardım etmektedir.

6. Dinin Boşanmaya Karşı Koruyucu Rolü

Dinlerin evlenmeye ilişkin teşvikleri ve evlilik hayatının sağlıklı ve mutlu bir şekilde sürmesi ile ilgili emir ve tavsiyelerine daha önceki bölümlerde de değinilmişti. Hatta Hıristiyanlık gibi bazı dinlerde evliliğin bitirilmesi yani boşanma yasaklanmış, evlilik, ayrılmaz bir kutsal bağ olarak tanımlanmıştır. İslam dini gibi boşanmaya izin veren dinlerde de hiçbir zaman boşanma tavsiye edilmemiş, eşler arasındaki çözümsüzlüğün en son raddeye geldiği ve her iki tarafın da sıkıntı yaşadığı noktada, bir çıkış yolu olarak meşru görülen bir uygulama olmuştur.

Mahoney vd. (2001)'e göre evliliği teşvik eden Yahudi-hıristiyan dini geleneğinin önemli bir yönü, evliliğin ömür boyu sürecek bir bağ olması ve evliliğin çözülmesine/boşanmaya, birçok durumda yetki verilmemesi yönündeki açıklamalarıdır. Dinin yasaklayıcı sonuçları, evli insanların bireysel arzularından ziyade ilişkilerini sürdürmenin öncelikli olmasıdır. Araştırmacılara göre dini olarak temellenmiş inançlar, boşanmayı yasaklayarak evliliğe bağlılığı iki şekilde sağlamlaştırabilirler. Birincisi, daha az dindar bireylerin, mutlu gitmeyen evliliklerle başa çıkmada bir çözüm olarak boşanmayı görmeleri daha muhtemeldir, ancak daha dindar bireyler, boşanmanın olması durumunda daha fazla başarısızlık ve suçluluk duygusu hissedeceklerini düşünmektedirler (“Tanrıya verdiğim bir sözü bozuyorum” gibi). İkincisi, daha dindar bireyler boşanma durumunda daha büyük bir toplumsal kınama riski ile karşı karşıya kalabilirler, çünkü onların arkadaş çevresi ve aile bireyleri, dini gerekçelerle boşanmaya karşıdır (boşanma önemli bir manevi başarısızlıktır gibi). Böylece dini inançlar boşanmaya karşı bir barier görevi görmüş olur.⁷⁹⁸

Mahoney ve Tarakeshwar (2005)'in boşanmada kutsamanın önemi ile ilgili teorik açıklamaları önem arz etmektedir. Evliliğin kutsanması durumunda boşanma, önceden kutsal nitelikleri olan veya yatırım yapılan hayatın bir boyutunun kaybı ile ilgili, “kutsalın kaybedilmesi” biçiminde değerlendirilebilir. Bir diğer değerlendirmeye göre de boşanma,

⁷⁹⁷ Holden, a.g.m., s.661.

⁷⁹⁸ Mahoney, vd., a.g.m., s.58.

kutsala saygısızlık olarak görülebilir. Boşanmalarda kutsalın yitirilmesi duygusu daha fazla depresyonla, kutsala saygısızlık edildiği duygusu da daha fazla kızgınlıkla ilişkilidir.⁷⁹⁹

Birçok araştırmacı, dinin evlilik üzerindeki etkisine dair genel bir teorik fikir öne sürerler; o da dinin boşanmaya karşı bariyer görevi gördüğü ve dinin paylaştığı değerlerin aileyi sağlam tuttuğudur. Evliliklerin bozulması ile ilgili birçok teorik çalışmada, din, ana engelleyici olarak yer almıştır.⁸⁰⁰

Din ve boşanma arasındaki yapılan deneysel araştırmalar da, dinin, evliliklerin bozulmasının önüne geçen önemli bir engel olduğu sonucunu göstermiştir. Örneğin Sullivan (2001), yaptığı araştırmada, dindarlık ile evlilik uyumu, boşanma davranışı, ciddi evlilik problemleri ortaya çıktığında yardım arama davranışı ve problem çözme esnasında çiftlerin etkileşim şekillerini incelemiştir. Onun bulguları, dindarlık ile boşanma karşısında daha muhafazakâr bir tutuma sahip olma ve daha yüksek evlilik uyumu arasında ilişki olduğunu, kiliseye daha sıklıkla katılan çiftlerde evlilik doyumunun daha fazla, aile içi şiddet ve boşanmanın da daha az olduğunu göstermiştir.⁸⁰¹ Yapılan araştırmada da, dini bağlılığa (üyelik) sahip olanlarda hiçbir dine bağlı olmayanlara göre boşanma oranı daha düşüktür. Mezhepler arasında da farklar bulunmuştur. Yahudilerde boşanma oranları diğerlerine göre en düşük, muhafazakâr Protestanlarda ise en yüksektir. Kiliseye gitmenin de boşanma üzerinde olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir. Dini inançlara bağlılık da boşanma ile ters ilişkili olarak bulunmuştur. Yani dini inançları yüksek bireylerde boşanma oranları daha düşük çıkmıştır.⁸⁰²

Batı toplumlarında yapılan birçok çalışma, bir dini mezhebe (Katolik ve Protestan gibi) bağlılığı olduğunu söyleyen kişilerin hiçbir dini bağlılığı olmayanlara göre, daha az boşanma hikâyesine sahip olduklarını göstermiştir. Nitekim Muhafazakâr köktendinciler ve evanjelikler, Roma Katolikleri ve Mormonlar gibi dini gruplar, keskin bir biçimde boşanmanın karşısındadırlar.⁸⁰³ Mahoney vd. (2001)'nin yaptığı birçok çalışmanın meta-analizinden, dini katılımın/kiliseye gitmenin de düşük boşanma oranı ile ilişkili olduğu

⁷⁹⁹ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.189-190.

⁸⁰⁰ Larson, a.g.m., s.289.

⁸⁰¹ Sullivan, a.g.m., ss.610-626.

⁸⁰² W. R. Schumm, "Beyond Relationship Characteristics of Strong Families: Constructing a Model of Family Strengths", *Family Perspective*, 1985, 19: 1-19'den aktaran Call, Heaton, agm., s. 386.

⁸⁰³ Larson, a.g.m., s.289.

tespit edilmiştir. Kiliseye devam eden çiftlerde %44 olan boşanma oranının katılmayanlarda %60 olarak çıkmıştır.⁸⁰⁴ Hatta kiliseye gidilmesi, alkol, hap kullanımı ve sadakatsizlik gibi din ve boşanma ile ilgili değişkenler kontrol altına alındığında bile, dindarlık daha az boşanma ile ilişkilidir.⁸⁰⁵ Ayrıca yine araştırmalar çiftler arasındaki dini homogaminin de düşük boşanma oranı ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁰⁶ Call ve Heaton (1997) ise çiftler arasındaki dini katılım ve İncil'in insani problemlere çözüm ürettiğine dair inanç konularındaki benzerliğin, dini homogami kadar önemli olduğunu bulmuşlardır. Onların sonuçları, aynı mezhebe bağlı olmalarına rağmen kiliseye gitme sıklıklarındaki farklılığın, daha yüksek oranda evlilik çözülmesi ile ilişki olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁰⁷ Booth ve Johnson (1988)'un çalışmasına göre de dinsizlik, istikrarsız evliliklerle ve evliliğe daha zayıf bağlarla bağlanmakla kuvvetli biçimde ilişkilidir.⁸⁰⁸

Dinlerin boşanma karşıtı tutumları, evlilik öncesinde olan bireyleri evliliğe cesaretlendirmektedir.⁸⁰⁹ Nitekim günümüzde “evlenelim anlaşılmazsak ayrılırız” şeklindeki söylemlerin, dini bağlılığı olan bireylerde, evliliğin dini bir sorumluluk getirmesinden ötürü daha az görülmesi beklenmektedir. Bu da tarafların evliliğe daha ciddi bakmalarını, karşı tarada güvenmeleri ve kendilerinin de güven vermelerini sağlayabilir.

İstikrarlı bir evlilik, hem çiftler hem de çocuklar için fiziksel, entelektüel, zihinsel ve duygusal sağlığı geliştirici bir özelliğe sahiptir.⁸¹⁰ Boşanma hiçbir dinde hoş görülmemeyen bir davranıştır. Ancak Katoliklerde olduğu gibi boşanmanın yasaklanması da bir çözüm değildir, hatta farklı problemleri bereberinde getirmektedir. Örneğin, evlendikten sonra kadın veya kocadan birinin delirmesi durumunda, soyun bu şekilde devam etmesi istenen bir şey değildir. Ya da boşanmanın olmaması gayri meşru ilişkilerin/zinanın artmasına sebep olabilir. Protestanlık, bu gibi durumlar ve zinanın artma tehlikesine karşı boşanma yasağını kaldırmıştır.⁸¹¹ İslam dininde de boşanma her ne kadar

⁸⁰⁴ Mahoney, vd., a.g.m., ss.559-596.

⁸⁰⁵ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.184.

⁸⁰⁶ Larson, a.g.m., s.290.

⁸⁰⁷ Call, Heaton, a.g.m., s. 382.

⁸⁰⁸ A. Booth, vd., Predicting Divorce and Separation. *Journal of Family Issues*, 1985, 6, 331-346'den aktaran; Larson, a.g.m, s.289.

⁸⁰⁹ Marks, a.g.m., s.106.

⁸¹⁰ Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.212.

⁸¹¹ Russell, a.g.e., s.151-152.

hoş görülme de belli kuralları ve sınırları olan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan araştırmalarda genel olarak dindarlarda daha az boşanma oranlarının görülmesi önemli bir sonuçtur. Ancak yine de günümüzde boşanma oranlarının oldukça yüksek olduğuna ve her geçen zamanda arttığına dikkat çekmek gerekmektedir. Günümüzde kurumsal dinin insanlar üzerindeki etkisinin azalması, bireysel dindarlıkların zayıflaması, kişisel tercihleri belirleyen değerlerin liberalleşmesi ve sekülerleşme eğiliminin hızlı bir şekilde yaşanması, boşanma oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Aşırı gelişen bireysellik, çiftlere özellikle cinsel ve ruhsal doyumun olmadığı evlilikleri devam ettirmenin anlamlı ve sağlıklı olmadığı duygu ve düşüncesini kazandırmaktadır.⁸¹² Bu durumun dindarlar bireyleri de etkilemesi olağandır. Her ne kadar din, boşanmaya karşı bir bariyer görevi görse de, din dışında birçok faktörün eşlerin boşanmasını kolaylaştırdığı ve aile çözümlerinin günümüzde oldukça yüksek oranlarda olduğunu belirtmek gerekmektedir.

7. Dinin Çocuk Yetiştirme Üzerindeki Rolü

Aile hayatında eşlerin birbirleri ile olan iletişimi kadar, ebeveynlerin çocuklarla olan iletişimi de önem arz etmektedir. Çocuk yetiştirme, hemen hemen eşlerin tamamının önemli amaçları arasında yer almaktadır. Çocuğun toplumsal hayatı öğrendiği ve sosyalleştiği ilk ortam ailedir. Bütün toplum hayatının temelini meydana getiren sosyal normlar, adetler, değerler, inançlar, çocuğa ailesi yoluyla geçmektedir.⁸¹³ Anne ve babanın amaç, inanç ve değerleri, toplumsal değerleri yansıtır ama onunla aynı şey değildir. Anne babanın değerleri davranışlarına yansıdığı için çocuk üzerinde daha çok etkilidir. Bu sebeple anne baba yönelimleri, çocuğun gelişim ortamının önemli bir bölümünü oluşturur.⁸¹⁴

Aile hayatına büyük önem veren dinler, çocuk yetiştirme konusunda da birçok emir ve tavsiyelere sahiptir. Hatta Yahudi, Hıristiyan ve İslami öğretilerde iyi nesiller

⁸¹² Yapıcı, a.g.e., s.71.

⁸¹³ Erol Güngör, a.g.e., s.215.

⁸¹⁴ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, 3. Baskı, İstanbul, Evrim yay., 2007, s.58.

yetiştirmek, evliliğin temel amaçları arasında sayılmaktadır.⁸¹⁵ Aynı zamanda ailenin dine karşı tutumlarının, dini değer ve davranışların diğer nesillere iletilmesi ve devam ettirilmesini şekillendirdiği söylenbilir.⁸¹⁶

Dini değerler ve uygulamalar, ilk olarak aile içerisinde tecrübe edilmektedir. Aile dini uygulamalarının diğer nesillerde de devam ettirilmesi, aile içi deneyimlerin, aile uygulamaları için bir rehber vazifesi gördüğünü akla getirmektedir.⁸¹⁷ Dindar aile bireyleri içerisinde dini/manevi görevleri yerine getirmeye yönelik bir yetiştirme tarzı söz konusudur. Bu da dini/manevi konularla ilgili anlam ve amaçları, önemli hususları ve dini değerleri öğretmek yoluyla gerçekleşir ve aile bireyleri birbirini bu konuda cesaretlendirir.⁸¹⁸ Yapılan birçok çalışma, anne babanın dini inanç ve davranışlarının çocuklardaki dini inanç ve davranış gelişimini etkilediğini, çocukların ebeveynlerini örnek aldığını göstermektedir.⁸¹⁹ Farklı alışmalar da, dinin daha etkili ebeveynlik, ebeveynlerin sıcak davranışları ve aile uyumuyla ilişkili olabileceğini ileri sürmektedir.⁸²⁰ Genel olarak denilebilir ki dindar ebeveynler, ocuk yetiştirmede hem dini değer ve davranışları çocuğa aktarma amacı gütmekte, hem de çocuğa karşı tutum ve davranışlarında dini motivleri kullanarak, ebeveyn ocuk ilişkisinde dini etkili kılmaktadır.

Din, ailenin işleyişini kolaylaştırmak suretiyle ebeveynlerin çocukları ile ilgili değerlendirmelerini etkilemektedir. Mahoney vd. (2001)'e göre ebeveynler çocuklarını (ocuklarını kutsal bir hediye olarak görmek gibi), anne babalığı (anne-babalığın Tanrıyı yansıttığı düşüncesi gibi) ve eşler arası bağlılığı (ben ve eşim çocuklarımızı daha iyiye yükseltmek için manevi bir sorumluluğa sahibiz gibi) kutsayabilirler.⁸²¹ Bu da eşlerde, dini bir sorumluluk yüklediği için anne-babalık bilincini kuvvetlendirerek, çocuklarına karşı davranışlarını olumlu yönde etkileyecektir.

⁸¹⁵ Tekin, a.g.m., s.250; Snarey, vd., a.g.m., s.647; Ayrıca bkz. Tekvin, 1/27-28; Yeremya, 29:5-6; Nahl, 16/72; Bakara, 2/223.

⁸¹⁶ Hünler, Genoz, a.g.m., s.125.

⁸¹⁷ Fiese, Tomcho, a.g.m., s.605.

⁸¹⁸ Dollahite, Marks, a.g.m., s.384.

⁸¹⁹ D.L. Flor, N.F. Knapp, "Transmission and Transaction: Predicting Adolescents' Internalization of Parental Religious Values", *Journal of Family Psychology*, v.15, n.4, 2001, s.627-645, s.629; Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.182.

⁸²⁰ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.108; Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.181.

⁸²¹ Mahoney, vd., a.g.m., s.589.

Dinlerin çocuk sahibi olma konusundaki tavsiyelerine dayanarak, çocuk sahibi olma isteği ve din arasında da bir ilişkinin olduğu öngörülmüştür. Batıda yapılan bazı araştırmalarda kiliseye daha sık gidilmesi, daha yüksek doğum oranları ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca çocuğun dünyaya gelmesinin ebeveynlerin manevi yönelimlerini tetikleyebileceği ve böylece özellikle annelerin daha sık kiliseye gittiği ve Tanrıyı daha fazla önemsedikleri ileri sürülmektedir.⁸²² Bu bulgular dinin ebeveynliğe geçiş sürecinde evlilikler için koruyucu bir kaynak olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Ahmadi ve Hosseini (2009) tarafından İran'da yapılan bir araştırma, bireylerin dini görevlerini yerine getirmelerinin, evlilik doyumu ve çocuk yetiştirme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu araştırmada, dini inanca sahip, dini faaliyet ve görevlerini yerine getiren çiftlerin, daha yüksek bir evlilik doyumuna ve daha uygun bir çocuk yetiştirme/denetimine sahip oldukları tespit edilmiştir.⁸²³

Eşler arasındaki uyum ile çocuğun uyumu arasındaki ilişki, sıklıkla araştırılan konuların başında gelmektedir. Çocuğun uyumu denildiğinde, çocuğun davranışının uygunluğu, duygusal açıdan iyi olması, benlik kavramı ve başarı gibi unsurlar anlaşılmaktadır.⁸²⁴ Farklı dini geleneklere sahip eşlerin çocuk yetiştirme konusunda farklılıkları ve çatışmaları olabilir.⁸²⁵ Tam tersi dini ve kültüren açıdan uyumlu çiftlerin çocuk yetiştirmede de uyumlu oldukları iddia edilebilir. Ana babadan çocuğa ulaşacak olan sevgi ve güven, ebeveynin müşterek bir faaliyetidir. Ana babanın kendi aralarındaki anlaşma ve muhabbet, çocuğa da sevgi ve muhabbet verecektir. Tam tersi ise çocuğun güvenini sarsmaktadır.⁸²⁶

Anne-babaların çocuklarına karşı olan tutumları, onların dini yönelimlerine etki etmesi bakımından da önemlidir. Nitekim, çocuğun ve gencin ahlâkî ve dinî sosyalleşmesinde, örnek alma yoluyla öğrenim önemli bir yer tutar. Anne baba, öğretmenler ve yetişkinleri örnek alma, dinî ve ahlâkî kuralların şekil almasında direkt

⁸²² Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.180.

⁸²³ Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., ss.211-221.

⁸²⁴ Erbek, vd., a.g.m., s.41.

⁸²⁵ Ayan, a.g.m., s.174.

⁸²⁶ Çamdibi, a.g.e., s. 168.

öğretimden daha etkili olmaktadır. Çocuk ve genç, model aldığı kimsenin dinî davranışlarını örnek alarak, aynı şekilde hareket etmeyi isteyecektir.⁸²⁷

Araştırmalarda, ilgili ve seven ya da demokratik anne – baba tutumları gibi olumlu anne baba tutumları ile çocukların ve gençlerin dindarlığı ve dine karşı tutumları arasında pozitif yönde ilişkiler olduğu; olumsuz anne baba tutumları ve dini yönelim arasında da negatif ilişkiler olduğu görülmektedir.⁸²⁸ Anne babanın uyguladığı disiplin anlayışı da çocuklarının kendilerini örnek almalarını, dolayısıyla dini ve ahlaki gelişimlerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. “Güç’e dayalı ceza”dan çok “sevgi kaynaklı ceza” yöntemi uygulanan ailede yetişen gençlerin, ahlâkî ve dinî gelişiminde model alma yoluyla öğrenmeleri daha sık meydana gelmektedir.⁸²⁹

King (2003) tarafından yapılan bir araştırma, babaların dindarlığının çocuklarına karşı yakınlığını nasıl etkilediğini ele almıştır. Sonuçlar, hem evli hem de boşanmış babalar için dindarlığın, çocukları ile daha kaliteli bir ilişki kurma davranışını etkilediğini göstermiştir.⁸³⁰ Bir başka çalışmaya göre ise ebeveyn dindarlığı, ebeveynlerin çocukları ile olan ilişkilerini ve yakınlıklarını etkilemezken, çocukların dindarlığı anne babalarına yakınlıklarını ve onlara karşı tutum ve davranışlarını etkilemektedir.⁸³¹ Çünkü denilebilir ki, ebeveynlik daha içgüdüsel bir yaklaşmayı beraberinde getirirken, çocukların anne baba ile ilişkisi, dinlerin bu konudaki telkinleri ile birlikte değerlendirildiğinde, dindarlıkları ile ilişkili olarak şekil alabilmektedir.

Din ve çocuk yetiştirme konusunda değinilen önemli bir husus da, fiziksel cezalandırmadır. Yapılan araştırmalarda ebeveynliğin kutsanması, fiziksel cezanın daha düşük oranlarda uygulanmasına bağlı görünmektedir.⁸³² Ancak yapılan bir araştırmada, Muhafazakâr Hıristiyan gruplara üye olan ya da İncil’e çok bağlı yetişkinlerin diğerlerine kıyasla, çocuğun itaat etmesini daha fazla önemsedikleri ve fiziki cezanın faydasına daha

⁸²⁷ M. Akif Kılavuz, “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005 s. 41-58, s.54.

⁸²⁸ Kimter, a.g.m., s.32; Ayşenur Dinç, *Ergenlerde Anne-Baba Tutumları Ve Dini Yönelim*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s.92.

⁸²⁹ Kılavuz, a.g.m., s.57.

⁸³⁰ Valerie King, “The Influence of Religion on Fathers' Relationships with Their Children”, *Journal of Marriage and Family*, May 2003, 65, 2, 382-395.

⁸³¹ C. A. Kapinus, L. A. Pellerin, “The Influence of Parents' Religious Practices on Young Adults' Divorce Attitudes”, *Journal of Social Science Research*, 2008, 37 (3), 801-814.

⁸³² Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.181.

fazla inandıkları bulunmuştur. Ancak bulguların ayrıştırılması, ebeveynlerin daha dindar olmasının, daha olumlu ebeveynlik ve daha iyi çocuk uyumu ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.⁸³³ Dolayısı ile araştırmalara göre muhafazakâr Hıristiyan inançlara sahip ebeveynler çocuklarına tokat atmaya daha eğilimli olsalar da, ebeveynliğe kutsal bir gözle bakıyorlarsa, çocuklarına karşı saha sıcak davranışlar geliştirmektedirler.⁸³⁴ Fiziksel ceza uygulama ve dindarlık arasındaki ilişkinin Müslüman toplumlarda da ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Böylece farklı dinlerdeki disiplin algılarının karşılaştırmalarını yapmak mümkün olabilir.

Çocukların dini inanç, tutum ve davranışları, ailesinden ve çevresinden edinmektedir. Flor ve Knapp (2001) da, nesiller arası iletişim yöntemlerini daha iyi ortaya çıkarabilmek için, etkileşim ve yapısalcı yaklaşım modelini önermişlerdir. Araştırmacılara göre daha geleneksel kültürel iletişim modellerinde (transmission model) değerler, tek yönlü bir şekilde ebeveynden çocuğa iletilir. Çocuk burada pasif bir alıcı konumundadır. İçselleştirmede bir diğer alternatif model ise, yapılandırmacı gelişim modellerinden etkileşim (transactional model) veya bazen de dönüşümsel denilen modeldir (transformational). Bu modelde çocuk ebeveyninden gelen iletileri dönüştürür ve yeniden oluşturur. Bu modele göre, iletişimde hem ebeveyn hem de çocuk aktif bir temsilcidir. Etkileşim modelleri, pasiflikle karakterize olmuş bir yöntemden ziyade, faaliyet ve amaçları içeren bir yöntemdir. Ebeveynlerin çocuklara aktardıkları ve içselleştirme süreci içerisinde benimsenen değerler vardır. Ancak dini değerler, onları kabul eden insanlar için belirgindir ve insanların benimsediği en önemli değerler olarak kabul edilir.⁸³⁵ Flor ve Knapp (2001)'ın araştırmalarının sonuçlarında, ebeveynlerin çocukların dindar olması yönündeki isteklerinin ve ebeveyn dindarlığının her ikisinin de, çocukların dini davranışlarında etkili olduğu ortaya çıkmıştır.⁸³⁶

Ebeveyn çocuk arasındaki dindarlık mirasının etkileşim modelini ele alan Myers (1996) de; 1) yetişkin çocukların dindarlığındaki, çocukluğu, anne babalığı ve aileyi etkileyen faktörler nelerdir? 2) anne babaların çocuklarına kendi dindarlıklarını aktarmadaki yeteneklerinde etkili olan faktörler nelerdir? 3) dindarlıktaki ilk dönem aile

⁸³³ Mahoney, vd., a.g.m., ss.559-596.

⁸³⁴ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.182.

⁸³⁵ Flor, Knapp, a.g.m., s.627-628.

⁸³⁶ Flor, Knapp, a.g.m., s.627-645.

etkileri, yetişkin çocukların şimdiki tecrübeleri ile nasıl azalır? konularıyla ilgilenmiştir. Yapmış olduğu araştırma sonucu, dindarlığın iletiminde üç değişken seti ortaya çıkmıştır. Bunlar, ebeveyn dindarlığı, aile ilişkilerinin kalitesi ve geleneksel aile yapısıdır. Buna göre yetişkin çocukların dindarlığı, ebeveyn dindarlığından büyük ölçüde etkilenmektedir. Ayrıca ebeveynin evlilik mutluluğu, ebeveyn-çocuk desteği, katılığın hafifletilmesi ve babanın çalışıp annenin çalışmaması, ebeveynin çocuklarına dini inanç ve davranışları aktarma yeteneğini artıran faktörlerdendir.⁸³⁷

Dindar ebeveynler, potansiyel olumsuz kültürel etkilere karşı daha uyanık ve korumacıdır. Bu yüzden kendilerine bir aile yaşam alanı ve çocukları için de bir sosyal çevre tesis etme eğilimindedirler. Bu aileler çevresel zararları düşünerek çocuklarını dini eğitim alabilecekleri kurumlara gönderirler veya evde eğitim almalarını sağlarlar. Dindar aileler çocuklarının sosyal yaşamını yönlendirirler ve farklı bir yaşıt grubunu tecrübe etmelerine olanak sağlarlar.⁸³⁸

İslam dininin temel kaynaklarında ve İslam geleneğinde de çocuk yetiştirme ile din arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Kuran’da evlatlar göz aydınlığı⁸³⁹, dünya hayatının süsü ve ziyneti⁸⁴⁰ olarak nitelendirilmektedir. Kuran’da yer alan Hz. Lokman’ın oğluna öğütleri, din eğitimi açısından oldukça önemlidir. Bu öğütler içerisinde, Allah’a ortak koşmama, ana-babaya şükür ve itaat, ibadete (namaza) devam etme, iyiliği emretme ve kötülükten uzaklaştırma, sabırlı ve mütevazı olma gibi tavsiyeler bulunmaktadır.⁸⁴¹

İslam dininin ikinci temel kaynağı olan hadis-i şeriflerde de, çocuğun din eğitimi üzerine tavsiyeler yer almaktadır. “Her çocuk Müslüman doğar ancak anne babası onu, Yahudi, Hıristiyan ve Mecusi yapar. Eğer anne-babası Müslüman iseler çocuk da Müslüman olur”⁸⁴² hadis-i şerifi, çocuk yetiştirmede, anne babanın dini sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Farklı bir hadiste de, kendisine dua edecek iyi bir çocuk yetiştiren anne babanın, öldüğünde de amelinin kesilmeyeceği belirtilmiştir.⁸⁴³ “Hiçbir baba

⁸³⁷ Scott M. Myers, “An Interactive Model of Religiosity Inheritance: The Importance of Family Context”, *American Sociological Review*, 1996, Vol. 61, October:858-866.

⁸³⁸ Holden, a.g.m., s.660-661.

⁸³⁹ Furkan, 25/74.

⁸⁴⁰ Kehf, 18/46; Al-i İmran, 3/14.

⁸⁴¹ Lokman, 31/13-20.

⁸⁴² Müslim, Kader, 23, 25; Ahmet b. Hanbel, Müsned, II, 253.

⁸⁴³ Müslim, Vasiyyet, 14; Ebu Davud, Vesaya, 14.

çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir bağışta bulunmuş olamaz.”⁸⁴⁴ hadisi, anne-babanın terbiye ile ilgili sorumluluğundan bahsetmektedir. Ayrıca, farklı hadis-i şeriflerde çocuğun da anne baba üzerinde hakları olduğu belirtilmiş,⁸⁴⁵ çocuklara sevgi ve merhamet gösterme,⁸⁴⁶ aralarında adaletli davranma,⁸⁴⁷ değer verme ve edeblerini güzelleştirecek şekilde eğitmenin⁸⁴⁸ öneminden bahsedilmiştir. “Çocuklarınıza yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmalarını öğretin/emredin.”⁸⁴⁹ hadis-i şerifi de ibadet eğitimi ile ilgili yaş haddini de ortaya koyan önemli bir tavsiyeyi içermektedir.

Hz. Peygamber (sav)’in çocuk eğitiminde üzerinde durduğu hususlar genel olarak şu şekilde özetlenebilir: İman esaslarının öğretimi, ibadet eğitim-öğretimi, Kur’an-ı Kerim öğretimi, temel alışkanlıkları kazandırma ve temel gelişimlerini dikkate alma.⁸⁵⁰

Çocuk yetiştirme ile din arasındaki ilişkiye değinen önemli İslam âlimlerinden İmam Gazali’ye göre evlat yetiştirmekle dört açıdan Allah’a yakınlık vardır: a) İnsan neslinin devamı için evlat yetiştirmekle Allah’ın rızasına layık olmak; b) Rasululah’ın çokluğu ile övüneceği ümmetini artırma yoluyla onun sevgisini kazanmak; c) Öldükten sonra ardından hayır dua edecek bir evladın bulunmasını sağlamak; d) Kendisinden önce ölen küçük çocuğun kıyamette şefaati.⁸⁵¹

Özetlemek gerekirse; insan yaşamı için hem sosyolojik hem de psikolojik bakımdan oldukça büyük bir öneme sahip olan evlilik ve aile hayatı, çok boyutlu girift bir yapıdadır. Bu sebeple, evlilik hayatı ve evlilik mutluluğunu etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerin içerisinde dinin önemli bir yeri vardır. Dini gelenekler, evliliğin önemine ve evlilik hayatının mutlu bir şekilde devam etmesine yönelik birçok öğretiye sahiptir. Ayrıca din, insanları evliliklerini dini bakımdan kutsal görmelerini sağlaması, eşler arasındaki inanç ve ibadet birlikteliğinin verdiği biraradalık ve ortak amaç duygusu oluşturmaları, çiftlere ve ailelere inananlar topluluğundan oluşan bir sosyal destek sunması, evlilik hayatı ile ilgili sahip olunması gereken değerleri teşvik etmesi, evlilik

⁸⁴⁴ Tirmizi, *Birr*, 33/1874.

⁸⁴⁵ Müslim, *Sıyam*, 183.

⁸⁴⁶ Buhari, *Edeb*, 18; Müslim, *Fezail*, 64; Ebu Davud, *Edeb*, 58; Tirmizi, *Birr*, 15.

⁸⁴⁷ Buhari, *Hibe*, 12, Müslim, *Hibat*, 13.

⁸⁴⁸ İbn Mace, *Edeb*, 3.

⁸⁴⁹ Ebu Davud, *Salat*, 417.

⁸⁵⁰ İsmail Sağlam, “Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:2, 2002, ss. 167-190, s.170.

⁸⁵¹ Gazali, a.g.e., s.24.

problemleri ile başa çıkmalarını kolaylaştırmaları, boşanmaya karşı bir bariyer görevi görmesi ve çocuk yetiştirme ile ilgili tavsiyeleri ile, evlilik hayatına ve evlilik mutluluğuna olumlu katkıda bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, betimsel bir araştırmadır. Bu bölümde araştırmanın metodu, araştırma modeli, araştırmanın değişkenleri, hipotezleri, ön kabul ve sınırlılıkları, araştırma evreni ve örnekleme, araştırmada kullanılan materyaller, verilerin toplanması ve elde edilen verilerin istatistiksel analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Bilimsel çalışmalarda yöntemin büyük bir önemi vardır. Bir araştırmanın bilimselliği, büyük ölçüde onun dayandığı metoda bağlıdır.¹ Bu sebeple, araştırmalarda incelenmek istenen konulara uygun yöntem ve tekniklerin kullanılması, güvenilir sonuçların elde edilmesi için son derece önemlidir.

Araştırma modelleri içerisinde yer alan tarama modelleri, geçmişte ya da şu anda varolan bir durumu olduğu gibi betimleyebilmeyi amaçlamaktadır. İlişkisel tarama modeli ise, iki veya daha çok sayıda değişken arasındaki değişimin, varlığını ve derecesini belirlemeye çalışan araştırma modelidir.² Bu araştırmada da, ilişkisel tarama modeline uygun bir şekilde, evli bireylerin evlilik doyumu, evlilikte problem çözme becerileri, dindarlık ve kişisel değerleri belirlenerek aralarındaki ilişki durumunun ortaya çıkarılması için, hem ölçek hem de ölçek dışı sorulardan oluşan bir anket formu hazırlanmıştır.

Çalışmada kullanılan veri toplama formu, toplam 120 sorudan oluşmaktadır. Form, cinsiyet, yaş, evlilik yılı, çocuk sayısı, eğitim durumu, gelir durumu değişkenlerinden oluşan demografik bilgiler ile bireylerin öznel dindarlık algıları ve öznel evlilik doyum algıları ile ilgili bilgileri içeren kişisel bilgi formu ile başlamaktadır. Daha sonra ise, “Evlilik Yaşam Ölçeği”, “Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği”, “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği”, “Partner Odaklı Dua Ölçeği” ve “Kişisel Değerler Envanteri” yer almaktadır. Son bölümde ise, evlilik-din ilişkisine dair bilgileri soruşturan 10 soruluk bir soru grubu ile,

¹ Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 9. Baskı, İstanbul, Güzem Can yay., 2003, s.58.

² Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 7. Baskı, Ankara, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd Şti, 1995, s.80-81.

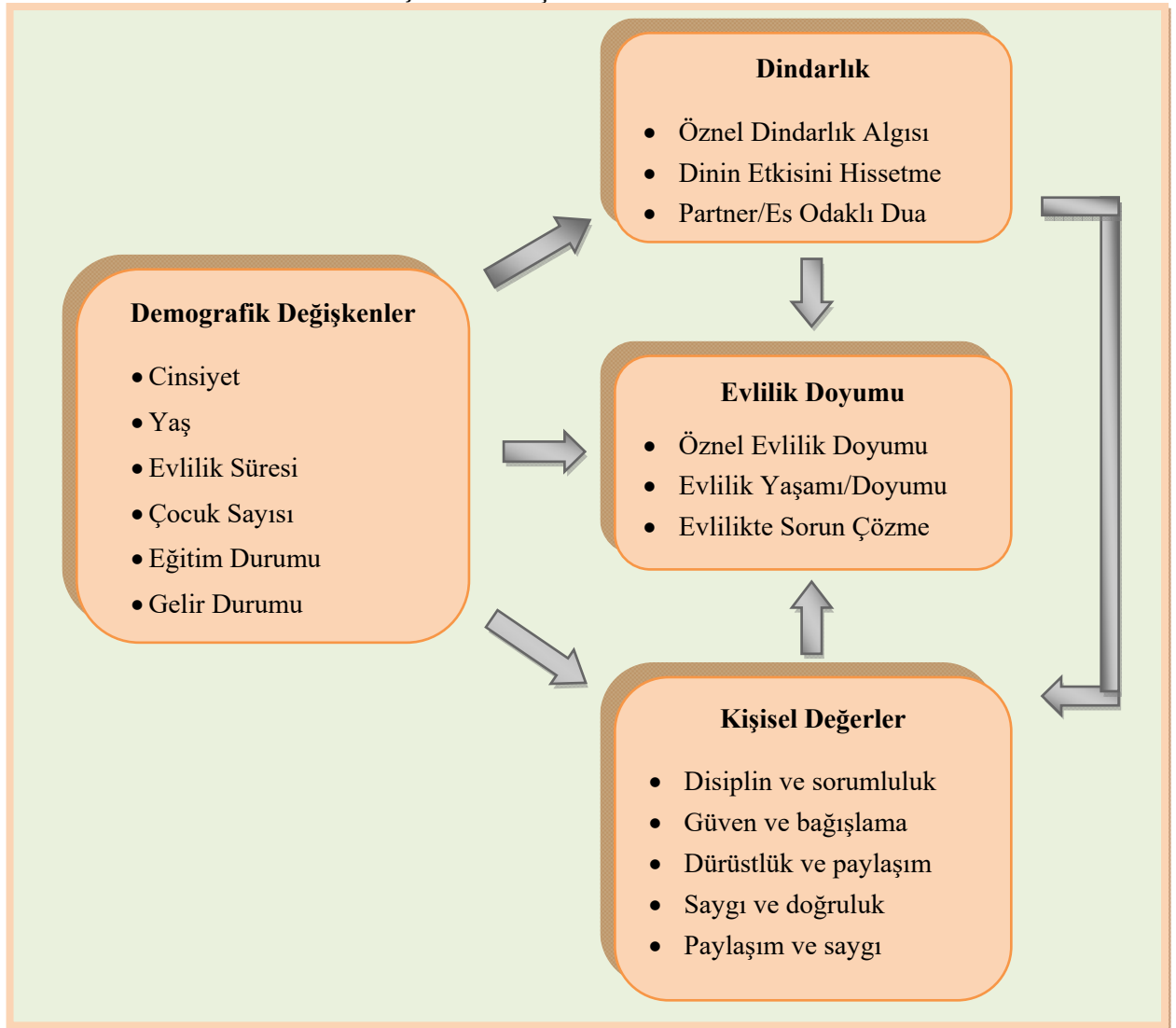
bireylerin ailelerinde sahip oldukları evlilik değerlerini soruşturan 15 soruluk soru grubu yer almaktadır.

I. ARAŞTIRMANIN DEĞİŞKENLERİ VE ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmanın bağımsız değişkenleri, cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, gelir durumu, eğitim durumu; bağımlı değişkenleri ise, öznel evlilik doyumu algısı evlilik yaşamı/doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi, kişisel değerler, öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme ve partner/eş odaklı dua etmedir.

Araştırmada, ilişkisel tarama modeline (survey metodu) uygun olarak, örneklem grubunun dindarlık düzeyleri, evlilik doyumu ve kişisel değerleri arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Araştırma amacına ve modeline uygun olarak geliştirilen, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki muhtemel ilişkiler, aşağıda ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

Şekil 2. Araştırma Modeli

II. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Her araştırmanın bir hipotezi olmalıdır. Hipotez, araştırılmak üzere belirlenen soruna verilen bir ön yanıt veya ona karşı önerilen bir çözüm niteliğindedir.³ Daha önce yapılan çalışmaların, evlilik ve dindarlık arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koyması ve evlilik ve din konusunun birbiri ile ilişkili olduğuna dair öngörü sonucu araştırmanın hipotezleri belirlenmiştir. Bu araştırmanın temel hipotezi, “*Dindarlık, evli bireylerin evlilik doyumuna ve sahip oldukları kişisel değerlere katkıda bulunur.*” şeklindedir. Ayrıca araştırmanın modeli ve temel hipoteziyle bağlantılı olarak ileri sürülen alt hipotezler, üç grup halinde aşağıda sunulmaktadır.

a) Evlilik Doyumu, Kişisel Değerler, Dindarlık ve Demografik Değişkenlerle İlgili Hipotezler

1. Evlilik doyumu (öznel evlilik doyumu algısı, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme), demografi değişkenlere (cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu, gelir durumu) göre farklılık göstermektedir.

(a) Erkeklerin evlilik doyumları, kadınlara göre daha yüksektir.

(b) Genç yetişkinlik döneminde evlilik doyumu daha yüksektir, ancak evlilikte sorun çözme orta yetişkinlikte daha yüksek olmaktadır.

(c) Evliliğin ilk yıllarında ve ileriki yıllarında evlilik doyumu daha yüksektir.

(d) Çocuk sayısındaki artışla evlilik doyumu da artmaktadır.

(e) Eğitim durumu arttıkça evlilik doyumu da artmaktadır.

(f) Gelir seviyesi arttıkça evlilik doyumu da artmaktadır.

2. Kişisel değerler ve alt faktörleri (disiplin ve sorumluluk, güven ve bağışlama, dürüstlük ve paylaşım, saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı), demografi değişkenlere (cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu, gelir durumu) göre farklılık göstermektedir.

(a) Kadınların kişisel değerlerin “güven ve bağışlama”, dürüstlük ve paylaşım” ve “paylaşım ve saygı” alt boyutlarındaki oranları erkeklere göre daha yüksektir.

(b) Kişisel değerler, yaş ile birlikte artmaktadır.

³ Seyidoğlu, a.g.e., s.55.

(c) Daha uzun süredir evli olanların kişisel değerleri, evlilik yıllarının başlarında olanlara göre daha yüksektir.

(d) Çocuk sayısı arttıkça, kişisel değerler de artmaktadır.

(e) Kişisel değerlerin “disiplin ve sorumluluk” alt boyutu eğitim seviyesinin yüksekliği, diğer boyutlarda ise düşüklüğü ile ilişkilidir.

(f) Gelir düzeyi arttıkça kişisel değerlerde düşüş olmaktadır.

3. Dindarlık (öznel dindarlık algısı, Dinin Etkisini Hissetme ve Partner/eş Odaklı Dua Etme), demografi değişkenlere (cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu, gelir durumu) göre farklılık göstermektedir.

(a) Kadınlar, erkeklere göre daha dindardır.

(b) Dindarlık, yaş ile birlikte artış göstermektedir.

(c) Daha uzun süredir evli olanlar evlilik yıllarının başlarında olanlara göre daha dindardırlar.

(d) Çocuk sayısı arttıkça, dindarlık düzeyi de artmaktadır.

(e) Eğitim seviyesi arttıkça dindarlık düzeyi de azalmaktadır.

(f) Gelir seviyesi yükseldikçe dindarlık düzeyi de azalmaktadır.

b) Evlilik Doymu, Kişisel Değerler, Dindarlık İlişkisi ile İlgili Hipotezler

1. Kişisel değerler evlilik doymu (öznel evlilik doymu algısı, evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözme) üzerinde pozitif yönde ve yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin kişisel değerlerinin artması ile evlilik doymuları da artış göstermektedir.

2. Dindarlık (öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme, partner/eş odaklı dua etme), kişisel değerler üzerinde pozitif yönde ve yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile kişisel değerleri de artış göstermektedir.

3. Dindarlık (öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme, partner/eş odaklı dua etme), evlilik doymu (öznel evlilik doymu algısı, evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözme) üzerinde pozitif yönde ve yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile evlilik doymuları da artış göstermektedir.

4. Evlilik Değerleri anketindeki her bir değer ile, evlilik doymu (öznel evlilik doymu algısı, evlilik yaşam ölçeği, evlilikte sorun çözme), dindarlık (öznel

dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme, partner/eş odaklı dua etme) ve kişisel değerler arasında pozitif bir ilişki vardır.

c) Aracı Değişken Hipotezleri

1. Kişisel değerler, dinin etkisini hissetme ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahiptir.
2. Evlilikte sorun çözme becerileri, dinin etkisini hissetme ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahiptir.
3. Partner/eş odaklı dua etme, kişisel değerler ve evlilikte sorun çözme arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahiptir.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNKABULLERİ ve SINIRLILIKLARI

Araştırma örnekleminin, evreni temsil ettiği kabul edilmektedir. Araştırmanın örneklemini oluşturan 562 katılımcının, kendilerinden istenen bilgileri içtenlikle ve doğru olarak cevapladıkları kabul edilmektedir. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının ölçtükleri özellikler bakımından geçerli ve güvenilir oldukları varsayılmaktadır.

Genel olarak insanı ve toplumu ele alan sosyal bilim araştırmaları, geniş, kapsamlı ve çok yönü konuları incelediği için araştırmaların sınırlandırılmaya ihtiyacı vardır. Bu araştırmanın sınırlılıkları ise şunlardır:

- Bu araştırma, 562 katılımcıdan oluşan bir örneklem grubu ile sınırlıdır.
- Örneklem grubu ise, evli bireylerle sınırlıdır.
- Örneklem evli bireylerden oluştuğu için örneklem yaşı da, 18-60+ yaş ile sınırlıdır.
- Araştırmanın yapıldığı bölge Bursa olduğu için, araştırma, Bursa'da yaşayan evli bireylerle sınırlandırılmıştır.
- Araştırmanın bağımsız değişkenleri, cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu ve gelir durumu ile sınırlandırılmıştır.

- Araştırma Ocak-Ağustos 2016 tarihleri arasında yapıldığından, zamanla deneklerin inanç, düşünce ve tutumlarının değişebileceği dikkate alınarak, yapıldığı zamanla sınırlıdır.

- Araştırmada katılımcıların dini hayatlarını sorgulamak için öznel dindarlık algısına ilişkin bir anket sorusu, “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği”, “Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği”; evlilik doyumlarını sorgulama içinse, öznel evlilik doyumu algısına ilişkin bir anket sorusu, “Evlilik Yaşam Ölçeği ve “Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği”; sahip olunan kişisel değerleri ölçmek için de “Kişisel Değerler Envanteri” kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, bu ölçeklerin ve içerdikleri soruların ölçme kapasitesiyle sınırlıdır.

IV. ARAŞTIRMA EVRENİ, ÖRNEKLEM VE NİTELİKLERİ

Araştırmanın amacına bağlı olarak üzerinde araştırma yapılabilecek veya genelleme yapılacak tüm bireylerin (birimlerin) oluşturduğu gruba, *evren* denir.⁴ Araştırmanın incelenen konuda ana kütlemin tümünü kapsaması pratik olmadığı gibi, çoğu kez buna olanak da bulunmamaktadır. O nedenle bütünü temsil edici bir parçası ele alınarak ana kütlemin özellikleri belirlenmeye çalışılır; buna örnekleme yöntemi adı verilir.⁵ Örnekleme yolu ile oluşturulan örneklem ise, ilgili evrenden belli kurallara uyarak seçilen ve o evreni temsil gücüne sahip, görece evrenden daha az sayıda birimden oluşan ve üzerinde çalışma yürütülecek gruptur.⁶

Örnek grubunun oluşturulmasında en yaygın kullanılan yöntem ise “tesadüfi/rastlantısal örnekleme” yöntemidir. Bu yöntemde, seçilen örnekte yer alan elemanlarda şu veya bu yönde varolabilecek sapmalar, elemanların yeterli büyüklükte olmasında ötürü birbirini dengeleyecek, sonuçta sapma olasılığı en az olan bir örnek elde edilmiş olacaktır. Tesadüfi örneklemin bir şekli olarak basit tesadüfi örnekleme ise, ana kütlemin temsil edecek her elemanın seçilecek örnekte yer alma olasılığının eşit olduğu yöntemdir.⁷

⁴ Erkuş, a.g.e., s.91.

⁵ Seyidoğlu, a.g.e., s.39.

⁶ Erkuş, a.g.e., s.92.

⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s.39-40; Erkuş, a.g.e., s.99-100.

Bu araştırmanın evreni, Bursa’da yaşayan evli bireylerdir. 2015 nüfus bilgilerine göre Bursa’da yaşayan evli birey sayısı yaklaşık 1,5 milyondur.⁸ Araştırmanın örneklem sayısını belirlemek için birtakım formüller kullanılmaktadır. Bununla birlikte araştırmacılar, kolaylık olması bakımından %99, %95 ve %90 güvenirlilikle; bir başka ifade ile %1, %5 ve %10 örnekleme hata paylarına göre evren sayısının ne kadar örneklem ile temsil edilebileceğini hesaplanmış ve bununla ilgili bilgiler sunmuşlardır. Bu bilgilere göre 1,5 milyondan oluşan araştırma evreni, %95 güvenirlilikle en az 384 örneklem ile temsil edilmelidir.⁹ Bu araştırmanın örnekleme de Ocak-Ağustos 2016 yılında Bursa’da yaşayan 562 evli bireyden oluşmaktadır. Örneklem seçiminde, basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ancak bununla birlikte katılımcılara toplu halde ulaşılabilecek, dernek, kurs, okul, ev toplantıları vb. mekânlarda da uygulamalar yapılmıştır.

Anket formunun ilk altı maddesinde yer alan sorular, aynı zamanda araştırmanın bağımsız değişkenlerini de oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini oluşturan bireylerin niteliklerini ortaya koymak amacıyla demografik özelliklerine ilişkin dağılımları incelenmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Söz konusu tablolar aşağıdaki şekildedir:

Tablo 1.Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	Sayı (N)	Yüzde (%)
1. Kadın	324	57,7
2. Erkek	238	42,3
Toplam	562	100,0

Tablo 1’e göre araştırma örnekleminin %57,7’si (324 kişi) kadın, %42,3’ü (238 kişi) ise erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Buna göre örneklemin çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı

YAŞ	Sayı (N)	% Yüzde
1. 18-30	131	23,3
2. 31-40	266	47,3
3. 41-50	113	20,1
4. 51-60/60 üzeri	52	9,3
Toplam	562	100,0

⁸ http://nufus.mobi/turkiye/medeni_durum/bursa.

⁹ Erkuş, a.g.e., s.107.

Tablo 2’de görüldüğü üzere 5 kategoride ele alınan yaş gruplarından 18-30 yaş arası olan 131 kişi örneklemin %23,3’ünü, 31-40 yaş arası olan 266 kişi örneklemin %47,3’ünü, 41-50 yaş arası olan 113 kişi örneklemin %20,1’ini ve 51-60 ve 60 üzeri yaş arası olan 52 kişi örneklemin %9,3’ünü oluşturmaktadır. 60 ve üzeri olan katılımcı sayısı oldukça düşük olduğu için, analiz işlemlerinde 50-60 ve 60 üzeri gruplar birleştirilmiştir. Tablodan elde edilen verilere göre, en yüksek oran örneklemin %47,3’ünü oluşturan 31-40 yaş arası katılımcılara aittir.

Yukarıda verilen yaş gruplarından 18-30 ve 31-40 yaş arası olanlar “genç yetişkin”, 41-50 ve 51-60 yaş arası olanlar “orta yetişkin” olarak gruplandırılabilir.¹⁰ Böylece evli bireylerden ve dolayısıyla yetişkinlerden oluşan örneklemin, yetişkinliğin iki gelişim evresinde toplandığı, ancak ankete katılanların çoğunluğunu (%70,6) genç yetişkinlerin oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 3. Örneklemin Evlilik Süresine Göre Dağılımı

EVLİLİK SÜRESİ	Sayı (N)	% Yüzde
1. 0-5	164	29,2
2. 6-10	114	20,3
3. 11-15	107	19,0
4. 16-20	70	12,5
5. 20 üzeri	107	19,0
Toplam	562	100,0

Tablo 3’de görüldüğü üzere örneklemin evlilik süresine göre dağılımları 5 kategoride ele alınmıştır. Buna göre 0-5 yıllık evli olan 164 kişi örneklemin %29,2’sini, 6-10 yıllık evli olan 114 kişi örneklemin %20,3’ünü, 11-15 yıllık evli olan 107 kişi örneklemin 19,0’unu, 16-20 yıllık evli olan 70 kişi örneklemin %12,5’ini, 20 ve üzeri yıllık evli olan 107 kişi de örneklemin %19,0’unu oluşturmaktadır. Sonuçlara göre evlilik süresi gruplarındaki dağılım birbirlerine yakın olmakla birlikte, %29,2 ile 0-5 yıllık evli olanlar, örneklem içerisinde en büyük oranı teşkil etmektedir.

¹⁰ Onur, a.g.e., s.282, 284.

Tablo 4. Örneklemin Çocuk Sayısına Göre Dağılımı

ÇOCUK SAYISI	Sayı (N)	% Yüzde
1. 0	101	18,0
2. 1	139	24,7
3. 2	200	35,6
4. 3 ve üzeri	122	21,7
Toplam	562	100,0

Tablo 4'ten anlaşıldığı üzere, evli bireylerden oluşan örneklemin çocuk sayısı 4 kategoride ele alınmıştır. Buna göre hiç çocuğu olmayan 101 kişi örneklemin %18,0'ini, 1 çocuğu olan 139 kişi örneklemin %24,7'sini, 2 çocuğu olan 200 kişi örneklemin 35,6'sını, 3 ve üzeri çocuğu olan 122 kişi de örneklemin 21,7'sini oluşturmaktadır. Çocuk sayısına göre de örnekleminde dengeli bir dağılım görünmekle birlikte, en büyük çoğunluğu 200 kişi (%35,6) ile 2 çocuğu olanlar oluşturmaktadır.

Tablo 5. Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

EĞİTİM DURUMU	Sayı (N)	% Yüzde
1. İlkokul	70	12,5
2. Ortaokul/İlköğretim	35	6,2
3. Lise	65	11,6
4. Y.O./ Üniversite	331	58,9
5. Lisansüstü	61	10,9
Toplam	562	100,0

Örneklemin eğitim durumuna göre Tablo 5'teki dağılımına bakıldığında, 70 kişi olan ilkokul mezunları örneklemin %12,5'ini, 35 kişi olan ortaokul/ilköğretim mezunları örneklemin %6,2'sini, 65 kişi olan lise mezunları örneklemin %11,6'sını, 331 kişi olan yüksek okul/üniversite mezunları örneklemin %58,9'unu ve 61 kişi olan lisansüstü mezunları örneklemin %10,9'unu oluşturmaktadır. Eğitim durumu esas alındığında en yüksek orana sahip olan grubun, %58,9 ile yüksek okul/üniversite mezunları, en düşük orana sahip olan grubun da %6,2 ile ortaokul/ilköğretim mezunları olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Örneklemin Öznel Gelir Algısına Göre Dağılımı

GELİR DURUMU	Sayı (N)	% Yüzde
1. Çok Düşük/Düşük	32	5,7
2. Orta	257	45,7
3. İyi	260	46,3
4. Çok İyi	13	2,3
Toplam	562	100,0

Örneklemin öznel gelir algısı 5 kategoride ele alınmıştır. Tablo 6'ya bakıldığında kendi gelir seviyeleri ile ilgili “çok düşük/düşük” tanımını yapan 32 kişi örneklemin %5,7'sini, “orta” diyen 257 kişi örneklemin %45,7'sini, “iyi” diyen 260 kişi örneklemin %46,3'ünü ve “çok iyi” diyen 13 kişi de örneklemin %2,3'ünü oluşturmaktadır. Gelir seviyesini “çok düşük” olarak tanımlayan katılımcı sayısı çok az olduğu için “düşük” kategorisi ile birleştirilmiştir. Elde edilen verilere göre örneklemin öznel gelir algısı “orta” ve “iyi” seviyesinde yoğunlaşmıştır. Yıllık gelir seviyesini “iyi” ve çok iyi” olarak görenlerin toplam oranı %48,6 olup, yıllık gelir seviyesini “çok düşük/düşük” görenlerin oranından (%5,7) oldukça fazladır. Bu yüzden örneklemin gelir seviyesi algısının genel olarak “orta” ve “iyi” seviyede olduğu söylenebilir.

V. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

A. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Araştırmanın örneklemini oluşturan bireylerin, temel niteliklerinin elde edilmesi için geliştirilen bir formdur. Anketin birinci bölümü oluşturan kişisel bilgi formu, cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu, gelir durumu, öznel evlilik doyumu algısı ve öznel dindarlık algısına dair sorulardan oluşmaktadır. Sorular kapalı uçlu ve çoktan seçmelidir.

B. EVLİLİK YAŞAM ÖLÇEĞİ (EYÖ)

Ölçek, Tezer (1986) tarafından evli bireylerin evlilikten aldıkları doyumu değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. 10 maddeden oluşan ölçek, 5'li likert tipindedir. Ölçekte her bir maddeye verilecek yanıt “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinden oluşmaktadır. Derecelendirme seçeneklere doyumsuzluk-doyum yönünde 1 ile 5 arasında ağırlık verilmiştir. Ölçekten alınabilecek puanlar 10 ile 50 arasında değişmektedir. Ölçekten

alınan puanın yüksekliği bireyin evlilik doyumu düzeyinin yüksek olduğunu, ölçekten alınan puanın düşüklüğü ise evlilik doyum düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin test tekrar test güvenilirliği, ölçeğin aynı kişilere üç ay ara ile iki kere uygulanması yoluyla hesaplanmıştır. Test tekrar test güvenilirliği Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile 0.85 olarak belirlenmiştir. Diğer bir güvenilirlik göstergesi olan iç tutarlık katsayısı ise Cronbach alpha formülü kullanılarak, ölçeğin uygulandığı 50 kişilik ilk grupta 0.91 ve 208 kişilik ikinci grupta ise 0.89 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin yapı geçerliği bilinen grupların karşılaştırılması tekniğiyle sınanmıştır. Ölçeğin sosyal beğenirlik yöneliminden ne derece etkilendiğini incelemek amacıyla yapılan çalışma sonucunda ise eşlerin ölçek ve Kişisel Davranış Anketinden elde ettikleri puanlar arasındaki korelasyon 0.21 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu korelasyon katsayısı anlamlı olmaması, ölçeğin bireylerin sosyal beğenirlik yönelimlerinden çok az etkilendiğini göstermekte ve bu durumun ölçeğin geçerliğine kanıt olarak gösterilmektedir.¹¹

C. EVLİLİKTE SORUN ÇÖZME ÖLÇEĞİ (ESCÖ)

Ölçek, evli bireylerin evlilikte karşılaştıkları problemleri çözme becerilerine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla, Baugh, Avery ve Sheets-Hawoth tarafından 1982'de (Marital Problem Solving Scale) geliştirilmiş, 9 maddelik 7 dereceli bir ölçektir. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışmaları Hünler ve Gençöz tarafından 2002 yılında yapılmıştır.

Orijinal formunda 7 dereceli olarak değerlendirilen ölçek, cevaplanmasının kolay olması bakımından 5 basamaklı değerlendirme ölçeğine dönüştürülmüştür. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 45 en düşük puan ise 9'dur. Yüksek puan, bireyin kendini evlilikte sorun çözme becerileri açısından başarılı algıladığını göstermektedir. Ölçek geçerli ve güvenilirdir. Ölçeği Türkçe'ye uyarlama sırasında iç tutarlılık (.95) ve test-tekrar test ($p < .001$) güvenilirlik çalışması yapılmıştır.¹²

¹¹ Esin Tezer, *Evli Eşler Arasındaki Çatışma Davranışları: Algılama ve Doyum*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1986'dan aktaran; Çağ, Yıldırım, a.g.m., s.16.

¹² Hünler, Gençöz, a.g.m., s.123-136.

D. DİNİN ETKİSİNİ HİSSETME ÖLÇEĞİ (DEHÖ)

Bireylerin dindarlığın etki ve sonuçlarını nasıl ve ne düzeyde hissettiklerini ölçmeyi amaçlayan ölçek, Yapıcı ve Zengin (2003) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek, Stark ve Glock'un dindarlığın boyutları içerisinde kavramlaştırdıkları “etki ve sonuç” (effect/concequence) boyutunu dikkate alarak geliştirilmiştir. İlk şekliyle 19 sorudan oluşan bu ölçek, faktör analizine tabii tutulmuş ve onun beş faktörde toplandığı görülmüştür. Ölçeği daha homojen bir hale getirmek için önce 12 ve 19; daha sonra da 9, 10, 11, 17 ve 18. sorular ölçekten çıkartılarak yeniden faktör analizi uygulanmış, neticede ölçeğin varyansın % 37.82'sini oluşturan tek faktörde toplandığı görülmüştür. Her bir maddenin faktör yük değerleri .52 ile .79 arasında değişiklik gösteren 12 maddelik bu ölçeğin Alpha katsayısı .84 olarak çıkmıştır.¹³

Ölçek mevcut 19 maddesiyle yeniden uygulanmıştır. Ölçeğin KMO değeri .966; Bartlett Test değeri ise 10173.061 çıkmıştır. Ölçeği tek boyutlu ve homojen bir hale getirmek için iki madde (12 ve 19) çıkarılmış ve ölçeğin KMO (.966) ve Bartlett Test değerlerine (9924.623) bakılarak tekrar faktör analizi yapılmıştır. 12 ve 19. sorular ölçekten çıkarıldığı zaman hem ölçek daha homojen hale gelmekte hem de ölçekteki diğer soruların faktör yük değerleri yükselmektedir. Bu haliyle varyansın % 56.80'inin tek faktörde toplandığı, maddelerin faktör yük değerlerinin ise .58 ile .87 arasında değiştiği görülmektedir. Böylece ölçek tek faktörde toplanmış olmaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı da .95'tir. Bu da son haliyle toplam 17 maddeden oluşan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴

E. PARTNER/EŞ ODAKLI DUA ÖLÇEĞİ (PODÖ)

Ölçeğin orijinal ismi “Partner Odaklı Dua Ölçeği”dir, ancak örneklem tarafından anlaşılması ve cevaplandırılmasının kolay olması ve çalışmamız, romantik ilişki bağlamında yalnızca eşleri kapsadığından, ölçekteki sorularda geçen “partner” kelimeleri yerine “eş” sözcüğü kullanılmıştır.

¹³ Asım Yapıcı, Z. S. Zengin, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2003, 65-127, s.68.

¹⁴ Asım Yapıcı, “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği Ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 6 (1), 65-115, s.78-85.

Partner Odaklı Dua Ölçeği, Fincham, Lambert ve Beach (2010) tarafından geliştirilmiştir. Bireylerin romantik ilişki içerisinde oldukları partnerlerine nasıl ve ne derecede dua ettikleri hakkında bilgi almayı amaçlayan ölçek, tek boyutlu ve 4 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert tipi bir derecelendirmeye (1 Asla – 5 Her zaman) sahiptir. Ölçeğin orjinalinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .96 olarak saptanmıştır. Uyum geçerliği çalışmasında partner odaklı dua ile ilişki doyumu arasında pozitif ($r = .13$), partner odaklı dua ile sadakatsizlik arasında negatif ilişki ($r = -.17$) bulunmuştur.¹⁵

Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanma, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları ise, Akın ve Yalnız (2015) tarafından yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde tek boyutlu modelin iyi uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2 = 0.22$, $sd = 1$, $RMSEA = 0.000$, $NFI = 1.00$, $CFI = 1.00$, $IFI = 1.00$, $RFI = 1.00$, $GFI = 1.00$, $SRMR = .0027$). Ölçeğin madde toplam korelasyon katsayıları “.74 ile .92” arasında sıralanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı “.93” olarak hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular, Partner Odaklı Dua Ölçeğinin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.¹⁶

F. KİŞİSEL DEĞERLER ENVANTERİ (KDE)

Çalışmaya başlamadan evvel değerler konusundaki ölçekler incelenmiş ve konumuzla ilgili olarak evlilik mutluluğuna katkıda bulunan değerler bağlamında ölçek bulunmasında güçlük yaşanmıştır. Bu durumun, “değer” kelimesinin psikoloji literatüründe “tutum” gibi algılanmasından da kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, bizim çalışmayı planlarken değer ile kastettiğimiz, aile mutluluğuna katkıda bulunacak özelliklere sahip olma anlamında ahlaki değer kapsamındaki bir takım ilişkiyel değerlerdi. Bu sebeple çalışmamızda, alt faktörleri ile ele aldığı değerlerin, evlilik ve aile hayatında etkili olduğunu düşündüğümüz değerlerle örtüşen “Kişisel Değerler Envanteri” kullanılmıştır. Tabii bu envanterin evlilik hayatı ile ilgili tüm değerli ölçmediğini de söylemek gerekmektedir. İlave olarak kullandığımız anket soruları ile bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır.

Roy (2003) tarafından geliştirilen “Personal Values Inventory” (Kişisel Değerler Envanteri) ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirliği çalışması Asan ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Araştırma toplam 200 üniversite öğrencisi (19-32 yaş

¹⁵ Fincham, Lambert, Beach, agm., 649-659.

¹⁶ Ahmet Akın, Abdullah Yalnız, “Partner Odaklı Dua Ölçeği Türkçe Formu Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Birey ve Toplum Dergisi*, Güz 2015. Cilt:5. Sayı:10, 79-90.

aralığındaki 117 kadın ile 83 erkek öğrenci) üzerinde yürütülmüştür. Ayrıca dilsel eşdeğerlilik analizi için 50 üniversite öğrencisi üzerinde iki hafta arayla ölçeğin Türkçe ve İngilizce formu uygulanmış sonuçlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Faktör analizi sonucunda ölçeğin orijinal formda olduğu gibi beş faktörden oluştuğu ve faktör yüklerinin .40 ile .76 arasında değiştiği görülmüştür.

Araştırmada Roy'un (2003) orijinal çalışmasında faktör analizi ile ölçekten çıkarılan 25 soru ölçeğe dâhil edilmemiştir. Ölçme aracının son hali olarak 55 soru çalışmaya dâhil edilmiştir. Yapılan faktör analizinde faktör yük değerleri .30'dan düşük olan maddeler (8 madde) ölçekten çıkartılarak işlem tekrarlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda kalan 47 maddeye yeniden faktör analizi yapılmıştır ve sonucunda ölçek, orijinal çalışmada olduğu gibi 5 alt gruptan oluşmuştur. Ölçek "disiplin ve sorumluluk, güven ve bağışlama, dürüstlük ve paylaşım, saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı" alt boyutlarından oluşmaktadır.

Ölçeğin son 47 soruluk haline göre faktörleri ve soru dağılımları şu şekildedir:

Faktör 1. "Disiplin ve Sorumluluk": 1, 2, 9, 14, 15, 16, 25, 28, 32, 33, 38, 40, 41, 43, 44, 46.

Faktör 2. "Güven ve Bağışlama": 6, 8, 10, 13, 19, 24, 27, 29, 34, 36, 39, 42.

Faktör 3. "Dürüstlük ve Paylaşım": 3, 4, 12, 21, 22, 31, 37, 45, 47.

Faktör 4. "Saygı ve Doğruluk": 11, 17, 18, 20, 23, 26.

Faktör 5. "Paylaşım ve Saygı": 5, 7, 30, 35.

Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı .63 olarak bulunmuştur. Her bir faktör grubu üzerinden hesaplanan Cronbach Alpha değerleri ise şu şekildedir: Disiplin ve Sorumluluk, .61; Güven ve Bağışlama, .71; Dürüstlük ve Paylaşım, .60; Saygı ve Doğruluk, .68; Paylaşım ve Saygı, .65. Kriter geçerliliği analizi için "Kişisel Değerler Envanteri" ile bu ölçeğe eşdeğer ölçme araçlarından olan "Schwartz Değerler Ölçeği" tesadüfi olarak seçilen 50 öğrenciye uygulanmıştır. Kişisel Değerler Envanteri Ölçeği'nde yer alan alt boyutlar ile Schwartz Değerler Ölçeği'nde yer alan alt boyutların paralellik

gösterdiği görülmüştür. Tüm sonuçlar Kişisel Değerler Envanteri'nin dilsel eşdeğerlilik ile yüksek düzeyde geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.¹⁷

G. DİN, DEĞERLER ve EVLİLİK İLİŞKİSİ ANKET SORULARI

Din, değerler ve evlilik doyumu ilişkisini araştırdığımız çalışmamızda, gerek ele alınan konuların kapsamlı ve çok boyutlu olmalarından gerekse ölçekler üzerinden yapılan analizlerin eksik noktalarının kalabileceği ön görüşünden hareketle, bu ilişkilerin anket soruları ile de değerlendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Din ile evlilik ilişkisi konusunda daha sağlıklı yorum ve değerlendirmeler yapabilmek amacıyla, katılımcıların bu ilişki hakkındaki görüşlerini bazı önemli konular çerçevesinde ele alan 10 sorudan oluşan bir anket soru grubu hazırlanmıştır. Bu sorulardan üç tanesi olumsuz, 7 tanesi de olumlu formatta düzenlenmiştir.

H. EVLİLİK DEĞERLERİ ANKET SORULARI

Çalışmamızda genel olarak ölçekler kullanılmasına rağmen, gerek ölçeklerin yetersiz bulunmasından, gerekse daha detaylı bir analiz ve buna bağlı olarak yapılacak yorum ve değerlendirmeler elde etmek amacıyla, evlilik hayatı ile ilgili olduğunu düşündüğümüz değerlerle ilgili, 15 sorudan oluşan bir anket soru grubu hazırlanmıştır. Bu anket soruları, 50 kişi üzerinde yapılan bir ön uygulama çalışmasında “sizce evlilik hayatında önemli olan değerler nelerdir?” açık uçlu sorusuna verilen cevaplar ve danışman hocamız Prof. Dr. Hayati Hökekleli'nin değerli görüşleri neticesinde oluşturulmuştur. Anket soru grubunda ele alınan değerler şunlardır: Saygı, sevgi, anlayış, güven, paylaşma, affedicilik, fedakârlık, sadakat, hoşgörülü olma, merhamet, sabır, şükür ve minnettarlık, yardımlaşma, dürüstlük ve sorumluluk.

VI. VERİLERİN TOPLANMASI VE PUANLANMASI

Araştırmanın uygulama aşamasına geçilmeden önce, 50 kişilik bir gruba mevcut ölçeklerden farklı ölçeklerin kullanıldığı, aynı zamanda “Evlilik hayatında etkili olduğunu düşündüğünüz değerler nelerdir?” şeklinde bir açık uçlu sorunun da yer aldığı bir ön uygulama yapılmıştır. Bu açık uçlu sorulardan hareketle son anket formundaki evlilik değerlerine dair sorular oluşturulmuştur. İlk hali ile araştırılan konuya dair yeterli bilgi sağlayamadığımız anket formundaki bazı ölçekler değiştirilerek ve farklı ölçekler

¹⁷ Asan, vd. a.g.m., ss.15-38.

eklenerek yeniden bir anket formu oluşturulmuştur. Bu anket formu için de öncelikle 90 kişilik bir örneklem grubuna ön uygulama yapılmıştır. Sonuçlar, konu ile ilgili uzmanlar ile birlikte değerlendirilmiştir. Ankette kullanılan ölçeklerle ilgili güvenilirlik analizleri ve normallik testleri yapıldıktan sonra, bir ölçeğin araştırmadan çıkarılmasına karar verilmiştir. Hem katılımcıların hem de uzmanların görüşleri neticesinde son düzenlemeler yapılarak, anket formu, araştırmada kullanılan son haline getirilmiştir.

Veriler, Ocak 2016-Ağustos 2016 tarihleri arasında toplanmıştır. Formların bir kısmı bizzat araştırmacı tarafından, bir kısmı da uygulama konusunda ön bilgi verilmiş gönüllü yardımcıları vasıtasıyla uygulanmıştır. Anketlerin çoğunluğu, katılımcılar tarafından doldurulmuş, bazı anketler ise anketör tarafından katılımcılara okunmuş ve onların verdikleri cevaplar işaretlenmiştir. Katılımcıların gönüllü ve evli bireylerden olmasına dikkat edilmiş ve uygulamadan önce gerekli ön açıklamalar yapılmıştır. Araştırmanın amacı belirtilerek, deneklerin kendi gerçek durumlarını olduğu gibi yansıtılmalarını sağlamak için kimlik bilgisine gerek olmadığı, sonuçların bireysel değil, toplu olarak değerlendirileceği özellikle vurgulanmıştır. Anketin cevaplanması yaklaşık 15-20 dakika arası sürmüştür. Dağıtılan 650 adet anket formundan, 88 tanesi geri gelmemeye, doldurulmama ve eksik veya dikkatsiz doldurulma nedeniyle devre dışı bırakıldığından, 562 adet anket işleme alınmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden “Evlilik Yaşam Ölçeği”, 5’li likert tipinde olup olumlu maddeler (Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum), 1, 2, 3, 4, 5 olarak puanlanmış, 2, 4 ve 5. sorulardaki olumsuz ifadeler ise, 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlanmıştır. “Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği”ndeki maddeler, her soru için farklı ifadelerle ama olumsuzdan olumluya doğru 5’li likert şeklinde sıralanmıştır. Bu yüzden puanlama ölçekte olduğu şekilde 1, 2, 3, 4, 5 şeklinde yapılmıştır. Ölçekte ters kodlanması gereken olumsuz soru yoktur. “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği”, ölçeğin orijinal formunda 4’lü likert şeklinde iken, diğer ölçeklerle uyum sağlaması ve ölçme kapasitesinin yükselmesi amacıyla 5’li likert şekline dönüştürülmüştür. Ölçekteki olumlu maddeler (Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum), 1, 2, 3, 4, 5 olarak puanlanmış, 11. sorudaki olumsuz ifade ise, 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlanmıştır. “Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği” 5’li likert şeklinde olup maddeler (Hiçbir zaman, Nadiren, Arasıra, Sıklıkla, Her

Zaman), 1, 2, 3, 4, 5 olarak puanlanmıştır. Ölçekte ters kodlanması gereken olumsuz soru yoktur. “Kişisel Değerler Envanteri”, 5’li likert tipinde olup olumlu maddeler (Her Zaman Tanımlar, Genellikle Tanımlar, Bazen Tanımlar, Nadiren Tanımlar, Hiç Tanımlamaz), 5, 4, 3, 2, 1 olarak puanlanmış, 4, 8, 10, 11, 19, 26, 27, 29 ve 39. sorulardaki olumsuz ifadeler ise, 1, 2, 3, 4, 5 şeklinde puanlanmıştır.

VII. VERİLERİN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

Veri toplama işlemi ve araştırma verilerini puanlandırma işlemi tamamlandıktan sonra, anket formundaki maddelerle toplanan ham veriler, SPSS 21.0 istatistik programına kodlanarak aktarılmış ve istatistiksel işlemler yapılacak hale getirilmiştir. Kayıp verilere (missing value) yönelik veri temizleme işlemi yapıldıktan sonra, anketi oluşturan sorulardan olumsuz ifadeler, yani ters kodlanması gereken sorular, yeniden kodlama (recode) yöntemiyle değiştirilmiştir. Ayrıca çok az sayıda örneklem içeren bazı gruplarla ilgili veri dönüştürme (transformation) işlemleri yapılmıştır.

İkinci olarak, kullanılan ölçeklerin geçerliliğini ölçmek için “Doğrulayıcı Faktör Analizi”, güvenilirliğini yani iç tutarlılığını ölçmek için “Güvenirlik Analizi”, yapılacak analizde hangi testlerin kullanılacağına (parametrik-nonparametrik) karar verilmesi amacı ile de “Normallik Analizi”, yapılmıştır. Normallik analizi sonuçlarına göre verilerin normal dağılım gösterdiği ve bu sebeple parametrik testler (t-testi, ANOVA, regresyon, korelasyon vb.) yapılabileceğine karar verilmiştir.

Bu araştırmada bağımsız ve bağımlı değişkenlerin genel profilini tespit etmek için betimsel istatistiklerden faydalanılmıştır. Betimsel istatistikler, sayısal verileri özet olarak tanıtan, birimlerin yığıldıkları değerleri ve bunlar etrafında değerlerin yayılması, serpilmesi ve dağılımları hakkında bilgiler veren hesaplanmış değerlere denir.¹⁸

İki bağımsız örneklem ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını sınamak amacıyla “Bağımsız İki Örneklem t-testi”, bağımlı değişkenin sürekli yani en az eşit aralıklı ölçek ile ölçüldüğü; bağımsız değişkenin de sınıflayıcı ölçme düzeyinde ölçülmüş üç veya daha fazla kategoriye sahip olduğu durumlarda analiz için ise, “Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)” kullanılmaktadır.¹⁹ Bu araştırmada da, bağımlı

¹⁸ Bayram, a.g.e., s.51

¹⁹ Bayram, a.g.e., s.94, 139

değişken olarak ele alınan evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi, dinin etkisini hissetme, kişisel değerler ve bunların alt faktörleri ile, iki kategorili olan cinsiyet değişkeni arasında “t-testi” işlemi uygulanmıştır. Yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu, gelir durumu değişkenlerinde ortalamalar arasındaki farkların anlamlılığı için ise, F Testi yani Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA); bu testte anlamlı sonuçlar çıktığında hangi grupların ortalaması arasında farkın oluştuğunu saptamak için de, Tukey çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

En az eşit aralıklı ölçme düzeyinde ölçülmüş iki değişken arasındaki ilişkinin gücü ve yönü ile ilgili bir araştırma yapılmak istendiğinde “Korelasyon Analizi”nden, değişkenler arasındaki ilişkinin fonksiyonel şekli ile ilgilenildiğinde ise “Regresyon Analizi”nden yararlanılır.²⁰ Bu çalışmada da iki sürekli değişken arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson korelasyon katsayılarından (Pearson Correlation Coefficients), ilişki derecelerini belirlemek içinse, regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada, değişkenler arası ilişkilerde birbirleri arasında aracılık etkisinin olup olmadığı da araştırılmıştır. Aracılık etkisi oluşturan aracı değişken, bağımlı ve bağımsız değişken ilişkisini etkileyen üçüncü değişkendir. Aracılık etkisini tespit etmek için ise “Yapısal Eşitlik Modeli” çerçevesinde “Aşamalı Regresyon Analizi”nden faydalanılmıştır. Yapısal Eşitlik Modeli analizleri, AMOS 19.0 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

²⁰ Bayram, a.g.e., s.179, 183

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI, YORUM VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın konusu ve problemleri doğrultusunda, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla değişik analiz teknikleri kullanılmış ve konuyla ilgili hipotezleri test edecek bulgulara ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde öncelikle ölçeklerle ilgili bulgulara yer verilmektedir. Bu doğrultuda, geçerlik testi için doğrulayıcı faktör analizine, güvenirlik testi için iç tutarlılık analizine ve veri dağılımlarının normalliğini test eden normallik analizine yer verilmektedir. İkinci olarak, evlilik doyumu, dindarlık ve kişisel değerlerin genel profiline ait bulgulara yer verilmektedir. Üçüncü olarak, evlilik doyumu, dindarlık, kişisel değerler ve demografik özelliklere ait bulgular, yorum ve değerlendirmeleri sunulmaktadır. Daha sonra ise, evlilik doyumu, dindarlık ve kişisel değerler arasındaki ilişki ve etkileşim ile kişisel değerlerin ve eş odaklı dua etmenin evlilik doyumu ile dindarlık arasındaki ilişkideki arabulucu rolünün sorgulandığı bulgular rapor edilmekte, bulgulara dair yorum ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Son olarak, evlilik-din ilişkisi ve evlilik değerlerine ilişkin soruların yer aldığı anket soruları ile ilgili bulgulara, yorum ve değerlendirmelere yer verilmektedir.

I. ÖLÇEKLERLE İLGİLİ BULGULAR

A. GEÇERLİK ANALİZLERİ

Bu araştırmada kullanılan ölçme araçlarının geçerliği, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile incelenmiştir. DFA, yapısal eşitlik modellerinden biridir. DFA, ölçme modellerinin geliştirilmesinde sık kullanılan ve önemli kolaylıklar sağlayan bir analiz yöntemidir. Bu yöntem, önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizil değişken (faktör) oluşturmaya yönelik işlemleri kapsamaktadır.¹ DFA, ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır. Bu çalışmada DFA, veri

¹ Nebi Sümer, “Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar Ve Örnek Uygulamalar”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 2000, 3(6), 49-74.

toplamak için kullanılan ölçme araçlarının var olan yapılarının korunup korunmadığını test etmek için kullanılmıştır.

1. Evlilik Yaşam Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Evlilik Yaşam Ölçeğinin geçerliği, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilerek incelenmiştir. DFA sonucunda daha iyi uyum değerleri elde etmek için elde edilen modifikasyon indeks değerleri incelenmiş ve uygun olan maddelerin hataları arasındaki korelasyonlar serbest bırakılmıştır (Şekil 2). Modifikasyon indeksleri sabit bir parametrenin eklenmesi ya da yeni parametrelerin eklenmesi sonucu Ki-kare değerinde elde edilecek düşmeyi göstermektedir.² Modele ilişkin elde edilen uyum değerleri Tablo 7'de yer almaktadır.

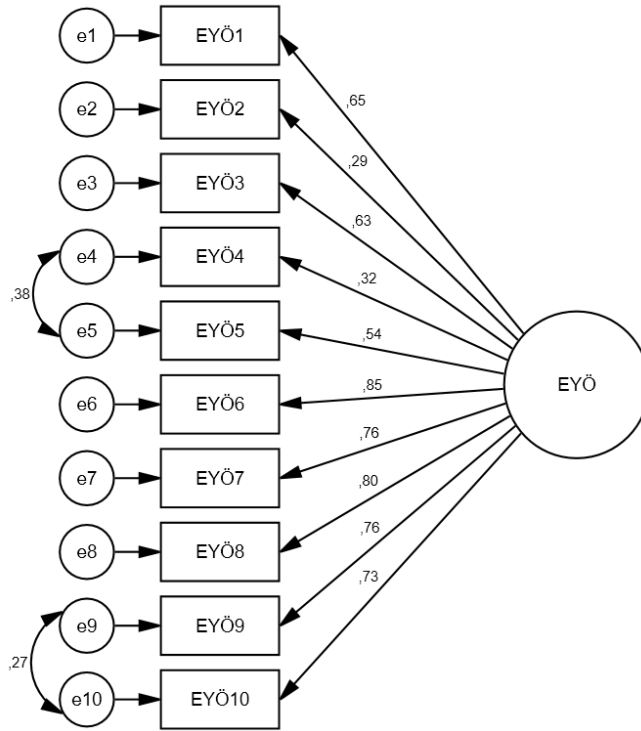
Tablo 7. Evlilik Yaşam Ölçeğinin Tek Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri

Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum Değerleri
(χ^2 /sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	2,95
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,08
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,05
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,95$	0,96
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,95
AGFI	$\geq 0,90$	0,85-0,80	0,91

Tablo 7'ye göre, tek faktörlü modelin, genel olarak, kabul edilebilir düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.³ Test edilen tek faktörlü model Şekil 3'te gösterilmiştir. Evlilik Yaşam Ölçeği maddelerinin faktör yükleri .29-.85 arasında değerler almıştır. Modeldeki tüm yollar .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

² Sümer, a.g.m., 49-74.

³ K. A. Bollen, "A New Incremental Fit Index For General Structural Equation Models", *Sociological Methods & Research*, 1989, 17(3), 303-316; M. W. Browne, R. Cudeck, "Alternative Ways of Assessing Model Fit", *Sage Focus Editions*, 1993, 154, 136-136; L. T. Hu, P. M. Bentler, "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives", *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 1999, 6(1), 1-55; J. S. Tanaka, G. J. Huba, "A Fit Index for Covariance Structure Models Under Arbitrary GLS Estimation", *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 1985, 38(2), 197-201.

Şekil 3. Evlilik Yaşam Ölçeğine Ait Tek Faktörlü Modelin DFA Sonuçları $\chi^2 = 1.79$; $p < .01$; $\chi^2/Sd = 2.95$

2. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi

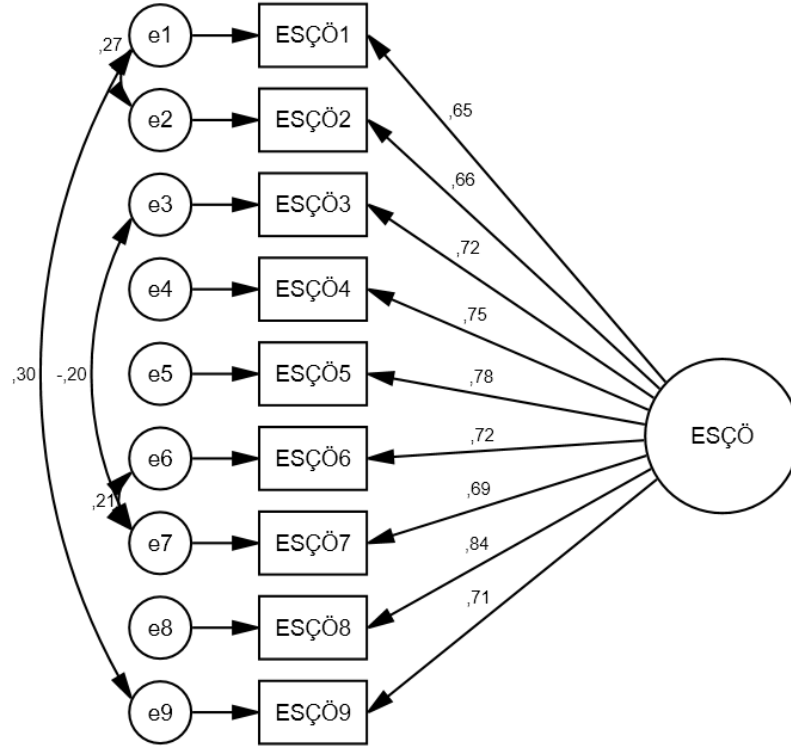
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeğinin geçerliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilerek incelenmiştir. DFA sonucunda daha iyi uyum değerleri elde etmek için hesaplanan modifikasyon indeks değerleri incelenmiş ve uygun olan maddelerin hataları arasındaki korelasyonlar serbest bırakılmıştır (Şekil 4). Modifikasyon indeksleri sabit bir parametrenin eklenmesi ya da yeni parametrelerin eklenmesi sonucu Ki-kare değerinde elde edilecek düşmeyi göstermektedir.⁴ Modele ilişkin elde edilen uyum değerleri Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeğinin Tek Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri

Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum Değerleri
(χ^2/sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	2,64
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,07
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,03
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,95$	0,98
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,96
AGFI	$\geq 0,90$	0,85-0,80	0,93

⁴ Sümer, a.g.m., 49-74.

Tablo 4'e göre, tek faktörlü modelin, genel olarak, iyi düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Test edilen tek faktörlü model şekil 4'te gösterilmiştir. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği maddelerinin faktör yükleri .65-.84 arasında değerler almıştır. Modeldeki tüm yollar .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Şekil 4. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeğine Ait Tek Faktörlü Modelin DFA Sonuçları $\chi^2=60.75$; $p<.001$; $\chi^2/Sd= 2.64$

3. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Dinin Etkisini Hissetme Ölçeğinin geçerliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilerek incelenmiştir. DFA sonucunda 11 numaralı maddenin faktör yükünün .30'un altında kaldığı anlaşılmıştır. Bu madde ölçekten çıkarılarak DFA tekrarlanmıştır. DFA sonucunda daha iyi uyum değerleri elde etmek için elde edilen modifikasyon indeks değerleri incelenmiş ve uygun olan maddelerin hataları arasındaki korelasyonlar serbest bırakılmıştır (Şekil 5). Modifikasyon indeksleri sabit bir parametrenin eklenmesi ya da

⁵ Bollen, a.g.m., 303-316; Browne, Cudeck, a.g.m., 136-136; Hu, Bentler, a.g.m., 1-55; Tanaka, Huba, a.g.m., 197-201.

yeni parametrelerin eklenmesi sonucu Ki-kare deęerinde elde edilecek dūşmeyi göstermektedir.⁶ Modele iliřkin elde edilen uyum deęerleri Tablo 9’da gösterilmiřtir.

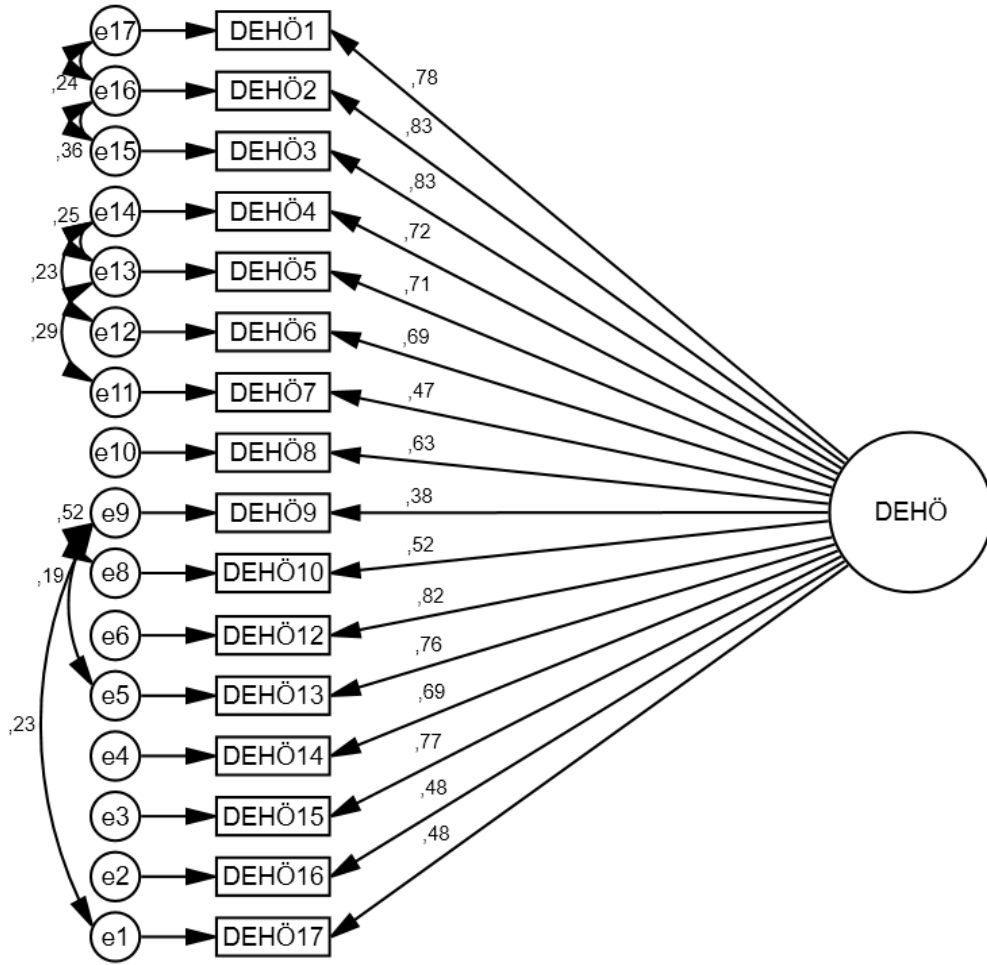
Tablo 9. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeğinin Tek Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri

Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum Değerleri
(χ^2/sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	2,42
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,07
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,04
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,95$	0,96
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,92
AGFI	$\geq 0,90$	0,85-0,80	0,89

Tablo 9’a göre, tek faktörlü modelin, genel olarak, iyi düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Test edilen tek faktörlü model şekil 5’te gösterilmiştir. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği maddelerinin faktör yükleri .38-.83 arasında değerler almıştır. Modeldeki tüm yollar .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

⁶ Sümer, a.g.m., 49-74.

⁷ Bollen, a.g.m., 303-316; Browne, Cudeck, a.g.m., 136-136; Hu, Bentler, a.g.m., 1-55; Tanaka, Huba, a.g.m., 197-201.

Şekil 5. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeğine Ait Tek Faktörlü Modelin DFA Sonuçları
 $\chi^2= 232.64$; $p=<,001$; $\chi^2/Sd= 2.42$

5. Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi

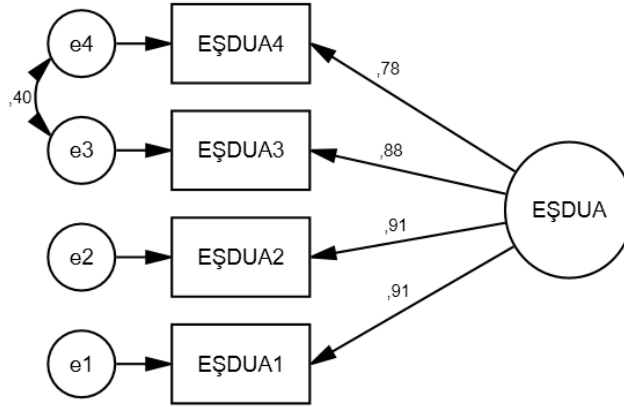
Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeğinin geçerliği, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilerek incelenmiştir. DFA sonucunda daha iyi uyum değerleri elde etmek için elde edilen modifikasyon indeks değerleri incelenmiş ve madde 4 ile madde 3'ün hataları arasındaki korelasyonlar serbest bırakılmıştır (Şekil 6). Modifikasyon indeksleri sabit bir parametrenin eklenmesi ya da yeni parametrelerin eklenmesi sonucu Ki-kare değerinde elde edilecek düşmeyi göstermektedir.⁸ Modele ilişkin elde edilen uyum değerleri Tablo 10'da gösterilmiştir.

⁸ Sümer, a.g.m., 49-74.

Tablo 10. Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeğinin Tek Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri

Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum Değerleri
(χ^2/sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	0,99
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,01
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,01
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,95$	1
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,99
AGFI	$\geq 0,90$	0,85-0,80	0,98

Tablo 10'a göre, tek faktörlü modelin, mükemmel düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Test edilen tek faktörlü model şekil 6'da gösterilmiştir. Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği maddelerinin faktör yükleri .78-.91 arasında değerler almıştır. Modeldeki tüm yollar .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Şekil 6. Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeğine Ait Tek Faktörlü Modelin DFA Sonuçları $\chi^2= .99$; $p=.31$; $\chi^2/Sd= .99$

6. Kişisel Değerler Envanteri'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Kişisel Değerler Envanteri'nin geçerliği, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilerek incelenmiştir. DFA sonucunda 4, 8, 10, 11, 19, 21, 26, 27 ve 39 numaralı maddelerin faktör yükünün .30'un altında kaldığı anlaşılmıştır. Bu maddeler ölçekten çıkarılarak DFA tekrarlanmıştır. DFA sonucunda daha iyi uyum değerleri elde etmek için elde edilen modifikasyon indeks değerleri incelenmiş ve uygun olan maddelerin hataları arasındaki korelasyonlar serbest bırakılmıştır (Şekil 7). Modifikasyon indeksleri sabit bir parametrenin eklenmesi ya da yeni parametrelerin eklenmesi sonucu Ki-kare

⁹ Bollen, a.g.m., 303-316; Browne, Cudeck, a.g.m., 136-136; Hu, Bentler, a.g.m., 1-55; Tanaka, Huba, a.g.m., 197-201.

değerinde elde edilecek düşmeyi göstermektedir.¹⁰ Modele ilişkin elde edilen uyum değerleri Tablo 11’de yer almaktadır.

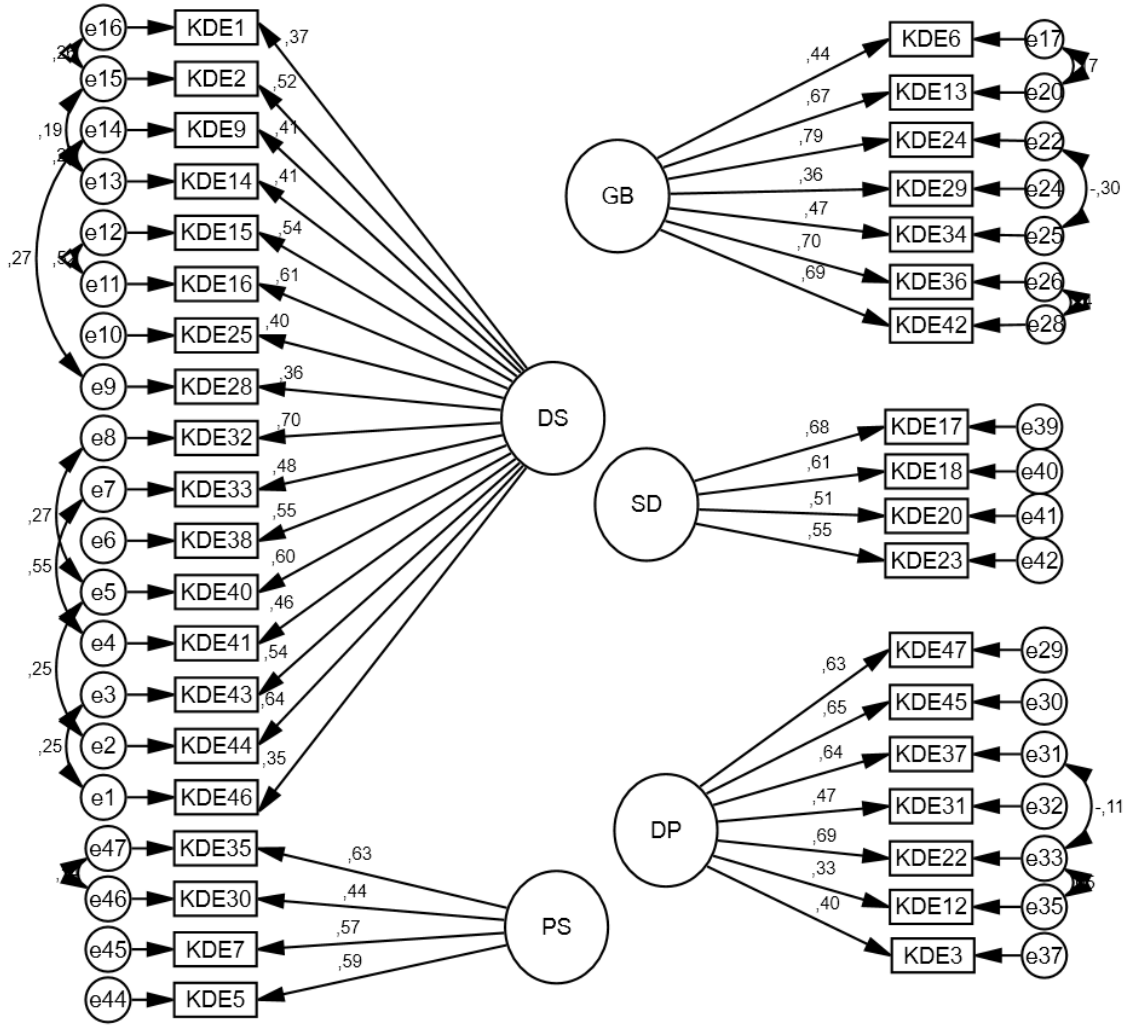
Tablo 11. Kişisel Değerler Envanterinin Beş Faktörlü Yapısına Ait Uyum Değerleri

Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum Değerleri
(χ^2/sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	2,11
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,06
SRMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	0,07
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,95$	0,85
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,85
AGFI	$\geq 0,90$	0,85-0,80	0,81

Tablo 11’e göre, beş faktörlü modelin, genel olarak, kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹¹ Test edilen tek faktörlü model Şekil 7’de gösterilmiştir. Envanterin Disiplin ve Sorumluluk, Güven ve Bağışlama, Dürüstlük ve Paylaşım, Saygı ve Doğruluk, Paylaşım ve Saygı faktörlerinde yer alan maddelerin faktör yük değerleri sırası ile .35-.70, .36-.79, .33-.65, .51-.68 ve .44-.63 arasında yer almıştır. Modeldeki tüm yollar .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

¹⁰ Sümer, a.g.m., 49-74.

¹¹ Bollen, a.g.m., 303-316; Browne, Cudeck, a.g.m., 136-136; Hu, Bentler, a.g.m., 1-55; Tanaka, Huba, a.g.m., 197-201.

Şekil 7. Kişisel Değerler Envanterine Ait Beş Faktörlü Modelin DFA Sonuçları $\chi^2=1349.49$; $p<.001$; $\chi^2/Sd= 2.11$

B. GÜVENİRLİK ANALİZİ

Güvenirlilik, psikolojik ölçme araçlarının temel psikometrik özelliklerinden biridir. Bir ölçümün güvenirliliği, onun tutarlılığını göstermektedir. Bu genellikle dış ve iç güvenirlilik olarak ele alınır. Dış güvenirlilik, zaman içinde bir ölçümün tutarlılık derecesini ifade eder. İç tutarlılık ise özellikle çoklu madde ölçekleri için önemlidir. Her bir ölçek maddesinin aynı fikri ölçüp ölçmediği ve böylece ölçekteki maddelerin içsel tutarlılığının olup olmadığı ele alınır.¹² Güvenirlilik, ölçme aracının seçkisiz hatalardan arınıklık derecesi şeklinde de tanımlanmaktadır. Güvenirlilik kat sayısı 0.00 ile 1.00 arasında değerler alır, 0.00'a yaklaştıkça güvenilmezliği, 1.00'e yaklaştıkça da ölçme aracının güvenirliliğine kanıt

¹² Bayram, a.g.e., s.193.

oluşturur.¹³ Güvenirlik katsayısı olarak elde edilen korelasyonun hangi düzeyde olduğu zaman yeterli olduğu konusu ile ilgili, genel olarak güvenirlüğün. 70-80 olması yeterli görülmektedir. Hatta güvenirlüğü. 90'ın üzerine çıkarmaya çalışmanın, fazladan bir emek ve masraf olduğu belirtilmektedir.¹⁴

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlüğünü ölçmek için güvenirlilik testi yapılmıştır. Güvenirlilik testine göre ölçeklerin Cronbach Alfa değerleri, aşağıda yer alan tablodaki gibidir.

Tablo 12. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutlarına Ait Güvenirlilik Katsayıları

Ölçekler ve Alt Faktörleri	Katılımcı Sayısı (N)	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Evlilik Yaşam Ölçeği	562	10	.87
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	562	9	.91
Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği	562	16	.92
Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği	562	4	.93
Kişisel Değerler Envanteri (toplam)	562	38	.90
Kişisel Değerler Envanteri-Disiplin ve Sorumluluk	562	16	.85
Kişisel Değerler Envanteri-Güven ve Bağışlama	562	7	.77
Kişisel Değerler Envanteri-Dürüstlük ve Paylaşım	562	7	.71
Kişisel Değerler Envanteri-Saygı ve Doğruluk	562	4	.70
Kişisel Değerler Envanteri-Paylaşım ve Saygı	562	4	.66

Tablo 12'ye göre "Evlilik Yaşam Ölçeği"nin Cronbach's Alpha güvenirlilik katsayısı .87 gibi oldukça yüksek bir orana sahiptir. Bu sonuç, ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Tezer de Cronbach's Alpha güvenirlilik katsayısını. 89 olarak

¹³ Erkuş, a.g.e., s.131.

¹⁴ İbrahim Ethem Özgüven, *Psikolojik Testler*, 3. Baskı, Ankara, PDREM Yayınları, 1999, s.95.

tespit etmiştir.¹⁵ Araştırmada kullanılan bir diğer ölçek “Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği”nin Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısının da Tablo 8’de, .91 olduğu görülmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasını yapan Hünler ve Gençöz de, Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısını .95 olarak tespit etmişlerdir.¹⁶ Tablo 12’ye göre dindarlığın etki ve sonuç boyutlarını ölçen “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği”nin Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısı da .92 gibi oldukça yüksek bir güvenirliktir. Ölçeği geliştiren Yapıcı da güvenirlik katsayısını .95 olarak bulmuştur.¹⁷ “Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği”nin Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısı Tablo 12’ye göre .93 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasını yapan Akın ve Yalnız da Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısını .93 olarak tespit etmişlerdir. ¹⁸ Bu oranlar, ölçeğin güvenirliğinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 12’ye bakıldığında “Kişisel Değerler Envanteri”nin ölçek toplamı bağlamında Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısının .90 olduğu görülmektedir. Ölçeğin tüm maddeleri ile ilgili iç tutarlık analizlerinin yapılmasının ardından, ölçeğin alt faktörleri için de güvenirlik analizleri yapılmıştır. Buna göre, Disiplin ve Sorumluluk, .85; Güven ve Bağışlama, .77; Dürüstlük ve Paylaşım, .71; Saygı ve Doğruluk, .70; Paylaşım ve Saygı, .66. olarak tespit edilmiştir. Asan vd. tarafından ölçeğin Türkçeye uyarlaması yapıldıktan sonra, Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı .63 olarak bulunmuştur. Her bir faktör grubu üzerinden hesaplanan Cronbach Alpha değerleri ise şu şekildedir: Disiplin ve Sorumluluk, .61; Güven ve Bağışlama, .71; Dürüstlük ve Paylaşım, .60; Saygı ve Doğruluk, .68; Paylaşım ve Saygı, .65.¹⁹ Görüldüğü üzere bu araştırmada bulunan Alpha değerleri, ölçeğin Türkçe uyarlaması da bulunan Alpha değerlerine yakın, hatta daha yüksektir.

C. NORMALLİK ANALİZİ

Herhangi bir gruba parametrik testleri (t-testi, F testi/ANOVA ve Z testi gibi) uygulayabilmek için, anakütle dağılımının normal dağılıma sahip olması gerekmektedir. Eğer anakütle normal dağılıma sahip değilse, “dağılımdan bağımsız” olan parametrik

¹⁵ Esin Tezer, *Evlü Eşler Arasındaki Çatışma Davranışları: Algılama ve Doyum*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1986’dan aktaran; Çağ, Yıldırım, a.g.m., s.16.

¹⁶ Hünler, Gençöz, a.g.m., s.123-136.

¹⁷ Yapıcı, a.g.m., s.85.

¹⁸ Akın, Yalnız, a.g.m., 79-90.

¹⁹ Asan, vd., a.g.m., ss.15-38.

olmayan (nonparametrik) testlere başvurulur.²⁰ Bu sebeple analizler gerçekleştirilmeden önce, veri setinin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığı araştırılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin, normal dağılım ile ilgili referans alınan çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayısı değerleri Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Araştırmada Kullanılan Bağımlı Değişkenlere Ait Normallik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	n	Çarpıklık		Basıklık	
		Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
Evlilik Yaşam Ölçeği	562	-,96	,10	1,01	,20
Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği	562	-,81	,10	,39	,20
Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği	562	-1,57	,10	2,57	,20
Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği	562	-1,88	,10	3,72	,20
Kişisel Değerler Envanteri (toplam)	562	-,28	,10	-,28	,20
Kişisel Değerler Envanteri-Disiplin ve Sorumluluk	562	-,38	,10	-,12	,20
Kişisel Değerler Envanteri-Güven ve Bağışlama	562	-,42	,10	,39	,20
Kişisel Değerler Envanteri-Dürüstlük ve Paylaşım	562	-,85	,10	,34	,20
Kişisel Değerler Envanteri-Saygı ve Doğruluk	562	-,89	,10	1,42	,20
Kişisel Değerler Envanteri-Paylaşım ve Saygı	562	-,81	,10	,35	,20

Genel olarak, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2, +2 aralığında olması, verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Bununla birlikte çok değişkenli normalliğin sağlanmasında, çarpıklık değerinin 2'den, basıklık değerinin ise 7'den büyük olmaması gerektiği ile ilgili görüşler de mevcuttur.²¹ Tablo 13'teki sonuçlar incelendiğinde, çarpıklık ve basıklık katsayı değerlerinin bu aralıklar sınırı içerisinde olduğu görülmektedir. Bu da,

²⁰ Bayram, a.g.e, s.105.

²¹ Bkz. Ömer Çokluk, Güçlü Şekercioğlu, Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS Ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi, Ankara, 2012, s.169.

araştırmada kullanılan bağımlı değişkenlerin normal bir dağılım gösterdiğini kanıtlamaktadır.

II. EVLİLİK DOYUMU, KİŞİSEL DEĞERLER VE DİNDARLIĞIN GENEL PROFİLİ

Bu bölümde, araştırma grubunun evlilik doyumu, dindarlık ve kişisel değerler ölçeklerinin genelinden, yani ölçekleri ve alt boyutları oluşturan her bir maddeden aldıkları ortalama puanlardan yola çıkılarak, söz konusu değişkenlerle ilgili genel bir profil çizilmektedir. Öncelikle araştırma örneğine dair bu bilgilerin verilmesi ve daha sonra hipotezlerle ilgili bulgulara geçilmesi, araştırma sonuçlarının daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Evlilik doyumu, dindarlık ve kişisel değerler ilgili tutum ve eğilimlerin göstergeleri olarak kabul edilen ortalama değerler, kullanılan ölçeklerin tamamı 5’li likert şeklinde olduğu için, 1 ila 5 arasında değişmektedir. Bu ortalama değerlerden yola çıkılarak “*evlilik doyumu, dindarlık ve kişisel değerlere ilişkin genel durum nasıldır?*” sorusuna cevap aranmaktadır.

A. EVLİLİK DOYUMU

Araştırmamızda evlilik doyumu ile ilgili, tek maddelik öznel evlilik doyumu algısını ölçen bir anket sorusu, evlilik doyumu ölçen Evlilik Yaşam Ölçeği ve bunları destekleyici ve farklı yorumlara imkân vermesi açısından evlilikte sorun çözme becerisini ölçen Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda evlilikle ilgili bu üç ölçme aracı arasındaki korelasyonlar gösterilmektedir.

Tablo 14. Öznel Evlilik Doyumu, EYÖ ve ESÇÖ Arasındaki Korelasyonlar

		Öznel Evlilik Doyumu	EYÖ	ESÇÖ
Öznel Evlilik Doyumu	(r)	1		
EYÖ	(r)	,630**	1	
ESÇÖ	(r)	,527**	,638**	1

**Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, öznel evlilik doyumu algısı ile Evlilik Yaşam Ölçeği arasında ($r=,630$; $p<,01$), öznel evlilik doyumu ve Evlilikte Sorun Çözme

Ölçeği arasında ($r=,527$, $p<,01$) ve Evlilik Yaşam Ölçeği ile Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği arasında ($r=,638$; $p<,01$), pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki söz konusudur. Bu durum, ölçeklerin evlilikle ilgili olumlu durumu açıklama konusunda paralel olduklarını göstermektedir.

1. Öznel Evlilik Doyumu Algısı

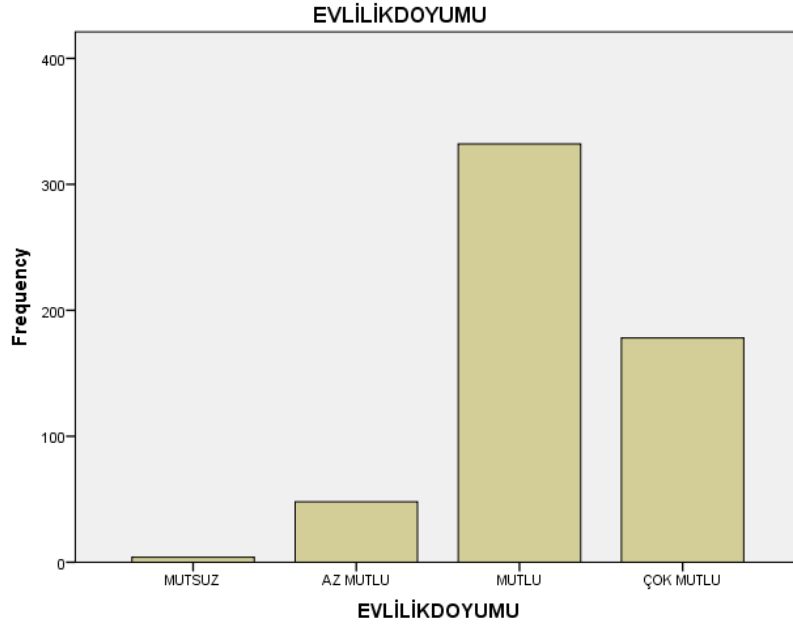
Katılımcılara yöneltilen “*Evlilik doyumunuzu/mutluluğunuzu aşağıdaki şıklardan hangisi değerlendirir?*” sorusuna verilen cevaplar neticesinde, öznel evlilik doyumu algısına dair bilgiler edinilmiştir.

Tablo 15. Örneklemin Evlilik Doyumu ile İlgili Öznel Algısı

Öznel Evlilik Doyumu Algısı	Sayı (N)	Yüzde (%)
Çok mutsuz	0	0
Mutsuz	4	0,7
Az Mutlu	48	8,5
Mutlu	332	59,1
Çok Mutlu	178	31,7
Toplam	562	100,0

Tablo 15’e göre, örneklemdaki katılımcıların %31,7’si evlilik doyumunu değerlendirirken “çok mutlu” seçeneğini işaretlemiştir. En yüksek oran olarak katılımcıların %59,1’i ise evliliğini “mutlu” olarak nitelemiştir. Bu iki oranın toplamı yani %90,8 oranında katılımcı, evliliklerini “çok mutlu” veya “mutlu” olarak tanımlamaktadır. Tabloya göre evliliklerini “az mutlu” olarak tanımlayanların oranı %8,5, “mutsuz” olarak tanımlayanların oranı da 0,7’dir. Evliliğini “çok mutsuz” olarak tanımlayan katılımcı yoktur.

Grafik 1. Örneklemin Evlilik Doyumu ile İlgili Öznel Algısı Oranları

Yukarıda yer alan grafik de, evlilik doyumu ile ilgili sonuçları göstermektedir. Grafikten de görüldüğü üzere örneklemin büyük bir çoğunluğu evliliği ile ilgili “mutlu” tanımlamasını yapmıştır. İkinci sırada “çok mutlu” gelmekte, bunları “az mutlu” ve “mutsuz” tanımlamaları takip etmektedir.

2. Evlilik Yaşamı

Örneklemin Evlilik Yaşamı Ölçeği’nden aldıkları puanlarla ilgili aritmetik ortalama, genel olarak evliliklerinden memnun olup olmamaları yani evlilik doyumları ile ilgili bilgi vermektedir. Evlilik Yaşam Ölçeği, 5’li likert tipinde olduğu için 1-5 arası puanlanmıştır. Buna göre ortalama 1’e yaklaştıkça evlilik doyumunun düştüğü ve 5’e yaklaştıkça yükseldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

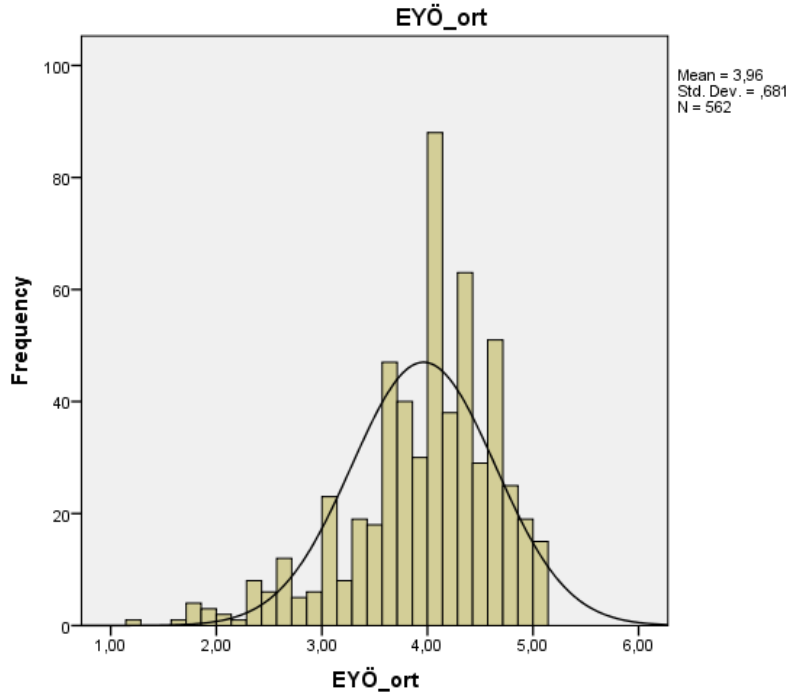
Tablo 16. Evlilik Yaşam Ölçeği Ortalaması

	Sayı (N)	Min.	Max.	Ortalama (Mean)	Standart Sapma
EYÖ	562	1,20	5,00	3,9628	,68116

Tablo 16 incelendiğinde, Evlilik Yaşam Ölçeği’ne dair en düşük ortalamanın 1,20, en yüksek ortalamanın da 5,00 olduğu görülmektedir. Örneklemedeki tüm katılımcıların ortalaması ise 3,96’dır. Bu sonuç, örneklemin evlilik doyumunun ortanın

üzerinde ve 5'e yakın olduğunu, yani yüksek bir evlilik doyumunun göstergesidir. Aşağıda yer alan Histogram grafiği de Evlilik Yaşam Ölçeği'nden alınan ortalama puanlarla ilgili dağılımı göstermektedir. Buradan da örneklemin evlilik doyumunun yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Evlilik Yaşam Ölçeği Ortalama Puanları Histogram Grafiği

3. Evlilikte Sorun Çözme

Örneklemin Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nden aldıkları puanlarla ilgili aritmetik ortalama, genel olarak evli bireylerin evlilikteki sorun çözme becerilerinin ne derece yüksek olduğu ile ilgili bilgi vermektedir. Evlilikte sorun çözme becerileri genel olarak evlilik doyumu ile yüksek bir korelasyona sahiptir.²² Bir başka ifade ile evlilikte sorun çözme becerisine sahip olan bireylerin evlilik doyumları da yüksektir. Bu sebeple Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği, hem evlilik doyumu ile ilgili ilave bir ölçek olarak kullanılmış, hem de araştırmanın hipotezleri çerçevesinde diğer değişkenlerle ilişkili olduğu düşünülerek ele alınmıştır.

²² Hünler, a.g.t., s.55.

Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği de 5'li likert tipinde olduğu için 1-5 arası puanlanmıştır. Burada ortalama 1'e yaklaştıkça evlilikte sorun çözme becerisinin azaldığı ve 5'e yaklaştıkça arttığı şeklinde yorum yapılmalıdır.

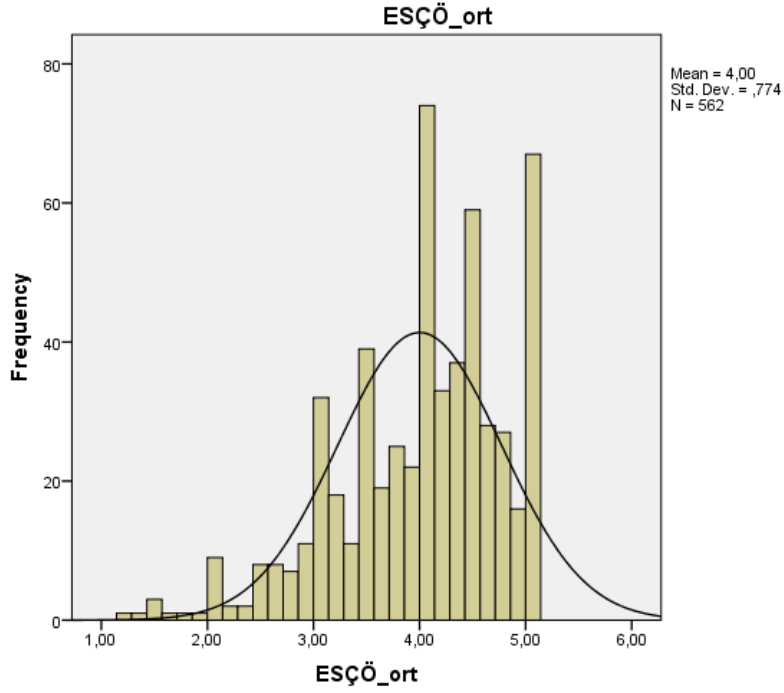
Tablo 17. Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Ortalaması

	Sayı (N)	Min.	Max.	Ortalama (Mean)	Standart Sapma
ESCÖ	562	1,22	5,00	4,0006	,77420

Tablo 17'ye bakıldığında, Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nden alınan en düşük ortalama puanın 1,22, en yüksek ortalama puanın da 5,00 olduğu görülmektedir. Örneklemedeki tüm katılımcıların ortalaması ise 4,00'dır. Bu sonuç, örneklemin evlilikte sorun çözme becerisinin ortanın üzerinde ve 5'e yakın olduğunu göstermektedir. Tablo 16 ve Tablo 17 karşılaştırıldığında, evlilikte sorun çözme becerisi ile evlilik doyumu ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Aşağıda yer alan Histogram grafiği de Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nden alınan ortalama puanlarla ilgili dağılımı göstermektedir. Buradan da örneklemin evlilikte problem çözme becerisinin yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 3 Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği Ortalama Puanları Histogram Grafiği

B. KİŞİSEL DEĞERLER

Araştırmada kişisel değerleri ölçmek için kullanılan Kişisel Değerler Envanteri'nin 5 alt boyutu bulunmaktadır. Yapılacak analizlerde hem KDE ölçek toplamı hem de alt boyutlarla ilgili bilgilere yer verilecektir. Öncelikle aşağıdaki tabloda ölçek toplamı ve alt boyutları arasındaki korelasyona dair bilgilerin verilmektedir.

Tablo 18. Kişisel Değerler Envanteri ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

		1	2	3	4	5	6
1. KDE (Toplam)	(r)	1					
2. KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	(r)	,885**	1				
3. KDE (Güven ve Bağışlama)	(r)	,574**	,233**	1			
4. KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	(r)	,789**	,690**	,213**	1		
5. KDE (Saygı ve Doğruluk)	(r)	,741**	,595**	,322**	,585**	1	
6. KDE (Paylaşım ve Saygı)	(r)	,752**	,611**	,313**	,622**	,540**	1

**Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Kişisel Değerler Envanteri toplamının tüm alt boyutları ile arasında pozitif yönlü ve oldukça güçlü bir ilişki vardır (KDE (toplam)-KDE (disiplin ve sorumluluk) $r=,885$, $p<,01$; KDE (toplam)-KDE (güven ve bağışlama) $r=,574$, $p<,01$; KDE (toplam)-KDE (dürüstlük ve paylaşım) $r=,789$, $p<,01$; KDE (toplam)-KDE (saygı ve doğruluk) $r=,741$, $p<,01$; KDE (toplam)-KDE (paylaşım ve saygı) $r=,752$, $p<,01$).

Ayrıca ölçeğin alt boyutları birbirleri ile de pozitif yönlü ve güçlü bir ilişkiye sahiptir (KDE (disiplin ve sorumluluk)-KDE (güven ve bağışlama) $r=,233$, $p<,01$; KDE (dürüstlük ve paylaşım)-KDE (disiplin ve sorumluluk) $r=,690$, $p<,01$; KDE (saygı ve doğruluk)-KDE (disiplin ve sorumluluk) $r=,595$, $p<,01$; KDE (paylaşım ve saygı)-KDE (disiplin ve sorumluluk) $r=,611$, $p<,01$; KDE (dürüstlük ve paylaşım)-KDE (güven ve bağışlama) $r=,213$, $p<,01$; KDE (saygı ve doğruluk)-KDE (güven ve bağışlama) $r=,322$, $p<,01$; KDE (paylaşım ve saygı)-KDE (güven ve bağışlama) $r=,313$, $p<,01$; KDE (dürüstlük ve paylaşım)-KDE (saygı ve doğruluk) $r=,585$, $p<,01$; KDE (dürüstlük ve paylaşım)-KDE (paylaşım ve saygı) $r=,622$, $p<,01$; KDE (saygı ve doğruluk)-KDE (paylaşım ve saygı) $r=,540$, $p<,01$). Bu durum ölçeğin alt boyutlarının, ölçek toplamı ve birbirleri ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

Örneklemin Kişisel Değerler Envanteri'nden aldıkları puanlarla ilgili aritmetik ortalama, genel olarak kişisel değerleri benimseme ve uygulamaları ile ilgili bilgi vermektedir. Kişisel Değerler Envanteri, 5'li likert tipinde olduğu için 1-5 arası puanlanmıştır. Buna göre ortalama 1'e yaklaştıkça kişisel değerlere sahip olma oranının düştüğü ve 5'e yaklaştıkça yükseldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Ölçek "disiplin ve sorumluluk, güven ve bağışlama, dürüstlük ve paylaşım, saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı" şeklindeki 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlardaki yüksek ortalama örneklemin o değeri yüksek oranda benimsediğini, düşük ortalama da o değerini daha az benimsediğini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda Kişisel Değerler Envanteri ve alt faktörleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 19. Kişisel Değerler Envanteri ve Alt Faktörleri Ortalaması

	Sayı (N)	Min.	Max.	Ortalama (Mean)	Standart Sapma
KDE (Toplam)	562	3,00	5,00	4,2765	,37374
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	562	2,50	5,00	4,3030	,43943
KDE (Güven ve Bağışlama)	562	1,29	5,00	3,7509	,65587
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	562	2,71	5,00	4,5644	,41485
KDE (Saygı ve Doğruluk)	562	2,00	5,00	4,4189	,51687
KDE (Paylaşım ve Saygı)	562	2,50	5,00	4,4444	,50605

Tablo 19’da yer alan ortalama puanlardan hareketle araştırmaya katılanların, kişisel değerlerin çoğunda olumlu yönde bir eğilim içinde oldukları söylenebilir. Tablodaki sonuçlara göre, Kişisel Değerler Envanteri’ne ait en düşük ortalama 3,00, en yüksek ortalama da 5,00’tir. Örneklemedeki tüm katılımcıların ortalaması ise 4,27’dir. Burada Kişisel Değerler Envanterindeki madde/soru sayısının fazla olmasının, en düşük değerlerde bile yüksek ortalamaların çıkmasına sebep olduğu söylenebilir. Bununla birlikte kişisel değerleri benimseme oranlarının yüksek olması da önem arz etmektedir.

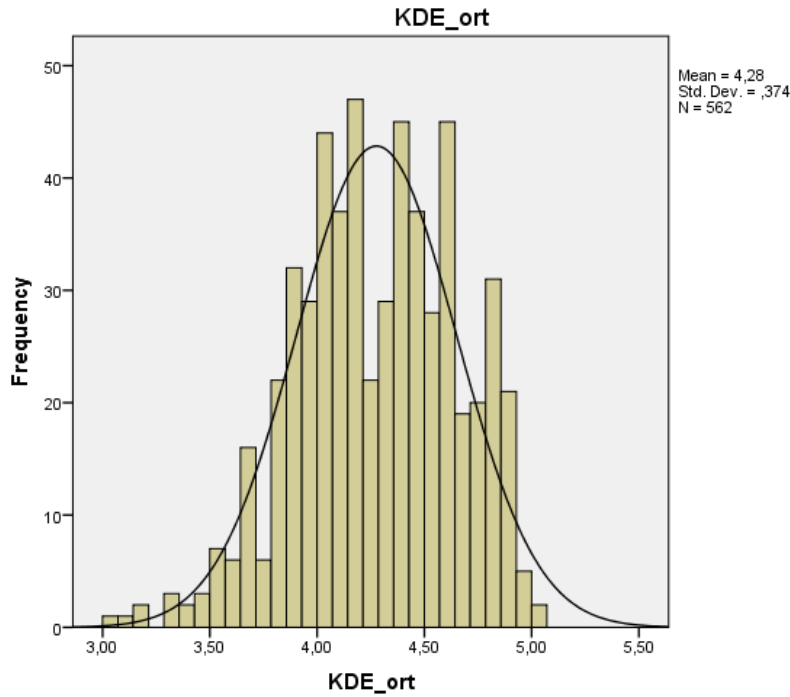
Tablo 19’da ölçeğin alt boyutları ile ilgili ortalamalar da yer almaktadır. Tabloya göre, Kişisel Değerler Envanteri’nin “disiplin ve sorumluluk” alt boyutuna dair en düşük ortalama 2,50, en yüksek ortalama da 5,00’tir. Örneklemedeki tüm katılımcıların bu alt boyutla ilgili ortalaması ise 4,30’dur. İkinci olarak, Kişisel Değerler Envanteri’nin “güven ve bağışlama” alt boyutuna dair en düşük ortalama 1,29, en yüksek ortalama da 5,00’tir. Örneklemedeki tüm katılımcıların bu alt boyutla ilgili ortalaması da 3,75’dir. Üçüncü olarak, Kişisel Değerler Envanteri’nin “dürüstlük ve paylaşım” alt boyutuna dair en düşük ortalama 2,71, en yüksek ortalama da 5,00’tir. Örneklemedeki tüm katılımcıların bu alt boyutla ilgili ortalaması ise 4,56’tür. Dördüncü olarak, ölçeğin “saygı ve doğruluk” alt boyutuna dair en düşük ortalama 2,00, en yüksek ortalama da 5,00’tir. Örneklemedeki tüm katılımcıların bu alt boyutla ilgili ortalaması ise 4,41’dir. Son olarak, ölçeğin “paylaşım ve

saygı” alt boyutuna iat en düşük ortalama 2,50, en yüksek ortalama da 5,00’dur. Örneklemdaki tüm katılımcıların bu alt boyutla ilgili ortalaması ise 4,44’tür.

Ölçeğin alt boyutlarından alınan ortalama puanlara bakıldığında en yüksek ortalamanın (M=4,56) “dürüstlük ve paylaşım” boyutunda olduğu görülmektedir. Genel olarak alt boyutlardaki ortalama puanlar birbirine yakın olmakla beraber, “güven ve bağışlama” alt boyutu diğerlerine oranla düşük olup, en düşük ortalamanın (M=3,75) bu alt boyutta olduğu görülmektedir. (Burada günümüz modern dönem bireylerinin başkasına karşı duyduğu güven duygusunun ve bağışlama davranışının azaldığı yorumu yapılabilir.)

Aşağıda yer alan Histogram grafiği, Kişisel Değerler Envanteri ölçek toplamından alınan ortalama puanlarla ilgili dağılımı göstermektedir. Buradan da örneklemin kişisel değerleri benimseme oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 4. Kişisel Değerler Envanteri Ortalama Puanları Histogram Grafiği

C. DİNDARLIK

Araştırmamıza dindarlığı ölçmek için, bireylerin kendilerini ne derece dindar olarak tanımladıkları ile ilgili bir anket sorusu ile dinin birey hayatında ne derece etkili olduğunu ölçen “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği” kullanılmıştır. Ayrıca eş için dua etmenin de, eşler

arası ilişkide bir dindarlık göstergesi olduğu düşünüldüğü için “Partner/eş Odaklı Dua Ölçeği” de bu bölümde ele alınmıştır. Aşağıdaki tabloda dindarlık ile ilgili bu üç ölçme aracı arasındaki korelasyonlar gösterilmektedir.

Tablo 20. Öznel Dindarlık, DEHÖ ve PODÖ Arasındaki Korelasyonları

		Öznel Dindarlık	DEHÖ	PODÖ
Öznel Dindarlık	(r)	1		
DEHÖ	(r)	,567**	1	
PODÖ	(r)	,252**	,331**	1

**Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, öznel dindarlık algısı ile Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği arasında ($r=,567$; $p<,01$), öznel dindarlık algısı ve Partner Odaklı Dua Ölçeği arasında ($r=,252$, $p<,01$) ve Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ile Partner Odaklı Dua Ölçeği arasında ($r=,331$; $p<,01$), pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki söz konusudur.

1. Öznel Dindarlık Algısı

Katılımcılara yöneltilen “*Kendinizi dindarlık bakımından nasıl tanımlarsınız?*” sorusu, örneklemin öznel dindarlık algılarını ortaya koyma amacını taşımaktadır. Bu soruya verilen cevaplar neticesinde, katılımcıların kendilerini ne derece dindar olarak tanımladıklarına ilişkin bilgiler edinilmiştir.

Tablo 21. Örneklemin Öznel Dindarlık Algısı

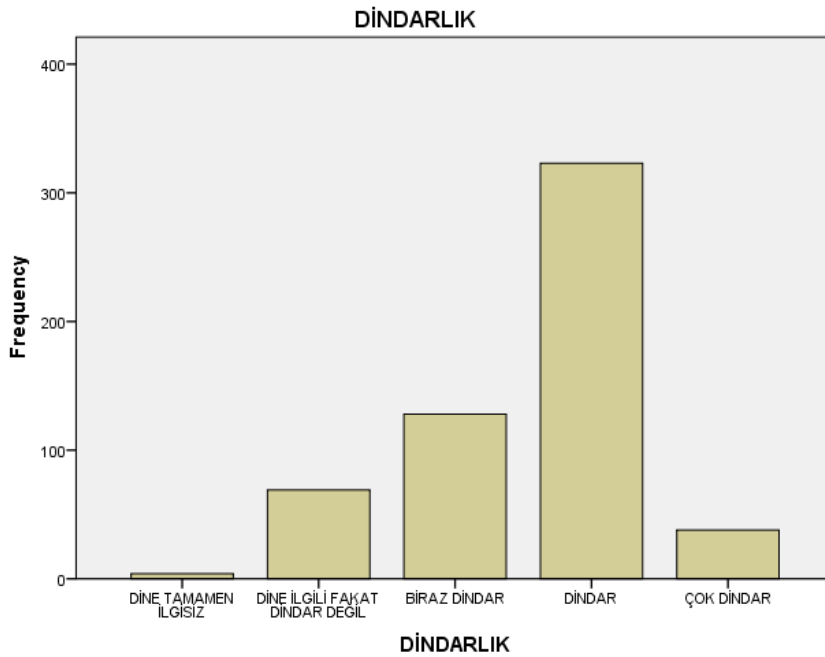
Öznel Dindarlık Algısı	Sayı (N)	Yüzde (%)
Dine tamamen ilgisiz	4	0,7
Dine ilgili fakat dindar değil	69	12,3
Biraz dindar	128	22,8
Dindar	323	57,5
Çok dindar	38	6,8
Toplam	562	100,0

Tablo 21’de görüldüğü üzere, örneklemdaki katılımcıların %6,8’i dindarlıklarını değerlendirirken “çok dindar” seçeneğini işaretlemiştir. Kendilerini “dindar” olarak tanımlayanların oranı ise %57,5 ile en yüksek oranı teşkil etmektedir. Kendilerini “biraz

dindar” olarak tanımlayan %22,8 oranında katılımcı bulunmaktadır. Öznel dindarlık algıları ile ilgili “dine ilgili fakat dindar değil” tanımlaması yapan %12,3 oranında katılımcı bulunurken kendilerini “dine tamamen ilgisiz” olarak tanımlayan %0,7 oranında katılımcı bulunmaktadır.

Tablo 21’de yer alan oranlar ve aşağıda yer alan grafik incelendiğinde, örneklemin yarısından fazlasının (%57,5) kendisini “dindar” olarak tanımladığı, “biraz dindar” olarak tanımlayanların ise ikinci sırada en yüksek orana (%22,8) sahip olduğu görülmektedir. Kendilerini “dine tamamen ilgisiz” olarak tanımlayanların oranı (%0,7) en düşük oran iken, bunu takiben kendilerini “çok dindar” olarak tanımlayanların oranının (%6,8) da ikinci en düşük oran olduğu görülmektedir.

Grafik 5. Örneklemin Dindarlık ile İlgili Öznel Algısı Oranları

Yukarıda yer alan grafik de, örneklemin kendisine yönelik dindarlık tanımlaması ile ilgili sonuçları göstermektedir. Grafikten de görüldüğü üzere örneklemin büyük bir çoğunluğu kendisini “dindar” olarak tanımlamıştır. İkinci sırada “biraz dindar” tanımı yer almaktadır. Bunu sırasıyla “dine ilgili fakat dindar değil”, “çok dindar” ve “dine tamamen ilgisiz” tanımlamalarını takip etmektedir.

2. Dinin Etkisini Hissetme

Bu ölçek, dindarlığın boyutları içerisinde kavramlaştırılan “etki ve sonuç” (effect/concequence) boyutu dikkate alınarak geliştirilmiştir.²³ Bu sebeple, örneklemin Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği’nden aldıkları puanlarla ilgili aritmetik ortalama, bireylerin dindarlığın etki ve sonuçlarını nasıl ve ne düzeyde hissettikleri ile ilgili bilgi vermektedir.

Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği, araştırmamızda 5’li likert tipinde düzenlenmiş ve 1-5 arası puanlanmıştır. Buna göre ortalama 1’e yaklaştıkça bireylerin dindarlığın etki ve sonuçlarını hissetme düzeyleri düştüğü, 5’e yaklaştıkça yükseldiği söylenebilir.

Tablo 22. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği Ortalaması

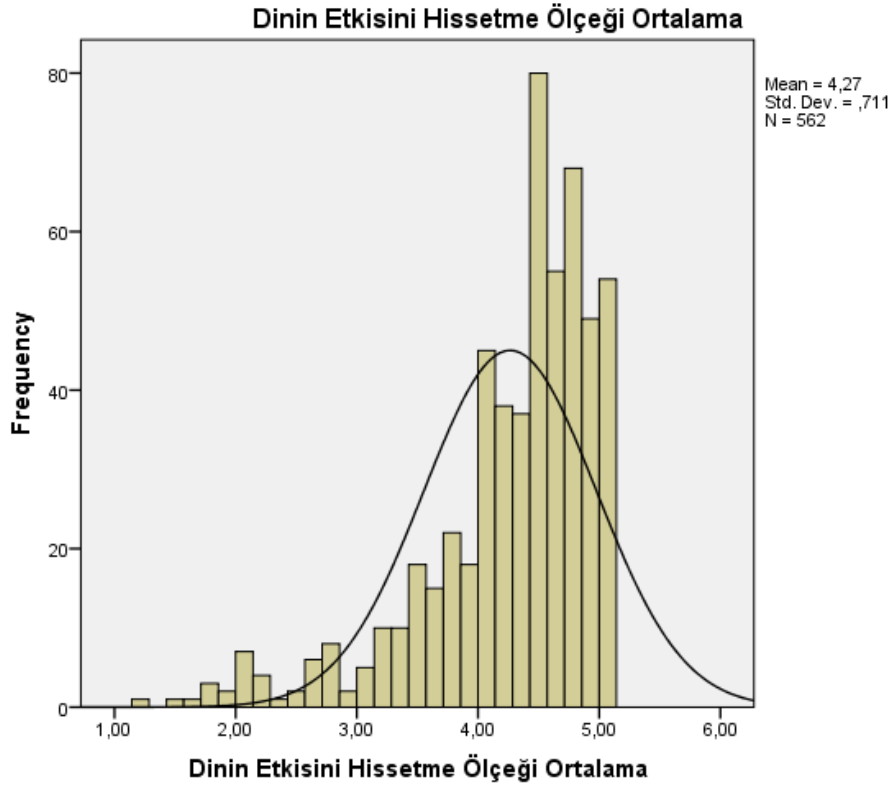
	Sayı (N)	Min.	Max.	Ortalama (Mean)	Standart Sapma
DEHÖ	562	1,25	5,00	4,2651	,71147

Tablo 22’ye bakıldığında, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği’nden alınan en düşük ortalama puanın 1,25, en yüksek ortalama puanın da 5,00 olduğu görülmektedir. Örneklemedeki tüm katılımcıların ortalaması ise 4,26’dır. Bu sonuç, örneklemin dindarlığın etki ve sonuçlarını hissetme düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Aşağıda yer alan Histogram grafiği de Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği’nden alınan ortalama puanlarla ilgili dağılımı göstermektedir. Buradan da örneklemin dindarlığın etki ve sonuçlarını hissetme düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

²³ Yapıcı, Zengin, a.g.m., s.68.

Grafik 6. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği Ortalama Puanları Histogram Grafiği

3. Partner/ Eş Odaklı Dua Etme

Partner/eş odaklı dua etme davranışı, direk olarak dindarlığı ölçen bir tutum olmamakla birlikte, dua etme, dini bir tutum ve davranış olduğu için, bu değişken dindarlık ile ilgili değişkenler grubu içerisinde ele alınmaktadır.

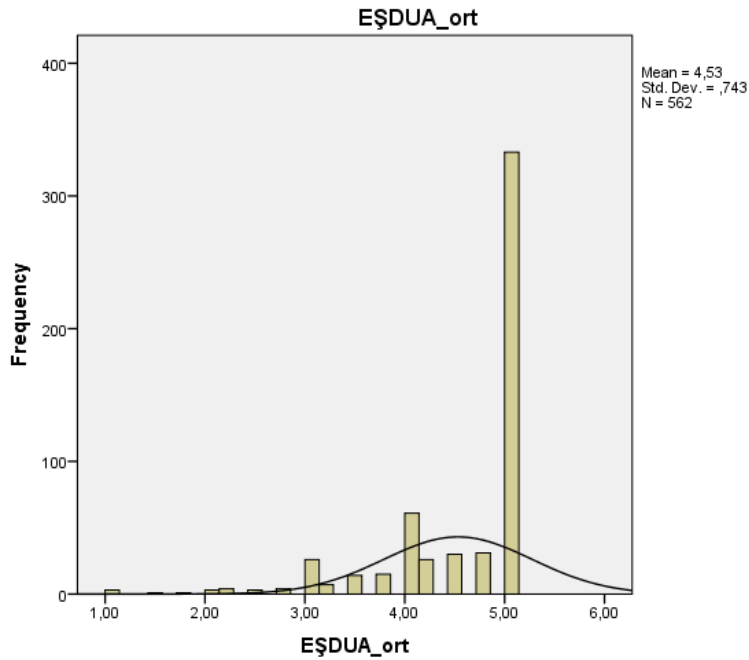
Örneklemin Partner/ Eş Odaklı Dua Ölçeği'nden aldıkları puanlarla ilgili aritmetik ortalama, bireylerin romantik ilişki içerisinde oldukları partnerlerine/eşlerine nasıl ve ne derecede dua ettikleri hakkında bilgi vermektedir. Partner/ Eş Odaklı Dua Ölçeği, 5'li likert tipinde olduğu için 1-5 arası puanlanmıştır. Buna göre ortalama 1'e yaklaştıkça evlilik doyumunun düştüğü ve 5'e yaklaştıkça yükseldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 23. Partner/ Eş Odaklı Dua Ölçeği Ortalaması

	Sayı (N)	Min.	Max.	Ortalama (Mean)	Standart Sapma
PODÖ	562	1,00	5,00	4,5330	,74323

Tablo 23'e bakıldığında, Partner/ Eş Odaklı Dua Ölçeği'ne dair en düşük ortalamanın 1,00, en yüksek ortalamanın da 5,00 olduğu görülmektedir. Örneklemedeki tüm katılımcıların ortalaması ise 4,53'tür. Bu sonuç, örneklemin eşlerine dua etme davranışlarının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Aşağıda yer alan Histogram grafiği de Partner/ Eş Odaklı Dua Ölçeği'nden alınan ortalama puanlarla ilgili dağılımı göstermektedir. Buradan da örneklemin eşlerine dua etme oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 7. Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği Ortalama Puanları Histogram Grafiği

III. EVLİLİK DOYUMU, KİŞİSEL DEĞERLER, DİNDARLIK VE DEMOGRAFİK YAPI

Bu bölümde, araştırma grubunun evlilik doyumu, dindarlık ve kişisel değerleri ile, cinsiyet, yaş, evlilik yılı, çocuk sayısı, eğitim durumu, gelir durumu gibi demografik nitelikleri arasındaki ilişkiye dair bulgulara, yorum ve değerlendirmelere yer verilmekte ve ilgili hipotezler test edilmektedir.

Bulgular sunulurken, evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık değişkenleri demografik değişkenler için bağımlı değişken olarak tespit edilmiş ve demografik

özelliklerin gibi bu bağımlı değişkenlerde farklılığa yol açıp açmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen bulgular, tablolar halinde sunulmaktadır.

A. EVLİLİK DOYUMU İLE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu bölümde, “*Bireylerin evlilik doyumları, cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu ve gelir algısı ile ilgili değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?*” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla ankette sürekli değişken olarak alınan ve “*kadın*” ve “*erkek*” şeklinde iki grup olarak kategorileştirilmiş cinsiyet değişkeni için, t-testi, ikiden fazla kategorili diğer değişkenler için ise ANOVA (F testi), farklılıkların hangi gruplarda olduğunu tespit edebilmek için de Tukey testi uygulanmıştır.

1. Evlilik Doyumu ve Cinsiyet

Aşağıda, Öznel Evlilik Doyumu Algısı, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeğinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 24. Evlilik Doyumunun Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	df	p
Öznel Evlilik Doyumu Algısı	Kadın	324	4,1759	,65120	-1,841	560	,066
	Erkek	238	4,2731	,57091			
EYÖ	Kadın	324	39,0988	7,31987	-2,222	553,435	,027
	Erkek	238	40,3480	5,99168			
ESÇÖ	Kadın	324	35,3400	7,31985	-2,714	544,362	,007
	Erkek	238	36,9121	6,36151			

Tablo 24’te verilen bulgulara göre, öznel evlilik doyumu algısında, erkeklerin toplam puan ortalamasının ($X=4,2731$), kadınların ortalamasından ($X=4,1759$) daha yüksek olduğu, ancak bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t=-1,841$; $p=,066>,05$) görülmektedir. Bulgulara göre, Evlilik Yaşam Ölçeği ile ölçülen evlilik doyumunda da, erkeklerin toplam puan ortalamasının ($X=40,3480$) kadınların ortalamasından ($X=39,0988$) daha yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak

anlamli olduğu (t=-2,222; p=,027<,05) görülmektedir. Buradan ortaya çıkan sonuca göre, erkeklerin evlilik doyumu kadınlara göre anlamlı bir biçimde daha yüksektir. Benzer şekilde Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nde de, erkeklerin ortalamasının (X=36,9121), kadınların ortalamasından (M=35,3400) daha yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu (t=-2,714; p=,007<,01) görülmektedir.

Genel olarak bulgular dikkate alındığında, erkeklerin evlilik doyumları ile ilgili öznel değerlendirmeleri, evlilik doyumları ve evlilikte problem çözme ile ilgili kendi yeterliliklerine dair yaptıkları değerlendirmede, kadınlara göre daha önde oldukları söylenebilir. Bu durumda “*Erkeklerin evlilik doyumları kadınlara göre daha yüksektir*” şeklindeki hipotezin desteklendiği görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, evlilik doyumu ile ilgili her üç ölçme aracında da erkeklerin kadınlara göre daha yüksek puanlara sahip olduğu ve evlilik doyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Burada, kadınların evlilikten beklentilerinin daha fazla olması ve daha hassas/duygusal bir yapıya sahip oldukları için evlilik sorunlarından daha kolay etkilenmelerinin etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca yapılan araştırmalar genel olarak kadınların daha fazla depresif eğilimler gösterdiğini ortaya koymuştur.²⁴ Bu da evlilik doyumuna olumsuz etkide bulunmaktadır. Bununla birlikte kadınlar ev ile ilgili sorumlulukları daha fazla yüklendikleri için, hem eş hem de çocukları ile daha fazla çatışma yaşayabilir. Erkeklerin ise, iş hayatı yoğunluğu ve stresi sonucu, evi huzur duyacakları bir sığınak gibi gördükleri için evlilik doyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca evlilikte sorun çözme becerilerinin ve yetkisinin erkeklerde daha yüksek olması da, kültürel etkiler ve Türk toplumunun ataerkil yapısı ile açıklanabilir. Nitekim kadınların evlilik sorunları ile ilgili getirdikleri çözüm önerileri, erkekler tarafından daha zor kabul edilmekte, hatta erkekler için sorunun varlığını kabul etmek dahi daha zor olabilmektedir. Böyle bir durumda kadın ve erkek arasındaki duygusal farklılığın da devreye girmesi ile kadın, evlilik sorunlarını çözmede kendisinin etkili olmadığını düşünülebilir.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlara benzer şekilde, evlilik doyumunun cinsiyete göre farklılaştığını tespit eden araştırmalar bulunmaktadır. Bilgin (1998), erkeklerin aile

²⁴ Ali Ayten, Zeynep Sağır, “Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı 47, Aralık 2014, s.13.

kurumunu kadınlara oranla daha yüksek düzeyde savunduğunu, içinde yetiştikleri ve çevrelerindeki ailelerin mutlu ve huzurlu olduğu görüşüne daha fazla katıldığını dile getirmektedir. Ayrıca evli erkekler, evli kadınlara göre daha yüksek bir oranda özledikleri aile ortamını elde ettiklerini düşünmektedirler.²⁵ Fincham ve Bradbury (1993), erkekler lehine evlilik doyumunun yüksek olmasında farklı etkenler olduğunu bildirmiştir. Onlara göre kadınlar erkeklere göre daha fazla depresyon eğilimi içerisindedirler ve yakın ilişkilere daha fazla değer vermekte, daha fazla eşlerinden değer görmeme duygusu hissetmekte ve daha fazla öz eleştiriye eğilimli olmaktadır.²⁶ Üncü (2007) ve Güngör (2007) de yaptıkları araştırmalarında, evlilik doyumunda erkekler lehine sonuç saptamış, erkeklerin daha fazla doyum sağlamalarını; erkeklerin evlilikle daha düzenli bir hayata sahip olmaları, kadına evlilik ilişkisi içinde daha fazla sorumluluk yüklenmesiyle açıklamışlardır.²⁷ Taysi (2010)'nin yaptığı araştırma sonucuna göre de evli kadınlar, evli erkeklere göre eşlerin verdikleri zararı daha fazla incitici bulmuşlardır.²⁸ Bir-Aktürk de (2006) araştırmasında cinsiyete göre evlilik doyumunu karşılaştırmış ve erkeklerin kadınlardan daha yüksek evlilik doyumuna sahip olduklarını bulmuştur.²⁹

Atçeken ise, cinsiyetin evlilik doyumu üzerinde etkisi olmadığı, ancak kadınların erkeklerden daha fazla incindiği, daha fazla intikam ve ilişki sonlandırma davranışı gösterdiğini tespit etmiştir.³⁰ Berk (2009)'in araştırmasının sonuçlarına göre de, cinsiyet değişkeni ile evlilik doyumu arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı, ancak yüklenme tarzlarında sorumluluk yüklemelerinin alt boyutu olan güdü boyutunda kadınların erkeklere göre eşlerinin davranışlarını açıklarken daha fazla güdü boyutuna başvurdukları görülmüştür.³¹ Şener'in araştırmasına göre de erkekler ile kadınların evlilik uyumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken erkeklerin ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.³²

²⁵ Bilgin, a.g.m., ss.387-413.

²⁶ Fincham, Bradbury, a.g.m., s.444.

²⁷ Üncü, a.g.t., s.83; H.C. Güngör, a.g.t., s.115.

²⁸ Taysi, a.g.m., s. 45.

²⁹ Esra Bir-Aktürk, *Marital Satisfaction in Turkish Remarried Families: Comparison Among Marital Status, Effect of Stepchildren, and Contributing Factors*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı, Ankara, 2006, s.71.

³⁰ Atçeken, a.g.t., s.39.

³¹ Berk, a.g.t., s.52-53.

³² Arzu Şener, *Ailede Eşler Arası Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002, s.35.

Araştırmalarda, karı kocanın evliliği aynı şekilde tecrübe etmedikleri, kadınları ilişkiyi doyumlu hale getiren şeylerle kocalarınınkinin farklı olduğuna yönelik deliller bulunmaktadır.³³ Örneğin Güngör (2007)'ün araştırmasında, evlilik ilişkisinden sağlanan genel doyumun, kadınların eşlerinde uzlaşma ve anlaşma davranışı algıladıkları zaman yükseldiği; erkeklerde ise, eşlerinde yakınlık algılamadıkları zaman azaldığı görülmüştür.³⁴ Ayrıca Glenn ve Weaver (1981) da erkekler için evlilik mutluluğunun, genel mutlulukla, ekonomik durum, iş, toplum, aile yaşamı, iş dışı aktiviteler, arkadaşlık ya da sağlık ve fiziksel durumlara göre daha güçlü bir ilişkisi olduğunu bulmuşlardır.³⁵

2. Evlilik Doyumu ve Yaş

Aşağıdaki tabloda, Öznel Evlilik Doyum Algısı, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nin, örneklemin yaş değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 25. Evlilik Doyumunun Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Yaş	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Evlilik Doyum Algısı	1.	18-30	131	4,4275	,63283	6,812	,000	1>2 1>3 1>4
	2.	31-40	266	4,1617	,58937			
	3.	41-50	113	4,1416	,62489			
	4.	51-60/60üzeri	52	4,1346	,62713			
		Total	562	4,2171	,61981			
EYÖ	1.	18-30	131	40,6011	7,05966	1,655	,176	-
	2.	31-40	266	39,5551	6,46553			
	3.	41-50	113	38,6689	7,44403			
	4.	51-60/60üzeri	52	39,6322	6,31899			
		Total	562	39,6278	6,81157			
ESÇÖ	1.	18-30	131	36,5122	5,81847	3,272	,021	4>2 4>3
	2.	31-40	266	35,6137	6,71542			
	3.	41-50	113	35,1960	8,43250			
	4.	51-60/60üzeri	52	38,4952	6,93106			
		Total	562	36,0058	6,96779			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

³³ Fiese, Tomcho, a.g.m., s.605.

³⁴ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.26.

³⁵ N. D. Glenn, C. N. Weaver, "The Contribution of Marital Happiness to Global Happiness", *Journal of Marriage and the Family*, 1981, 43(1), 161-168.

Tablo 27'deki bulgulara göre, öznel evlilik doyumu algısının ortalamalarına ve ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında, yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=6,812$; $p=,000<,01$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre, 18-30 yaş arası dönemde öznel evlilik doyumu algısının ($X=4,4275$), 31-40 yaş dönemi ($X=4,1617$), 41-50 yaş dönemi ($X=4,1416$) ve 51-60/60 üzeri yaş dönemine ($X=4,1346$) göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Evlilik Yaşam Ölçeği ortalamalarına bakıldığında ise, en yüksek evlilik doyumunun 18-30 yaş arası dönemde ($X=40,6011$), en düşük evlilik doyumu ortalamasının da 41-50 yaş arası dönemde ($X=38,6689$) olduğu görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=1,655$; $p=,176>,05$).

Tablo 27'deki bulgulara göre, Evlilikte Sorun Ölçeği ortalamalarına bakıldığında, en yüksek evlilik doyumunun 51-60/60 üzeri yaş arası dönemde ($X=38,4952$), en düşük evlilik doyumu ortalamasının da 41-50 yaş arası dönemde ($X=35,1960$) olduğu görülmektedir. Yapılan ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında, yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=3,272$; $p=,021<,05$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre, 51-60/60 üzeri yaş döneminin evlilikte sorun çözme becerilerinin ($X=38,4952$), 31-40 yaş dönemi ($X=35,6137$) ve 41-50 yaş dönemine ($X=35,1960$) göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Genel olarak bulgular dikkate alındığında, evlilik doyumunun genç yetişkinliğin erken evrelerinde en yüksek seviyede olduğu, evlilikte sorun çözmenin ise orta yetişkinliğin ileri seviyesinde en yüksek orana ulaştığı görülmektedir. Bu durumda "*Evlilik doyumu yaş ile farklılaşmaktadır; genç yetişkinlik döneminde evlilik doyumu daha yüksektir, ancak evlilikte sorun çözme orta yetişkinlikte daha yüksek olmaktadır.*" şeklindeki hipotezin genel olarak desteklendiği görülmektedir.

Evlilik doyumunun genç yetişkinliğin ilk dönemlerinde yüksek olması, bu dönemin evliliğin ilk yıllarına tekabül etmesi ile açıklanabilir. Nitekim çatışma ve anlaşmazlıkların da olması ile birlikte, eşler arası duygusal ve cinsel bağlılığın bu dönemde

üst seviyede olduğu söylenebilir. Bu sebeple öznel evlilik doyum algısı ve genel evlilik doyumunun diğer yaş gruplarına göre yüksek çıkması anlamlıdır. Bununla birlikte, evlilikte sorun çözme becerileri ve yetkinliği, daha üst yaşlarda ve evlilik yıllarının ileriki aşamalarında daha fazla olabilir. Nitekim sorun çözme becerileri, eşlerin birbirini daha iyi tanınması, yaşla birlikte daha olgun ve geniş bir bakış açısına sahip olmaları faktörleri ile de ilişkili olarak, ileriki yaş dönemlerinde artabilir.

Evlilik doyumunu ile ilgili bulgulara sahip araştırmalara bakıldığında evlilik doyumunun yaştan daha fazla evlilik süresi bağlamında ele alınıp değerlendirildiği görülmektedir. Ancak bununla birlikte yaş faktörüne dair sonuçlar da bulunmaktadır. Örneğin Kara (2013) bizim araştırmamızdaki bulgulara paralel olarak, yaş ile evlilik doyumunu arasında negatif ilişki saptamış, genç yaştaki kişilerin çift uyumlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur.³⁶ Levenson vd. (1993) tarafından 40-50, 60-70 yaşları arasındaki bireyler üzerinde yapılan bir araştırmadaki bulgular ise, daha yaşlı olan çiftler konusunda daha olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Orta yaşlı evlilere kıyasla daha yaşlı olan çiftlerde, a) daha az evlilik çatışması ihtimali ve çocukları da içeren birçok konuda daha yüksek mutluluk, b) ruhsal ve fiziksel sağlık açısından eşit seviyeler, c) mutluluk kaynakları ile ilgili daha az cinsiyet farklılıkları tespit edilmiştir.³⁷ Gülmez'in araştırmasında elde edilen bulgulara göre de, yaşın ilerlemesi ile katılımcıların eşlerine karşı uyguladıkları psikolojik şiddet ve fiziksel şiddetin azaldığı görülmüştür.³⁸ Burada da anlaşmazlık ve çatışma durumları ile baş etmenin, uyum ve toleransın da yaşın ilerlemesi ile artabileceği görülmektedir. Yapılan araştırmalarda evlilik doyumunu ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulamayan çalışmalar da mevcuttur. Belis³⁹ ve Çınar⁴⁰'ın çalışmaları bunlara örnek verilebilir.

Farklı araştırmacılar tarafından, evlilik doyumunu ve yaşam doyumunun birbirleri ile ilişkili durumlar olduğu ortaya konmuştur. Yani evlilik doyumunu yüksek olan bireyler yüksek yaşam doyumuna da sahiptir ve depresyon düzeyleri de daha düşüktür.⁴¹ Yaşam

³⁶ Nihal Kara, *Çiftlerde Yükleme Biçimleri, Çatışma Çözme Stilleri ve Eşin Duygu Dışavurum Tarzları ile Çift Uyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s.72.

³⁷ Levenson, Carstensen, Gottman, a.g.m., s.301-313.

³⁸ Gülmez, a.g.t., s.221, 222.

³⁹ Berk, a.g.t., s.55.

⁴⁰ Çınar, a.g.t., s.68-69.

⁴¹ Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", s.32; Yıldız, Baytemir, a.g.m., s.73.

doyumunu ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında ise, yaşam doyumunu ile ilgili bilişsel değerlendirmenin olumlu etkilerinin yař ile doğru orantılı olduğu, yaşam doyumunun yaşlılık ve yaşlılığa yakın evrelerde en yuğsek seviyelerde olduğu tespit edilmiştir.⁴² Ayrıca farklı araştırmalarda da, fiziksel sağlıktaki dūřuře rağmen yař yuğseldikçe yaşam doyumunu oranının arttığı görülmüştür.⁴³

3. Evlilik Doyumu ve Evlilik Süresi

Aşağıda, znel Evlilik Doyumu Algısı, Evlilik Yaşam lçeği ve Evlilikte Sorun zme lçeği'nin, örneklemenin evlilik süresi değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 26. Evlilik Doyumunun Evlilik Süresi Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Evlilik Süresi	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Evlilik Doyumu Algısı	1.	0-5	164	4,3171	,65304	1,717	,145	-
	2.	6-10	114	4,1404	,59313			
	3.	11-15	107	4,2150	,61473			
	4.	16-20	70	4,1714	,50994			
	5.	20 zeri	107	4,1776	,65608			
		Total	562	4,2171	,61981			
EY	1.	0-5	164	39,6883	7,09200	,348	,845	-
	2.	6-10	114	39,8340	6,86772			
	3.	11-15	107	39,9757	6,44890			
	4.	16-20	70	39,6272	5,48138			
	5.	20 zeri	107	38,9681	7,49495			
		Total	562	39,6278	6,81157			
EŞ	1.	0-5	164	35,4353	6,32370	,677	,608	-
	2.	6-10	114	35,8789	6,57313			
	3.	11-15	107	36,1965	6,47455			
	4.	16-20	70	35,9977	7,12678			
	5.	20 zeri	107	36,8299	8,55407			
		Total	562	36,0058	6,96779			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

⁴² Ellison, "Religious Involvement and Subjective Well-Being", p.85.

⁴³ L. Camfield, S.M. Skevington, "On Subjective Well-Being and Quality of Life", *Journal of Health Psychology*, 2008, pp.764-775, s.770; Fatma Balcı Arvas, *Psikoloji, Din ve Mutluluk: Psikolojik ve znel İyi Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki zerine Bir İnceleme*, Bursa, Emin yay., 2016, s.174-175.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel evlilik doyumu algısı ortalamalarına bakıldığında, en yüksek öznel evlilik doyumunun 0-5 yıllık evli olanlarda ($X=4,3171$), en düşük evlilik doyumu ortalamasının da 6-10 yıllık evli olanlarda ($X=4,1404$) olduğu görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçları da örneklemin evlilik yılı dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=1,717$; $p,145>,05$). Bu durumda, evlilik süresi ve öznel evlilik doyumu algısı arasında istatistiksel anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülür.

Evlilik Yaşam Ölçeği ortalamalarına bakıldığında ise, en yüksek evlilik doyumunun 11-15 yıl döneminde ($X=39,9757$), en düşük evlilik doyumu ortalamasının da 20 üzeri yıl döneminde ($X=38,9681$) olduğu görülmektedir. Ancak tablodaki verilere bakıldığında, ortalama puanların birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Nitekim ANOVA (F testi) sonuçları da örneklemin evlilik yılı dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=,348$; $p=,845>,05$). Bu durumda, evlilik süresi ve evlilik doyumu arasında istatistiksel bir ilişkinin olmadığı görülür.

Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nin evlilik süresine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili bulgular Tablo 30'da sunulmuştur. Bulgulara göre, evlilikte sorun çözme becerisi açısından en yüksek ortalamasının 20 üzeri yıllık evli olanlarda ($X=36,8299$), en düşük ortalamasının da 0-5 yıllık evli olanda ($X=35,4353$) olduğu görülmektedir. Ancak ortalama puanların birbirine çok yakın olmasından da anlaşılacağı üzere evlilik süresi ve evlilikte sorun çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($F=,677$; $p=,608>,05$).

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, öznel evlilik doyumu algısının en yüksek seviyeye ilk yıllarda, evlilik yaşamı/doyumunun da, evliliğin orta dönemleri diyebileceğimiz sürece denk geldiği görülmüştür. Evlilikte sorun çözme becerileri ve evlilik süresi ilişkisi ise, yaş değişkeni ile ilgili ortaya çıkan bulgularla paralellik arz etmektedir (Bkz. Tablo 27). Burada da evliliğin ileriki yıllarında evlilikte sorun çözmenin arttığı görülmüştür. Bu sonuçta, hem artık 20 yılı aşmış bir birliktelikte eşlerin birbirini daha iyi tanması ve birbirlerine karşı daha müsamahakâr ve anlayışlı olmaları, hem de yaşın getirdiği olgunluğun etken olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, "*Evlilik doyumu, evlilik süresine göre farklılaşmaktadır, evliliğin ilk yıllarında ve ileriki yıllarında evlilik doyumu daha yüksektir*" şeklindeki hipotezimizi destekleyecek veriler olsa da, istatistiksel açıdan ispatlanamamıştır.

Evlilik doyumunu ile evlilik süresi arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalara göre genel olarak evlilik doyumunun zaman içerisinde eğrisel bir yapı arzettiği görülmektedir. Yani evliliğin en başında yüksek olan evlilik doyumunu düşüşe, ardından tekrar yükselişe geçmektedir.⁴⁴ Ürkmez tarafından yapılan bir araştırmada da, evlilik uyum puanları, en yüksek seviyeye evlilik süresi 0-5 yıl arasında olan çiftlerde ulaşmış olup daha sonra azalma eğilimi göstermiştir.⁴⁵ Şener'in çalışmasında da, 0-5 yıllık evli olanlar en yüksek evlilik doyumuna sahip iken, daha sonra azalmakta, 20 ve üzeri yıllık evli olanlarda tekrar artmaktadır.⁴⁶ İlk dönemde eşlerin ilişkisine romantik duygular hâkimdir ve evlilik doyumunu yüksektir. Daha sonra karşılıklı kişilik çatışmalarının yaşandığı dönem başlamaktadır. Bazı araştırmalar ise bu düşüşü ebeveynliğe geçiş ya da eş rollerindeki değişim şeklinde açıklamışlardır. Çocuğun, eşler arasında durağanlığa ve yakınlıklarında azalmaya neden olabildiği ve çocukların evden ayrılması ise eşler arasındaki yakınlığın arttığı söylenebilir.⁴⁷ Ancak Tarhan'a göre düşüş aşamasından sonra çatışmaları sağlıklı atlatan çiftlerde, bağlılık dönemi başladığı için evlilik doyumunda artış gözlenmektedir. Artık bu dönemde evlilikte hem aşk, hem de arkadaşlık ilişkisi söz konusudur.⁴⁸

Evlilik süresi ve evlilik doyumunu arasındaki ilişkilerle ilgili farklı bulgular da mevcuttur. Örneğin, Üncü'nün çalışmasında en yüksek doyum 20 yıl ve üzeri evli olanlarda, en düşük doyum ise 8-13 yıl arasında evli olanlarda saptanmıştır.⁴⁹ Atçeken'in araştırmasında da evlilik süresine göre evlilik doyumunun gruplar arasında farklılaşmakta olduğu, 2-11 yıllık evli olanların evlilik doyum puanının, 22-35 yıllık evli olanların puanından anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁵⁰ Evli bireylerin evlilik sorunları ile başa çıkma tarzları ile ilgili araştırmasında ise Çelenoğlu, 6-19 yıl arası evli olan bireylerin, daha kısa süredir evli olanlara göre kendini suçlama yolunu, 20 yıl ve daha fazla süredir evli olan ve 40 yaş ve üzerindeki bireylerin ise, kendiyile ilgilenme ve kaçınma yollarını daha sık kullandıklarını tespit etmiştir.⁵¹

⁴⁴ Hortaçsu, a.g.e., s.155.

⁴⁵ Ürkmez, a.g.t., s.91.

⁴⁶ Şener, a.g.t., s.38.

⁴⁷ Levenson, Carstensen, Gottman, a.g.m., s.302; Özen, a.g.m., s.136; Hortaçsu, a.g.e., s.156; Canel, a.g.t., s.29.

⁴⁸ Tarhan, a.g.e., s.53-54.

⁴⁹ Üncü, a.g.t., s.76.

⁵⁰ Atçeken, a.g.t., s.42.

⁵¹ Çelenoğlu, a.g.t., s.57-58.

Yeni evlenmiş olan gençler evliliğinin ilk yıllarında eşlerinin sevgisini sorgulamaktadır. Evlilik yılların yeni olması ve birbirlerini yeteri kadar tanımamaları bu sorgulamada etkili olmaktadır.⁵² Bununla birlikte iki farklı aile yapısından gelmiş insanın bir arada yaşamasından kaynaklanan çatışmalar da bu dönemde oldukça fazla görülebilmektedir. Ancak, evlilik doyumunu artırıcı niteliğe sahip olan duygusal ve cinsel bağlılığın bu dönemdeki etkisinin oldukça fazla olduğu da göz ardı edilmemelidir. Evlilik doyumunun ilk yıllarda yüksek olmasının sebepleri bu şekilde yorumlanabilir.

Evlilik süresinin evlilik doyumunda etkili olmadığını tespit eden çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Çınar'ın⁵³ çalışmasında evlilik süresi ve evlilik doyumunu anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

4. Evlilik Doyumu ve Çocuk Sayısı

Aşağıdaki tablolarda, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeğinin örneklemin çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 27. Evlilik Doyumunun Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Çocuk Sayısı	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Evlilik Doyum Algısı	1.	0	101	4,3564	,64163	2,910	,034	1>2
	2.	1	139	4,1223	,64224			
	3.	2	200	4,2000	,58456			
	4.	3 ve üzeri	122	4,2377	,61729			
		Total	562	4,2171	,61981			
EYÖ	1.	0	101	40,8709	7,09193	4,703	,003	1>2
	2.	1	139	37,8557	6,82846			
	3.	2	200	40,0910	6,69620			3>2
	4.	3 ve üzeri	122	39,8586	6,42814			
		Total	562	39,6278	6,81157			
ESÇÖ	1.	0	101	36,0258	5,72044	3,769	,011	3>2
	2.	1	139	34,6923	6,79041			
	3.	2	200	37,1819	6,45515			
	4.	3 ve üzeri	122	35,5576	8,51251			
		Total	562	36,0058	6,96779			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

⁵² İmamoğlu, Çelik, a.g.m., s.23.

⁵³ Çınar, a.g.t., s.72.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel evlilik doyumu algısı, ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında, öznel evlilik doyumu açısından örneklemin çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=2,910$; $p=,034<,05$). Farklılaşan dönemler için Tukey testi sonuçlarına bakıldığında ise, hiç çocuğu olmayanların ortalamasının ($X=4,3564$), 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=4,1223$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Evlilik Yaşam Ölçeği ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında da, evlilik doyumu açısından örneklemin çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=4,703$; $p=,003<,01$). Farklılaşan dönemler için Tukey testi sonuçlarına bakıldığında ise, hiç çocuğu olmayanların ortalamasının ($X=40,8709$), 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=37,8557$); 2 çocuğu olanların da ($X=40,0910$), yine 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=37,8557$); anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 33'ten elde edilen sonuçlara göre, Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında, evlilikte sorun çözme becerileri açısından örneklemin çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=3,769$; $p=,011<,05$). Farklılaşan dönemler için Tukey testi sonuçlarına bakıldığında ise, 2 çocuğu olanların evlilikte sorun çözme becerileri ortalamasının ($X=37,1819$), 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=34,6923$); anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuçlar, *“Evlilik doyumu çocuk sayısına göre farklılaşmaktadır, bu farklılık çocuk sayısındaki artışla evlilik doyumunda da artışın olacağı yönündedir”* şeklindeki hipoteziniz kısmen doğrulandığını göstermektedir.

Bizim araştırma sonuçlarımızda dikkati çeken en önemli husus, her üç ölçme aracında da, 1 çocuğu olanların en düşük ortalamaya sahip olmasıdır. Bununla birlikte 3 ve üzeri çocuğu olanlar da yüksek ortalamalara sahip değildir. Bir başka ifade ile çocuk sayısı evlilik doyumunu düzenli bir şekilde artırmadığı, hatta hiç çocuğu olmayanların da yüksek evlilik doyumuna sahip olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmaların birçoğu da evlilik doyumunun çocuk sayısı ile artmadığını, hatta azaldığını göstermektedir. Örneğin Şener (2002), genel olarak kadın ve erkeklerin evlilik uyum puanı ortalamalarının sahip olunan çocuk sayısı arttıkça azaldığını tespit etmiştir.⁵⁴ Benzer bir şekilde Şendil ve Korkut da

⁵⁴ Şener, a.g.t., s.44.

çocuk sayısındaki artışın, çift uyumundaki düşüşü yordadığını bulmuştur.⁵⁵ Hatta Minekime, çocuğu olmayan çiftlerin, bir veya daha çok çocuğu olan çiftlere göre daha yüksek bir evlilik doyumuna sahip olduğunu tespit etmiştir.⁵⁶ Bunlarla birlikte Çınar'ın araştırması gibi, çocuk sayısının evlilik doyumu üzerinde etkisinin olmadığını bulan araştırmalar da vardır.⁵⁷

Araştırma sonuçlarında ortaya çıkan sonuçlardan, çocuk sahibi olmanın evlilik doyumu üzerindeki olumsuz etkisinin yorumlanması gerekmektedir. Bu olumsuz etki, modern dünyada bireylerin sorumluluk, fedakârlık vb. gibi değerlerinden uzaklaşarak daha ben merkezli, evlilikte ise daha bireysel mutluluklar merkezli bir yapıya bürünmeleri ile açıklanabilir. Ya da kadının çalışma hayatında aktif olması ve sorumluluklarının artması ile, çocuk bakımı ile yeteri kadar ilgilenememe durumunun, hem kadın hem de erkek için bir endişe ve huzursuzluk duygusu yaratabildiği, bunun da evlilik doyumlarına olumsuz yansıdığı söylenebilir. Oysa çocuk sahibi olma, genel olarak evlilik hayatının amaçları arasında yer almaktadır.

Bizim araştırmamızdaki önemli bulgulardan biri de, 2 çocuğu olan çiftlerin evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme becerilerinin yüksek olmasıdır. Bu durum her ne kadar çocuk sayısı ile evlilik doyumunda bir artış olmasa da azalma da olmadığını kanıtı olarak gösterilebilir. Burada özellikle 1 çocuktaki düşme, ama 2 çocuktaki yükselme ile ilgili farklı bir değerlendirme yapılabilir. Şöyle ki, evlilik hayatının ilk yılları eşlerin birbirini tanıma süreci ile geçmektedir. Muhtemelen bu tanıma sürecinde olumsuz giden durumlar ve ciddi anlaşmazlıklar olsa da, eşler çocuk sahibi olmanın evliliklerini daha mutlu bir hale getireceğine inanmaktadırlar. Bu beklentilerle çocuk sahibi olma, evlilik hayatında kalıcı bir mutluluk getirmemektedir. Ancak günümüzde ikinci çocuk, genellikle birbirine daha fazla bağlı çiftlerin düşündüğü bir durum haline gelmiştir. Bu da iki çocuğa sahip olma ile evlilik doyumu arasındaki ilişkiye farklı bir bakış açısı sunabilmektedir. Tabi bununla birlikte Wilson ve Musick'in dediği gibi çocukların evlilikteki bağlılık duygusunu geliştirici bir etkisinin olduğu, böylece aile birliğinin bozulmasını engellediği⁵⁸ de hesaba katılmalıdır. Russell de evlilik hayatında anne babalık duygusunun, cinsel

⁵⁵ G. Şendil, Y. Korkut, "Evli Çiftlerdeki Çift Uyum ve Evlilik Çatışmasının Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi", *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 2008, c.28, sy.1, ss.15-35.

⁵⁶ Julie Lynn Minekime, *A Study of the Effects of Children, Affective Communication, and Religion on Marital Satisfaction*, California State University, Long Beach, MS, 1990, pp. 5'den aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.97-98.

⁵⁷ Çınar, a.g.t., s.70.

⁵⁸ Wilson, Musick, a.g.m., s.31.

mutluluktan daha üstün olduğu görüşündedir. Bu sebeple aile duygusunun kuvvetli olduğu yerde boşanma kanunen kolay olsa bile oldukça az olmaktadır.⁵⁹ Waite ve Lillard (1991) da, çocukların bazı durumlarda evliliğin sonlanma riski üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Onlara göre ilk çocuğun doğumu evliliğin sonlanabileceği ihtimalini kesinlikle azaltırken, birinci çocuktan sonraki doğumlar çok küçük bir etki yaparlar. Ayrıca çocuğun küçük olması evlilik devamını artırırken büyük çocukların böyle bir etkisi olmamaktadır.⁶⁰

5. Evlilik Doyumu ve Eğitim Durumu

Aşağıdaki tablolarda, öznel evlilik doyum algısı, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeğinin örneklemin eğitim durumu değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 28. Evlilik Doyumunun Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Eğitim Durumu	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Evlilik Doyumu Algısı	1.	İlkokul	70	4,1000	,66267	1,025	,393	-
	2.	Ortaokul	35	4,2000	,67737			
	3.	Lise	65	4,2769	,69614			
	4.	Y.O./Ünv	331	4,2417	,58946			
	5.	Lisansüstü	61	4,1639	,61047			
		Total	562	4,2171	,61981			
EYÖ	1.	İlkokul	70	38,3101	7,76826	,885	,473	-
	2.	Ortaokul	35	40,2246	6,58481			
	3.	Lise	65	39,5572	7,27424			
	4.	Y.O./Ünv	331	39,9063	6,62972			
	5.	Lisansüstü	61	39,3621	6,23898			
		Total	562	39,6278	6,81157			
ESCÖ	1.	İlkokul	70	35,3640	9,47493	2,138	,075	-
	2.	Ortaokul	35	39,0290	6,20198			
	3.	Lise	65	36,5029	7,32435			
	4.	Y.O./Ünv	331	35,8762	6,32474			
	5.	Lisansüstü	61	35,1812	6,69384			
		Total	562	36,0058	6,96779			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

⁵⁹ Russell, a.g.e., s.158-159.

⁶⁰ L. J. Waite, L. A. Lillard, "Children and Marital Disruption", *The American Journal of Sociology*, 1991, 96(4), 930-953.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel evlilik doyumu algısı ortalamalarına bakıldığında, en yüksek öznel evlilik doyumunun lise mezunlarında ($X=4,2769$), en düşük öznel evlilik doyumu ortalamasının da ilkokul mezunlarında ($X=4,1000$) olduğu görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçları, örneklemin eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=1,025$; $p=,393>,05$).

Evlilik Yaşam Ölçeği ortalamalarına bakıldığında ise, en yüksek evlilik doyumunun ortaokul mezunlarında ($X=40,2246$), en düşük evlilik doyumu ortalamasının da ilkokul mezunlarında ($X=38,3101$) olduğu görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçları, örneklemin eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=,885$; $p=,473>,05$). Bu durumda, eğitim durumu ve evlilik doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüş olur.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, Evlilikte sorun Çözme Ölçeği ortalamalarına bakıldığında, en yüksek evlilikte sorun çözme becerileri ortalamalarının ortaokul mezunlarında ($X=39,0290$), en düşük ortalamasının da lisansüstü mezunlarında ($X=35,1812$) olduğu görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçları, örneklemin eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=2,138$; $p=,075>,05$). Bu durumda, eğitim durumu ve evlilikte sorun çözme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülür.

Elde edilen sonuçlara göre “*Eğitim durumu arttıkça evlilik doyumu da artmaktadır.*” şeklindeki hipotezimizin desteklenmediği görülmektedir.

Eğitim durumunun evlilik doyumuna etkisi ile ilgili yapılan araştırmalardan bazıları, evlilik doyumu ile eğitim arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Şendil ve Korkut’un düşük eğitim ve düşük ekonomik seviyedeki bireylerin, çift uyumlarının da düşük olduğunu ortaya koyduğu çalışma buna örnektir.⁶¹ Şener’in bulgularına göre de genel olarak kadın ve erkeklerin evlilik uyum puanı ortalamaları, öğrenim düzeyi arttıkça artmaktadır.⁶² Kadına yönelik psikolojik şiddet ve eğitim durumu ile ilgili yapılan bir araştırmanın bulgularına göre ise, kadına yönelik psikolojik şiddet, ilk

⁶¹ Şendil, Korkut, a.g.m., ss.15-35.

⁶² Şener, a.g.t., s.36.

sırada ilköğretim ve altı düzeyde eğitime sahip olanlarda, ikinci sırada da lisansüstü düzeyde eğitime sahip olanlarda daha çok görülmektedir. Fiziksel şiddet ise en çok ilköğretim ve altı düzeyde eğitime sahip olanlarda öne çıkmaktadır.⁶³ Nazlı'nın yaptığı araştırmada da, öğrenim düzeyi düşük ebeveynlerin yüksek olanlara göre, aile fonksiyonlarının daha sağlıklı olduğu belirlenmiştir.⁶⁴

Eğitim düzeyi ile evlilik doyumu arasında ters yönde bir ilişki bulan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Çağ ve Yıldırım'ın araştırmasında, evlilik doyumu ile eğitim düzeyi değişkeni arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur. Yani bu araştırma sonucuna göre evli bireylerin eğitim düzeyleri arttıkça evlilik doyumları azalmaktadır.⁶⁵ Kurdek de eşlerin eğitim düzeyinin, evliliği bitirme düşüncesinin oluşumunda önemli etkileri olduğunu belirtmiştir.⁶⁶ Bir başka araştırmada ise, yüksek eğitime sahip kadınların düzensiz evlilik oranları, diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur.⁶⁷ Bu çalışmaların bulguları boşanma oranlarının daha ziyade eğitim seviyesi yüksek çiftler arasında görülebileceğini düşündürmektedir.

Bu çalışmada olduğu gibi, bireylerin evlilik doyumlarının eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koyan çalışmalar da vardır.⁶⁸ Bununla birlikte araştırmanın bulguları, eğitim seviyesi arttıkça evlilik doyumunun da yükseleceği şeklindeki çalışmaların sonuçları ile de örtüşmemektedir. Bu çalışmada, daha ziyade alt ve orta eğitim seviyesindeki bireylerin evlilik doyumlarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Eğitim seviyesi ve evlilik doyumu arasındaki ilişki ile ilgili farklı sonuçların ortaya çıkması, esasen eğitim, gelir ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi gibi faktörlerin, yaşam doyumunu olduğu gibi evlilik doyumunu da artıracak şekilde modern algının tam olarak doğru olmadığını da göstermektedir. Nitekim eğitim ve yaşam doyumunu ile ilgili yapılan çalışmalarda ilköğretim mezunların en yüksek orana sahip olduğunu gösteren araştırmalar da mevcuttur.⁶⁹ Eğitim düzeyi arttıkça her ne kadar erkeklerde, kadınlara göre modern zihniyeti benimsemiş özelliklerinin arttığı ile ilgili

⁶³ Gülmez, a.g.t., s.223.

⁶⁴ Serap Nazlı, *Aile Fonksiyonlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilim. Ens., Ankara 1997'den aktaran; Nazlı, a.g.e., s.30.

⁶⁵ Çağ, Yıldırım, a.g.m., s.19.

⁶⁶ Metehan Çelik, a.g.t., s.60.

⁶⁷ Oranthinkal, Vansteenwegen, "The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability", ss.251-260.

⁶⁸ Çınar, a.g.t., s.69.

⁶⁹ Balcı-Arvas, a.g.e., 176.

araştırma sonuçları bulunsa da⁷⁰, eğitimin evliliği daha mutlu hale getiren önemli bir etken olduğu da söylenemez. Ancak burada eşlerin birbiri ile eğitim noktasındaki uyumunun önemli olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bir başka ifade ile diğer alanlarda olduğu gibi eğitim açısından da birbirine yakın çiftlerin daha uyumlu olduğu iddia edilebilir.

Eğitim seviyesi ve evlilik doyumu ile ilgili dikkate alınması gereken bir husus da, eğitimin dolaylı olarak kadınlarda çalışma oranını artırmasıdır. Kadının çalışması, şayet eşinden ve yakın çevresinden gerekli yardım ve desteği göremiyorsa, üstlendiği sorumluluklar nedeniyle kadınların evlilik doyumunda bir düşüşe sebep olabilmektedir. Bu durumun özellikle çocukların küçük olduğu dönemde daha fazla ortaya çıkabileceği iddia edilebilir.

6. Evlilik Doyumu ve Gelir Algısı

Aşağıdaki tablolarda, Öznel Evlilik Doyumu, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'nin örneklemin gelir durumu değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 29. Evlilik Doyumunun Gelir Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Gelir	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Evlilik Doyumu Algısı	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	4,1250	,65991	3,673	,012	3>2
	2.	Orta	257	4,1440	,62398			
	3.	İyi	260	4,2846	,59903			
	4.	Çok İyi	13	4,5385	,66023			
		Total	562	4,2171	,61981			
EYÖ	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	38,2236	7,34475	2,863	,036	-
	2.	Orta	257	39,0132	7,00594			
	3.	İyi	260	40,2473	6,44642			
	4.	Çok İyi	13	42,8462	7,26689			
		Total	562	39,6278	6,81157			
ESCÖ	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	35,5952	7,79908	1,370	,251	-
	2.	Orta	257	35,7319	7,31880			
	3.	İyi	260	36,1465	6,60120			
	4.	Çok İyi	13	39,6154	3,57161			
		Total	562	36,0058	6,96779			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

⁷⁰ Uysal, a.g.e., s.146-147.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel evlilik doyumu ortalamalarına bakıldığında, en yüksek öznel evlilik doyumunun, gelir seviyesini “çok iyi” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=4,5385$), en düşük evlilik doyumu ortalamasının da gelir seviyesini “çok düşük/düşük” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=4,1250$) görülmektedir. ANOVA (F testi) sonuçları, örneklemin gelir durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğunu da tespit etmiştir ($F=3,673$; $p=,012<,05$). Buna göre gelir seviyesini “iyi” olarak tanımlayanların ortalamaları ($X=4,2846$), gelir seviyesini “orta” olarak tanımlayanların ortalamalarından ($X=4,1440$) anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Genel evlilik doyumunu ölçen Evlilik Yaşam Ölçeği ortalamalarına bakıldığında ise, en yüksek evlilik doyumunun, gelir seviyesini “çok iyi” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=42,8462$), en düşük evlilik doyumu ortalamasının da gelir seviyesini “çok düşük/düşük” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=38,2236$) görülmektedir. ANOVA (F testi) sonuçları, örneklemin gelir durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğunu ($F=2,863$; $p=,036<,05$), ancak bu anlamlılık zayıf olduğu için gruplar arası farklılaşmanın oluşmadığını göstermektedir.

Tablo 39’un bulgularına göre, Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamanın, gelir seviyesini “çok iyi” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=39,6154$), en düşük ortalamanın da gelir seviyesini “çok düşük/düşük” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=35,5952$) görülmektedir. Fakat ANOVA (F testi) sonuçları, evlilikte sorun çözme becerilerinde örneklemin gelir durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=1,370$; $p=,251>,05$).

Evlilik doyumu ve gelir ilişkisi ile ilgili araştırma sonuçlarımız, “*evlilik doyumu gelir seviyesine göre farklılaşmaktadır; gelir seviyesi arttıkça evlilik doyumu da yükselmektedir.*” şeklindeki hipotezimizin genel olarak doğrulandığını göstermektedir.

Yapılan araştırmaların çoğu, evlilik doyumunun gelir düzeyi ile paralel bir şekilde hareket ettiğini, gelir düzeyi yüksek olanların evlilik doyumunun daha yüksek olduğunu, gelir düzeyi düşük olanların ise evlilik doyumunun daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmalara birkaç örnek vermek, konuyu detaylandırmak açısından yerine olacaktır. Şendil ve Korkut tarafından yapılan bir araştırmadaki bulgular, düşük ekonomik

seviyedeki bireylerin çift uyumlarının da düşük olduğunu ortaya koymuştur.⁷¹ Şener'in, ailede eşler arası uyuma etki eden faktörleri araştırdığı çalışmasındaki bulgulara göre, genel olarak kadın ve erkeklerin evlilik uyum puanı ortalamaları, ailenin aylık gelir miktarı arttıkça artmaktadır.⁷² Nazlı'nın yaptığı araştırmada da, ekonomik düzeyi düşük ailelerin yüksek olanlara göre, aile fonksiyonlarının daha sağlıklı olduğu belirlenmiştir.⁷³

Gelir düzeyinde etkili olan faktörlerinden birinin de, kadının çalışması durumu olduğu söylenebilir. Vangelisti ve Banski, kadının çalışması, eve çift maaş girmesi ve eşlerin iletişim biçimlerinin evlilik doyumunu etkilediğini vurgulayarak her iki eşin çalışmasının evlilikte ekonomik anlamda büyük kolaylıklar sağladığını ve bunun da iletişim biçimlerini etkileyerek evlilik doyumunu arttırdığını belirtmektedir.⁷⁴ Tezer tarafından yapılan bir başka çalışmada ise, çalışan kadınların evlilik doyumunun çalışmayan kadınlardan yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda, karısı çalışan erkek eşlerin de evlilik doyumlarının, karısı çalışmayan erkeklerden yüksek olduğu gözlenmiştir.⁷⁵

Evlilik doyumunun genel olarak gelir seviyesi ile birlikte artması ile ilgili araştırma sonuçlarının, ekonomik açıdan rahat olmanın aile içi çatışma ve gerginlikleri azaltması ile ilgili olduğu düşünülebilir. Ayrıca eşlerin yüksek gelir düzeyinin imkânlarını kullanmaları ve iyi yaşam koşullarında evliliklerini devam ettirmelerinin evlilik doyumunu artıracığı söylenebilir. Nitekim gelir düzeyinin yaşam doyumunu artırdığı ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır.⁷⁶ Ancak burada gelir seviyesinin yüksek olan çiftlerin evlilik doyumlarının da yüksek olduğunu söylemek eksik bir yorum olabilir. Bu sonuçlarda, gelir seviyesinin yüksek olmasının evlilik seviyesini yükseltmesinden ziyade, düşük olmasının bu doyumunu azaltmasının daha büyük bir rolü olduğu düşünülebilir. Çünkü ekonomik sıkıntılar evli çiftleri arasında büyük çatışma ve sorunlara neden olabilmektedir. Gülmez'in araştırması, bu konuya farklı bir bakış açısı sunması sebebiyle önemlidir. Bu araştırmanın sonuçları, gelir düzeyi ile psikolojik ve fiziksel şiddet arasında anlamlı bir ilişkinin

⁷¹ Şendil, Korkut, a.g.m., ss.15-35.

⁷² Şener, a.g.t., s.46.

⁷³ Serap Nazlı, "Aile Fonksiyonlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilim. Ens., Ankara 1997'den aktaran; Nazlı, a.g.e., s.30.

⁷⁴ Metehan Çelik, a.g.t., s.13.

⁷⁵ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.27.

⁷⁶ Balcı-Arvas, a.g.e., s.179.

varlığını ortaya koymuş, gelir seviyesi yükselirken, psikolojik ve fiziksel şiddetin düşmekte olduğu görülmüştür.⁷⁷ Psikolojik ve fiziksel şiddetin ise evlilik doyumunu etkileyen önemli etmenlerden olduğu düşünüldüğünde, gelir ve evlilik doyumunu ilişkisi daha rahat anlaşılabilir.

Evlilik doyumunu gelir arasında paralel bir ilişkinin olduğunu gösteren araştırmaların yanı sıra bizim araştırma sonuçlarına uygun olarak evlilik doyumunu ile gelir seviyesi arasında anlamlı ilişkilerin olmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur. Çağ ve Yıldırım'ın araştırmaları buna örnek gösterilebilir.⁷⁸ İlaveten, gelir düzeyi ve boşanma ilişkisine dair yapılan araştırmalar da, eşlerin gelir düzeyinin kendilerini daha özerk hissetmelerine neden olabileceği için, evliliği bitirme düşüncesinin oluşumunda önemli etkileri olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁹ Ayrıca her iki eşin de ev dışında yoğun çalışmasının, ekonomik bağımsızlığın ve ev dışı sosyal çevre ile daha sıkı ilişkiler kurulmasının, eşler arası bağlılık duygusuna zarar verdiği belirtilmiştir.⁸⁰

B. KİŞİSEL DEĞERLER İLE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu bölümde, “*Bireylerin kişisel değerleri, cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu ve gelir algısı ile ilgili değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?*” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla ankette sürekli değişken olarak iki kategorili cinsiyet değişkeni için, t-testi, ikiden fazla kategorili diğer değişkenler için ise ANOVA (F testi), farklılıkların hangi gruplarda olduğunu tespit edebilmek için de Tukey testi uygulanmıştır.

1. Kişisel Değerler ve Cinsiyet

Aşağıda, Kişisel Değerler Envanteri ve alt boyutlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

⁷⁷ Gülmez, a.g.t., s.227.

⁷⁸ Çağ, Yıldırım, a.g.m., 13-23.

⁷⁹ Metehan Çelik, a.g.t., s.60.

⁸⁰ Wilson, Musick, a.g.m., s.31.

Tablo 30. Kişisel Değerlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	df	p
KDE (Toplam)	Kadın	324	162,9017	13,11455	,748	457,200	,455
	Erkek	238	161,9709	15,57326			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	Kadın	324	68,8507	7,04622	,012	560	,991
	Erkek	238	68,8437	7,02464			
KDE (Güven ve Bağışlama)	Kadın	324	26,1555	4,41520	-,606	560	,545
	Erkek	238	26,3932	4,82630			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	Kadın	324	32,2027	2,68461	2,354	460,887	,019
	Erkek	238	31,6072	3,15172			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	Kadın	324	17,7684	1,93000	1,244	560	,214
	Erkek	238	17,5489	2,23915			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	Kadın	324	17,9242	1,90411	1,971	471,178	,049
	Erkek	238	17,5778	2,16525			

Tablo 25'deki bulgulara göre, Kişisel Değerler Envanteri ölçek toplamında, kadınların ortalamasının ($X=162,9017$), erkeklerin ortalamasından ($X=161,9709$) daha yüksek olduğu ancak bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t=,748$; $p=,455>,05$) görülmektedir. Kişisel Değerler Envanteri Disiplin ve Sorumluluk boyutunda da, kadınların ortalamasının ($X=68,8507$), erkeklerin ortalamasından ($X=68,8437$) çok küçük bir oranda yüksek olmasına rağmen bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t=,012$; $p=,991>,05$) görülmektedir. Benzer şekilde Güven ve Bağışlama boyutunda, kadınların ortalamasının ($X=26,1555$), erkeklerin ortalamasından ($X=26,3932$) çok küçük bir oranda daha düşük olduğu ancak bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t=,646$; $p=,545>,05$) görülmektedir. Dürüstlük ve Paylaşım boyutunda ise, kadınların ortalamasının ($X=32,2027$), erkeklerin ortalamasından ($X=31,6072$) yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($t=460,887$; $p=,019<,05$) görülmektedir. Saygı ve Doğruluk boyutunda da, kadınların ortalamasının ($X=17,7684$),

erkeklerin ortalamasından ($X=17,5489$) yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t=1,244$; $p=,214>,05$) görülmektedir. Son olarak Paylaşım ve Saygı boyutunda, kadınların ortalamasının ($X=17,9242$), erkeklerin ortalamasından ($X=17,5778$) yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($t=1,971$; $p=,049<,05$) görülmektedir. Bu sonuçlara göre, Kişisel Değerler Envanteri'nden alınan ortalama puanlar, kadınların erkeklere göre daha yüksek ortalamalara sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu farklılık, kişisel değerlerin Dürüstlük ve Paylaşım, ile Paylaşım ve Saygı boyutlarında anlamlıdır, diğerlerinde anlamlı değildir.

Araştırmanın bulguları dikkate alındığında, kadınların “dürüstlük ve paylaşım” ile “paylaşım ve saygı” değerlerinde erkeklere göre daha önde oldukları söylenebilir. Bu durumda “*Kadınların kişisel değerlerin “güven ve bağışlama”, dürüstlük ve paylaşım” ve “paylaşım ve saygı” alt boyutlarındaki oranları erkeklere göre daha yüksektir*” şeklindeki hipotezin büyük bölümünün desteklendiği görülmektedir.

Burada kadınların erkeklere göre daha fazla benimsedikleri ve hayatlarına dâhil ettikleri değerlerin “dürüstlük ve paylaşım” ile “paylaşım ve saygı” olması önem arz etmektedir. Özellikle değerlerdeki ortak payda olan paylaşım, genel kabule göre de kadınlar için oldukça büyük önem arz etmektedir. Araştırmasında Kişisel Değerler Envanteri'ni kullanan Akgül (2014) de, kadınların “paylaşım ve saygı” puanlarının ortalaması anlamlı olarak erkeklerin puanlarından farklı olduğunu bulmuştur.⁸¹

Paylaşım değerinde kadınların öne çıkması ile ilgili değerlendirme yapılacak olursa, kadının fitratı gereği diğer insanlarla daha fazla paylaşımda bulunma, duygusal yakınlığa girme, arkadaşlık ve dostluk ilişkileri kurma ihtiyacı ve çabası içerisinde olduğu göz önüne alınmalıdır. Burada kadının bir eş ve anne olarak yüklendiği sorumluluk ve cinsiyet rollerinin de etkisinin olduğu söylenebilir. Nitekim kadın aile içerisindeki ilişkilerle birlikte, akrabalık, komşuluk vs. ilişkileri de düzenleyen bir role sahiptir. Bu durum, onun paylaşım değerine önem verdiğinin de bir göstergesidir.

Değerler konusu günümüzde gitgide daha fazla ele alınmaya başlanan konulardan biridir. Cinsiyetin değer yönelimleri üzerindeki etkisini inceleyen Uysal (2004), yaptığı araştırmada, kadınlarda değerlerin bireysel işlevlerinin daha önemli olduğunu, geleneksel

⁸¹ Akgül, a.g.t., s.109.

zihniyete erkeklere oranla daha fazla karşı çıktıklarını ve modern zihniyeti daha fazla benimsediklerini ortaya koymuştur.⁸² Ayrıca kişiliğin sorumluluk boyutuna giren özellikler bakımından, kadınların erkeklere nazaran daha olumlu veya sorumlu olma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.⁸³ Mehmedoğlu (2006)'nın yaptığı araştırmada ise, kız öğrencilerin kendini aşma ve yeniliğe açıklık değer gruplarına, birey düzeyi değer gruplarından da özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik ve güvenlik değerlerine erkek öğrencilerden daha fazla önem verdikleri ve bunun anlamlı bir farklılığa yol açtığı tespit edilmiştir.⁸⁴ Arslan (2006), cinsiyetin yalnızca gelenek değerinde kadın ve erkekler arasında, erkekler lehine anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğunu bulmuştur.⁸⁵

Ayten'in yardım etme ve empati değerleri ile ilgili yaptığı araştırmada da, yardım etme davranışı konusunda cinsiyetler arasında anlamlı farklılık bulunmazken empatik eğilim kadınlarda daha yüksek çıkmıştır.⁸⁶ Ayrıca Ayten'in affetme değeri ile ilgili yaptığı araştırmada da, affetme eğiliminde kadınlar erkeklere göre daha yüksek ortalamalara sahip olmakla birlikte, iki grup arasında istatistiki açıdan anlamlı fark tespit edilememiştir.⁸⁷ Cinsiyet farklılığına ilişkin 70 araştırmayı kapsayan bir meta-analiz sonucunda kadınların erkeklere göre daha affedici olduğu ortaya konulmuştur.⁸⁸

2. Kişisel Değerler ve Yaş

Aşağıdaki tabloda, Kişisel Değerler Envanteri toplamının ve alt boyutlarının, yaş değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

⁸² Veysel Uysal, "Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri", Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, Editörler: Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökekleli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, İstanbul, Dem yay., 2007, s.235.

⁸³ Veysel Uysal, a.g.e., s.146.

⁸⁴ Mehmedoğlu, a.g.m., s.151-152.

⁸⁵ Zeynep Arslan, a.g.t., s.75.

⁸⁶ Ayten, a.g.e., s.176.

⁸⁷ Ayten, a.g.m., s.122.

⁸⁸ Bkz. Taysi, a.g.m., s. 43.

Tablo 31. Kişisel Değerlerin Yaş Değişkenine Göre Farklaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Yaş	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
KDE (Toplam)	1.	18-30	131	159,4954	15,42661	5,460	,001	3>1 4>1
	2.	31-40	266	161,8789	13,58289			
	3.	41-50	113	165,6757	13,00746			
	4.	51-60/60üzeri	52	166,4265	14,78336			
		Total	562	162,5075	14,20193			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	1.	18-30	131	67,4347	7,45562	5,346	,001	4>1 4>2 3>1
	2.	31-40	266	68,5465	6,69114			
	3.	41-50	113	70,0369	6,77880			
	4.	51-60/60üzeri	52	71,3644	7,30225			
		Total	562	68,8477	7,03082			
KDE (Güven ve Bağışlama)	1.	18-30	131	26,1311	4,60879	,786	,502	-
	2.	31-40	266	26,1288	4,36788			
	3.	41-50	113	26,8408	4,85497			
	4.	51-60/60üzeri	52	25,9525	5,08360			
		Total	562	26,2562	4,59109			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	1.	18-30	131	31,1002	3,30091	7,711	,000	2>1 3>1 4>1
	2.	31-40	266	31,9090	2,79891			
	3.	41-50	113	32,6131	2,48554			
	4.	51-60/60üzeri	52	32,8654	2,64967			
		Total	562	31,9505	2,90392			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	1.	18-30	131	17,5368	2,12248	1,739	,158	-
	2.	31-40	266	17,5575	2,02028			
	3.	41-50	113	17,9204	2,04477			
	4.	51-60/60üzeri	52	18,0963	2,17057			
		Total	562	17,6755	2,06750			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	1.	18-30	131	17,2926	2,18152	5,427	,001	4>1 3>1
	2.	31-40	266	17,7371	2,04433			
	3.	41-50	113	18,2645	1,72327			
	4.	51-60/60üzeri	52	18,1479	1,85092			
		Total	562	17,7775	2,02422			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Tablo 28'deki bulgulara göre, Kişisel Değerler Envanteri toplamında yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (F=5,460; p=,001<,01). Farklılaşmanın kaynağına bakıldığında ise, 41-50 yaş döneminin

($X=165,6757$), 18-30 yaş dönemine ($X=159,4954$) göre ve 51-60/60 üzeri yaş döneminin de ($X=166,4265$) 18-30 yaş dönemine ($X=159,4954$) göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kişisel Değerler Envanteri Disiplin ve Sorumluluk boyutunda da yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=5,346$; $p=,001<,01$). Farklılaşan yaş dönemlerine bakıldığında, 51-60/60 üzeri yaş döneminin ($X=71,3644$), 18-30 yaş dönemi ($X=67,4347$) ve 31-40 yaş döneminden ($X=68,5465$), 41-50 yaş döneminin de ($X=70,0369$), 18-30 yaş döneminden ($X=67,4347$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Güven ve Bağışlama boyutunda ise yaş gruplarında ortalamaları birbirine yakın olduğu ve aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($F=,786$; $p=,502>,05$). Dürüstlük ve Paylaşım boyutunda, yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=7,711$; $p=,000<,01$). Farklılaşan yaş dönemlerine bakıldığında, 31-40 yaş döneminin ($X=31,9090$), 41-50 yaş döneminin ($X=32,6131$) ve 51-60/60 üzeri yaş döneminin ($X=32,8654$), 18-30 yaş döneminden ($X=31,1002$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Saygı ve Doğruluk boyutunda da, yaş gruplarında ortalamaları birbirine yakın olduğu ve aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($F=1,739$; $p=,158>,05$). Son olarak Paylaşım ve Saygı boyutunda, yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=5,427$; $p=,001<,01$). Farklılaşan yaş dönemlerine bakıldığında, 51-60/60 üzeri yaş dönemi ($X=18,1479$) ve 41-50 yaş döneminin ($X=18,2645$), 18-30 yaş döneminden ($X=17,2926$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bulgular dikkate alındığında, “*Kişisel değerler, yaş ile birlikte yükselmektedir.*” şeklindeki hipotezin genel olarak desteklendiği görülmektedir.

Araştırmanın bulgularına bakıldığında, açık bir şekilde genç yetişkinliğin ilk dönemi olan 18-30 yaş grubunun kişisel değerlerinin, diğer yaş gruplara göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bu ölçekte yer alan kişisel değerlerin, “arzu edilir ve durum ötesi bir hedef”⁸⁹ olarak tanımlanan değer kavramından ziyade, ahlaki değerler/erdemlere daha yakın olduğu görülmektedir. Bu ise ahlaki değerlere sahip olma ile ilgili ahlaki bir olgunluğu gerekli kılmaktadır. Yaş ile birlikte hayat deneyimi ve olgunlaşma ile elde

⁸⁹ Duriez, Fontaine, Luyten, a.g.m., s.28

edilen kazanım ve tecrübelerin, değerlerde de artış meydana getirdiği söylenebilir. Bir başka ifade ile yaş ile ahlaki olgunluk her zaman birlikte hareket etmese de, ileri yaşlarda bu olgunlukta artışlar olacağı öngörülebilir. Nitekim Kohlberg'in ahlaki gelişim teorisine göre de, yaş ile birlikte ahlaki gelişim, evrensel etik prensiplerine doğru ilerlemektedir.⁹⁰ Bu sebeple ileri yaşlarda kişisel değerler ve onun alt kategorisinde yer alan değerlerin öneminin daha fazla anlaşılacağı, daha fazla benimsenip hayata geçirilebileceği iddia edilebilir. Bu araştırmanın bulguları da bu doğrultuda bilgiler sunması açısından önemlidir.

Değerlerin yaş ile birlikte artış gösterdiği ile ilgili farklı araştırma sonuçları da bulunmaktadır. Örneğin araştırmasında “Kişisel Değerler Envanteri”ni kullanan Akgül'ün çalışmasında, kişisel değerlerin toplamında en yüksek ortalamaya sahip olan grup 40-49 yaş aralığı olmakla birlikte anlamlı bir fark tespit edilememiş, ancak “dürüstlük ve paylaşım” faktöründe 30-39 ve 40-49 yaş aralığının, 29 ve altı yaş grubuna göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu bulmuştur.⁹¹

Değerleri, birey hayatına etki eden, bireyler tarafından benimsenen tutumlar olarak ele alan değer yaklaşımlarına göre yapılan araştırmalarda ise farklı sonuçlar elde edilmiştir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Morsümbül, yaş ilerledikçe “değişime açıklık” ve 'kendini güçlendirme' (başarı, güç) değerlerini benimseme düzeyinin düşmekte olduğunu; 'muhafazakârlık' (uyumluluk, geleneksellik, güvenlik) ve 'kendini aşma' (yardımseverlik ve hümanizm) değerlerini benimseme düzeyinin ise yükselmekte olduğunu tespit etmiştir.⁹² Mehmedoğlu tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada ise, Güç, Başarı, Uyarılım ve Uyma hariç, bütün değerlerle yaş arasında negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.⁹³ Arslan'ın araştırmasına göre de, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak, değişken bir hayat yaşamak, cesur olmak gibi bileşenleri içeren uyarılım değeri; 23-31 yaş aralığındaki öğretmenler tarafından daha fazla önemsenmektedir.⁹⁴ Bu bağlamda gençler ve ileri yaşlar arasındaki değer farkları, teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve toplumsal değişim süreçleri ile açıklanabilir.

⁹⁰ Bkz. Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, İstanbul, DEM yay., 2007, s.74-81.

⁹¹ Akgül, a.g.t., s.111.

⁹² Şebnem Morsümbül, *Değerlerin Kuşaklar Arası Değişimi: Ankara Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2014, s.107.

⁹³ A. Ulvi Mehmedoğlu, “Gençlik Değerler ve Din”, *Küresellesme, Ahlak ve Değerler* (ed.) Yurdağül Mehmedoğlu – A. Ulvi Mehmedoğlu, İstanbul, Litera Yayınları 2006, s.282.

⁹⁴ Zeynep Arslan, a.g.t., s.77.

3. Kişisel Değerler ve Evlilik Süresi

Aşağıda, Kişisel Değerler Envanteri toplamının ve alt boyutlarının, örneklemin evlilik süresi değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 32. Kişisel Değerlerin Evlilik Süresi Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Evlilik Süresi	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
KDE (Toplam)	1.	0-5	164	158,0822	15,13710	7,591	,000	3>1 4>1 5>1
	2.	6-10	114	161,8386	13,12221			
	3.	11-15	107	164,5243	12,76634			
	4.	16-20	70	164,4729	13,66912			
	5.	20 üzeri	107	166,7001	13,84803			
		Total	562	162,5075	14,20193			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	1.	0-5	164	67,0420	7,27438	6,129	,000	5>1
	2.	6-10	114	68,9973	6,65596			
	3.	11-15	107	69,3815	6,90373			
	4.	16-20	70	68,4322	6,79169			
	5.	20 üzeri	107	71,1943	6,65606			
		Total	562	68,8477	7,03082			
KDE (Güven ve Bağışlama)	1.	0-5	164	25,6168	4,92725	3,662	,006	4>1 4>2
	2.	6-10	114	25,4762	3,90950			
	3.	11-15	107	27,0280	3,97743			
	4.	16-20	70	27,4184	4,25088			
	5.	20 üzeri	107	26,5351	5,24281			
		Total	562	26,2562	4,59109			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	1.	0-5	164	30,8117	3,21040	10,038	,000	2>1 3>1 4>1 5>1
	2.	6-10	114	32,1460	2,56715			
	3.	11-15	107	32,4073	2,67567			
	4.	16-20	70	32,4366	2,75075			
	5.	20 üzeri	107	32,7129	2,58263			
		Total	562	31,9505	2,90392			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	1.	0-5	164	17,3110	2,15523	2,471	,044	5>1
	2.	6-10	114	17,6165	1,93250			
	3.	11-15	107	17,7600	2,07413			
	4.	16-20	70	17,9571	2,10201			
	5.	20 üzeri	107	18,0282	1,98145			
		Total	562	17,6755	2,06750			
KDE	1.	0-5	164	17,3008	2,16320	5,019	,001	4>1

(Paylaşım ve Saygı)	2.	6-10	114	17,6026	1,98566			5>1
	3.	11-15	107	17,9475	2,05663			
	4.	16-20	70	18,2286	1,76250			
	5.	20 üzeri	107	18,2297	1,81118			
		Total	562	17,7775	2,02422			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Tablo 31'deki bulgulara göre, Kişisel Değerler Envanteri toplamında evlilik süresi dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=7,591$; $p=,000<,01$). Farklılaşmanın kaynağını tespit etmek için yapılan Tukey testi sonuçlarına bakıldığında ise, 11-15 yıllık evlilik döneminin ($X=164,5243$), 0-5 yıllık evlilik döneminden ($X=158,0822$); 16-20 yıllık evlilik döneminin ($X=164,4729$), 0-5 yıllık evlilik döneminden ($X=158,0822$) ve son olarak 20 üzeri yıllık evlilik döneminin ($X=166,7001$), Yine 0-5 yıllık evlilik döneminden ($X=158,0822$), anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kişisel Değerler Envanteri Disiplin ve Sorumluluk boyutunda, evlilik süresi dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=6,129$; $p=,000<,01$). Farklılaşan dönemlere bakıldığında, 20 üzeri yıllık evli olanların kişisel değerler ortalamasının ($X=71,1943$), 0-5 yıllık evli olanlardan ($X=67,0420$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Güven ve Bağışlama boyutunda, evlilik süresi dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=3,662$; $p=,006<,01$). Farklılaşan dönemlere bakıldığında, 16-20 yıllık evli olanların ($X=27,4184$), 0-5 yıllık evli olanlar ($X=25,6168$) ve 6-10 yıllık evli olanlardan ($X=25,4762$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Dürüstlük ve Paylaşım boyutunda, evlilik süresi dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=10,038$; $p=,000<,01$). Farklılaşan dönemlere bakıldığında, 6-10 yıllık evli olanların ortalamasının ($X=32,1460$), 0-5 yıllık evli olanların ortalamasından ($X=30,8117$); 11-15 yıllık evli olanların da ($X=32,4073$), 0-5 yıllık evli olanların ortalamasından ($X=30,8117$); 16-20 yıllık evli olanların ($X=32,4366$), 0-5 yıllık evli olanların ortalamasından ($X=30,8117$); son olarak 20 üzeri yıllık evli olanların ortalamasının ($X=32,7129$), 0-5 yıllık evli olanların ortalamasından ($X=30,8117$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Saygı ve Doğruluk boyutunda da, evlilik süresi dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=2,471$; $p=,044>,05$).

Farklılaşan evlilik sürelerine bakıldığında, 20 üzeri yıllık evli olanların ortalamasının ($X=18,0282$), 0-5 yıllık evli olanların ortalamasından ($X=17,3110$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Son olarak Paylaşım ve Saygı boyutunda, evlilik süresi dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=5,019$; $p=,001<,01$). Farklılaşan evlilik sürelerine bakıldığında, 16-20 yıllık evli olanların ortalamasının ($X=18,2286$), 0-5 yıllık evli olanların ortalamasından ($X=17,3008$); 20 üzeri yıllık evli olanların ortalamasının da ($X=18,2297$), aynı şekilde 0-5 yıllık evli olanların ortalamalarından ($X=17,3008$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kişisel değerler ve evlilik süresi ile ilgili “*evlilik süreleri kişisel değerler açısından farklılaşmaktadır; daha uzun süredir evli olanların kişisel değerleri, evlilik yıllarının başlarında olanlara göre daha yüksektir.*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.

Elde edilen sonuçlara bakıldığında, kişisel değerlerin tüm boyutlarında 0-5 yıllık evli olanların en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca evlilik süresi arttıkça kişisel değerler de genel olarak artmaktadır. Bu durum evlilik süresi ile birlikte genellikle yaşın da artması ile bireylerin kişisel değerlerindeki artışın yaş ile ilgili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak bununla birlikte disiplin, sorumluluk, güven, bağışlama, paylaşma gibi değerlerin, evlilik hayatının getirdiği yükümlülükler ve olgunluk ile birlikte artacağı yorumu da yapılabilir. Akgül’ün çalışmasında, evli bireylerin kişisel değerler envanteri “disiplin ve sorumluluk” ve “dürüstlük ve paylaşım” değerlerine verdikleri cevapların ortalaması bekâr olanlara göre daha yüksek bulunmuştur.⁹⁵ Uysal tarafından yapılan bir araştırmaya göre de bekârların, güç sahibi olma, özerklik, zevk ve heyecanlı bir hayat sahibi olmak gibi bireysel tatmini ön plana çıkaran değerleri daha fazla önemsedikleri görülmüştür.⁹⁶ Bu sonuçlar da dikkate alınarak, evlilik ile ilişkisel, toplumsal ve ahlaki değerlerde bir artışın olduğu, evlilik süresinin artması ile bu değerlerde de artışın olabileceği yorumu yapılabilir. Ancak konu ile ilgili daha detaylı ve sağlıklı yorumlar yapabilmek için, farklı araştırma bulguları ve yorumlara da ihtiyaç vardır.

⁹⁵ Akgül, a.g.t., s.112-113.

⁹⁶ Zeynep Arslan, a.g.t., s.78.

4. Kişisel Değerler ve Çocuk Sayısı

Aşağıdaki tabloda, Kişisel Değerler Envanteri toplamının ve alt boyutlarının, örneklemin çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 33. Kişisel Değerlerin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Çocuk Sayısı	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
KDE (Toplam)	1.	0	101	158,5412	14,47255	8,475	,000	3>1
	2.	1	139	159,6031	14,52587			3>2
	3.	2	200	164,4537	12,92534			4>1
	4.	3 ve üzeri	122	165,9096	14,34822			4>2
		Total	562	162,5075	14,20193			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	1.	0	101	67,5038	7,23001	3,701	,012	4>1
	2.	1	139	67,9108	6,89579			
	3.	2	200	69,4951	6,96575			
	4.	3 ve üzeri	122	69,9667	6,89071			
		Total	562	68,8477	7,03082			
KDE (Güven ve Bağışlama)	1.	0	101	25,2292	4,83773	4,043	,007	4>1
	2.	1	139	25,8870	4,58847			
	3.	2	200	26,4255	4,25749			
	4.	3 ve üzeri	122	27,2495	4,74148			
		Total	562	26,2562	4,59109			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	1.	0	101	30,9965	3,15208	10,852	,000	3>1
	2.	1	139	31,3005	3,10190			3>2
	3.	2	200	32,5897	2,53767			4>1
	4.	3 ve üzeri	122	32,4332	2,67695			4>2
		Total	562	31,9505	2,90392			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	1.	0	101	17,4851	2,04751	6,236	,000	3>2
	2.	1	139	17,1259	2,10253			4>2
	3.	2	200	17,8880	2,08859			
	4.	3 ve üzeri	122	18,1107	1,86945			
		Total	562	17,6755	2,06750			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	1.	0	101	17,3267	2,03724	6,267	,000	3>1
	2.	1	139	17,3790	2,16841			3>2
	3.	2	200	18,0554	1,88021			4>1
	4.	3 ve üzeri	122	18,1494	1,94199			4>2
		Total	562	17,7775	2,02422			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Tablo 34'deki bulgulara göre, Kişisel Değerler Envanteri toplamında çocuk sayısı değişkenleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=8,475$; $p=,000<,01$). Farklılaşmanın kaynağını tespit etmek için yapılan Tukey testi sonuçlarına bakıldığında ise, 2 çocuğu olanların ($X=164,4537$), hiç çocuğu olmayan ($X=158,5412$) ve 1 çocuğu olanlara ($X=159,6031$) göre; 3 ve üzeri çocuğu olanların da ($X=165,9096$), yine hiç çocuğu olmayan ($X=158,5412$) ve 1 çocuğu olanlara ($X=159,6031$) göre, kişisel değerlerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kişisel Değerler Envanteri Disiplin ve Sorumluluk boyutunda da çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=3,701$; $p=,012<,05$). Farklılaşan gruplara bakıldığında, 3 ve üzeri çocuğu olanların ($X=69,9667$), hiç çocuğu olmayanlara göre ($X=67,5038$) disiplin ve sorumluluk değerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Güven ve Bağışlama boyutunda da çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=4,043$; $p=,007<,01$). Farklılaşan gruplara bakıldığında, 3 ve üzeri çocuğu olanların ($X=27,2495$), hiç çocuğu olmayanlara göre ($X=25,2292$) güven ve bağışlama değerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Dürüstlük ve Paylaşım boyutuna gelindiğinde, çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=10,852$; $p=,000<,01$). Farklılaşmanın kaynağını tespit etmek için yapılan Tukey testi sonuçlarına bakıldığında ise, 2 çocuğu olanların ($X=32,5897$), hiç çocuğu olmayan ($X=30,9965$) ve 1 çocuğu olanlara ($M-X=31,3005$) göre; 3 ve üzeri çocuğu olanların da ($X=32,4332$), yine hiç çocuğu olmayan ($X=30,9965$) ve 1 çocuğu olanlara ($X=31,3005$) göre, dürüstlük ve paylaşım değerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Saygı ve Doğruluk boyutunda da örneklemin çocuk sayıları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=6,236$; $p=,000<,05$). Hangi gruplar arasında farklılık olduğuna bakıldığında, 2 çocuğu olanların ortalamalarının ($X=17,8880$) ve 3 ve üzeri çocuğu olanların ortalamasının ($X=18,1107$), 1 çocuğu olanların ortalamalarından ($X=17,1259$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Son olarak Paylaşım ve Saygı boyutunda da, çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=6,267$; $p=,000<,01$). Farklılaşan gruplara bakıldığında, 2 çocuğu olanların ortalamasının ($X=18,0554$), hiç çocuğu olmayan

($X=17,3267$) ve 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=17,3790$); 3 ve üzeri çocuğu olanların ortalamasının da ($X=18,1494$), yine hiç çocuğu olmayan ($X=17,3267$) ve 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=17,3790$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, kişisel değerler ve çocuk sayısı ilişkisine dair “*çocuk sayıları kişisel değerler açısından farklılaşmaktadır; çocuk sayısının fazla olması kişisel değerlerin de artışı ile ilişkilidir*” şeklindeki hipotezimizin doğrulandığı görülmüştür.

Elde edilen sonuçlara bakıldığında, genel olarak 2 çocuğu olanlar ile 3 ve üzeri çocuğu olanların, hiç çocuğu olmayan ve 1 çocuğu olanlara göre daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Bir başka ifade ile çocuk sayısı arttıkça kişisel değerlerde de bir artış görülmektedir. Bu durum, evlilik hayatının bireylere getirdiği yükümlülük ve olgunlukla birlikte, çocuk sorumluluğunun da kişisel değerlerde bir artışa sebep olabileceğini göstermektedir. Burada önemli bir nokta da, evlilik doyumu ve çocuk sayısı ilişkisi ile karşılaştırıldığında, kişisel değerler ve çocuk sayısı ilişkisinde daha farklı bir sonucun ortaya çıkmasıdır. Nitekim hiç çocuğu olmayan bireylerin evlilik doyumu yüksekken, kişisel değerleri düşüktür (Krş. Tablo 33-34). Bu durum çocuk sayısının kişisel değerler ile ifade edilen sorumluluk, bağışlama, paylaşma, güven gibi ahlaki değerlerin artmasında önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olmanın kişisel değerlerdeki artışı nasıl etkilediği ile ilgili daha detaylı araştırmaların yapılması, daha geniş yorumlara da imkân sağlayacaktır. Bu konuyu ele alan bir araştırmaya rastlanılmadığı için araştırmalar arası karşılaştırılma yapılamamaktadır.

5. Kişisel Değerler ve Eğitim Durumu

Aşağıdaki tabloda, Kişisel Değerler Envanteri toplamının ve alt boyutlarının, örneklemin eğitim durumu değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 34. Kişisel Değerlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Eğitim Durumu	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
	1.	İlkokul	70	165,5990	11,93281	7,482	,000	1>4
	2.	Ortaokul	35	169,2985	16,89265			2>4

KDE (Toplam)	3.	Lise	65	167,8128	12,52594			2>5 3>4 3>5
	4.	Y.O./Ünv	331	160,5849	14,17954			
	5.	Lisansüstü	61	159,8424	13,82207			
		Total	562	162,5075	14,20193			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	1.	İlkokul	70	69,5151	6,45153	4,679	,001	2>4 3>4
	2.	Ortaokul	35	71,7004	9,11179			
	3.	Lise	65	71,1921	6,47156			
	4.	Y.O./Ünv	331	68,0997	6,84847			
	5.	Lisansüstü	61	68,0065	7,04426			
		Total	562	68,8477	7,03082			
KDE (Güven ve Bağışlama)	1.	İlkokul	70	26,8688	4,85877	2,857	,023	-
	2.	Ortaokul	35	27,9797	4,79038			
	3.	Lise	65	27,0426	4,42879			
	4.	Y.O./Ünv	331	25,9179	4,41461			
	5.	Lisansüstü	61	25,5621	4,98556			
		Total	562	26,2562	4,59109			
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	1.	İlkokul	70	32,9714	2,29032	9,171	,000	1>4 1>5 2>4 3>4
	2.	Ortaokul	35	32,9327	2,60801			
	3.	Lise	65	33,1724	2,30666			
	4.	Y.O./Ünv	331	31,4995	3,03249			
	5.	Lisansüstü	61	31,3607	2,79900			
		Total	562	31,9505	2,90392			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	1.	İlkokul	70	18,0624	2,18168	5,168	,000	2>5 3>4 3>5
	2.	Ortaokul	35	18,4000	2,06084			
	3.	Lise	65	18,3483	1,63169			
	4.	Y.O./Ünv	331	17,4731	2,01460			
	5.	Lisansüstü	61	17,1967	2,34393			
		Total	562	17,6755	2,06750			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	1.	İlkokul	70	18,1813	1,67054	2,267	,061	-
	2.	Ortaokul	35	18,2857	2,02298			
	3.	Lise	65	18,0574	2,06832			
	4.	Y.O./Ünv	331	17,5947	2,06634			
	5.	Lisansüstü	61	17,7163	2,03033			
		Total	562	17,7775	2,02422			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Tablo 37'deki bulgulara göre, Kişisel Değerler Envanteri toplamında eğitim durumu değişkenleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu ($F=7,482$;

$p=,000<,01$), görülmektedir. Farklılaşan gruplara bakıldığında, ilkokul mezunlarının ortalamasının ($X=165,5990$), y.o/üniversite mezunlarının ortalamalarından ($X=160,5849$); ortaokul/ilköğretim mezunlarının ortalamalarının ($X=169,2985$), y.o/üniversite mezunlarının ortalamalarından ($X=160,5849$) ve lisansüstü mezunlarının ortalamalarından ($X=159,8424$); lise mezunlarının ortalamalarının ($X=167,8128$) da yine y.o/üniversite mezunlarının ortalamalarından ($X=160,5849$) ve lisansüstü mezunlarının ortalamalarından ($X=159,8424$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kişisel Değerler Envanteri Disiplin ve Sorumluluk boyutunda ise eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=4,679$; $p=,001<,01$). Farklılaşan gruplara bakıldığında, ortaokul mezunu olanların ($X=71,7004$), lisansüstü mezunu olanlara ($X=68,0065$); lise mezunu olanların da ($X=71,1921$) lisansüstü mezunu olanlara ($X=68,0065$) göre disiplin ve sorumluluk değerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Güven ve Bağışlama boyutunda da eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu ($F=2,857$; $p=,023>,05$), ancak gruplar arasında farklılaşmanın tespit edilemediği görülmektedir. Dürüstlük ve Paylaşım boyutuna gelindiğinde, eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=9,171$; $p=,000<,01$). Farklılaşan gruplara bakıldığında ise, ilkokul mezunlarının ortalamalarının ($X=32,9714$), y.o/üniversite mezunlarının ortalamalarından ($X=31,4995$) ve lisansüstü mezunlarının ortalamalarından ($X=31,3607$); ortaokul mezunlarının ortalamalarının ($X=32,9327$), y.o/üniversite mezunlarının ortalamalarından ($X=31,4995$); lise mezunlarının ortalamalarının da ($X=33,1724$) yine y.o/üniversite mezunlarının ortalamalarından ($X=31,4995$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Saygı ve Doğruluk boyutunda da, örneklemin eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=,5,168$; $p=,000>,01$). Farklılaşan gruplara bakıldığında, ortaokul mezunlarının ortalamalarının ($X=18,4000$), lisansüstü mezunlarının ortalamalarından ($X=17,1967$); lise mezunlarının ortalamasının da ($X=18,3483$), y.o/üniversite mezunlarının ortalamaları ($X=17,4731$) ve lisansüstü mezunlarının ortalamalarından ($X=17,1967$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Son alt boyut olan Paylaşım ve Saygı boyutunda ise eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=2,267$; $p=,061>,05$).

Bu durumda bulgular, “*Kişisel değerler ve alt boyutları, eğitim durumu değişkenine göre farklılaşmaktadır. Bu farklılık “disiplin ve sorumluluk” alt boyutunda eğitim seviyesinin yükselmesi, diğer boyutlarda ise düşüklüğü ile ilişkilidir*” şeklindeki hipotezimizin büyük çoğunlukla kabul edildiğini göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre eğitim durumu ile kişisel değerler arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki söz konusu değildir, çünkü eğitim durumunun yükselmesi ile kişisel değerlerde bir artış ortaya çıkmamıştır. Bilakis, ilkokul, ortaokul ve lise mezunlarının ortalamaları, üniversite ve lisansüstü mezunlarının ortalamalarına göre yüksek çıkmıştır. Bu durum üniversite ve lisansüstü mezunlarının, değerlerden uzak daha pozitivist ve modern bir zihniyete sahip olduğu şeklinde anlaşılabilir. Ya da modern dünyada eğitim imkânlarının gelişmesi ile birlikte insanların daha fazla eğitim aldığı, ancak bu durumun değer sistemlerine etki etmediği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim günümüz modern eğitim sisteminde ahlaki değerlerin kazandırılması ile ilgili çalışmalar ve projeler, henüz yeni yeni gündeme gelmektedir.

Eğitim ve değer ilişkisini ele alan farklı çalışmalar bulunmaktadır. Mehmedoğlu araştırmasında, İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin, İyilikseverlik, Güvenlik ve Uyma değerlerine yüksek; Hazcılık ve Uyarılım değerlerine ise daha düşük önem verdiğini tespit etmiştir.⁹⁷ Bu çalışma, ilahiyat eğitiminin değerler üzerindeki etkisine dair bilgi vermektedir. Bir başka çalışmada da öğretmenlerin branşlarına göre değer yönelimleri ele alınmış, kişisel zevk ve hayattan tat almak gibi bileşenlere sahip olan “hazcılık” değerine en az önem veren branş grubunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri, en fazla önem veren branş grubunun ise Sosyal Bilimler Öğretmenleri olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmaya göre “evrenselcilik” değerine en fazla önem veren grubun Sosyal Bilimler Öğretmenleri ve Din Kültürü öğretmenleri, en az değer veren grubun ise Fen Bilimleri Öğretmenleri olduğu bulunmuştur.⁹⁸ Morsümbül’ün araştırmasında ise, eğitim ile 'değişime açıklık' arasında pozitif yönde, 'muhafazakârlık' arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani eğitim düzeyi yükseldikçe 'değişime açıklık' (özerklik, yenilikçilik) temel değerine verilen önem artmış,

⁹⁷ Mehmedoğlu, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi”, ss.133-167.

⁹⁸ Zeynep Arslan, a.g.t., s.79-80.

'muhafazakârlık' (uyumluluk, geleneksellik, güvenlik) temel değerini benimseme düzeyi azalmıştır.⁹⁹

Görüldüğü üzere farklı araştırma sonuçları da, bizim araştırmamızda elde ettiğimiz bulgularla örtüşmektedir. Bu araştırmalardan ortaya çıkan genel sonuca göre de dini, manevi ve ahlaki konularla ilgili değerlerle eğitim seviyesi arasında pozitif bir ilişki söz konusu değildir. Hatta eğitim seviyesinin düşük olduğu bireylerde ahlaki değerlerin daha üst seviyelerde olduğu görülmektedir. Burada özellikle “disiplin ve sorumluluk” boyutunun iş ahlakı ile ilgili değerlendirmeler de içermesi açısından, eğitim seviyesi yüksek olan bireylerde daha yüksek çıkması beklenmekteydi. Ancak görüldüğü üzere bulgular bu öngörüğü doğrulamamıştır.

6. Kişisel Değerler ve Gelir Algısı

Aşağıdaki tabloda, Kişisel Değerler Envanteri toplamının ve alt boyutlarının, örneklemin gelir durumu değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 35. Kişisel Değerlerin Gelir Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Gelir	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
KDE (Toplam)	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	162,9451	15,88317	1,006	,390	-
	2.	Orta	257	161,8580	14,99863			
	3.	İyi	260	162,7940	13,31805			
	4.	Çok İyi	13	168,5385	9,97175			
		Total	562	162,5075	14,20193			
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	70,0105	7,02742	,486	,692	-
	2.	Orta	257	68,6963	7,24390			
	3.	İyi	260	68,7891	6,82529			
	4.	Çok İyi	13	70,1538	7,24392			
		Total	562	68,8477	7,03082			
KDE (Güven ve Bağışlama)	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	25,2270	5,64738	750	,523	-
	2.	Orta	257	26,2312	4,70146			
	3.	İyi	260	26,3627	4,38952			
	4.	Çok İyi	13	27,1538	3,41189			
		Total	562	26,2562	4,59109			
KDE	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	32,1763	2,79313	2,668	,047	-
	2.	Orta	257	31,7087	3,09749			

⁹⁹ Morsümbül, a.g.t., s.110.

(Dürüstlük ve Paylaşım)	3.	İyi	260	32,0670	2,72564			
	4.	Çok İyi	13	33,8462	1,86396			
		Total	562	31,9505	2,90392			
KDE (Saygı ve Doğruluk)	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	17,8438	2,57919	1,062	,365	-
	2.	Orta	257	17,6764	2,03922			
	3.	İyi	260	17,6069	2,04444			
	4.	Çok İyi	13	18,6154	1,60927			
		Total	562	17,6755	2,06750			
KDE (Paylaşım ve Saygı)	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	17,6875	2,13175	2,988	,031	-
	2.	Orta	257	17,5456	2,10779			
	3.	İyi	260	17,9683	1,93903			
	4.	Çok İyi	13	18,7692	,92681			
		Total	562	17,7775	2,02422			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Tablo 40'daki bulgulara göre, Kişisel Değerler Envanteri toplamında gelir durumu değişkenleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=1,006$; $p=,390$, $<,05$). Bununla birlikte grupların ortalamalara bakıldığında en yüksek kişisel değerler ortalamasının gelir durumunu “çok iyi” olarak tanımlayanlarda ($X=168,5385$), en düşük ortalamanın da gelir durumunu “orta” olarak tanımlayanlarda ($X=161,8580$) olduğu görülmektedir.

Kişisel Değerler Envanteri'nin Disiplin ve Sorumluluk boyutunda ($F=,486$; $p=,692$, $>,05$), Güven ve Bağışlama boyutunda ($F=750$; $p=,523$, $>,05$) ve Saygı ve Doğruluk boyutunda ($F=1,062$; $p=,365$, $>,05$) gelir durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Dürüstlük ve Paylaşım boyutu ($F=2,668$; $p=,047$, $<,05$) ile Paylaşım ve Saygı boyutunda ($F=2,988$; $p=,031$, $<,05$) ise gelir seviyeleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ancak Tukey testine göre gruplar arası farklılaşma belirlenememiştir.

Bu durumda, bireylerin sahip oldukları ve içselleştirdikleri kişisel değerlerin, gelir seviyesine göre farklılık arz etmediği, yani düşük gelirli olanların da, orta ve yüksek gelirli olanların da kişisel değerlere sahip olma noktasında benzer özellikler gösterdiği söylenebilir. Özetle bu araştırmada elde edilen bulgulara göre, kişisel değerler ve gelir değişkeni ile ilgili, “*Kişisel değerler ve alt boyutlarda yer alan değerler bireylerin gelir durumlarına göre*

farklılaşmaktadır; gelir düzeyi arttıkça kişisel değerlerde düşüş olmaktadır.” şeklindeki hipotezin doğrulanmadığı görülmektedir.

Gelir ve değer ilişkisi ile ilgili sonuçlar biraz karmaşık görünmektedir. Değer, sahip olunan tutumlar olarak ele alındığında farklı değer kategorileri ortaya çıkabilmekte, bu da gelir seviyesine göre farklılaşabilmektedir. Örneğin Schwartz’ın değer kategorileri ile gelir durumu ilişkisini ele alan Mehmedoğlu, ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi “orta” olan öğrencilerin evrenselcilik, iyilikseverlik ve gelenek değerlerini, “üst” olan öğrencilerin güç, başarı, uyarılım, uyma ve güvenlik değerlerini diğer gruplara göre daha fazla önemsediklerini tespit etmiştir. Anlamlı farklılıklar bakımından ise, üst ve orta sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerin “güç” değerlerini; üst gruptaki öğrencilerin “uyarılım” değerlerini ve orta gruptaki öğrencilerin “evrenselcilik” değerlerini alt sosyo-ekonomik gruptaki öğrencilerden daha önemli gördükleri anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Morsümbül ise temel değerler ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiye dair, sadece “kendini aşma” temel değeri ile gelir arasında pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir ilişki bulmuştur. Bu çalışma sonuçlarına göre gelir düzeyi arttıkça kendini aşma temel değerini benimseme düzeyi yükselmiş iken, gelir düzeyi düştükçe kendini aşma temel değerini benimseme düzeyi düşmüştür.¹⁰¹

Değerler ve gelir ilişkisini Kişisel Değerler Envanteri ile ele alan Akgül, bu araştırmanın bulguları ile uyumlu bir şekilde ekonomik durum değişkenine göre katılımcıların kişisel değerlerinin ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte Akgül’ün bulgularına göre, kişisel değerlerde en yüksek ortalamaya sahip olan grup, ekonomik durumu zayıf olan gruptur.¹⁰² Bizim araştırmamızda her ne kadar gruplar arası anlamlı ilişkiler tespit edilememiş olsa da, kişisel değerler toplamı ve alt boyutlarında gelir düzeyini “çok iyi” olarak tanımlayanların en yüksek ortalamalara sahip olması manidardır. Bu durum değerlerin, ortanın üstü ve üst sosyoekonomik seviyeye sahip bireylerde daha fazla benimsenmeye ve hayata geçirilmeye başlaması şeklinde açıklanabilir. Genel olarak modernizmin ve kapitalist ekonomik sistemin etkilerine en fazla maruz kalan grup olarak görülen üst sosyoekonomik sınıfta

¹⁰⁰ Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, s.153-154.

¹⁰¹ Morsümbül, a.g.t., s.112-113.

¹⁰² Akgül, a.g.t., s.114.

değerler bakımından bir uyanışın olduğu, ya da değerler konusunda daha hassas olan geleneksel bir aile ve kültürel ortamda yetişmiş bireylerin Türkiye toplumunda ekonomik olarak daha üst seviyelere yükseldiği şeklinde yorumlar yapılabilir. Ancak tüm bu değerlendirmelerin daha sağlam delillere dayanması için konu ile ilgili detaylı araştırmalar yapılması gerekmektedir.

C. DINDARLIK İLE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu bölümde, “Bireylerin dindarlıkları, cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, eğitim durumu ve gelir algısı ile ilgili değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla ankette sürekli değişken olarak iki kategorili cinsiyet değişkeni için, t-testi, ikiden fazla kategorili diğer değişkenler için ise ANOVA (F testi), farklılıkların hangi gruplarda olduğunu tespit edebilmek için de Tukey testi uygulanmıştır.

1. Dindarlık ve Cinsiyet

Aşağıda, Öznel Dindarlık Algısı, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ve Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği'nin cinsiyet değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 36. Dindarlığın Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	df	p
Öznel Dindarlık Algısı	Kadın	324	3,6019	,79791	,977	560	,329
	Erkek	238	3,5336	,84502			
DEHÖ	Kadın	324	68,7018	11,09899	1,120	560	,263
	Erkek	238	67,6133	11,75444			
PODÖ	Kadın	324	18,0586	2,92204	-,681	560	,496
	Erkek	238	18,2316	3,04415			

Tablo 26'daki bulgulara göre, öznel dindarlık algısında, kadınların ortalamasının (X=3,6019), erkeklerin ortalamasından (X=3,5336) daha yüksek olduğu, ancak bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t=,977$; $p=,329>,05$) görülmektedir. Dinin

Etkisini Hissetme Ölçeği'nde de, kadınların ortalamasının (X=68,7018), erkeklerin ortalamasından (X=67,6133) daha yüksek olduğu, ancak bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t=1,120$; $p=,263>,05$) görülmektedir. Bir diğer ölçme aracı olan Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği'nde ise, erkeklerin ortalamasının (X=18,2316), kadınların ortalamasından (X=18,0586) yüksek olduğu, ancak burada da farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t=-,681$; $p=,496>,05$) görülmektedir.

Bugüne kadar yapılan pek çok araştırma, cinsiyet değişkeninin dindarlık üzerindeki etkilerini ele almıştır. Bu araştırmaların bazısında erkekler lehine, bazısında da kadınlar lehinde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bizim araştırmamızın bulgularına bakıldığında ise, öznel dindarlık algısı ve dinin etkisini hissetmede kadınların, eş odaklı dua etmede ise erkeklerin puanlarının daha yüksek olduğu, ancak bu farklılıkların anlamlılık arzemediği görülmektedir (Bkz. Tablo 26). Elde edilen bulgulara göre bu araştırmanın "*Kadınlar erkeklere göre daha dindardır*" şeklindeki hipotezinin tam olarak doğrulanmadığı görülmektedir.

Kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyet farkının, pek çok psikolojik yapıyı ve yaşantıyı etkilediği bilinen bir gerçektir. Ancak dindarlık çok yönlü bir yapıya sahip olduğu için bu ayrımın çok net bir şekilde açığa çıkmaması da normaldir. Bu durumda dindarlık konusunda kadın veya erkek yapısının benzer tepkiler, yaşantılar ve yönelimlere sahip olabildiği söylenebilir.

Yapılan araştırmalarda hem kadınların hem de erkeklerin daha dindar olduğuna yönelik bulgulara rastlanmaktadır. Kadınların daha dindar olduğunu tespit eden çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse Ayten, dindarlık bakımından kadınların genel dindarlık puanlarının erkeklere göre anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu bulmuştur.¹⁰³ Yapıcı tarafından yapılan bir araştırmada, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre dinin etkisini hissetme seviyeleri anlamlı bir şekilde daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca, dua etme, tövbe, dine önem verme ve öznel dindarlık algısında da kızların ortalamaları erkeklere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir.¹⁰⁴ Ellison ve Taylor (1996), yaptıkları saha araştırmasında; kadınların erkeklerden üç kat daha fazla dua ettiklerini tespit etmişlerdir.¹⁰⁵ Ayrıca Fiese ve Tomcho da erkeklere nazaran kadınların, dini aile ritüellerine yönelik daha

¹⁰³ Ayten, a.g.e., s.177.

¹⁰⁴ Yapıcı, a.g.e., s.178.

¹⁰⁵ Micheal Argyle, *Psychology and Religion: An Introduction*, Routledge, London-New York, 2000, s. 123.

ayırt edici bir anlama sahip olduğunu söylemektedir.¹⁰⁶ Çevik-Demir, dindarlık ile cinsiyet arasında kadınlar lehine anlamlı bir fark olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁷ Topuz'un araştırmasında da, dini gelişimin aldatici dindarlık boyutunda erkeklerin, taklidi, tahkiki ve zevk alınan dindarlık boyutlarında ise kadınların ortalamaları erkeklere oranla anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur.¹⁰⁸ Ayten ve Sağır, dindarlıkla bağlantılı olarak olumlu dini başa çıkma etkinliklerini kadınların erkeklere göre daha sıklıkla kullandıklarını tespit etmişlerdir.¹⁰⁹ Yine Ayten ve arkadaşları, erkeklerin olumlu dini başa çıkma, kadınların ise olumsuz dini başa çıkma yöntemlerini daha sık kullandığını tespit etmiştir.¹¹⁰

Erkeklerin daha dindar olduğunu tespit eden çalışmalara örnek vermek gerekirse, Mehmedoğlu erkeklerin, dindarlığın ibadeti tecrübe, bilgi ve etki boyutlarında kadınlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek ortalamalara sahip olduğunu bulmuştur.¹¹¹ Onay da, kız öğrencilerin dini yönelim puanlarının erkek öğrencilere göre anlamlı bir şekilde daha düşük olduğunu ortaya koymuştur.¹¹² Arslan, erkeklerin bayan öğretmenlere göre daha yoğun dini tutumlar sahip olduğunu tespit etmiştir.¹¹³ Koç da, dindarlığı içgüdümlü ve dışgüdümlü olarak iki kategoride ele aldığı çalışmasında erkeklerin içgüdümlü dindarlık modeline sahip olma eğilimlerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.¹¹⁴ Flor ve Knapp ise, erkeklerin kızlara göre daha dindar olabildiği ile ilgili verileri yorumlarken, erkeklerin kızlara göre ailelerin dini modelinden daha fazla etkilendiklerini belirtmişlerdir.¹¹⁵

¹⁰⁶ Fiese, Tomcho, a.g.m., s.606.

¹⁰⁷ Şükran Çevik-Demir, *Ergenlerde Benlik Saygısı Ve Dini Başa Çıkma*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2013, s.87.

¹⁰⁸ İlhan Topuz, *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bölümü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2003, s.98.

¹⁰⁹ Ayten, Sağır, a.g.m., s.12.

¹¹⁰ Ali Ayten, vd., "Dini Başa Çıkma, Şükür Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, 2012, s.59.

¹¹¹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, İstanbul, Dem yay., 2004, s.137.

¹¹² Ahmet Onay, *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, İstanbul, Dem yay., 2004, s.103.

¹¹³ Zeynep Arslan, a.g.t., s.62.

¹¹⁴ Mustafa Koç, "Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2010 s. 217-248, s.226.

¹¹⁵ Flor, Knapp, a.g.m., 627-645.

Kadınlar ve erkekler arasındaki farka dair anlamlı bir sonuca ulaşamayan araştırmalar da mevcuttur. Köktaş¹¹⁶, Ayten ve Sağır¹¹⁷, Göcen¹¹⁸, Kınter¹¹⁹, Atçeken¹²⁰ ve Kavas'ın¹²¹ çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Bu bağlamda bizim araştırmamızdaki bulgular ve daha önce yapılan araştırmaların sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, kadın ve erkek olmada dindarlıkla ilgili genelleştirilebilecek bir farklılığının olmadığı söylenebilir.

2. Dindarlık ve Yaş

Aşağıdaki tablolarda, Öznel Dindarlık Algısı, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ve Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği'nin yaş değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 37. Dindarlığın Yaş Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Yaş	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Dindarlık Algısı	1.	18-30	131	3,5573	,86077	1,425	,235	-
	2.	31-40	266	3,5150	,81133			
	3.	41-50	113	3,6637	,77472			
	4.	51-60/60üzeri	52	3,7115	,82454			
		Total	562	3,5730	,81814			
DEHÖ	1.	18-30	131	68,4701	9,44122	,872	,456	-
	2.	31-40	266	68,3383	11,21047			
	3.	41-50	113	66,9709	13,29268			
	4.	51-60/60üzeri	52	69,9247	12,26918			
		Total	562	68,2408	11,38358			
PODÖ	1.	18-30	131	18,4427	2,48119	3,394	,018	4>3
	2.	31-40	266	18,0456	2,97757			
	3.	41-50	113	17,5752	3,65915			
	4.	51-60/60üzeri	52	19,0000	2,07695			

¹¹⁶ Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İstanbul, İşaret Yay., 1993, s.214.

¹¹⁷ Ayten, Sağır, a.g.m., s.12.

¹¹⁸ Göcen, a.g.e., s.199.

¹¹⁹ Nurten Kınter, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2008, s.191.

¹²⁰ Atçeken, a.g.t., s.39.

¹²¹ Erkan Kavas, *Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma İlişkisi*, S.D. Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2013, s.103.

		Total	562	18,1319	2,97291			
--	--	-------	-----	---------	---------	--	--	--

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel dindarlık algısı ortalamalarına bakıldığında, en yüksek dindarlık algısının 51-60/60 üzeri dönemde ($X=3,7115$), en düşük dindarlık algısı ortalamasının da 31-40 yaş arası dönemde ($X=3,5150$) olduğu görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=1,425$; $p=,235>,05$).

Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ortalamalarına bakıldığında ise, en yüksek dindarlığın 51-60/60 üzeri dönemde ($X=69,9247$), en düşük dindarlık ortalamasının da 41-50 yaş arası dönemde ($X=66,9709$) olduğu görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=,872$; $p=,456>,05$).

Tablo 29'daki bulgulara göre, Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği ortalamaları bazında, yaş dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($F=3,394$; $p=,018<,05$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre, 51-60/60 üzeri yaş döneminin eşe dua etme davranışının ($X=19,0000$), 41-50 yaş dönemine ($X=17,5752$) göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, "*Dindarlık, yaş ile birlikte artış göstermektedir.*" şeklindeki hipotezimizin bir kısmının doğrulandığı görülmektedir.

Burada önemli olan sonuç, özellikle eşe dua etme davranışının orta yetişkinliğin ileri dönemlerinde daha sık görülmesidir. Bu sonuç, bireylerin yaşlandıkça dini tutum ve davranışlarında artışın olduğu sonucu ile açıklanabileceği gibi, eşlerine yönelik bağlılıklarının arttığı ve bu bağlılığın manevi bir boyut kazandığı şeklinde de yorumlanabilir.

Dindarlık ve yaş değişkenini konu edinen pek çok çalışma söz konusudur. Bu çalışmalar ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında, genellikle yaş arttıkça dindarlığın da attığı şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Özellikle ergenliği takip eden 18 ile 30 yaşları arasında dinsel etkinlikte kesin bir düşüşün, buna karşın 30. yaştan itibaren sürekli bir

artışın olduğu görülmektedir.¹²² Örneğin, Köktaş¹²³, Mehmedoğlu¹²⁴, Ayten¹²⁵, Kavas¹²⁶, Göcen¹²⁷ ve Topuz'un¹²⁸ araştırmalarında, dindarlık bakımından örneklemin yaşı yükseldikçe dindarlıklarında artış meydana geldiği gözlenmiştir. Yapıcı tarafından yapılan araştırmada ise, dindarlığın yalnızca dua etme boyutunda anlamlı bir farklılığın oluştuğunu tespit edilmiştir. Dua etmenin 20-23 yaş grubunda en yüksek, 24 yaş üstü yaş grubunda ise en düşük olduğu görülmüştür.¹²⁹ Ayten ve Sağır'ın yaş ve dini başa çıkma ilişkisi ile ilgili yaptıkları çalışmada, yaş ile olumlu dinî başa çıkma arasında da olumlu, zayıf ve istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.¹³⁰

Dindarlık yaş ilişkisinin düz bir çizgi şeklinde yükselmediği, arada bazı inişler olabildiğine yönelik bulgulara da rastlamak mümkündür. Bu duruma bir örnek olarak Arslan'ın öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmada, öğretmenlerin meslek yaşamının ilk yıllarını da kapsayan 23-31'li yaşlarda dini inançla ilgili daha yüksek tutum ve düşüncelere sahipken, 32-39 yaşlarında dikkat çekici bir düşüşün gözlendiği, 40 ve üzeri yaşlarda ise inanç düzeyinde tekrar bir yükselme olduğu tespit edilmiştir.¹³¹

Yaş ve dindarlık arasında olumsuz ilişki bulan çalışmalar da, az da olsa bulunmaktadır. Örneğin, Onay'ın 18-26 yaşlar arası üniversite öğrencileri arasında yaptığı araştırmasında yaş ile dindarlık arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir.¹³² Ancak yalnızca burada ilk yetişkinlik dönemi ele alındığı ve bu dönemde de dindarlığın genel olarak düşük olduğu dikkate alınırsa araştırma sonucu daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim ergenlik dönemi, dini şüphe, kararsızlık ve çatışmaların yaşandığı bir “bunalım” dönemidir.¹³³ Ve bu dönemin akabinde gelen ilk yetişkinlik döneminde de ergenlik dönemindeki dini sorgulamalar ve dinden uzaklaşma davranışı devam edebilmektedir.¹³⁴ Çevik-Demir'in ergenler üzerine yaptığı araştırmasında ise, 14 ve altı yaş grubu ve 15- 16 yaş grubundaki

¹²² Beit-B. Hallahmi, Michael Argyle, “Yaş ve Din”, (çev. Abdurrahman Kurt), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 1992, 319-331, s. 326.

¹²³ Köktaş, a.g.e., s.214.

¹²⁴ Mehmedoğlu, a.g.e., s.138-139.

¹²⁵ Ayten, a.g.e., s.143.

¹²⁶ Kavas, a.g.t., s.106.

¹²⁷ Göcen, a.g.e., s.208.

¹²⁸ Topuz, a.g.t., s.100.

¹²⁹ Yapıcı, a.g.e., s.187.

¹³⁰ Ayten, Sağır, a.g.m., s.13-14.

¹³¹ Zeynep Arslan, a.g.t., s.64.

¹³² Onay, a.g.e., s.108.

¹³³ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.270.

¹³⁴ Karaca, a.g.e., s.278.

ergenlerin, 17-18 yaş grubu ergenlerine göre dindarlık düzeylerinin daha düşük olduğu, ergenlerin yaşı yükseldikçe dindarlık düzeyinin yükseldiği sonucu elde edilmiştir.¹³⁵

Yetişkinliğin birinci devresi olan ilk yetişkinlik döneminde ergenlikte yaşanan dini şüphe ve çalkantıların nispeten durulmaya başladığı görülmektedir.¹³⁶ Ancak dönemin başlarında dine ve özellikle ibadetlere karşı oluşan ilgisizlik, evlenip aile kurmanın ve anne baba olmanın sorumluluklarının hissedilmeye başlamasıyla yavaş yavaş kaybolarak, dine karşı yeniden bir ilgi uyanmaya başlamaktadır. Bu durumunsa birçok sebebi vardır. Öncelikle artan yaşla birlikte artan tecrübeler, kişiye ruhi yaşayışta bir derinlik katmaktadır. Kendi benliği ve çevresi ile hesaplaşan, hayatın genel bir muhasebesini yapan birey dini gerçeği derinden kavramaya ve içselleştirmeye başlamaktadır.¹³⁷ Yeniden dine yönelişin bir başka sebebi ise aile kurup anne baba olan bireylerin çocuklarını iyi yetiştirmek ve onlara örnek olma arzusudur.¹³⁸ Orta yetişkinlik döneminden itibaren başlayan hayatın ikinci yarısının sorununun, hayata yeni bir anlam ve amaç bulmak olduğu söylenebilir.¹³⁹ Bu yüzden geçmişe dönük sorgulamaların arttığı, kişinin günden güne yaşlılığa ve ölüme gittiğini hissettiği bu dönem, bireyin hayatındaki endişe ve huzursuzluktan kurtulmak için dine daha fazla yöneldiği bir dönemdir.¹⁴⁰ İleri yetişkinlik ve yaşlılık döneminde ise yaşadığı yakın kayıplarından ve bedensel rahatsızlıklarından ötürü ölüm gerçeği ile iç içe yaşayan birey, çoğu zaman geçmişi onarma çabası içerisinde kendilerini affettirici davranışlar sergilemeye çalışırlar. Bu yüzden yaşlılarda dua, ibadet ve dini uygulamalarda bir artış gözlemlendiği söylenebilir.¹⁴¹

3. Dindarlık ve Evlilik Süresi

Aşağıdaki tablolarda, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ve Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği'nin örneklemin evlilik yılı değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

¹³⁵ Çevik-Demir, a.g.t., s.88.

¹³⁶ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.282.

¹³⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.283.

¹³⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul, Çamlıca yay., 2003, s.175.

¹³⁹ Frieda Fortham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (çev. Aslan Yalçın), 6. Baskı, İstanbul, Say yay, 2004, s.99.

¹⁴⁰ Peker, a.g.e., s.176.

¹⁴¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.287.

Tablo 38. Dindarlığın Evlilik Süresi Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Evlilik Süresi	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Dindarlık Algısı	1.	0-5	164	3,4146	,84289	4,303	,002	5>1
	2.	6-10	114	3,5702	,78672			
	3.	11-15	107	3,5047	,85090			
	4.	16-20	70	3,7143	,78284			
	5.	20 üzeri	107	3,7944	,74907			
		Total	562	3,5730	,81814			
DEHÖ	1.	0-5	164	66,5062	11,20897	2,695	,030	4>1
	2.	6-10	114	69,0271	10,52063			
	3.	11-15	107	67,0930	12,87208			
	4.	16-20	70	70,9879	9,50231			
	5.	20 üzeri	107	69,4126	11,71091			
		Total	562	68,2408	11,38358			
PODÖ	1.	0-5	164	17,9146	3,09443	1,706	,147	-
	2.	6-10	114	18,3345	2,94081			
	3.	11-15	107	17,6542	3,29409			
	4.	16-20	70	18,4429	2,33211			
	5.	20 üzeri	107	18,5234	2,80614			
		Total	562	18,1319	2,97291			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel dindarlık algısı ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında evlilik yılı dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu (F=4,303; p=,002,<,01), görülmektedir. Farklılaşan evlilik sürelerine bakıldığında, 20 üzeri yıllık evli olanların ortalamalarının (X=3,7944), 0-5 yıllık evli olanların ortalamalarından (X=3,4146) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Burada evlilik süresinin artması ile dindarlık arası ilişki, yaş artışı ile irtibatlı düşünülebilir.

Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında da, evlilik yılı dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu (F=2,695; p=,030,<,05), görülmektedir. Farklılaşan evlilik sürelerine bakıldığında ise, 16-20 yıllık evli olanların ortalamalarının (X=70,9879), 0-5 yıllık evli olanların ortalamalarından (X=66,5062) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 32'deki bulgulara göre, Partner/Eş Odaklı dua Etme Ölçeği ortalamalarına bakıldığında, eşe dua etme ortalama puanının 20 üzeri yıllık evli olanlarda ($X=18,5234$), en düşük ortalamanın da 11-15 yıllık evli olanlarda ($X=17,6542$) olduğu görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında evlilik yılı dönemleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir ($F=1,706$; $p=,147>,05$).

Elde edilen bulgulara göre, dindarlık ve evlilik süresi ile ilgili “*evlilik süreleri dindarlık açısından farklılaşmaktadır; daha uzun süredir evli olanlar evlilik yıllarının başlarında olanlara göre daha dindardır.*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, evlilik süresi fazla olan bireyler, evlilik süresi düşük olan bireylere göre dindarlık ölçümlerinde daha yüksek puan almışlardır. Bu durumun dolaylı olarak yaş faktöründen etkilendiği söylenebilir. Nitekim yapılan araştırmalar genel olarak yaş ile dindarlığın da arttığını göstermektedir.¹⁴² Ancak bununla birlikte, evli olma durumunun, maneviyatı artırarak dindarlığa olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Çünkü yapılan çalışmalarda evlilerin bekârlara göre dine karşı daha olumlu yaklaştıkları ve daha dindar oldukları sonucuna ulaşılmıştır.¹⁴³ Evli olmanın dindarlık üzerindeki etkisi, uzun süredir evli olma ve evlilikteki istikrarın da dindarlığı etkileyebileceğini akla getirmektedir. Nitekim evli olmanın daha düzenli, daha istikrarlı, daha fazla anlam ve amaç duygusunun yaşandığı bir hayatı öngördüğü söylenebilir. Bu ise, bir aile olma şuru içerisindeki bireylerin manevi duygulara, dine ilgili tutum ve davranışlara daha fazla yönelmesini beraberinde getirebilir. Farklı bir açıdan bakıldığında ise, dindar olmanın evlilik süresini uzattığı, bu sebeple evlilik süresi uzun olanların daha fazla dindarlık seviyesi gösterdiği de söylenebilir. Ancak bu yorumun, daha fazla delile ihtiyaca olduğu ve özellikle boylamsal araştırma sonuçlarını gerektirdiği de ifade edilmelidir.

4. Dindarlık ve Çocuk Sayısı

Aşağıdaki tablolarda, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ve Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği'nin örneklemin çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır

¹⁴² Köktaş, a.g.e., s. 214; Mehmedoğlu, a.g.e., s.138-139; Ayten, a.g.e., s.143; Kavas, a.g.t., s.106; Göcen, a.g.e., s.208; Topuz, a.g.t., s.100.

¹⁴³ Uysal, a.g.e., s.147; Ayten, a.g.e., s.146 ; Göcen, a.g.e., s.215; Koç, “Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, s.231; Zeynep Arslan, a.g.t., s.64.

Tablo 39. Dindarlığın Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Çocuk Sayısı	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Dindarlık Algısı	1.	0	101	3,3762	,87007	8,885	,000	4>1
	2.	1	139	3,4388	,79959			4>2
	3.	2	200	3,5850	,80997			4>3
	4.	3 ve üzeri	122	3,8689	,72671			
	Total	562	3,5730	,81814				
DEHÖ	1.	0	101	66,2233	11,95555	8,942	,000	3>2
	2.	1	139	65,4420	12,46849			4>1
	3.	2	200	68,8952	10,96724			4>2
	4.	3 ve üzeri	122	72,0273	8,94412			
	Total	562	68,2408	11,38358				
PODÖ	1.	0	101	18,2574	2,79876	2,932	,033	3>2
	2.	1	139	17,4974	3,37821			
	3.	2	200	18,3100	2,87318			
	4.	3 ve üzeri	122	18,4590	2,69725			
	Total	562	18,1319	2,97291				

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel dindarlık algısı ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında, öznel dindarlık algısı açısından örneklemin çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu ($F=8,885$; $p=,000,<,01$), görülmektedir. Hangi gruplar arasında farklılaşma olduğuna bakıldığında ise, 3 ve üzeri çocuğu olanların ortalamasının ($X=3,8689$), hiç çocuğu olmayan ($X=3,3762$), 1 çocuğu olan ($X=3,4388$) ve 2 çocuğu olanların ortalamasından ($X=3,5850$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında da, dindarlık açısından örneklemin çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu ($F=8,942$; $p=,000,<,01$), görülmektedir. Hangi gruplar arasında farklılaşma olduğuna bakıldığında ise, 2 çocuğu olanların ortalamasının ($X=68,8952$), 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=65,4420$); 3 ve üzeri çocuğu olanların ortalamasının da ($X=72,0273$), hiç çocuğu olmayan ($X=66,2233$) ve 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=65,4420$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 35’de sunulan bulgulara göre, Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında, eşe dua etme açısından örneklemin çocuk sayıları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu ($F=2,932$; $p=,033<,05$), görülmektedir. Hangi gruplar arasında farklılaşma olduğuna bakıldığında ise, 2 çocuğu olanların ortalamasının ($X=18,3100$), 1 çocuğu olanların ortalamasından ($X=17,4974$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çocuk sayısı ile dindarlık ilişkisine dair, “Çocuk sayısı, dindarlık değişkenine göre farklılaşmaktadır; çocuk sayısı arttıkça dindarlık da artmaktadır.” şeklindeki hipotezimizin genel olarak desteklendiği görülmektedir.

Evlilik hayatının önemli amaçlarından biri, çocuk sahibi olmaktır. Çocuk sahibi olmak ve çocuk yetiştirme süreçleri, ebeveynleri bir araya getiren, birlikte bir amaç duygusu oluşturan etkenler arasındadır. Çocuk yetiştirme süreçlerinin bireylerin manevi ilgilerinin artmasına dolayısıyla dindarlıklarına etki ettiği düşünülebilir. Bu sebeple araştırmanın problemlerinden birini de, çocuk sayısı ve dindarlık ilişkisi, çocuk sayısına göre bireylerin dindarlıklarının farklılaşıp farklılaşmadığı sorusu oluşturmaktadır.

Sonuçlar, çocuk sayısı fazla olanların dindarlık oranlarının da daha yüksek olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olma, eşleri daha fazla sorumluluk sahibi olmaya, hayata dair anlam ve amaç duygularını daha fazla hissetmelerine neden olabilir. Bunun ise dolaylı olarak dindarlığı artırdığı söylenebilir. Ancak konu ile ilgili farklı araştırmalar da yapıldığında, daha detaylı yorum ve değerlendirmeler yapılabilecektir.

5. Dindarlık ve Eğitim Durumu

Aşağıdaki tablolarda, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ve Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği’nin eğitim durumu değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 40. Dindarlığın Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Eğitim Durumu	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Dindarlık	1.	İlkokul	70	3,9857	,60176	7,090	,000	1>4 1>5
	2.	Ortaokul	35	3,6000	,88118			
	3.	Lise	65	3,7385	,71320			

Algısı	4.	Y.O./Ünv	331	3,4804	,84319			
	5.	Lisansüstü	61	3,4098	,80368			
		Total	562	3,5730	,81814			
DEHÖ	1.	İlkokul	70	73,2782	6,78498	8,860	,000	1>4 1>5 2>4 3>4
	2.	Ortaokul	35	72,9484	7,54734			
	3.	Lise	65	71,1001	9,63496			
	4.	Y.O./Ünv	331	66,4042	12,38594			
	5.	Lisansüstü	61	66,6787	10,54255			
		Total	562	68,2408	11,38358			
PODÖ	1.	İlkokul	70	18,3000	2,92094	3,637	,006	2>5 3>5
	2.	Ortaokul	35	19,1714	1,59937			
	3.	Lise	65	18,5692	2,58583			
	4.	Y.O./Ünv	331	18,1031	3,03140			
	5.	Lisansüstü	61	17,0328	3,40572			
		Total	562	18,1319	2,97291			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel dindarlık algısı ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında, öznel dindarlık algısı açısından örneklemin eğitim durumları arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu ($F=7,090$; $p=,000$, $<,01$), görülmektedir. Hangi gruplar arasında farklılaşma olduğuna bakıldığında ise, ilkokul mezunu olanların ortalamasının ($X=3,9857$), y.o/üniversite mezunları ($X=3,4804$) ve lisansüstü mezunları ortalamalarından ($X=3,4098$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında ise, dindarlık açısından örneklemin eğitim durumları arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu ($F=8,860$; $p=,000$, $<,01$), görülmektedir. Hangi gruplar arasında farklılaşma olduğuna bakıldığında ise, ilkokul mezunu olanların ortalamasının ($X=73,2782$), y.o/üniversite mezunları ($X=66,4042$) ve lisansüstü mezunları ortalamalarından ($M=66,6787$); ortaokul mezunu olanların ortalamalarının ($X=72,9484$), y.o/üniversite mezunu olanların ortalamalarından ($X=66,4042$); lise mezunu olanların ortalamalarının da ($X=71,1001$), yine y.o/üniversite mezunu olanların ortalamalarından ($X=66,4042$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 38'deki bulgulara göre, Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği ANOVA (F testi) sonuçlarına bakıldığında, eşe dua etme açısından örneklemin eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu ($F=3,637$; $p=,006,<,01$), görülmektedir. Hangi gruplar arasında farklılaşma olduğuna bakıldığında ise, ortaokul mezunu olanların ortalamasının ($X=19,1714$), lisansüstü mezunları ortalamalarından ($X=17,0328$); lise mezunu olanların ortalamalarının da ($X=18,5692$), yine lisansüstü mezunu olanların ortalamalarından ($X=17,0328$); anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlar ışığında, eğitim seviyesi arttıkça dindarlıkta genel olarak bir düşüşün olduğu söylenebilir. Bu araştırmaya ilişkin *“Bireylerin dindarlık seviyeleri, eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır; eğitim seviyesi arttıkça dindarlık azalmaktadır.”* şeklindeki hipotezin genel olarak doğrulandığı görülmektedir.

Eğitim seviyesi ve dindarlık ile ilgili yapılan çalışmalar genel olarak dindarlığın eğitim seviyesi ile birlikte azaldığı sonucunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmalara birkaç örnek vermek gerekirse, Uysal'ın araştırmasına göre tahsil yükseldikçe, genel dinsellik anlayışında ve dinselliğin “dini özellik ve davranış” boyutuyla ilgili davranışlarda düşüş olmaktadır. Tahsil arttıkça dinden uzaklaşan bir dinsellik yapısı veya dindar algılaması ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁴ Mehmedoğlu'nun araştırmasında ise dindarlık ve dindarlığın boyutlarında, genel olarak hiç okula gitmemiş olanlar en yüksek puanı, üniversite mezunları da en düşük puanları almışlardır.¹⁴⁵ Göcen'in çalışmasında da benzer bir şekilde, dindarlık bakımından en yüksek ortalamanın ilkököl mezunlarına ait olduğu, ilkököl eğitimine sahip olanlar ile üniversite/yükseköğretim eğitimi almış olanlar arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁶ Kavas'ın çalışmasında da eğitim durumuna göre dinî tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalamanın ilkököl eğitim düzeyine sahip gruba ait olduğu, genel olarak eğitim düzeyi düştükçe dinî tutum puanının ters orantılı olarak arttığı gözlenmiştir.¹⁴⁷ Koç'un araştırmasında da, ilköğretim mezunu katılımcıların içgüdümlü dindarlık modeline sahip olma eğilimlerinin, başta lisansüstü

¹⁴⁴ Uysal, a.g.e., s.147.

¹⁴⁵ Mehmedoğlu, a.g.e., s.140-141.

¹⁴⁶ Göcen, a.g.e., s.225.

¹⁴⁷ Kavas, a.g.t., s.107-108.

derecesine sahip üniversite mezunları olmak üzere yükseköğretim ve ortaöğretim mezunu katılımcılardan daha yüksek olduğu bulunmuştur.¹⁴⁸

Bizim araştırmamıza ait bulgular ve benzer araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde, eğitim ve dindarlık arasındaki ters ilişkinin birçok faktörden etkilendiği söylenebilir. Özellikle, yüksek din eğitimi veren kurumlar dışındaki üniversitelerin genel olarak, din ile bilim arasında çatışmaya sebep olacak pozitivist bir bilim anlayışına sahip olduğu söylenebilir. Bu da yüksek eğitim alan bireylerin dine karşı olumsuz ve önyargılı bir bakış açısı geliştirmesine sebep olabilir. İlaveten eğitim seviyesi düşük bireylerin, daha geleneksel değerlere bağlı yaşadığı, bu sebeple taklidi düzeyde de olsa daha fazla dindarlık eğilimi gösterdikleri söylenebilir. Ancak bunlarla birlikte eğitimin dindarlığı genel olarak olumsuz yönde etkilediği gibi bir sonuca varmak yanlış olur. Esasen özelde İslam dini için ideal olanın, eğitim ile birlikte dindarlığın daha fazla temellendirildiği ve içselleştirildiği bir durumun ortaya çıkmasıdır. Ancak ifade edildiği üzere böyle bir ilişkinin, alınan eğitimin din ile çatışmaması ve dine karşı olumsuz bir bakışı empoze etmemesi durumunda mümkün olabileceği söylenebilir.

Dindarlık ile eğitim seviyesi arasında daha karmaşık ilişkiler bulan çalışmalar da mevcuttur. Ayten'in çalışması buna örnek verilebilir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ilkokul ve ortaokul mezunları ile birlikte üniversite mezunlarının da dindarlık seviyesinin yüksek olduğu, bu üç grubun dindarlık ortalamalarının, lise mezunlarının dindarlığından anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.¹⁴⁹ Farklı bir bulgu elde eden Topuz'un araştırmasına göre de, dini gelişim ile eğitim arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Dini gelişimin inançsızlık boyutunda üniversite mezunlarının anlamlı bir şekilde en yüksek puana sahip olduğu; ancak bununla birlikte tahkiki ve zevk alınan dindarlıkta da üniversite mezunlarının anlamlı bir şekilde diğerlerinden daha yüksek puanlara sahip olduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁰ Eğitim ile dindarlık arasındaki ilişkiye dair bulgularda, üniversite mezunlarının dindarlık puanlarının ya düşük olduğu ya da bilinçli bir dindarlığın göstergesi olarak yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Yapıcı'nın üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmanın bulguları, bu durumu açıklayıcı niteliktedir. Yapıcı'nın araştırmasına

¹⁴⁸ Koç, "Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", s.230.

¹⁴⁹ Ayten, a.g.e., s.154-155.

¹⁵⁰ Topuz, a.g.t., s.104.

göre dindarlığın etki ve sonuçları bakımından en yüksek puanlara sahip grup İlahiyat Fakültesi öğrencileridir.¹⁵¹ Bu durum, yüksek seviyede yapılan din eğitiminin, dini yaşantı üzerinde olumlu etkilerde bulunmasına karşın, seküler alanda yapılan yüksek tahsilin, dini hayatı belirli ölçüde olumsuz etkilediğini göstermektedir.¹⁵²

6. Dindarlık ve Gelir Algısı

Aşağıdaki tablolarda, öznel dindarlık algısı, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ve Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği'nin gelir durumu değişkenine göre farklılaşması ile ilgili analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 41. Dindarlığın Gelir Değişkenine Göre Farklılaşması ile İlgili Sonuçlar

Bağımlı Değişken		Gelir	N	X	Ss	F	p	Post Hoc*
Öznel Dindarlık Algısı	1.	Çok Düşük/Düşük	32	3,4063	,94560	1,252	,290	-
	3.	Orta	257	3,5409	,79995			
	4.	İyi	260	3,6115	,80482			
	5.	Çok İyi	13	3,8462	1,06819			
		Total	562	3,5730	,81814			
DEHÖ	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	66,8633	13,64618	,523	,667	-
	3.	Orta	257	68,0406	11,50448			
	4.	İyi	260	68,4560	11,11327			
	5.	Çok İyi	13	71,2876	8,42159			
		Total	562	68,2408	11,38358			
PODÖ	1.	Çok Düşük/ Düşük	32	17,6875	3,07369	,644	,587	-
	3.	Orta	257	18,0939	3,07571			
	4.	İyi	260	18,1808	2,91482			
	5.	Çok İyi	13	19,0000	1,47196			
		Total	562	18,1319	2,97291			

*Tukey Testi kullanılmıştır.

Yukarıdaki tabloda sunulan bulgulara göre, öznel dindarlık algısı ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamanın, gelir seviyesini “çok iyi” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=3,8462$), en düşük ortalamanın da gelir seviyesini “çok düşük/düşük” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=3,4063$) görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçları, öznel dindarlık algısı açısından örneklemin gelir durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=1,252$; $p=,290>,05$). Bu durumda,

¹⁵¹ Yapıcı, a.g.e., s.191.

¹⁵² Yapıcı, a.g.e., s.264.

gelir durumu ve öznel dindarlık algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı yorumu yapılabilir.

Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ortalamalarına bakıldığında ise, en yüksek ortalamanın, gelir seviyesini “çok iyi” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=71,2876$), en düşük ortalamanın da gelir seviyesini “çok düşük/düşük” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=66,8633$) görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçları, dinin etkisini hissetme açısından örneklemin gelir durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=,523$; $p=,667>,05$). Bu durumda, gelir durumu ve dindarlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı yorumu yapılabilir.

Tablo 41’de sunulan bulgulara göre, Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamanın, gelir seviyesini “çok iyi” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=19,0000$), en düşük ortalamanın da gelir seviyesini “çok düşük/düşük” olarak tanımlayanlarda olduğu ($X=17,6875$) görülmektedir. Ancak ANOVA (F testi) sonuçları, eşe dua etme açısından örneklemin gelir durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($F=,644$; $p=,587>,05$).

Elde edilen sonuçlara göre “*gelir seviyesi yükseldikçe dindarlık azalmaktadır*” şeklindeki hipotezimizin doğrulanmadığı görülmektedir.

Yapılan araştırmalarda birbirinden farklı sonuçlar elde edilse de, genel olarak yüksek gelir düzeyinin düşük dindarlıkla ilişkili olduğunu, düşük gelir grubundakilerin de daha dindar oldukları ortaya çıkmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Köktaş’ın yaptığı araştırmada sosyo-ekonomik düzeyler yükseldikçe dindarlıkta düşüş meydana geldiği gözlenmiştir.¹⁵³ Yapıcı tarafından yapılan bir araştırmada, gelir seviyesi ile Allah’ın varlığını hissetme, oruç ibadeti dua etme ve dine önem verme arasında ilişkiler tespit edilmiştir. Sonuçlara göre genel olarak gelir seviyesi ile dinsel hayat arasındaki anlamlı farklılıklar, orta ve alt gelir grubunda olanların dindarlık eğilimleri, üst gelir grubunda olanlara göre daha yüksek olduğu şeklindedir.¹⁵⁴ Ayten ise, gelir durumu değişkenini harcama yapma durumu ile ölçmüş, düşünerek harcama yapanların dindarlık eğilimi diğerlerine göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. İhtiyaçlarını karşılamada herhangi bir sıkıntı çekmeyenler ve çekenler, istikrarlı bir harcama tutumuna sahip olanlara göre

¹⁵³ Köktaş, a.g.e., s. 214.

¹⁵⁴ Yapıcı, a.g.e., s.181.

dindarlık bakımından daha zayıf eğilimlere sahiptir.¹⁵⁵ Göcen'in araştırması da benzer şekilde "alt" ekonomik sınıf olarak tanımlanan "temel ihtiyaçları dışında zor harcama yapan" grubun dindarlık puanları açısından en yüksek ortalamaya sahip olduğu, bunu sırasıyla "orta" ekonomik grup "düşünerek harcama yapanlar", en son olarak da "üst" ekonomik grup "rahat harcama yapanlar" izlemektedir. Fakat bu sonuç istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.¹⁵⁶ Çevik-Demir de, "orta" sosyoekonomik düzeye sahip olanların dindarlık eğilimlerinin, "ortanın üstü" sosyo-ekonomik düzeydekilere göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.¹⁵⁷ Dindarlığın farklı boyutlarını ele alan Topuz'un araştırmasına göre de, dini gelişimin inançsızlık alt boyutu ile gelir arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre, yüksek gelir düzeyine sahip kişilerde inançsızlık alt boyutu anlamlı bir şekilde daha yüksek çıkmıştır.¹⁵⁸

Dindarlık ve gelir arasındaki ters orantılı ilişki ile ilgili, üst gelir grubuna sahip olduğunu söyleyenlerin yetişme ve sosyalleşme biçimlerinin modernleşme ve küreselleşme sürecinin etkilerine daha fazla açık olmaları ile ilgili olabileceğine dair görüşler mevcuttur.¹⁵⁹ Bununla birlikte alt ve orta gelir düzeyine sahip bireylerin de geleneksel değerlere daha fazla bağlı olmalarından ötürü dindarlık eğilimlerinin yüksek olabileceği söylenebilir.

Araştırmaların çoğunda her ne kadar düşük gelir durumu daha fazla dindarlıkla ilişkili gibi görünüyor olsa da, bu iki değişken arasında anlamlı ilişkilerin olmadığını gösteren çalışmalar da vardır. Örneğin Uysal'ın araştırmasına göre gelir durumu, genel dindarlık ve dinselilik üzerinde bir fark yaratmamaktadır.¹⁶⁰ Koç'un dindarlığı içgüdümlü ve dışgüdümlü olarak iki kategoride ele aldığı çalışmasında da dindarlık ve gelir arasında anlamlı farklılıklar gözlenmemiş, ancak ortalamalar esas alındığında alt sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcıların rın içgüdümlü dindarlık modeline sahip olma eğilimlerinin, başta üst ve ortanın üstü sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcılar olmak üzere diğer sosyo-ekonomik düzeylerdeki katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹⁶¹ Kavas'ın

¹⁵⁵ Ayten, a.g.e., s.158.

¹⁵⁶ Göcen, a.g.e., s.215.

¹⁵⁷ Çevik-Demir, a.g.t., s.90.

¹⁵⁸ Topuz, a.g.t., s.101.

¹⁵⁹ Yapıcı, a.g.e., s.254.

¹⁶⁰ Uysal, a.g.e., s.147.

¹⁶¹ Koç, "Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", s.228-229.

çalışmasına göre ise, bizim araştırmamızdaki bulgulara paralel olarak, gelir durumuna göre dinî tutum arasında anlamlı bir fark olmamakla beraber, gelir grupları içerisinde en yüksek ortalamanın “iyi” düzeye sahip gruba ait olduğu görülmektedir. En düşük ortalamaya da “düşük” düzeyde olan grup sahiptir.¹⁶²

Bu araştırmanın bulguları, her ne kadar dindarlık ve gelir arasında anlamlı ilişkiler tespit edememişse de, yapılan araştırmaların çoğunluğundan farklı olarak, üst gelir düzeyine sahip olduğunu ifade edenlerin (iyi ve çok iyi), düşük gelir düzeyine sahip olduğunu ifade edenlere göre (düşük ve çok düşük) daha yüksek dindarlık ortalamalarına sahip olduğunu bulmuştur. Bu durum, gelir ve dindarlık ilişkisinin farklı açılardan da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu sonuçta hangi faktörlerin etkili olduğuna dair kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, öncelikle Türkiye’de son yıllarda muhafazakâr/dindar kesimin sosyoekonomik seviye bakımından ortanın üstü ve üst kesimlerde yer almaya başlamasının etkili olduğu söylenebilir. Bu durum zenginlerin dindarlaşmasından ziyade, dindarların da farklı kulvarlarda zenginlerle rekabete başlamasının göstergesi olarak görülebilir. Ayrıca muhafazakârların eğitim, ticaret, siyaset vb. imkânları eskisine oranla daha rahat kullanabilmeleri sebebi ile, üst sosyoekonomik seviyeye daha kolay çıkmış olabilecekleri düşünülebilir. Tabii ki, üst sosyoekonomik seviyeye yükselen muhafazakârların dindarlıklarının niteliklerinin değişip değişmediği ile ilgili farklı araştırmalar yapmak, konu ile ilgili daha detaylı yorumların yapılmasına imkân sağlayacaktır.

IV. EVLİLİK DOYUMU, KİŞİSEL DEĞERLER ve DİNDARLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ VE ETKİLEŞİM

Araştırmanın bu kısmında, öznel evlilik doyumu algısı, evlilik yaşamı/doyumu (eyö), evlilikte sorun çözme, kişisel değerler, öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme ve partner/eş odaklı dua etme arasındaki ilişki ve etkileşim, “Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon” metodu, “Basit Doğrusal Regresyon” ve “Çoklu Doğrusal Regresyon” analizleri uygulanarak değerlendirilmiştir. Öncelikle kişisel değerlerin, öznel evlilik doyumu algısı, evlilik yaşamı/doyumu ve evlilikte sorun çözme üzerindeki etkisi ele alınmıştır. İkinci olarak öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme ve eş odaklı dua etmenin, kişisel değerler üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Son olarak ise, öznel dindarlık algısı, dinin

¹⁶² Kavas, a.g.t., s.110.

etkisini hissetme ve eş odaklı dua etme bağımsız değişkenlerinin, bağımlı değişkenler olarak öznel evlilik doyum algısı, evlilik yaşamı/doyumu, evlilikte sorun çözme ve kişisel değerler üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu çerçevede “Kişisel değerler ile öznel evlilik doyumunu, evlilik yaşamı/doyumu ve evlilikte sorun çözme arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim vardır?”, “Öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme ve eş odaklı dua etme ile kişisel değerler arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim vardır?”, “Öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme ve eş odaklı dua etme ile öznel evlilik doyumunu, evlilik yaşamı/doyumu ve evlilikte sorun çözme arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim vardır?” sorularına cevap aranmaktadır.

A. KİŞİSEL DEĞERLER VE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Kişisel değerler değişkeninin, öznel evlilik doyumunu algısı, evlilik doyumunu (EYÖ) ve evlilikte sorun çözme değişkenleriyle ilişkisini bulmak için, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon metodu uygulanarak, Kişisel Değerler Envanteri ve alt boyutları, Öznel Evlilik Doyum Algısı, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği ortalamaları hesaplanmıştır. Bu değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve anlamlılık seviyeleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir. 0 ile ± 0.29 arasındaki korelasyon değerleri düşük, ± 0.30 ile ± 0.59 arasındaki korelasyon değerleri orta ve ± 0.60 ile ± 1 arasındaki korelasyon değerleri ise yüksek düzey ilişki olarak yorumlanmaktadır.¹⁶³

Tablo 42. KDE ve Alt Boyutları ile Evlilik Doyumu Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		Öznel Evlilik Doyumu Algısı	EYÖ	ESÇÖ
KDE (Toplam)	(r)	,218**	,258**	,321**
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	(r)	,196**	,255**	,310**
KDE (Güven ve Bağışlama)	(r)	,160**	,106*	,144**
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	(r)	,125**	,188**	,255**
KDE (Saygı ve Doğruluk)	(r)	,144**	,215**	,243**
KDE (Paylaşım ve Saygı)	(r)	,161**	,195**	,231**

**p<,01 *p<,05

Tablo 42 incelendiğinde, Kişisel Değerler Envanteri toplamı ile öznel evlilik doyumunu algısı arasında ($r= ,218$, $p<,01$) pozitif yönde ancak düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, kişisel değerlerin artmasının, bireylerin

¹⁶³ Şener Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi, Ankara 2011.

öznel evlilik doyumu algısını da bu oranda artıracığı söylenebilir. Kişisel Değerler Envanteri'nin beş alt boyutu ile öznel evlilik doyumu algısı korelasyonlarına bakıldığında ise, öznel evlilik doyumu ile Disiplin ve Sorumluluk boyutunun ($r = ,196$; $p < ,01$), Güven ve Bağışlama boyutunun ($r = ,160$; $p < ,01$), Dürüstlük ve Paylaşım boyutunun ($r = ,125$; $p < ,01$), Saygı ve Doğruluk boyutunun ($r = ,144$; $p < ,01$) ve Paylaşım ve Saygı boyutunun ($r = ,161$; $p < ,01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Burada öznel evlilik doyumu algısı ile en yüksek ilişkinin “disiplin ve sorumluluk” boyutu arasında olduğu görülmektedir. Özetle, Kişisel Değerler Envanterinin tüm alt boyutları ile öznel evlilik doyumu algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Bir başka ifade ile, korelasyon sonuçlarına göre, kişisel değerler ve onun alt boyutları olan değerlerin artması ile, öznel evlilik doyumu da artmaktadır.

Tablo 42'deki verilerde, Kişisel Değerler Envanteri toplamı ile Evlilik Yaşamı arasında ($r = ,258$, $p < ,01$) pozitif yönde orta düzeye yakın anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, kişisel değerlerin artmasının, bireylerin evlilik doyumu da artıracığı söylenebilir. Kişisel Değerler Envanteri'nin beş alt boyutu ile evlilik doyumu korelasyonlarına bakıldığında ise, evlilik doyumu ile Disiplin ve Sorumluluk boyutunun ($r = ,255$, $p < ,01$), Güven ve Bağışlama boyutunun ($r = ,106$, $p = ,012 < ,05$), Dürüstlük ve Paylaşım boyutunun ($r = ,188$, $p < ,01$), Saygı ve Doğruluk boyutunun ($r = ,215$, $p < ,01$) ve Paylaşım ve Saygı boyutunun ($r = ,195$, $p < ,01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Burada da evlilik yaşamı/doyumu ile en yüksek ilişkinin “disiplin ve sorumluluk” boyutu arasında olduğu görülmektedir. Özetle, Kişisel Değerler Envanterinin tüm alt boyutları Evlilik Yaşam Ölçeği ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde dir. Bir başka ifade ile, korelasyon sonuçlarına göre, kişisel değerler ve onun alt boyutları olan değerlerin artması, evlilik doyumu da artmaktadır.

Tablo 42 incelendiğinde, Kişisel Değerler Envanteri toplamı ile Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği arasında da ($r = ,321$, $p < ,01$) pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, kişisel değerlerin artmasının, bireylerin evlilikte problem çözme becerilerini de artıracığı söylenebilir. Kişisel Değerler Envanteri'nin beş alt boyutu ile evlilikte problem çözme arasındaki korelasyonlara bakıldığında ise, Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği ile, Kişisel Değerler Envanteri'nin Disiplin ve Sorumluluk boyutunun ($r = ,310$, $p < ,01$), Güven ve Bağışlama boyutunun ($r = ,144$, $p < ,01$), Dürüstlük ve Paylaşım boyutunun ($r = ,255$, $p < ,01$), Saygı ve Doğruluk boyutunun ($r = ,243$, $p < ,01$) ve Paylaşım

ve Saygı boyutunun ($r= ,231, p<,01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Burada da evlilikte sorun çözme ile en yüksek ilişkinin “disiplin ve sorumluluk” boyutu arasında olduğu görülmektedir. Özetle, Kişisel Değerler Envanterinin tüm alt boyutları, Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde. Bir başka ifade ile, korelasyon sonuçlarına göre, kişisel değerler ve onun alt boyutları olan değerlerin artması, evlilikte problem çözme becerilerini de artırmaktadır.

Veriler özetlenecek olursa kişisel değerler ve evlilik doyumu ilişkisine dair yapılan “Korelasyon Analizi” sonuçlarına göre, Kişisel Değerler Envanteri ve tüm alt boyutlarının, öznel evlilik doyumu algısı, evlilik yaşamı/doyumu ve evlilikte sorun çözme ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu; kişisel değerler ve onun alt boyutları olan değerlerin artması ile, öznel evlilik doyumu algısı, evlilik yaşamı/doyumu ve evlilikte sorun çözmenin de arttığı söylenebilir. Elde edilen bulgular “*Kişisel değerler evlilik doyumu üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir; bireylerin kişisel değerlerinin artması ile evlilik doyumları da artış göstermektedir*” şeklindeki hipotezin doğrulandığını göstermektedir.

Korelasyon sonuçlarına göre neden sonuç ilişkisi elde edilemediği için, sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için söz konusu değişkenler regresyon analizine de tabi tutulmuştur. “*Kişisel değerler ve bu ölçeğin alt boyutlarında yer alan değerler, evlilik doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?*” sorusunun cevabını bulabilmek için, kişisel değerlerin evlilik doyumu üzerindeki etkisi, regresyon analizinden elde edilen bulgular çerçevesinde ele alınmaktadır. Analiz için, kişisel değerler bağımsız değişken, öznel evlilik doyumu, Evlilik doyumu (EYÖ) ve evlilikte sorun çözme ise, bağımlı değişken olarak ayrı ayrı regresyon modeline dâhil edilmiştir. Daha sonra ise hangi alt boyutun evlilik doyumunu daha iyi yordadığını anlamak için, kişisel değerlerin alt boyutları bağımsız değişken, öznel evlilik doyum algısı, evlilik yaşamı ve evlilikte sorun çözme de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Aşağıda yer alan tablolarda analizle ilgili sonuçlar bulunmaktadır.

Tablo 43. Kişisel Değerler ile Evlilik Doyumu Arasındaki Basit Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
KDE (Toplam)	(Sabit)	,218	,047	27,916**	2,672	,218	9,099	,000
	Öznel Evlilik Doyumu				,010		5,284	,000
KDE (Toplam)	(Sabit)	,258	,067	39,357**	19,514	,258	6,109	,000
	EYÖ				,124		6,321	,000
KDE (Toplam)	(Sabit)	,321	,103	64,176**	10,440	,321	3,259	,001
	ESÇÖ				,157		8,011	,000

**p<,01 *p<,05

Yukarıdaki tabloya göre, kişisel değerler ile öznel evlilik doyumu algısı arasında mutlak değerce yaklaşık %22 düzeyinde bir ilişkinin olduğu ($R=,218$), evlilik doyumundaki değişimin yaklaşık %5'inin kişisel değerler ile açıklandığı ($R^2=,047$) görülmektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu ($F=27,916$; $p<,01$) görülmektedir. T-testi tablo değerine ($t=5,284$) ve gözlenen anlamlılık düzeyine ($p=,000<,01$) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğitim katsayısını veren standardize edilmiş Beta değerinin ($\beta=,218$) pozitif işaretli olması, kişisel değerler ile öznel evlilik doyumu algısı arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Standardize edilmemiş beta değerine göre de ($B=,010$), kişisel değerler oranındaki bir birimlik artış, öznel evlilik doyumunu 0,01 oranında artırmaktadır.

Regresyon analizi yapılan bir diğer bağımlı değişken, Evlilik yaşam Ölçeği'dir. Tablo 43'e göre, kişisel değerler ile evlilik doyumu (EYÖ) arasında mutlak değerce %25 düzeyinde bir ilişkinin olduğu ($R=,258$), evlilik doyumundaki değişimin %6'sının kişisel değerler ile açıklandığı ($R^2=,067$) görülmektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu ($F=39,357$; $p<,01$) görülmektedir. T-testi tablo değerine ($t=6,321$) ve gözlenen anlamlılık düzeyine ($p=,000<,01$) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğitim katsayısını veren Beta değerinin ($\beta=,258$) pozitif işaretli olması, kişisel değerler ile evlilik doyumu arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca kişisel değerler oranındaki bir birimlik artış, evlilik doyumunu

0,124 oranında artırmaktadır (B=,124). Sonuçlardan hareketle kişisel değerlerin, evlilik doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Bir diğer bağımlı değişken, Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği'dir. Tablo 43'e göre, kişisel değerler ile evlilikte sorun çözme arasında mutlak değerce %32 düzeyinde bir ilişkinin olduğu (R=,321), evlilikte sorun çözme becerilerindeki değişimin %10'unun kişisel değerler ile açıklandığı (R²=,103) görülmektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu (F=64,176; p<,01) görülmektedir. T-testi tablo değerine (t=8,011) ve gözlenen anlamlılık düzeyine (p=,000<,01) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğitim katsayısını veren Beta değerinin (β=,231) pozitif işaretli olması, kişisel değerler ile evlilikte sorun çözme arasında doğrusal ancak güçlü olmayan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca kişisel değerler oranındaki bir birimlik artış, evlilikte sorun çözmeyi 0,157 oranında artırmaktadır (B=,157). Bu sonuçlardan hareketle, kişisel değerlerin, evlilikte sorun çözmenin anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Kişisel Değerler Envanteri'nin alt boyutları olduğu için evlilik doyumu değişkenleri ile çoklu regresyon analizi yapılması uygun görülmüştür. Bu bağlamda Kişisel Değerler Envanteri alt boyutları birlikte bağımsız değişken, öznel evlilik doyumu algısı, Evlilik Yaşam Ölçeği ve Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği de, bağımlı değişkenler olarak ayrı ayrı analize tabi tutulmuştur. Aşağıda bu analizlerle ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 44. Kişisel Değerler Alt Boyutları ile Öznel Evlilik Doyumu Algısı Arasındaki Çoklu Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
(Sabit)	Öznel Evlilik Doyumu Algısı	,233	,054	6,363**	2,826		9,256	,000
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)					,015	,173	2,723	,007
KDE (Güven ve Bağışlama)					,015	,113	2,556	,011
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)					-,012	,054	-,862	,389

KDE (Saygı ve Doğruluk)					,003	,011	,202	,840
KDE (Paylaşım ve Saygı)					,015	,049	,852	,394

**p<,01

Tablo 44'e bakıldığında, bağımlı değişken olan öznel evlilik doyumu algısındaki toplam değişimin %5'inin, bağımsız değişkenler olan Kişisel Değerler Envanteri alt boyutları tarafından açıklandığını söylemek mümkündür ($R^2=,054$). Bununla birlikte varyans analizi sonucunda kurulan regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu ($F=6,363$; $p<,01$) görülmektedir. KDE alt boyutlarının bağımlı değişken ile anlamlılık düzeylerine bakıldığında, KDE/Disiplin ve Sorumluluk ($p=,007<,01$) ve KDE/Güven ve Bağışlama ($p=,011<,05$) alt boyutlarının anlamlılığa sahip olduğu, diğer alt boyutlarda ise bu anlamlılığın ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu durumda Kişisel Değerler Envanteri alt boyutlarından “disiplin ve sorumluk” ile “güven ve bağışlama” alt boyutlarının, öznel evlilik doyumu algısının anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Tablo 45. Kişisel Değerler Alt Boyutları ile Evlilik Yaşamı/Doyumu Arasındaki Çoklu Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
(Sabit)	EYÖ	,270	,073	8,757**	20,337		6,122	,000
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)					,185	,191	3,098	,002
KDE (Güven ve Bağışlama)					,041	,027	,624	,533
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)					-,055	,024	-,381	,703
KDE (Saygı ve Doğruluk)					,283	,086	1,554	,121
KDE (Paylaşım ve Saygı)					,126	,037	,657	,512

**p<,01

Tablo 45'e bakıldığında ise, bağımlı değişken olan evlilik doyumundaki toplam değişimin % 7'sinin, bağımsız değişkenler olan Kişisel Değerler Envanteri alt boyutları tarafından açıklandığını söylemek mümkündür ($R^2=,073$). Bununla birlikte varyans analizi sonucunda kurulan regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu ($F=8,757$; $p<,01$) görülmektedir. KDE alt boyutlarının bağımlı değişken ile anlamlılık düzeylerine bakıldığında, KDE/Disiplin ve Sorumluluk alt boyutunun ($p=,002<,01$) anlamlılığa sahip olduğu, diğer alt boyutlarda ise bu anlamlılığın ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu durumda Kişisel Değerler Envanteri alt boyutlarından “disiplin ve sorumluk” alt boyutunun, evlilik doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Tablo 46. Kişisel Değerler Alt Boyutları ile Evlilikte Sorun Çözme Arasındaki Çoklu Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
(Sabit)	ESÇÖ	,326	,107	13,256**	10,218		3,183	,002
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)					,218	,220	3,632	,000
KDE (Güven ve Bağışlama)					,090	,059	1,371	,171
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)					,110	,046	,757	,449
KDE (Saygı ve Doğruluk)					,188	,056	1,028	,305
KDE (Paylaşım ve Saygı)					,066	,019	,342	,732

**p<,01

Tablo 46'ya göre de, bağımlı değişken olan evlilikte sorun çözümedeki toplam değişimin % 10'unun, bağımsız değişkenler olan Kişisel Değerler Envanteri alt boyutları tarafından açıklandığını söylemek mümkündür ($R^2=,107$). Bununla birlikte varyans analizi sonucunda kurulan regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu ($F=13,256$;

$p=,000<,01$) görülmektedir. KDE alt boyutlarının bağımlı değişken ile anlamlılık düzeylerine bakıldığında, yalnızca KDE/Disiplin ve Sorumluluk alt boyutunun ($p=,000<,01$) anlamlılığa sahip olduğu, diğer alt boyutlarda ise bu anlamlılığın ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu durumda Kişisel Değerler Envanteri alt boyutlarından “disiplin ve sorumluk” boyutunun, evlilikte sorun çözmenin anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir ($\beta=,218$).

Yapılan regresyon analizlerinden elde edilen bulgular, “*Kişisel değerler evlilik doyumu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin kişisel değerlerinin artması ile evlilik doyumları da artış göstermektedir*” şeklindeki hipotezin, kişisel değerlerin alt boyutların tamamında yordayıcılık etkisi tespit edilemediği için bir kısmının doğrulandığını göstermektedir.

Evlilik doyumu araştırmalarında evlilik doyumunu etkileyen birçok etkenden bahsedilmektedir. Değerler ise bu etkiler arasında önemli bir yer almaktadır. İnsani ilişkilerin sağlıklı ve ideal bir şekilde sürmesi için gerekli olan insani-ahlaki değerler, evlilik hayatının mutluluğu için de vazgeçilmezdir. Evlilik hayatının mutluluğu ise bireylerin genel mutluluk seviyesi üzerinde etkili olan en önemli etmenler arasında görülmektedir.¹⁶⁴ Bu sebeple değer ve evlilik hayatı arasındaki ilişkinin, aslında kişinin tüm yaşamı ile ilgili durumunu da etkileyeceği söylenebilir.

Yapılan araştırmalar, değerlerin evlilik doyumu üzerindeki etkisi bağlamında genel olarak empati ve affetme üzerinde durmuşlardır. Tutarel-Kışlak ve Göztepe'nin yaptığı araştırmada evlilik uyumu ile empati arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.¹⁶⁵ Bu bağlamda, karşısındakinin bakış açısını anlama ve anlayışlı olma anlamlarına gelebilen empatinin, evlilik uyumunu belirlemede önemli bir etmen olduğu düşünülmektedir. Orathinkal ve Vansteenwegen tarafından, affetme ve evlilik doyumunun evliliğin devamı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Affedicilik ve genel uyum problemi arasında negatif, evlilik doyumu arasında da pozitif ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca affetme evlilik devamına da olumlu katkıda bulunarak boşanma davranışını azaltmaktadır.¹⁶⁶ Atçeken'in araştırma sonuçlarına göre de; evlilik doyumu bağışlama ile pozitif yönde, tüm

¹⁶⁴ Ellison, “Religious Involvement and Subjective Well-Being”, s.88.

¹⁶⁵ Tutarel-Kışlak, Göztepe, a.g.m., s.38-39.

¹⁶⁶ Orathinkal, Vansteenwegen, “The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability”, ss.251-260.

bağışlama alt boyutları (kaçınma, ilişki sonlandırma, intikam) ile negatif yönde yüksek derecede anlamlı ilişki göstermektedir.¹⁶⁷ Affetme ve evlilik doyumu ilişkisi ile ilgili literatürde yer alan sonuçlarla uyumlu olarak bizim araştırma sonuçlarımızda da “güven ve bağışlama”nın evlilik doyumu ile ilişkili olduğu tespit edilmişti. Affedici olma, evliliklerde önemli bir unsurdur, çünkü sıklıkla kişiler eşlerini incitir, affetmenin olmadığı ilişkilerde olumsuz iletişim meydana gelir, psikolojik şiddet ve kötü davranışlar (küfür, taciz, dayak gibi) artar ve ilişkinin pozitif boyutları manevi olarak zarar görür.¹⁶⁸ Elazığ’da yapılan bir araştırmaya göre katılımcıların %80.1’inin evlilik süresinde en az bir kere psikolojik şiddet uyguladığı, %36.2’si en az bir kere fiziksel şiddet uyguladığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada, ahlaki çözülme eğilimi ile psikolojik şiddet ve fiziksel şiddet arasında da pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.¹⁶⁹ Bu durum, evliliklerde affedici olmamanın öfke ve şiddeti beraberinde getirebileceğini göstermektedir. Öfke ve şiddetin ortaya çıkmasının genel olarak ahlaki çözülme ile ilişkili olması da önemli bir sonuçtur. Ahlaki ve insani değerlerin arka plana atıldığı bir evlilik hayatında, sağlıklı bir ilişkinin yürütülmesi neredeyse imkânsız bir hale gelmektedir. Bu durumun, mutsuz evlilik yaşamları oluşturacağı, ya da evlilik devamını olumsuz etkileyerek boşanmalara yol açacağı söylenebilir. Nitekim affetme, evliliğin uzun süreli olmasına olumlu katkıda bulunmakta ve evlilikteki olumsuz döngünün kırılmasına yardımcı olduğu için evlilikteki sorunların çözümünde bir müdahale yöntemi olarak kullanılmaktadır.¹⁷⁰

Evlilik hayatında etkili olan birçok değerden bahsedilebilir. Broderick (1981) evliliklerde neyin önemli olduğu ile ilgili sorusuna verilen cevaplarda, büyük çoğunluğun sevgi, anlayış, kişisellik, paylaşma ve güven gibi terimleri kullandığını tespit etmiştir.¹⁷¹ Yapılan bir araştırmada da, uzun süreli mutlu evliliklerde bağlılık, saygı, güven, duygusal yakınlık ve arkadaşlık gibi olumlu özellikler olduğu; mutsuz evliliklerde veya boşanan çiftlerde ise çatışma ve olumsuzluklar olduğu bulunmuştur.¹⁷² Bu araştırmada, özellikle kişisel değerlerin “disiplin ve sorumluluk” boyutunun evlilik doyumu ile daha fazla ilişkili

¹⁶⁷ Atçeken, a.g.t., s.43-44.

¹⁶⁸ F.D. Fincham , S.H.R. Beach, “Forgiveness in Marriage: Implications for Psychological Aggression and Constructive Communication” *Personal Relationship*, 2002, 9; 239-251’den aktaran; Atçeken, a.g.t., s.12.

¹⁶⁹ Gülmez, a.g.t., s.237.

¹⁷⁰ Taysi, a.g.m., s. 41.

¹⁷¹ Larson, a.g.m., s.293.

¹⁷² Öngider, a.g.m., s.93.

olması önemli bir sonuçtur. Evlilik hayatında duygusal etkenler ne kadar büyük önem taşırsa da, sorumluluk sahibi olma gibi daha formel görünen özelliklerin de o derece büyük etkisi vardır. Her eş için, eşinin ve kendisinin sorumluluk sahibi olması, evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için gerekli görülmektedir. Bir disiplinin, düzenin ve sorumluluğun olmadığı evlilik hayatında çatışma ve problemlerin daha fazla görülebileceği söylenebilir.

Sahip olunan içselleştirilen değerler kadar, eşlerin yaşamlarında yer alan ve önceliklerini değerlerinin benzerliği de, evlilik doyumunu etkileyen önemli faktörlerden biridir. Şener (2002) yaptığı araştırmasında, hem kadınlar hem de erkekler için, yaşamlarında yer alan değer önceliklerinin eşleriyle benzer olduğunu belirtenlerin evlilik uyum puanlarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.¹⁷³

Değerler bağlamında değerlendirilebilecek bir konu da, insani ilişkilerdeki beceridir. Değerlerin insan ilişkilerini düzenleyici, onarıcı vb. etkileri göz önüne alındığında, insan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi ve genel olarak toplumsal huzurun tesisi için değerlerin ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. İnsani ilişkilerdeki beceri ile evlilik doyumunu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı'nın evli çiftlerde evlilikte uyum sürecinin ilişkili olduğu aile bütçesi, arkadaş ilişkileri, cinsellik, toplumsal kurallar, yaşam felsefesi, boş zaman etkinlikleri ve ev dışı etkinlikler gibi konularda ortaya çıkan problemlerin çözümünde daha etkili iletişim kurmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir.¹⁷⁴ Ayrıca evlilik hayatında kullanılan stratejilerin de iletişim kurma becerisi ile ilgili olduğu düşünülebilir. Torun (2005)'un genç evli çiftlerin evliliklerini yürütmek için kullandıkları stratejiler ile bu stratejilerin evliliklerindeki doyumunu ne şekilde etkilediği ile ilgili araştırmasında, kadınlar için sorumlulukları paylaşma, erkekler için sosyal çevreyi hayatlarına geçirme ve hem kadın hem de erkekler için olumluluk stratejisi öne çıkmıştır.¹⁷⁵ Güngör'ün araştırma sonucuna göre de, bireylerin eşleri ve yakın çevreleriyle ilişkilerini içeren evlilikteki "özyetkinlik" düzeyleri, evlilikte doyum sağlamalarının güçlü bir yordayıcısıdır.¹⁷⁶ Özen ise eşlerin değer uyumlarının ve çatışma çözüm stillerinin, evlilik uyumları üzerindeki yordayıcı etkisini araştırmıştır. Kadınların ve kocaların çatışma çözüm stillerinin, çiftlerin

¹⁷³ Şener, a.g.t., s.57.

¹⁷⁴ Sardoğan, Karahan, a.g.m., s.99.

¹⁷⁵ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.25.

¹⁷⁶ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.96.

evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur. Ayrıca olumsuz çatışma çözüm stilleri ise, çiftlerin evlilik uyumunu olumsuz etkilemektedir.¹⁷⁷

Kişilik özellikleri de evlilik doyumu ile ilişkisi ele alınan önemli konulardan biridir. Kişilik özelliklerin bireylerin kişisel değerleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim, kişisel değerleri içselleştiren, hayatında ve ilişkilerinde rehber edinen bireylerin aynı zamanda olumlu kişilik özelliklerine sahip olması beklenmektedir. Yapılan araştırmalardan bazılarının sonuçları, öfkeli olarak tanımlanan kimselerin 40 yaşından önce boşanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu; eşlerden birinin iyimser olmasının, diğer eşin iyimser olana daha olumlu davranmasına yol açtığını; bireylerin evlilik uyumunun, karşı tarafın duygusal dengesizlik düzeyleri ile olumsuz, yumuşak başlılık, deneyime açıklık ve sorumluluk taşımaları ile olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.¹⁷⁸

Özetlemek gerekirse, değerler ve evlilik doyumu ile direkt ilgili ülkemizde yapılan çok fazla çalışma olmamakla birlikte, ilgili araştırmaların da değerler ile evlilik doyumu arasında olumlu ilişkiler tespit ettiği görülmektedir. Bu çalışmada da, kişisel değerler ve alt boyutlarının ve evlilik doyumu ile ilişkili, hatta evlilik doyumunu yordayıcı özelliğe sahip olduğu görülmüştür.

B. DİNDARLIK VE KİŞİSEL DEĞERLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dindarlık değişkeninin kişisel değerler değişkeniyle arasındaki ilişkiyi bulmak için, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon metodu uygulanarak, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ortalamaları ile Kişisel Değerler Envanteri ve alt boyutları ortalamaları hesaplanmıştır. Bu değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve anlamlılık seviyeleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

¹⁷⁷ Ayça Özen, *Evlilik Uyumunun Yordayıcıları Olarak Karı ve Kocaların Değer Uyumları ve Eşlerin Çatışma Çözüm Stilleri*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, 107s.

¹⁷⁸ Güngör, Özer, a.g.m., s.12.

Tablo 47. Dindarlık ile KDE ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		Öznel Dindarlık Algısı	DEHÖ	PODÖ
KDE (Toplam)	(r)	,174**	,157**	,245**
KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	(r)	,133**	,101*	,207**
KDE (Güven ve Bağışlama)	(r)	,162**	,163**	,163**
KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	(r)	,128**	,113*	,185**
KDE (Saygı ve Doğruluk)	(r)	,071	,058	,146**
KDE (Paylaşım ve Saygı)	(r)	,136**	,158**	,211**

**p<,01 *p<,05

Tablo 47'ye göre, Kişisel Değerler Envanteri toplamı ile öznel dindarlık algısı arasında ($r = ,174$, $p <,01$) pozitif yönlü ancak düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, kişisel değerlerin artması ile bireylerin kendilerini dindar hissetme seviyelerinin artması, ya da öznel dindarlık algısının artması ile kişisel değerlerin yükseleceği söylenebilir. Çünkü korelasyon ilişkilerinde neden sonuç ilişkisi yoktur, değişkenlerin birbiri ile ilişkisi söz konusudur.¹⁷⁹ Kişisel Değerler Envanteri'nin beş alt boyutu ile öznel dindarlık algısı arasındaki korelasyonlara bakıldığında ise, öznel dindarlık algısı ile, Kişisel Değerler Envanteri'nin Disiplin ve Sorumluluk boyutunun ($r = ,133$; $p <,01$), Güven ve Bağışlama boyutunun ($r = ,162$; $p <,01$), Dürüstlük ve Paylaşım boyutunun ($r = ,128$; $p <,01$) ve Paylaşım ve Saygı boyutunun ($r = ,136$, $p <,01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak Kişisel Değerler Envanterinin Saygı ve Doğruluk boyutu ile öznel dindarlık algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($r = ,071$; $p >,05$). Öznel dindarlık algısı ile en yüksek ilişki içerisinde olan alt boyutun ise, "güven ve bağışlama" ($r = ,162$) boyutu olduğu görülmektedir.

Tablo 47'ye bakıldığında, Kişisel Değerler Envanteri toplamı ile Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği arasında ($r = ,157$, $p <,01$) pozitif yönde ancak düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, kişisel değerlerin artması ile dindarlığın etki ve sonuçları artacağı, ya da dindarlığın etki ve sonuçlarının yükselmesi ile kişisel değerlerin yükseleceği söylenebilir. Kişisel Değerler Envanteri'nin beş alt boyutu ile Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği arasındaki korelasyonlara bakıldığında ise, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ile, Kişisel Değerler Envanteri'nin Disiplin ve Sorumluluk boyutunun ($r = ,101$; $p <,05$), Güven ve Bağışlama boyutunun ($r = ,163$; $p <,01$), Dürüstlük ve Paylaşım

¹⁷⁹ Bayram, a.g.e., s.180.

boyutunun ($r = ,113$; $p < ,05$) ve Paylaşım ve Saygı boyutunun ($r = ,158$, $p < ,01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Özetle, Kişisel Değerler Envanterinin Saygı ve Doğruluk dışındaki tüm alt boyutları, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde dir. Ayrıca dinin etkisini hissetme ile en yüksek ilişki içerisinde olan alt boyutun ise, “güven ve bağışlama” ($r = ,163$) boyutu olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki tabloda yer alan verilere göre, Kişisel Değerler Envanteri toplamı ile Partner/Eş Odaklı Dua Etme arasında ($r = ,245$, $p < ,01$) pozitif yönlü orta düzeye yakın anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, kişisel değerlerin artması ile bireylerin eşlerine dua etme seviyelerinin artması, ya da eşe dua etmenin artması ile kişisel değerlerin yükseleceği söylenebilir. Kişisel Değerler Envanteri'nin beş alt boyutu ile Partner/Eş Odaklı Dua Etme arasındaki korelasyonlara bakıldığında ise, eş odaklı dua ile, Kişisel Değerler Envanteri'nin tüm boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayıları ise $r = ,146$ ve $r = ,245$ arasında değişmektedir. Partner/eş odaklı dua etme ile en yüksek ilişki içerisinde olan alt boyutun ise, “paylaşım ve saygı” ($r = ,211$) boyutu olduğu görülmektedir.

Bu bulgulara dayanılarak, öznel dindarlık algısı ve dinin etkisini hissetmenin kişisel değerlerle ilişkisinin eş odaklı dua etmeye göre daha düşük olduğu söylenebilir. Ancak bununla birlikte genel olarak dindarlık ile kişisel değerler arasında düşük de olsa anlamlı ilişkiler olduğu, dindarlık oranındaki artışın kişisel değerleri artırdığı yorumu yapılabilir. Elde edilen bulgular “*Dindarlık, kişisel değerler üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile kişisel değerleri de artış göstermektedir*” şeklindeki hipotezin büyük çoğunlukla doğrulandığını göstermektedir.

Dindarlık ile kişisel değerler arasındaki neden sonuç ilişkisini tespit edebilmek ve “*Dindarlık, kişisel değerlerin ve bu ölçeğin alt boyutlarında yer alan değerlerin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?*” sorusunun cevabını bulabilmek amacıyla, söz konusu değişkenler regresyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz için, öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme ve partner/eş odaklı dua etme bağımsız değişken, kişisel değerler ise bağımlı değişken olarak regresyon modeline dâhil edilmiştir. Kişisel değerlerin alt boyutları ile ilgili bağımlı değişkenin birden fazla olmaması gerektiği için çoklu regresyon yapılamamıştır. Bağımsız değişkenler de tek tek analize tabi tutulmuş, ancak tek tabloda sunulmuştur. Aşağıdaki tabloda analizlerle ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 48. Dindarlık ile Kişisel Değerler Arasındaki Basit Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
Öznel Dindarlık	(Sabit)	,174	,030	17,532**	151,701	,174	57,300	,000
	KDE (Toplam)				3,024		4,187	,000
DEHÖ	(Sabit)	,157	,025	14,100**	149,165	,157	41,409	,000
	KDE (Toplam)				,196		3,755	,000
PODÖ	(Sabit)	,245	,060	35,616**	141,326	,245	39,296	,000
	KDE (Toplam)				1,168		5,968	,000

**p<,01

Tablo 48'e göre, öznel dindarlık algısı ile kişisel değerler arasında mutlak değerce %17 düzeyinde bir ilişkinin olduğu (R=,174), kişisel değerlerdeki değişimin %3'ünün öznel dindarlık algısı ile açıklandığı (R²=,030) görölmektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu (F=17,532; p<,01) görölmektedir. Tahmin edilen parametrelerin bireysel anlamlılığını sınyayan t-testi tablo değerine (t=4,187) ve gözlenen anlamlılık düzeyine (p=,000<,01) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğim katsayısını veren Beta değeri (β=,174), ilişkinin yönünü ve gücünü göstermektedir. Beta değerinin pozitif işaretli olması, öznel dindarlık algısı ile kişisel değerler arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre öznel dindarlık algısının, kişisel değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu söylemek mümkündür.

Bir diğer bağımsız değişken Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği'dir. Tablo 48'e göre, dinin etkisini hissetme ile kişisel değerler arasında mutlak değerce %16 düzeyinde bir ilişkinin olduğu (R=,157), kişisel değerlerdeki değişimin %2'sinin dinin etkisini hissetme ile açıklandığı (R²=,025) görölmektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu (F=14,100; p<,01) görölmektedir. Tahmin edilen parametrelerin bireysel anlamlılığını sınyayan t-testi tablo değerine (t=3,755) ve gözlenen anlamlılık düzeyine (p=,000<,01) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğim katsayısını veren Beta değeri (β=,157), ilişkinin yönünü ve gücünü göstermektedir. Beta değerinin pozitif işaretli olması, dinin etkisini hissetme ile kişisel değerler arasında

doğrusal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre dinin etkisini hissetmenin, kişisel değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu söylemek mümkündür.

Regresyon analizi yapılan bir diğer bağımsız değişken, Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği'dir. Tablo 48'e göre, eş odaklı dua etme ile kişisel değerler arasında mutlak değerce %24 düzeyinde bir ilişkinin olduğu ($R=,245$), kişisel değerlerdeki değişimin %6'sının eş odaklı dua etme ile açıklandığı ($R^2=,060$) görülmektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu ($F=35,616$; $p<,01$) görülmektedir. Tahmin edilen parametrelerin bireysel anlamlılığını sınavan t-testi tablo değerine ($t=5,968$) ve gözlenen anlamlılık düzeyine ($p=,000<,01$) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğim katsayısını veren Beta değeri ($\beta=,245$), ilişkinin yönünü ve gücünü göstermektedir. Beta değerinin pozitif işaretli olması, öznel dindarlık algısı ile kişisel değerler arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre eş odaklı dua etmenin, kişisel değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu söylemek mümkündür.

Elde edilen bulgular, *“Dindarlık, kişisel değerler üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile kişisel değerleri de artış göstermektedir”* şeklindeki hipotezin doğrulandığını göstermektedir.

Din ve değer ilişkisi geçmişten günümüze gelen önemli tartışma konularında biridir. Günümüzde de sosyal bilimler alanında bu iki önemli konuyu birleştiren çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla Schwartz Değerler Ölçeği kullanılarak yapılan çalışmalardır. Schwartz'ın değerler kategorisindeki hangi değerlerin dinle ne düzeyde ilişkili olduğuna yönelik bulgular, din-değer ilişkisi ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin Mehmedoğlu'nun bulguları, dindarlığın birey düzeyi değer tipleri bazında en güçlü anlamlı pozitif ilişkiyi, gelenek değer tipiyle gösterdiğini ortaya koymuştur. Dindarlığın pozitif olarak ilişkili olduğu diğer değer tipleri ise sırasıyla iyilikseverlik, uyma, başarı, evrenselcilik ve güvenlidir. Dindarlığın en güçlü anlamlı negatif ilişkili olduğu değer tipi ise hazcılıktır. Dindarlıkla güç, uyarılım ve özyönelim değer tipleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.¹⁸⁰ Uysal'ın araştırmasına göre de, dindarlığın ibadet, inanç ve sosyal-bireysel etki boyutları, evrenselcilik-gelenek değerleri ile ilişkili bulunmuştur. Ayrıca, dindarlığın tüm boyutları, iyilikseverlik boyutu ile pozitif yüksek bir

¹⁸⁰ Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, s.150.

korelasyon içindedir. Benzer şekilde hazcılık da dindarlığın tüm boyutları ile negatif yüksek bir korelasyon içindedir. Toplumsal uyum ve itibar değeri ise, dindarlığın, bilgi, ibadet, sosyal çevre ve etkinlik, ahlaki-dini davranım, sosyal-bireysel etki boyutları ile pozitif yönlü ilişki içerisinde bulunmuştur.¹⁸¹ Arslan'ın yaptığı çalışmada da benzer şekilde dindarlığın inanç ve etki-ibadet boyutuyla başarı, iyilikseverlik, uyma ve gelenek değerleri arasında pozitif yönde yüksek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık eğilimleri ile en yüksek negatif ilişkiyi gösteren değer ise hazcılık değeridir.¹⁸² Duriez ve arkadaşlarının araştırma sonuçlarına göre de dini bağlılık, Geleneksellik ve Uyma ile anlamlı biçimde pozitif ilişki, Hazcılık, Uyarılım ve Özyönelim ile anlamlı biçimde negatif ilişki göstermektedir.¹⁸³

Din değer ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmaların bazıları da farklı değer ölçekleri kullandıkları için, daha farklı sonuçlar ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada da kullanılan Roy'un Kişisel Değerler Envanteri ile ilgili sonuçlar içeren Akgül'ün çalışması da önem arz etmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, kişisel değerlerin “disiplin ve sorumluluk” faktörü ile iç güdümlülük, dış güdümlülük, dünyevi amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki; sekülerleşmiş inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. “Güven ve bağışlama” faktörü ile dış güdümlü inanç, sekülerleşmiş inanç, sosyal amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. “Dürüstlük ve paylaşım” faktörü ile iç güdümlülük, dış güdümlülük, dünyevi amaçlı inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, sekülerleşmiş inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. “Saygı ve doğruluk” ile iç ve dış güdümlü inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. “Paylaşım ve saygı” ile iç güdümlü inanç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki, dünyevi amaçlı inanç arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.¹⁸⁴

Farklı değer tasnifleri kullanılarak yapılan çalışmalara bir başka örnek de Morsümbül'ün çalışmasıdır. Bu çalışmada, dindarlık değişkeni ile 'değişime açıklık' ve 'kendini güçlendirme' değerleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamışken, 'muhafazakârlık' ve 'kendini aşma' (yardımseverlik ve hümanizm) değerleri ile arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.¹⁸⁵ Güngördü'nün yaptığı çalışma da,

¹⁸¹ Veysel Uysal, a.g.m., s.231.

¹⁸² Zeynep Arslan, a.g.t., s.85.

¹⁸³ Duriez, Fontaine, Luyten, a.g.m., s.35.

¹⁸⁴ Akgül, a.g.t., s.151.

¹⁸⁵ Morsümbül, a.g.t., s.121-122.

dindarlık ve aile değerlerini ele alması bakımından önem arz etmektedir. Aile değerleri, plansız satın alma ve dindarlık ilişkilerine dair yapılan bu çalışmada, dindarlığın aile değerlerine pozitif, plansız satın alma eğilimine negatif ve anlamlı etkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁶

Dindarlık ve değerler ile ilgili yapılan ilgi çekici bir araştırma da Tiltay ve Torlak'ın, tüketici ahlakı, materyalist eğilimler ile dindarlık arasındaki ilişkiye dair yaptıkları araştırmadır. Bu araştırmaya göre, tüketici ahlakı ölçeğinin “yasal olmayan bir eylemden aktif ve pasif olarak faydalanmak” alt boyutuyla, dindarlık ölçeğinin “içsel dindarlık” alt boyutu arasında negatif yönde bir korelasyon ortaya çıkmıştır. Ayrıca Tüketici Ahlakı ölçeğinin “doğruluğu şüpheli/sorgulanabilir fakat yasal bir uygulamadan aktif olarak faydalanmak” alt boyutuyla, içsel ve dışsal dindarlık boyutları arasında negatif yönde bir korelasyon ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmada içsel dinî değerler ile doğru olanı/iyi olanı yapmak arasında da pozitif yönlü bir ilişki çıkmıştır.¹⁸⁷ Bu araştırma genel olarak tüketici ahlakı ile dindarlık arasında olumlu ilişkilerin olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bizim araştırmamızın bulguları, öznel dindarlık algısı ve dinin etkisini hissetmede en yüksek ilişkinin “güven ve bağışlama” boyutunda, partner/eş odaklı dua etmede ise “paylaşım ve saygı” boyutunda olduğunu göstermiştir (Bkz. Tablo 47). Güven ve bağışlama boyutunun dindarlıkla ilişkili olması, dini referansların affediciliğe yaptığı vurgu ile açıklanabilir. Dini anlam sisteminin, affetmeyi bir değer olarak kabul edip kişileri merhamet ve empati duyguları ile affetmeye yönlendirmesi ve affetmeyi kutsallaştırmaları¹⁸⁸ affetme ve din ilişkisinde dinin etkisini ortaya koymaktadır. Nitekim affedici olma ve dindarlık arasında yapılan araştırmalar da, genel olarak dindarlığın affedicilikle olumlu, intikam duygusu ile olumsuz ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.¹⁸⁹ Birçok boyutu içinde barındırması ve çok yönlü bir özelliğe sahip olması bakımından din, insan hayatını kuşatan bir yapı arz etmektedir. Bununla birlikte değerlerin hayata geçirilmesi ile ilgili, dinin etki ve sonuçlarının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan dinin etkisini hissetme ile kişisel değerler arasındaki ilişki

¹⁸⁶ Güngördü, a.g.m., s.352.

¹⁸⁷ Tiltay, Torlak, a.g.m., s.121.

¹⁸⁸ McCullough, Bono, Root, a.g.m., s.397.

¹⁸⁹ Ayten, a.g.m., 111-128; Atçeken, a.g.t., s.45.

önem arz etmektedir. Bir kişinin eşine dua etmesi ise, evlilik hayatında manevi bir paylaşımın olduğu anlamına gelmektedir. Duanın hem dini bir ibadet, hem de psikoterapik etkileri olan bir faaliyet olması önemlidir. Hayta tarafından yapılan araştırmada, dini pratikler içerisinde ele alınan dua etme ile psiko-sosyal uyumun boyutları (kendini ifade, kendini kabul, kaygı, etki, sosyallik ve sorumluluk) arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.¹⁹⁰ Bizim araştırmamızda da eşe dua etmenin kişisel değerlerle ilişkili olduğu bulunmuştur. Eşe dua etme davranışının da birinci olarak “paylaşım ve saygı” boyutuyla ilişkili olması, bir başkası için dua etmenin, özellikle paylaşma değerine daha fazla önem veren ve hayatına yerleştiren insanların etkinliği olması ile açıklanabilir.

Yapılan araştırmalar, genel olarak dindarlık ile değerler arasında olumlu ilişkiler olduğunu göstermektedir. Nitekim teorik olarak da din ve değerler birbiriyle oldukça ilişkilidir.¹⁹¹ Dini metinler, gelenek ve görenekler, hem insanların kendilerine imreneceği birçok ahlaki birey örneği sunar, hem de insanların yaşamlarında nasıl davranması gerektiğine dair doğrudan kural ve kaideler içerir.¹⁹² Dinin, her insan için kendi dünyasına ait olan duygular, olaylar ve durumlar karşısında ona bir duruş/tavır sunması ve aynı zamanda onu dünyevi konulardan uzaklaştırması da, ahlaki değerlerle ilişkisini göstermektedir.¹⁹³ Dinlerin ana öğütleri içerisinde bulunan değerler, bir nevi dini tamamlayıcı bir öge pozisyonundadır. Bu nedenle pek çok insan belirli değer önceliklerini genelde dinde bulur.¹⁹⁴ Nitekim İslam dinin de üç sacayağının birini iman, diğerini ibadet oluştururken bir diğerini de ahlak ve hukuk oluşturmaktadır. İnsanın Allah ile olan ilişkisi, “iman” ve “ibadet” şeklinde kendini gösterirken, diğer insanlarla ilişkisi de “ahlak” ve “hukuk” un ilgi alanına girmektedir.¹⁹⁵ Bu durum dini bir bakış açısıyla ahlaki değerlerin, dinin olmazsa olmaz bir parçasını teşkil ettiğini göstermektedir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, dindarlığın farklı göstergeleri ile kişisel değerler arasında olumlu ilişkiler tespit edilmiştir. Ancak söz konusu ilişkilerin zayıf düzeyde olması da, en az ilişkiler kadar önemli bir sonuçtur. Bu bağlamda elde edilen

¹⁹⁰ Akif Hayta, “İbadetler ve Ruh Sağlığı, Dini Pratikler ve Psikososyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, (Ed.) Hayati Hökelekli, Ankara, Ankara Okulu yay., 2002, s.134.

¹⁹¹ Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, s.138.

¹⁹² Geyer, Baumeister, a.g.m., s.258.

¹⁹³ Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., s.609.

¹⁹⁴ Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, s.138.

¹⁹⁵ Enver Uysal, a.g.m., s.52.

sonuçlar için, günümüz dindarlık algıları ve yaşantılarının, daha formel ve biçimci bir Őekle büründüğü ve değer üretmekten, değerleri beslemekten uzaklaştığı Şeklinde bir yorum yapmak mümkündür. Nitekim modern dönemin bir handikabı olarak ortaya çıkan, dinin belli zaman dilimleri ve belli ritüellerle sınırlı bir durum olarak görülmesi, İslam toplumlarını da etkilemiş, dinin dünyevi/günlük hayattaki etkisi yok denecek kadar azalmıştır. Her ne kadar dini öğretiler bir değerler sistemi kurmuş, ahlaki/insani değerler sisteminin emir, yasak ve tavsiyelerle işlemesine yardımcı olmuşsa da, dinin bu fonksiyonunu bugün yeteri kadar icra edemediği görülmektedir. Bu ise dinin değerler ile ilgili yaptırım gücünün zayıflaması anlamına gelmektedir. Elde edilen sonuçlarda dindarlığın değerler ile güçlü bir Şekilde ilişkili olmaması, bu durumun bir sonucu olarak görülebilir.

C. DİNDARLIK VE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dindarlık değişkeninin öznel evlilik doyumu algısı, evlilik yaşamı ve evlilikte sorun çözme değişkenleriyle ilişkisini bulmak için, Pearson Momentler arpımı Korelasyon metodu uygulanarak, znel Dindarlık Algısı, Dinin Etkisini Hissetme leği ve Partner/Eş Odaklı Dua Etme leği ortalamaları ile znel Evlilik Doymu Algısı, Evlilik Yaşam leği ve Evlilikte Sorun özme leği ortalamaları hesaplanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin fonksiyonel Şeklini ortaya koyma için de regresyon analizinden faydalanılmıştır. Bu değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve anlamlılık seviyeleri ile regresyon sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 49. Dindarlık ve Evlilik Doymu Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		znel Evlilik Doymu	EY	ES
Öznel Dindarlık Algısı	(r)	,081	,045	,061
DEH	(r)	,076	,095*	,097*
POD	(r)	,360**	,382**	,408**

*p<,05 **p<,01

Tablo 49'da görüldüğü üzere, öznel dindarlık algısının, öznel evlilik doyumu, evlilik yaşam leği ve evlilikte sorun çözme aile aralarında bir ilişki tespit edilememiştir. Dinin etkisini hissetme ile evlilik yaşam leği ($r = ,095$; $p = <,05$) ve evlilikte sorun çözme ($r = ,097$; $p = <,05$) arasında ise, pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, ancak bu ilişkilerin

oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Dinin etkisini hissetme, yani dindarlığın etki ve sonuçları yükseldikçe, bireylerin evlilik doyumu (EYÖ) ve evlilikte sorun çözme becerileri artmaktadır, ancak bu artışlar düşük bir seviyede gerçekleşmektedir.

Partner/eş için dua etme ile öznel evlilik doyumu ($r= ,360$; $p<.01$), evlilik yaşam ölçeği ($r= ,382$; $p<.01$) ve evlilikte sorun çözme ($r= ,408$; $p<.01$) arasında da pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle eşe dua etme oranları yükseldikçe, bireylerin öznel evlilik doyum algıları evlilik doyumları (EYÖ) ve evlilikte sorun çözme becerileri artmaktadır.

Bu bulgulara dayanılarak, yalnızca dinin etkisini hissetme ve eş odaklı dua etmenin evlilik doyumu ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple dinin etkisini hissetme ve eş odaklı dua etmenin artması ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözmenin de artacağı yorumu yapılabilir. Elde edilen bulgular, *“Dindarlık, evlilik doyumu üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile evlilik doyumları da artış göstermektedir”* şeklindeki hipotezin önemli bir kısmının doğrulandığını göstermektedir.

“Dindarlık, evlilik doyumunun anlamlı bir yordayıcısı mıdır?” sorusunun cevabını bulabilmek için regresyon analizlerinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle korelasyonda ilişkili olmayan değişkenlerin regresyon analizinin yapılamayacağı belirtilmelidir. Bu sebeple “Öznel Dindarlık Algısı”nın, evlilik doyumu ile ilgili değişkenlerle anlamlı bir ilişkisi olmadığı için regresyon analizine dâhil edilmemiştir. İki değişken arasında neden-sonuç ilişkisi kuran regresyon analizi¹⁹⁶ için dindarlık değişkenleri bağımsız değişken, evlilik doyumu değişkenleri bağımlı değişken olarak regresyon analizine dâhil edilmiştir. Analizler tek tek yapılmakla birlikte burada tek tabloda sunulacaktır.

¹⁹⁶ Bayram, a.g.e., s.184.

Tablo 50. Dindarlık ve Evlilik Doyumu Arasındaki Basit Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R	R ²	F	B	Std. β	T	p
DEHÖ	(Sabit)	,095	,009	5,151*	35,730	,095	20,519	,000
	EYÖ				,057		2,270	,024
DEHÖ	(Sabit)	,097	,009	5,266*	31,974	,097	17,952	,000
	ESÇÖ				,059		2,295	,022
PODÖ	(Sabit)	,382	,146	95,781**	23,751	,382	14,448	,000
	EYÖ				,876		9,787	,000
PODÖ	(Sabit)	,408	,167	112,072**	18,652	,408	11,229	,000
	ESÇÖ				,957		10,586	,000

*p<,05 **p<,01

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre yukarıdaki tablo, dinin etkisini hissetme ile evlilik doyumu arasında mutlak değerce %9 düzeyinde bir ilişkinin olduğunu (R=,095), evlilik doyumundaki değişimin yaklaşık %1'inin dinin etkisini hissetme ile açıklandığını (R²=,009) göstermektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu (F=5,151, p<0,05) görülmektedir. Tahmin edilen parametrelerin bireysel anlamlılığını sınavan t-testi için gerek tablo değerine (t=2,270), gerekse gözlenen anlamlılık düzeyine (p=0,024<0,05) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğim katsayısını veren Beta değeri (β=,095), ilişkinin yönünü ve gücünü göstermektedir. Beta değerinin pozitif işaretli olması, dinin etkisini hissetme ile evlilik doyumu arasında doğrusal ancak güçlü olmayan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca dinin etkisini hissetme oranındaki bir birimlik artış, evlilik doyumunu 0,057 oranında artırmaktadır (B=,057). Buna göre dinin etkisini hissetmenin, evlilik doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 50'ye göre, dinin etkisini hissetme ile evlilikte sorun çözme arasında mutlak değerce %9 düzeyinde bir ilişkinin olduğu (R=,097), evlilikte problem çözmedeki değişimin %009'unun dinin etkisini hissetme ile açıklandığı (R²=,009) görülmektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu (F=5,266; p<,05) görülmektedir. Tahmin edilen parametrelerin bireysel anlamlılığını sınavan t-testi tablo değerine (t=2,295)

ve gözlenen anlamlılık düzeyine ($p=,022<,05$) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğim katsayısını veren Beta değeri ($\beta=,097$), ilişkinin yönünü ve gücünü göstermektedir. Beta değerinin pozitif işaretli olması, dinin etkisini hissetme ile evlilikte sorun çözme arasında doğrusal ancak güçlü olmayan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca dinin etkisini hissetme oranındaki bir birimlik artış, evlilikte sorun çözme oranını 0,059 oranında artırmaktadır ($B=,059$). Buna göre dinin etkisini hissetmenin, evlilikte sorun çözmenin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre Tablo 50, partner/eş odaklı dua etme ile evlilik doyumu arasında mutlak değerce %38 düzeyinde bir ilişkinin olduğunu ($R=,382$), evlilik doyumundaki değişimin %14'ünün, partner/eş odaklı dua etme ile açıklandığını ($R^2=,146$) göstermektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu ($F=95,781$, $p<,01$) görülmektedir. Tahmin edilen parametrelerin bireysel anlamlılığını sınavan t-testi için gerek tablo değerine ($t=9,787$), gerekse gözlenen anlamlılık düzeyine ($p=0,000<,01$) bakıldığında, sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenir. Eğim katsayısını veren Beta değeri ($\beta=,382$), ilişkinin yönünü ve gücünü göstermektedir. Beta değerinin pozitif işaretli olması, dinin etkisini hissetme ile evlilik doyumu arasında doğrusal ve güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca dinin etkisini hissetme oranındaki bir birimlik artış, evlilik doyumunu 0,876 oranında artırmaktadır ($B=,876$). Analiz sonuçlarına göre, eşe dua etmenin evlilik doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Tablo 50'deki sonuçlar, partner/eş odaklı dua etme ile evlilikte sorun çözme arasında mutlak değerce %40 düzeyinde bir ilişkinin olduğunu ($R=,408$), evlilikte sorun çözmedeki değişimin %16'sının partner/eş odaklı dua etme ile açıklandığı ($R^2=,167$) göstermektedir. Ayrıca, regresyon modelinin genel olarak anlamlı olduğu ($F=112,077$, $p<,01$) görülmektedir. T testi ve anlamlılık oranlarına bakıldığında ($t=10,586$), ($p=,000<,01$), sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülür. Eğim katsayısını veren standardize edilmiş Beta değeri ($\beta=,408$) pozitif işaretli ve yüksek bir orandır. Bu ise, partner/eş odaklı dua etme ile evlilikte sorun çözme arasında doğrusal ve oldukça güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca standardize edilmemiş Beta değerine göre, partner/eş odaklı dua etme oranındaki bir birimlik artış, evlilikte sorun çözme oranını 0,957

oranında artırmaktadır (B=,957). Analiz sonuçlarına göre genel olarak, eşe dua etmenin evlilikte sorun çözmenin anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Elde edilen bulgular, “*Dindarlık, evlilik doyumu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile evlilik doyumları da artış göstermektedir*” şeklindeki hipotezin, öznel dindarlık algısı ve öznel evlilik doyumu ile ilgili korelasyon ilişkilerinin düşük olması sebebiyle regresyon analizi yapılmadığı için, bir kısmının doğrulandığını göstermektedir.

Araştırma bulgularından görüldüğü üzere dindarlık ve evlilik doyumu arasında zayıf da olsa pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Öncelikle, öznel dindarlık algısı ile evlilik doyumu arasında herhangi anlamlı bir ilişkinin çıkmamasında, katılımcıların dinin etkisini hissetme puanlarının yüksek olmalarına rağmen öznel dindarlık algılarının buna oranla daha düşük olduğu, çünkü kendilerini “dindar” ve “biraz dindar” olarak daha mütevazı bir şekilde değerlendirdikleri dikkate alınmalıdır. Benzer durumlar farklı araştırmalarda da ortaya çıkmıştır.¹⁹⁷ Bu sebeple dinin etkisini hissetme ile ilgili veriler daha fazla önem kazanmaktadır. Bireylerin dini inançlarının psikolojileri üzerinde etkili olabilmesi için dini inançların içselleştirilmesi ve hayatta öncelikli bir konuma sahip olması gerekmektedir.¹⁹⁸ Dinin günlük hayata “nasıl” ve “ne düzeyde” etki ettiği meselesi de, aslında bireyin gerek dinî inançlarıyla gerekse dinî kimliğiyle özdeşleşerek belirli bir dünya görüşü ve zihniyet kazanmasıyla yakından ilişkilidir.¹⁹⁹ Dinin etki ve sonuçlarının hissedilmesine yönelik ölçme aracımız da bu amaca binaen kullanılmıştır. Partner/eş odaklı dua etmenin ise direk bir dindarlık ölçütü olmadığı, dindar olmayan eşlerin de birbirine dua edebileceği hususları göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte evliliğe yönelik manevi bir bakış açısı, dini bir tutum ve davranışı ifade etmesi açısından bu ölçek ile ilgili bulgular da önem arz etmektedir.

Evlilik ile din arasındaki ilişkiye, birçok araştırmacı tarafından dikkat çekilmiştir. Evlilik ve din arasında karşılıklı olduğu düşünülen ilişkiye göre, dinin yaşandığı en başat kurum olma özelliğine sahip olan aile ortamı dini tutumları etkilediği gibi, din de ailedeki

¹⁹⁷ Veysel Uysal, “Kentsel Hayatta Dindarlık ve Oruç İbadetinin Bireysel-Toplumsal Yansımaları”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (2007/1), 19-44, s.29.

¹⁹⁸ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.77.

¹⁹⁹ Yapıcı, a.g.m., s.67.

üyeler arası ilişki tarzlarını etkilemektedir.²⁰⁰ Dinler, olumlu bir aile yaşantısı için gerekli aile içi tutum ve davranışları belirleyen bir inanç sistemi sağlayarak yol gösterici bir misyon yüklenirler. Ayrıca dinler evliliğin önemini vurgulayarak ve hem çiftler hem de diğer aile fertleri arasındaki ilişkileri düzenleyerek aile bağlılığını artırır.²⁰¹

Birçok araştırma, evlilik ve din arasında olumlu ilişkiler tespit etmiştir. Özellikle yurtdışındaki çalışmalarda, konu ile ilgili geniş bir literatürle karşılaşmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Mahoney vd.'nin yaptığı çalışmada, daha fazla bireysel dindarlığın evliliğe daha fazla bağlı olunması ile ilişkili olduğu bulunmuştur.²⁰² Orathinkal ve Vansteenwegen de, dindarlık ve evlilik doyumu arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler olduğunu tespit etmişlerdir.²⁰³ Bahr ve Chadwick, dini bağlılık ve dini aktivitelerin evlilik ve aile yaşamı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.²⁰⁴ Ayrıca Wilson ve Musick'in çalışmalarında kiliseye daha sık gidilmesinin evlilikle ilişkili olduğu, dini bağlılığın arttıkça evliliğe bağlılığın da artacağı bulunmuştur.²⁰⁵ Bununla birlikte farklı çalışmalarda da, çiftlerin aynı dine mensup olmaları (dini aidiyet, kiliseye gitme veya inançlar bazında benzerlik), evliliğe daha fazla bağlı olma ile ilişkilendirilmiştir.²⁰⁶

Dini bağlılık, evlilik doyumuna etki ederken eşler arası problemlerin çözümünü de kolaylaştırmaktadır. Evlilik doyumunu etkileyen önemli bir faktör de, çiftler tarafından tecrübe edilen çaresizlik duygusudur ve bu durum etkili problem çözme yöntemleri ile aşılabilecek bir durumdur. Dini inançlar da çaresizlik duygusu ile ters yönlü bir ilişki içerisindedir.²⁰⁷ Bu durumda dini inançların, evlilik sorunlarının çözümüne dair ilahi/kutsal bir desteğin olduğuna yönelik umudu canlı tutacağı söylenebilir. Scanzoni ve Arnett tarafından evlilik bağlılığı üzerine yapılan çalışmaya göre, dindarlık evliliğe bağlılık, sevgi, eşe değer verme ve karı-koca sorunlarının çözümü ile yakından ilişkilidir.²⁰⁸ Dollahite ve Marks (2009) tarafından yapılan bir araştırma sonuçlarına göre de çiftler dini inanç ve pratikler yoluyla, hayatın beraberinde getirdiği sıkıntılarla başa çıkabildiklerini de belirtmişlerdir. Bu aileler zorluklarla başa çıkmada dini kaynaklara güvenmiş, dua,

²⁰⁰ Kımter, a.g.m., s.10; Tekin, a.g.m., s.237-238.

²⁰¹ Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.214.

²⁰² Mahoney, vd., a.g.m., ss.559-596.

²⁰³ Orathinkal, Vansteenwegen, "Religiosity and Marital Satisfaction", s.502.

²⁰⁴ Bahr, Chadwick, a.g.m., s. 411 .

²⁰⁵ Wilson, Musick, a.g.m., ss.30-40.

²⁰⁶ Mahoney, vd., a.g.m., ss.559-596.

²⁰⁷ Hünler, Gençöz, a.g.m., s.126.

²⁰⁸ Larson, a.g.m., s.,293.

pişmanlık ve affedici olma yöntemlerini sorunlarını çözmede kullanmış ve dini kaynakların evlilik ve aile mutluluklarında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamışlardır.²⁰⁹ Bizim araştırmamızda da “*Evlilikte Sorun Çözme*” ölçeği ile ölçülen sorun çözme becerilerinin, yapılan araştırma sonuçları ile paralel olarak dindarlıkla ilişkili olduğu görülmüştür. Özellikle eşe dua etme davranışının, evlilikte sorun çözme ile arasında önemli büyüklükte bir ilişki tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 49). Bu sonuçlara göre, dinin etkilerini hayatına yansıtan ve eşi için dua ederek evliliğine dini/manevi bir motivasyon ilave eden bireylerin evlilik doyumları ve evlilikte sorun çözme becerileri daha yüksektir.

Din ve evlilik ilişkisi ile ilgili Müslüman örneklemeler üzerinde yapılmış çalışmalar da vardır. Örneğin Ahmadi tarafından İran’da yapılan bir araştırmada, dindarlık ve evlilik doyumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu araştırmada en yüksek ilişki, dindarlık ile evlilik doyumu alt boyutlarından biri olan “iletişim” arasında tespit edilmiştir. En düşük ilişki ise dindarlık ve cinsellik arasında bulunmuştur.²¹⁰ Burada dindarlığın iletişim üzerindeki olumlu etkisi önem arz etmektedir. Nitekim farklı bir araştırmada da, bireylerin yüksek iletişim becerileri ile dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.²¹¹ Ayrıca yine İran’da Dowlatabadi vd.²¹², Yeganeh ve Shaikhmahmoodi²¹³, Hosseinkhanzadeh ve Niyazi²¹⁴ ve Endonezya’da Nihayah vd.²¹⁵, dini tutum ve davranışlar ile evlilik doyumu arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde Müslümanların da içinde bulunduğu birkaç büyük din mensupları üzerinde ortak yapılan çalışmalara da rastlanılmıştır. Örneğin, Marks’ın Hıristiyan, Yahudi, Mormon ve Müslümanlardan oluşan çiftlerle yaptığı derinlikli mülakata dayanan araştırmaların sonucunda, çiftlerin dini toplum, dini inanç ve pratiklerinin, karşı karşıya kaldıkları stres ve diğer sorunlarda, evliliklerini sürdürücü, destekleyici ve koruyucu merkezi bir öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.²¹⁶ Lambert ve

²⁰⁹ Dollahite, Marks, a.g.m., s.381.

²¹⁰ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., ss.103-110.

²¹¹ M.S. Hossein, M. Z. Siddique, “Does Religiosity Help Muslims Adjust to Death?: A Reseach Note.”, *Omega (Westport)*, 2008, 57, 113-119’dan aktaran; Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.214.

²¹² Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., ss.608-615.

²¹³ Yeganeh, Shaikhmahmoodi, a.g.m., ss.131-136.

²¹⁴ Hosseinkhanzadeh, Niyazi, a.g.m., s.508.

²¹⁵ Nihayah, Adriani, Wahyuni, a.g.m., s.123.

²¹⁶ Marks, a.g.m., s. 85-111.

Dollahite, büyük İbrahimi dinlere (Yahudi, Hıristiyan ve İslam) mensup dindar ve orta yaşlı evli çiftlerle derinlemesine mülakat şeklinde yaptıkları araştırmada, dinin evlilik problemlerini çözmede nasıl yardımcı olduklarını araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçları, dinin problem çözmede çiftlere üç şekilde yardımcı olduğunu ortaya koymuştur: Problemi önleme, problemi çözme ve ilişkilerin yeniden onarılması. Problemin önlenmesinde, paylaşılan ortak amaçlar ve dini değerler; problemi çözmede, dini pratikler ve özellikle dua etme; ilişkilerin onarılmasında da, bağlılık ve affetme faktörlerinin etkili olduğunu bulmuşlardır.²¹⁷

Türkiye’de konu ile ilgili yapılan az sayıda çalışma olmakla birlikte yapılan çalışmalarda genel olarak dindarlık ve evlilik doyumu arasında olumlu ilişkiler tespit edilmiştir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Hünler’in araştırma sonuçlarına göre, dindarlığın evlilik doyumu üzerinde temel bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.²¹⁸ Ürkmez tarafından yapılan araştırmada ise, eşlerin toplam dindarlık puanları ve dindarlık düzeyleri ile evlilik uyumları arasında, doğru orantılı bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda evlilik uyumunda farklı dini yaşantı biçimlerine rağmen ortak dini algılamının olumlu etkisi olduğu ve evlilik iletişimde mutluluğu, başarı ve güveni sağladığı tespit edilmiştir.²¹⁹

Dinin evlilik doyumu üzerinde etkili olması için, dini ibadetleri eşlerin birlikte yerine getirmesinin de özellikle önemli olduğuna değinen araştırmalar vardır. Hatch’in araştırmasında ibadet etme dereceleri ile erkek ve kadının evlilik uyum ve doyumu arasında anlamlı ilişki bulunamazken, ibadetleri beraber yerine getirmenin evlilik doyumu ve uyumunda daha pozitif etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.²²⁰ Dudley (1988), evlilik doyumundaki en güçlü etkenler olarak, aile ibadeti ve eşler arasında dini tutum ve davranışlarda uyum içinde olmak öne çıkmış ve bu, dindar insanların kendilerinin,

²¹⁷ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.446.

²¹⁸ Hünler, a.g.t., s.54.

²¹⁹ Ürkmez, a.g.t., s.87-90.

²²⁰ Ruth Cordle Hatch, *Marital Adjustment and Satisfaction as Related to Perceptions of Religious Practices and Orientations*, An Examination of Graduate and Seminary Student Couples (Religiosity, Intrinsic-Extrinsic, Quality, Dyadic), Kansas State University, PhD, 1985, pp.159-160’dan aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.88.

eşlerinin ve hayatlarında yer alan diğer insanların ihtiyaçlarının farkında olduğu şeklinde yorumlanmıştır.²²¹

Evlilik doyumu ve din ilişkisini etkileyen bazı faktörlerin de olduğu söylenebilir. Örneğin, cinsiyet faktörü ele alındığında kadın ve erkeklerin din ve evlilik doyumu ilişkileri farkı olabilir. Herron (1976) tarafından yapılan bir başka çalışmada, erkeklerde evlilik doyumu ve din ilişkisi pozitif korelasyon göstermiş, bununla birlikte kadınlarda dindarlığın daha çok evlilik mutluluğu ile ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bu, kadınların hem aile hem kilise sistemine daha çok katıldığı ve dindarlık düzeyinin evlilik doyumuna açık bir etkisi olduğu şeklinde yorumlanmıştır.²²² Sullivan da, kadınların dini inançlara sahip olmasının erkeklere oranla, ilişkisel bağlılıklarına daha çok etki ettiğini söyler.²²³ Scanzoni ve Arnett (1987), kadınların kendi evlilikleri ve genel evlilik doyumu ile ilgili fayda-zarar oranlarına dair görüşlerinin, kişisel dindarlığın bir fonksiyonu olarak değiştiğini bulmuşlardır. Daha az dindar kadınlar için, düşük bedel-yüksek fayda ile genel evlilik doyumu arasında daha yüksek bir ilişki vardır. Bu durum göstermektedir ki, daha az dindar kadınlarla karşılaştırıldığında daha dindar kadınlar, evliliklerinde kutsal olan kişisel faydaları daha fazla talep etmekte ve evliliklerinden daha fazla doyum almaktadırlar.²²⁴ Ayrıca araştırmacılar kadının birlikte dini faaliyetlere katılmayı daha çok önemsediklerini, evlilik bozulması riskinin kadın düzenli olarak dini törenlere katılıp, kocanın hiç katılmadığı durumlarda yaklaşık üç kat daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir.²²⁵

Evlilik yaşamı ile ilgili araştırmaların bazıları, dini yönelim, iman ve dini inançların uzun süreli evliliklerde anahtar rol oynadığını, dini inançlara bağlılığın boşanmaya karşı bir barier görevi üstlendiğini göstermiştir. Nitekim dini değerlerin derinlemesine paylaşılması, çiftlerin daha fazla öz veride bulunmasına ve uyumlu olmasına, uzun dönemli bir “çift kimliği” nin temellerinin atılmasına yardımcı olabilmektedir.²²⁶ Booth vd. 12 yıl süren boylamsal araştırmalarında, dini faaliyetlerdeki

²²¹ Margaret Dorothy Dudley, -Selected Dimensions and Orientations of Religiosity Related to Marital Satisfaction as Perceived by Married Seventh-day Adventists in the Midwest, Andrews University, PhD, 1988. pp. 124'dan aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.89-90.

²²² Ruth Cordle Hatch, *Marital Adjustment and Satisfaction as Related to Perceptions of Religious Practices and Orientations*, An Examination of Graduate and Seminary Student Couples (Religiosity, Intrinsic-Extrinsic, Quality, Dyadic), Kansas State University, PhD, 1985, pp.56'dan aktaran; Ürkmez, a.g.t., s.89

²²³ Sullivan, a.g.m., ss.610-626.

²²⁴ Mahoney, vd., a.g.m., s.571.

²²⁵ Call, Heaton, a.g.m., 382-392.

²²⁶ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.179.

yoğunluğun boşanma düşüncesinin ve boşanma oranlarının düşmesinde etkili olduğunu, ancak evlilikteki mutluluğu artırmada etkili olmadığını veya evlilik çelişkilerini azaltmadığını tespit etmişlerdir.²²⁷ Ancak bununla birlikte dini faktör, hem teoride hem de gerçek evlilik ve aile yaşantısında boşanmaya karşı bir engelden daha fazlasını teşkil etmektedir.²²⁸ Sullivan'ın yaptığı araştırma sonuçlarına göre, dindarlığın boşanma karşıtı bir tutum ve bağlılık ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.²²⁹ Call ve Heaton (1997) da boyamsal olarak yaptığı araştırmada, dini ibadetlere birlikte katılan çiftlerin evliliklerindeki çözülme oranının, dini önemseme ve dini faaliyetlere katılım konusunda birbirleri ile farklılıkları olan çiftlere göre daha az olduğunu bulmuşlardır.²³⁰

Bu araştırmada elde edilen önemli bulgulardan biri de, duanın evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme üzerindeki olumlu etkisidir. İnançlı birey, dua, ibadet, dini ayin ve törenlerle kutsal varlığa yaklaşma çabası içerisine girer. O'na güven ve bağlılığı ifade eden bu ve benzeri dini tecrübeler, bireyin dini hayatının önemli bir bölümünü oluşturur.²³¹ Yapılan araştırmalar, genel olarak bireylerin dini tutum ve davranışlar arasında dua etme eğilimlerinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur.²³² Ayrıca başkası için yapılan duanın da, kişinin kendisi için yaptığı duadan daha etkili ve verimli olduğu gözlemlenmektedir.²³³ Bununla birlikte dua davranışı, sevilen değer verilen bir başka şahsa yöneldiğinde, önemli psiko-sosyal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Nitekim çiftlerin birbirine dua etmesi, karamsarlık, saygısızlık ve eşlerden birinin diğerine duygusal reaksiyonu gibi husumetleri azaltmaktadır.²³⁴ Dua; çiftler arasında oluşan çatışmaları tatlıya bağlamakta; evlilik gibi uzun süreli bir beraberlikte aşk, şefkat ve anlayış gibi var olması gereken temel değerleri güçlendirmektedir. Dua, çiftleri, birbirlerine olan bağlılıklarının derinliği üzerinde düşünmeye yönlendirmektedir. Bu şekilde yapılan dua, çiftlerin evliliklerinin sağlamlığını ve sürekliliğini temin eder; eşlerin birbirlerine olan adanmışlıklarını hafızalarında canlı tutmaları noktasında önemli bir görev üstlenir.²³⁵ Eşinin mutlu olması için dua etme,

²²⁷ Booth, vd., a.g.m., ss.661-671.

²²⁸ Larson, a.g.m., s.,295.

²²⁹ Sullivan, a.g.m., ss.610-626.

²³⁰ Call, Heaton, a.g.m., ss.382-392.

²³¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 211.

²³² Köktaş, a.g.e., s.212.

²³³ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.233.

²³⁴ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.440.

²³⁵ Akın, Yalnız, a.g.m., s.80.

çiftlerin ilişkisini kutsal görmelerine yardımcı olur ve bu ilişkide Tanrı üçüncü bir kişi olarak ilişkiye katılmış olur.²³⁶

Eşlerin birbirlerini merkeze alarak dua etmeleri, aralarındaki olumlu duyguları artırarak aile bağlarını kuvvetlendirebilmektedir. Dua gibi manevi aktiviteler çiftlere, diğerinin ihtiyaçlarını düşünme, daha fazla sevgi ve bağışlama duygusu, diğerine saygı ile muamele etme ve çatışmaları çözme konularında yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda dua, çatışma durumunda bile olumsuz tutum ve davranışları azaltma girişiminde ve ortaya çıkan olumsuz etkileşimi iyileştirme, ilişkiyi tekrar düzenleme durumunda önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmacılar duanın, insani ilişkiler konusunda, çiftler üzerinde dini temelli bir müdahalenin, amacına uygun bir şekilde işlev gördüğünü iddia etmektedirler. Bu bağlamda dua, intikam ve rekabet duygularındansa, çiftlerin kendi hakikatlerini ve ortak amaçlarının hâkimiyetini tekrar elde etmelerini sağlar.²³⁷ Üstelik eş için dua etmek, dua eden insanı diğerine bağlar. Bu şekilde dua, eş olma kimliğini yeniden kurma veya pekiştirme görevi görmektedir.

Dindarlık ve evlilik doyumu konusunda yapılan araştırmaların genel olarak bu iki olgu arasında olumlu ilişkiler ortaya koymasının yanı sıra, bugün artık sekülerleşmenin ve dinin birey hayatındaki etkisini kaybetmesinin etkisi ile dini faktörün, güçlü evlilik ilişkilerinin önemli bir boyutu olmaktan uzaklaştığını söyleyen çalışmalar da vardır. Bibby'nin (1987) Kanada'da yaptığı araştırmaya göre, dini boyut, kültürün diğer öğelerine nazaran çok büyük fark yaratmıyor gibi görünmektedir. 1985'te ülke çapında yapılan bir ankete dayanarak Bibby, dindar olan ve olmayanların, hem genel hem de evlilik mutluluğu seviyeleri arasında fark olmadığını görmüştür. Özellikle kilise hayatı, yetişkinlerin sadece %16'sında ve gençlerin de sadece %8'inde, "büyük bir" mutluluk kaynağı olarak belirtilmiştir.²³⁸ Broderick (1981) ise, evliliklerde neyin önemli olduğu sorusuna verilen ucu açık cevapları analiz ettiğinde, katılımcıların %3'ünden daha azının dinin önemli olduğunu belirttiğini, büyük çoğunluğun ise, sevgi, anlayış, kişisellik, paylaşma ve güven gibi terimler kullandığını tespit etmiştir.²³⁹

²³⁶ Fincham, Lambert, Beach a.g.m., s.651.

²³⁷ Fincham, Lambert, Beach, a.g.m., s.650.

²³⁸ R. W. Bibby, *Fragmented Gods: The Poverty and Potential of Religion in Canada*, Toronto: Irwin Publishing, 1987'den aktaran; Larson, a.g.m., s.286.

²³⁹ J. E. Broderick, "A Method for Derivation of Areas for Assessment in Marital Relationships", *The American Journal of Family Therapy*, 1981, 9,25-34'den aktaran; Larson, a.g.m., s.293.

Bu araştırmada elde edilen bulgular, din ile evlilik arasındaki olumlu ilişkiyi destekleyici nitelikte sonuçlar vermiştir. Genel olarak dini inanç düzeyi yüksek olan bireylerin aile kurumunu ve evliliği daha çok benimsedikleri ve sahiplendikleri söylenebilir.²⁴⁰ Bununla birlikte evlilik hayatında etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler içerisinde dindarlık önemli bir etki mekanizmasıdır denilebilir. Dinlerin ve özelde İslam dinin evlilik hayatına verdiği önem ve evlilik ile ilgili düzenleyici kaideleri, dindar bireyler için evlilik hayatını önemli kılmaktadır.

Bu araştırma elde edilen sonuçlara göre her ne kadar dindarlık ve evlilik doyumu üzerindeki ilişkiye dair bir anlamlılık bulmuş olsa da, bulunan ilişkinin güçlü olmaması, din ve evlilik ilişkisinin ideal bir biçimde gerçekleşmediğini de göstermektedir. Bu sonucu etkileyen birçok faktör bulunabilir. Örneğin günümüzde bireyselleşmenin, dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşmanın bir sonucu olarak evlilikler daha fazla kar zarar eksenini içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durum evliliğin henüz gerçekleşmediği eş seçme sürecinde kendini göstermeye başlamaktadır. Günümüzde eş seçerken dini ve ahlaki hassasiyetlerden ziyade maddi kaygılar, popülerlik, görsellik vb. faktörlerin ön plana geçmeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu durumun, dindar bireyler başta olmak üzere evli çiftlerde genel olarak anlaşmazlık ve çatışmalara zemin hazırladığı, evlilik hayatının huzurunu tehdit ettiği sylenabilir.

Din ve evlilik ilişkisi ile ilgili önemli bir husus da, dinlerin ve özelde İslam dinin, birbirine karşı hak ve hukukun gözetildiği, aile değerlerinin yaşandığı ideal bir evlilik anlayışı önermesine rağmen, dindar bireylerin bu ideallerden uzaklaşmasıdır. şöyle ki, dinini hayatına rehber kılan, tüm tutum ve davranışlarında içsel olarak yaşadığı dininin etkilerini derinden hissedenden dindar birey için, evlilik hayatının da dini çerçeveye uygun bir Şekilde huzurlu ve örnek teşkil eden ideal bir evlilik olması gerekmektedir. Ancak günümüzde dindarlıkların daha Őekilci, daha yüzeysel bir kimliğe bürünmesi, İslam dininin ruhuna uygun olmayan bir biçimde yalnızca ibadet edilen zaman ve mekâna hapsedilmesi, dinin birey hayatındaki etkilerinin azalmasını beraberinde getirmiştir. Bu dindarlık Şeklinin ise, ahlaki, dini ve manevi değerler üretebilmesi, insani ve toplumsal ilişkileri düzenlemesi oldukça güçtür. Bir başka ifade ile, günümüzde dindarlıkların değer üretmekten ve

²⁴⁰ Bilgin, a.g.m., s.406-407.

toplumsal ve aile ilişkilerini olması gerektiği şekilde düzenlemekten uzaklaşmaya başladığı söylenebilir.

Özetlemek gerekirse, din ve evlilik ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmaların çoğu bu iki değişken arasında olumlu yönde ilişkiler tespit etmiştir. Yani, din evlilik hayatına olumlu yönde katkıda bulunarak, bireylerin evlilik mutluluklarını artırmakta, evlilik problemlerini çözmelerini kolaylaştırmaktadır. Bizim araştırmamız da aynı paralelde sonuçlar ortaya koymuştur. Ancak din ve evlilik gibi iki derin meselenin birbiri ile ilişkili olduğu hususların ve hangi açılardan dinin evlilik mutluluğuna katkıda bulunduğu konusunun, farklı araştırmalarca da ele alınıp değerlendirilmeye ihtiyacı vardır.

V. EVLİLİK DOYUMU, KİŞİSEL DEĞERLER VE DİNDARLIK ARASINDAKİ ARACI DEĞİŞKEN İLİŞKİLERİ

Bu bölümde, değişkenler arasında aracı değişken etkisinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Aracı değişken, bağımlı ve bağımsız değişken ilişkisini etkileyen üçüncü değişkendir. Aracılık testleriyle araştırılmaya çalışılan temel sorun, iki değişken arasındaki ilişkinin, aslında bir başka değişkenin varlığını (ya da en azından bir dereceye kadar) şart koşmasıdır. Bir başka deyişle, bir değişkenin diğer değişken üzerindeki etkisinin farklı bir aracı değişken tarafından sağlandığı ya da ilişkinin bir bölümünün aracı değişken üzerinden gerçekleştiğinin keşfedilmesidir. Bu ise, görünürdeki ilişki dinamiklerinin ötesinde bir anlam ve yorumlamaya imkân vermektedir.²⁴¹

Bu araştırmada aracı değişkenlerle ilgili şu üç hipotez test edilmektedir:

1. Kişisel değerler, dinin etkisini hissetme ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahiptir.
2. Evlilikte sorun çözme becerileri, dinin etkisini hissetme ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahiptir.
3. Partner/eş odaklı dua etme, kişisel değerler ve evlilikte sorun çözme arasında arabulucu bir etkiye sahiptir.

A. DİNİN ETKİSİNİ HİSSETME (DEHÖ) İLE EVLİLİK DOYUMU (EYÖ) ARASINDAKİ İLİŞKİDE, KİŞİSEL DEĞERLERİN (KDE) VEYA

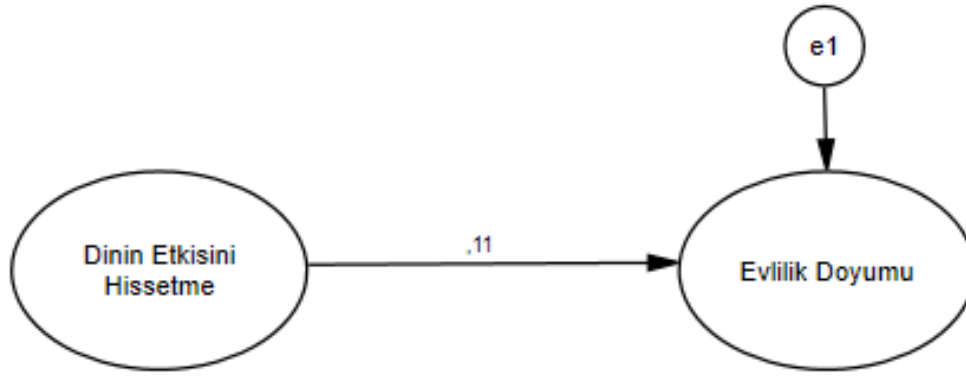
²⁴¹ <http://www.yapisalesitlik.com/yem.php?gln=onemli> (28.12.2016).

EVLİLİKTE SORUN ÇÖZMENİN (ESCÖ) ARABULUCU ROLÜNÜN İNCELENMESİ

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre din, hem kişisel değerler hem de evlilik doyumu üzerinde bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte kişisel değerlerin de evlilik doyumu üzerinde önemli bir etkisi vardır. Araştırmanın başlangıcından itibaren, din ve evlilik ilişkisi üzerinde, değerlerin önemli bir etkisinin olduğunu düşünmüştük. Nitekim dinler, değer oluşturan, değerleri destekleyen ve sağlamlaştıran söylemlere ve yaptırımlara sahiptir. Aile hayatının mutluluğu ve sağlıklı bir şekilde devam etmesinde de değerlerin çok büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda, dinin evlilik mutluluğuna etki eden birçok yönünden biri olarak, kişisel değerleri artırdığı ve bu vesile ile evlilik mutluluğuna katkıda bulunduğu düşünülmüştür. Bu ise, kişisel değerlerin, dindarlık ve evlilik mutluluğu ilişkisinde arabulucu bir rol oynadığı anlamına gelmektedir.

Dinin etkisini hissetme (DEHÖ) ve evlilik doyumu (EYÖ) arasındaki ilişkide kişisel değerlerin (KDE) ve evlilikte sorun çözmenin (ESCÖ) aracı değişken etkisini ayrı ayrı test etmek için Bron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi yöntemi temel alınmıştır. Bu amaçla değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkileri aynı anda görmek için iki ayrı yapısal eşitlik modeli oluşturulmuş ve test edilmiştir. Baron ve Kenny, aracılık etkisinden söz edilebilmesi için üç durumun bulunması gerektiğini belirtmiştir: *i)* Bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde bir etkisi olmalıdır; *ii)* Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisi olmalıdır; *iii)* Aracı değişken ikinci adımdaki regresyon analizine dâhil edildiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi düşerken, aracı değişkenin de bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır.²⁴² Bu bilgiler ışığında belirtilen durumları test etmek için öncelikle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini gösteren Şekil 8'deki model oluşturulmuş ve test edilmiştir.

²⁴² R. M. Baron, D. A. Kenny, "The Moderator Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, And Statistical Considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1986, 51, 1173-1182.

Şekil 8. Dinin Etkisini Hissetmenin Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkisi

Şekil 8’deki modelin test edilmesi sonucu elde edilen uyum değerleri ($\chi^2/sd=1.81$, RMSEA=.05, SRMR= .04, CFI=.95 GFI=.89 AGFI=.87) modelin iyi düzeyde uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. ²⁴³ Modelde dinin etkisini hissetmenin evlilik doyumu üzerinde pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır ($\beta=0.11$, $p<0.01$). Diğer yandan, dinin etkisini hissetme, evlilik doyumu üzerinde oldukça düşük düzeyde bir etkiye sahiptir ($f^2=.01$). Bu sebeple, dinin etkisini hissetme ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide, kişisel değerlerin ve evlilikte sorun çözmenin aracı değişken etkisi incelenememiştir.

Elde edilen bulgular, “*Kişisel değerler, dinin etkisini hissetme ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahiptir.*” şeklindeki hipotezimizin doğrulanmadığını göstermektedir. Teorik açıdan böyle bir aracılık etkisinin bulunduğu öngörülmesine rağmen bu araştırmanın bulgularında ortaya çıkmamış olması, kişisel değerlerin hiçbir şekilde din ve evlilik ilişkisinde aracı olmadığını göstermemektedir. Farklı araştırmalarda da bu ilişki ve etkilerin değerlendirilmeye ihtiyacı vardır.

Aracılık etkisi ile ilgili “*Evlilikte sorun çözme becerileri, dinin etkisini hissetme ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahiptir.*” şeklindeki ikinci hipotezimiz de, aynı şekilde dinin etkisini hissetme ve evlilik doyumu ilişkisinin zayıf olması ve aracılık etkisinin ölçülememesi sebebi ile doğrulanamamıştır (Bkz. Şekil 8).

Aracılık etkisi ile ilgili, Hünler’in yaptığı araştırmada da dindarlık ve evlilik doyumu arasında ilişki bulunmakla birlikte evlilikte sorun çözme becerilerinin bu ilişkideki

²⁴³ Bollen, a.g.m., 303-316; Browne, Cudeck, a.g.m., 136-136; Hu, Bentler, a.g.m., 1-55; Tanaka, Huba, a.g.m., 197-201.

arabulucu rolü tespit edilememiştir.²⁴⁴ Fincham vd.'nin yaptığı çalışmada, ilişkiyi kutsal görmenin, dua ve sadakat arasında aracılık eden bir faktör olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁵ Haseley'in araştırmasında da, evlilik mutluluğu ve bağlanma ilişkisi ile bu ilişkide dini bağlılığın rolü incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, uyumlu bir dini bağlılığa sahip olan çiftler, uyumlu olmayanlara göre daha yüksek evlilik doyumuna sahiptir. Bu araştırmada dini bağlılığın, bağlanma ve evlilik doyumu ilişkisinde aracılık etkisi (mediate) bulunamamış, ancak düzenleyici (moderatör) etkisi bulunmuştur.²⁴⁶

B. KİŞİSEL DEĞERLER (KDE) İLE EVLİLİKTE SORUN ÇÖZME (EŞÇÖ) ARASINDAKİ İLİŞKİDE, PARTNER/EŞ ODAKLI DUANIN (PODÖ) ARABULUCU ROLÜNÜN İNCELENMESİ

Kişisel değerler ve eşe dua etme davranışının evlilikte sorun çözme üzerindeki etkilerinden hareketle, kişisel değerlerin evlilikte sorun çözme becerileri üzerindeki etkinin bir kısmının eşe dua etme üzerinden gerçekleşeceği, yani eşe dua etmenin kişisel değerler ve evlilikte sorun çözme ilişkisinde arabulucu bir etkiye sahip olacağı tahmin edilmiştir.

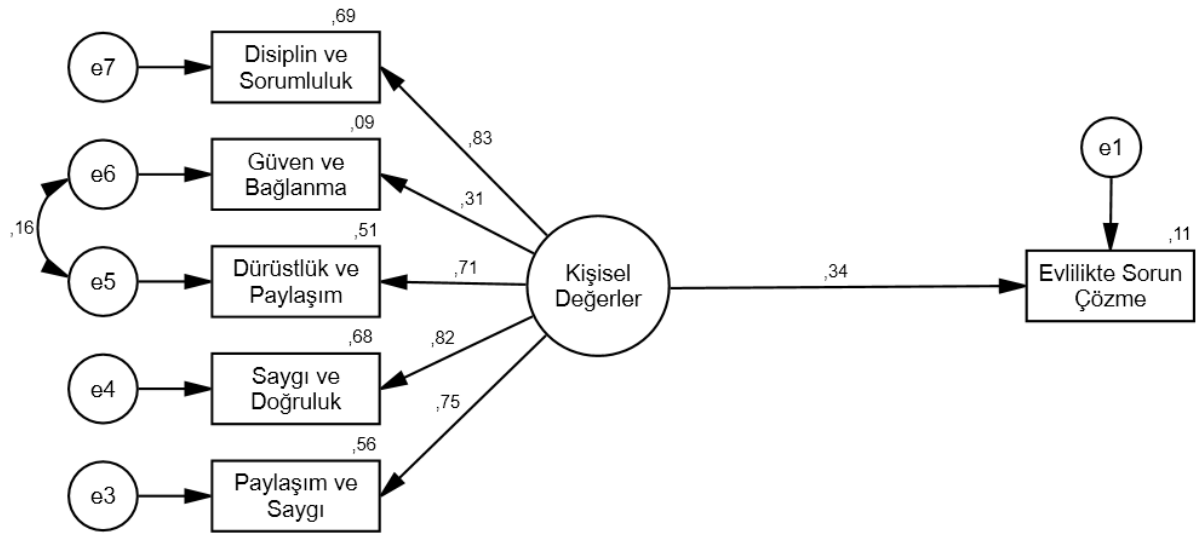
Eş odaklı duanın kişisel değerler ile evlilikte sorun çözme arasındaki ilişkide aracı değişken etkisini test etmek için, Bron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi, doğrudan ve dolaylı etkileri aynı anda görmek için iki ayrı yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Baron ve Kenny, aracılık etkisinden söz edilebilmesi için üç durumun bulunması gerektiğini belirtmiştir: *i*) Bağımsız değişkenin (kişisel değerler) aracı değişken (eş odaklı dua) üzerinde bir etkisi olmalıdır; *ii*) Bağımsız değişkenin (kişisel değerler) bağımlı değişken (evlilikte sorun çözme) üzerinde etkisi olmalıdır; *iii*) Aracı değişken (eş odaklı dua) ikinci adımdaki regresyon analizine dâhil edildiğinde, bağımsız değişkenin (kişisel değerler) bağımlı değişken üzerindeki etkisi düşerken, aracı değişkenin (eş odaklı dua) de bağımlı değişken (evlilikte sorun çözme) üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır.²⁴⁷ Bu bilgiler ışığında belirtilen durumları test etmek için iki ayrı model oluşturulmuş ve modeller test edilmiştir.

²⁴⁴ Hünler, a.g.t., s.54.

²⁴⁵ Fincham, Lambert, Beach, a.g.m., ss.649-659.

²⁴⁶ Haseley, a.g.t., 112p.

²⁴⁷ Baron, Kenny, a.g.m., 1173-1182.

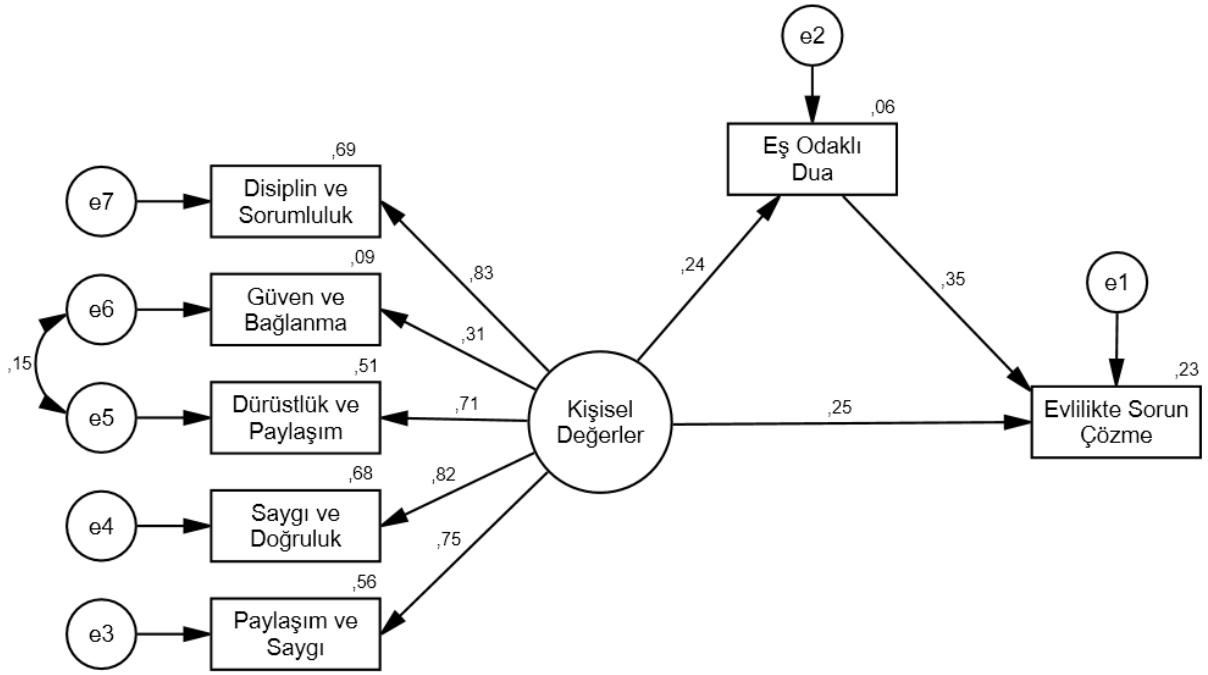
Şekil 9. Kişisel Değerlerin Evlilikte Sorun Çözme Üzerindeki Etkisi

Şekil 9'daki modelde, Baron ve Kenny'nin (1986) belirttiği birinci durum incelenmiştir. Modelde, kişisel değerler bağımsız evlilikte sorun çözme ise bağımlı değişken olarak modelde yer almaktadır. Modelin test edilmesi sonucu elde edilen uyum değerleri ($\chi^2/sd=2.44$, RMSEA=.05, SRMR= .02, CFI=.99 GFI=.99 AGFI=.97) modelin mükemmel düzeyde uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir.²⁴⁸ Modelde kişisel değerlerin evlilikte sorun çözmeye doğrudan pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır ($\beta=0.34$, $p<0.01$). Elde edilen sonuçlara göre, birinci durumun karşılandığı söylenebilir.

Şekil 10'daki modelde de, kişisel değerler bağımsız, evlilikte sorun çözme bağımlı ve eş odaklı dua ise aracı değişken olarak yer almaktadır. Bu model yardımı ile Baron ve Kenny'nin (1986) belirttiği ikinci ve üçüncü durumlar test edilmiştir. Modelin test edilmesi sonucu elde edilen uyum değerleri ($\chi^2/sd=2.25$, RMSEA=.04, SRMR= .03, CFI=.99 GFI=.99 AGFI=.97) modelin mükemmel düzeyde uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir.²⁴⁹ Şekil 10'da gösterilen modelde belirtilen yollara ait standardize edilmiş beta değerleri Tablo 51'de gösterilmiştir.

²⁴⁸ Bollen, a.g.m., 303-316; Browne, Cudeck, a.g.m., 136-136; Hu, Bentler, a.g.m., 1-55; Tanaka, Huba, a.g.m., 197-201.

²⁴⁹ Bollen, a.g.m., 303-316; Browne, Cudeck, a.g.m., 136-136; Hu, Bentler, a.g.m., 1-55; Tanaka, Huba, a.g.m., 197-201.

Şekil 10. Kişisel Değerler ile Evlilikte Sorun Çözme Arasındaki İlişkide Eş Odaklı Duanın Aracı Değişken Rolü

Şekil 10'daki modelde, kişisel değerlerin eş odaklı duaya ($\beta=0.24$, $p<0.01$) ve evlilikte sorun çözmeye ($\beta=0.25$, $p<0.01$) doğrudan pozitif yönde bir etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, kişisel değerler, eş odaklı dua üzerinden evlilikte sorun çözmeyi dolaylı olarak pozitif yönde etkilemektedir ($\beta=0.09$, $p<0.05$). Eş odaklı duanın ise evlilikte sorun çözmeye doğrudan ve pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır ($\beta=0.35$, $p<0.01$). Eş odaklı duanın modele dâhil edilmesi ile kişisel değerlerin evlilikte sorun çözme üzerindeki etkisi ortadan kalkmayıp sadece azalmıştır. Burada kişisel değerlerin etkisinin azalması demek, ilişkinin bir bölümünün eş odaklı dua etme üzerinden gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile, ilk aşamada kişisel değerler ve evlilikte sorun çözme arasındaki ilişkinin içerisinde, eş odaklı dua etmenin etkisi de bulunmaktaydı. Aracı değişken etkisi test edildiğinde bu ilişkinin düşmesi, eş odaklı dua etme değişkeninin kontrol altına alınmış olması sonucu gerçekleşmektedir. Burada eş odaklı duanın etkisi ayrıştırıldığında kişisel değerlerin etkisinin kaybolmaması ancak azalması, tam aracılık değil kısmi aracılığın göstergesidir. Bu sonuca göre, Eş odaklı duanın, kişisel değerler ile evlilikte sorun çözme arasındaki ilişkide “kısmi aracı” olduğu söylenebilir.

Tablo 51. Aracılık Testi Modelinde Yer Alan Değişkenlere Ait Yol Katsayıları

Etki	Kişisel Değerler (β)	Eş Odaklı Dua (β)	R²
Doğrudan Etki			
Eş Odaklı Dua	0,24	-	0,06
Evlilikte Sorun Çözme	0,25	0,35	0,23
Dolaylı Etki			
Eş Odaklı Dua	-	-	
Evlilikte Sorun Çözme	0,09	-	
Toplam Etki			
Eş Odaklı Dua	0,24	-	
Evlilikte Sorun Çözme	0,34	0,35	

Bu araştırmanın bulgularına göre hem dindarlık hem de kişisel değerlerin evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme üzerinde etkileri vardır. Özellikle bir başa çıkma yöntemi olarak da değerlendirilebileceğimiz dua etme davranışının eş odaklı olduğunda, evlilik sorunlarını, eşlerin birbirine karşı düşmanca duygularını ve öfkelerini azalttığına değinilmiştir.²⁵⁰

Duanın temelinde bir güven ve yüce bir inanış olduğu için mümin, inandığı güvendiği Allah'ın kendisine yardım edeceğini düşünmektedir. Bu nedenle dua, sıkıntıyı gidererek kişide bir rahatlama ve sükûnet meydana getirmektedir.²⁵¹ Eş odaklı dua etmede ise, kişinin dua ederken eşinin iyiliğini daha fazla düşündüğü, eşinin olumsuz taraflarından ziyade olumlu yönlerini görmeye başladığı, eşine karşı sevgi, merhamet vb. duygularının artmaya başladığı, evlilik hayatına manevi bir duygu katıldığı söylenebilir. İlaveten, eş ve evlilik için dua etmek, evliliğe bağlılığı artırdığı gibi sorunlara karşı daha yapıcı yaklaşma tutumunu da beraberinde getirebilir. Nitekim, kişi dua ettiği bir konunun gerçekleşmesi için fiilen de gayret etmeye başlar. Bu da duanın motive edici bir gücü olduğunu göstermektedir. Evlilik hayatı söz konusu olduğunda ise, kişinin eşinin başarısı, mutluluğu ve aile saadeti için dua etmesinin, hem Tanrı'nın/Allah'ın desteğini hissetmesi, hem de duanın motive edici gücü ile birlikte, evlilik hayatında önemli olan değerlere daha fazla önem verilmesi ve evlilik mutluluğu için daha fazla gayret etmesini beraberinde getirdiği söylenebilir.

²⁵⁰ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.440.

²⁵¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.232.

Bulgular, “Partner/eş odaklı dua etme, kişisel değerler ve evlilikte sorun çözme arasında arabulucu bir etkiye sahiptir.” şeklindeki üçüncü hipotezin doğrulandığını göstermektedir. Daha açık bir şekilde özetlemek gerekirse, kişisel değerleri içselleştirmiş ve yaşamına dâhil etmiş kişiler eşlerine daha fazla dua etmektedirler, eşlerine dua eden bireyler de evlilikte sorun çözme konusunda daha büyük başarı göstermektedirler. Kişisel değerler evlilikte sorun çözmeye etki ederken, bu etkinin bir kısmı eşe dua etme üzerinden gerçekleşmekte, yani hem kişisel değerleri yüksek hem de eşine dua eden bireyler, evlilikte sorun çözme konusunda daha büyük başarı göstermektedirler.

VI. DİN, DEĞERLER VE EVLİLİK İLİŞKİSİNE DAİR HAZIRLANAN ANKET SORULARINA İLİŞKİN BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

Bu bölümde, araştırma konusu ile ilgili detaylı bilgi edinmek ve katılımcıların ölçek soruları dışında da evlilik, din ve değerler ilişkisi ile ilgili görüşlerini değerlendirmek amacıyla oluşturulan 10 maddelik anket soru grubunu verileri ile ilgili sonuçlar ve yorumları sunulacaktır. Olumlu veya olumsuz ifadelerden oluşan anket soruları, “tamamen katılıyorum”, “çoğunlukla katılıyorum”, “kısmen katılıyorum”, “katılmıyorum” ve “hiç katılmıyorum” şeklindeki cevap seçenekleri ile, katılımcıların o ifadeye ne derece katıldıklarını ölçen bir form şeklinde düzenlenmiştir.

Dini inançların değerler üzerindeki etkisi, önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlilik hayatında önemli olan değerler üzerinde dinin ne derecede etkili olduğu ise, bu araştırmanın konularından birini teşkil etmektedir. Yapılan alan araştırmasındaki anket sorularından biri de, dini inançların evlilik değerleri üzerindeki etkisi ile ilgili katılımcıların görüşlerini almayı amaçlamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda “*Dini inançlar, evlilik hayatının sürdürülmesinde önemli olan değerler üzerinde etkilidir*” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 52. Dinin Evlilik Hayatındaki Değerler Üzerindeki Etkisi

Dini inançlar, evlilik hayatının sürdürülmesinde önemli olan değerler üzerinde etkilidir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	362	64,4
Çoğunlukla katılıyorum	140	24,9
Kısmen katılıyorum	36	6,4
Katılmıyorum	15	2,7
Hiç katılmıyorum	8	1,4
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

Tablo 52’de yer alan veriler ışığında “*Dini inançlar, evlilik hayatının sürdürülmesinde önemli olan değerler üzerinde etkilidir*” İfadesine tamamen katıldığını ifade edenler, 362 kişi ile örneklemin %64,4’ünü oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 140 kişi ile örneklemin %24,9’unu oluştururken, kısmen katılanlar, 36 kişi ile örneklemin %6,4’ünü oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyenler 15 kişi ile örneklemin %2,7’sini, ifadeye katılmadığını kesin bir şekilde ifade edenler ise 8 kişi ile örneklemin %1,4’ünü oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi ise örneklemin %0,2’sini oluşturmaktadır. İlk iki şıkkın verileri toplandığında ise, örneklemin %89,3’ünün dini inançların evlilik değerleri üzerinde etkili olduğunu savunan bireyler olduğu görülmektedir. Bu da katılımcıların büyük birçoğunun dinin evlilik değerleri üzerindeki rolünü kabul ettiklerini göstermektedir. Nitekim bizim araştırma sonuçlarına göre de dindarlık ile kişisel değerler arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmişti (Bkz. Tablo 47).

Farklı araştırmalar da, evlilik hayatında etkili olan farklı değerler ve bu değerler üzerindeki dinin etkisini tespit etmişlerdir. Örneğin, Belen (2014) tarafından yapılan bir araştırmada eşler arası iletişimi besleyen en önemli değerlerin “doğruluk”, “dürüstlük”, “sevgi”, “saygı” “güven” ve “din” olduğu ifade edilmiştir.²⁵² Lambert ve Dollahite (2006)’in yaptığı araştırmada ise, çiftler, eşler arası uzlaşmaya, ilişki devamlılığına bağlılık ve bağışlama istekliliği yoluyla olanak sağlandığından bahsetmişlerdir. Bununla birlikte

²⁵² Belen, a.g.m., s.187.

araştırmaya katılanlar, dindarlığın onlara ibadetler, kutsal metinler ve kutsal bağışlayıcılığa, şükür vasıtasıyla yardım ettiğini ifade etmişlerdir.²⁵³ Dollahite ve Marks (2009)'a göre, din evliliğe yönelik duyulan güven ve mutluluğu, sadakat ve bağlılığı, uyumu, ortak değerleri, sorunları çözümlenmeyi, evlilik devamını, saygıyı, rollerin netliğini ve paylaşılan amaçları artırmaktadır.²⁵⁴ Mahoney vd. (2001)'e göre de, dini ritüeller ve birlikte dua etmek, çiftlere kendi hatalarını kabul etmek ve diğerine karşı affedici olmanın yöntemlerini vermektedir. Bu dini uygulamaların sürekli yapılması, çiftler arasında dargınlık ve düşmanlığı önleyici bir vazife görmektedir. Dini faaliyetlere katılma, çiftlere ortak değerler geliştirme imkânı sunarak, birbirlerine özellikle dini manevi ve ahlaki konularda destek olmalarını sağlamaktadır.²⁵⁵

Dinin evlilik doyumu/mutluluğu üzerindeki etkisi, bu araştırmanın temel hipotezlerindedir. Peki dindar insanlar evliliklerinde, dindar olmayan insanlarla karşılaştırıldığında daha mutlu ya da daha mutsuz mudur? Bu konu ile ilgili katılımcıların görüşleri almak için soru, olumsuz bir şekilde ve “*Dindar insanların evlilikleri daha mutsuzdur*” şeklinde düzenlenmiştir. Aşağıda bu ifade ile ilgili katılımcıların görüşlerine yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 53. Dindarlığın Evlilik Mutluluğuna Etkisi

Dindar insanların evlilikleri daha mutsuzdur.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	9	1,6
Çoğunlukla katılıyorum	10	1,8
Kısmen Katılıyorum	37	6,6
Katılmıyorum	190	33,8
Hiç katılmıyorum	313	55,7
Total	559	99,5
Kayıp Veri	3	0,5
Toplam	562	100,0

Yukarıdaki tabloda yer alan verilere göre 313 kişi ile katılımcıların yarıdan fazlası (%55,7), “*Dindar insanların evlilikleri daha mutsuzdur*” ifadesine hiç katılmadıklarını

²⁵³ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.448.

²⁵⁴ Dollahite, Marks, a.g.m., s.387.

²⁵⁵ Mahoney, vd., a.g.m., s.587.

belirtmişlerdir. Yine örneklemin %33,8'ini oluşturan 190 kişi, bu ifadeye katılmadıklarını söylemiştir. Örneklemin %6,6'sını oluşturan 37 katılımcı ifadeye kısmen katıldıklarını, %1,8 oranındaki 10 kişi çoğunlukla katıldıklarını ve %1,6 oranındaki 9 kişi de tamamen katıldıklarını ifade etmişlerdir. Örneklemin %0,5'ini oluşturan 3 kişi de bu soruya cevap vermemiştir. Bu ifadeye katılım oranının oldukça düşük olması, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun dindar insanların evliliklerinin dindar olmayanlara kıyasla daha mutsuz olduğunu düşünmediklerini göstermektedir. Bu araştırmanın sonuçları da din ve evlilik mutluluğu arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler tespit etmiştir (Bkz. Tablo 49). Din ve evlilik ilişkisine dair olumlu sonuçlar elde eden birçok araştırma bulunmaktadır. Bu konu önceki bölümlerde detaylı olarak ele alındığı için burada tekrar edilmeyecektir.

Dini inanç ile stresle başa çıkma arasındaki ilişki önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte evlilikte yaşanan problemlerde bir dini başa çıkma yöntemi olarak duaya başvurulması da, farklı araştırmalarda ele alınan önemli konulardan biridir.²⁵⁶ Bu araştırmada da bireylerin evlilik problemleri ile karşılaştıklarında bir başa çıkma yöntemi olarak dua etme davranışı ile ilgili yönelimlerini belirlemek için “*Eşimle problem yaşadığımızda dua ederim/Allah'tan yardım isterim.*” şeklindeki madde anket sorularına ilave edilmiştir. Bu ifade ile ilgili veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 54. Evlilik Problemlerinde Dini Başa Çıkma Davranışı

Eşimle problem yaşadığımızda dua ederim/Allah'tan yardım isterim.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	347	61,7
Çoğunlukla katılıyorum	151	26,9
Kısmen Katılıyorum	55	9,8
Katılmıyorum	6	1,1
Hiç katılmıyorum	2	0,4
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

²⁵⁶ Holden, a.g.t., s.661; Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafı, a.g.m., s.108; Mahoney, vd., a.g.m., s.587; Dollahite, Marks, a.g.m., s.380.

Tablo 54'te yer alan veriler ışığında “Eşimle problem yaşadığımızda dua ederim/Allah’tan yardım isterim” İfadesine tamamen katıldığını ifade edenler, 347 kişi ile örneklemin %61,7’sini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyen 151 kişi örneklemin %26,9’unu oluştururken, kısmen katılan 55 kişi örneklemin %9,8’ini oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyen 6 kişi örneklemin %1,1’ini, ifadeye katılmadığını kesin bir şekilde ifade eden 2 kişi ise örneklemin %0,4’ünü oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi de örneklemin %0,2’sini oluşturmaktadır. İlk iki şıkkın verileri toplandığında ise, örneklemin %88,6’sının, eşi ile problem yaşadığında Allah’tan yardım istediği ve dua ettiği görülmektedir. Bu da katılımcıların büyük çoğunluğunun evlilik hayatında eşi ile problem yaşadığında, dini bir başa çıkma yöntemi olarak dua etme davranışına yöneldiğini göstermektedir.

Yaşanan olumsuzluklar karşısında Tanrı’ya sığınmak, hem olayın anlamlandırılmasını hem de olaydan dolayı bireyin düşüncelerinin ve hissettiklerinin farkına varmasını, bunları ifade etmesini sağlar. Yaşadığı olumsuz olayın kendi öz kaynaklarını aşacağını gören birey yardım arar. Böyle durumlarda, pek çok birey için ilk yardım kaynaklarından biri merhamet edici Tanrı’dır.²⁵⁷ Dua etme ve Tanrı’ya sığınma gibi olumlu dini başa çıkma kullananlar, Tanrı ile ilişkide güvenli olma ve diğer insanlarla da manevi bir bağ kurma eğilimindedir.²⁵⁸ Bu sebeple duanın evlilik problemleri ile daha kolay başa çıkarak, eşler arasındaki iletişimi artırdığı ve evlilik doyumuna katkıda bulunduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmalar, dinin boşanmaya karşı bir koruyucu barier görevi gördüğü ve evlilik devamına katkıda bulunduğunu göstermiştir.²⁵⁹ Bu sonuçlardan hareketle katılımcıların din ve evlilik devamı ilişkisi ile ilgili görüşlerini almak için, “*Dini inançlarım, boşanma konusundaki fikirlerimi engelleyici/yumuşatıcı bir etkiye sahiptir.*” şeklindeki ifadeye ne derece katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bununla ilgili sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

²⁵⁷ Ayten, vd., a.g.m., s.48.

²⁵⁸ Sema Eryücel, “Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013, Cilt: 10, Sayı: 23, ss. 251-271, s.253.

²⁵⁹ Mahoney, vd., a.g.m., s.58; Larson, a.g.m., s.289.

Tablo 55. Dini İnançların Boşanmayı Engelleyici Rolü

Dini inançlarım, boşanma konusundaki fikirlerimi engelleyici/yumuşatıcı bir etkiye sahiptir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	253	45,0
Çoğunlukla katılıyorum	141	25,1
Kısmen Katılıyorum	93	16,5
Katılmıyorum	44	7,8
Hiç katılmıyorum	30	5,3
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

Tablo 55'te yer alan verilere göre, “*Dini inançlarım, boşanma konusundaki fikirlerimi engelleyici/yumuşatıcı bir etkiye sahiptir.*” ifadesine tamamen katıldığını söyleyenler 253 kişi ile örneklemin %45’ini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyen 141 kişi örneklemin %25,1’ini oluştururken, kısmen katılan 93 kişi örneklemin %16,5’ini oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyen 44 kişi örneklemin %7,8’ini, ifadeye hiç katılmadığını ifade eden 30 kişi ise örneklemin %5,3’ünü oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi de örneklemin %0,2’sini oluşturmaktadır. İlk iki şıkkın verileri toplandığında ise, örneklemin %70’inin, dini inançların boşanmayı engelleyici özelliğe sahip olduğunu düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Bu da katılımcıların büyük çoğunluğunun dinin, evlilik devamına katkıda bulunduğunu kabul ettiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu ifadeye katılmadığını söyleyenlerin oranının da %13 ile çok düşük olmadığı görülmektedir.

Dinin boşanmayı engelleyici rolü ile ilgili görüşün, diğer maddelere göre daha az katılım oranına sahip olması, günümüzde gitgide artan boşanma oranları ile açıklanabilir. Üstelik evlilik gibi boşanmanın da dini bir konu olarak görülme oranı azalmıştır. Dinin boşanmayı engelleyici bir rolüne, özellikle yurtdışında yapılan çalışmalarda büyük bir vurgu yapılmıştır. İslam dininde boşanmanın Hıristiyanlıkta olduğu gibi yasaklanmamış olmasının da, buradaki oranın düşük çıkmasını etkilediği söylenebilir. İslam dinene göre

dindarlık ve boşanmaya karşı tutumunun boyamsal çalışmalarla daha detaylı bir şekilde ele alınıp incelenmesi, konunun daha iyi anlaşılıp yorumlanmasına imkân verecektir.

Eşlerin aynı dini inanca sahip olması, yani evliliklerde inanç birlikteliği olması (dini homogami), evlilik mutluluğunu artırıcı bir etken olarak görülmektedir.²⁶⁰ Katılımcıların bu konudaki görüşleri, “Eşlerin aynı dini inanca sahip olmasının bir önemi yoktur.” şeklindeki olumsuz bir ifade ile ele alınmıştır. Aşağıda, katılımcıların bu ifadeye ne derece katılıp katılmadığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 56. Eşlerin Aynı Dini İnanca Sahip Olmasının Önemi

Eşlerin aynı dini inanca sahip olmasının bir önemi yoktur.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	23	4,1
Çoğunlukla katılıyorum	35	6,2
Kısmen Katılıyorum	39	6,9
Katılmıyorum	132	23,5
Hiç katılmıyorum	333	59,3
Toplam	562	100,0

Tablo 56’da yer alan verilere göre, “Eşlerin aynı dini inanca sahip olmasının bir önemi yoktur.” ifadesine tamamen katıldığını söyleyenler 23 kişi ile örneklemin %4,1’ini, ifadeye çoğunlukla katıldığını söyleyen 35 kişi örneklemin %6,2’sini, kısmen katılan 39 kişi de örneklemin %6,9’unu oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyen 132 kişi örneklemin %23,5’ini, ifadeye hiç katılmadığını söyleyen 333 kişi de, örneklemin %59,3’ünü oluşturmaktadır. Son iki şıkkın verileri toplandığında ise, örneklemin %82,8’inin, eşlerin aynı dini inanca sahip olmasının bir önemi olmadığı ifadesine katılmadığı, yani katılımcıların büyük bir çoğunluğunun evlilik hayatında dini inanç birlikteliğinin önemli olduğunu düşündüğü ortaya çıkmaktadır.

Uyumlu bir kişilik gelişiminde bireysel dindarlığın belirleyici rolü söz konusu olsa da, evlilik uyumunda ortak dini yaklaşım ve uygulamaların rolü daha büyüktür

²⁶⁰ Marks, a.g.m., s.87; Mahoney, vd., a.g.m., s.571; Larson, a.g.m., s.290; Call, Heaton, a.g.m., s.383.

denilebilir.²⁶¹ Çiftlerin dinin her boyutunda (inanç, üyelik, katılım) birbirleriyle ortak/benzer olması, evliliği daha fazla sürdürülebilir ve daha doyumlu hale getirmektedir.²⁶² Aynı zamanda dini faaliyetleri birlikte paylaşacak olmak, evlilikteki stres düzeyini de azaltmaktadır.²⁶³ Çiftlerin dini ve manevi konularda anlaşmazlıklarının olması, çift danışmasında dahi zorluklar ortaya çıkardığı tespit edilmiştir.²⁶⁴ Curtis ve Ellison (2002) tarafından yapılan bir araştırmada da, dini olarak birbirine benzemeyen çiftlerin benzeyen çiftlere göre daha fazla çatışma yaşayıp yaşamadıkları, dini farklılığın hangi konulardaki çatışmalara sebep olduğu araştırılmıştır. Sonuç olarak çiftlerin dini inançlarındaki belirgin farklılığın daha fazla çatışma ile ilişkili olduğu bulunmuştur.²⁶⁵

Dinin evlilik değerleri üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan araştırmalar, evlilikteki sadakat üzerinde oldukça fazla durmaktadırlar. Bu çalışmalara göre din, eşlerin sadakatini olumlu düzeyde artırmakta ve sadakatsizliğe karşı koruyucu bir işlev görmektedir.²⁶⁶ Katılımcıların bu konudaki görüşleri, “*Dini inançlar, eşlerin birbirine karşı sadık olmasında etkilidir.*” şeklindeki ifade ile ele alınmıştır. Aşağıda, katılımcıların bu ifadeye ne derece katılıp katılmadığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 57. Dini İnançların Eşlerin Sadakati Üzerindeki Etkisi

Dini inançlar, eşlerin birbirine karşı sadık olmasında etkilidir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	325	57,8
Çoğunlukla katılıyorum	126	22,4
Kısmen Katılıyorum	66	11,7
Katılmıyorum	22	3,9
Hiç katılmıyorum	20	3,6
Total	559	99,5
Kayıp Veri	3	0,5
Toplam	562	100,0

²⁶¹ Bahadır, a.g.e., s.109.

²⁶² Call, Heaton, a.g.m., s. 383.

²⁶³ Lambert, Dollahite, a.g.m., s.442.

²⁶⁴ C. Weld, K. Eriksen, “The Challenge of Religious Conflicts in Couples Counseling”, *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 2006, v.14, n.4, 383-391, s.383.

²⁶⁵ Curtis, Ellison, a.g.m., ss.551-576.

²⁶⁶ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.184; Ahmadi, Hossein-abadi, a.g.m., s.212; Barkan, a.g.m., s.407-417.

Tablo 57’de yer alan verilere göre, “*Dini inançlar, eşlerin birbirine karşı sadık olmasında etkilidir.*” ifadesine tamamen katıldığını söyleyenler 325 kişi ile örneklemin yarıdan fazlasını (%57,8) oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyen 126 kişi örneklemin %22,4’ünü oluştururken, kısmen katılan 66 kişi örneklemin %11,7’sini oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyen 22 kişi örneklemin %3,9’unu, ifadeye hiç katılmadığını ifade eden 20 kişi ise örneklemin %3,6’sını oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 3 kişi de örneklemin %0,5’ini oluşturmaktadır. İlk iki şıkkın verileri toplandığında ise, örneklemin %80,2’sinin, dini inançların eşlerin birbirine sadık olmasında etkili olduğunu düşündüğü görülmektedir.

Evlilik mutluluğu ve din ilişkisinde önemli olan konulardan biri de, dinin affedici olma değeri üzerindeki etkisidir. Din ve affetme ilişkisi, birçok araştırmaya konu olmuştur. Örneğin Ayten, bireylerin genel dindarlık eğilimleri ile genel affetme eğilimleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı ve olumlu bir ilişki bulmuştur.²⁶⁷ Mutlu bir evlilik hayatı için de affedici olmanın önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri, “*Eşimle problem yaşadığımızda dini inançlarım daha affedici olmamı sağlar.*” şeklindeki ifade ile ele alınmıştır. Aşağıda, katılımcıların bu ifadeye ne derece katılıp katılmadığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 58. Dini İnançların Eşi Affetme Üzerindeki Etkisi

Eşimle problem yaşadığımızda dini inançlarım daha affedici olmamı sağlar.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	270	48,0
Çoğunlukla katılıyorum	170	30,2
Kısmen Katılıyorum	90	16,0
Katılmıyorum	15	2,7
Hiç katılmıyorum	14	2,5
Total	559	99,5
Kayıp Veri	3	0,5
Toplam	562	100,0

²⁶⁷ Ayten, a.g.m., s.122.

Tablo 58'deki veriler incelendiğinde, “Eşimle problem yaşadığımızda dini inançlarım daha affedici olmamı sağlar.” ifadesine tamamen katıldığını söyleyenlerin 270 kişi ile örneklemin %48’ini oluşturduğu görülmektedir. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyen 170 kişi örneklemin %30,2’sini oluştururken, kısmen katılan 90 kişi örneklemin %16’sını oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyen 15 kişi örneklemin %2,7’sini, ifadeye hiç katılmadığını ifade eden 14 kişi de örneklemin %2,5’ini oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 3 kişi ise örneklemin %0,5’ini oluşturmaktadır. Bu ifadeye tamamen ve çoğunlukla katıldığını ifade edenlerin toplam oranı %78,2’dir. Buna göre örneklemin büyük çoğunluğu, dini inançlarının eşlerine karşı daha affedici olmalarını sağladığını düşünmektedir.

Dinin değerler üzerindeki etkisi bağlamında, dini inançların merhametli olma üzerindeki etkisi de bir diğer önemli husustur. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen anket sorularından birinde “Dini inançlarım, eşime ve çocuklarıma karşı daha anlayışlı/merhametli davranmam konusunda etkilidir.” ifadesine ne derece katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Aşağıdaki tabloda bununla ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 59. Dini İnançların Eşe ve Çocuklara Yönelik Merhametli Olma Üzerindeki Etkisi

Dini inançlarım, eşime ve çocuklarıma karşı daha anlayışlı/merhametli davranmam konusunda etkilidir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	323	57,5
Çoğunlukla katılıyorum	157	27,9
Kısmen Katılıyorum	50	8,9
Katılmıyorum	23	4,1
Hiç katılmıyorum	9	1,6
Toplam	562	100,0

Tablo 59'daki veriler incelendiğinde, “Dini inançlarım, eşime ve çocuklarıma karşı daha anlayışlı/merhametli davranmam konusunda etkilidir.” ifadesine tamamen katıldığını söyleyenlerin, 323 kişi ile örneklemin %57,5’ini oluşturduğu görülmektedir. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyen 157 kişi örneklemin %27,9’unu oluştururken, kısmen

katılan 50 kişi örneklemin %8,9'unu oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyen 23 kişi örneklemin %4,1'ini, ifadeye hiç katılmadığını ifade eden 9 kişi de örneklemin %1,6'sını oluşturmaktadır. Bu ifadeye tamamen ve çoğunlukla katıldığını ifade edenlerin toplam oranı %85,4'tür. Buna göre örneklemin büyük çoğunluğu, dini inançlarının eşlerine çocuklarına karşı daha merhametli olmalarını sağladığını düşünmektedir. Evlilik yaşamında eşlerin birbirini şefkatli ve merhametli olarak algılaması, evlilik doyumları için oldukça önemlidir.

Evlilik doyumu/mutluluğunu etkileyen önemli faktörlerden biri de cinsel mutluluktur.²⁶⁸ Bir başka ifade ile, eşlerin sağlıklı ve mutluluk verici bir cinsel hayatlarının olması, evlilik doyumlarını olumlu bir şekilde etkilerken tersi bir durum da olumsuz etkilemektedir. Peki dindarlık cinsel hayat üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir? Yapılan bazı araştırmalar dindar çiftlerin cinsel hayatlarının da sağlıklı bir şekilde olduğunu ortaya koymuştur.²⁶⁹ Bu araştırmada da, katılımcıların din ve cinsel hayat ilişkisi ile ilgili fikirlerini değerlendirmek için “*Dindar insanların evlilikteki cinsel hayatları problemlidir.*” şeklindeki ifade ankete dâhil edilmiştir. Katılımcıların bu ifadeye ne derecede katılıp katılmadıkları ile ilgili sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 60. Dindarlığın Evlilikteki Cinsel Hayat Üzerindeki Etkisi

Dindar insanların evlilikteki cinsel hayatları problemlidir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	13	2,3
Çoğunlukla katılıyorum	13	2,3
Kısmen Katılıyorum	36	6,4
Katılmıyorum	165	29,4
Hiç katılmıyorum	333	59,3
Total	560	99,6
Kayıp Veri	2	0,4
Toplam	562	100,0

²⁶⁸ Çağ, Yıldırım, a.g.m., s.18; Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.28.

²⁶⁹ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.108; Young, vd., a.g.m., s.115-127.

Tablo 60’da yer alan veriler ışığında “*Dindar insanların evlilikteki cinsel hayatları problemlidir.*” ifadesine tamamen katıldığını ifade edenler, 13 kişi ile örneklemin %2,3’ünü, çoğunlukla katıldığını söyleyenler de, 13 kişi ile örneklemin %2,3’ünü oluşturmaktadır. İfadeye kısmen katılanlar ise, 36 kişi ile örneklemin %6,4’ünü oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyenler 165 kişi ile örneklemin %29,4’ünü, ifadeye katılmadığını kesin bir şekilde ifade edenler ise 333 kişi ile örneklemin %59,3’ünü oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 2 kişi ise örneklemin %0,4’ünü oluşturmaktadır. Son iki şıkkın verileri toplandığında, örneklemin %88,7’sinin, dindar insanların cinsel hayatlarının problemlili olduğu görüşüne katılmadığı görülmektedir.

Batıda yapılan araştırmalar dikkate alındığında, “dindarlık-cinsellik” ilişkisinin, dindarlığın evlilik öncesi cinselliği sınırlandırdığı noktasında ele alındığı görülmektedir.²⁷⁰ Ayrıca dini aktivitelerin uhrevi bir bakış açısı geliştirerek dünyaya dair zevkleri ve özellikle de fiziksel zevkleri azalttığı şeklinde değerlendirmeler vardır.²⁷¹ Hatta dindarlık ile cinsel uyum problemleri arasında anlamlı ilişki bulan çalışmalar da bulunmaktadır.²⁷² Yine de, dindarlığın düşük cinsel doyumun evlilik doyumunu üzerindeki olumsuz etkisini de azalttığı ve bu şekilde evlilik doyumuna katkıda bulunduğu da tespit edilmiştir.²⁷³ Bu durum, Batı’nın Hıristiyan geleneğindeki cinselliğe karşı olumsuz bakış açısının, evlilik hayatındaki cinselliğe de etki ettiği şeklinde yorumlanabilir. Oysa İslam dini için bu şekilde bir riyazet anlayışı tavsiye edilmemekte, Hz. Peygamber bizzat kendisi evliliğin sünneti olduğunu ve daha dindar olmak için bundan yüz çevrilemeyeceğini vurgulamaktadır.²⁷⁴

Dinin, evli çiftler arasındaki cinsel aktivite üzerindeki etkisi ile ilgili çok az sayıda çalışma vardır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Ahmadi ve Hosseini (2008)’ye göre dindarlık, (evlilik dışı cinsel hayatı yasakladığı için) cinsel hayatın her iki taraf için de doyum verici olmasını sağlayan faktörlerden birisidir.²⁷⁵ Young vd. (1998) de, evlilikte cinselliğin kutsanması ile ilgili yaptıkları çalışmada, evli bireylerin dini bağlılık derecesi ile Tanrının cinselliği destekleyici görüşleri (cinselliğin Tanrının verdiği mutlu edici bir

²⁷⁰ C. Batson, P. Schoenrade, W.L. Ventis, *Religion and the Individual*, New York: Oxford, 1993’den aktaran, Marks, a.g.m., s.87.

²⁷¹ Wallin, Clark, a.g.m., s.304.

²⁷² Orathinkal, Vansteenwegen, “Religiosity and Marital Satisfaction”, s.502.

²⁷³ Wallin, Clark, a.g.m., s.308.

²⁷⁴ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh. 5.

²⁷⁵ Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., s.108.

hediyeye olması gibi) ve cinsel fonksiyonlar arasındaki ilişkileri ortaya koymuşlardır. Araştırmada evliliğin kutsanmasının, cinsel doyum ile ilişkili olduğu bulunmuştur.²⁷⁶

Dini inançlar yalnızca eşler arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmaz, aile içerisindeki diğer bireyler ve hatta akrabalarla olan ilişkiler konusunda da öğütlere sahiptir. Dinin aile içi ve akrabalarla ilişkiler konusundaki emir ve tavsiyelerinin bireylerin hayatlarında ne derece önemli olduğunu anlamak amacıyla, katılımcılara “*Dini inançlarımın aile içi ilişkiler ve akrabalık ilişkileri konusundaki öğütleri benim için önemlidir.*” ifadesine ne derece katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bu soru ile ilgili veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 61. Dini İnançların Aile İçi ve Akrabalarla İlişkiler Üzerindeki Etkisi

Dini inançlarımın aile içi ilişkiler ve akrabalık ilişkileri konusundaki öğütleri benim için önemlidir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Tamamen katılıyorum	310	55,2
Çoğunlukla katılıyorum	168	29,9
Kısmen Katılıyorum	58	10,3
Katılmıyorum	17	3,0
Hiç katılmıyorum	9	1,6
Toplam	562	100,0

Tablo 61’deki veriler incelendiğinde, “*Dini inançlarımın aile içi ilişkiler ve akrabalık ilişkileri konusundaki öğütleri benim için önemlidir.*” ifadesine tamamen katıldığını söyleyen 310 kişinin örneklemin %55,2’sini oluşturduğu görülmektedir. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyen 168 kişi örneklemin %29,9’ünü oluştururken, kısmen katılan 58 kişi örneklemin %10,3’ünü oluşturmaktadır. İfadeye katılmadığını söyleyen 17 kişi örneklemin %3’ünü, ifadeye hiç katılmadığını ifade eden 9 kişi de örneklemin %1,6’sını oluşturmaktadır. Bu ifadeye tamamen ve çoğunlukla katıldığını ifade edenlerin toplam oranı %85,1’dir. Buna göre örneklemin büyük çoğunluğu, dini inançlarının aile içi ilişkiler ve akrabalık ilişkileri konusundaki öğütlerinin kendileri için önemli olduğunu belirtmiştir.

²⁷⁶ Young, vd., a.g.m., s.115-127.

Ürkmez de çalışmasında, aile ve akraba ilişkilerinde çıkan bir problem durumunda, dindarların daha anlaşma ve uzlaşma yönünde cevaplar verdiklerini tespit etmiştir.²⁷⁷ Bu durumun, dinlerin ve özelde İslam dininin aile içi ilişkiler ve akrabalık ilişkilerine verdiği önemden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim bazı durumlarda en fazla sıkıntı yaşanan ilişkiler akrabalık ilişkileri olsa da, dini inançlar, en azından bir dereceye kadar ilişkinin devam ettirilmesini öğütlemektedir. İslam dininde, akrabalık bağlarının koparılmamasını gerektiğine vurgu yapan ayet ve hadisler, bunun en önemli delillerindendir.²⁷⁸

VII. EVLİLİK DEĞERLERİNE DAİR HAZIRLANAN ANKET SORULARINA İLİŞKİN BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

Bu bölümde, “evlilik değerleri” şeklinde adlandırabileceğimiz, evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için önemli olan değerlerle ilgili örneklemin durumunu analiz edebilmek amacıyla oluşturulan, 15 maddelik anket soru grubunun verileri ile ilgili sonuçlar ile yorum ve değerlendirmeleri sunulacaktır. Olumlu ifadelerden oluşan anket soruları, “hiç katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kısmen katılıyorum”, “çoğunlukla katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” şeklindeki cevap seçenekleri ile, katılımcıların o ifadeye ne derece katıldıklarını ölçen bir form şeklinde düzenlenmiştir.

A. EVLİLİK DEĞERLERİ SORULARININ GENEL PROFİLİ

Evlilik hayatına etki eden birçok değer söz konusudur. Bunların içinde ilk aklı gelen, eşlerin birbirine karşı saygılı olmasıdır. Saygı, bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan özel bir tutumdur.²⁷⁹ Yapılan alan araştırmasındaki anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında birbirlerine karşı saygılı tutum ve davranışlar içerisinde olmasını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda “*Eşimle birbirimize karşı saygı sınırlarını koruruz*” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

²⁷⁷ Ürkmez, a.g.t., s.71-82.

²⁷⁸ Nisa, 4/1; Buhari, Zekât, 1; İbn Hanbel, V, 418; Nahl, 16/90.

²⁷⁹ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, s.39.

Tablo 62. Örneklemin Evlilikte Saygı Değeri ile İlgili Sonuçları

Eşimle birbirimize karşı saygı sınırlarını koruruz.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	2	0,4
Katılmıyorum	10	1,8
Kısmen Katılıyorum	75	13,3
Çoğunlukla katılıyorum	228	40,6
Tamamen katılıyorum	247	44,0
Toplam	562	100,0

Tablo 62’de yer alan veriler ışığında “*Eşimle birbirimize karşı saygı sınırlarını koruruz*” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 2 kişi ile örneklemin %0,4’ünü, katılmadığını söyleyen 10 kişi örneklemin %1,8’ini, kısmen katılanlar ise 75 kişi ile örneklemin %13,3’ünü oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 228 kişi ile örneklemin %40,6’sını oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 247 kişi ile örneklemin %44,0’ünü oluşturmaktadır. Son iki şıkkın verileri toplandığında ise, örneklemin %84,6’sının, evliliklerinde saygı değerini koruduklarını söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

İnsani ilişkilerin temelinde yer alan bir duygu olarak sevgi, evlilik hayatında da muhakkak korunması gereken bir değerdir. Bu sebeple, anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında birbirlerine karşı besledikleri bir duygu ve korudukları bir değer olarak sevgiyi kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “*Eşimle birbirimize derin bir sevgi besleriz.*” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 63. Örneklemin Evlilikte Sevgi Değeri ile İlgili Sonuçları

Eşimle birbirimize derin bir sevgi besleriz.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	5	0,9
Katılmıyorum	8	1,4
Kısmen Katılıyorum	52	9,3
Çoğunlukla katılıyorum	179	31,9
Tamamen katılıyorum	318	56,6
Toplam	562	100,0

Tablo 63'teki sonuçlara bakıldığında, “Eşimle birbirimize derin bir sevgi besleriz” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 5 kişi ile örneklemin %0,9'unu, katılmadığını söyleyen 8 kişi örneklemin %1,4'ünü, kısmen katılanlar ise 52 kişi ile örneklemin %9,3'ünü oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 179 kişi ile örneklemin %31,9'unu oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 318 kişi ile örneklemin %56,6'sını oluşturmaktadır. Son iki şıkkın verileri toplandığında ise, örneklemin %88,5'inin, evliliklerinde sevgi değerini koruduklarını ve birbirlerine sevgi beslediklerini söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

Evliliğin temel değerlerinden olarak ilk akla gelen değerlerden biri de anlayıştır. Toplumsal hayatın bir nüvesini teşkil eden aile hayatında ve eşler arası ilişkide karşılıklı anlayışın olmaması, çatışma ortamına zemin hazırlar. Bu nedenle anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında birbirlerine karşı anlayışlı olma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “Bizim evliliğimizde karşılıklı anlayışa dikkat edilir.” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 64. Örneklemin Evlilikte Anlayışlı Olma Değeri ile İlgili Sonuçları

Bizim evliliğimizde karşılıklı anlayışa dikkat edilir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	4	0,7
Katılmıyorum	14	2,5
Kısmen Katılıyorum	84	15,5
Çoğunlukla katılıyorum	219	39,0
Tamamen katılıyorum	238	42,3
Toplam	562	100,0

Tablo 64'ün sonuçlarına bakıldığında, “*Bizim evliliğimizde karşılıklı anlayışa dikkat edilir.*” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 4 kişi ile örneklemin %0,7'sini, katılmadığını söyleyen 14 kişi örneklemin %2,5'ini, kısmen katılanlar ise 84 kişi ile örneklemin %15,5'ini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 219 kişi ile örneklemin %39,0'unu oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 238 kişi ile örneklemin %42,3'ünü oluşturmaktadır. Son iki şıkkın verileri toplandığında ise, örneklemin %81,3'ünün, evliliklerinde anlayış değerini koruduklarını ve birbirlerine karşı anlayışlı olduklarını söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

İnsanlar arası ilişkilerde sevginin en önemli sonucu, güven duygusu oluşturmaktır. Güven, evliliğin sevgi ve saygı ile birlikte anılan üçüncü sacayağı olarak görülmektedir.²⁸⁰ Güven duygusunun evlilik hayatındaki öneminden hareketle, anket sorularından biri de, evlilikte güven konusunu kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “*Evliliğimizde güven sorunu yaşamayız.*” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

²⁸⁰ Tarhan, a.g.e., s.56.

Tablo 65. Örneklemin Evlilikte Güven Değeri ile İlgili Sonuçları

Evliliğimizde güven sorunu yaşamayız.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	6	1,1
Katılmıyorum	7	1,2
Kısmen Katılıyorum	36	6,4
Çoğunlukla katılıyorum	163	29,0
Tamamen katılıyorum	349	62,1
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

Tablo 65'in sonuçlarına göre, "*Evliliğimizde güven sorunu yaşamayız.*" ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 6 kişi ile örneklemin %1,1'ini, katılmadığını söyleyen 7 kişi örneklemin %1,2'sini, kısmen katılanlar ise 36 kişi ile örneklemin %6,4'ünü oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 163 kişi ile örneklemin %29,0'unu oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 349 kişi ile örneklemin %62,1'ini oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi de örneklemin %0,2'sini oluşturmaktadır. Toplamda örneklemin %91,1'inin, evliliklerinde güven değerini koruduklarını ve güven sorunu yaşamadıklarını söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

Eşlerin birbirleri ile ortak zaman geçirmeleri ve yaşantılarını paylaşmaları, birbirlerine olan bağlılıklarının kuvvetlenmesi için oldukça önemlidir. Paylaşmanın evlilik hayatındaki öneminden hareketle, anket sorularından biri de, bu konuyu kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, "*Birbirimizle vakit geçirmek eşimle ikimiz için de önemlidir.*" ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 66. Örneklemin Evlilikte Paylaşma Değeri ile İlgili Sonuçları

Birbirimizle vakit geçirmek eşimle ikimiz için de önemlidir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	8	1,4
Katılmıyorum	9	1,6
Kısmen Katılıyorum	60	10,7
Çoğunlukla katılıyorum	191	34,0
Tamamen katılıyorum	293	52,1
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

Tablo 66'nın sonuçlarına göre, "*Birbirimizle vakit geçirmek eşimle ikimiz için de önemlidir.*" ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 8 kişi ile örneklemin %1,4'ünü, katılmadığını söyleyen 9 kişi örneklemin %1,6'sını, kısmen katılanlar ise 60 kişi ile örneklemin %10,7'sini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 191 kişi ile örneklemin %34,0'ünü oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 293 kişi ile örneklemin %52,1'ini oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi de örneklemin %0,2'sini oluşturmaktadır. Toplamda örneklemin %86,1'inin, evliliklerinde ortak paylaşımlarda bulunmaya önem verildiğini söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

Evlilik hayatında ilişkiler her zaman olumlu bir şekilde seyretmez. Evlilikte çatışma ortaya çıktığında affedici olma, öfke ve intikam döngüsünü kırmakta ve bunun yerine güven ve ilişki için umut oluşturmaktadır denilebilir. Evlilik hayatının mutlu bir şekilde devam etmesinde affetmenin önemli bir yeri vardır. Bu nedenle anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında birbirlerine karşı affedici olma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, "*Yaptığımız hatalar konusunda eşimle birbirimize karşı affedici davranırız.*" ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 67. Örneklemin Evlilikte Affedici Olma Değeri ile İlgili Sonuçları

Yaptığımız hatalar konusunda eşimle birbirimize karşı affedici davranırız.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	4	0,7
Katılmıyorum	6	1,1
Kısmen Katılıyorum	60	10,7
Çoğunlukla katılıyorum	218	38,8
Tamamen katılıyorum	273	48,6
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

Tablo 67'nin verilerine bakıldığında, “Yaptığımız hatalar konusunda eşimle birbirimize karşı affedici davranırız.” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 4 kişi ile örneklemin %0,7'sini, katılmadığını söyleyen 6 kişi örneklemin %1,1'ini, kısmen katılanlar ise 60 kişi ile örneklemin %10,7'sini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 218 kişi ile örneklemin %38,8'ini oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 273 kişi ile örneklemin %48,6'sını oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi de örneklemin %0,2'sini oluşturmaktadır. Çoğunlukla katılan ve tamamen katılanların oranları birlikte düşünüldüğünde, örneklemin %87,4'ünün, evliliklerinde affedici tutum ve davranışlara önem verildiğini söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

Evlilik hayatı için önemli değerlerden biri de fedakârlıktır. Her evlilikte az veya çok fedakârlığın olması, o evliliğin devamı ve eşlerin mutluluğu için önem arz etmektedir. Bu nedenle anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında birbirlerine karşı fedakârlıklarda bulunma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “Bizim evliliğimizde hem eşimin hem de benim isteyerek yaptığımız fedakârlıklar vardır.” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 68. Örneklemin Evlilikte Fedakârlık Değeri ile İlgili Sonuçları

Bizim evliliğimizde hem eşimin hem de benim isteyerek yaptığımız fedakârlıklar vardır.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	4	0,7
Katılmıyorum	6	1,1
Kısmen Katılıyorum	43	7,7
Çoğunlukla katılıyorum	194	34,5
Tamamen katılıyorum	315	56,0
Toplam	562	100,0

Tablo 68'in verilerine bakıldığında, “*Bizim evliliğimizde hem eşimin hem de benim isteyerek yaptığımız fedakârlıklar vardır.*” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 4 kişi ile örneklemin %0,7'sini, katılmadığını söyleyen 6 kişi örneklemin %1,1'ini, kısmen katılanlar ise 43 kişi ile örneklemin %7,7'sini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 194 kişi ile örneklemin %34,5'ini oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 315 kişi ile örneklemin %56,0'sını oluşturmaktadır. Çoğunlukla katılan ve tamamen katılanların oranları birlikte düşünüldüğünde, örneklemin %90,5'inin, evliliklerinde fedakârlıkların yapıldığını söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

Evlilik ilişkilerinde yaygın olan bir problem olarak sadakatsizlik/ihanet, hem ilişkiye hem de çiftlere ciddi zararlar vermektedir. Sadakatin evlilik hayatındaki önemli değerlerden biri olduğu aşikârdır. Bu sebeple anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında birbirlerine karşı sadakat içerisinde olma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “*Evliliğimiz boyunca sadakatsizlik söz konusu olmamıştır.*” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 69. Örneklemin Evlilikte Sadakat Değeri ile İlgili Sonuçları

Evliliğimiz boyunca sadakatsizlik söz konusu olmamıştır.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	7	1,2
Katılmıyorum	10	1,8
Kısmen Katılıyorum	15	2,7
Çoğunlukla katılıyorum	115	20,5
Tamamen katılıyorum	415	73,3
Toplam	562	100,0

Tablo 69'un verilerine bakıldığında, "*Evliliğimiz boyunca sadakatsizlik söz konusu olmamıştır.*" ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 7 kişi ile örneklemin %1,2'sini, katılmadığını söyleyen 10 kişi örneklemin %1,8'ini, kısmen katılanlar ise 15 kişi ile örneklemin %2,7'sini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 115 kişi ile örneklemin %20,5'ini oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 415 kişi ile örneklemin %73,3'ünü oluşturmaktadır.

Aile hayatının huzuru için önemli olan değerlerden biri de hoşgörüdür. Anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında birbirlerine karşı hoşgörülü olma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, "*Eşimle her ikimiz de birbirimizin isteklerine ve yaşam tarzına karşı hoşgörülüüz.*" ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 70. Örneklemin Evlilikte Hoşgörü Değeri ile İlgili Sonuçları

Eşimle her ikimiz de birbirimizin isteklerine ve yaşam tarzına karşı hoşgörülüüz.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	3	0,5
Katılmıyorum	10	1,8
Kısmen Katılıyorum	72	12,8
Çoğunlukla katılıyorum	217	38,6
Tamamen katılıyorum	260	46,3
Toplam	562	100,0

Tablo 70 incelendiğinde, “Eşimle her ikimiz de birbirimizin isteklerine ve yaşam tarzına karşı hoşgörülüüz.” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 3 kişi ile örneklemin %0,5’ini, katılmadığını söyleyen 10 kişi örneklemin %1,8’ini, kısmen katılanlar ise 72 kişi ile örneklemin %12,8’ini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 217 kişi ile örneklemin %38,6’sını oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 260 kişi ile örneklemin %46,3’ünü oluşturmaktadır. Çoğunlukla katılan ve tamamen katılanların oranları birlikte düşünüldüğünde, örneklemin %84,9’unun, evliliklerinde fedakârlıkların yapıldığını söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

Evlilik yaşamında eşlerin birbirini şefkatli ve merhametli olarak algılaması, evlilik doyumları için oldukça önemlidir. Bu sebeple anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında birbirlerine ve çocuklara karşı merhametli olma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “Eşim bana ve çocuklara karşı merhametli davranır.” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 71. Örneklemin Evlilikte Merhametli Olma Değeri ile İlgili Sonuçları

Eşim bana ve çocuklara karşı merhametli davranır.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	7	1,2
Katılmıyorum	6	1,1
Kısmen Katılıyorum	19	3,4
Çoğunlukla katılıyorum	149	26,5
Tamamen katılıyorum	379	67,4
Total	560	99,6
Kayıp Veri	2	0,4
Toplam	562	100,0

Tablo 71 incelendiğinde, “Eşim bana ve çocuklara karşı merhametli davranır.” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 7 kişi ile örneklemin %1,2’sini, katılmadığını söyleyen 6 kişi örneklemin %1,1’ini, kısmen katılanlar ise 19 kişi ile örneklemin %3,4’ünü oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 149 kişi ile örneklemin %26,5’ini oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 379 kişi ile örneklemin %67,4’ünü oluşturmaktadır. Çoğunlukla katılan ve tamamen katılanların oranları birlikte

düşünüldüğünde, örneklemin %84,9'unun, evliliklerinde fedakârlıkların yapıldığını söyleyen bireyler olduğu görülmektedir. Bu soruya cevap vermeyen 2 kişi de örneklemin %0,4'ünü oluşturmaktadır.

Evlilik ilişkilerinde önemli olan değerlerden biri de sabırdır. Nitekim evlilik hayatı, güzel anları olduğu kadar zorlukları da içinde barındıran bir yaşantıdır. Bu sebeple anket sorularından biri de, eşlerin evlilik hayatında yaşadıkları sorunlar karşısında sabırlı bir tutum va davranış içerisine olma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “Yaşadığımız bazı sorunlar karşısında ikimiz de sabırlı davranışlar sergiledik.” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 72. Örneklemin Evlilikte Sabır Değeri ile İlgili Sonuçları

Yaşadığımız bazı sorunlar karşısında ikimiz de sabırlı davranışlar sergiledik.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	8	1,4
Katılmıyorum	7	1,2
Kısmen Katılıyorum	78	13,9
Çoğunlukla katılıyorum	208	37,0
Tamamen katılıyorum	260	46,3
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

Tablo 72'nin verilerine bakıldığında, “Yaşadığımız bazı sorunlar karşısında ikimiz de sabırlı davranışlar sergiledik.” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 8 kişi ile örneklemin %1,4'ünü, katılmadığını söyleyen 7 kişi örneklemin %1,2'sini, kısmen katılanlar ise 78 kişi ile örneklemin %13,9'unu oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 208 kişi ile örneklemin %37,0'sini oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 260 kişi ile örneklemin %46,3'ünü oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi de örneklemin %0,2'sini oluşturmaktadır.

Sevgiyi ifade etmenin yollarından biri de yapılanları takdir etmektir/minnettarlık. Bu ise aile içi ilişkilerde oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle anket sorularından biri de, eşlerin birbirlerine karşı minnettarlık duyguları içerisinde olma ve sahip olduklarından ötürü şükretme durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “*Eşimle her ikimiz de birbirimize minnettarlık duyarız ve sahip olduklarımızdan ötürü şükrederiz.*” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 73. Örneklemin Evlilikte Şükür ve Minnettarlık Değeri ile İlgili Sonuçları

Eşimle her ikimiz de birbirimize minnettarlık duyarız ve sahip olduklarımızdan ötürü şükrederiz.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	4	0,7
Katılmıyorum	6	1,1
Kısmen Katılıyorum	43	7,7
Çoğunlukla katılıyorum	174	31,0
Tamamen katılıyorum	334	59,4
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

Tablo 73’ün verilerine bakıldığında, “*Eşimle her ikimiz de birbirimize minnettarlık duyarız ve sahip olduklarımızdan ötürü şükrederiz.*” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 4 kişi ile örneklemin %0,7’sini, katılmadığını söyleyen 6 kişi örneklemin %1,1’ini, kısmen katılanlar ise 43 kişi ile örneklemin %7,7’sini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 178 kişi ile örneklemin %31,0’ini oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 334 kişi ile örneklemin %59,4’ünü oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi de örneklemin %0,2’sini oluşturmaktadır.

Eşler arasındaki karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma duygusunun ve davranışının gelişmiş olması, evlilik uyumu ve evlilikteki mutluluğu artırıcı bir etken olarak işlev görmektedir. Bu nedenle anket sorularından biri de, eşlerin birbirleri ile yardımlaşma tutum ve davranışları içerisinde olma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda,

“Eşimle her ikimiz de birbirimizle yardımlaşmaya önem veririz..” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 74. Örneklemin Evlilikte Yardımlaşma Değeri ile İlgili Sonuçları

Eşimle her ikimiz de birbirimizle yardımlaşmaya önem veririz.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	4	0,7
Katılmıyorum	10	1,8
Kısmen Katılıyorum	62	11,0
Çoğunlukla katılıyorum	181	32,2
Tamamen katılıyorum	305	54,3
Toplam	562	100,0

Tablo 74’ün verilerine bakıldığında, “Eşimle her ikimiz de birbirimizle yardımlaşmaya önem veririz.” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 4 kişi ile örneklemin %0,7’sini, katılmadığını söyleyen 10 kişi örneklemin %1,8’ini, kısmen katılanlar ise 62 kişi ile örneklemin %11,0’ini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 181 kişi ile örneklemin %32,2’sini oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 305 kişi ile örneklemin %54,3’ünü oluşturmaktadır. Çoğunlukla katılan ve tamamen katılanların oranları birlikte düşünüldüğünde, örneklemin %86,5’inin, evliliklerinde yardımlaşmaya önem verildiğini söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

Güvenle birebir ilişkili olan bir değer olarak dürüstlük, eşler arasında güvenin tesis edilmesi için olmazsa olmaz bir kriterdir. Bu nedenle anket sorularından biri, eşlerin birbirleri dürüst olma durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, “Evliliğimizde karşılıklı olarak dürüst olmaya özen gösteririz.” ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 75. Örneklemin Evlilikte Dürüstlük Değeri ile İlgili Sonuçları

Evliliğimizde karşılıklı olarak dürüst olmaya özen gösteririz.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	2	0,4
Katılmıyorum	4	0,7
Kısmen Katılıyorum	23	4,1
Çoğunlukla katılıyorum	165	29,4
Tamamen katılıyorum	367	65,3
Total	561	99,8
Kayıp Veri	1	0,2
Toplam	562	100,0

Tablo 75'in verilerine bakıldığında, "*Evliliğimizde karşılıklı olarak dürüst olmaya özen gösteririz.*" ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 2 kişi ile örneklemin %0,4'ünü, katılmadığını söyleyen 4 kişi örneklemin %0,7'sini, kısmen katılanlar ise 23 kişi ile örneklemin %4,1'ini oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 165 kişi ile örneklemin %29,4'ünü oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 367 kişi ile örneklemin %65,3'ünü oluşturmaktadır. Bu soruya cevap vermeyen 1 kişi de örneklemin %0,2'sini oluşturmaktadır. Çoğunlukla katılıyorum ve tamamen katılıyorum cevap seçenekleri birleştirildiğinde (%94,7), bu soruya verilen olumlu cevabın çok yüksek oranda olduğu görülmektedir. Burada oranın bu denli yüksek çıkmasının, dürüstlük konusunda insanların çok hassas olmaları ve tersi durumu kendileri ve eşleri için kabul etmemeleri etken olarak düşünülebilir.

Evlilik yaşamı, eşlerin farklı görev ve sorumluluklarının olduğu, yapıp ettikleri ile birbirlerini tamamladıkları ve mutlu bir birliktelik için çabaladıkları bir yaşantıdır. Bu nedenle evlilik hayatında sorumluluğun önemli bir değer olduğu söylenebilir. Anket sorularından biri de, eşlerin sorumluluklarını yerine getirme durumlarını kapsamaktadır. Aşağıda yer alan tabloda, "*Evliliğimizde her iki taraf da kendisine düşen sorumluluğu yerine getirir.*" ifadesine katılımcıların ne düzeyde katıldıklarına yönelik sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 76. Örneklemin Evlilikte Sorumluluk Değeri ile İlgili Sonuçları

Evliliğimizde her iki taraf da kendisine düşen sorumluluğu yerine getirir.	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hiç katılmıyorum	4	0,7
Katılmıyorum	10	1,8
Kısmen Katılıyorum	52	9,3
Çoğunlukla katılıyorum	192	34,2
Tamamen katılıyorum	304	54,1
Toplam	562	100,0

Tablo 76'nın verileri değerlendirildiğinde, “*Evliliğimizde her iki taraf da kendisine düşen sorumluluğu yerine getirir.*” ifadesine hiç katılmadığını ifade edenler 4 kişi ile örneklemin %0,7'sini, katılmadığını söyleyen 10 kişi örneklemin %1,8'ini, kısmen katılanlar ise 52 kişi ile örneklemin %9,3'ünü oluşturmaktadır. İfadeye çoğunlukla katıldığını söyleyenler, 192 kişi ile örneklemin %34,2'sini oluştururken, tamamen katıldığını ifade edenler, 304 kişi ile örneklemin %54,1'ini oluşturmaktadır. Çoğunlukla katılan ve tamamen katılanların oranları birlikte düşünüldüğünde, örneklemin %88,3'ünün, evliliklerinde sorumlulukların yerine getirildiğini söyleyen bireyler olduğu görülmektedir.

B. EVLİLİK DEĞERLERİNİN, KİŞİSEL DEĞERLER, EVLİLİK DOYUMU VE DİNDARLIK İLE İLİŞKİSİ

Evlilik değerleri ile ilgili oluşturulan anket soruları, sıralama ölçeği düzeyinde oluşturulduğu için diğer ölçeklerle ilişkisi hesaplanabilmektedir. Anket sorularının veri girişinde “Hiç katılmıyorum” dan “Tamamen Katılıyorum” a doğru 1-5 arası puanlama yapılmıştır. Diğer ölçeklerde de yüksek puan, ölçülmek istenen durumun yüksekliğini ifade ettiği için, değişkenler arası “Pearson Correlation” yöntemi ile korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Anket sorularından her biri tek bir değere karşılık gelecek şekilde diğer ölçekler ve alt boyutlarının ortalamaları ile korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Bu bölümde evlilik değerlerinin, diğer ölçekler ve alt boyutları ile ilişkisine dair sonuçlar yer almaktadır.

1. Evlilik Değerlerinin Kişisel Değerler ile İlişkisi

Aşağıdaki tabloda, evlilik hayatında önemli olduğu düşünülen ve “Evlilik Değerleri” olarak adlandırılan değerlerin, “Kişisel Değerler Envanteri” ve alt boyutları ile ilişkilerine dair korelasyon sonuçları yer almaktadır.

Tablo 77. Evlilik Değerleri ile KDE ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		KDE (Toplam)	KDE (DS)	KDE (GB)	KDE (DP)	KDE (SD)	KDE (PS)
Evlilik Değerleri (Saygı)	r	,296**	,297**	,165**	,205**	,190**	,181**
Evlilik Değerleri (Sevgi)	r	,315**	,299**	,187**	,205**	,233**	,217**
Evlilik Değerleri (Anlayış)	r	,340**	,313**	,214**	,252**	,207**	,241**
Evlilik Değerleri (Güven)	r	,308**	,318**	,100*	,266**	,214**	,229**
Evlilik Değerleri (Paylaşma)	r	,268**	,279**	,142**	,155**	,186**	,176**
Evlilik Değerleri (Affetme)	r	,357**	,300**	,251**	,260**	,253**	,261**
Evlilik Değerleri (Fedakarlık)	r	,368**	,353**	,165**	,313**	,238**	,287**
Evlilik Değerleri (Sadakat)	r	,243**	,233**	,063	,187**	,229**	,249**
Evlilik Değerleri (Hoşgörü)	r	,317**	,287**	,173**	,224**	,277**	,230**
Evlilik Değerleri (Merhamet)	r	,278**	,254**	,107*	,239**	,221**	,256**
Evlilik Değerleri (Sabır)	r	,296**	,266**	,139**	,251**	,230**	,208**
Evlilik Değerleri (Minnettarlık)	r	,313**	,317**	,134**	,240**	,217**	,224**
Evlilik Değerleri (Yardımlaşma)	r	,366**	,346**	,217**	,258**	,258**	,238**
Evlilik Değerleri (Dürüstlük)	r	,345**	,318**	,172**	,266**	,258**	,278**
Evlilik Değerleri (Sorumluluk)	r	,320**	,301**	,184**	,242**	,230**	,198**

**p<,01 *p<,05

Yukarıda yer alan tablodaki veriler incelendiğinde, eşler arası ilişkide saygı, sevgi, anlayış, güven, paylaşma, affetme, fedakârlık, sadakat, hoşgörü, merhamet, sabır, minnettarlık, yardımlaşma, dürüstlük, sorumluluk değerlerinin, kişisel değerler ve alt boyutları olan disiplin ve sorumluluk, güven ve bağışlama, dürüstlük ve paylaşım, saygı ve doğruluk, paylaşım ve saygı değerleri ile aralarında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayıları, $r=100$ ($p<,05$) ile $r=368$ ($p<,01$) arasında değişmektedir.

Bu durum evlilik değerleri anket sorularının, değer içeriği bağlamında kişisel değerler ile paralellik arzettiğini göstermektedir. Bununla birlikte kişisel değerleri

benimseyen, hayatında kişisel değerlerin rehberliğini kabul eden bireylerin, evlilik hayatında önemli olan değerleri de aynı şekilde benimsediği söylenebilir.

2. Evlilik Değerlerinin Evlilik Doyumu ile İlişkisi

Aşağıdaki tabloda “Evlilik Değerleri” olarak adlandırılan değerlerin, “Öznel Evlilik Doyumu Algısı”, “Evlilik Yaşam Ölçeği” ve “Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği” ile arasındaki ilişkilere dair korelasyon sonuçları yer almaktadır.

Tablo 78. Evlilik Değerleri ile Öznel Evlilik Doyumu Algısı, EYÖ ve ESÇÖ Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		Özn. Evlilik Doy. Algısı	EYÖ	ESÇÖ
Evlilik Değerleri (Saygı)	r	,425**	,455**	,482**
Evlilik Değerleri (Sevgi)	r	,522**	,603**	,596**
Evlilik Değerleri (Anlayış)	r	,517**	,591**	,585**
Evlilik Değerleri (Güven)	r	,341**	,447**	,444**
Evlilik Değerleri (Paylaşma)	r	,498**	,609**	,554**
Evlilik Değerleri (Affetme)	r	,420**	,529**	,529**
Evlilik Değerleri (Fedakarlık)	r	,357**	,450**	,534**
Evlilik Değerleri (Sadakat)	r	,286**	,382**	,268**
Evlilik Değerleri (Hoşgörü)	r	,367**	,422**	,434**
Evlilik Değerleri (Merhamet)	r	,388**	,492**	,480**
Evlilik Değerleri (Sabır)	r	,404**	,460**	,516**
Evlilik Değerleri (Minnettarlık)	r	,472**	,572**	,530**
Evlilik Değerleri (Yardımlaşma)	r	,465**	,583**	,545**
Evlilik Değerleri (Dürüstlük)	r	,400**	,455**	,454**
Evlilik Değerleri (Sorumluluk)	r	,389**	,465**	,456**

**p<,01 *p<,05

Yukarıda yer alan tablodaki veriler incelendiğinde, eşler arası ilişkide saygı, sevgi, anlayış, güven, paylaşma, affetme, fedakârlık, sadakat, hoşgörü, merhamet, sabır, minnettarlık, yardımlaşma, dürüstlük, sorumluluk değerlerinin, öznel evlilik doyumu, evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözme arasında pozitif yönlü ve oldukça güçlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Burada korelasyonun gücü, korelasyon katsayılarının (r) yüksekliğinden anlaşılmaktadır. Korelasyon katsayıları, r=286 (p<,01) ile r=609 (p<,01) arasında değişmektedir.

Sonuçlara göre tüm evlilik değerleri maddelerinin evlilik doyumu ile ilişkili olması önemli bir sonuçtur. Buradan hareketle genel olarak, sevgi, saygı, yardımlaşma vb. değerlere aile içi iletişimde önem veren çiftlerin evlilik doyumunun daha yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Yapılan araştırmalarda da, eşler arasında karşılıklı sevginin olmasının ve birbirlerine bağlılıklarının, evlilik doyumu üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir.²⁸¹ Ayrıca eşler arası saygı sınırının muhafaza edilmesi ve kendini koruyup güvence altında hissetme duygusu, ilişkinin kalitesini ve eşlerin mutluluğunu daha da artırmaktadır.²⁸² Farklı bir araştırmada, eşler arasında duygu ve düşüncelerin paylaşılma derecesi arttıkça hem kadın hem de erkeklerin evlilik uyum puan ortalamalarının arttığı görülmüştür.²⁸³ Affedicilik değeri ve evlilik doyumu arasındaki ilişkiyi ele alan bir araştırmaya göre ise, affedicilik ve genel uyum problemi arasında negatif, evlilik doyumu arasında da pozitif ilişki tespit edilmiştir.²⁸⁴

3. Evlilik Değerlerinin Dindarlık ile İlişkisi

Aşağıdaki tabloda, “Evlilik Değerleri” olarak adlandırılan değerlerin, “Öznel Dindarlık Algısı”, “Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği” ve “Partner/Eş Odaklı Dua Etme Ölçeği” ile arasındaki ilişkilere dair korelasyon sonuçları yer almaktadır.

Tablo 79. Evlilik Değerleri ile Öznel Dindarlık Algısı, DEHÖ ve PODÖ Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		Özn. Din. Algısı	DEHÖ	PODÖ
Evlilik Değerleri (Saygı)	r	,085*	,042	,312**
Evlilik Değerleri (Sevgi)	r	,078	,101*	,414**
Evlilik Değerleri (Anlayış)	r	,113**	,107*	,398**
Evlilik Değerleri (Güven)	r	,101*	,119**	,360**
Evlilik Değerleri (Paylaşma)	r	,072	,139**	,436**
Evlilik Değerleri (Affetme)	r	,104*	,129**	,446**
Evlilik Değerleri (Fedakarlık)	r	,141*	,173**	,379**
Evlilik Değerleri (Sadakat)	r	,033	,133**	,233**
Evlilik Değerleri (Hoşgörü)	r	,087*	,060	,354**
Evlilik Değerleri (Merhamet)	r	,092*	,094*	,400**

²⁸¹ Eyüp Çelik, “Evlilik Doyumu”, s.26.

²⁸² Solmuş, a.g.e., s.33.

²⁸³ Hüdayar C. Güngör, a.g.t., s.24.

²⁸⁴ Orathinkal, Vansteenwegen, “The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability”, ss.251-260.

Evlilik Değerleri (Sabır)	r	,128**	,114**	,344**
Evlilik Değerleri (Minnettarlık)	r	,121**	,160**	,452**
Evlilik Değerleri (Yardımlaşma)	r	,081	,137**	,368**
Evlilik Değerleri (Dürüstlük)	r	,116**	,168**	,405**
Evlilik Değerleri (Sorumluluk)	r	,091*	,116**	,314**

**p<,01 *p<,05

Yukarıda yer alan tablodaki veriler incelendiğinde, eşler arası ilişkide saygı, sevgi, anlayış, güven, paylaşma, affetme, fedakârlık, sadakat, hoşgörü, merhamet, sabır, minnettarlık, yardımlaşma, dürüstlük, sorumluluk değerlerinin, öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme ve partner/eş odaklı dua etme arasında genel olarak pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Tablodaki verilere göre, öznel dindarlık algısı ile evlilik değerlerinin sevgi ($r=,078$; $p>,05$), paylaşma ($r=,072$; $p>,05$), sadakat ($r=,033$; $p>,05$), yardımlaşma ($r=,081$; $p>,05$) arasında; dinin etkisini hissetme ile ise sadece saygı ($r=,042$; $p>,05$) ve hoşgörü boyutu ($r=,060$; $p>,05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır, diğerleri ile anlamlı ilişkiler ortaya çıkmıştır. Ayrıca partner/eş odaklı dua etmenin, öznel dindarlık algısı ve dinin etkisini hissetmeye oranla, evlilik değerleri ile daha yüksek korelasyonlara sahip olduğu görülmektedir. Bunların dışında korelasyon katsayıları, $r=,087$ ($p<,05$) ile $r=,446$ ($p<,01$) arasında değişmektedir.

Burada, öznel dindarlık algısından ziyade, dindarlığın birey hayatındaki etki ve sonuçlarını ölçen Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği'ne dair sonuçlar daha büyük önem arz etmektedir. Çünkü evlilik değerleri dediğimiz ilişki değerlerinde dindarlığın etkisini anlayabilmek için, dinin birey hayatındaki etkilerini ölçen bir ölçme aracının daha sağlıklı sonuçlar verdiği söylenebilir. Ayrıca eşe dua etme tutum ve davranışı da evlilik değerleri ile yüksek korelasyonlara sahiptir. Bu durum, eşine dua eden bireylerin evlilik değerlerini daha fazla benimsediğini, ya da evlilik değerlerini daha fazla benimseyen bireylerin eşlerine daha fazla dua ettiklerini göstermektedir. Bu araştırmada eş odaklı dua etmenin, diğer dindarlık ölçümlerine göre evlilik doyumu ile daha yüksek ilişkili olduğu da tespit edilmişti (Bkz. Tablo 49).

Evlilik değerleri ve dindarlık arasındaki ilişki ile ilgili genel olarak, özellikle dindarlığın etki ve sonuçları ile eşe dua etme tutum ve davranışının, evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için önemli olan değerleri artırdığı söylenebilir. Bir başka ifade ile dindarlık, evlilik hayatında evlilik değerlerinin benimsenmesi ve yaşatılmasında önemli bir etkiye sahiptir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Toplumsal yaşamın bir nevi özünü temsil eden aile hayatı, evlilik ile oluşturulan bir kurumdur. Evlilik ise, iki bireyin bir aile kurmak ve mutlu bir birliktelik sağlamak için bir araya geldiği bir sözleşme olarak tanımlanabilir. Kişilerarası ilişkilerin en yoğun yaşandığı yer olan evliliğin, iki insanın ortak yaşam belirlediği ve mutlu olmayı amaçladığı bir kurum olması önemlidir. Bu bağlamda evlilik hayatında mutlu olmak, yani evlilik mutluluğu bireyler için büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada genel olarak evlilik mutluluğunu ifade etmek için “*evlilik doyumu*” kavramı kullanılmıştır. Evlilikten edinilen doyum, evliliğin kalitesinin önemli bir göstergesidir. Doyum sağlanan bir evlilikte problemler daha çabuk çözüm bulur, kişilerin birbirini algılayışı olumlu hale gelir.

İnsan yaşamının belli bir bölümünde başlayıp ömür boyu sürmesi hedeflenen evlilik hayatı, hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan oldukça büyük bir öneme sahiptir. Farklı sebeplerle gerçekleştirildiği durumlar istisna tutularak, her birey evlilik hayatında mutlu olmayı hedeflemektedir. Mutsuz bir evlilik ile, aile kurumu sağlıklı bir şekilde görevlerini icra edemeyecek, bireysel huzur ve doyum duyguları da azalacaktır. Üstelik bu mutsuzluk yalnızca iki kişiyi değil belki bütün bir toplumu etkileyecek sonuçlar doğuracaktır. Bu bağlamda evlilik hayatı ve bir kurum olarak ailenin, bölünüp parçalanmadan mutlu bir şekilde hayatini devam ettirmesi gerekmektedir.

Evlilik hayatını olumlu ya da olumsuz etkileyen çok fazla etken bulunmaktadır. Nitekim diğer insani ilişkiler gibi evlilik ilişkisi de oldukça girift ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Evlilik hayatını etkileyen etmenler içerisinde değerlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Sevgi, saygı, güven, sadakat, yardımseverlik, diğerkâmlık, fedakârlık, affedici ve hoşgörülü olma gibi değerler, evlilik hayatı için oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

Kişilerin yaşantısının her noktasına etki eden din, bireysel ve toplumsal ilişkilere de referans kaynağıdır. Kişiler inançları doğrultusunda yaşamlarını biçimlendirip, ilişkilerini bu çerçevede şekillendirebilmektedir. Bu bağlamda en küçük toplum birimi olan aile ve bu

aileyi oluşturan temel unsurlar olan eşlerin (karı-kocanın) birbirleri ile ilişkilerinde de dinin rolü önem arz etmektedir.

Dinin birey davranışını büyük ölçüde etkilediği gerçeğinden hareketle, din ile aile ve evliliğe yönelik tutumlar arasında sıkı bir ilişki olduğunu söylemek gerekir. Nitekim dini gelenekler, evliliğin önemine ve evlilik hayatının mutlu bir şekilde devam etmesine yönelik birçok öğretilere sahiptir. Ayrıca din, insanların evliliklerini kutsal görmelerini sağlayacak bir önem atfetmesi, eşler arasındaki inanç ve ibadet birlikteliğine dayanan ortak bir amaç duygusu oluşturmaları, çiftlere ve ailelere inananlar topluluğundan oluşan bir sosyal destek sunması, evlilik hayatı ile ilgili sahip olunması gereken değerleri teşvik etmesi, evlilik problemleri ile başa çıkmalarını kolaylaştırıcı çözüm yolları önermesi, boşanmaya karşı bir bariyer görevi görmesi ve çocuk yetiştirme ile ilgili tavsiyeleri ile evlilik hayatına ve evlilik mutluluğuna olumlu katkıda bulunmaktadır.

Din ve aile yaşamı üzerinde yapılan araştırmaların kapsamlı incelemeleri, Batı toplumlarında 1980'li yıllarla birlikte başlamış ve 2000'li yıllarla yoğunluk kazanmıştır.¹ Yurtdışında din ve aile/evlilik ilişkileri konusu ile ilgili yapılan çalışmalar, daha çok psikoloji ve aile danışmanlığı alanında çalışan araştırmacılar tarafından ele alınmakta ve gitgide artan geniş bir literatür ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde ise psikoloji uzmanlarının din olgusu ile ilgilenmekten uzak durması ve din psikolojisi çalışmalarının genel olarak İlahiyat Fakültelerinde yapılan çalışmalarla sınırlı kalması sebebiyle, din ve aile/evlilik ilişkileri konusunda yapılan çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Evlilik hayatında din ve değerlerin etkisinin önemi ve bu konuda ülkemizde yapılan az sayıda çalışma olması, bu araştırma için önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Evlilik, değerler ve dindarlık olgularını konu edinen bu çalışmanın temel amacı, evlilik hayatından memnun ve mutlu olmak anlamında kullanılan evlilik doyumunda dindarlığın ve değerlerin etkisini tespit etmek; ayrıca dindarlığın değerleri artırmak suretiyle evlilik doyumuna katkıda bulunup bulunmadığını, yani değerlerin dindarlık ve evlilik doyumunu ilişkisinde arabulucu bir rolü olup olmadığını tespit etmektir. Bu çalışmada yapılan alan araştırmasında, temel olarak *“bireylerin evlilik doyumları/ mutlulukları ile*

¹ Fiese, Tomcho, a.g.m.,s.599; Levenson, Carstensen, Gottman, a.g.m., s.301.

sahip oldukları değerler ve dindarlıkları arasında bir ilişki var mıdır? sorusunun cevabı aranmıştır.

Araştırmada, “Evlilik doyumu, dindarlık ve kişisel değerler ile ilgili Türk insanının genel eğilimleri nasıldır? Cinsiyet, yaş, evlilik yılı, çocuk sayısı, öğrenim durumu ve gelir durumu gibi faktörlerin, evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlığa nasıl bir etkisi vardır? Dindarlık, evlilik doyumu ve değerler üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir? Değerler, evlilik doyumu üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir? Değerlerin, dindarlık ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkisi var mıdır? Dindarlığın, değerler ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkisi var mıdır? soruları da cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Öncelikle katılımcıların genel evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık eğilimleri tespit edilmiş, ikinci olarak sosyo-demografik faktörler ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişki ve farklılaşmalar araştırılmış, üçüncü olarak da bağımlı değişkenlerin birbirleri ile ilişki ve etkileşimleri incelenmiştir. Son olarak ise değişkenler arasındaki arabulucu etkiler incelemeye alınmıştır.

Araştırma, Bursa’da yaşayan %57,7’si kadın, %42,3’ü erkek katılımcılardan oluşan 562 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanların %23,3’ü 18-30 yaş, %47,3’ü 31-40 yaş, %20,1’i 41-50 yaş ve %9,3’ü 51-60/60 üzeri yaş aralığına sahiptir. Evlilik yılı bakımından örneklemin %29,2’si 0-5 yıllık evli, %20,3’ü 6-10 yıllık evli, 19,0’u 11-15 yıllık evli, %12,5’i 16-20 yıllık evli, %19,0’u 20 ve üzeri yıllık evli olan bireylerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların %18,0’i hiç çocuğu olmayan, %24,7’si 1 çocuğu olan, 35,6’sı 2 çocuğu olan, 21,7’si 3 ve üzeri çocuğu olan bireylerden oluşmaktadır. Ayrıca örneklemin %12,5’ini ilköğretim mezunları, %6,2’sini ortaokul/ilköğretim mezunları, %11,6’sını lise mezunları, %58,9’unu yükseköğretim/üniversite mezunları ve %10,9’unu lisansüstü mezunları oluşturmaktadır. Gelir durumuna göre ise, kendi gelir seviyeleri ile ilgili “çok düşük/düşük” tanımını yapanlar örneklemin %5,7’sini, “orta” diyenler %45,7’sini, “iyi” diyenler %46,3’ünü ve “çok iyi” diyenler %2,3’ünü oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 1, 2, 3, 4, 5, 6).

Ölçeklerin 1-5 arası olarak hesaplanan puanlamasına dayalı olarak elde ettiğimiz verilere göre, örneklemin Evlilik Yaşam Ölçeği ortalaması 3,96, Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği ortalaması da 4,00’dır. Ayrıca Kişisel Değerler Envanteri ortalaması 4,27, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği ortalaması 4,26, Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği ortalaması da 4,53

olarak bulunmuştur (Bkz. Tablo 16, 17, 19, 22, 23). Bu sonuçlara göre örneklemin, evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlıklarına ilişkin ölçeklerden yüksek puan aldıkları görülmüştür.

Demografik değişkenler bakımından örneklemin evlilik doyumu, değerleri ve dindarlıkları konusundaki bulgulara göre, erkeklerin evlilik doyumları ile ilgili öznel değerlendirmeleri, evlilik doyumları ve evlilikte problem çözme ile ilgili kendi yeterliliklerine dair yaptıkları değerlendirmede, kadınlara göre daha önde oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda *“Erkeklerin evlilik doyumları kadınlara göre daha yüksektir”* şeklindeki hipotezin desteklendiği görülmüştür (Bkz. Tablo 24). Kişisel değerlerin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili yapılan analize göre ise, kadınların *“dürüstlük ve paylaşım”* ile *“paylaşım ve saygı”* değerlerinde erkeklere göre daha önde oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda *“Kadınların kişisel değerlerin “güven ve bağışlama”, dürüstlük ve paylaşım” ve “paylaşım ve saygı” alt boyutlarındaki oranları erkeklere göre daha yüksektir”* şeklindeki hipotezin büyük bölümünün desteklendiği görülmüştür (Bkz. Tablo 25). Dindarlık ve cinsiyet arasındaki ilişkiye dair ise, öznel dindarlık algısı ve dinin etkisini hissetmede kadınların, eş odaklı dua etmede ise erkeklerin puanlarının daha yüksek olduğu, ancak bu farklılıkların anlamlılık arz etmediği tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 26). Elde edilen bulgulara göre bu araştırmanın *“Kadınlar erkeklere göre daha dindardır”* şeklindeki hipotezinin doğrulanmadığı görülmüştür.

Bu araştırmada evlilik doyumu ve yaş arasındaki ilişki ile ilgili, genel olarak evlilik doyumunun genç yetişkinliğin erken evrelerinde en yüksek seviyede olduğu, evlilikte sorun çözmenin ise orta yetişkinliğin ileri seviyesinde en yüksek orana ulaştığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 27). Bu durumda *“Evlilik doyumu yaş ile farklılaşmaktadır; genç yetişkinlik döneminde evlilik doyumu daha yüksektir, ancak evlilikte sorun çözme orta yetişkinlikte daha yüksek olmaktadır.”* şeklindeki hipotezin genel olarak desteklendiği görülmektedir. Kişisel değerler ve yaş ilişkisi ile ilgili araştırmanın bulgularına bakıldığında, genç yetişkinliğin ilk dönemi olan 18-30 yaş grubunun kişisel değerlerinin, diğer yaş gruplara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 28). Genel olarak bulgular dikkate alındığında, *“Kişisel değerler, yaş ile birlikte yükselmektedir.”* şeklindeki hipotezin genel olarak desteklendiği görülmüştür. Bu araştırmada dindarlık ve yaş ilişkisi ile ilgili, yaşın ilerlemesi ile dindarlıkta genel olarak bir artışın olduğu ancak eşe dua

etmede bu artışın anlamlılık kazandığı ortaya çıkmıştır (Bkz. Tablo 29). Bu bakımdan, “*Dindarlık, yaş ile birlikte artış göstermektedir.*” şeklindeki hipotezimizin bir kısmı doğrulanmıştır.

Bu araştırmada istatistiksel olarak evlilik süreleri ile evlilik doyumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiş, “*Evlilik doyumu, evlilik süresine göre farklılaşmaktadır, evliliğin ilk yıllarında ve ileriki yıllarında evlilik doyumu daha yüksektir*” şeklindeki hipotezimizi destekleyecek veriler olsa da, istatistiksel açıdan ispatlanamamıştır (Bkz. Tablo 30). Ayrıca yaş ile ilişkili de olarak değerlendirilebilen kişisel değerler evlilik süresi ilişkine dair elde edilen sonuçlara göre “*Evlilik süreleri kişisel değerler açısından farklılaşmaktadır; daha uzun süredir evli olanların kişisel değerleri, evlilik yıllarının başlarında olanlara göre daha yüksektir.*” şeklindeki hipotezimizin doğrulandığı görülmüştür (Bkz. Tablo 31). Evlilik süresi ve dindarlık ile ilgili sonuçlarda ise benzer şekilde, “*Evlilik süreleri dindarlık açısından farklılaşmaktadır; daha uzun süredir evli olanlar evlilik yıllarının başlarında olanlara göre daha dindardır.*” şeklindeki hipotezimizin doğrulandığı görülmüştür (Bkz. Tablo 32).

Çocuk sayısı değişkeni ile ilgili sonuçlara bakıldığında, 1 çocuğu olanların evlilik doyumunda en düşük ortalamaya sahip olduğu, bununla birlikte 3 ve üzeri çocuğu olanların da yüksek ortalamalara sahip olmadığı görülmüştür. Bir başka ifade ile çocuk sayısı evlilik doyumunu düzenli bir şekilde artırmadığı, hatta hiç çocuğu olmayanların da yüksek evlilik doyumuna sahip olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 33). Sonuçlar, “*Evlilik doyumu çocuk sayısına göre farklılaşmaktadır, bu farklılık çocuk sayısındaki artışla evlilik doyumunda da artışın olacağı yönündedir*” şeklindeki hipotezimizin kısmen doğrulandığını göstermektedir. Kişisel değerlerde ise, 2 çocuğu olanlar ile 3 ve üzeri çocuğu olanların, hiç çocuğu olmayan ve 1 çocuğu olanlara göre, kişisel değerlerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 34). Sonuçlara göre, kişisel değerler ve çocuk sayısı ilişkisine dair “*çocuk sayıları kişisel değerler açısından farklılaşmaktadır; çocuk sayısının fazla olması kişisel değerlerin de artışı ile ilişkilidir*” şeklindeki hipotezimizin doğrulandığı görülmüştür. Çocuk sayısı ve dindarlık ilişkisinde ise, çocuk sayısı fazla olanların dindarlık oranlarının da daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 35). Çocuk sayısı ile dindarlık ilişkisine dair, “*Çocuk sayısı,*

dindarlık değişkenine göre farklılaşmaktadır; çocuk sayısı arttıkça dindarlık da artmaktadır.” şeklindeki hipotezimizin genel olarak desteklendiği görülmüştür.

Eğitim durumunun örneklemin evlilik doyumu, değerler ve dindarlıklarına etkilerine dair elde edilen verilerde, eğitim durumu ve evlilik doyumu arasındaki farklılıkların istatistiksel açıdan bir anlamlılık ifade etmediği görülmüştür (Bkz. Tablo 36). Elde edilen sonuçlara göre *“Eğitim durumu arttıkça evlilik doyumu da artmaktadır.”* şeklindeki hipotezimizin desteklenmediği görülmektedir. Kişisel değerler ve eğitim durumuna dair sonuçlara bakıldığında, genel olarak eğitim düzeyi düşük bireylerin kişisel değerleri benimseme düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 37). Buna göre sonuçlar, *“Kişisel değerler ve alt boyutları, eğitim durumu değişkenine göre farklılaşmaktadır. Bu farklılık “disiplin ve sorumluluk” alt boyutunda eğitim seviyesinin yükselmesi, diğer boyutlarda ise düşüklüğü ile ilişkilidir”* şeklindeki hipotezimizin büyük çoğunlukla kabul edildiğini göstermiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında, eğitim seviyesi arttıkça dindarlıkta genel olarak bir düşüşün olduğu söylenebilir (Bkz. Tablo 38). Bu araştırmaya ilişkin *“Bireylerin dindarlık seviyeleri, eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır; eğitim seviyesi arttıkça dindarlık azalmaktadır.”* şeklindeki hipotezin genel olarak doğrulandığı görülmüştür.

Bağımlı değişkenlerle ilgili farklılaşmaya yol açıp açmadığı araştırılan demografik değişkenlerden biri de gelir durumu algısıdır. Gelir algısı ve evlilik doyumu ile ilgili sonuçlara bakıldığında genel olarak en yüksek ortalamaların, gelir durumunu “çok iyi” olarak tanımlayan grupta olduğu, en düşük ortalamaların ise gelir durumunu “düşük/çok düşük” olarak tanımlayan grupta olduğu görülmüştür. Bir başka ifade ile ortalamalar esas alındığında gelir durumu arttıkça evlilik doyumuna ilişkin puanlar da artmaktadır (Bkz. Tablo 39). Evlilik doyumu ve gelir ilişkisi ile ilgili araştırma sonuçlarımız, *“evlilik doyumu gelir seviyesine göre farklılaşmaktadır; gelir seviyesi arttıkça evlilik doyumu da yükselmektedir.”* şeklindeki hipotezimizin genel olarak doğrulandığını göstermiştir. Kişisel değerler ile gelir durumu değişkenleri arasında ise istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (Bkz. Tablo 40). *“Kişisel değerler ve alt boyutlarda yer alan değerler bireylerin gelir durumlarına göre farklılaşmaktadır; gelir düzeyi arttıkça kişisel değerlerde düşüş olmaktadır.”* şeklindeki hipotezin doğrulanmadığı görülmüştür. Dindarlık ve gelir algısı ilişkisine dair de benzer şekilde dindarlığa ilişkin her üç ölçme

aracında da gruplar arası anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır (Bkz. Tablo 41). Elde edilen sonuçlara göre “*gelir seviyesi yükseldikçe dindarlık azalmaktadır*” şeklindeki hipotezimizin doğrulanmadığı görülmüştür.

Bu araştırmanın temel konularından biri, kişisel değerler ile evlilik doyumu arasındaki ilişki ve etkileşimdir. Yapılan analizlere göre, Kişisel Değerler Envanteri ve tüm alt boyutlarının, öznel evlilik doyumu algısı, evlilik yaşamı/doyumu ve evlilikte sorun çözme ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 42). Elde edilen bulgular “*Kişisel değerler evlilik doyumu üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir; bireylerin kişisel değerlerinin artması ile evlilik doyumları da artış göstermektedir*” şeklindeki hipotezin doğrulandığını göstermektedir. Ayrıca yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, kişisel değerler toplamının evlilik doyumu ile ilgili üç ölçme aracı üzerinde de anlamlı bir yordayıcılığa sahip olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 43). KDE alt boyutlarının yordayıcılığı ile ilgili yapılan çoklu regresyon analizlerinde ise, “*disiplin ve sorumluk*” ile “*güven ve bağışlama*” alt boyutlarının, öznel evlilik doyumu algısının anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 44). Evlilik yaşamı/doyumu ve evlilikte sorun çözmede ise, yalnızca “*disiplin ve sorumluk*” alt boyutunun anlamlı bir yordayıcı olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 45-46). Elde edilen bulgulara göre, “*Kişisel değerler evlilik doyumu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin kişisel değerlerinin artması ile evlilik doyumları da artış göstermektedir*” şeklindeki hipotezin, kişisel değerlerin alt boyutların tamamında yordayıcılık etkisi tespit edilemediği için, bir kısmının doğrulandığı görülmüştür.

Dindarlığın kişisel değerleri artıracığı öngörüsü de, bu araştırmanın temel hipotezlerinden biridir. Hem yurtdışında hem de Türkiye’de yakın dönemde yapılan araştırmalarda dindarlık ve değerler ilişkisi konusuna olan ilginin, gitgide arttığı görülmektedir. Dindarlık ve değerler ile ilgili yapılan araştırmalar, genel olarak bu iki olgu arasında olumlu ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur.² Bu araştırmada da dindarlık ve kişisel değerler arasındaki ilişki ve etkileşimi ortaya çıkarmak için yapılan analizlere göre, genel olarak dindarlık ve kişisel değerler arasında olumlu yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Dindarlık ile ilgili ölçümlerden Partner/ Eş Odaklı Dua’nın, Dinin Etkisini Hissetme ve

² Bkz. Mehmedoğlu, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, s.150; Veysel Uysal, a.g.m., s.231; Zeynep Arslan, a.g.t., s.85; Güngördü, a.g.m., s.352; Morsümbül, a.g.t., s.121-122; Akgül, a.g.t., s.151; Ayten, a.g.m. ss.111-128 ; Göcen, a.g.e., s.168.

öznel dindarlık algısına göre, kişisel değerlerle daha yüksek bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak dindarlık ile kişisel değerler arasında düşük de olsa anlamlı ilişkiler olduğu, dindarlık oranındaki artışın kişisel değerleri artırdığı görülmüştür (Bkz. Tablo 47). Elde edilen bulgular *“Dindarlık, kişisel değerler üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile kişisel değerleri de artış göstermektedir”* şeklindeki hipotezin büyük çoğunlukla doğrulandığını göstermektedir. Ayrıca yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, dindarlıkla ilgili üç ölçme aracının da, kişisel değerler üzerinde anlamlı bir yordayıcılığa sahip olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 48). Elde edilen bulgular, *“Dindarlık, kişisel değerler üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile kişisel değerleri de artış göstermektedir”* şeklindeki hipotezin de doğrulandığını göstermiştir.

Evlilik doyumu ve dindarlık arasındaki ilişki, bu araştırmanın temel hipotezini teşkil etmektedir. Yapılan araştırmalar, genel olarak dindarlık ve evlilik doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur.³ Bu araştırmanın bulgularına göre de, öznel dindarlık algısı ile evlilik doyumu arasında bir ilişki tespit edilemese de, dinin etkisini hissetme ve eş odaklı dua etmenin evlilik doyumu ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 49). Bu sebeple dinin etkisini hissetme ve eş odaklı dua etmenin artması ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözmenin de artacağı yorumu yapılabilir. Elde edilen bulgular, *“Dindarlık, evlilik doyumu üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile evlilik doyumları da artış göstermektedir”* şeklindeki hipotezin önemli bir kısmının doğrulandığını göstermektedir. Ayrıca yapılan regresyon analizine göre, dinin etkisini hissetme ve partner/eş odaklı dua etmenin evlilik doyumu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu, evlilik doyumunda en fazla yordayıcılık etkisine sahip olan ölçme aracının ise partner/eş odaklı dua etme olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, *“Dindarlık, evlilik doyumu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahiptir; bireylerin dindarlıklarının artması ile evlilik doyumları da artış göstermektedir”* şeklindeki hipotezin, önemli bir kısmının doğrulandığını göstermiştir.

³ Bkz. Mahoney, vd., a.g.m., ss. 559-596; Orathinkal, Vansteenwegen, “Religiosity and Marital Satisfaction”, s.502; Bahr, Chadwick, a.g.m., s. 411 ;Wilson, Musick, a.g.m., ss.30-40;Dollahite, Marks, a.g.m., s.381;Larson, a.g.m., s.,293; Marks, a.g.m., s. 85-111; Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, a.g.m., ss.103-110;Nihayah, Adriani, Wahyuni, a.g.m., s.123;Yeganeh, Shaikhmahmoodi, a.g.m., ss.131-136;Hosseinkhazadeh, Niyazi, a.g.m., s.508; Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, a.g.m., ss.608-615;Hünler, a.g.t., s.54;Ürkmez, a.g.t., s.87-90.

Bu araştırmada dindarlık ve evlilik doyumu, evlilikte sorun çözüme becerileri arasındaki ilişki her ne kadar pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olsa da istatistiksel açıdan güçlü değildir (Bkz. Tablo 49). Bu durum, günümüzde dindarlığın evlilik hayatında ne derece etkili olduğu probleminin farklı açılardan da değerlendirilmeye ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Değerler, dindarlığın evlilik mutluluğuna katkıda bulunacağı önemli alanlardan biridir. Ancak günümüz toplumlarında dinlerin desteklediği ve evlilik hayatında önemli olan yardımlaşma, fedakârlık, affedici olma gibi ahlaki değerlerin gitgide azalmaya başladığı, kişilerin ve evli çiftlerin daha fazla bireyselleşerek, aile olma bilincinden uzaklaşmaya başladığı söylenebilir. Günümüz toplumlarında artık dindarlıkların da hayatın tamamını kuşatan bir Şey olmaktan çıkarak törensel bir hale geldiği için aile değerleri üretebilme yeteneğine sahip olmadığı da iddia edilebilir. Bu durum, ideal olarak aile değerlerini ve aile mutluluğunu destekleyen dinlerin bu söylemlerinin uygulamada gücünü yitirmeye başlamasının bir sonucu olarak görülebilir.

Bu araştırmada, evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık arasındaki aracı değişken ilişkileri de ele alınmıştır. Temel olarak kişisel değerlerin dindarlık ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahip olduğu öngörölmüştür. İkinci olarak evlilikte sorun çözüme becerilerinin, dindarlık ve evlilik doyumu arasındaki ilişkide arabulucu olduğu, üçüncü olarak ise partner/eş odaklı dua etmenin kişisel değerler ve evlilikte sorun çözüme arasındaki ilişkide arabulucu bir etkiye sahip olduğu öngörölmüştür. Bu öngöröleri test edebilmek amacıyla Yapısal Eşitlik Modeli içerisinde aşamalı regresyon analizinden faydalanılmıştır. Dininin etkisini hissetme ve evlilik doyumu arasındaki ilişkinin güçlü olmaması dolayısı ile kişisel değerler ve evlilikte sorun çözümenin aracı değişken etkileri tespit edilememiştir. Ancak eş odaklı dua etmenin, kişisel değerler ve evlilikte sorun çözüme arasındaki ilişkide aracı değişken olarak etkide bulunduğu tespit edilmiştir (Bkz. Şekil 7, 8, 9). Elde edilen sonuçlar, kişisel değerler ve evlilikte sorun çözüme arasındaki ilişkinin bir bölümünün eşe dua etme üzerinden gerçekteştiğini, yani eş odaklı dua etmenin, kişisel değerler ile evlilikte sorun çözüme arasındaki ilişkide “kısmi aracı” olduğunu göstermektedir. Bulgular, “*Partner/eş odaklı dua etme, kişisel değerler ve evlilikte sorun çözüme arasında arabulucu bir etkiye sahiptir.*” Şeklindeki hipotezin doğrulandığını göstermektedir. Özetlemek gerekirse, kişisel değerleri içselleştirmiş ve yaşamına dâhil etmiş kişiler eşlerine daha fazla dua etmektedirler, eşlerine dua eden bireyler de evlilikte sorun çözüme konusunda daha büyük başarı göstermektedirler. Kişisel

değerler evlilikte sorun çözmeye etki ederken, bu etkinin bir kısmı eşe dua etme üzerinden gerçekleşmekte, yani hem kişisel değerleri yüksek hem de eşine dua eden bireyler, evlilikte sorun çözüme konusunda daha büyük başarı göstermektedirler.

Araştırmamızdaki din, değerler ve evlilik hayatı ile ilgili merak edilen ve diğer ölçme araçlarından elde edilen bulguları tamamlayıcı nitelikte olduğu düşünülen 10 maddelik anket sorularına ilişkin bulgulara göre katılımcıların büyük çoğunluğunun, dini inançların evlilik hayatının sürdürülmesinde önemli olan değerler üzerinde etkili olduğunu, eşi ile problem yaşadığında dua ederek Allah'tan yardım istediğini, dini inançların boşanma konusundaki fikirlerini engelleyici/yumuşatıcı bir etkiye sahip olduğunu, dini inançların eşlerin birbirine karşı sadık olmasında etkili olduğunu, eşi ile problem yaşadığında dini inançlarının daha affedici olmasını sağladığını, dini inançların eşe ve çocuklara karşı daha anlayışlı/merhametli davranma konusunda etkili olduğunu, dini inançların aile içi ilişkiler ve akrabalık ilişkileri konusundaki öğütlerinin kendisi için önemli olduğunu ifade ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, yine katılımcıların büyük çoğunluğu dindar insanların evliliklerinin daha mutsuz olduğu, eşlerin aynı dini inanca sahip olmasının bir önemi olmadığı, dindar insanların evlilikteki cinsel hayatlarının problemliliği olduğu görüşüne katılmamaktadır (Bkz. Tablo 52-61).

Bu araştırmada, “*evlilik değerleri*” şeklinde adlandırdığımız, evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için önemli olan değerlerle ilgili hazırlanan 15 maddelik anket sorularının, kişisel değerler, evlilik doyumu ve dindarlık ile ilişkileri de analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, eşler arası ilişkide saygı, sevgi, anlayış, güven, paylaşma, affetme, fedakârlık, sadakat, hoşgörü, merhamet, sabır, minnettarlık, yardımlaşma, dürüstlük, sorumluluk değerlerinin, genel olarak kişisel değerler, evlilik doyumu (öznel evlilik doyumu, evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözüme) ve dindarlık (öznel dindarlık algısı, dinin etkisini hissetme ve partner/eş odaklı dua etme) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 77, 78, 79).

Bütün bu sonuçlardan yola çıkarak genel olarak, kişilerin evlilik mutluluklarında değerlerin ve dinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak değerlerin ve dinin yaptırım gücünün günümüz toplumlarında azalmaya başladığı da dikkate alınması gereken bir gerçektir. Nitekim günümüzde evlilikler, daha kolay boşanma ile sonuçlanmakta, gitgide daha fazla bireyselleşen eşlerin oluşturduğu aile birliktelikleri daha kolay

yıkılabilmektedir. Burada dini değerlerin aileyi koruyucu bir güç olarak toplumda desteklenmesi, evlilik birliği ve aile bilincinin sağlanması açısından faydalı olabilir. Ayrıca dindar bireylerin de, küresel süreçlere karşı fitri bir değer olan aileyi muhafaza etmesi gerekmektedir.⁴

Modernleşmenin, ailenin mahremiyet kimliğini dönüştürmesi de önemli bir durumdur. Son yıllarda aile ile ilgili “mahrem” konuların TV ve gazetelerde konuşulması buna örnektir.⁵ Ayrıca günümüzde değerlerin itibar kaybetmesi de, yeni akımlar ve yeni liderler ortaya çıkarmıştır. Bu ideolojiler, kadına, aileye ve topluma bakışlarıyla manevi değerlerin düşüşünü daha da hızlandırmışlardır.⁶ Nitekim kullanılmayan değerler zayıflamakta ve elenmektedir, yerine yenileri konmaktadır.⁷ Bizim toplumumuzda da, aile hayatını ve sağlıklı evlilik ilişkilerini koruyacak dini ve ahlaki değerlerin azalması ile bunların yerini farklı değerlerin alması sonucu aile ve evlilik ilişkilerinin niteliği de değişikliğe uğramaya başlamıştır.

Türk toplumunda aile bağlarının genel olarak Batı toplumlarındakinden daha güçlü olduğu söylenebilir. Ancak iki yüzyıldır, Batılı kültür değerleri ve şehirleşmenin etkisi ile bu bağlar da değişime uğramıştır. Bizim toplumumuzda aileler ne Batıdaki gibi tam bağımsız ayrı bir birime dönüşmüş, ne de Doğu'daki gibi geniş bir yapıda kalmıştır. Tarhan'a göre böyle iki arada bir derede kalan ailelerde geleneksel-modern hayat tarzı ile ilgili çatışmaların daha fazla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tür ailelerde herkesin mutlu olabileceği en iyi çözüm, gençlerin büyüklerden fiziksel olarak kopması ama duygusal bağları sürdürmesi, anne ve babaların ise evlenen çocuklarının ayrı özel bir hayatlarının olduğunu kabul etmesidir.⁸

Dinin aile hayatı üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan çalışmaların az olması, dinin psikoloji alanında bir tabu olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Aile söz konusu olduğunda sosyal bilimciler, politikacılar ve din adamlarının görevleri kesişmektedir. Bu sebeple dinin aile hayatındaki etkisinin bilimsel anlamda ele alınması hem psikoloji hem de din adına önemli bir gelişme olacaktır.⁹ Aile hayatı, sahip olunan değerler ve dini

⁴ Şişman, a.g.m., s.612

⁵ Ergün Yıldırım, a.g.m., s.124

⁶ Bolay, a.g.m., s.57

⁷ Bilen, a.g.e., s.87

⁸ Tarhan, a.g.e., s.120

⁹ Mahoney, vd., s.592

inançları da içeren çok yönlü bir yapıya sahiptir. Hayatın tamamına bir şekilde etki eden dini inançlar ve eşler arasındaki inanç ve değer uyumları dikkate alınmadan aile ile ilgili değerlendirmeler eksik kalacaktır.

Genel olarak sosyal bilim araştırmaları, dindarlığın aile yaşamındaki birçok boyutla ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak araştırmacılara göre, din ve evlilik ilişkisi alanının gelişmesinin önünde bazı zorluklar vardır. Bunlardan ilki, mevcut bulguların, dinin çok yönlü yapısını ele alma konusunda başarısız olan dindarlık ölçümlerine dayalı olmasıdır.¹⁰ Bir başka ifade ile araştırmalarda kullanılan dindarlık ölçekleri, dinin çok boyutlu ve aile hayatına/evlilik ilişkilerine etki eden yapısını ele alma konusunda yetersizdir. Ülkemizde uygulanan dindarlık ölçeklerinin de geliştirilmeye ihtiyacı olduğu bir gerçektir.

Araştırmacılara göre din ve aile hayatı ilişkileri alanının gelişmesindeki önemli bir zorluk da, boylamsal olarak yapılan çalışmaların azlığıdır. Daha doğrusu, evlilik ile ilgili boylamsal olarak yapılan çalışmalar yalnızca boşanma konusunu ele almaktadır.¹¹ Oysa aile mutluluğu konusunun da boylamsal çalışmalarla değerlendirilmeye ihtiyacı olduğu söylenebilir. Böylece dinin aile mutluluğunu etkileyen yönleri daha detaylı tespit edilebilecektir. Ayrıca yapılan çalışmaların yalnızca nicel araştırmalarla sınırlı kalmaması, konu ile ilgili nitel araştırmaların da yapılması gerekmektedir. Nitel yöntemleri de içeren kapsamlı çalışmaların yapılması, Türk kültürü bağlamında evlilik mutluluğunda etkili olan faktörler ile evlilik doyumu, din ve değerler ilişkisinin daha iyi anlaşılmasına fırsat verecektir.

Bu konu üzerinde çalışacak araştırmacılara bir ön bilgi sunmak amacı ile araştırma konusunun tespitinden itibaren yaşanan güçlüklerden de bahsetmek yerinde olacaktır. Öncelikle aile ve evlilik konusunun, oldukça kapsamlı ve birçok alan içerisinde direkt ya da dolaylı olarak değinilen bir konu olduğunu söylemek gerekir. Bu durum, konu ile ilgili çok yönlü ve detaylı bilgilere sahip olmayı imkânı sunmasının yanı sıra, konunun araştırmacı zihninde sistemli bir hale gelmesini zorlaştırmaktadır. Burada evlilik konusu ile ilgili geniş literatür içerisinde kaybolmamak için konunun sınırlarının iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Din ve evlilik ilişkisine dair açıklamalarda da konunun hangi açıdan ele

¹⁰ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.186

¹¹ Mahoney, Tarakeshwar, a.g.m., s.187

alınacağı tespit edilerek sınırların çizilmesi ve konu başlıklarının oluşturulması, düzeni sağlamak açısından gereklidir.

Konunun teorik anlamda araştırmacı zihninde bir yere oturmasından sonra yapılacak araştırma için kullanılacak ölçme araçlarının tespitinde yine bir takım sıkıntılar yaşanabilir. Bu sebeple öncelikle dinin boyutlarının ayrıştırılmak suretiyle spesifik veya boyutların tamamını kaplayan kapsamlı bir ölçümden hangisinin yapılacağına karar verilmesi, daha sonra dinin ele alınan boyutuna uygun olarak evlilik mutluluğu ile ilgili ölçümlerden hangilerinin kullanılacağına tespit edilmesi gerekmektedir. Uygulama esnasında ise örnekleme ulaşmada ve uygulama yapılmasında bir takım sıkıntılar yaşanabilmektedir. Nitekim aile ve evlilik konusu, toplumumuzda genel olarak mahrem kabul edilen konular içerisinde yer almaktadır. Bu durumun, anket sorularının cevaplandırılmasına yönelik isteği azaltan bir etken olduğu düşünülmektedir.

Evlilik doyumu dindarlık ve değerler ile ilgili Türkiye’de yapılan ilk araştırmalardan biri olan bu çalışma, birtakım sınırlılıkları da içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeple evlilik, değerler ve din konusu ile ilgili ileride yapılacak çalışmalar ve aile konusu ile ilgilenen kurumlar için birtakım önerilerde bulunulabilir:

- Araştırmada bireylerin evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlıkla ilgili durumlarını tespit edebilmek için nicel yöntemlerden, ölçek ve anket sorularından faydalanılmıştır. Bu üç olgu arasındaki karşılıklı ilişkileri daha detaylı analiz edebilmek için nitel araştırmaların da yapılması gerekmektedir.
- Bu araştırma kesitsel bulgular içermektedir. Ancak din ve değerlerin, evlilik mutluluğu üzerindeki etkisini saptayabilmek ve zamana göre geçirdiği değişimleri değerlendirebilmek için boylamsal çalışmalara da ihtiyaç vardır. Türkiye’de boylamsal çalışmalar çok az sayıda olmakla birlikte, araştırmacıların bu konu ile ilgili boylamsal araştırmalar yapmaları da önerilmektedir.
- Evlilik doyumu ve dindarlık ilişkisi ile ilgili bu araştırmada kişisel değerler ve evlilikte sorun çözme becerilerinin aracılık etkisi test edilmiştir. Farklı araştırmalarda evlilik doyumu ve dindarlık ilişkisinde kişilik özellikleri, eşler arası uyum, sosyo-kültürel benzerlik/denklik gibi bazı faktörlerin arabulucuk etkisinin olup olmadığı da test edilebilir.

- Bu araştırmada değerler ile ilgili “Kiřisel Deęerler Envanteri”nin yanısıra “Evlilik Deęerleri Anket Soruları”ndan da faydalanılmıştır. Ancak aile hayatındaki değerler ile ilgili bir ölçek bulunmamaktadır. Bu sebeple evlilik ve aile hayatında etkili olduğu dūřünülen değerlerden hareketle bir “Aile Deęerleri Ölçeęi” oluşturulabilir.
- Bu çalışmada evlilik doyumunu konu edinildiği için, aile içi iletişimde ve evlilik hayatında önemli bir etkiye sahip olan ebeveyn-çocuk ilişkisine çok fazla değinilmemiştir. Farklı nicel ve nitel araştırmalarda, din ve değerlerin ebeveyn-çocuk ilişkisi bağlamında da evlilik doyumuna yaptığı katkılar ele alınabilir.
- Din ve değerlerin etkisi ile evlilik doyumunun artırılmasına yönelik deney ve kontrol gruplarından oluşan grup çalışmaları yapılabilir. Böylece din ve değerlerin evlilik doyumunu üzerindeki etkisini karşılaştırmalı olarak test etme olanağı sağlanmış olur.
- Evlilik ile ilgili politikalar ve projeler yürüten kurumların, aile değerlerini artırmaya yönelik çalışmalar yapmaları ve bu sayede evlilik mutluluğunu ve evlilik devamını sağlamaya çalışmaları tavsiye edilebilir. Aile değerleri ile ilgili ise, dini kaynaklar ve dinin aile değerlerini koruyucu ve aileyi bir arada tutmaya yardımcı olan söylemleri dikkate alınarak, dinin yaptırım gücü aktifleştirilebilir.
- Evlilik ilişkisini dolayısıyla da aile içi ilişkileri desteklemek ve aile hayatında etkili olan değerleri artırmak amacıyla çeşitli kurumların bünyeleri içerisinde (Halk Eğitim Merkezleri, Belediyelere bağlı aileye hizmet veren kuruluşlar, danışma merkezleri, Kuran Kursları gibi DİB’na bağlı kuruluşlar, üniversiteler v.b.) evlenecek olan veya evli çiftlere düzenli olarak eğitimler verilebilir.
- Sivil toplum kuruluşlarının, evlenmek isteyen fakat ekonomik vb. sebeplerle aile kurma konusunda güçlük yaşayan bireylere yardımcı olmaları önerilebilir. Ayrıca evlilik sonrasında aile danışmanlığı hizmetine ücretsiz bir şekilde ulaşılabilmesi konusunda da eşlere yardımcı olmaları tavsiye edilebilir.
- Araştırmamızda, eşlerin birbirlerine dua etmelerinin, evlilikte problem çözmeyi kolaylaştırdığı ve evlilik doyumunu/ mutluluğunu arttırdığı ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle, dini danışmanlık ve irşat hizmetlerinde eşlerin birbirileri için

dua etmelerinin, evlilik mutluluğuna katkıda bulunduğu vurgulanarak, dua etme davranışı teşvik ve tavsiye edilebilir.

- Evli çiftlere yönelik olarak ise, ahlaki değerler ile birlikte dinin evlilik hayatına yönelik koruyucu ve güzelleştirici önerilerini, birbirlerine karşı tutum ve davranışlarında ve evlilik yaşamlarında etkin kılmaları tavsiye edilebilir.

Dindarlık ve değerler, evlilik mutluluğu ile ilişkili olmasına rağmen, bütün dindar insanların da mutlu bir evliliğe sahip oldukları iddia edilemez şüphesiz. Nitekim evlilik mutluluğunu veya mutsuzluğunu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Ancak evlilik mutluluğuna giden yolda din ve değerlerin de önemli araçlar olduğu göz ardı edilmemelidir. Genel olarak tüm insani ilişkilerde uyum ve mutluluğun sağlanmasına yardımcı olan ahlaki değerler ile, aile hayatına verdiği önem ve aile değerlerini artırmaya yönelik söylemleri ve yaptırımları ile dinin, evlilik mutluluğuna katkı sağlayan önemli faktörlerden olduğu söylenebilir.

Hem önemli bir mutluluk kaynağı, hem de ciddi derecede stres kaynağı olabilen evlilik hayatının iyileştirilmesi, aile kurumunun devamı, eşlerin ve çocukların psiko-sosyal faydaları için gereklidir. Evlilik hayatında ortaya çıkan aksaklıklar ve mutsuzluklar, eşler ile birlikte tüm aileyi hatta genel olarak toplumu etkileyebilmektedir. Bu bakımdan daha mutlu evlilikler için, ailevi değerler ve dinin etkisi birlikte işe koşulmalı, bununla ilgili kuramsal, uygulamalı ve eğitici çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ADLER Alfred, *İnsanı Tanıma Sanatı*, (çev. Kamuran Şipal), 9. Baskı, İstanbul, Say yay, 2002.
- ALGÜL Hüseyin, *İslam Tarihi*, I-IV cilt, İstanbul, Gonca yay., 1997.
- ALLPORT G.W., *Birey ve Dini*, (çev. Bilal Sambur), Ankara, Elis yay, 2004.
- ARGYLE Micheal, *Psychology and Religion: An Introduction*, Routledge, London-New York, 2000.
- ARİSTOLELES, *Nikhomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ankara, Bilgesu yay, 2009.
- ARSLANTÜRK Zeki, Tayfun AMMAN, *Sosyoloji: Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler*, İstanbul, Kaknüs yay., 2000.
- AYTEN Ali, *Empati ve Din: Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul, İz yay., 2010.
- AYVERDİ İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1. Cilt, İstanbul, Kubbealtı neşriyat, 2005.
- BAHADIR Abdülkerim, *Aile Psikolojisi ve Din*, Konya, İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağ., 2012.
- BALCI-ARVAS Fatma, *Psikoloji, Din ve Mutluluk: Psikolojik ve Öznel İyi Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme*, Bursa, Emin yay., 2016.
- BALTAŞ Zuhale, Acar BALTAŞ, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 26. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010.
- BAYRAM Nuran, *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*, 3. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2012.
- BİLEN Mürüvvet, *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, 7. Baskı, Ankara, Anı yayınları, 2009.

- BİRCAN Hasan Hüseyin, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İstanbul, İz yay, 2001.
- BUDAK Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2002.
- BÜYÜKÖZTÜRK Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara, Pegem Akademi, 2011.
- CANAN İbrahim, *Aile İçi Eğitim*, 7. Baskı, İzmir, Gülyurdu yay., 2012.
- CSIKSZENTMIHALYI Mihalyi, *Akış: Mutluluk Bilimi*, (çev. Semra Kunt Akbaş), Ankara, HYB yay, 2005.
- ÇAMDİBİ Mahmut, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, İstanbul, Çamlıca yay.,2012.
- ÇOKLUK Ömer, Güçlü ŞEKERCİOĞLU, Şener BÜYÜKÖZTÜRK, *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS Ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi, Ankara, 2012.
- ÇUBUKÇU İbrahim Ağâh, *İslam'da Ahlak ve Mutluluk Felsefesi*, Ankara, Ayyıldız matbaa, 1977.
- DÖNDÜREN Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, Yeni Şafak Kültür Armağanı/Altınoluk yay., 2011.
- DÖNMEZER İbrahim, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, 6. Baskı, Ankara, Hegem yay., 2009.
- EBU ZEHRA Muhammed, *Sosyal Hayatta Aile ve Toplum*, (çev. Nurettin Demir, M. Vesim Taylan), 2. Baskı, İstanbul, Kayıhan yay., 2004.
- EL-ATİ Hammude Abd, *Nasıl Bir Aile: İslami Bakışın İmkânları*, (çev. Mesut Kardeşhan), İstanbul, Pınar yay., 2000.
- ERKUŞ Adnan, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, 2. Baskı, Ankara, Seçkin yay., 2009.
- ERSANLI Kurtman, Melek KALKAN, *Evlilik İlişkilerini Geliştirme: Kuram ve Uygulama*, Ankara, Nobel yay., 2008.
- ET-TEHANEVİ Eşref Ali, Zafer A. El-Osman ET-TEHANEVİ, *Hadislerle Hanefî Fikhi*, (çev. Hüseyin Kayapınar, İbrahim Tüfekçi), Misvak neş., C. VIII, İstanbul, 2009.

- FARABİ, *Mutluluğun Kazanılması*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul, Vadi yay, ty.
- FREUD Sigmund, *Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd*, (çev. Ali Babaoğlu), 2. Baskı, İstanbul, Metis yay, 2009.
- FROMM Erich, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, (çev. Aydın Arıtan), İstanbul, Arıtan yay, 2003.
- FROMM Erich, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, (çev. Selçuk Budak), 4. Baskı, İstanbul, Öteki yay, 1997.
- GÖCEN Gülüşan, *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*, İstanbul, DEM yay., 2014.
- GÜNGÖR Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar: Ahlak Psikolojisi, Ahlaki Değerler ve Ahlaki Gelişme*, İstanbul, Ötüken yay., 2000.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Başlangıcından Bugüne Kadar Mutluluk Düşüncesi*, İstanbul, Varlık yay, 1965.
- FORTHAM Frieda, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, (çev. Aslan Yalçınır), 6. Baskı, İstanbul, Say yay, 2004.
- HOLM N. G., *Din Psikolojisine Giriş*, (çev. Abdülkerim Bahadır), İstanbul, İnsan yay, 2004.
- HORTAÇSU Nuran, *İnsan İlişkileri*, 4 baskı, Ankara, İmge yay., 2012.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, İstanbul, Dem yay., 2009.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisi*, 9. Baskı, Ankara, TDV yay, 2011.
- HÖKELEKLİ Hayati, *İslam Psikolojisi Yazıları*, İstanbul, DEM yay., 2009.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013.
- İBN KESİR İmam Hafız, *İbn Kesir Tefsiri*, (çev. Dr. Savaş Kocabaş), C.3, İstanbul, Karınca Pole yay., 2012.

- İBN MİSKEVEYH, *Tehzibü'l-Ahlak*, (çev. Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- İBRAHİMOĞLU, Davut, *Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk*, İstanbul, Hayat yay., 2003.
- İMAM GAZALİ, *İslam'da Evlilik ve Aile Hayatı*, (çev. Mehmet Ali Kayabağlar), İstanbul, Kahraman yay., 1999.
- JUNG Carl Gustav, *Keşfedilmemiş Benlik*, (çev. Barış İlhan, Caner Ener Sılay), 2. Baskı, İstanbul, Barış İlhan yay., 2010.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, 3. Baskı, İstanbul, Evrim yay., 2007.
- KARACA Faruk, *Dini Gelişim Teorileri*, İstanbul, DEM yay., 2007.
- KARAMAN Hayrettin, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 10. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005.
- KARAMAN Hayrettin, *İslam'da Kadın ve Aile*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1994.
- KARAMAN Hayrettin, *Sorularla Müslümanlık: Evlilik*, 2. Baskı, İstanbul, İz yay., 2010.
- KARAMAN Hüseyin, *Ebu Bekir Razi'nin Ahlak Felsefesi*, İstanbul, İz yay, 2004.
- KARASAR Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 7. Baskı, Ankara, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd Şti, 1995.
- KÖKTAŞ Mehmet Emin, *Türkiye'de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İstanbul, İşaret Yay., 1993.
- KÖSE Ali, Ali AYTEN, *Din Psikolojisi*, İstanbul, Timaş yay., 2012.
- KÖYLÜ Mustafa, *Dünya Dinlerinde Ahlak*, İstanbul, Dem yay., 2010.
- KURT Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa, U. Ü. Basımevi, 1998.

- KUTUPYILDIZI M. İsmail, *Türkiye Geleneğinde Aile Tahlili ve Evlilik Sanatı*, İstanbul, Sokak Kitapları yay., 2013.
- MALINOWSKI, Bronislaw, *Büyük, Bilim ve Din*, (çev. Saadet Özkal) 2. Basım, İstanbul, Kabalıcı yay, 2002.
- MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay), Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat yay., 1999.
- MASLOW Abraham, *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*, (çev. H. Koray Sönmez), İstanbul, Kuraldışı yay., 1996.
- MASLOW Abraham, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, (çev. Okhan Gündüz), İstanbul, Kuraldışı yay., 2001.
- MEADOW Marry Jo, Richard D. KAHOE, *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*, Harper & Row, Publishers, New York, 1984.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, İstanbul, Dem yay., 2004.
- MİLLER Michael Vincent, *Aşkta Terör: Modern Çağda Cinsiyetler Arası Savaş*, çev. Sinem Gül, 3. Baskı, İstanbul, Varlık yay., 2013.
- ESED Muhammed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), I-III Cilt, İstanbul, İşaret yay., 1999.
- NAZLI Serap, *Aile Danışmanlığı*, 4. Baskı, Ankara, Anı yay., 2007.
- NECATİ Osman, *Kuran ve Psikoloji*, (çev. Hayati Aydın), Ankara, Fecr Yay., 1998.
- NETTLE Daniel, *Happiness: The Science Behind Your Smile*, New York, Oxford University Press, 2005.
- ONAY Ahmet, *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, İstanbul, Dem yay., 2004.
- ONUR Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, 7. Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi, 2006.
- ÖĞÜLMÜŞ Selahaddin, *Kişilerarası Sorun Çözme Becerileri ve Eğitimi*, Ankara, Nobel yay., 2001.

- ÖZAY Hilal, *İslam Hukukunda Anne*, İstanbul, Cihan yay., 2008.
- ÖZGÜVEN İ. Ethem, *Psikolojik Testler*, 3. Baskı, Ankara, PDREM Yayınları, 1999.
- PARGAMENT K. I, *The Psychology of Religion and Coping*, New York-London, The Guilford Press, 1997.
- PEKER Hüseyin, *Din Psikolojisi*, İstanbul, Çamlıca yay., 2003.
- RUSSELL Bertrand, *Evlilik ve Ahlak*, (çev. Ender Gürol), İstanbul, Cem yayınevi, 2005.
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 5. Baskı, Isparta, Fakülte Kitabevi, 2004.
- SELIGMAN Martin, *Gerçek Mutluluk*, (çev. Semra Kunt Akbaş), Ankara, HYB yay, 2007.
- SEMERKANDİ Ebu'l-Leys, *Tefsiru'l Kur'an*, (Sadeleştiren:Mehmet Karadeniz), C.2, İstanbul, Özgü yay., 2007.
- SEYİDOĞLU Halil, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 9. Baskı, İstanbul, Güzem Can yay., 2003.
- SEYYİD KUTUB, *Fi Zılal-il Kur'an*, (çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu), C.2, İstanbul, Dünya yay., 1980.
- SMEDES Lewis B., *Bağışlayın ve Unutun: Haketmediğiniz Yaraları İyileştirmenin Yolları*, (Çev. Gülдер Tümer), Ankara, Hyb yay., 1998.
- SOLMUŞ Tarık, *Çift, Evlilik ve Aile Terapisi*, İstanbul, Doruk yay., 2011.
- ŞAHİN, Hüseyin, *Güncel Problemlere Psikolojik Analizler*, İstanbul, Akademik kitaplar yay, 2011.
- TARHAN Nevzat, *Evlilik Psikolojisi*, 17. Baskı, İstanbul, Timaş yay., 2013.
- TOPALOĞLU Bekir, *İslam'da Kadın*, 4. Baskı, İstanbul, Yağmur yay., ty.
- TURA Saffet Murat, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, İstanbul, Kanat yay., 2004.
- TUSİ Nasiruddin, *Ahlak-ı Nasiri*, (çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov), İstanbul, Litera yay., 2007.

TÜMER Günay, Abdurrahman KÜÇÜK, *Dinler Tarihi*, 4. Baskı, Ankara, Ocak yayınları, 2002.

ULAŞ Sarp Erk, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat yay, 2002.

UYSAL Veysel, *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul, Dem yay., 2006.

ÜRKMEZ Mediha, S. G. OĞURTAN, *Aile Kurmak Aile Olmak*, 4. Baskı, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011.

VAKKASOĞLU Vehbi, *Ailede Sevgi İletişimi*, 36. Baskı, İstanbul, Nesil yay., 2012.

VAUX Ronald de, *Yahudilikte Aile*, (çev. Prof. Dr. Ahmet Güç), Bursa, Arasta yay., 2003.

VERGOTE Antoine, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, (çev. Veysel Uysal), İstanbul, İFAV, 1999.

YAPICI Asım, *Ruh Sağlığı ve Din: Psikososyal Uyum ve Dindarlık*, Adana, Karahan kitabevi, 2007.

YENİÇERİ Celal, *Hukuki-Ahlaki-Felsefi Boyutları ve Günceli ile İslam Ailesi ve Ev İdaresi*, İstanbul, Çamlıca yay., 2009.

YİĞİT Yaşar, *En Güzel Örnekten Rahmet Damlaları*, 3. Baskı, Ankara, DİB yay., 2010.

YÖRÜKOĞLU Atalay, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 7. Baskı, İstanbul, Özgür yay. 2007.

ZUHAYLÎ Vehbe, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), İstanbul, Risale yay., 1994.

ZUHAYLÎ Vehbe, *Tefsirü’l-Münir*, (çev. Hamdi Arslan, Dr. Mehmet Efe, Beşir Eryarsoy, Dr. H. İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), 3. Baskı, İstanbul, Risale yay., 2007.

Makaleler

ACAT M.B., M. ASLAN, “Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Educational Sciences: Theory & Practice* – 12 (2), 2012, ss.1461-1474.

- AHMADI K., E. AZAD-MARZABADI, S. M. N. ASHRAFI, “The Influence of Religiosity on Marital Satisfaction”, *Journal of Social Science*, 4 (2), 2008, ss.103-110.
- AHMADI K., F. H. HOSSEIN-ABADI, “Religiosity, Marital Satisfaction and Child Rearing”, *Pastoral Psychology*, 57, 2009, ss.211-221.
- AKGÜN R., G. POLAT-ULUOCAK, “Evlilikte Etkili İletişim ve Problem Çözme: Bir Toplum Merkezindeki Kadınlarla Gerçekleştirilen Grup Çalışması”, *Aile ve Toplum: Eğitim-Kültür Araştırma Dergisi*, C.6, S.23, y.11, 2010, ss.9-22.
- AKIN Ahmet, Abdullah YALNIZ, “Partner Odaklı Dua Ölçeği Türkçe Formu Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Birey ve Toplum Dergisi*, C.5, S.10, Güz 2015, ss.79-90
- AKIN Merve, “Aile İçi Şiddet”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. LXXI, S. 1, 2013, ss.27-42.
- ALPTEKİN Kamil, “Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma”, *Toplum ve Sosyal Hizmetler*, C.22, S.2, 2011, ss.37-62.
- ARSLAN Hammet, “Manu Kanunnâmesi’ne Göre Hinduizm’de Nikâhın Şartları”, *Dinlerde Nikah: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, ss.359-380.
- ASAN Tezer, F. EKŞİ, A. DOĞAN, H. EKŞİ, “Bireysel Değerler Envanteri’nin Dilsel Eşdeğerlik Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”, *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.27, S.27, 2008, ss.15-38.
- ATAK H., N. TAŞTAN, “Romantik İlişkiler ve Aşk”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 4(4), 2012, ss.520-546.
- AYAN Meryem, “Evlilik Yoluyla İrsal ve Dini Kesişmeler”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.11, 2012, ss.169-176.
- AYDIN O., G. BARAN, “Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 21, S. 2, Ekim 2010, ss.117-126.

- AYTEN Ali, “Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (2009/2), ss.111-128.
- AYTEN Ali, Gülüşan GÖCEN, Kenan SEVİNÇ, Eyüp Ensar ÖZTÜRK, *Dini Başa Çıkma, Şükür Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.12, S. 2, 2012, ss. 45 -79.
- AYTEN Ali, Zeynep SAĞIR, “Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2014, C.47, ss.5-18.
- BAHR H. M., B. A. CHADWICK, “Religion and Family in Middletown, USA”, *Journal of Marriage and the Family*, V. 47, 1985, ss. 407-414.
- BARKAN S. E., “Religiosity And Premarital Sex in Adulthood”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45 (3), 2006, ss.407-417.
- BARON R. M., D. A. KENNY, “The Moderator Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, And Statistical Considerations”, *Journal of Personality and Social Psychology*, V.51, 1986, ss.1173-1182.
- BATSON C.D., vd., “Empathy and Altruism”, *Handbook of Positive Psychology*” (ed.) C.R. Snyder, Shane J. Lopez, Oxford University Press, 2002, ss.485-498.
- BAUCOM D. H., “Religion and the Science of Relationships: Is a Happy Marriage Possible?”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss.652-656.
- BELEN Fatma Zaynep, “Eşlerarası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak-Haziran 2014, 8 (15), ss.177-194.
- BİLGİN Vejdi, “Türk Toplumunda Aile Kurumunu Benimseme ve Sahiplenme Düzeyleri”, *OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.10, 1998, ss.387-413.
- BOLAY Süleyman Hayri, “Aşkın Değerler Buhranı”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, (ed.) Prof. Dr. Recep Kaymakcan vd., İstanbul, Dem yay, 2007, ss.55-69.

- BOLLEN K. A., "A New Incremental Fit Index for General Structural Equation Models", *Sociological Methods & Research*, 17(3), 1989, ss.303-316
- BOOTH A., D.R. JOHNSON, A. BRANAMAN, S. ALAN, "Belief and Behavior: Does Religion Matter in Today's Marriage?", *Journal of Marriage and the Family*, 57(3), 1995, ss.661-671.
- BRADBURY N.B., F.D. FINCHAM, S.R. BEACH, "Research On The Nature and Determinants of Marital Satisfaction: A Decade in Review", *Journal of Marriage and The Family*, V.62, 2000, ss.964-980.
- BRODBAR-NEMZER J. Y., "Divorce and Group Commitment: The Case of the Jews", *Journal of Marriage and the Family*, V.48, 1986, ss.329-340.
- BROWNE M. W., R. CUDECK, "Alternative Ways Of Assessing Model Fit", *Sage Focus Editions*, V.154, 1993, ss.136-136.
- BUTLER M. H., J. A. STOUT, B. C. GARDNER, "Prayer As A Conflict Resolution Ritual: Clinical Implications Of Religious Couples' Report Of Relationship Softening, Healing Perspective, And Change Responsibility", *American Journal of Family Therapy*, 30 (1), 2002, ss.19-37.
- CALL V. R. A., T. B. HEATON, "Religious Influence on Marital Stability", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36 (3), 1997, ss.382-392.
- CAMFIELD L, S.M. SKEVINGTON, "On Subjective Well-Being and Quality of Life", *Journal of Health Psychology*, 13(6), October 2008, ss.764-75.
- CANATAN Kadir, "Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler", *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss. 31-50.
- CANATAN Kadir, "Aile Kavramının Tanımı", *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.53-64.
- CANATAN Kadir, "Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi", *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.15-30.

- CANATAN Kadir, “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.197-213.
- CANATAN Kadir, “Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerler”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.263-290.
- CANATAN Kadir, “Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.97-119.
- COCHRAN J. K., L. BEEGHLEY, “The Influence of Religion on Attitudes Toward Nonmarital Sexuality: A Preliminary Assessment of Reference Group Theory”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.30, 1991, ss.45-62.
- CURTIS K T., C. G. ELLISON, “Religious heterogamy and marital conflict: Findings from the National Survey of Families and Households”, *Journal of Family Issues*, V.23, 2002, ss.551-576.
- ÇAĞ Pınar, İbrahim YILDIRIM, “Evlilik Doyumunu Yordayan İlişkisel ve Kişisel Değişkenler”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (39), 2013, ss.13-23.
- ÇAĞAN Kenan, “Ailenin İşlevleri”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.83-93.
- ÇELİK Eyüp, “Cinsel Doyum”, *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, (ed.) Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, ss.111-128.
- ÇELİK Eyüp, “Evlilik Doyumu”, *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, (ed.) Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, ss.24-26.
- DEMİRTAŞ H.A., A. DÖNMEZ, “Yakın İlişkilerde Kıskançlık: Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 2006, ss.181-191.
- DEVECİOĞLU M., N. ÇAKMAK-DORUK, “Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi”, *Erciyes*

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.33, Temmuz-Aralık 70, 2009, ss.69-99.

DIENER Ed, vd., “Subjective Well-Being: Three Decades of Progress”, *Psychological Bulletin*, 1999, V.125, N.2, ss.276-302.

DOĞAN M., Ç. GÜLMEZ, “Sabır Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 42, Erzurum 2014 ss.263-279.

DOLLAHITE D.C., L. D. MARKS, “A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families”, *Review of Religious Research*, v.50 (4), 2009, ss.373-391.

DOWLATABADI F.H., S. SAADAT, S. JAHANGIRI, “The Relationship Between Religious Attitudes and Marital Satisfaction Among Married Personnel of Departments of Education in Rasht City, Iran”, *International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science*, V.1, N.6, 2013, ss.608-615.

DURIEZ B., J. R. J. FONTAINE, P. LUYTEN, “Dindarlık Hayatımızı Hâlâ Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller”, (çev. Prof. Dr. Veysel Uysal), *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 2003/1, ss.25-42.

ELLISON C. G., “Religious Involvement and Subjective Well-Being”, *Journal of Health and Social Behavior*, V.32 (March), 1991, ss.80-99.

ELLISON C.G., J.S. LEVIN, “The Religion-Health Connection: Evidence, Theory, and Future Direction”, *Health, Education & Behavior*, V.25, N.6, 1998, ss.700-720.

ERBEK, E., E. BAŞTEPE, H. AKAR, N. ERADAMLAR, R.L. ALPKAN, “Evlilik Uyumu”, *Düşünen Adam*; 18 (1), 2005, ss.39-47.

ERYORULMAZ Ani, “Evlilik ve Boşanma Sürecinde Bağlanma”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay., 2012, ss.296-306.

- ERYÜCEL Sema, “Yaşam Olayları Ve Olumlu Dini Başa Çıkma”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.10, S.23, 2013, ss.251-271.
- FEENEY Judith A., “Adult Romantic Attachment and Couple Relationships”, *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*, Ed. Jude Cassidy, Phillip R. Shaver, New York-London, The Guilford Press, 1999, ss.355-377.
- FIESE B. H., T. J. TOMCHO, “Finding Meaning in Religious Practices: The Relation Between Religious Holiday Rituals and Marital Satisfaction”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss.597-609.
- FINCHAM F. D., N. M. LAMBERT, S. R. H. BEACH, “Faith and Unfaithfulness: Can Praying for Your Partner Reduce Infidelity?”, *Journal of Personality and Social Psychology*, V.99, N.4, 2010, ss.649-659.
- FINCHAM F. D., T. N. BRADBURY, “Marital Satisfaction, Depression, and Attributions: A Longitudinal Analysis”, *Journal of Personality and Social Psychology*, V.64, N.3, 1993, ss.442-452.
- FİDANOĞLU Oya, “Evlilik Uyumu, Bedenselleştirme, Kaygı ve Depresyon”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (ed.) Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2010, ss.113-131.
- FLOR D.L., N.F. KNAPP, “Transmission and Transaction: Predicting Adolescents’ Internalization of Parental Religious Values”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss.627-645.
- FONROBERT C. E. “Tevrat’ı Çoğaltmak Hayatı Çoğaltmaktır: Yahudi Kültüründe Aklın Yaratıcılığı ve Her Dünün Yaratıcılığı”, *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (ed.) J. Runzo-N.M. Martin, (çev. Gamze Varım), İstanbul, Say yay., 2002, ss.119-146.
- FRANKEL B.G., W.E. HEWITT, “Religion and Well-Being among Canadian University Students: Role of Faith Groups on Campus”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1994, V.33, N.1, ss.62-73.
- GAUNT Ruth, “Couple Similarity and Marital Satisfaction: Are Similar Spouses Happier?”, *Journal of Personality*, 74(5), October 2006, ss.1401-1420.

- GEYER Anne L., Roy F. BAUMEISTER, “Din, Ahlak ve Öz-Denetim: Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar”, (Çev. Metin Güven), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, Der. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, (Çev. Ed. İhsan Çapçioğlu-Ali Ayten), Ankara, Phoenix yay., 2013, ss.241-291.
- GLENN N. D., C. N. WEAVER, “The Contribution of Marital Happiness to Global Happiness”, *Journal of Marriage and the Family*, 43(1), 1981, ss.161-168.
- GRUNER Leroy, “The Correlation of Private, Religious Devotional Practices and Marital Adjustment”, *Journal of Comparative Family Studies*, V.16, 1985, ss.47-59.
- GÜLSÜN M., M. AK, A. BOZKURT, “Psikiyatrik Açıdan Evlilik ve Cinsellik”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 2009, ss.68-79.
- GÜNDOĞAN Ali Osman, “Ben ve Öteki: Değerler Dünyasının Gerginliği”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, (Ed.) Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, İstanbul, Dem yay., 2007, ss.71-79.
- GÜNEY Sevgi, “Aile Yaşam Döngüsü”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (ed.) Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2010, ss.229-252.
- GÜNGÖR Hüdayar Cihan, A. ÖZER, “Yükleme Tarzları, Bağlanma Stilleri ve Kişilik Özelliklerine Göre Evlilik Uyumu”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.8, S.2, 2012, ss.11-24.
- GÜNGÖRDÜ Aybegüm, “Aile Değerleri ve Dindarlığın Plansız Satın Alma Eğilimi Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Yapısal Eşitlik Modeli”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8/1, 2016, ss.342-359.
- HALLAHMI Beit-B., Michael ARGYLE, “Yaş ve Din”, (çev. Abdurrahman Kurt), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 1992, ss.319-331
- HARMA Mehmet, “Bağlanma, Evlilik Doyumu ve Çatışma”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay., 2012, ss.307-325.

- HATCH R. C., D. E. JAMES, W. R. SCHUMM, “Spritual Intimacy and Marital Satisfaction”, *Family Relations*, V.35, 1986, ss.539-545.
- HAYTA Akif, “İbadetler ve Ruh Sağlığı, Dini Pratikler ve Psikososyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Hayati Hökelekli, Ankara, Ankara Okulu yay., 2002, ss.117-152.
- HAYTA Akif, “Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.8, S.20, 2010, ss.39-79.
- HOLDEN George W., “Psychology, Religion, and the Family: It’s Time for a Revival”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss.657-662.
- HOSSEINKHANZADEH A.A., E. NIYAZI, “Investigate Relationships between Religious Orientation with Public Health and Marital Satisfaction Among Married Students of University of Tehran”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, V.15, 2011, ss.505-509.
- HOWARD F., “Managing Stress or Enhancing Wellbeing?Positive Psychology’s Contributions to Clinical Supervision”, *Australian Psychologist*, 43: 2, 2008, ss.105-113.
- HU L. T., P. M. BENTLER, “Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives”, *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1999, ss.1-55.
- HÜNLER Olga Selin, T. Gençöz, “The Effects of Religiousness on Marital Satisfaction: Testing the Mediator Role of Marital Problem Solving Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship”, *Contemporary Family Therapy*, 27(1), March 2005, ss.123-136.
- İMAMOĞLU Abdulvahit, Y. ÇELİK, “Evlilik Hayatında Kıskançlık – Dindarlık İlişisine Psikolojik Yaklaşım”, *Dinî Araştırmalar*, C.12, S.35, Eylül-Aralık 2009, ss. 7-29.
- KANTARCI D., G. ŞENDİL, “Bağlanma ve Aldatma”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş, 2. Baskı, İstanbul, Sistem yay., 2012, ss.284-295.

- KAPINUS C. A., L. A. PELLERIN, “The Influence of Parents’ Religious Practices on Young Adults’ Divorce Attitudes”, *Journal of Social Science Research*, 37 (3), 2008, ss.801-814.
- KARAKURT Günnur, “Bağlanma ve Romantik Kıskançlık”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay., 2012, ss.274-283.
- KASAPOĞLU Abdurrahman, “İslam’a Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumu”, *Bilimname*, XII, 2007/1, ss.137-161.
- KASAPOĞLU Abdurrahman, “Kur’an’da Evlilik Terapisi: Günümüz Psikolojisinin Verileri Ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV, S.2, 2004, ss.37-74.
- KENNEL F. W., “Eski Musevi Ailesi”, (çev. Hakkı Şah Yasdıman), *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.IX, İzmir 1995, ss.475-501.
- KILAVUZ Mehmet Akif, “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, 2005, ss.41-58.
- KIMTER Nurten, “İlgili–Seven Anne-Baba Tutumları İle Din Ve Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine”, *Dini Araştırmalar*, C.18, S.46, Ocak-Haziran 2015, ss. 9- 44.
- KING, Valarie, “The Influence of Religion on Fathers' Relationships with Their Children”, *Journal of Marriage and Family*, 65, 2, May 2003, ss.382-395.
- KİRMAN Mehmet Ali, “Modernleşme Sürecinde Nikâhın Kutsallığı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Dinlerde Nikâh: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, ss.627-645.
- KOÇ Mustafa, “Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.19, S.2, 2010, ss.217-248.

- KOÇ Mustafa, “Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım”, *EKEV Akademi Dergisi*, S.24, Y.9, 2005, ss.11-37.
- KRAUSE N., C.G. ELLISON, K.M. WULFF, “Church-Based Emotional Support, Negative Interaction, and Psychological Well-Being: Findings from a National Sample of Presbyterians”, *Jurnal for the Scientific Study of Religion*, 1998, V.37, N.4, ss.725-741.
- KURT Hüseyin, “Hz. Peygamber’in İnsanlarla İlişkileri ve Aile İçi İletişiminde Sevgi”, *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, S.17, Ocak-Haziran 2007, ss.185-193.
- KUZGUN Y., S. A. SEVİM, “Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, yıl: 2004, C.37, S.1, ss.14-27.
- KÜÇÜK Abdurrahman, “Dinlerde Evlilik Anlayışına Genel Bir Bakış”, *Türk Yurdu Dergisi*, C.10 S.40 (386), 1990, ss.57-61.
- LAMBERT Nathaniel M., David C. DOLLAHITE, “How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve and Overcome Marital Conflict”, *Family Relations*, V.55, N.4, October 2006, ss.439-449.
- LARSON L. E., J. W. GOLTZ, “Religious Participation and Marital Commitment”, *Review of Religious Research*, 30, 1989, ss.387-400.
- LARSON Lyle E., “Religiosity and Marital Commitment: 'Until Death Do Us Part' Revisited”, *Family Science Review*, V.2, N.4, November 1989, ss. 285-302.
- LEE Bong-Jae, “Moderating Effects of Religious/Spiritual Coping in the Relation Between Perceived Stress and Psychological Well-Being”, *Pastoral Psychology*, V.55, 2007, ss.751-759.
- LEVENSON R. W., L. L. CARSTENSEN, J. M. GOTTMAN, “Long-Term Marriage: Age, Gender, and Satisfaction”, *Psychology and Aging*, V.8, N.2, 1993, ss.301-313

- LEVIN J.S., L.M. CHATTERS, “Religion, Health, and Psychological Well-Being in Older Adults”, *Journal of Aging and Health*, V.10, N.4, 1998, ss.504-531.
- LEVIN J.S., R.J. TAYLOR, “Panel Analyses of Religious Involvement and Well-Being in African Americans: Contemporaneous vs. Longitudinal Effects”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.37, N.4, 1998, ss. 695-709.
- MAHONEY A., K. I. PARGAMENT, N. TARAKESHWAR, A. B. SWANK, “Religion in the Home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss.559-596.
- MAHONEY Annette, N. TARAKESHWAR, “Religion’s Role in Marriage and Parenting in Daily Life and during Family Crises”, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, The Guilford Press, New York, 2005, ss.177-195.
- MARKS Loren, “How Does Religion Influence Marriage? Christian, Jewish, Mormon and Muslim Perspectives”, *Marriage and Family Review*, V. 38(1), 2005, ss.85-111.
- MARKS N. F., J. D. LAMBERT, “Marital Status Continuity and Change Among Young and Midlife Adults: Longitudinal Effects on Psychological Well-Being”, *Journal of Family Issues*, 19, 1998, ss.652-686.
- McCULLOUGH M.E., G. BONO, L.M. ROOT, “Religion and Forgiveness”, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, (ed.) Raymond F. Paloutzian, Crystal Park, The Guilford Press, New York-London, 2005, ss.394-411.
- MEHMEDOĞLU A. Ulvi, “Gençlik Değerler ve Din”, *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler*, (ed.) Yurdagül Mehmedoğlu – A. Ulvi Mehmedoğlu, İstanbul, Litera Yayınları, 2006, ss.251-319.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, “İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Örneği)”, *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2006/1), ss.133-167.

- MYERS Scott M., “An Interactive Model of Religiosity Inheritance: The Importance Of Family Context”, *American Sociological Review*, V.61, October 1996, ss.858-866.
- NIHAYAH Z., Y. ADRIANI, Z. I. WAHYUNI, “Religiosity and the Type of Love; the Relation with Marital Satisfaction”, *DOI: 10.7763/IPEDR.*, V.53-27, 2012, ss.123-127.
- OK Üzeyir, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme Ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.8, S.2, 2011, ss.528-549.
- OKTAY Ayşe Sıdika, “İslam Düşüncesinde Ahlakî Değerler ve Bunların Global Ahlakî Etkileri”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, (ed.) Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, İstanbul, Dem yay., 2007, ss.131-143.
- ORATHINKAL J., A. VANSTEENWEGEN, “Religiosity and Marital Satisfaction”, *Contemp Fam Ther*, 28, 2006, ss.497-504.
- ORATHINKAL J., A. VANSTEENWEGEN, “The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability”, *Contemp. Fam. Ther.*, 28, 2006, ss.251-260.
- ÖNGİDER Nilgün, “Romantik İlişki ve Evlilik Sorunları ile Başa Çıkma”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (ed.) Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayıncılık, 2010, ss.91-99.
- ÖZDEMİR Y., Nermin KORUKLU, “Üniversite Öğrencilerinde Değerler Ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Aralık 2011, C.VIII, S.I, ss.190-210.
- ÖZEN Ayça, “Evlilik Uyumu ve Evlilikte Çatışma Yönetimi”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (ed.) Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayıncılık, 2010, ss.133-149.

- PARKE Ross D., "Introduction to the Special Section on Families and Religion: A Call for Recommitment by Researchers, Practitioners, and Policymakers", *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss.555-558.
- POYRAZ Hakan, "Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, (ed.) Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, İstanbul, Dem yay., 2007, ss.81-88.
- PRESSMAN P., vd., "Religion, Anxiety, and Fear of Death", *Religion and Mental Health*, ed. J. F. Schumaker, New York Oxford, New York University Press, 1992, ss.98-109.
- RYAN R. M, E.L. DECI, "On Happiness and Human Potentials: A Review Of Researchon Hedonic and Eudaimonic Well-Being", *Annu. Rev. Psychology*, V.52, 2001, ss.141-166.
- SAĞLAM İsmail, "Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.11, S.2, 2002, ss. 167-190.
- SANCAKLI Saffet, "Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar (Diğerkâmlık) Kavramına Verdiği Önem", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Y.7/2006, S.17, ss. 29-56.
- SARDOĞAN Mehmet E., T. Fikret KARAHAN, "Evli Bireylere Yönelik Bir İnsan İlişkileri Beceri Eğitimi Programı'nın Evli Bireylerin Evlilik Uyum Düzeylerine Etkisi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.38, S.2, 2005, ss.89-102.
- SARIÇAM Hakan, "Romantik Bağlanma", *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, (ed.) Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, ss.92-110.
- SCHWARTZ Schalom H., "An Overview of the Schwartz Theory Of Basic Values", *Online Readings in Psychology and Culture*, V.2(1), 2012, ss.1-20, <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>.

- SİMAV-ORUÇ Esmâ, Abdurrahman KURT, “Erzurum ve Bursa Müftülüklerine 2005-2008 Yıllarında Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Talebinin Nedenleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.18, S.2, 2009, ss.299-325.
- SNAREY John R., David C. DOLLAHITE, “Varieties of Religion-Family Linkages”, *Journal of Family Psychology*, 2001, V.15, N.4, ss.646-651.
- SOLMUŞ Tarık, “Annem, Aşkım, Tanrım: Din ve Tanrıya Bağlanma”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (Ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay. 2012, ss.383-394.
- SOLMUŞ Tarık, “Giriş: Bebeklikten Yetişkinliğe; Bağlanma ve Romantik Bağlanma”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, (Ed.) Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul, Sistem yay., 2012, ss.17-23.
- SOLMUŞ Tarık, “Giriş: Eş Seçiminden Boşanmaya Romantik İlişkiler, Evlilik ve Aile”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (Ed.) Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2010, ss.1-24.
- SOLMUŞ Tarık, “Kişilik Özellikleri Açısından Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ebeveyn-Çocuk İlişkileri”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (ed.) Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2010, ss.25-35.
- SOYKAN Ömer Naci, “Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı Mıdır?”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, (ed.) Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfî Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, İstanbul, Dem yay., 2007, ss.45-54.
- SULLIVAN K. T., “Understanding The Relationship Between Religiosity And Marriage: An Investigation of the Intermediate and Longitudinal Effects of Religiosity on Newlywed Couples”, *Journal of Family Psychology*, 15, 2001, ss.610-626.
- SUNBAŞ Arda Gökmen, “Eşlerin Birbirlerine Yönelik Kontrolcü ve Bağımlı Algıları ve Evlilik Doyumu”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, (ed.) Tarık Solmuş, Ankara, Nobel yayın dağıtım, 2010, ss.73-82.

- SÜMER Nebi, “Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar Ve Örnek Uygulamalar”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 2000, ss.49-74.
- ŞENDİL G., Y. KORKUT, “Evli Çiftlerdeki Çift Uyumu ve Evlilik Çatışmasının Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 2008, C.28, S.1, ss.15-35.
- ŞENTÜRK Mustafa, “Kur’an’a Göre Ehl-i Kitap ile Evlenme: Endülüs Tefsiri Örneği”, *Dinlerde Nikâh: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, ss.175-188.
- ŞİŞMAN Nazife, “Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın”, *Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul, 2007, ss. 587-612.
- TANAKA J. S., G. J. HUBA, “A Fit Index For Covariance Structure Models Under Arbitrary GLS Estimation”, *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 38(2), 1985, ss.197-201.
- TAYSİ Ebru, “Evlilikte Bağışlama: Evlilik Uyumu ve Yüklemelerin Rolü”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 25 (65), Haziran 2010, ss.40-52.
- TEKİN Mustafa, “Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.235-262.
- TİLTAY Muhammet Ali, Torlak, Ömer, “Materyalist Eğilim, Dinî Değerler, Marka Bağlılığı ve Tüketici Ahlakı Arasındaki İlişkiler”, *İş Ahlakı Dergisi*, C.4, S.7, Mayıs 2011, ss. 93-130.
- TOPÇUOĞLU Ali İhsan, “Yahudilik-Hıristiyanlık Ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.10, S.2, 2010, ss.79 -120.
- TUTAREL-KIŞLAK Şennur, “İlişkilerde Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması”, *Kriz Dergisi*, 10(1), ss.37-43.
- TUTAREL-KIŞLAK Şennur, F. ÇABUKÇA, “Empati Ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu İle İlişkisi”, *Aile ve Toplum*, 2(5), 2002, ss.35-42.

- TUTAREL-KIŞLAK Şennur, Işıl GÖZTEPE, “Duygu Dışavurumu, Empati, Depresyon ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 2012, ss.27-46.
- UYSAL Enver, “Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, 2005, ss.41-59.
- UYSAL Veysel, “Kentsel Hayatta Dindarlık ve Oruç İbadetinin Bireysel-Toplumsal Yansımaları”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.32, 2007/1, ss.19-44.
- UYSAL Veysel, “Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004-İstanbul, (ed.) Doç. Dr. Recep Kaymakcan, Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Dr. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, İstanbul, Dem yay., 2007, ss.215-239.
- ÜNAL Asife, “Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı Ve Evlenme Törenleri”, *Dinlerde Nikah: Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, ss.279-307.
- WAITE L. J., E. L. LEHRER, “The Benefits From Marriage and Religion in the United States: A Comparative Analysis”, *Popul. Dev. Rev.*, 29 (2), 2003, ss.255-276.
- WAITE L. J., L. A. LILLARD, “Children and Marital Disruption”, *The American Journal of Sociology*, 96(4), 1991, ss.930-953.
- WALLIN Paul, Alexander L. CLARK, “Religiosity, Sexual Gratification, and Marital Satisfaction in the Middle Years of Marriage”, *Social Forces*, V.42 (3), 1964, ss. 303-309.
- WELD C., K. ERIKSEN, “The Challenge of Religious Conflicts in Couples Counseling”, *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 2006, V.14, N.4, ss.383-391.
- WILSON John, Marc MUSICK, “Religion and Marital Dependency”, *Journal of Scientific Study of Religion*, 35 (1), 1996, ss.30-40.

- WINK P., M. DILLON, B. LARSEN, “Religion as Moderator of the Depression-Health Connection”, *Research on Aging*, V.27, N.2, 2005, ss.197-220.
- WOLFINGER N. H., W. B. WILCOX, “Happily Ever After? Religion, Marital Status, Gender, and Relationship Quality in Urban Families”, *Social Forces*, 86, 2008, ss.1311-1337.
- WORTHINGTON E.L., J.W. BERRY, L. PARROT, “Unforgiveness, Forgiveness, Religion, and Health”, *Faith and Health: Psychological Perspectives*, (ed.) T.G. Plante, A.C. Sherman, New York-London, The Guilford Press, 2001, ss.107-138.
- YAPICI Asım, “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği Ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 2006, ss.65-115.
- YAPICI Asım, Z. S. ZENGİN, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, Temmuz-Aralık 2003, ss.65-127.
- YASDIMAN H. Ş., “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III-XIV, İzmir 2001, ss.241-266.
- YEGANEH T., H. SHAIKHAHMOODI, “Role of Religious Orientation in Predicting Marital Adjustment and Psychological Well-Being”, *Sociology Mind*, V.3, No.2, 2013, ss.131-136.
- YILDIRIM Ergün, Emel YILDIRIM, “Aile İçi İlişkiler ve İletişim”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.139-152.
- YILDIRIM Ergün, “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile”, *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap yay., 2011, ss.121-138.
- YILDIRIM Mustafa, “Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi”, *Dinlerde Nikâh: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, İzmir, 06-08 Nisan 2012, ss.533-546.

YILDIZ M. Ali, Kemal BAYTEMİR, “Evli Bireylerde Evlilik Doyumu ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Benlik Saygısının Aracılığı”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2016, C.17, S.1, 2016, ss. 67-80.

YILMAZ-BİNGÖL Tuba, “Evlilik Çatışması”, *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, (ed.) Doç. Dr. Ahmet Akın-Yard. Doç. Dr. Eyüp Çelik, Ankara, Nobel yay., 2015, ss.66-74.

YOUNGI M., vd., “Correlates Of Sexual Satisfaction in Mariage”, *The Canadian Journal of Human Sexuality*, V.7, 1998, ss.115-127.

ZHANAAROVA Z., “Modern Kazakistan Ailesi ve Küreselleşmenin Aile Üzerindeki Etkisi”, *Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu*, 02-04 Aralık 2005, (ed.) Prof. Dr. Ömer Çaha, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007, ss.509-527.

Diğer Kaynaklar

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, 2010, (5Mayıs2014)
http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/kutuphane_61_turkiyede_aile_degerleri.pdf

AKÇA-KOCA Dilek, *Bir Aile Eğitim Programının Evli Annelerin Evlilik Doyumu, Evlilikte Sorun Çözme Becerisi Ve Psikolojik İyi Oluşuna Etkisi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003.

AKGÜL Ömer, *Hayatı Anlamlandırmada İnançın ve Kişisel Değerlerin Rolü (Ruh Sağlığı Çalışanları Ve Öğrencileri Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2014.

ARSLAN Zeynep, *Öğretmenlerde Dindarlık, Değerler ve İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Felsefe Ve Din Bilimleri Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

- ATAŞALAN Z. A., *Tevrat, İnciller ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2008.
- ATÇEKEN Merve, *Dindarlık, Evlilik Doyumu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama ile İlişkisi*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.
- ATİLLA Gaye, *Erillik/Dişillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007.
- AYDIN Azize, *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Öğrencilerinin Değer Hiyerarşileri ile İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Hiyerarşilerinin Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- BASELEL Yusuf, "Yahudilikte temel kavramlar /On Emir", *Şalom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete*, 27 Nisan 2011, http://www.salom.com.tr/haber-78241-yahudilikte_temel_kavramlar_on_emir.html (3.11.2016)
- BERK Melis, *Evli Öğretmenlerin Yükleme Tarzları Ve Evlilik Doyum Algılarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2009.
- BİR-AKTÜRK Esra, *Marital Satisfaction in Turkish Remarried Families: Comparison Among Marital Status, Effect of Stepchildren, and Contributing Factors*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.
- CANEL Azize Nilgün, *Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007.

- ÇELENOĞLU Aysu, *Evli Bireylerin Bağlanma Stilllerine ve Kendilik Algısına Göre Evlilikte Yaşanan Sorunlarla Başa Çıkma Yollarının İncelenmesi*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Uygulamalı Psikoloji Yüksek Lisans Programı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.
- ÇELİK Metehan, *Evlilik Doyum Ölçeği Geliştirme Çalışması*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adana, 2006.
- ÇEVİK-DEMİR Şükran, *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2013.
- ÇINAR Lütüfiye, *Evlilik Doyumu: Cinsiyet Roller ve Yardım Arama Tutumu*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bil. Ens. Eğitim Bil. Anabilim Dalı Reh. Ve Psk. Dan. Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.
- DEMİR Arzu, “Evlilikte Sadakat”, *Nisanur Aylık Aile ve Kültür Dergisi*, 28-03-2013, <http://www.nisanurdergisi.com/Yazar/Makale/Evlilikte-Sadakat.html> (15.11.2016)
- DİNÇ Ayşenur, *Ergenlerde Anne-Baba Tutumları Ve Dini Yönelim*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- DÜZGÜN Gökçen, *Evli Kişilerde Depresyon, İlişkiye İlişkin İnanç, Kendini Ayarlama Düzeyinin Evlilik Uyumu İle İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Uygulamalı Psikoloji) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- GÜLMEZ Çiğdem, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2014.
- GÜNAY Serra, *Evlilik Çatışması, Nedensellik-Sorumluluk Yüklemleri, Eşlerin Evlilik İlişkisinden Sağladıkları Genel Doyuma İlişkin Görüşleri ve Evliliğe İlişkin Değerlendirmeler Arasındaki İlişkiler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

GÜNGÖR Hüdayar Cihan, *Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.

HASELEY Jamie L., *Marital Satisfaction Among Newly Married Couples: Associations with Religiosity and Romantic Attachment Style*, Doctor of Philosophy (Counseling Psychology), University Of North Texas, December 2006.

http://nufus.mobi/turkiye/medeni_durum/bursa

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515> (10 Eylül 2016)

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515> (10 Eylül 2016)

<http://www.yapisalesitlik.com/yem.php?gln=onemli> (28.12.2016)

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do> (10 Eylül 2016)

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (10 Eylül 2016)

HÜNLER Olga Selin, *The Effects of Religiousness on Marital Satisfaction and the Mediator Role of Perceived Marital Problem Solving Abilities Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship*, Middle East Technical University, The Department of Psychology, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002.

KARA Nihal, *Çiftlerde Yükleme Biçimleri, Çatışma Çözme Stilleri ve Eşin Duygu Dışavurum Tarzları ile Çift Uyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013.

KAVAS Erkan, *Dini Tutum-Stresle Başa Çıkma İlişkisi*, S.D. Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2013.

KIMTER Nurten, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2008.

- MORSÜMBÜL Şebnem, *Değerlerin Kuşaklar Arası Değişimi: Ankara Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2014.
- ÖZEN Ayça, *Evlilik Uyumunun Yordayıcıları Olarak Karı ve Kocaların Değer Uyumları ve Eşlerin Çatışma Çözüm Stilleri*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.
- ŞENER Arzu, *Ailede Eşler Arası Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002.
- TOPUZ İlhan, *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bölümü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2003.
- ÜNCÜ Serap, *Duygusal Zekâ ve Evlilik Doyum İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.
- ÜRKMEZ Esmâ, *Dini İnanç, Tutum ve Davranışların Eşler Arası İletişime Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.
- WONG Ching Man Rachel, *Effect of Religion and Religiosity on Romantic Relationship: Love Values and Relationship Satisfaction, A Report Submitted to the Department of Applied Social Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for the Bachelor of Social Sciences in Psychology*, City University of Hong Kong, April 2009.
- TUİK, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2011*, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=18 (19 Eylül 2016).

EKLER

EK 1: ANKET FORMU

Bu anket formu, evli bireylerde, dindarlık ve evlilik doyumu/mutluluğu ilişkisi ile değerlerin bu ilişkideki arabulucu rolünü, bir doktora çalışması kapsamında incelemek üzere hazırlanmıştır.

Anket sorularına vereceğiniz cevaplar toplu bir şekilde değerlendirileceğinden ve tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacağından dolayı forma isim yazmanız gerekmemektedir.

Yapılan çalışmanın sonuçlarını, vereceğiniz cevaplar belirleyecektir. Sorulara titizlikle ve içten bir şekilde cevap vermeniz, çalışmanın güvenilirliği ve sonuçların gerçeği yansıtması açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden bütün soruları dikkatli bir şekilde okuyunuz ve hiçbir soruyu boş bırakmadan görüşlerinize en yakın gelen ifadeyi işaretleyiniz.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Fatma BALCI ARVAS

Uludağ Ün. Sos. Bil. Enst.

Doktora Öğrencisi

- 1. Cinsiyetiniz?** Kadın Erkek
- 2. Yaşınız?** 18–30 31–40 41–50 51–60 61 ve üzeri
- 3. Kaç yıllık evlisiniz?** 0-5 6-10 11-15 16-20 21 ve üzeri
- 4. Kaç çocuğunuz var?**
- Çocuğumuz yok 1 çocuğumuz var 2 çocuğumuz var 3 ve üzeri çocuğumuz var
- 5. Eğitim durumunuz? (En son aldığımız diplomaya göre)**
- İlkokul Ortaokul Lise ve dengi Y.okul/Üniversite Lisansüstü
- 6. Ailenizin yıllık gelir durumunu nasıl tanımlarsınız?**
- Çok düşük Düşük Orta İyi Çok iyi
- 7. Kendinizi dindarlık bakımından nasıl tanımlarsınız?**
- Dine tamamen ilgisiz Dine ilgili fakat dindar değil Biraz Dindar Dindar Çok dindar
- 8. Evlilik doyumunuzu/ mutluluğunuzu aşağıdaki şıklardan hangisi değerlendirir?**
- Çok Mutsuz Mutsuz Az mutlu Mutlu Çok mutlu

EVLİLİK YAŞAM ÖLÇEĞİ

Aşağıda evlilik yaşamına ilişkin 10 cümle bulunmaktadır. Bu cümlelerden her biri için “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” seçenekleri yer almaktadır. Her cümleyi dikkatle okuyunuz ve sizin evlilik yaşamınıza uyan seçeneği çarpı (X) koyarak işaretleyiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Evlilikten beklediklerimin çoğu gerçekleşti.					
2. Evliliğimizdeki engellerin aşılamaz olduğunu düşünüyorum.					
3. Evliliğimizi çok anlamlı buluyorum.					
4. Evliliğimizde giderek eksilen heyecan beni rahatsız ediyor.					
5. Evliliğimiz zaman zaman bana bir yük gibi geliyor.					
6. Huzurlu bir ev yaşamım var.					
7. Evliliğimiz her geçen gün daha iyiye doğru gitti.					
8. Bizim ilişkimiz ideal bir karı-koca ilişkisidir.					
9. Eşim benim için aynı zamanda iyi bir arkadaşır.					
10. Baş başa kaldığımız zaman benim canım hiç sıkılmaz.					

EVLİLİKTE SORUN ÇÖZME ÖLÇEĞİ

Aşağıda evlilikte karşılaştığınız problemleri (sorunları) çözme konusunda kendinizi nasıl gördüğünüze ilişkin 9 soru bulunmaktadır. Bu soruların her birinin karşısında 1’den 5’e kadar sayılar yer almaktadır. Her cümleyi dikkatlice okuyunuz ve evlilikte karşılaştığınız problemleri (sorunları) çözme becerinizi nasıl algılıyorsanız buna uygun seçeneği çarpı (X) işareti koyarak işaretleyiniz.							
1. Diğer çiftlere kıyasla, kendi sorun çözme becerinizden ne kadar eminsiniz?	Hiç emin değilim	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Çok eminim
2. Çözümlerinizi, ilişkideki sorunlarda ne derece etkilidir?	Çok etkisiz	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Çok etkili
3. Eşinize, bir sorun için bir çözüm önerme konusunda, kendinizi ne kadar rahat hissedersiniz?	Çok rahatsız	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Çok rahat
4. İlişkinizde karar verme sürecine ne kadar katkınız olur?	Hiç	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Çok
5. Evliliğinizde karar verme sürecinden ne kadar mutlusunuz?	Çok mutsuzum	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Çok mutluyum
6. Eşinizle sorunları tartışırken, eşiniz sizin duygularınızı ne kadar iyi anlar?	Asla	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Her zaman
7. Sorunlara getirilen çözümlerden ne kadar memnunsunuz?	Hiç memnun değil	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Çok memnun
8. Eşinizle birlikte sorun çözmeye çalışmak konusunda kendinizi ne kadar rahat hissediyorsunuz?	Çok rahatsız	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Çok rahat
9. Bir çift olarak ilişkideki farklılıklar ya da sorunları çözme konusunda kendinizi nasıl değerlendirirsiniz?	Çok etkisiz	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Çok etkili

DİNİN ETKİSİNİ HİSSETME ÖLÇEĞİ

Aşağıda dinin hayatınızdaki etkisi ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Her cümleyi dikkatle okuyunuz ve size uyan seçeneği çarpı (X) koyarak işaretleyiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. İnsanlar günlük hayatlarını dine göre şekillendirmelidir.					
2. Dindar nesiler yetiştirmek gerekir.					
3. Evleneceğim kişinin dindar olmasını tercih ederim.					
4. Erkeklerle kadınların tokalaşması dinimizce sakıncalıdır.					
5. Dinen haram olduğu için içki içmem.					
6. Arkadaşlarımın dindar olmasını tercih ederim.					
7. Evlilik dışı cinsel deneyimler haram olduğu için bu tür fiillere yaklaşmam.					
8. Sosyal çevrem tarafından iyi bir Müslüman olarak görülmem hoşuma gider.					
9. Yardım talep edenlere Allah rızası için yardım ederim.					
10. Dünyada sıkıntı altında kalan Müslümanların durumu beni üzer.					
11. Domuz yağı içeren ürünleri kullanmak da bir sakınca görmem.					
12. Kadın erkek ilişkilerinde dinin belirlediği ölçülere uyulmalıdır.					
13. Dinin emir ve yasaklarına dikkat eden bir insan saygıdeğer kabul edilmelidir.					
14. Kız kardeşimin Müslüman olmayanlarla evlenmesine müsaade etmem.					
15. Müslüman olmayan bir kişiyle evleneceksem onun Müslüman olmasını isterim.					
16. Hıristiyanlar tarafından kurban edilen bir hayvanın etini yemem.					
17. Davranışlarımı Allah'ın her yerde beni gördüğü bilinciyle yapmaya gayret ederim.					

PARTNER/EŞ ODAKLI DUA ÖLÇEĞİ

Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin karşısına çarpı (X) işareti koyunuz.	Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sıklıkla	Her zaman
1. Eşimin iyiliği için dua ederim.					
2. Eşimin iyi şeyler yaşaması için dua ederim.					
3. Eşimi koruyup kollaması için Allah'a dua ederim.					
4. Eşimin amaçlarına ulaşması için dua ederim.					

KİŞİSEL DEĞERLER ENVANTERİ

Aşağıda bireysel/kişisel değerler ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeleri tek tek okuyarak, ifadenin sizi ne ölçüde tanımladığına karar veriniz ve sizi tanımladığını düşündüğünüz seçeneğe çarpı (X) işareti koyunuz. Lütfen tüm ifadelere boş bırakmadan cevap veriniz.	Her zaman tanımlar	Genellikle tanımlar	Bazen tanımlar	Nadiren tanımlar	Hiç tanımlamaz
1. Özgür ruhlu olmakla kendini kontrol edebilmek arasında denge kurabilirim.					
2. İşimi yaparken doğru süreçleri takip ederim.					
3. Dürüstlük ve doğruluk başarıyla ilişkilidir.					
4. Özür dilemek bana göre değildir					
5. Bence paylaşmak iyi ve sağlıklı bir ilişkinin temelidir.					
6. Bir şeyi yapacağını söyleyip de yapmayan insanları affedebilirim.					
7. Diğer insanların katkısına saygı duyarım.					
8. Hiç kimseye güvenemem.					
9. Kendimi kaliteli bir ürün ortaya koymaya adanmışımdır.					
10. Diğer insanların fikirlerini dinlemektense kendimi onlarla karşı karşıya kalmış buluyorum.					
11. Dürüstlük ve bütünleşme ev dışında gerekli değildir.					
12. Dürüstlük benim için en üstün önceliğe sahiptir.					
13. Biri benim duygularımı incittiğinde affedebilirim.					
14. Kendimi disiplinli biri olarak görüyorum.					
15. Birlikte çalıştığım insanlara saygı duyarım.					
16. İşte adil olarak kendime düşen payı yaparım.					
17. Bir hata yaptığımda hatamı kabul ederim.					
18. Başkalarının bakış açılarına saygı duyarım.					
19. Başkalarına güvenmenin eski moda olduğunu düşünüyorum.					
20. Kendi hatalarım hakkında dürüst olabilirim.					
21. Birlikte çalıştığım insanların yorumlarını saldırgan bulursam onlara nasıl hissettiğimi söylerim.					
22. Paylaşmacı biriyimdir.					
23. Dürüstçe fikirlerimi ifade ederim.					
24. Geçmişte bana yanlış davranmış olan birini affederim.					
25. İnanmışım bir değer vardır.					
26. Bence özür dilemek zayıflık işaretidir.					
27. Geçmiş deneyimlerimden dolayı konuşmayacağım insanlar vardır					
28. Adanmış bir çalışanı					
29. Kin tutarım.					
30. Biriyle paylaşımında bulununca kendimi iyi hissederim.					
31. Dürüstlüğün işe yaradığını düşünürüm.					
32. İnsanlar bana güvenir					
33. Hedeflerim vardır.					
34. “Özür dilerim” demek benim için kolaydır					

35. Kendimi tümüyle iyi hissetmemde paylaşmanın yeri büyüktür.					
36. Hata yapan insanları affedebilirim.					
37. Kendimi dürüst biri olarak görürüm.					
38. İnsanların itimat ettiği biriyimdir					
39. Diğer insanlara güvenmek konusunda şüpheciyimdir.					
40. Güvenilir biriyim					
41. Ulaşmaya çalıştığım amaçlarım var.					
42. “Affedebilir ve unutabilirim”					
43. Nitelikli bir çalışma ortamına kendimi adamaktayım.					
44. Kendimi sadık bir kişi olarak tanımlarım					
45. Sözüm senedir.					
46. İşverenimin başarılı olduğunu görmeye kendimi adadım.					
47. Sonuçları ne olursa olsun doğrulardan yanayım.					

DİN-DEĞERLER-EVLİLİK İLİŞKİSİ ANKET SORULARI

Aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı işaretleyiniz.	Tamamen Katılıyorum	Çoğunlukta Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1. Dini inançlar, evlilik hayatının sürdürülmesinde önemli olan değerler üzerinde etkilidir.					
2. Dindar insanların evlilikleri daha mutsuzdur.					
3. Eşimle problem yaşadığımızda dua ederim/Allah'tan yardım isterim.					
4. Dini inançlarım, boşanma konusundaki fikirlerimi engelleyici/yumuşatıcı bir etkiye sahiptir.					
5. Eşlerin aynı dini inanç ve yaşayışa sahip olmasının bir önemi yoktur.					
6. Dini inançlar, eşlerin birbirine karşı sadık olmasında etkilidir.					
7. Eşimle problem yaşadığımız dönemlerde, dini inançlarım daha affedici olmamı sağlar.					
8. Dini inançlarım, eşime ve çocuklarıma karşı daha anlayışlı/merhametli davranmam konusunda etkilidir.					
9. Dindar insanların evlilikteki cinsel hayatları problemlidir.					
10. Dini inançlarımın, aile içi ilişkiler ve akrabalık ilişkileri konusundaki öğütleri, benim için önemlidir.					

EVLİLİK DEĞERLERİ ANKET SORULARI

Aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı işaretleyiniz.	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Eşimle birbirimize karşı saygı sınırlarını koruruz.					
2. Eşimle birbirimize derin bir sevgi besleriz.					
3. Bizim evliliğimizde karşılıklı anlayışa dikkat edilir.					
4. Evliliğimizde güven sorunu yaşamayız.					
5. Birlikte vakit geçirmek eşimle ikimiz için de önemlidir.					
6. Yaptığımız hatalar konusunda eşimle birbirimize karşı affedici davranırız.					
7. Bizim evliliğimizde hem eşimin hem de benim isteyerek yaptığımız fedakârlıklar vardır.					
8. Evliliğimiz boyunca sadakatsizlik söz konusu olmamıştır.					
9. Her ikimiz de birbirimizin isteklerine ve yaşam tarzına karşı hoşgörülüydür.					
10. Eşim bana ve çocuklara karşı merhametli davranır.					
11. Yaşadığımız bazı sorunlar karşısında ikimiz de sabırlı davranışlar sergiledik.					
12. Eşimle her ikimiz de birbirimize minnettarlık duyarız ve sahip olduklarımızdan ötürü şükrederiz.					
13. Eşimle her ikimiz de birbirimizle yardımlaşmaya önem veririz.					
14. Evliliğimizde karşılıklı olarak dürüst olmaya özen gösteririz.					
15. Evliliğimize her iki taraf da kendisine düşen sorumluluğu yerine getirir.					

EK 2: ÖLÇEKLERİN KORELASYONLARI

		EYÖ	ESÇÖ	DEHÖ	PODÖ	KDE (Toplam)	KDE (Disiplin ve Sorumluluk)	KDE (Güven ve Bağışlama)	KDE (Dürüstlük ve Paylaşım)	KDE (Saygı ve Doğruluk)	KDE (Paylaşım ve Saygı)
EYÖ	Pearson Correlation	1									
	Sig. (2-tailed)										
ESÇÖ	N	562									
	Pearson Correlation	,638**	1								
DEHÖ	Sig. (2-tailed)	,000									
	N	562	562								
PODÖ	Pearson Correlation	,095*	,097*	1							
	Sig. (2-tailed)	,024	,022								
KDE(Toplam)	N	562	562	562							
	Pearson Correlation	,382**	,408**	,331**	1						
KDE(Disiplin ve Sorumluluk)	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000							
	N	562	562	562	562						
KDE(Güven ve Bağışlama)	Pearson Correlation	,258**	,321**	,157**	,245**	1					
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000						
KDE(Dürüstlük ve Paylaşım)	N	562	562	562	562	562					
	Pearson Correlation	,255**	,310**	,101*	,207**	,885**	1				
KDE(Saygı ve Doğruluk)	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,017	,000	,000					
	N	562	562	562	562	562	562				
KDE(Paylaşım ve Saygı)	Pearson Correlation	,106*	,144**	,163**	,163**	,574**	,233**	1			
	Sig. (2-tailed)	,012	,001	,000	,000	,000	,000				
EYÖ	N	562	562	562	562	562	562	562			
	Pearson Correlation	,188**	,255**	,113**	,185**	,789**	,690**	,213**	1		
ESÇÖ	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,007	,000	,000	,000	,000			
	N	562	562	562	562	562	562	562	562		
DEHÖ	Pearson Correlation	,215**	,243**	,058	,146**	,741**	,595**	,322**	,585**	1	
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,172	,000	,000	,000	,000	,000		
PODÖ	N	562	562	562	562	562	562	562	562	562	
	Pearson Correlation	,195**	,231**	,158**	,211**	,752**	,611**	,313**	,622**	,540**	1
KDE(Toplam)	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	562	562	562	562	562	562	562	562	562	562

*p<,05 **p<,01

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Fatma		BALCI ARVAS
Doğum Yeri ve Yılı	Lâdik/SAMSUN		20.03.1985
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça		İngilizce
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1999	2003	Bursa Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2004	2008	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kült. Ve Ahl. Bil. Öğretmenliği Bölümü
Yüksek Lisans	2008	2011	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı
Doktora	2011	2017	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2009	Devam ediyor	MEB- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	Değerler Eğitimi Merkezi- İslam Psikolojisi Atölye Çalışması Değerler Eğitimi Merkezi- Değerler ve Eğitimi Atölye Çalışması Değerler Eğitimi Merkezi- Pozitif Psikoloji Atölye Çalışması İlahiyat Fakülteleri Din Psikolojisi Anabilim Dalları III. Koordinasyon Toplantısı		
Yayımlar:	Fatma BALCI ARVAS, <i>Psikoloji, Din ve Mutluluk: Psikolojik ve Öznel İyi Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme</i> , Bursa, Emin yay., 2016.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	fatmabalci55@hotmail.com		
	Tarih	07.03.2017	
	İmza		
	Adı Soyadı	Fatma BALCI ARVAS	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Fatma BALCI ARVAS
Tez Adı	Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Değerlerin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :07.03.2017

